

นโยบายและการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทย

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

(พ.ศ. 2475-2503)

ปริญญาบัตร

ของ

ระลึก ธานี

สำนักงานหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
เลขที่ 28 พระเชตุพน กทม. 10150 โทร. 362-1870

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

มีนาคม 2522

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

76074

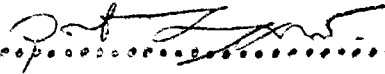
2522

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิสิตได้พิจารณาปฏิญานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

.....ประธาน

(ดร. เอกวิทย์ ณ ถลาง)

.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์วุฒิชัย มูลศิลป์)

ประกาศคุณประการ

ผู้เขียนรู้สึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นเกล้าฯ ที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานทุนส่วนหนึ่งเพื่อเป็นการอุดหนุนในการศึกษาค้นคว้าและจัดทำปฏิญานพนธ์ในครั้งนี้ นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอันหาที่สุดมิได้

ตลอดระยะเวลาแห่งการศึกษาค้นคว้าและจัดทำปฏิญานพนธ์นี้ อาจารย์ ดร. เอกวิทย์ ฌ กลาง อธิบดีกรมวิชาการ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ วุฒิชัย มุลศิลป์ ได้กรุณาอุปถัมภ์เป็นกรรมการที่ปรึกษาและให้ความช่วยเหลือแนะนำเป็นอย่างดี ผู้เขียนจึงขอกราบขอบพระคุณท่านทั้งสองเป็นอย่างสูงไว้ ณ. ทนค้าย

ขอขอบคุณด้วยความจริงใจสำหรับความช่วยเหลือทุกอย่างจาก คุณทองดี บุญประสิทธิ์ วิเชียร ชุมแสง สว่างฉาย อินทรพงษ์ สกรรจ จันทรัตน์ เกียรติสุภา ชรรมโรจน์ มาลี ศรีทอง ชลวิทย์-คันสนีย์ ชรรมาลิขิต อรุณ ชานี ไพศาล กาญจนพันธ์ อาคม ทิมา อาทิตย์ ศรีขาว อุทัย แก้ววรรณ ปทุมมาลัย คุณรัตน์ สุภาพร คุณรัตน์ วันทนา เดิศจินไทย คณะครูโรงเรียนบ้านแหม อ. เชื่องใน จ. อุบลราชธานี เจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ แผนกเก็บกองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ หอสมุดศูนย์พัฒนาหลักสูตร กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ทุกๆท่านที่ตลอดระยะเวลาของข้อเขียน บทความที่ผู้เขียนได้ใช้เป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ และขอขอบคุณโรงเรียน เชื่องในพิทยาคารกับโรงเรียน มุลินีวิศว์ศรีอุปถัมภ์ที่ช่วยอนุเคราะห์ในการอัดสำเนาปฏิญานพนธ์

อนึ่งในการจัดทำปฏิญานพนธ์นี้ ผู้เขียนได้รับทุนอุดหนุนส่วนหนึ่งจากโครงการพัฒนาสังคม-ศาสตร์ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ จึงขอขอบคุณไว้ ณ. ทน และขอขอบพระคุณคุณพ่อเคน ชานี คุณวิเชียร ประสานวรรณ ที่ได้กรุณาให้ทุนอุดหนุนด้วยดีตลอดมาโดยไม่ได้หวังสิ่งตอบแทนใด ๆ นอกจากต้องการที่จะเห็นความสุขของผู้เขียนและครอบครัวเท่านั้น

สุดท้ายผู้เขียนนอกที่จะกล่าวขอบคุณไม่ได้คือ คุณนุชยา ชานี คุณชาริยา ชานี (ปุมปัม) และ "คุณยา" ที่ได้ให้ความช่วยเหลือและเป็นกำลังใจในการศึกษาค้นคว้าแก่ผู้เขียนด้วยดีตลอดมา.

สารบัญ

บท

หน้า

บทนำ	1
ความมุ่งหมายในการศึกษาค้นคว้า	15
ความสำคัญในการศึกษาค้นคว้า	15
ขอบเขตในการศึกษาค้นคว้า	15
สมมุติฐานในการศึกษาค้นคว้า	16
วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า	16
แหล่งที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าที่สำคัญ	16
1 การจัดการศึกษาภาคบังคับก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง	20
การจัดการศึกษาเพื่อทวยราษฎร์และแนวความคิดในการจัดการศึกษาภาค	
บังคับก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2464	20
แนวความคิดแรกเริ่มในการจัดการศึกษาภาคบังคับ	25
แนวความคิดในการจัดการศึกษาภาคบังคับของพระธรรมไตรโลกาจารย์	30
แนวความคิดในการจัดการศึกษาภาคบังคับในมณฑลกรุงเทพฯ	32
แนวความคิดในการจัดการศึกษาภาคบังคับในสมัยที่เจ้าพระยาพระ-	
เสด็จฯ เป็นเสนาบดี	34
แนวความคิดในการจัดการศึกษาภาคบังคับในสมัยที่เจ้าพระยาธรรม-	
ศักดิ์มนตรี เป็นเสนาบดี	40
การจัดการศึกษาภาคบังคับในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	43
เหตุผลสำคัญในการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา	
พุทธศักราช 2464	43
เพื่อยกระดับการศึกษาของประชาชนให้สูงขึ้น	44
เพื่อผลประโยชน์ในด้านการเมืองการปกครอง	46
เพื่อให้ประชาชนพลเมืองเกิดความรู้สึกเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ...	48
เพื่อส่งเสริมการประกอบอาชีพของประชาชน	50

นโยบายและการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับจาก พ.ศ. 2464-2468	51
โครงการศึกษา พ.ศ. 2464	52
พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2464	55
หลักสูตรชั้นประถมศึกษา พ.ศ. 2464	57
การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาจาก พ.ศ. 2464-2468	58
สัมฤทธิ์ผลในการจัดการศึกษาภาคบังคับในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ	
เกล้าเจ้าอยู่หัว	61
ผลทางด้านการศึกษาของประชาชน	61
ผลทางด้านการเมืองการปกครอง	62
ผลทางด้านความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของประชาชน	63
ผลทางด้านการประกอบอาชีพของประชาชน	65
ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับและวิธีการแก้ไข	
ปัญหาเกี่ยวกับแบบเรียน	67
ปัญหาเกี่ยวกับครูผู้สอน	68
ปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณ	69
ปัญหาเกี่ยวกับทัศนคติของประชาชน	70
การจัดการศึกษาภาคบังคับในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว	
การดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับจาก พ.ศ. 2468-2474	73
การดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับในมณฑลกรุงเทพฯ	76
ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับกับวิธีการแก้ไข	
ปัญหาเกี่ยวกับครู	78
ปัญหาเกี่ยวกับแบบเรียน	80
ปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณ	83
2 การจัดการศึกษาภาคบังคับตามเป้าหมายของ"คณะราษฎร"(พ.ศ. 2475-2485) 89	
ความเป็นมาของรัฐบาลชุดต่าง ๆ และนโยบายในการจัดการศึกษาภาคบังคับ	
จาก พ.ศ. 2475-2485	89

การดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับ จาก พ.ศ. 2475-2485	101
กรรมการศึกษา สภาศึกษาและแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475	101
แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475	105
การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาจาก พ.ศ. 2475-2478	110
พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478	117
การประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479	127
การลดอายุการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนจาก พ.ศ. 2478-2485	131
สัมฤทธิ์ผลในการจัดการศึกษาภาคบังคับ จาก พ.ศ. 2475-2485	133
ผลในด้านส่งเสริมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย	133
ผลในด้านปริมาณ	140
ผลในด้านคุณภาพ	153
ผลในด้านส่งเสริมอาชีพของประชาชน	164
ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับกับวิธีการแก้ไข .	172
ปัญหาเกี่ยวกับหลักสูตรและแบบเรียน	172
ปัญหาเกี่ยวกับครูผู้สอน	178
ปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณ	197
ปัญหาเกี่ยวกับความไม่นิยมในการศึกษาของประชาชน	212
3 การจัดการศึกษาภาคบังคับในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 และหลังสงคราม	223
ความเป็นมาของรัฐบาลชุดต่าง ๆ และนโยบายในการจัดการศึกษาภาค	
บังคับ จาก พ.ศ. 2485-2493	223
✓ การดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับ จาก พ.ศ. 2485-2493	234
✓ การจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับนโยบายทางการเมืองในระหว่าง	
สงครามโลกครั้งที่ 2	234
การเกณฑ์เด็กในเกณฑ์บังคับเรียนให้เข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา	249

การลดอายุการเกณฑ์เด็กเข้าเลาเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา จาก พ.ศ. 2485-2493	251
✓ การจัดการศึกษาภาคบังคับในดินแดนที่ไต่คืนจากฝรั่งเศสและอังกฤษ ...	254
✓ การปรับปรุงการศึกษาภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2	261
✓ พระราชบัญญัติครู พุทธศักราช 2488	261
✓ การยกฐานะครูในโรงเรียนประชาบาลและสำรวัตรศึกษาขึ้นเป็น ข้าราชการ	266
✓ การส่งข้าราชการออกไปศึกษาต่อและดูงานการศึกษาในต่างประเทศ	272
✓ การร่วมมือกับองค์การระหว่างประเทศในการปรับปรุงการศึกษา ...	274
✓ การปรับปรุงคุณภาพของการเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษา .	275
✓ การปรับปรุงหลักสูตรและแบบเรียน	275
สัมฤทธิ์ผลในการจัดการศึกษาภาคบังคับ จาก พ.ศ. 2485-2493	275
ผลในด้านปริมาณ	275
ผลในด้านคุณภาพ	282
✓ ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับและวิธีการทำเนิ การแก้ไข	291
ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดจากสงครามโลกครั้งที่ 2	291
ปัญหาเกี่ยวกับหลักสูตรและแบบเรียน	29๙
ปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณ	306
ปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับครูผู้สอน	310
ปัญหาเกี่ยวกับอุทกภัย	320
4 การจัดการศึกษาภาคบังคับในช่วงการปฏิรูปการศึกษาประชาบาล (พ.ศ. 2494-2503)	325
✓ ความเป็นมาของรัฐบาลชุดต่าง ๆ และนโยบายในการจัดการศึกษาภาค บังคับ จาก พ.ศ. 2494-2503	325

การดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับ จาก พ.ศ. 2494-2503	333
แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 และความพยายามที่จะขยายการศึกษา ภาคบังคับให้สูงขึ้น	333
การประชุมคนควาอบรมที่มีผลต่อการจัดการศึกษาภาคบังคับ	344
การประชุมคนควาอบรม เรื่องการศึกษาประชาบาล	344
การประชุมอบรม เรื่องการปรับปรุงส่งเสริมโรงเรียนประชาบาล ...	347
โครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาที่สำคัญที่มีผลต่อการจัดการศึกษา ภาคบังคับ	350
โครงการทดลองปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาจังหวัดฉะเชิงเทรา	350
โครงการปรับปรุงส่งเสริมโรงเรียนประชาบาลในจังหวัดพระนคร และธนบุรี	353
โครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาในส่วนภูมิภาค	355
การเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา จาก พ.ศ. 2494-2503	357
การลดอายุการเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา จาก พ.ศ. 2494-2503	358
สัมฤทธิ์ผลในการจัดการศึกษาภาคบังคับ จาก พ.ศ. 2494-2503	362
ผลในด้านปริมาณ	362
ผลในด้านคุณภาพ	368
ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับและวิธีการ ดำเนินการแก้ไข	376
ปัญหาเกี่ยวกับหลักสูตรและแบบเรียน	376
ปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณ	378
ปัญหาเกี่ยวกับครูผู้สอน	388
5 บทสรุป	400
บรรณานุกรม	418
ภาคผนวก	448

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 อัตราเวลาเรียนในชั้นประถมศึกษา (ชาย)	57
2 อัตราเวลาเรียนในชั้นประถมศึกษา (หญิง)	58
3 จำนวนค่าบิลที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาทั่วพระราชอาณาจักร จาก พ.ศ. 2464-2468	59
4 จำนวนโรงเรียน ครูและนักเรียนในโรงเรียนทุกประเภท จาก พ.ศ. 2464-2468	61
5 จำนวนเงินศึกษาพลีที่เก็บได้จากปี พ.ศ. 2464-2468	70
6 จำนวนค่าบิลที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาจาก พ.ศ. 2469-2474	74
7 จำนวนโรงเรียนและครูทั่วพระราชอาณาจักร จาก พ.ศ. 2469-2474	74
8 จำนวนนักเรียนทั่วพระราชอาณาจักร จาก พ.ศ. 2469-2474	75
9 จำนวนค่าบิลที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในมณฑลกรุงเทพฯ จาก พ.ศ. 2469-2474 คิดเป็นร้อยละ	77
10 จำนวนเด็กในเกณฑ์บังคับที่สำรวจได้และเข้าเรียนแล้ว จาก พ.ศ. 2469-2471	80
11 จำนวนเงินศึกษาพลีที่เก็บได้ จาก พ.ศ. 2465-2472 คิดเป็นร้อยละ	84
12 จำนวนเงินศึกษาพลีที่ประมาณว่าจะเก็บได้และที่เก็บได้ในปี พ.ศ. 2469-2470	84
13 จำนวนค่าบิลที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาจาก พ.ศ. 2475-2478	111
14 จำนวนค่าบิลที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในท้องที่กรุงเทพมหานคร ของรัฐบาลชุดที่ 2	113
15 จำนวนค่าบิลที่กำหนดอายุในการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนจาก พ.ศ. 2482-2485	132
16 จำนวนโรงเรียนทุกประเภททั่วพระราชอาณาจักรจาก พ.ศ. 2475-2485 ..	145
17 จำนวนครูในโรงเรียนทุกประเภททั่วพระราชอาณาจักรจาก พ.ศ. 2475-2485	146
18 จำนวนนักเรียนชั้นประถมศึกษาสามัญ(ป. 1-4) ในโรงเรียนทุกประเภททั่วพระราชอาณาจักรจาก พ.ศ. 2475-2485	147

19	จำนวนนักเรียนชั้นประถมศึกษาสามัญ (ป.5-6) ในโรงเรียนทุกประเภททั่วพระราชอาณาจักร จาก พ.ศ. 2475-2480	148
20	จำนวนนักเรียนอนุบาลและเตรียมประถมในโรงเรียนทุกประเภททั่วพระราชอาณาจักร จาก พ.ศ. 2482-2485	148
21	จำนวนเด็กทั่วพระราชอาณาจักรที่สำเร็จได้และที่เข้าเรียนแล้ว จาก พ.ศ. 2475-2485	149
22	จำนวนนักเรียนชั้นประถมศึกษาสามัญในโรงเรียนทุกประเภทแยกเป็นรายชั้นและจำนวนนักเรียนที่สอบไล่ได้ชั้นประโยคประถมศึกษา จาก พ.ศ. 2475-2485	160
23	จำนวนนักเรียนในชั้นประถมศึกษาที่ออกจากโรงเรียนเนื่องด้วยเหตุอายุพ้นเกณฑ์บังคับเมื่อจบชั้นต่าง ๆ เปรียบเทียบกับจำนวนนักเรียนที่ออกจากโรงเรียนเมื่อจบชั้นประถมปีที่ 4 จาก พ.ศ. 2476-2485	162
24	อัตราเวลาเรียนและรายวิชาตามหลักสูตรชั้นประถมศึกษา พ.ศ. 2480	174
25	จำนวนนักเรียนโดยเฉลี่ยต่อครู 1 คนในโรงเรียนทุกประเภทจาก พ.ศ. 2475-2485	180
26	จำนวนนักเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรจังหวัดและฝึกหัดครูมูล จาก พ.ศ. 2475-2485	189
27	จำนวนเงินเดือนครูโดยเฉลี่ยในโรงเรียนทุกประเภท จาก พ.ศ. 2475-2485	196
28	งบประมาณการประถมศึกษาในโรงเรียนประชาบาลเปรียบเทียบกับงบประมาณการศึกษาทั้งหมดและงบประมาณประจำปีทั้งหมด จาก พ.ศ. 2475-2485	200
29	ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยรายหัวของนักเรียนหนึ่งคนต่อหนึ่งปีในโรงเรียนทุกประเภท จาก พ.ศ. 2475-2485	201

30	จำนวนเด็กที่ได้รับการยกเว้นไม่ต้องเข้าเรียนแยกตามสาเหตุ จาก พ.ศ. 2475-2485	206
31	จำนวนโรงเรียนประชาบาลตั้งอยู่ในวัดและโรงเรียนวัด จาก พ.ศ. 2475-2485	210
32	จำนวนเด็กที่ไม่ได้เข้าเรียนจาก พ.ศ. 2475-2485 แยกตามสาเหตุ	215
33	จำนวนโรงเรียน นักศึกษาและผู้จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษา พ.ศ. 2485-2493	237
34	จำนวนเด็กในเกณฑ์ที่สำรวจได้และเข้าเรียนแล้ว จาก พ.ศ. 2485-2493 .	250
35	จำนวนตำบลที่เกณฑ์เด็กเข้าเรียนจำแนกเป็นรายอายุ จาก พ.ศ. 2485-2493	252
36	จำนวนโรงเรียน ครูและนักเรียนในโรงเรียนประเภทต่าง ๆ ในดินแดน ที่ได้คืนจากฝรั่งเศส จาก พ.ศ. 2484-2489	257
37	จำนวนโรงเรียนทุกประเภททั่วพระราชอาณาจักร จาก พ.ศ. 2485-2493 .	276
38	จำนวนครูในโรงเรียนทุกประเภททั่วพระราชอาณาจักร จาก พ.ศ. 2485- 2493	277
39	จำนวนนักเรียนชั้นประถมศึกษาในโรงเรียนทุกประเภททั่วพระราชอาณาจักร จาก พ.ศ. 2485-2493	278
40	จำนวนนักเรียนชั้นประถมศึกษาในโรงเรียนทุกประเภทจำแนกเป็นรายชั้น จาก พ.ศ. 2485-2493	289
41	รายวิชาและอัตราเวลาเรียนในหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2491	301
42	งบประมาณประจำปีเปรียบเทียบกับงบประมาณของกระทรวงศึกษาธิการ และงบประมาณในการดำเนินงานการประถมศึกษา	307
43	จำนวนครูโดยเฉลี่ยกับจำนวนนักเรียนต่อครูหนึ่งคนในโรงเรียนทุกประเภท .	311
44	จำนวนโรงเรียนและนักเรียนในโรงเรียนฝึกหัดครูประเภทต่าง ๆ จาก พ.ศ. 2485-2493	314

45	จำนวนครูที่มีวุฒิแยกตามประเภทโรงเรียนเด็กเป็นร้อยละ จาก พ.ศ. 2485-2493	316
46	จำนวนเด็กในเกณฑ์บังคับที่สำรวจได้และที่เข้าเรียนแล้ว จาก พ.ศ. 2494-2503	357
47	จำนวนตำบลที่เกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนจำแนกเป็นรายอายุ จาก พ.ศ. 2492-2494	359
48	จำนวนโรงเรียนหัวพระราชาณาจักรแยกตามประเภทโรงเรียน จาก พ.ศ.2494-2503	363
49	จำนวนครูหัวพระราชาณาจักรแยกตามประเภทโรงเรียน จาก พ.ศ. 2494-2503	364
50	จำนวนนักเรียนชั้นประถมศึกษาในโรงเรียนทุกประเภท จาก พ.ศ. 2494-2503	365
51	จำนวนนักเรียนในชั้นประถมศึกษาในโรงเรียนทุกประเภทจำแนกเป็นรายชั้น จาก พ.ศ.2494-2503	375
52	งบประมาณของกระทรวงศึกษาธิการและงบประมาณในการดำเนินงาน การศึกษาภาคบังคับ จาก พ.ศ.2494-2503	379
53	จำนวนเงินการกุศลบำรุงการศึกษาและการสาธารณสุขที่เก็บได้และที่ได้ใช้ จ่ายบำรุงการศึกษา	384
54	จำนวนนักเรียนฝึกหัดครูในแต่ละปีและจำนวนนักเรียนฝึกหัดครูที่จบการศึกษา จาก พ.ศ.2494-2503	392
55	จำนวนผู้ที่สอบวิชาชุดครูได้จาก พ.ศ.2494-2503 แยกตามวุฒิ	393

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 แผนภูมิโครงการศึกษา พ.ศ. 2464	54
2 แผนภูมิแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475	107
3 แผนภูมิแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479	130
4 แผนภูมิแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494	343

บทนำ

อันว่าการศึกษานั้น หาใช่การสอนหนังสือแต่อย่างเดียวไม่...ย่อมกินความกว้างขวาง คือ เป็นการอบรมเด็กให้สมควรเป็นผู้ที่จะเป็นประโยชน์ตามอัธยาศัยของคน มีการรู้หนังสือ เป็นเครื่องจกจำ แลเป็นทางที่จะรู้จักการทั่วไป รู้จักคิดคำนวณ รู้เท่าถึงเหตุผลที่อยู่รอบๆ รู้จักประพฤติดชอบ รู้จักบริหารร่างกายแลรู้จักจะยังความเป็นอยู่ให้เจริญขึ้นตามควรที่จะเป็น ได้...ความตองการคนจะเข้ารับราชการจะต้องมีอยู่ทุกเมื่อ แลราชการย่อมตองการคนชนิด ขึ้นเสมอจึงจะเต็มทันชาติที่เจริญได้ ทว่าการเกณฑ์ศึกษานี้เองจะทำให้ได้คนที่สมควรอยู่ใน ราชการ เพราะได้มีคนเลือกมาก...แลอันราชการตองการให้ทางเลือกคนได้ขึ้น ส่วน เด็กที่ไม่ประกอบควยกำลังทรัพย์หรือกำลังปัญญา กำลังคุณความดี ก็จะได้เตรียมเป็นทวย- ราษฎรอันมีหน้าที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง หากไม่มีการเกณฑ์ศึกษา เด็กจำนวนนี้ก็จะไม่ได้เข้า เรียนเสียเลย เมื่อความมุ่งหมายแห่งการตราพระราชบัญญัติเป็นเช่นนี้ ไม่ใช่สอนหนังสือ แต่อย่างเดียว จึงจำเป็นต้องเร่งรัดให้เป็นผลสำเร็จเสียที...

ความเห็นของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ที่ได้บันทึก ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อประกอบการที่จะทรงพิจารณา เกี่ยวกับการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา เมื่อวันที่ 19 สิงหาคม 2464 ที่ได้ยกมากล่าว อ่างนี้ ทำให้เห็นถึงความสำคัญและความมุ่งหมายของรัฐบาลในการที่จะจัดการศึกษาภาคบังคับใน สมัยแรกเริ่มได้อย่างชัดเจนว่า ในการที่จะจัดการศึกษาภาคบังคับนั้น รัฐบาลมีความมุ่งหมาย ที่สำคัญหลายประการ เช่น เพื่อยกระดับความรู้ของราษฎรทั่วประเทศให้สูงขึ้นหรืออย่างน้อยก็ อ่านออกเขียนได้ เพื่อเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ในค่านอื่นๆต่อไปและเพื่อให้ทุกคน

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.2/5 เจ้าพระยา ธรรมศักดิ์มนตรี ทูลเกล้าฯ ถวายความเห็นของกระทรวงต่าง ๆ เรื่องการออกพระราชบัญญัติ ประถมศึกษา 19 สิงหาคม 2464 และ พระราชหัตถเลขาทรงตั้งราชการในรัชกาลที่ 5 และ 6 กับเรื่องประกอบ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทาน <เพลิงศพ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ วันที่ 17 มีนาคม 2507 หน้า 178-179

มีความรู้ตามอัธยาศัย เพื่อให้เป็นคนที่มีเหตุผล มีความคิดรอบคอบและมีความก้าวหน้าในทางการอาชีพ เพื่อให้เป็นบุคคลที่มีร่างกายแข็งแรง เพื่อประโยชน์ในทางราชการและเพื่อให้เป็นพลเมืองดีของประเทศอีกด้วย

ภายหลังจากที่ประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้ว ความมุ่งหมายในการจัดการศึกษาภาคบังคับก็เปลี่ยนแปลงตามไปบ้าง นอกจากความมุ่งหมายที่คล้ายคลึงกับที่ได้กล่าวมาแล้ว การจัดการศึกษาภาคบังคับยังมีความมุ่งหมายที่จะให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษาเพื่อที่จะได้ทำหน้าที่พลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตยได้อย่างเต็มที่อีกด้วย

เหตุผลที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ที่ทุกประเทศไม่ว่าจะเป็นประเทศที่กำลังพัฒนาหรือประเทศที่พัฒนาแล้วจำเป็นต้องออกกฎหมายให้ราษฎรเข้ารับการศึกษาตามที่รัฐได้บัญญัติไว้คือราษฎรยังไม่ตระหนักถึงคุณค่าของการศึกษา ไม่ยอมส่งบุตรหลานเข้ารับการศึกษาตามที่รัฐบัญญัติไว้หรือเห็นว่า การศึกษาของเด็กมีความสำคัญน้อยกว่าเรื่องอื่น ๆ การกำหนดให้ราษฎรเข้ารับการศึกษาภาคบังคับนั้น ทุกประเทศได้กำหนดตั้งแต่ระยะเวลาดำเนินต้น คือระดับประถมศึกษาขึ้นไปและกำหนดเวลาหรือระดับการศึกษามากน้อยแตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกำลังทางเศรษฐกิจของประเทศนั้น ๆ ว่าจะสามารถจัดหาเงินและบุคคลมาดำเนินงานการศึกษาในดำนานี้ได้เพียงไร¹

สำหรับประเทศไทย การจัดการศึกษาภาคบังคับเพื่อให้ราษฎรได้ศึกษาเล่าเรียนอย่างทั่วถึง เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาได้สังเกตเห็นประโยชน์และความสำคัญมาตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังที่จะเห็นได้จากในปี พ.ศ. 2435 เมื่อเจ้าพระยาภาสกรวงษ์ (พร บุนนาค) เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ร่างโครงการศึกษาขั้นมูลเกล้าฯ ถวายนั้นก็ได้มีแนวความคิดที่จะออกพระราชบัญญัติบังคับให้เด็กเข้าศึกษาเล่าเรียนอยู่ด้วย และในปี พ.ศ. 2441 ได้มีการอาราธนาพระสงฆ์ตามวัดต่าง ๆ ให้ช่วยกันอบรมเด็กที่อยู่ในความปกครองให้ไปศึกษาเล่าเรียนตามแบบโรงเรียนหลวงโดยทั่วกัน² และในปี พ.ศ. 2453 ในการ

¹ กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา สัมมนาจัดการศึกษาภาคบังคับ หน้า 71

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ. 12/4 สรุปรายงานการจัดการคณะกรรมการศาสนาและการศึกษาหัวเมือง ปี 117-118 10 พฤศจิกายน ร.ศ. 120

ประชุมเทศบาลเมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม 2453 ที่ประชุมได้ตกลงให้กระทรวงมหาดไทยเป็นผู้จัดการศึกษาเบื้องต้น (ประถมศึกษา) แก่ราษฎรตามหัวเมือง กระทรวงนครบาลจัดการดูแลในกรุงเทพฯ โดยมีจุดมุ่งหมายเพียงอ่านออกเขียนได้เท่านั้น โดยการจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นสามคน ประกอบด้วยกำนัน แพทย์ประจำตำบล และเจ้าอธิการวัด ใหม่นั้นที่จัดเด็กที่มีอายุสมควรเข้าเล่าเรียนได้เข้าเล่าเรียนหนังสือไทย¹ แต่ยังมีใต้ออกพระราชบัญญัติบังคับเด็กให้เข้าเล่าเรียนแต่อย่างใด

การออกพระราชบัญญัติประถมศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นนับว่าเป็นงานจัดการศึกษาที่สำคัญที่สุดของเสนาบดีกระทรวงธรรมการในรัชสมัยของพระองค์ที่ใต้ออกสู้กับอุปสรรคและปัญหาต่าง ๆ จนบรรลุผลสำเร็จนั้น ก่อตั้งรากฐานจากการจัดตั้งโรงเรียนมูลศึกษาตามวัดหัวพระราชอาณาจักร ในปี พ.ศ. 2441 ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นเอง²

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) เสนาบดีกระทรวงธรรมการก็ได้พยายามอย่างยิ่งที่จะขยายการศึกษาเพื่อหว่านราษฎรให้แพร่หลายออกไปทั่วพระราชอาณาจักรและพยายามที่จะให้มีพระราชบัญญัติบังคับการเล่าเรียน ดังที่จะเห็นได้จาก ปี พ.ศ. 2455 เจ้าพระยาพระเสด็จฯ ได้นำ "ความเห็นที่จะจัดการศึกษา ร.ศ. 131" ขึ้นทูลเกล้าถวายในโครงการศึกษาใหม่ ใต้อแบ่งการศึกษาออกเป็นสองระดับคือ การศึกษาชั้นต่ำและการศึกษาชั้นกลางกับชั้นสูง "การศึกษาชั้นต่ำเป็นการศึกษาบังคับคือให้ราษฎรมีความรู้เพียงปรกติของคนที่จะต้องรู้ ได้แก่ให้เป็นคนทมิฬชาติจำเป็นต้องใช้ทุกอัน เช่นหนังสือและเลข มีหมี่ตำรุเห็นงานรอบตัว... รู้จักรักษาตัวรักษาชีวิตและทรัพย์สินสมบัติชื่อเสียง"³

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ. 2/5 รายงานการประชุมเสนาบดีสภา 26 พฤษภาคม ร.ศ. 129

² กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา สัมภาษณ์ผลการจัดการศึกษาภาคบังคับ หน้า 31

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 10/13 เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีทูลเกล้าฯ ถวายความเห็นที่จะจัดการศึกษา ร.ศ. 131 สำหรับพระราชวินิจฉัยคราวที่ 1 (2455)

ความเห็นที่จะจัดการศึกษา ร.ศ. 131 ของเจ้าพระยาพระเสด็จจำนเองเป็นผลให้โครงการศึกษา พ.ศ. 2456 ที่ประกาศใช้เมื่อวันที่ 30 ตุลาคม 2456 ได้กำหนดข้อความที่เกี่ยวกับการศึกษาภาคบังคับไว้ว่า "การศึกษาบังคับ ได้แก่ความรู้ทางสามัญศึกษาและวิสามัญศึกษาเพียงใดซึ่งสมควรให้ราษฎรมีความรู้ไว้เป็นพื้นทุกคน พอให้รู้คิดชอบชั่วดี รู้วิชากลาง ๆ ไว้สำหรับพอแก่ที่จะต้องใช้อยู่ทุกวัน"¹

ในปี พ.ศ. 2457 เจ้าพระยาพระเสด็จฯ ก็ได้นำร่างพระราชบัญญัติบังคับให้เด็กเข้าโรงเรียนในชั้นประถมศึกษาชั้นมูลเกล้าฯ ถวาย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อประกาศใช้เมื่อวันที่ 10 กันยายน 2457 ซึ่งมีข้อความเกี่ยวกับการบังคับให้เด็กเข้าโรงเรียนว่า "มาตรา 12 บรรดาเด็กชายทั้งปวงนอกจากจำพวกต่าง ๆ ที่ได้รับการยกเว้นตามพระราชบัญญัตินี้ เมื่อมีอายุตั้งแต่เจ็ดปีบริบูรณ์แล้วต้องเข้าเรียนในสถานศึกษา เล่าเรียนที่ใดหนึ่งตามหลักสูตรหลวงหรือหลักสูตรอื่นที่กระทรวงธรรมการได้ตรวจเห็นชอบและอนุญาตให้ใช้แทนหลักสูตรหลวงได้"² เป็นที่น่าสังเกตว่าร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้จะบังคับเพียงเด็กชายเท่านั้น

อย่างไรก็ดี เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระราชกระแสให้นำร่างพระราชบัญญัตินี้เข้าปรึกษาในที่ประชุมเสนาบดีในวันที่ 12 เดือนเดียวกัน กรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้คัดค้านการประกาศใช้ร่างพระราชบัญญัตินี้ เพราะไม่มีงบประมาณพอที่จะใช้จ่ายในการบังคับให้เด็กเข้าโรงเรียนได้³ ดังนั้นร่างพระราชบัญญัตินี้จึงไม่ได้ประกาศใช้เป็นกฎหมายบังคับใช้แต่ประการใด

ด้วยเหตุดังกล่าว แมว่า โครงการศึกษา พ.ศ. 2456 และฉบับแก้ไข พ.ศ. 2458 จะได้กล่าวถึงการศึกษภาคบังคับไว้แต่ก็ยังไม่มีการประกาศใช้เป็นกฎหมายบังคับแก่ราษฎรแต่อย่างใด

¹ กระทรวงศึกษาธิการ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507 พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบเจ็ดสิบสองปีของกระทรวง วันที่ 1 เมษายน 2507 หน้า 308

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 2/2 ร่างพระราชบัญญัติลักษณะบังคับให้เล่าเรียนของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีนำทูลเกล้าฯ ถวาย 10 กันยายน 2457

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 10/5 รายงานการประชุมเสนาบดีสภาครั้งที่ 1 12 กันยายน 2457

เพราะถ้ามีการออกกฎหมายบังคับใช้ในขณะนั้น กระทรวงธรรมการก็ยังไม่เงินพอที่จะตั้งโรงเรียนให้เพียงพอกับจำนวนเด็กที่จะถูกบังคับให้เข้าโรงเรียนและนอกจากนี้ยังขาดแคลนครูอีกด้วย¹

แม้ว่าความพยายามของเจ้าพระยาพระเสด็จฯ ที่จะออกพระราชบัญญัติบังคับให้เด็กเข้าศึกษาโรงเรียนไม่บรรลุผลสำเร็จทันทีก็ตาม แต่ความพยายามครั้งนั้นก็เป็นการวางพื้นฐานที่สำคัญยิ่ง ในการที่จะออกพระราชบัญญัติบังคับให้เด็กเข้าศึกษาโรงเรียนในโอกาสต่อมา

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ซึ่งดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการต่อจากเจ้าพระยาพระเสด็จฯ ก็ได้พยายามต่อสู้ที่จะให้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาให้จงได้ โดยพยายามเผยแพร่แนวความคิดทางหนังสือพิมพ์ตลอดจนในที่ประชุมข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ก็จะได้เห็นได้จากรายงานการประชุมอุปราชและสมุหเทศาภิบาล เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม 2462 เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ได้กล่าวถึงความจำเป็นที่จะต้องขยายการศึกษาเพื่อทวยราษฎร์และความสำคัญของการศึกษาประชาบาลตอนหนึ่งว่า

คนทุกคนก็ได้เรียนตามสมควรแก่ศักยภาพ การศึกษาของชาติจึงได้ชื่อว่า ได้เขยิบความรูแห่งชาติให้สูงขึ้นพร้อมกันหมด นี้เองคือกำลังของชาติ การจัดการศึกษาสำหรับหมู่คณะถึงจะจัดให้สูงสุดเพียงใดก็ไม่ใช่อำนาจที่แท้จริงของชาติ บรรานึง กวัญชนอกกล่าววว่า อย่าเพียรสร้างแต่ยักษ์และ เทวดาเลย จงพยายามยกคนทั้งชาติให้สูงขึ้นพร้อมกันเถิด อันนี้เป็นคติสำหรับการศึกษาสมัยนี้ซึ่งมันแปรไปเป็นการศึกษาสำหรับชาติ... National

Education ... การศึกษาสำหรับประเทศสยามยังล่าช้าอยู่มาก จึงจำต้องจัดการศึกษาให้เทียบส่วนพอสอดคล้องกับนานาประเทศที่เจริญ การรื้อร (ในการออกพระราชบัญญัติประถมศึกษา—ยูเซี่ยน) คือไปเป็นอันฉีกแนและจะไหมลเสียหายในภายหน้า ทั้งจะเป็นส่วนหนึ่งซึ่งบุคคลหน้าจะโทษบุคคลว่าปล่อยปละ ละเลย... การมีโรงเรียนตัวอย่างของรัฐบาลเพียงประปรายก็เปรียบเสมือนดอกไม้ในสวนหลายแห่งผืนผ้า ส่วนที่จะทำดอกไม้ให้เต็มผืนผ้าต้องสำเร็จได้ด้วยการศึกษาประชาบาล...³

¹ จารุวรรณ ไวยเจตน การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464-2474 หน้า 46-47

² ชัยสิริ สมุทวนิช "โลกทัศน์ทางการเมืองในวรรณกรรมของครูเทพ" ใน ครูเทพ หน้า 212-213

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 1/1 รายงานการประชุมอุปราชและสมุหเทศาภิบาล 24 ธันวาคม 2462

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี พยายามอย่างยิ่งที่จะออกพระราชบัญญัติประถมศึกษา ประกอบกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์จะให้ราษฎรได้ยกฐานะแห่งความเป็นอารยชนขึ้นโดยทั่วหน้า จึงจำเป็นต้องขยายการศึกษาให้แพร่หลายออกไปทั่วพระราชอาณาจักร เพื่อที่จะให้การศึกษาในระดับประถมศึกษาได้เจริญกว้างขวางและเป็นการยกระดับคนทั้งประเทศให้มีความรู้อย่างทั่วถึงกัน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงศึกษาธิการดำเนินการร่างพระราชบัญญัติประถมศึกษาขึ้น ซึ่งเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีก็ได้ดำเนินการได้เรียบร้อยตามพระราชประสงค์และได้นำร่างพระราชบัญญัติประถมศึกษาขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2463² หลังจากนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงศึกษาธิการสอบถามความเห็นไปยังเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ ทมหนาทที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งอุปราชและสมุหเทศาภิบาลมณฑลต่าง ๆ พิจารณาออกความเห็น เมื่อเสนาบดีกระทรวงนครบาล กระทรวงมหาดไทยและกระทรวงการต่างประเทศส่งความคิดเห็นเกี่ยวกับการที่จะออกพระราชบัญญัติประถมศึกษามายังกระทรวงศึกษาธิการแล้ว เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีก็ได้บันทึกสรุปความเห็นของกระทรวงต่าง ๆ พร้อมด้วยร่างพระราชบัญญัติประถมศึกษาที่ได้แก้ไขเพิ่มเติมแล้วขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ 19 สิงหาคม 2464 มีใจความสำคัญตอนหนึ่งว่า

ในที่สุดสรุปความว่า ความเห็นของกระทรวงการต่างประเทศไม่มีคัดค้านในการที่จะตราพระราชบัญญัติเรียนหนังสือประถมศึกษาซึ่งประกอบด้วยความมุ่งหมายที่จะให้พระราชมัญญิตินชด เจนยิ่งขึ้น ความเห็นของกระทรวงมหาดไทย ซึ่งเป็นกระทรวงที่ปกครองท้องที่กว้างขวางทั้งท้องที่ส่วนกลางและส่วนภูมิภาค นายอำเภอ ได้เคยจัดการศึกษาประชาบาลได้พอสมควรแล้วและไม่ขอทักท้วงความเห็นที่จะตราพระราชบัญญัติ แมกรุงเพาจะยังไม่จัดึกไม่ควรถือเป็นการชักขวางต่อการที่จะให้พระราชมัญญิตินชด เจนในท้องที่มณฑลอื่น ซึ่งมีหลายแห่งที่จะประกาศใช้พระราชบัญญัติได้ทันที ตามคำขอร้องขอของสมุหเทศาภิบาลและความสังเกตเห็นของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งแน่แท้ใจว่าจำเป็นต้องมีพระราชมัญญิตินชด เพื่อเป็น

¹ จารุวรรณ ไวยเจตน์ การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464-2474 หน้า 48

² พระราชกฤษฎีกาตราพระราชกฤษฎีกาในรัชกาลที่ 5 และ 6 กับเรื่องประกอบ พิมพ์พระราชทานในงานพระราชนิพนธ์เพลงพจนานุกรมพระราชนิพนธ์ ๕ รัชกาล วันที่ 17 มีนาคม 2507 หน้า 145

บรรทัดฐานแห่งการดำเนินการศึกษาขึ้นไว้...¹

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระบรมราชานุญาตให้ประกาศใช้เป็นกฎหมายได้ เมื่อวันที่ 1 กันยายน 2464 โดยมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2464 เป็นต้นไป พระราชบัญญัติประถมศึกษาฉบับนี้ มีความมุ่งหมายที่สำคัญคือ ต้องการให้เด็กทุกคนไม่เลือกเพศ ชาติ ศาสนา ที่มีอายุตั้งแต่เจ็ดปีถึง 14 ปี ได้เข้าเรียนในชั้นประถมศึกษา เพื่อเป็นการยกระดับความรู้ของประชาชนทั่วประเทศและต้องการให้ทุกคนมีความรู้ความฉลาดพวย² การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2464 นี้ว่าเป็นก้าวที่สำคัญที่สุดก้าวหนึ่งของการจัดการศึกษาของไทย ทั้งนี้เพราะพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและความสุขุมคัมภีรภาพของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ซึ่งเป็นเสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการอยู่ในเวลานั้น³ หลังจากที่ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาแล้ว จำนวนตำบลที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติก็เพิ่มขึ้นทุก ๆ ปีเป็นจำนวนมากแม้ว่าจะมีปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานอยู่หลายประการก็ตาม

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวตั้งแต่ขึ้นรัชกาลถึงวันที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าธานีนิวัต (กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร) ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการนั้น เป็นระยะเวลาที่ "การจัดการศึกษาเข้ารูปแบบอย่างดียิ่ง การศึกษาภาคบังคับได้ผลอย่างน่าพอใจ"⁴

¹ กองกฎหมายแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.2/5 เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีหูลเกล้าฯ ถวายความเห็นของกระทรวงต่าง ๆ เรื่องการออกพระราชบัญญัติประถมศึกษา 19 สิงหาคม 2464

² กองกฎหมายแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.2/4 เรื่องคำแนะนำของกระทรวงศึกษาธิการฉบับที่ 2 ชี้แจงวิชาเพาะปลูกเป็นส่วนสำคัญสำหรับพระราชบัญญัติ 15 มีนาคม 2465

³ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี บทประพันธ์บางเรื่องของครูเทพ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ฯพณฯ ส.ธรรมศักดิ์มนตรี เทพหัสดินทร ณ อยุธยา 2486 หน้า (5)

⁴ เอกวิทย์ ณ ถลาง "สภาพการและปัญหาการศึกษา" ครูวาทะและการปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่า พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระประชากรบริรักษ์ (ประชาสุนทรสารทูล) วันที่ 23 เมษายน 2516 หน้า 136

ในรายงานการศึกษาของกระทรวงธรรมการ ประจำปีพุทธศักราช 2472-2474 ได้กล่าวถึงผลของการจัดการศึกษาภาคบังคับตั้งแต่ พ.ศ. 2464-2474 ไว้ว่า "การใช้พระราชบัญญัติได้แพร่หลายในหัวเมืองมณฑลทั่วไปตามลำดับ ในลำดับเจ็ดปีแรกได้รับรายงานเป็นที่พอใจต่อมาในสามปีหลัง (พ.ศ. 2472-73-74) การได้ชะงักไปบ้างเนื่องจากการเงินตกต่ำ"¹

เมื่อคณะราษฎร ชำระราชการ ทหาร พลเรือน² ได้ยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชเป็นระบอบประชาธิปไตย เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 นั้น คณะราษฎรได้ประกาศหลักการประการเพื่อเป็นแนวทางในการบริหารประเทศ ในหลักหกประการนี้จะมีหลักการศึกษายูควย ก็มีข้อความว่า "6. จะให้การศึกษาย่างเต็มที่แก่ราษฎร"³ ในหลักการศึกษานี้ คณะราษฎร มีความมุ่งหมายที่จะให้พลเมืองได้รับการศึกษาย่างเต็มที่ กล่าวคือจะพยายามให้โอกาสแก่ราษฎรทุกคนให้ได้รับการศึกษาเพื่อจะได้มีวิชาความรู้ในการประกอบอาชีพและโดยเฉพาะแล้วการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยนั้นการศึกษานี้เป็นส่วนสำคัญยิ่ง⁴

คณะราษฎรมีความเห็นว่าการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยจะดำเนินไปด้วยความราบรื่นก็ต้องอาศัยการศึกษา⁵ โดยเฉพาะการศึกษาภาคบังคับที่เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นสำหรับราษฎรทั่วไป เพื่อเป็นพื้นฐานในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย ในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 จึงได้กำหนดข้อความสำคัญของการศึกษาภาคบังคับที่มติดอกการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยไว้ในส่วนที่สองของรัฐธรรมนูญที่เกี่ยวกับสภาผู้แทนราษฎรไว้ว่า " สมัยที่สาม เมื่อจำนวนราษฎรทั่วพระราชอาณาเขตได้สอบไล่วิชาประถมศึกษา

¹ กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาของกระทรวงธรรมการ ประจำปีที่ 22-23-24 พ.ศ. 2472-73-74 หน้า 2

² ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ ชัยติงยา กรรณสูต (ผู้รวบรวม) เอกสารการเมืองการปกครองไทย หน้า 212

³ อ. หน้า 211

⁴ "ปาฐกถาของคณะราษฎร" วิทยาคาร 17: 1865 1 กันยายน 2475

⁵ กระทรวงศึกษาธิการ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507 พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบเจ็ดสิบสองปีของกระทรวง วันที่ 1 เมษายน 2507 หน้า 308

ได้เป็นจำนวนมากกว่าครึ่งและอย่างขาดังไม่เกินสิบปีนับแต่วันใช้รัฐธรรมนูญนี้สมาชิกในสภาผู้แทน
ราษฎรจะต้องเป็นผู้ที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นเองทั้งสิ้น สมาชิกประเภทที่สองเป็นอันไม่มีอีกต่อไป" จาก
การที่มอบบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญนี้ก็จะเห็นได้ว่า คณะราษฎร ได้เห็นความสำคัญของการศึกษา
จึงเป็นการศึกษาภาคบังคับที่มีความสำคัญและจำเป็นต่อการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยเป็น
อย่างยิ่ง

เพื่อเป็นการสนองเจตนารมณ์แห่งพระ ราชบัญญัติรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว
นี้ เมื่อมีการจัดตั้งรัฐบาลขึ้นเป็นครั้งแรกนั้น "คณะกรรมการราษฎร" ก็ได้แต่งตั้งกรรมการศึกษาชั้น
ชุดหนึ่งเพื่อวางแผนการศึกษาชาติและแผนปฏิบัติการต่างๆ² เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2475 ประ
กอบด้วยสมาชิกทั้งหมดห้า นาย โดยมีเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นประธานกรรมการและอำมาตย์
ตรีหลวงศรีปริชาธรรมปาลูก เป็นเลขานุการ กรรมการศึกษาชุดนี้ได้ประชุมปรึกษาหารือกันหกครั้ง
ก็ได้วางแผนการศึกษาชาติและแผนปฏิบัติการต่างๆแล้วเสร็จ ต่อมาก็ได้มีพระบรมราชโองการ
โปรดเกล้าฯ ประกาศตั้งสภาศึกษาขึ้นอีก เมื่อวันที่ 29 สิงหาคม 2475 เพื่อให้ทำหน้าที่เป็นที่
ปรึกษาของกระทรวงธรรมการ⁴ และได้มีพระราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งกรรมการ
สภาศึกษาขึ้น เมื่อวันที่ 8 กันยายน 2475 ประกอบด้วยสมาชิกทั้งหมด 15 นาย โดยมีเจ้าพระยา
ธรรมศักดิ์มนตรีเป็นนายกกรรมการ⁵ คณะกรรมการสภาศึกษาได้ประชุมพิจารณาแผนการศึกษาชาติ

¹ "พระราชบัญญัติรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475" รวม
รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลเอกหลวงสุโขทัยสารวัตร
5 มิถุนายน 2511 หน้า 4

² "กรรมการศึกษาและ สก ศึกษา" วิทยากรย 22 : 2505-2506 15 พฤศจิกายน
2475

³ กระทรวงธรรมการ คำสั่งที่ 18/3783 เรื่องตั้งเลขานุการกรรมการศึกษา ลงวันที่
12 กรกฎาคม 2475

⁴ "ประกาศตั้งสภาศึกษา" ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 49 (แผนกกฎหมาย) ลงวันที่
31 สิงหาคม 2475 หน้า 338-339

⁵ "ประกาศตั้งคณะกรรมการสภาศึกษา" ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 49 (แผนกกฎหมาย)
ลงวันที่ 11 กันยายน 2475 หน้า 360-361

และแผนปฏิบัติการต่าง ๆ อีกครั้งหนึ่งแล้วนำเสนอต่อกระทรวงธรรมการ กระทรวงธรรมการได้นำเสนอต่อ "คณะกรรมการราษฎร" เมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2475

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม ซึ่งได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2475 ก็ได้มีบทบัญญัติที่กล่าวถึงความสำคัญและความจำเป็นที่การศึกษาภาคบังคับที่หมดการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยว่า

มาตรา 65... เมื่อราษฎรผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ยังมีการศึกษาไม่จบประมาณที่ศึกษาสามัญมากกว่ากึ่งจำนวนทั้งหมดและอย่างชงคองไม่เกินไปนับนับถ้วนให้พระ ราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 สภาผู้แทนประกอบด้วยสมาชิกสองประเภทมีจำนวนเท่ากัน...¹

รัฐบาลของพระยามโนปกรณนิติธาดาที่ได้แถลงนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดินต่อรัฐสภา เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2475 ไว้ว่า

6. การศึกษา เพื่อให้พลเมืองมีการศึกษาแพร่หลาย จะต้องอนุโลมตามระเบียบการปกครองที่ให้เข้าลักษณะ เกี่ยวกันกับแผนเศรษฐกิจแห่งชาติ... นโยบายของกระทรวงธรรมการ... จะประกาศใช้พระ ราชบัญญัติประถมศึกษาให้ทั่วทั้งกรุงเทพฯ และหัวเมือง เพื่อจะได้ปริมาณตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ...²

ในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 ที่ได้ประกาศใช้เมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2475 ก็ได้กำหนดข้อความสำคัญที่เกี่ยวกับการศึกษาภาคบังคับไว้ว่า

10. การศึกษาภาคบังคับได้แก่การศึกษาที่รัฐบังคับให้เด็กทุกคนไม่เลือกเพศ ชาติหรือศาสนา เรียนจนสำเร็จ ดังที่ทานบังคับไว้ด้วยพระ ราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464

¹ "รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม" รวมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พิมพ์ในงานพระ ราชทานเพลิงศพพลเอกหลวงสุทธิสารวรณกร 5 มิถุนายน 2511 หน้า 22

² กรมเศรษฐกิจการพาณิชย์ กองนโยบายการพาณิชย์ (ผู้รวบรวม) นโยบายของรัฐบาลตั้งแต่คณะ รัฐมนตรีคณะที่ 1 ถึงคณะที่ 38 พ.ศ. 2475 - พ.ศ. 2519 หน้า 12-17 และ ประเสริฐ บัณฑิตกุล รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (2475-2517) หน้า 51-54

การศึกษาภาคบังคับได้แก่การเรียนเพียงจบประโยคประถม ซึ่งมีสามัญศึกษา 4 ปีกับ
ส่วนวิชาสามัญศึกษา คือ ประถมวิชาสามัญอีก 2 ปี

11. การศึกษาบังคับยอมให้เปล่า คือ ไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน...¹

จากบทบัญญัติที่กำหนดไว้ในพระ ราชบัญญัติ ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว
พุทธศักราช 2475 และ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม การแต่งตั้งกรรมการศึกษาและสภา
ศึกษา ล้วนแต่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาภาคบังคับและ เจตนารมย์ของคณะราษฎร
ที่จะพยายามขยายการศึกษาภาคบังคับออกไปให้กว้างขวางทั่วพระ ราชอาณาจักร ซึ่งความพยายาม
เหล่านี้ก็ประสบผลสำเร็จในปี พ.ศ. 2478 เมื่อกระทรวงธรรมการได้ประกาศใช้พระราช-
บัญญัติประถมศึกษาได้ครบทุกตำบลในพระ ราชอาณาจักร²

ในปี พ.ศ. 2478 นี้เองก็ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้พระราช
บัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478 เมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน 2478 พระราชบัญญัติประถมศึกษา
ฉบับนี้ ได้ยกเลิกพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2464 กับพระราชบัญญัติประถมศึกษาฉบับ
แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2473 เพื่อเป็นกฎปรับปรุงแก้ไขพระราชบัญญัติประถมศึกษาให้เหมาะ
สมแก่กาลสมัย เป็นอันว่า ป้องกันการหลีกเลียงการมาเรียนของเด็กให้ดีขึ้นตลอดจนทางราชการ
ต้องจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลเพิ่มขึ้นอีกมากมาย ทั้งนี้เนื่องมาจากการกำหนดการยกเว้นใน
การเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนให้ยกเว้นการเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนเมื่อเด็กอยู่ห่างจากโรงเรียน
เพียง 2,000 เมตรเท่านั้น³

การจัดการศึกษาภาคบังคับภายหลังกปี พ.ศ. 2478 นั้น ก็เป็นความพยายามที่จะขยาย
จำนวนโรงเรียนให้เพียงพอแก่ความต้องการของประชาชนและให้สอดคล้องกับพระ ราชบัญญัติ
ประถมศึกษา มาตรา 11 (2) และพยายามที่จะลดอายุการเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนตามมาตรา 6
(2) ที่กำหนดไว้ว่า "เมื่อมีเหตุจำเป็นเฉพาะท้องถิ่นสำหรับบางตำบลเขตอายุแปดปีให้ว่านอาจ

¹ แผนกเกษม กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2476
ประเภทการ แพ้บทที่ 5 เลขที่ 108 เรื่องคำอธิบายวิธีจัดชั้นศึกษาตามแผนการศึกษาชาติ

² กระทรวงศึกษาธิการ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507 พิมพ์เป็นที่ระลึก
ในวันครบรอบเจ็ดสิบสองปีของกระทรวง 1 เมษายน 2507 หน้า 415

³ ก.

เขยิบขึ้นเป็นเก้าอี้หรือสืบทอดได้ ตามที่รัฐมนตรีจะได้ประกาศไว้ในราชกิจจานุเบกษา¹ หลังจากนั้นรัฐบาลทุกรัฐบาลที่ได้เข้ามาบริหารประเทศก็ได้ประกาศลดอายุการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนลงทุกปีจนประสบผลสำเร็จในปี พ.ศ. 2495 ซึ่งนับว่าเป็นปีที่สำคัญอีกปีหนึ่งของประวัติศาสตร์การศึกษาภาคบังคับคือเป็นปีที่สามารถดำเนินการให้เด็กเข้าโรงเรียนได้ตามพระราชนิพนธ์ตีพิมพ์พระธรรมนูญการศึกษา พุทธศักราช 2478 ในคานการกำหนดอายุ²

การที่ผู้เขียนเลือกศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับนโยบายและการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทยภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475-2503 นั้นก็เพราะมีความเห็นว่า การศึกษามีความสำคัญที่สุด ประเทศชาติจะเจริญก้าวหน้าและมีความมั่นคงได้ก็เพราะประชาชนในชาติได้รับการศึกษาก็ โดยเฉพาะการศึกษาในระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับยิ่งมีความสำคัญและจำเป็นสำหรับประเทศที่ปกครองตามระบอบประชาธิปไตย เพราะประชาชนได้มีส่วนร่วมในการปกครองประเทศ นักการศึกษาที่สำคัญหลายท่านมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในช่วงระยะเวลาดังกล่าวต่างก็มีความเห็นว่า การศึกษาในระดับประถมซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่สุดและจำเป็นที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาในระดับอื่น ๆ อาทิเช่น หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล³ นายอภัย จันทวิมล⁴ ฯลฯ

นอกจากนี้แล้ว การศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับนโยบายและการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทยในช่วงระยะเวลาดังกล่าว จะมีผลให้ประวัติศาสตร์การศึกษาของไทยได้ภาพรวมที่สมบูรณ์ขึ้นและเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบาย การวางแผน การแก้ปัญหาเกี่ยวกับการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับในปัจจุบันและอนาคต ทั้งนี้ก็เพราะการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เป็นการศึกษาค้นคว้าที่เน้นช่วงสมัย ที่ยังไม่ได้มีผู้ศึกษาค้นคว้า วิเคราะห์ เรียบเรียง ให้เกิดความชัดเจนมาก่อน และเป็น

¹ "พระราชนิพนธ์ตีพิมพ์พระธรรมนูญการศึกษา พุทธศักราช 2478" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 52 (แผนก กฤษฎีกา ภาค 2) ลงวันที่ 24 พฤศจิกายน 2478 หน้า 195

² กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา สัมภาษณ์วิทยการจัดการศึกษาภาคบังคับ หน้า 89

³ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ปาฐกถาเรื่องการศึกษา ปาฐกถาเมื่อเดือนมกราคม 2491 ที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา หน้า 1

⁴ อภัย จันทวิมล "การศึกษาบังคับ" วิทยารักษ์ 8 : 892 สิงหาคม 2494

การศึกษาคนคว่ำล้มเนื่องจากงานหนักศึกษาค้นคว้าไวแล้ว เช่น

— David K. Wyatt. The Politics of Reform in Thailand: Education in the Reign of King Chulalongkorn.

— วุฒิชัย มุลศิลป์ การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5

— มนูญ ลาสโรจน์ นโยบายการจัดการศึกษาของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

— จารุวรรณ ไวยเจตน การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464-2474

อีกประการหนึ่งตั้งแต่ พ.ศ. 2475-2503 ได้มีรัฐบาลที่เข้ามาบริหารประเทศทั้งหมด

30 ชุด (ในระยะเวลา 29 ปี) รัฐบาลได้แถลงนโยบายในการบริหารราชการต่อรัฐสภาทั้งหมด 26 ครั้ง¹ แต่ละครั้งก็จะมึนโยบายในการจัดการศึกษาและการศึกษาภาคบังคับอยู่ด้วย ดังนั้นจึงเป็นที่น่าจะศึกษาค้นคว้าว่า รัฐบาลที่เข้ามาบริหารราชการประเทศแต่ละชุดสามารถดำเนินงานในด้านการศึกษาภาคบังคับได้สำเร็จตามนโยบายที่ได้แถลงไว้หรือไม่ การเปลี่ยนแปลงรัฐบาลนั้นจะมีผลกระทบต่อการจัดการศึกษาภาคบังคับมากน้อยเพียงใด

ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว มีการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติถึงสามครั้ง แต่ละครั้งก็มีส่วนที่แตกต่างกันอยู่บ้าง โดยเฉพาะแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 ได้กำหนดแนวการจัดการศึกษาไว้ด้วยว่า "รัฐพึงถือว่าการศึกษาที่มีความสำคัญเป็นอันดับแรกในกิจการของรัฐ"²

ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง ประเทศไทยก็ตกอยู่ในภาวะสงครามด้วย ดังนั้นการศึกษาในระดับประถมจึงเป็นการศึกษาภาคบังคับก็ได้รับความกระทบกระเทือนเช่นเดียวกับการศึกษาในระดับอื่น ๆ โรงเรียนประชาบาลไม่สามารถจะดำเนินการได้ก็จึงเพียงแต่รักษาระดับไว้ในท้องถิ่นเท่านั้น หลังสงครามแล้วก็ได้มีการฟื้นฟูการประถมศึกษาเป็นการใหญ่³ พร้อมกันไปกับการ

¹ มนูญ บริสุทธิ์ เรื่องคณะรัฐมนตรี พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายเกษม ศรีพิทักษ์
24 พฤศจิกายน 2508 หน้า 118-208

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2494 ส่วนกลาง (กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 5 เลขที่ 74 เรื่องประกาศเรื่องแผนการศึกษาชาติ

³ กระทรวงศึกษาธิการ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานฉลองวันครบหกลสิบปีของกระทรวง 1 เมษายน 2495 หน้า 142-143

บูรณะประเทศภายหลังสงคราม ต่อมาประเทศไทยก็ได้เข้าร่วมเป็นรัฐสมาชิกขององค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ซึ่งก็ได้รับความร่วมมือและการช่วยเหลือในการปรับปรุงการศึกษาเป็นอย่างมาก ทำให้แนวคิดและวิธีจัดการศึกษาแบบตะวันตกมีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาในประเทศไทยในเวลาต่อมา

ในปี พ.ศ. 2491 ก็นับได้อีกว่าเป็นยุคใหม่ของการศึกษาประชาบาล เพราะครูในโรงเรียนประชาบาลและสารวัตรศึกษาได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นข้าราชการพลเรือนเท่าเทียมกับข้าราชการประเภทอื่น เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม 2491¹ และหลังจากนั้น แนวความคิดที่จะปรับปรุงการศึกษาประชาบาลก็ทวีมากขึ้น ได้มีการประชุมคนควาอบรมเรื่องการศึกษาประชาบาลขึ้นที่โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูงถนนประสานมิตร เมื่อวันที่ 4 มกราคม 2494 ซึ่งนับเป็นการประชุมแบบสัมมนาที่ใกล้ชิดที่สุดในประเทศไทยเป็นครั้งแรก พร้อมกับนักได้มีโครงการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการปรับปรุงการศึกษาประชาบาลเกิดขึ้นหลายโครงการ เป็นต้นว่าโครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษา จังหวัดละแห่งเหรา โครงการปรับปรุงโรงเรียนประชาบาลในจังหวัดพระนครและธนบุรี ฯลฯ จนกล่าวได้ว่า ในช่วงระยะเวลานี้เป็นสมัยตั้งต้นการปฏิรูปการศึกษาประชาบาล² ผลของการปฏิรูปการศึกษาประชาบาลในช่วงเวลานี้เองที่ทำให้งานการศึกษาประชาบาลกว้างออกไปมากจนได้ยกฐานะกองโรงเรียนประชาบาลขึ้นเป็นกรมประชาศึกษา เมื่อวันที่ 14 กันยายน 2494

จากเหตุผลหลายประการดังกล่าวมาแล่นเองทำให้ผู้เขียนมีความเห็นว่านโยบายและการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทยจาก พ.ศ. 2475-2503 เป็นระยะเวลาที่น่าจะศึกษาค้นคว้าเป็นอย่างยิ่ง เพราะว่าจากการจัดการศึกษาภาคบังคับในสมัยรัชกาลที่ 6 และ 7 นั้นอาศัยรากฐานมาจากการจัดการศึกษาเพื่อทวยราษฎรของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แล้วการจัดการศึกษาภาคบังคับในปัจจุบันถึงอาศัยรากฐานมาจากการจัดการศึกษาภาคบังคับจาก พ.ศ. 2475-2503 นั้นเอง โดยเฉพาะในด้านอิทธิพลที่ได้รับจากทางตะวันตก การจัดการ

¹ "พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน (ฉบับที่ 4) พุทธศักราช 2491" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 65 (แผนกกฎหมาย ภาคที่ 3) ตอนที่ 24 ลงวันที่ 4 พฤษภาคม 2491 หน้า 2480-2485

² กรมสามัญศึกษา การปฏิรูปการศึกษาประชาบาล กรมสามัญศึกษาพิมพ์เผยแพร่เนื่องในงานฉลองครบรอบของ นายอภัย จันทวิมล 16 กุมภาพันธ์ 2511 หน้า 2

ศึกษาในสมัยก่อนนั้นประเทศไทยได้รับอิทธิพลจากประเทศต่าง ๆ ในทวีปยุโรปเป็นส่วนใหญ่โดยเฉพาะประเทศอังกฤษ แต่ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่สองแล้วการจัดการศึกษาของไทยกลับได้รับอิทธิพลจากประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นส่วนใหญ่ จนนักการศึกษาในปัจจุบันได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับการปรับปรุงและขยายการศึกษาของไทยว่า ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ดังข้อสังเกตที่ว่า

การรับของตะวันตกก็รับแบบไม่มีได้รับปรัชญาที่อยู่เบื้องหลังมาด้วย ของเดิมที่มีอยู่ในวัฒนธรรมก็มีให้นำมาประยุกต์ใหม่สมกลมกลืนกับความตองการ ความจำเป็นของกาลสมัยเท่าที่ควร เช่น การศึกษาจึงเปรียบเสมือนหุ่นยนต์ที่ไร้วิญญาณ ขาดแก่น ขาดชีวิตและปะปะไกองาย...¹

ความมุ่งหมายในการศึกษากนควา

โดยตามสมควรครั้งกล่าวข้างต้น การศึกษากนควาครั้งนี้จึงมุ่งที่จะค้นคว้าเรียบเรียงเกี่ยวกับนโยบายและการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทย จาก พ.ศ. 2475-2503 ในเรื่อง

1 แนวความคิดและนโยบายของรัฐบาลในการจัดการศึกษาภาคบังคับและแนวทางการจัดการศึกษาภาคบังคับที่กำหนดไว้ในแผนการศึกษาชาติ

2 สาเหตุในการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478 และฉบับต่อ ๆ มาตลอดจนผลของการใช้พระราชบัญญัติเหล่านั้น

3 การดำเนินงาน ปัญหา อุปสรรคและการแก้ปัญหาในการจัดการศึกษาภาคบังคับ

4 วิเคราะห์ผลของการจัดการศึกษาภาคบังคับและผลต่อเนื่องที่มีถึงปัจจุบัน

ความสำคัญในการศึกษากนควา

ผลจากการศึกษากนควาจะได้อะไรในคานคาง ๆ ดังนี้

1 ประวัติการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งประวัติการศึกษาภาคบังคับของไทยในช่วง

พ.ศ. 2475-2503

¹ เอกวิทย์ ณ ถลาง "เมื่อคดีการจัดการศึกษาแบบตะวันตกเข้ามาสู่สยาม" ใน คุรุภาวะและการปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่า พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระประชากรบริรักษ์ (ประชา สุนทรสารทูล) 23 เมษายน 2516 หน้า 109

- 2 แนวนโยบายของรัฐบาลชุดต่าง ๆ ที่แถลงไว้ต่อรัฐสภาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาภาคบังคับ
- 3 การดำเนินงานและผลที่ได้รับจากการปฏิบัติตามนโยบาย
- 4 ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน
- 5 ผลกระทบและแนวความคิดของต่างประเทศที่ผู้บริหารนำมาใช้ในการจัดการศึกษา

ขอบเขตในการศึกษาค้นคว้า

จะได้ศึกษาค้นคว้าถึง

1 แนวความคิดที่จะจัดการศึกษาภาคบังคับก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2464 และการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2464-2474 เพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทยภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

2 การจัดการศึกษาภาคบังคับของไทยจาก พ.ศ. 2475-2503 อย่างละเอียดทั้งในด้านนโยบาย ความมุ่งหมาย การดำเนินงาน ปัญหา อุปสรรค ผลสำเร็จและขอบกพร่องที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับ ส่วนการศึกษาในระดับอื่นจะศึกษาค้นคว้าเฉพาะที่มีสาเหตุเกี่ยวข้องเท่าที่จำเป็นเท่านั้น

สมมุติฐานในการศึกษาค้นคว้า

1 การจัดการศึกษาภาคบังคับของไทย จาก พ.ศ. 2475-2503 บรรลุเป้าหมายต่ำกว่าที่มุ่งหวังไว้

2 ความไม่มั่นคงทางการเมือง การขาดแคลนงบประมาณและขาดแคลนครูเป็นอุปสรรคที่สำคัญในการจัดการศึกษาภาคบังคับ

3 แนวความคิดในการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทย จาก พ.ศ. 2475-2503 นั้น ได้รับผลกระทบจากแนวความคิดของนักการศึกษาต่างประเทศตะวันตก แต่แนวความคิดนั้นยังไม่เหมาะสมกับสภาพพื้นฐานและเอกลักษณ์ของสังคมไทยเท่าที่ควร

วิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าในเรื่องนี้จะใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Research) โดยการเสนอรายงานแบบพรรณาวิเคราะห์ (Analytical Description) และจะใช้สถิติ

เชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) ประกอบด้วย ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า
จะใช้ข้อมูลที่เป็นเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) เป็นหลัก และจำเป็นที่ต้องอาศัยข้อมูล
ที่เป็นเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) ประกอบด้วย

แหล่งที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าที่สำคัญ คือ

- 1 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ
- 2 แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ
- 3 หอสมุดแห่งชาติ
- 4 หอสมุดศูนย์วัสดุการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ
- 5 แหล่งอื่น ๆ เก่าที่จำเป็น เช่น หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

เอกสารที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะใช้เอกสารดังต่อไปนี้ คือ

- 1 เอกสารที่เป็นหลักฐานชั้นต้น (Primary Sources)

1.1 เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ตีพิมพ์ เช่น

แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2476 ประเภทการ
พิมพ์ที่ 1 เลขที่ 50 เรื่องคณะกรรมการเสนอความเห็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกระทรวงธรรมการรวม
34 ฉบับมาให้พิจารณา

_____ เอกสาร พ.ศ. 2476 ประเภทการ พิมพ์ที่ 15 เลขที่ 108 เรื่องคำอธิบายวิธีจัดชั้น
ที่ศึกษาตามแผนการศึกษาชาติ

_____ เอกสาร พ.ศ. 2478 ประเภทการ พิมพ์ที่ 10 เลขที่ 144 รายงานการประชุมธรรม-
การจังหวัด พ.ศ. 2479

_____ เอกสาร พ.ศ. 2482 ส่วนกลาง (กระทรวงศึกษาธิการ) พิมพ์ที่ 1 เลขที่ 1 เรื่อง
รายงานกิจการที่ได้ปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาลในระยะ 6 เดือนตั้งแต่ พ.ศ. 2481

_____ เอกสาร พ.ศ. 2486 ส่วนกลาง (กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 9 เลขที่ 14
รายงานการประชุมหัวหน้าส่วนราชการในกระทรวงศึกษาธิการ

_____ เอกสาร พ.ศ. 2492 ส่วนกลาง (กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 4 เลขที่ 2
เรื่องแถลงการณ์เรื่องการศึกษา

แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ 2492 ส่วนกลาง
(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 4 เลขที่ 13 รายงานการประชุมข้าหลวงตรวจการศึกษา-
ธิการภาค เพื่อขอความเข้าใจในการปฏิบัติราชการตามนโยบายของรัฐบาล

เอกสาร พ.ศ 2494 ส่วนกลาง (กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 5 เลขที่ 74
เรื่องประกาศเรื่องแผนการศึกษาชาติ

1.2 เอกสารชั้นต้นที่พิมพ์แล้ว เช่น

- คำตอบกระทู้ถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร
- รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร
- ราชกิจจานุเบกษา
- รายงานกระทรวงธรรมการ พ.ศ 2475-2481
- รายงานการศึกษาของกรมสามัญศึกษา พ.ศ 2482-2488
- รายงานของกรมสามัญศึกษา พ.ศ 2491-2494
- รายงานของกรมวิสามัญศึกษา พ.ศ 2495-2503
- กระทรวงศึกษาธิการ รายงานการประชุมศึกษาธิการจังหวัดทั่วประเทศ-
ราชอาณาจักร พ.ศ 2481
- กระทรวงศึกษาธิการ รายงานการประชุมคนควาอบรมเรื่องการ
ศึกษาประชาชน พ.ศ 2494

2 เอกสารที่เป็นหลักฐานชั้นรอง (Secondary Sources)

2.1 วิทยานิพนธ์หรือหนังสือทั่วไป เช่น

- กระทรวงศึกษาธิการ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ
- กระทรวงศึกษาธิการ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507
- กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา สัมฤทธิ์ผลของการจัดการศึกษา
ภาคบังคับ
- กรมสามัญศึกษา การปฏิรูปการศึกษาประชาชน
- เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ปัญหาการศึกษา
- จารุวรรณ ไวยเจตน การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ 2464-

- หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ปาฐกถาเรื่องการศึกษา
- ณรงค์ พวงพิศ นโยบายเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของคนจีนในสมัย
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
- วุฒิชัย มุลศิลป์ การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5
- UNESCO Compulsory Education in South East
Asia And The Pacific
- Desai, D.M. Compulsory Education in India
- Huq, Muhammad Shamsul. Compulsory Education in Pakisto
- Wyatt, David K. The Politics of Reform in Thailand:
Education in the Reign of King Chulalongkorn

2.2 ประเภทวารสาร เช่น

- ประชาศึกษา
- วารสารสภาการศึกษา
- วิทยจารย์
- วิทยาสาร
- สังคมศาสตร์ปริทัศน์

การจัดการศึกษาภาคบังคับก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

1 การจัดการศึกษาเพื่อทวยราษฎร์และแนวความคิดในการจัดการศึกษาภาคบังคับก่อนการประกาศ
ใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2464

นับตั้งแต่สมัยโบราณเป็นต้นมา การศึกษาของไทยยังไม่มีระบบที่แน่นอน อยู่ในวงจำกัด และไม่ได้เป็นหน้าที่ของรัฐแต่เป็นเรื่องของประชาชนที่จะแสวงหาเอาเอง การศึกษาเล่าเรียน จึงเป็นของบุคคลจำนวนน้อย กวดำคือคนที่ใฝ่เรียนมักเป็นบุคคลชั้นสูง ประชาชนส่วนใหญ่ไม่มีโอกาสได้เข้าเรียน โรงเรียนหนึ่งเป็นสถานที่ให้การศึกษามรณแก่ประชาชนก็ยังมีได้จัดตั้งขึ้นเป็นแบบแผน สถานที่เล่าเรียนจึงมักอยู่ในราชสำนักหรือวัดใหญ่ ๆ วิชาที่เล่าเรียนก็ได้แก่ อักษรเขียนหนังสือไทยและการคิดเลขบ้างเล็กน้อย ส่วนวิชาที่ส่งกันไปในสมัยก่อนส่วนมากก็เป็น การฝึกงานและการเรียนหนังสือต่อจากบรรพบุรุษ การจัดตั้งสถานศึกษาที่เรียกกันว่า "โรงเรียน" นั้น เพิ่งมีการจัดตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2414 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว¹

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเล็งถึงด้วยราชสมบัติ เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2411 และเสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ 23 ตุลาคม 2453 ในรัชสมัยอันยาวนานในรัชกาลของพระองค์นี้ พระองค์ได้ทรงปรับปรุงประเทศเป็นการใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นในด้านกาปกครอง การศาล การคลัง การคมนาคม การสาธารณสุข ฯลฯ จนพระราชโอรสของพระองค์ คือ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเรียกการปรับปรุงประเทศครั้งนี้ว่า "การพลิกแผ่นดิน" พระราชกรณียกิจที่สำคัญของพระองค์อีกประการหนึ่งก็คือ การปรับปรุงการศึกษา ด้วยพระองค์ทรงมีพระราชดำริว่า การศึกษาทำให้คนเฉลียวฉลาด อาจเป็นกำลังอันสำคัญยิ่งในการพัฒนา

¹ บำรุง กลัดเจริญ, ประวัติศาสตร์การศึกษาของประเทศไทย ประจวบจันทร์ กศ.ม. วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประจวบจันทร์ 2506 หน้า 6

บ้านเมือง¹ พระองค์ทรงเห็นความสำคัญของการศึกษาเป็นอย่างยิ่งจนให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกในการที่พระองค์ทรงจัดและทรงปฏิรูป² ทั้งระบบ

ในการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว³ นั้น มีจุดมุ่งหมายที่สำคัญที่จะสรุปไว้ตามประการ คือ

- 1) เพื่อสนองความต้องการของบ้านเมืองทั้งทางการณ์เข้ารับราชการ
- 2) เพื่อคุณประโยชน์ทั่วไป (จัดการศึกษาเพื่อทวยราษฎร์หรือเพื่อให้เยาวชนของชาติส่วนใหญ่ได้รับการศึกษา)
- 3) เพื่อเป็นกำลังเสริมการศึกษาพระศาสนา³

การจัดการศึกษาเพื่อทวยราษฎร์หรือเพื่อให้เยาวชนของชาติส่วนใหญ่ได้รับการศึกษานั้นเองที่วิวัฒนาการมาเป็นการศึกษากลางคัมภีร์ที่เรารู้จักกล่าวถึงต่อไป

เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความสำคัญของการศึกษาเป็นอย่างยิ่งนี้เอง ในปี พ.ศ. 2414 ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวัง นับเป็นโรงเรียนแรกที่จัดตั้งขึ้นตามแบบโรงเรียนที่เข้าใจอยู่ในปัจจุบัน และโปรดเกล้าฯ ให้พระยาตรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เมื่อครั้งยังเป็นหลวงสารประเสริฐปลัดกรมพระอาลักษณ์ เป็นอาจารย์ใหญ่ มีเนวการจัดการศึกษามุ่งในทางวิชาหนังสือและเลข เพื่อให้กุลบุตรกุลธิดามีความรู้ความสามารถพอที่จะเข้ารับราชการได้ อย่งไรก็ตาม โรงเรียนหลวงที่จัดตั้งขึ้นครั้งแรกนี้ก็เป็นโรงเรียนสำหรับบุตรของพระราชวงศ์และข้าราชการเท่านั้น

ในด้านการศึกษาเพื่อทวยราษฎร์นั้น พระองค์ทรงมีพระราชดำริที่จะจัดขึ้นพร้อม ๆ กันด้วย ดังปรากฏว่า ในการประชุมที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน (Council of State) เมื่อวันที่

¹ กรมศิลปากร พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานฉลองวันเฉลิมถวัลย์ราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครบ 100 ปี ๑ ตุลาคม 2511 หน้า 23

² วุฒิชัย มูลศิลป์ การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5 หน้า (7)

³ ก. หน้า 68-98

12 กรกฎาคม 2417 ไททรงมีพระราชดำรัสที่จะให้เครื่องมือนีประยอมอาชิต์แก่ลูกหลานที่จะเป็นไทว่า เครื่องมือที่จะทำให้อุทิศเป็นไทได้จริงนั่นก็คือ การศึกษา¹ หลังจากนั้นอีกเพียงปีเดียวพระองค์ทรงโปรดเกล้าที่จะให้มีอาจารย์สอนทั้งสี่ไทยและเสนาในทุกพระอารามด้วย²

แต่เป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งที่ประกาศในปี พ.ศ. 2418 นี้ไม่ประสบผลสำเร็จ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากความผันผวนทางการเมืองที่ระส่ำระสายมาและถึงจุดระเบิดในเดือนธันวาคม 2417 ที่เรียกว่า "วิกฤติการณ์วังหน้า" ซึ่งมิได้ทำให้โครงการต่าง ๆ ต้องชะงักไปโดยปริยาย หรือดำเนินไปโดยล่าช้า³ หรืออาจเป็นเพราะไม่มีโรงเรียนตัวอย่างที่เรียกว่า "แบบของหลวง" ให้เห็นกันได้โดยทั่วไปก็เป็นที่⁴ ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวว่าการจัดการศึกษาเพื่อทวยราษฎร์จึงต้องรอม่าอีกหลายปีจนถึง พ.ศ. 2427 พระราชดำรัสเพื่อจะให้จัดการศึกษาเพื่อทวยราษฎร์จึงปรากฏชัดเจนขึ้นอีก เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปพระราชทานรางวัลแก่นักเรียนที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ไททรงมีพระราชดำรัสแก่นักเรียน ซึ่งเน้นให้เห็นถึงพระราชประสงค์ที่จะจัดการศึกษาเพื่อทวยราษฎร์ ก็มีข้อความตอนหนึ่งว่า "เจ้านายราชตระกูลตั้งแต่ลูกฉันเป็นต้นไป จนถึงราษฎรที่ต่ำสุดจะได้มีโอกาสเล่าเรียนได้เสมอกัน ไม่ว่าเจ้าวาขุนนาง ว่าไพร่"⁵

ด้วยเหตุนี้เองการศึกษานี้สำหรับกุลบุตรหรือที่สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงเรียก

¹ วุฒิสัย มูลศัพท์ การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5 หน้า 84

² เอกสาร เรื่องจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พิมพ์เนื่องในโอกาสครบรอบ 100 ปี นับแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวยราชย์

1 ตุลาคม 2511 หน้า 89-90

³ วุฒิสัย มูลศัพท์ ล.ค. หน้า 89-90

⁴ ประพัฒน์ ตรีณรงค์ พระราชประวัติและงานของสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ หน้า 195-196

⁵ เอกสาร เรื่องจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พิมพ์เนื่องในโอกาสครบรอบ 100 ปี นับแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวยราชย์

1 ตุลาคม 2511 หน้า 20

ว่า "โรงเรียนสำหรับราษฎร" จึงได้มีการริเริ่มขึ้นอีกครั้งหนึ่งในเดือนสิงหาคม 2428 โดยที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานเกี่ยวกับการศึกษาเพื่อทวยราษฎรชนชั้นหนึ่ง ประกอบด้วย พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร (สมเด็จพระยาบำราศนพิตาย) พระยาศรีสุนทรโวหาร พระยาภาสกรวงษ์ (พร บุนนาค) พระยาสุนทรบุรารักษ์ (สิน) พระสารสาครพลันซ์ (Col.G.E.Cerini) ชุนโหวาตวรกิจ (แกม) และศาสตราจารย์แมคฟาร์แลนด์ (Reverend McFarland)¹ โรงเรียนสำหรับราษฎรจึงได้จัดตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกที่วัดมหาพรตพาราม ตำบลหัวลำโพง ในปี พ.ศ.2428 นั้นเอง เหตุผลสำคัญในการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรชนชั้นคนแรกเพราะว่ามีความเหมาะสมหลายประการ เช่น ชีวอนามัยไทย โบราณให้วัดเป็นสถานศึกษาและเป็นศูนย์กลางของชุมชน และในปีนั้นยังได้มีการจัดตั้งโรงเรียนอื่น ๆ ขึ้นอีก บางโรงเรียนตั้งขึ้นโดยมีข้าราชการเป็นผู้อุปการะ เช่น ที่วัดประยูรวงศ์(ธนบุรี) มีเจ้าพระยาภาสกรวงษ์ (พร บุนนาค) เมื่อครั้งเป็นพระยาเป็นผู้อุปการะ ทั้งยังมีการออกประกาศใหญ่สนใจส่งบุตรหลานเข้าเรียนได้โดยไม่เสียค่าเล่าเรียน บางโรงเรียนก็ตั้งขึ้นโดยความอุปการะของทางวัดและเอกชนรวมกัน เช่น ที่วัดระฆัง เป็นต้น²

การจัดตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรในครั้งนั้นเมื่ออุปสรรคอยู่เป็นอันมาก เช่น พอจัดตั้งโรงเรียนขึ้นได้ไม่นานก็เกิดข่าวลือความเข้าใจผิดว่ารัฐบาลตั้งโรงเรียนขึ้นเพื่อที่จะเก็บเอานักเรียนไปเป็นทหาร จึงได้มีพระบรมราชโองการประกาศขจัดแจงแก่ราษฎรทั่วไปเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง หลังจากนั้นแล้วการวัดการศึกษาสำหรับทวยราษฎรก็ค่อยเจริญก้าวหน้าขึ้นเป็นลำดับ ปรากฏว่าเมื่อสิ้นปี พ.ศ.2428 มีโรงเรียนทั้งหมด 30 โรงเรียน นักเรียนทั้งหมด 2044 คน ซึ่งโรงเรียนเหล่านี้อยู่ในกรุงเทพฯ 17 โรงเรียนและอยู่ในหัวเมือง 13 โรงเรียน³

เมื่อการศึกษาขยายออกไปสู่มหาชนมากขึ้น การตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรก็แพร่หลายมากขึ้น จึงทรงมีพระราชดำริว่า หน้าที่การตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรนั้น เป็นหน้าที่ของฝ่าย

¹ วุฒิชัย มูลศิลป์ การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5 หน้า 91

² อ.ก.

³ อ.ก.

พระเจาบรมวงศ์เธอ กรมพระบำราศนพิตาย ประวัติสังเขปแห่งการกิจการศึกษาปรัตยบันแห่งประเศสยาม หน้า 30-31

พลเรือนเข้ามาเกี่ยวข้องกับราชการทั้งนี้ เพราะในครั้งแรกนั้นได้โปรดเกล้าฯ ให้เริ่มจัดการ
ขึ้นในกรมทหารมหาดเล็ก ทรงเห็นว่าถึงเวลาอันสมควรแล้วที่จะแยกการจัดโรงเรียนทั้งปวง
ออกจากราชการทหารมหาดเล็ก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้สมเด็จพระยาคำ-
รงราชานุภาพ เมื่อครั้งยังเป็นกรมหมื่นฯ มีบัญชาการกรมศึกษาธิการ แต่ยังคงทรงเป็นผู้ช่วยผู้บัญชา-
ราชการทหารบกในกรมยุทธนาธิการอีกด้วยและได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้โอนโรงเรียนต่าง ๆ ที่มี
อยู่ในสมัยนั้นมาขึ้นอยู่กับกรมศึกษาธิการหมด

ในปี พ.ศ. 2432 ก็ทรงโปรดเกล้าฯ ให้รวมกรมธรรมการ กรมสังฆการี กรม
พยาบาล กรมพิทักษ์และกรมศึกษาธิการเข้าด้วยกันเป็นกรมธรรมการและในปี พ.ศ. 2433 ก็
ทรงโปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เป็นอธิบดีกรมธรรมการเพียงตำแหน่งเดียว

กรมหมื่นดำรงราชานุภาพทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมธรรมการอยู่ไม่นาน ก็ทรงมีโย-
บายที่จะขยายการศึกษาออกไปให้กว้างขวางตามหัวเมืองใหญ่ ๆ จึงได้ทรงทำหนังสือขึ้นกราบบัง-
คมทูลเพื่อขอพระบรมราชานุญาต เมื่อวันที่ 7 มกราคม ร.ศ. 109 (พ.ศ. 2433)¹ โทษการ
ที่กรมหมื่นดำรงฯ ได้นำขึ้นกราบบังคมทูลเกล้าฯ ถวายมีเป็นโครงการที่มีเหตุที่จะปฏิบัติได้เพราะ
เป็นการดำเนินงานไปที่ละขั้น โดยการจัดตั้งโรงเรียนในเมืองใหญ่ ๆ ก่อนจึงยอมจะเจริญก้าว-
หน้าได้ หลังจากนั้นไม่นาน กรมหมื่นดำรงราชานุภาพก็ได้มีหนังสือขึ้นกราบบังคมทูลอีกฉบับหนึ่ง
เมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 109 และพร้อมกันนั้นก็ส่งไปยังผู้ว่าราชการเมืองทุกหัวเมืองด้วย
โครงการของกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ที่ได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายและแจกจ่ายไปยัง
ผู้ว่าราชการเมืองต่าง ๆ นั้น มีสาระสำคัญพอที่จะสรุปได้ดังนี้

- 1) โรงเรียนหลวง จะตั้งอยู่ริมจวนข้าหลวงหรืออยู่ในวัดที่ใกล้จวนข้าหลวง
- 2) อาจารย์ผู้สอนจะมีเงินเดือน ๆ ละ 15-20 บาท
- 3) ผู้เรียนต้องซื้อหนังสือเรียนเองโดยกรมศึกษาธิการจะจำหน่ายในราคาถูกลง
- 4) นักเรียนทั้งชายและหญิงเรียนเปล่าโดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนใด ๆ
- 5) ผู้ว่าราชการเมืองเป็นพระคุณ ให้ครูทั้งใจสวและแนะนำราษฎรให้ส่งบุตรหลาน
เข้ามาเล่าเรียนและจะต้องส่งรายงานความเจริญก้าวหน้าของโรงเรียนต่อกรม
ศึกษาธิการ ปีละสองครั้ง

¹ วุฒิชัย มูลศิลป์ การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5 หน้า 103-104

- 6) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงพระราชนิพนธ์ให้ปีละสี่ครั้งหรือ 320 บาท ต่อเมือง (โรงเรียน) เป็นอย่างสูงสำหรับเป็นเงินเก็บเกี่ยวครูประมาณ 180-240 บาท ที่เหลือเป็นการรักษาโรงเรียนและจ้างครูเพิ่มเติมเมื่อนักเรียนมากขึ้น
- 7) โรงเรียนหลวงที่จัดตั้งขึ้นมุ่งให้เป็นตัวอย่างแก่โรงเรียนวัดหรือโรงเรียนอื่น ๆ ในหัวเมืองนั้นด้วย

แต่เป็นที่น่าเสียดายที่โครงการที่จะขยายการศึกษาของกรมหมื่นดำรงราชานุภาพไม่ได้นำไปปฏิบัติแต่ประการใด ทั้งนี้คงเป็นเพราะในระยะเวลาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกำลังเตรียมการเพื่อรับเสด็จ แกรนด์ดยุก ซาร์วิช (Tsarevich) แห่งรัสเซีย และหลังจากที่แกรนด์ดยุก ซาร์วิช กลับไปแล้วทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพเป็นราชทูตพิเศษเสด็จไปรัสเซียและยุโรปเพื่อเป็นการเชื่อมทอมและเจริญทางพระราชไมตรีพร้อมกันนั้นก็ทรงโปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพศึกษาแผนการจัดการศึกษาของประเทศต่าง ๆ มาดัดแปลงแก้ไขเพื่อใช้กับประเทศไทยด้วย กรมหมื่นดำรงราชานุภาพเสด็จออกจากประเทศไทย เมื่อวันที่ 17 มกราคม 2434 (ค.ศ. 1892) และเสด็จกลับถึงประเทศไทย เมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2434 (ค.ศ. 1892) ครั้นเสด็จกลับประเทศไทยแล้วพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพไปทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2435 (ค.ศ. 1892) หลังจากที่เสด็จกลับจากยุโรปเพียงเจ็ดวัน ดังนั้นแผนงานการศึกษาที่ได้ทรงศึกษามาจากประเทศต่าง ๆ ในการเสด็จทวีปยุโรปในคราวนี้ก็น่าจะนำมาปฏิบัติแต่ประการใด

สำหรับแนวความคิดในการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทยก่อนที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2464 นั้นมีที่สำคัญพอที่จะสรุปได้ดังนี้

1.1 แนวความคิดแรกเริ่มในการจัดการศึกษาภาคบังคับ เจ้าพระยาภาสกรวงษ์ (พร บุนนาค) เมื่อครั้งยังเป็นพระยาศาสตราวุธได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ต่อจากกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ นับเป็นเสนาบดีคนแรกของกระทรวงธรรมการ เจ้าพระยา

¹ วุฒิชัย มูลศิลป์ การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5 หน้า 107-108

² ธิ. หน้า 108-110

ภาสกรวงษ์ เป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดการอยู่ไม่นานก็ได้มีโครงการขยายการศึกษาชั้น โครง- การศึกษาของทานตามร่างที่ไม่ระบุวัน เดือนแต่เป็นปี ร.ศ. 111 (พ.ศ. 2435) ประมาณได้ว่า โครงการนี้ร่างขึ้นระหว่างเดือนเมษายน-มิถุนายน เพราะในวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2435 ได้มี "ประกาศตั้งโรงเรียนมุสลิมศึกษา (โรงเรียนเรซอเล็กต์และโรงเรียนนิวเทซเซดท์) ร.ศ. 111" ร่างโครงการขยายการศึกษาของเจ้าพระยาภาสกรวงษ์นี้มีสามตอนด้วยกัน คือ "ร่างกฎที่ 1 เรื่องพิทักษ์สำหรับการศึกษา เป็นหลักสูติครในโรงเรียนมุสลิมศึกษา" ร่างกฎที่ 2 ว่าด้วยพิทักษ์ทางการศึกษาในโรงเรียนสามัญขึ้นศาลอย่างง่ายสำหรับโรงเรียนในตำบลบ้านนอก ร่างกฎที่ 3 ว่าด้วยเรื่องสถานศึกษาในกรุงเทพฯ"

สิ่งที่น่าสนใจเป็นพิเศษในโครงการขยายการศึกษาของเจ้าพระยาภาสกรวงษ์ ก็คือ แนวความคิดในการจัดการศึกษาภาคบังคับ ซึ่งกำหนดไว้ในโครงการขยายการศึกษาว่า "เมื่อโรงเรียนมุสลิมศึกษาได้จัดตั้งขึ้นตามพระราชกฤษฎีกาแล้วจะต้องออกพระราชบัญญัติบังคับให้เด็กอายุตั้งแต่ 7 จนถึง 15 ปีต้องเข้าเรียน" และถ้าเด็กคนใดไม่ยอมเข้าเรียนในโรงเรียนดังกล่าวจะถูกส่งไปเรียนในโรงเรียนคณิศร (Reform School) ซึ่งจะต้องถูกบังคับให้เรียนวิชาต่าง ๆ พร้อมกันไปกับวิชาการฝีมือ³

แนวความคิดที่จะออกพระราชบัญญัติบังคับให้เด็กเข้าเรียนของเจ้าพระยาภาสกรวงษ์ นี้ นับว่าเป็นครั้งแรกที่ผู้มีบิณฑบาตในการจัดการศึกษา มีแนวความคิดที่จะใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการจัดการศึกษา เพื่อที่จะให้การจัดการศึกษาเพื่อหวยราษฎรได้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น ถ้าแนวความคิดของเจ้าพระยาภาสกรวงษ์เป็นที่ยอมรับกันในสมัยนั้นแล้ว การศึกษาภาคบังคับของไทย

¹ วุฒิชัย มุสลิบลี การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5 หน้า 113-114 (อ้างอิงมาจาก เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม ศ 2 ตรวจและจัดโครงการศึกษา 1-12 ร.ศ. 111-129 ของกองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร)

² จารุวรรณ ไวยเจนท์ การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464-2474 หน้า 12 (อ้างอิงมาจาก เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.2/2 ตรวจและจัดโครงการศึกษา 1-12 ของกองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร)

³ David K. Wyatt. The Politics of Reform in Thailand: Education in the Reign of King Chulalongkorn. P. 153.

ถ้าไม่เท่าเทียมกับผู้นับถือนิกายอื่นได้ยิ่งมีผู้นับมากกว่าในปัจจุบันมากทีเดียว¹ และจะมีผลให้การศึกษแพรหลายไปสู่ประชาชนได้อย่างทั่วถึง รวมทั้งจะเป็นผลดีต่อการศึกษาระดับสูงขึ้นไปอีกกว่าอย่างใดก็ตาม แนวความคิดในการที่จะใช้พระราชนิพนธ์ฉบับนี้แก่ให้เขาเล่าเรียนของเจ้าพระยาภาสกรวงษ์ยังไม่ได้รับการตอบสนอง เพราะปรากฏว่า ตามประกาศตั้งโรงเรียนชั้นมูลศึกษา เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2435 นั้นไม่กล่าวถึงเรื่องการศึกษาภาคบังคับไว้²

การจัดการศึกษาของไทยในระยะแรกเริ่มก็ดำเนินการตามแนวของกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2435 เรื่อยมา แต่ได้มีการเปลี่ยนแปลงบ้างเล็กน้อยในปี พ.ศ. 2438 ในเรื่องหลักสูตร ส่วนวิธีการดำเนินงานยังคงใช้แบบเดิมอยู่ จนกระทั่ง พ.ศ. 2441 ภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับจากการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่หนึ่ง การจัดการศึกษาจึงได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอีกมาก

ภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับจากยุโรปแล้ว เจ้าพระยาพระเสด็จฯ เมื่อครั้งยังเป็นพระยาวชิรสุทธิ์สุริยศักดิ์ อัครราชทูตสยามในประเศอังกฤษได้ส่ง "ความเห็นที่จะจัดการศึกษาของนักเรียนสยามในประเศอังกฤษ" เข้ามาทูลเกล้าฯ ถวาย เมื่อวันที่ 8 เมษายน ร.ศ. 117 (พ.ศ. 2441) ความเห็นของเจ้าพระยาพระเสด็จฯ ส่งเขามา ทูลเกล้าฯ ถวายนี้ มีใจกล่าวถึงปัญหาการศึกษาของนักเรียนสยามในประเศอังกฤษเพียงอย่างเดียว แต่ใจกล่าวถึงการจัดการศึกษาในประเศสยามไว้ด้วย และท่านเห็นว่า การศึกษาภายในประเศสำคัญยิ่งกว่าการส่งคนไปศึกษาในทวีปยุโรปเสียอีก³

"ความเห็นที่จะจัดการศึกษาของนักเรียนสยามในประเศอังกฤษ" นี้เองที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าจะต้องเร่งให้กระทรวงธรรมการต้นตัวในการจัดการศึกษาให้มากยิ่งขึ้นกว่าเดิม ทั้งปรากฏในพระราชหัตถเลขาที่ทรงมีไปถึงเจ้าพระยาภาสกรวงษ์ ตอนหนึ่งว่า "การร่วมนิพนธ์การศึกษาธิการควรจะคิดจะพูดเสียเดี๋ยวนี้ ให้ทัน

1 วุฒิชัย มูลนิธิ การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5 หน้า 115

2

ก.

3

ก. หน้า 123

งบประมาณ ศก 118 "จึงจะต้องมีในเดือนธันวาคม ของยาใ้มีความพอใจเลย"¹ ซึ่งในเรื่องนี้เจ้าพระยาภาสกรวงษ์ ก็ได้ประชุมปรึกษากับเจ้าหน้าที่ยุ่เกี่ยวข้องและได้นำร่าง "โครงการศึกษาในกรุงสยาม" ขึ้นทูลเกล้าฯ เมื่อวันที่ 17 มิถุนายน ร.ศ. 117 (พ.ศ. 2441) โดยอาศัยเค้าโครงของเจ้าพระยาพระเสถียร ประยอม

ตามโครงการศึกษา ร.ศ. 117 นี้ แบ่งการศึกษาออกเป็นสองภาค คือ ภาคที่ 1 ว่าด้วยการศึกษาในกรุงเทพฯ มีรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ แบ่งออกเป็น 10 หมวดและภาคที่ 2 ว่าด้วยการศึกษาในหัวเมือง ในภาคที่ 1 ว่าด้วยการศึกษาในกรุงเทพฯ นั้น มีข้อความที่เกี่ยวกับการที่จะออกพระ ราชบัญญัติบังคับให้เด็กเข้าศึกษาเล่าเรียน ไว้ในหมวด 4 ทว่าด้วยการที่จะขยายโรงเรียนให้มากยิ่งขึ้นว่า

27 ในบรรดาโรงเรียนหลวงที่เป็นชั้นประถมศึกษา นักเรียนมาเป็นเวลา การศึกษาควรจะให้เรียนได้เปล่า ไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนและ เมื่อโรงเรียนเมืองต้นประถมศึกษาได้จัดมากขึ้นแล้ว ควรมีขอพระ ราชบัญญัติบังคับให้เด็กในอายุเล่าเรียนต้องมาเรียนในโรงเรียนเมืองกัน...²

แต่แนวความคิดที่จะออกพระ ราชบัญญัติบังคับให้เด็กเข้าเล่าเรียนที่ปรากฏในร่างโครงการศึกษา ร.ศ. 117 นี้ ก็ไม่บรรลุผลในทางปฏิบัติแต่ประการใด เพราะร่างโครงการศึกษา ร.ศ. 117 นี้ ไม่ได้นำมาใช้ปฏิบัติในการจัดการศึกษาเลย

ในการประชุมประจำปีของข้าหลวงเทศาภิบาล เมื่อวันที่ 19 กันยายน 2441 ได้มีการอภิปรายเรื่องการจัดการศึกษาหัวเมืองอีก เพื่อที่จะขยายการศึกษาออกไปทั่วประเทศ ผลของการประชุมครั้งนี้ ได้มีมติมอบหมายให้งานการจัดการศึกษาหัวเมืองเป็นหน้าที่ของคณะสงฆ์ โดยมีกรมหมื่นวิจิตรวาทะโรสเป็นผู้อำนวยการควบคุมดูแลและช่วยเหลือของกระทรวงมหาดไทย

¹ วุฒิชัย มูลศิลป์ การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5 หน้า 123 (อ้างอิงมาจาก เอกสารรัชกาลที่ 5 แพนม ศ. 2 ตรวจและจัดโครงการศึกษา 1-12 ร.ศ. 111-129 ของกองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร)

² เอกสาร เรื่องจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พิมพ์เนื่องในโอกาสครบรอบ 100 ปี กับแก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวยราชย์ 1 ตุลาคม 2511 หน้า 20

ซึ่งมีกรมหมื่นคำรงราชานุภาพเป็นเสนาบดี ส่วนการจัดการศึกษาในกรุงเทพฯ นั้น ให้เป็นหน้าที่ของกรมศึกษาธิการ กรมหมื่นคำรงราชานุภาพและกรมหมื่นวชิรญาณวโรรสได้ทรงปรึกษารื้อกันถึงวิธีการจัดการศึกษาในหัวเมืองและโคกทรงร่าง "แบบจัดการศึกษาหัวเมือง" ขึ้นทูลเกล้าฯ เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2441 ใน "แบบจัดการศึกษาหัวเมือง" นี้ประกอบด้วย เรื่อง "ป็นหน้าที่จัดศึกษาสถาน วิชาที่จะสอน แบบเรียน ครูผู้สอน สถานที่ฝึกครู การปลูกความรู้ การสอนความรู้ การปลูกศรัทธาในศาสนา กิจรปกครองและบำรุง" ไม่ปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับ "แบบจัดการศึกษาหัวเมือง" แต่ประการใด แต่ต่อมาได้มี "ประกาศจัดการศึกษาเล่าเรียนในหัวเมือง" เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน 2441 โดยมีจุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษาไว้อย่างกว้าง ๆ คือ ให้ราษฎรมีความรับผิดชอบและเพื่อให้ประกอบอาชีพในทางสุจริต โดยให้พระภิกษุเป็นผู้อบรมสั่งสอน³

เป็นที่น่าเสียดายที่ "ประกาศจัดการศึกษาเล่าเรียนในหัวเมือง" มีใจกล่าวถึงการบังคับเด็กให้เข้าเล่าเรียนแต่ประการใด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักว่ายังไม่พร้อมทั้งในแง่ของรัฐและประชาชนที่จะบังคับเด็กเข้าเล่าเรียนให้โดยผลก็เป็นได้ อย่างไรก็ตามหมื่นวชิรญาณวโรรสทรงมีบัญชาการจัดการศึกษาหัวเมืองอยู่ไม่นานก็ได้ออกประกาศพระราชนัดชูกและสงฆ์ขึ้นในปี พ.ศ. 2445 ซึ่งมีบัญญัติให้พระสงฆ์ทุกระดับชั้นต้องมีหน้าที่บำรุงการศึกษาในวัดด้วย⁴ จะเห็นได้ว่าการออกพระราชนัดชูกพระสงฆ์เพื่อที่จะให้พระสงฆ์เอาใจใส่ในการอบรมสั่งสอนเด็ก แม้ว่าจะไม่มีการบังคับเด็กให้เข้าเรียน

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ. 12/4 เรื่องสรุปรายงานการจัดการคณะศาสนาและการศึกษาหัวเมืองปี 117-118 10 พฤศจิกายน ร.ศ. 120

² วุฒิชัย มุสทีลย์ การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5 หน้า 141

³ เอกสารเรื่องจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พิมพ์เนื่องในโอกาสครบรอบ 100 ปี เนิ้แก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวยราชย์
1 ตุลาคม 2511 หน้า 20

⁴ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ. 16/1 พระราชบัญญัติพระสงฆ์ ร.ศ. 121

แต่การบังคับพระสงฆ์ให้เอาใจใส่และรับผิดชอบในการจัดการศึกษาเล่าเรียนในวัดก็ยังคงเป็นผลให้การศึกษาระดับสูงกว่าหน้าได้เช่นเดียวกัน

1.2 แนวความคิดในการจัดการศึกษาระดับชั้นของพระบรมไตรโลกยาจารย์ เนื่องจากผลของการประชุมแพทยสภา ในปี พ.ศ. 2441 ได้มอบหมายให้การจัดการศึกษาในหัวเมืองเป็นหน้าที่ของคณะสงฆ์ไทยมีกรมนี้ว่าพระญาณวโรรสเป็นผู้บัญชาการนี้เอง กรมนี้ว่าพระญาณวโรรสจึงได้ทรงแต่งตั้งพระราชาคณะออกไปเป็นผู้ช่วยการตรวจสภาพการต่าง ๆ ในมณฑลที่รับผิดชอบ โดยให้จัดทำบัญชีคณะสงฆ์ วัดและสรวาสที่จะจัดตั้งโรงเรียนขึ้นใหม่ในตำบลที่จะจัดตั้งขึ้นได้ และจัดส่งพระภิกษุสามเณรเข้ามาศึกษาต่อในกรุงเทพฯ เพื่อที่จะได้กลับไปเป็นครูต่อไป แต่ปรากฏว่าการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์มีปัญหาเกี่ยวกับกรณีที่ประชาชนไม่นิยมส่งบุตรหลานเข้าเล่าเรียนหรืออาจจะ เป็นความพยายามที่จะแก้ไขปัญหานี้ พระบรมไตรโลกยาจารย์เจ้าคณะมณฑลกรุงเทพฯ จึงได้เสนอร่างแบบการจัดการศึกษาเป็นเรียงบังคับขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2443 ว่า

ชายใดที่จะขอบรรพชาเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาจะต้องมีความสามารถอ่านออกเขียนได้เสียก่อนและต้องมีความรู้หลักเบื้องต้นของพระพุทธศาสนาพอสมควร ทั้งนี้ยกเว้นได้เฉพาะผู้ที่อยู่ทางไกลโรงเรียนเท่านั้น ผู้นั้นนอกจากนี้แล้วจะไม่ได้รับการบวชเรียนเป็นพระภิกษุได้เลยหากไม่มีการศึกษาเพียงพอ...²

แนวความคิดของพระบรมไตรโลกยาจารย์นี้เกิดขึ้นจากแนวปฏิบัติของประเทศไทยในสมัยนั้น คือ ชายไทยทุกคนจะต้องบวชเป็นพระภิกษุเมื่อถึงเวลาบวชแล้ว ถึงแม้ว่าออกกฎเกณฑ์ในเรื่องนี้จะเป็นการบังคับประชาชนให้เข้ารับการศึกษารวมในโรงเรียนโดยทางอ้อม มิฉะนั้นแล้วก็จะบวชเป็นพระภิกษุไม่ได้ แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า ข้อเสนอนี้ไม่สามารถที่จะนำมาปฏิบัติในครั้งนั้นได้ ทั้งนี้ก็เพราะว่าไม่สอดคล้องกับข้อบัญญัติในพระวินัยของพุทธศาสนาและคึกซ์คัด้วย

จากรวม ไวยเจตน์ การศึกษาระดับชั้นของไทย พ.ศ. 2464-2474 หน้า 14 (อ้างอิงมาจาก เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ. 12/4 ตรวจตราจัดคณะพระศาสนาและกาการศึกษาหัวเมือง ร.ศ. 117-118 ของกองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร)

²David K. Wyatt, The Politics of Reform in Thailand: Education in The Reign of King Chulalongkorn, p. 251 - 252.

จำนวนครูและโรงเรียนยังไม่เพียงพอที่จะรับเด็กเข้าเรียนได้¹

เจ้าพระยาภาสกรวงษ์ได้กราบทูลถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2445 จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาวิชิตวงษ์วุฒิไกร (ม.ร.ว. คดี สุทัศน์) เมื่อครั้งยังเป็นพระยาฤทธิการบดีดำรงตำแหน่งสืบแทนต่อมา การศึกษาที่ได้ดำเนินมาก็เจริญก้าวหน้าไปเป็นลำดับ แต่ปรากฏว่าการศึกษาในกรุงเทพฯ เจริญก้าวหน้ากว่าการศึกษาหัวเมือง ทั้งนี้ก็เพราะว่า การศึกษาในหัวเมืองขาดแคลนครูเป็นอันมาก แมว่าพระสงฆ์ผู้รับผิดชอบในการจัดการศึกษาจะตั้งใจสอนเป็นอย่างดีแต่การสอนก็ไม่ได้ผลเต็มที่ เพราะส่วนมากไม่ได้รับการฝึกวิชาครูมาก่อน แมว่าจะมีปัญหาในด้านการเรียนการสอน แต่การจัดการศึกษาเบื้องต้นสำหรับราษฎรก็ยังคงอยู่ในความรับผิดชอบของคณะสงฆ์ต่อไปตามเดิม

ความคิดในการจัดการศึกษาภาคบังคับหรือความพยายามที่จะให้เด็กในวัยเล่าเรียนได้เข้าเรียนกันอย่างทั่วถึงนี้ ก็ปรากฏชัดเจนนอกไปในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวคือ ในการประชุมเทศาภิบาลเกี่ยวกับราชการในหน้าที่ของกระทรวงธรรมการ ในปี พ.ศ. 2449 (ผู้เข้าร่วมประชุมมี เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ปลัดทูลฉลองกระทรวงที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องและข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลต่าง ๆ) สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพได้ชี้แจงต่อที่ประชุมถึงแนวนโยบายที่จะจัดการศึกษาในขณะนั้นว่า "จะต้องให้ราษฎรทุกคนที่เป็นชาย (ผู้หญิงคงไว้ก่อน) ที่มีอายุอยู่ในวัยเล่าเรียนได้เล่าเรียน... วิธีที่จะจัดก็ยอมต้องให้มีสถานที่ให้เพียงพอแก่จำนวนผู้ที่ต้องเล่าเรียน ที่ไหนเป็นทำเล เป็นที่ประชุมชนก็ให้มีสถานที่เล่าเรียนอยู่ในที่นั้นด้วย"⁴ คำชี้แจงของสมเด็จกรมพระยาคำรงราชานุภาพนี้แสดงให้เห็นว่า รัฐบาลมีความต้องการที่จะขยายการศึกษาออกไปให้กว้างขวางให้ราษฎรที่อยู่ในวัยเล่าเรียนได้มีโอกาส

¹ กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา สัมมนาสมัชชารจัดการศึกษาภาคบังคับ หน้า 78

² พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ ประวัติสังเขปแห่งการจัดการศึกษาปรตยบันแห่งประเทศไทย หน้า 54

³ ก. หน้า 55

⁴ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ ความเป็นมาของแผนการศึกษาชาติ หน้า 29

เขาเล่าเรียนโดยทั่วกัน แม้ว่าจะมีใครกล่าวถึงการออกพระราชบัญญัติบังคับเด็กให้เข้าเล่าเรียน แต่ก็ไม่สนใจเห็นว่า รัฐบาลได้เพิ่มความจำเป็นที่จะต้องจัดให้มีสถานที่เล่าเรียนให้เพียงพอ

ในการประชุมเทศภิบาลประจำปี พ.ศ. 2451 และ 2452 ที่ประชุมก็ได้นำปัญหาเรื่อง การขยายการศึกษาเพื่อช่วยราษฎรมากอีกประการหนึ่ง ผลจากการประชุมทั้งสองครั้งพอที่จะสรุป ได้ว่า ให้กระทรวงมหาดไทยรับเป็นผู้จัดการศึกษาเบื้องต้นให้ช่วยราษฎรให้ได้เล่าเรียนกันทุกคน ตลอดพระราชอาณาจักร ทั้งนี้เพราะว่ากระทรวงมหาดไทยเป็นผู้ปกครองท้องที่ มีเจ้าพนักงาน ประจำหน้าที่ตลอดทั่วทุกตำบลและย่อมจะจัดการได้สะดวก จึงกระทรวงมหาดไทยรับว่าจะลงมือ ดำเนินการในต้นปี พ.ศ. 2453 แต่การจัดการเรียนการสอนไม่จำเป็นที่จะต้องให้เทากับวิชาที่ กำหนดไว้ในหลักสูตรสามัญศึกษาของกรมวิชาการ เพียงแต่จัดการสอนให้นักเรียนอ่านหนังสือไทย ได้เท่านั้น วิธีจัดการคือ ตั้งกรรมการขึ้นทุกตำบล ๆ ละสามคน ประกอบด้วย กำนัน แพทย์- ประจำตำบลและ เจ้าอธิการวัดที่สำคัญในท้องถิ่นรูปหนึ่ง เป็นกรรมการจัดการศึกษาเบื้องต้น วิธี- การที่กระทรวงมหาดไทยใช้ในชั้นแรกก็ยกให้เด็กที่มีอายุสมควรที่จะเข้าเรียนได้มีโอกาสเข้าเรียน ทั้งหมด เมื่อมีการสำรวจสำมะโนครัวแต่ละครั้งก็ให้เด็กลองอ่านหนังสือดู ถ้าเด็กชายอายุ 13 ปี อ่านหนังสือไทยได้ก็เป็นอันว่าใช้ได้ ซึ่งก็หวังกันว่า เมื่อได้ปฏิบัติไปเป็นเวลาพอสมควรแล้ว หรือขยายหลักสูตรการเรียนให้เป็นที่พอใจแล้วก็จะมีการออกกฎหมายบังคับใช้เพื่อมีใหญ่ปกครอง คนโคตหลักเลี้ยงได้^๒

1.3 แนวความคิดในการจัดการศึกษาภาคบังคับในมณฑลกรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2453

ได้มีการประชุมปรึกษาหารือกันระหว่างเสนาบดีกระทรวงธรรมการ กระทรวงมหาดไทยและ กระทรวงนครบาล เพื่อพิจารณาปัญหาในการจัดการศึกษาโดยทั่ว ๆ ไป ผลของการประชุมเป็น ไปดังหนังสือของเจ้าพระยาวิเชียรวันต์ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินกระทรวงธรรมการ ได้นำขึ้นกราบบังคม- ทูล เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม ร.ศ. 128 (พ.ศ. 2452) ซึ่งมีส่วนสำคัญที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษา เพื่อช่วยราษฎรและควรที่จะบังคับเด็กเข้าเล่าเรียนดังนี้

¹ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ ความเป็นมาของแผนการศึกษาชาติ หน้า 39

² กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา สัมฤทธิ์ผลของการจัดการศึกษาภาคบังคับ หน้า 78

1) กรมหลวงคำวรางราชานุภาพ(กระทรวงมหาดไทย) ทรงครัสว่าจะให้มีการจัดการศึกษา ๓-๔ ๑ ละสามคนประกอบด้วยกันนั้น แพทย์ประจำตำบลและเจ้าอธิการวัด มีหน้าที่ในการจัดการศึกษา ตรวจตราให้เด็กทั้งชายและหญิงได้เข้าโรงเรียนให้หมดและให้ทั่วส่อนหนึ่ง-สี่ให้หมด ๒-๓ ๑ ที่ใช้จ่ายในการจัดการศึกษาให้ให้เป็นไปตามครูสอนและผู้เรียนจะตกลงกันเอง แต่กำหนดต้องแนะนำให้ยุบปกครองส่งเด็กเข้าโรงเรียน

2) เจ้าพระยาอมราช (ปั้น สุขุม) (กระทรวงนครบาล) จะดำเนินการอย่างเดียวกับกระทรวงมหาดไทย แต่ในกรุงเทพฯจะให้มีพระราชบัญญัติบังคับเด็ก อายุ 8-14 ปี เข้าเรียน ๓-๔ ๑ ซึ่งจะเริ่มจัดในปี ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้จัดให้มีการประชุมผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งที่ประชุมได้ตกลงให้ดำเนินการตามข้อตกลงข้างตนใด และได้มีกรวาง "ประกาศกระแสพระบรมราชโองการเรื่องการเล่าเรียนของประเทศสยาม" ขึ้นเมื่อเดือนกันยายน ร.ศ. 129 (พ.ศ. 2453) ๓ แต่เป็นหน้าเสียขายที่ประกาศนียังมิได้ประกาศใช้เพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวรและเสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ 23 ตุลาคม 2453 ๓ ถ้าไม่เช่นนั้นแล้ว การจัดการศึกษาเพื่อทวยราษฎร์คงเจริญก้าวหน้าที่เป็นอยู่ และข้อตกลงที่ว่าออกพระราชบัญญัติบังคับเด็กให้เข้าโรงเรียนในมณฑลกรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2454 อาจจะเป็นยลสำเนาจริงก็ได้ การเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นมีผลกระทบกระเทือนต่อการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ เป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในด้านการศึกษาแล้ว ยิ่งได้รับความกระทบกระเทือนเป็นอันมากทำให้โครงการต่าง ๆ ต้องหยุดชะงัก อันเป็นผลเสียหายต่อการจัดการศึกษาของชาติในระยะต่อมาเป็นอย่างยิ่ง ดังที่สมเด็จพระยาคำวรางราชานุภาพได้ทรงกล่าวไว้ว่า "การศึกษาของประเทศสยามได้สูญสิ้นผู้ปกครองที่สำคัญที่สุดพระองค์หนึ่ง" ๔

1 วุฒิชัย มุลศิลป์ การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5 หน้า 159-160

2

ก.

3

๓.๑ หน้า 161-164

4

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำวรางราชานุภาพ ประวัติสังเขปแห่งการจัดการศึกษาปรีชาบัณฑิตแห่งประเทศสยาม หน้า 58

แนวความคิดในการที่จะออกพระราชบัญญัติบังคับให้เข้าศึกษาเล่าเรียนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะไม่ประสบผลสำเร็จแต่ประการใดก็ตาม แต่การจัดการศึกษาเพื่อทวยราษฎรเจริญก้าวหน้าขึ้นพอควร ก็ยังเห็นได้จากจำนวนโรงเรียนและจำนวนนักเรียนได้เพิ่มขึ้นเป็นอันมาก ในปี พ.ศ. 2428 ซึ่งเป็นปีแรกที่เริ่มจัดการศึกษาเพื่อทวยราษฎร มีจำนวนโรงเรียนเพียง 30 โรงเรียนและนักเรียนเพียง 2014 คน แต่ในปี พ.ศ. 2453 มีจำนวนโรงเรียน 3,115 โรงเรียนและจำนวนนักเรียนทั้งสิ้น 83,966 คน¹

1-4 แนวความคิดในการจัดการศึกษาภาคบังคับในสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าพระยาสุรสีห์เป็นเสนาบดี แนวความคิดที่จะจัดการศึกษาภาคบังคับมีอยู่แล้วในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ปรากฏชัดเจนขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในช่วงแรกของรัชกาลได้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงผู้บริหารที่สำคัญคือ เจ้าพระยาวิชิตรวงศวิไกรออกจากตำแหน่งและให้พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์เป็นผู้รั้งตำแหน่งเสนาบดี เมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน 2454 และไทรทองโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นเสนาบดี เมื่อวันที่ 6 เมษายน 2455²

การจัดการศึกษาเพื่อทวยราษฎรในช่วงแรกของรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เป็นการดำเนินนโยบายต่อจากรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทดลลงกันไว้ในที่ประชุมเรื่องการจัดการศึกษาในกรุงเทพฯ เมื่อปี พ.ศ. 2453 คือไทรทองมีพระบรมราชโองก ปรโปรดเกล้าฯ ให้ "ประกาศจัดการศึกษาของทวยราษฎรในมณฑลกรุงเทพฯ เมื่อวันที่

¹ จุฬารีย์ มุติศิลป์ การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5 หน้า 165-166

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 3/3 เรื่องออกพระยาวิชิตรวงศวิไกรและตั้งพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์เป็นผู้รั้งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ 13 พฤศจิกายน 2454

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 3/4 เรื่องตั้งเสนาบดีและปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ 6 เมษายน 2455

1 เมษายน 2454 ซึ่งมีข้อความสำคัญบางตอนว่า "ใหญ่ปกครองเด็กทั้งปวงส่งเด็กหญิงแลชาย ซึ่งมีอายุย่างเข้า 8 ปีแล้วอันสมควรจะเล่าเรียนให้ได้เล่าเรียนจนทุกคนในสถานที่โรงเรียนใด โรงเรียนหนึ่งตามความพอใจ" การดำเนินการครั้งนี้เป็นครั้งแรกที่ความคิดในการที่จะบังคับให้ราษฎรส่งบุตรหลานเข้าเล่าเรียนในโรงเรียนปรากฏออกมาเป็นพระบรมราชโองการ

หลังจากนั้นเพียงสิบวันคือ วันที่ 10 เมษายน 2454 ก็ได้มีการประชุมเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในหน้าที่ของกระทรวงธรรมการและกระทรวงนครบาลขึ้นที่ศาลาว่าการกระทรวงนครบาล เพื่อหารือกันเกี่ยวกับการแบ่งปันหน้าที่ในการจัดการศึกษา ในที่สุดที่ประชุมได้ตกลงร่าง "ระเบียบการจัดการศึกษาสำหรับประเทศสยาม" ขึ้นว่า การจัดการศึกษาเพื่อให้ราษฎรได้รับกันอย่างทั่วถึงและเพื่อที่จะได้เป็นพลเมืองดีของประเทศนี้ให้เป็นที่หน้าที่ของกระทรวงธรรมการกับกระทรวงซึ่งปกครองท้องถิ่น (กระทรวงนครบาลและกระทรวงมหาดไทย) จะต้องช่วยเหลือกันในการจัดการให้พร้อมเพรียงกัน²

"ระเบียบการจัดการศึกษาสำหรับประเทศสยาม" ได้แบ่งโรงเรียนออกเป็น 2 ประเภท คือ

1) โรงเรียนจำแนกโดยลำดับชั้นวิชา แบ่งเป็น 2 ประเภท คือการศึกษาขั้นต้นกับการศึกษาขั้นสูง สำหรับการศึกษาระดับต้นนั้น "เป็นที่หน้าที่ของราษฎรทุกคนจะต้องเรียนให้รู้ไม่ว่าชายแลหญิง (เวลานี้กำหนดว่าไม่สูงกว่ามูลศึกษาตามหลักสูตรหลวง)... จำจะต้องให้มีที่เรียนอยู่ทุกตำบลทุกแคว้นบ้านให้พอแก่จำนวนเด็กชายและเด็กหญิงที่มีอายุระหว่างเล่าเรียนทั่วพระราชอาณาจักร"³

2) โรงเรียนจำแนกโดยประเภทเงินที่ใช้สอย แบ่งเป็นสามประเภท คือ "โรงเรียนรัฐบาล" "โรงเรียนประชาบาล" "โรงเรียนบุคคล" โรงเรียนประชาบาลเป็นโรงเรียนที่อาณานิคม

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 10/5 ประกาศจัดการศึกษาของทวยราษฎรของเสนาบดีกระทรวงนครบาล 1 เมษายน 2454

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 10/5 รายงานการประชุมการจัดการศึกษาในหน้าที่ของกระทรวงธรรมการ และกระทรวงนครบาล ณ ศาลาว่าการกระทรวงธรรมการ 10 เมษายน 2454

³ ก.

พระราชกรณียกิจตั้งขึ้นและบำรุงด้วยเงินพิศุภลาอากร เงินส่วนหรือเงินใด ๆ ตามแต่จะหาได้" 1
กระทรวงปกครองท้องที่ที่จัดตั้งโรงเรียนประชาบาล ชักนำเด็กไร้เขาเล่าเรียน หากครูสอน
หาเงินเลี้ยงโรงเรียน จักการไม่มีที่เล่าเรียนเพียงพอแก่จำนวนเด็กที่มีอายุสมควรเข้าเล่าเรียน
ทั้งชายหญิงทั่วทุกตำบล ในบ้านพนักงานเจ้าหน้าที่ให้มีการจัดตั้งข้าหลวงกรรมการประจำมณฑลมี
หน้าที่บำรุงการศึกษาซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบโดยตรงของเทศาภิบาล 2

ในระเบียบการจัดการศึกษาสำหรับประเทศสยาม แม้ว่าจะไม่มีข้อกำหนดเกี่ยวกับการ
บังคับให้เด็กเข้าเล่าเรียน แต่ราษฎรทุกคนถือว่าเป็นหน้าที่ที่จะต้องส่งบุตรหลานเข้าเล่าเรียน
การกำหนดประเภทโรงเรียน การแบ่งหน้าที่ในการจัดการศึกษาประชาบาลให้เป็นหน้าที่ของ
กระทรวงปกครองท้องที่ การแต่งตั้งเจ้าหน้าที่รับผิดชอบในการบำรุงการศึกษา เช่น ธรรม-
การมณฑล ล้วนแต่จะมีผลส่งเสริมให้การศึกษาแพร่หลายและเป็นแนวทางที่จะจัดการศึกษาภาคบังคับ
ทั้งสิ้น อนึ่ง คำว่า "โรงเรียนประชาบาล" อันเป็นที่แพร่หลายในโอกาสต่อมาทุกวันนี้มีต้น
ครั้งแรกเป็นครั้งแรกด้วย

ไม่ปรากฏหลักฐานว่า "ระเบียบการจัดการศึกษาสำหรับประเทศสยาม" ได้มีการประกาศ
ใช้หรือไม่ แต่ในปีต่อมาเจ้าพระยาพระเสด็จฯ ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้
เป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการในวันที่ 6 เมษายน 2455 จะเห็นได้ว่า เจ้าพระยาพระเสด็จฯ
ได้มองเห็นความจำเป็นในการที่จะต้องออกพระราชบัญญัติบังคับเด็กเข้าเล่าเรียนมาแล้วตั้งแต่ครั้ง
ยังเป็นพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ อัครราชทูตสยามประจำกรุงลอนดอนและได้เคยส่งความเห็นในการจัด
การศึกษาเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายเมื่อปี พ.ศ. 2441 แล้ว ดังนั้นเมื่อเจ้าพระยาพระเสด็จฯ ได้ดำรง
ตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการแล้วไม่ยากนักได้ร่าง "ความเห็นที่จะจัดการศึกษา ร.ศ. 131
(2455)" ขึ้นทูลเกล้าฯ ในปี พ.ศ. 2455 นั้นเอง

ความเห็นที่จะจัดการศึกษา ร.ศ. 131 ที่ได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ นี้ นอกจากจะมีกรกล่าวถึง

1 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 10/5 รายงานการประชุมการจัดการศึกษาในหน้าที่ของกระทรวงธรรมการและกระทรวงนครบาล ณ ศาลาว่าการ

กระทรวงธรรมการ 10 เมษายน 2454

2

ก.

ความจำเป็นที่จะต้องมีตัวกำกับ (การศึกษาวิชาชีพ) ความรู้กับสามัญศึกษาแล้ว ยังได้กำหนด การจัดการที่กระจัดออกเป็นสองระดับ คือ การศึกษาชั้นต่ำกับการศึกษาชั้นสูง สำหรับการศึกษาชั้นต่ำนั้นต้องมีกำบังคับให้เด็กเข้าโรงเรียนควย จึงมีความเห็นว่า "การศึกษาชั้นต่ำเป็นการศึกษาภาคบังคับคือ ไหฺรามบูรรมีความรู้อย่างปรกติของคนทั่วไปจำเป็นต้องรู้ ได้แก่ให้เป็นคนมีวิชาที่จำเป็น ต่อใช้ทุกวัน เช่น หนังสือเลข มีหน้าที่งานรอบตัว... รู้จักรักษาตัวรักษาชีวิตและทรัพย์สิน-สมบัติ ข้อเสีย" ¹ ส่วนการจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษา จึงเป็นการศึกษาภาคบังคับนี้ แบ่ง เป็นประถมสามัญสามปีและประถมวิสามัญอีกสองปี เด็กทุกคนเมื่อได้เรียนวิชาสามัญสามปีแล้ว ถ้าไม่มีกำลังปัญญาหรือกำลังทรัพย์จะเรียนต่อในชั้นสูงขึ้นไปได้ก็ควรเรียนวิชาสามัญชั้นต่ำติดต่อกันไปอีกสองปี จึงจะนับว่าจบชั้นประถมศึกษาจึงเป็นการขนถ่ายบังคับตามพระราชบัญญัติ นอกจากนั้นแล้ว ยังมีการกำหนดอายุในการเกณฑ์บังคับไว้ควยว่า "เด็กอายุ 7-14 ปี เป็นเด็กที่อยู่ในเกณฑ์บังคับ ภาพจากนไปกพน.เกณฑ์บังคับ" ³

นอกจากนี้แล้ว ความเห็นที่จะจัดการศึกษา ร.ศ. 131 ยังได้กล่าวถึงรายละเอียดต่าง ๆ อีกมาก เป็นต้นว่า จำนวนพลเมือง โรงเรียน ครู งบประมาณที่จำเป็นต้องใช้จ่ายในการ บังคับให้เด็กเข้าศึกษาโรงเรียนทั่วประเทศควย ดังนี้

จำนวนพลเมืองทั้งสิ้น(จากการสำรวจ ร.ศ. 129)	8,117,953 คน
จำนวนพลเมืองอายุ 7-14 ปีทั้งชายและหญิง	1,931,744 คน
จำนวนเด็กที่จะสามารถเกณฑ์เข้าเรียนได้ประมาณ	643,482 คน
งบประมาณการใช้จ่ายในการจัดการศึกษาประเภทนี้ละ	1,052,756 บาท ⁴

ไม่ปรากฏหลักฐานว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความเห็นเกี่ยวกับ ความเห็นที่จะจัดการศึกษา ร.ศ. 131 ของเจ้าพระยาพระเสด็จฯ เป็นประการใด แต่ในปีต่อมา

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ส. 10/13 เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีทูลเกล้าฯ ถวายความเห็นที่จะจัดการศึกษา ร.ศ. 131 สำหรับพระราช-วินิจฉัยคราวที่ 1 (2455)

² ก.
³ ก.
⁴ ก.

เจ้าพระยาพระเสด็จจากโลกไกรวราง "โครงการศึกษา พ.ศ.2456" ขึ้นทูลเกล้าฯ เพื่อประกาศใช้เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2456¹ และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ "ประกาศชี้แจงเรื่องรูปโครงการศึกษา พ.ศ.2456" เมื่อวันที่ 30 ตุลาคม 2456²

ในโครงการศึกษา พ.ศ. 2456 นี้มีรายละเอียดซึ่งส่วนมากหลายสิ่งก็กับความเห็นที่จะจัดการศึกษา ร.ศ. 131 นั้นเองและได้กำหนดเรื่องการศึกษาภาคบังคับไว้อย่างชัดเจนว่า

การศึกษาภาคบังคับได้แก่ความรู้ซึ่งฝ่ายสามัญศึกษาและวิชาสามัญศึกษาเพียงใด ซึ่งสมควรจะให้ราษฎรมีความรู้ไว้เป็นอันทุกคน พอให้รู้คิดรอบรู้ตัวรู้จักกลาง ๆ ไว้สำหรับให้พอแก่ที่จะต้องใช้ขอยู่ทุกวัน รู้จักทางที่จะรักษาตัวทั้งส่วนชีวิต ร่างกาย ทรัพย์สินสมบัติและชื่อเสียงให้พอครองตนเป็นพลเมืองดีได้คนหนึ่งก็มีให้รู้จักทำการหาเลี้ยงชีพตามภูมิฐานะแก่ตระกูลของตน รวมเรียกว่าประถมศึกษา...³

นอกจากนี้ยังมีการกำหนดไว้ด้วยว่า การศึกษาในระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับหรือรัฐบาลจะต้องออกพระราชบัญญัติบังคับให้เด็กเข้าโรงเรียนนั้นใช้เวลาเรียนห้าปี คือวิชาสามัญสามปีและวิชาชีพอีกสองปี⁴ จากโครงการศึกษา พ.ศ.2456 นี้แสดงให้เห็นว่า แนวความคิดในการจัดการศึกษาได้เปลี่ยนจากการเรียนวิชาสามัญเพื่อที่จะเข้ารับราชการหรือเป็นเสมียนเพียงอย่างเดียว มาเป็นการศึกษาเพื่อประโยชน์ในการประกอบอาชีพด้วย โครงการศึกษา พ.ศ.2456 นี้ถือว่าเป็นครั้งแรกที่มีการใช้คำว่าภาคศึกษาบังคับไว้ในโครงการศึกษาของชาติ

เพื่อที่จะให้การจัดการศึกษาภาคบังคับบรรลุผลสำเร็จตามที่ได้ประกาศไว้ในโครงการศึกษา พ.ศ.2456 เจ้าพระยาพระเสด็จฯ จึงได้ร่าง "พระราชบัญญัติลักษณะบังคับเด็กให้เข้าเรียน พุทธศักราช 2457" ขึ้นทูลเกล้าฯ เมื่อวันที่ 10 กันยายน 2457 เพื่อที่จะให้ประกาศใช้เป็นกฎหมายบังคับ ในร่างพระราชบัญญัตินี้มีทั้งหมด 21 มาตรา มีรายละเอียดกล่าวถึงการเกณฑ์เด็กเข้าเรียน-

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ส.10/17 เรื่องเจ้าพระยาพระเสด็จฯ ทูลเกล้าฯ ถวาย "ร่างโครงการศึกษา พ.ศ.2456" 18 ตุลาคม 2456

² ก. "ประกาศชี้แจงรูปโครงการศึกษา พุทธศักราช 2456" 30 ตุลาคม 2456

³ ก.

⁴ ก.

ก.

เรียน การยกเว้นและการกำหนดอายุในเกณฑ์ที่จะต้องมีค่าใช้จ่ายให้เล่าเรียนไว้ด้วย ดังที่กำหนดไว้ในมาตรา 12 ว่า

มาตรา 12 บรรดาเด็กชายทุกคนนอกจากจำพวกต่าง ๆ ที่ได้ยกเว้นตามพระราชบัญญัติ^๑ เมื่ออายุ 7 ปีบริบูรณ์จะต้องเข้าเรียนในสถานศึกษาที่ใดหนึ่งตามหลักสูตฺรหลวงหรือหลักสูตฺรอื่นที่กระทรวงธรรมการได้ตรวจเห็นชอบและอนุญาตให้ใช้แทนหลักสูตฺรหลวงได้...

เป็นที่น่าสังเกตว่าร่างพระราชบัญญัติลักษณะบังคับเด็กให้เล่าเรียน พุทธศักราช 2457 นั้นมีความมุ่งหมายที่จะบังคับเฉพาะ เด็กที่เป็นชายเท่านั้น

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงนำร่างพระราชบัญญัติลักษณะบังคับเด็กให้เล่าเรียนที่เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี อวายน เข้ายปรึกษาในที่ประชุมเสนาบดี เมื่อวันที่ 12 กันยายน 2457 ได้มีการอภิปรายกันอย่างกว้างขวาง แต่กรมหลวงจันทบุรีนฤนาถเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้คัดค้านว่าไม่มั่งมีประเทศพอที่จะใช้จ่ายในการสร้างโรงเรียนและให้เงินเดือนครู เพราะถ้ามีการบังคับเด็กให้เข้าเล่าเรียนตามพระราชบัญญัติแล้วรัฐบาลก็จำเป็นต้องจัดตั้งโรงเรียนและจัดหาครูเพิ่มขึ้นให้เพียงพอ ซึ่งจำเป็นต้องใช้จ่ายเงินเป็นจำนวนมาก กระทรวงการคลังไม่สามารถที่จะจัดหาเงินให้เพียงพอตามที่ต้องการได้ จากปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณนี้เองทำให้ร่างพระราชบัญญัติบังคับเด็กให้เล่าเรียนฉบับแรกต้องตกไป

เนื่องจากอุปสรรคในข้างงบประมาณนี้เองที่เป็นผลทำให้โครงการศึกษา พ.ศ. 2456 หรือแม้แต่โครงการศึกษา พ.ศ. 2458 ที่กำหนดภาคศึกษาบังคับไว้อย่างชัดเจนแต่ก็ไม่สามารถที่จะประกาศใช้พระราชบัญญัติบังคับให้เด็กเข้าเล่าเรียนได้ เพราะถ้ามีการออกพระราชบัญญัติบังคับเด็กให้เข้าเล่าเรียนแล้ว กระทรวงธรรมการก็ไม่มั่งมีเงินที่จะจัดตั้งโรงเรียนและจ้างครูมาทำการสอนได้เพียงพอกับจำนวนนักเรียนที่เกณฑ์เข้าเรียนได้^๒

1 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 2/2 "ร่างพระราชบัญญัติลักษณะบังคับเด็กให้เล่าเรียน พุทธศักราช 2457" นำทูตเกล้าฯ เมื่อวันที่ 10 กันยายน 2457
2 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 10/5 รายงานการประชุมเสนาบดี ครั้งที่ 1 12 กันยายน 2457
3 จารุวรรณ ไวยเจตน์ การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464-2474 หน้า 46-47

เป็นที่น่าเสียดายที่ความพยายามของเจ้าพระยาพระเสด็จฯ ในการที่จะออกพระราชบัญญัติ บังคับให้เด็กเข้าโรงเรียนนั้นเกือบจะบรรลุผลสำเร็จอยู่แล้ว แต่เนื่องจากสุขภาพไม่สมบูรณ์ เจ้าพระยาพระเสด็จฯ จึงได้กราบทูลขอย้ายมณฑลออกจากตำแหน่งเมื่อเดือนมีนาคม 2458 อย่างไรก็ตาม ความพยายามที่จะออกพระราชบัญญัติบังคับให้เข้าโรงเรียนในครั้งนั้นนับว่าเป็นการวางพื้นฐานที่สำคัญยิ่งในการที่จะออกพระราชบัญญัติประถมศึกษาในโอกาสต่อมา

1.5 แนวความคิดในการจัดการศึกษาภาคบังคับในสมัยที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นเสนาบดี เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจึงดำรงตำแหน่งสืบต่อจากเจ้าพระยาพระเสด็จฯ ได้พยายามที่จะให้มีการประกาศให้พระราชนิพนธ์ที่ประพันธ์เอาไว้โดยของพยายามเผยแพร่แนวความคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้ทั้งทางหนังสือพิมพ์ ตลอดจนในที่ประชุมข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในบทนำ

ในขณะที่ฝ่ายบริหารในกระทรวงธรรมการพยายามที่จะบอกพระราชนิพนธ์ที่ประพันธ์ไว้ เพื่อที่จะบังคับให้เข้าศึกษาเขาเรียนเอง ฝ่ายมณฑลต่าง ๆ ในหัวเมืองที่ทำหน้าที่จัดการศึกษา เพื่อทวยราษฎร์ตามนโยบายของรัฐบาล ก็เห็นความจำเป็นที่จะต้องออกพระราชนิพนธ์ที่ประพันธ์ไว้เพื่อบังคับให้เข้าเรียน ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการจัดการศึกษาและราษฎรก็จะส่งบุตรหลานเข้าเรียนโดยทั่วถึง จึงได้มีการเสนอแนวความคิดในการที่จะออกพระราชนิพนธ์ที่ประพันธ์ไว้ต่อกระทรวงธรรมการ ทั้งนี้เพราะปัญหาสำคัญประการหนึ่งในการจัดการศึกษาเพื่อทวยราษฎร์ก็คือราษฎรไม่ค่อยให้ความร่วมมือในการส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาที่ทางรัฐบาลจัดตั้งขึ้น ปัญหาเช่นนี้จะมีอยู่เสมอมา ตั้งแต่แรกจัดการศึกษาเพื่อทวยราษฎร์เมื่อปี พ.ศ. 2428 แล้วจนได้มีการประกาศให้ราษฎรเข้าใจให้ถูกต้องและปัญหาเช่นนี้จะมีอยู่เสมอมา เช่น ในปี พ.ศ. 2444 ในรายงานประจำปีของมณฑลจันทบุรี ได้กล่าวถึงปัญหาเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ตอนหนึ่งว่า "นอกจากข้าราชการและชาวจีนบางคนแล้ว ไม่มีใครมองเห็นคุณค่าของการศึกษาสมัยใหม่สักนัก คนส่วนใหญ่คิดว่าไม่มีประโยชน์อันใดที่จะให้บุตรหลานของตนได้รับการศึกษาเข้าเรียนในโรงเรียน"²

¹ กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา สัมมนาเขียนเอกสารจัดการศึกษาภาคบังคับ หน้า 82

² David K. Wyatt. The Politics of Reform in Thailand: Education in Reign of King Chulalongkorn P. 251.

เมื่อรัฐบาลได้พยายามขยายการศึกษาเพื่อทวยราษฎรให้แพร่หลายออกไปทั่วพระราชอาณาจักรตามโครงการศึกษา พ.ศ. 2456 และฉบับแก้ไข พ.ศ. 2458 นั้นปัญหาในการที่ประชาชนไม่นิยมส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาที่มีอยู่เป็นอันมาก ดังนั้นเจ้าหน้าที่จัดการศึกษาในมณฑลต่าง ๆ ในหัวเมือง ก็เห็นความจำเป็นในการออกพระ ราชบัญญัติบังคับเด็กให้เข้าเรียนเป็นอย่างยิง ก็จะเห็นได้จาก ความเห็นของสมุหเทศาภิบาลมณฑลปัตตานี ที่ขอร้องให้มีการออกพระ ราชบัญญัติบังคับเด็กให้เข้าศึกษาเล่าเรียน ที่กล่าวมาในท้ายรายงานการศึกษาเมื่อ พ.ศ. 2460 ซึ่งมีข้อความตอนหนึ่งว่า

การบังคับคนเข้าเรียนได้บังคับมาหลายครั้งแล้วแต่เท่ากับจับปลงกระดิ่ง ฮือ ๆ เข้ามา ระหว่างบังคับพักหนึ่งแล้วค่อย ๆ หลบหายไป ทั้งนี้เพราะผู้ปกครองไม่เอาใจใส่... ทางที่จะดำเนินต่อไปควรจะมีพระราชกำหนดกฎหมายบังคับคนเข้าเรียนแต่จะยังไม่ประกาศใช้ในหัวเมืองมณฑลใดก็ควรตราขึ้นไว้ให้ราษฎรพลเมืองทราบความจำเป็นการศึกษาของตน...¹

เนื่องจากมณฑลปัตตานีเป็นมณฑลที่ราษฎรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ดังนั้นความไม่นิยมในการเรียนหนังสือไทยจึงมีอยู่มากและจะก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการปกครองอีกด้วย ถ้าหากมีการออกพระ ราชบัญญัติบังคับเด็กให้เข้าเรียนแล้วก็จะได้ประโยชน์ทั้งในด้านการศึกษาและการปกครองดังรายงานการศึกษาของมณฑลปัตตานี เมื่อ พ.ศ. 2461 ตอนหนึ่งว่า

การปกครองในมณฑลปัตตานี รู้สึกได้แน่นอนว่าจะสะดวกแลเรียบร้อยได้ก็เมื่อการศึกษาเจริญแล้ว จึงควรโดยแห่งสำหรับคนตางศาสนาแลภาษาเช่นนี้ ทำอะไรควรทำให้จริงจังแลมีหลัก เพราะฉะนั้นความเห็นข้าสเจ้าน้อยอย่างเคียดที่เห็นว่าออกกฎหมายบังคับคนเข้าเรียนเท่านั้น...²

ในปี พ.ศ. 2462 มณฑลปัตตานีก็ได้รายงานถึงความจำเป็นที่จะต้องออกพระ ราชบัญญัติ

¹ พระราชหัตถเลขาทรงสั่งราชการในรัชกาลที่ 5 และ 6 กับเรื่องประกอบ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพ จอมพลสุฤณี ชนะ รัชต์ 17 มีนาคม 2507 หน้า 201

² ก. หน้า 202

ประถมศึกษาเพิ่มเติมอีกว่า "เป็นการจำเป็นอย่างยิ่งที่ควรต้องมีกฎหมายการศึกษา แลได้ออกมาได้ ในขณะที่กำลังวางรูปการศึกษาประชาบาลอยู่แล้วนั้นก็เหมือนประกาศใช้กฎหมายศึกษาได้ทีเดียว เพราะเวลานี้เท่ากับมณฑลเตรียมการไว้คอยประกาศกฎหมายเท่านั้น"¹

ปัญหาเกี่ยวกับการห้ามค้ามรกตหรือผู้ปกครองไม่นิยมส่งบุตรหลานเข้าโรงเรียนในมณฑลปัตตานีนั้นจะมีมากกว่าในมณฑลอื่น ๆ ดังที่เห็นได้ว่า ในปี พ.ศ. 2462 มีเด็กที่อยู่ในวัยเรียนทั้งสิ้น 87,034 คน แต่เข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาของทางราชการแล้วเพียง 2,636 คน หรือเพียงร้อยละ 3.03 เท่านั้น²

ปัญหาก็คงกล่าวได้ว่าจะมีอยู่เฉพาะในมณฑลปัตตานีหรือมณฑลปลายพระ ราชอาณาจักรเขตเทานั้น แต่ในมณฑลใกล้เคียงราชธานี เช่น มณฑลอยุธยา ก็ยังมีปัญหาเกี่ยวกับการห้ามค้า มรกตไม่นิยมส่งบุตรหลานเข้าโรงเรียนก็มีอยู่เช่นกัน ดังที่อุปราชมณฑลอยุธยาได้เสนอความเห็นขอร่างใหม่พระราชบัญญัติบังคับเด็กให้เข้าโรงเรียนไว้ในรายงานการศึกษา ปี พ.ศ. 2462 ซึ่งมีข้อความตอนหนึ่งว่า

การศึกษาฝ่ายชายก็ด้อย่างยิ่งนัก แม้ในราชการจะจัดการอย่างไรก็ดี ถ้าไม่มีการบังคับก็อยู่บ้างแล้ว ที่จะหวังให้เด็กทั้งชายและหญิงได้รับการศึกษาทั่วทุกคนย่อมไม่ได้... การที่จะแก้อุปสรรคของการศึกษายายเด็กชายหญิงดังกล่าวมาคือ ให้ได้รับการศึกษาทั่วทุกคนแล้วก็มีอยู่อย่างเดียวกันคือ พระราชบัญญัติบังคับศึกษา ถ้าขอยกจากบังคับแล้วการใ้ศึกษาจะยิ่งเจริญรวดเร็วขึ้นได้...³

เมื่อเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนอบัญชีกระทรวงธรรมการและอุปราชมณฑลต่าง ๆ มีความเห็นสอดคล้องกันว่าจำเป็นที่จะต้องออกพระราชบัญญัติประถมศึกษาประกอบด้วยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชมติสั่งกระทรวงมหาดไทยให้ขึ้นสู่ฐานะ

¹ พระราชหัตถเลขาทรงสั่งราชการในรัชกาลที่ 5 และ 6 กับเรื่องประกอบ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชนิพนธ์เพลงพิณ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ 17 มีนาคม 2507 หน้า 303

² ม.ล.มานิจ ชุมสาย ประวัติการศึกษาภาคบังคับในประเทศไทย หน้า 49

³ พระราชหัตถเลขาทรงสั่งราชการในรัชกาลที่ 5 และ 6 กับเรื่องประกอบ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชนิพนธ์เพลงพิณ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ 17 มีนาคม 2507 หน้า 199

แห่งอารยะจึงจำเป็นจะต้องขยายการศึกษาให้แพร่หลายทั่วพระราชอาณาจักร¹ และเพื่อเป็นการยกฐานะของราษฎรให้เท่าเทียมกับต่างชาติ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงธรรมการดำเนินตามร่างพระราชบัญญัติประถมศึกษา¹ ซึ่งเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงธรรมการก็ได้ดำเนินการได้สำเร็จเรียบร้อยตามพระราชประสงค์และนำร่างพระราชบัญญัติขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2463 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชนิพนธ์ให้กระทรวงธรรมการส่งให้เสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องของตลอดจนสมุหเทศาภิบาลพร้อมด้วยร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมแล้ว ขึ้นทูลเกล้าฯ เมื่อวันที่ 19 สิงหาคม 2464 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระบรมราชานุญาตให้ประกาศให้เป็นกฎหมายได้ เมื่อวันที่ 1 กันยายน 2464 โดยมีผลบังคับตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2464 เป็นต้นไป

จึงเป็นอันว่าแนวความคิดที่จะออกพระราชบัญญัติบังคับให้เด็กเข้าโรงเรียน ซึ่งมีขึ้นเป็นครั้งแรกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2435 อันเป็นปีแรกที่จัดตั้งกระทรวงธรรมการขึ้นนั้นและผู้ที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษาที่พยายามที่จะออกพระราชบัญญัติให้บังคับแก่เด็กเข้าโรงเรียนอยู่ตลอดเวลาที่บรรจุลสำเร็จ ในปี พ.ศ. 2464 กวาคความพยายามจะบรรจุลสำเร็จได้ก็คงต้องใช้เวลาเกือบ 30 ปี

2 การจัดการศึกษาภาคบังคับในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

2.1 เหตุผลสำคัญในการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2464

ในการที่จะประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษานี้ แม้ว่าจะมีปัญหาและอุปสรรคอยู่มาก แต่กระทรวงธรรมการก็พยายามที่จะประกาศใช้พระราชบัญญัติให้ได้ ซึ่งในที่สุดก็บรรจุลสำเร็จในปี พ.ศ. 2464 ดังที่กล่าวมาแล้ว ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากเหตุผลและความจำเป็นที่สำคัญอยู่หลายประการ—

¹ กระทรวงศึกษาธิการ รายงานกระทรวงศึกษาธิการฉบับที่ 14 ประจำปีพุทธศักราช 2464 หน้า 1

การที่ออกพระ ราชบัญญัติบังคับเด็กเจ้า เจ้า เรียนในโรงเรียนประถมศึกษาที่ทางรัฐบาลจัดตั้งขึ้น เหตุผลที่สำคัญพอที่จะสรุปได้ดังนี้

2.1.1 เพื่อยกระดับการศึกษาของประชาชนให้สูงขึ้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความสำคัญของการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากพระ ราชดำรัสว่า

การศึกษาย่อมเป็นการสำคัญยิ่งและ เป็นเหตุแห่งความเจริญของชาติบ้านเมือง ผู้ใดอุทิศทุน การศึกษาผู้นั้นก็ถือว่าอุทิศทุนชาติบ้านเมืองด้วย เราตั้งใจที่จะทำนุบำรุงการศึกษาของบ้านเมืองเราอยู่เสมอ... ประเทศทั้งหลายยอมเจริญได้โดยการศึกษาประเทศใดปราศจากการศึกษาประเทศนั้นต้องเป็นป่าเถื่อน...

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนอชาติในรัชสมัยของพระองค์เห็นความสำคัญและจำเป็นที่จะออกพระ ราชบัญญัติประถมศึกษา เพื่อจะได้ให้ประชาชนพลเมืองมีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนกันอย่างทั่วถึง ถ้าไม่มีการออกพระ ราชบัญญัติบังคับเด็กเจ้า เจ้า เรียนแล้วก็เป็นการศึกษาที่การศึกษาจะแพร่หลายได้ ถึงความเห็นของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีที่ว่า

ความบกพร่องแห่งการศึกษาของเราในเวลานี้ บกพร่องมากที่สุดทั้ง Quantity และ Quality เมื่อเทียบกับประเทศใกล้เคียงที่มีสามะโนครวัคคล้ายคลึงกัน เช่น ญี่ปุ่นและอเมริกา ย่อมปรากฏว่าของเราจัดการได้แคบและเล้าละงั้นเขามาก... จำต้องรีบจัดการศึกษาให้เทียบส่วนพอสมควรกับนานาประเทศที่เจริญการรวิว(ในการออกพระ ราชบัญญัติประถมศึกษา-ผู้เขียน) เป็นขั้นบันไดและจะ เป็นผลเสีย เป็นการเสียทวีในภายหน้า...

จากความเห็นของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีท่านจะเห็นได้ว่า เมื่อมีการออกพระ ราชบัญญัติประถมศึกษามันบังคับเด็กเจ้า เจ้า เรียนแล้วการศึกษาในระดับประถมก็จะขยายออกไปได้

¹ จมื่นอมรรตวรักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช) พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 7 เรื่อง "การศึกษาของชาติ" ตอนที่ 1 หน้า 131

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 1/1 รายงานการ ประชุมอุปราชและ สมุหเทศาภิบาล 24 ธันวาคม 2462

กว้างขวางเด็กก็จะได้มีโอกาสเข้าเรียนอย่างทั่วถึงอันจะเป็นผลดีให้ประชาชนมีความรู้มากขึ้น
ทันเทียมกับอารยะประเทศหรือประเทศใกล้เคียงได้

สาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้การศึกษาของชาติไม่เจริญก้าวหน้าก็คือ ประชาชน
ไม่เอาใจใส่ในการส่งบุตรหลานของตนเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาที่ทางรัฐบาลจัดตั้ง
ขึ้น โดยเฉพาะในมณฑลฝ่ายพระราชอาณาเขตจะมีปัญหาเช่นนี้อยู่มาก เช่น มณฑลปัตตานี
ในปี พ.ศ.2462 มีเด็กที่อยู่ในวัยเข้าเรียนทั้งสิ้น 87,034 คน แต่เข้าเรียนในโรงเรียนประถม
ศึกษาของรัฐบาลแล้วเพียง 2,636 คนหรือเพียงร้อยละ 3.03 เท่านั้น ¹ อุปราชมณฑลปัตตานี
ก็ได้เสนอวิธีแก้ไขปัญหานี้โดยการขอพระราชทานบัญญัติบังคับให้เด็กเข้าเรียนตั้งแต่ปี พ.ศ.2460
แล้วว่า "ควรจะมีพระราชกำหนดกฎหมายบังคับให้เด็กเข้าเรียน" ² หรือแม่แต่มณฑลอยุธยาที่อยู่
ไกลเมืองราชธานียังมีปัญหานี้เช่นเดียวกัน ³ อุปราชมณฑลอยุธยาได้แสดงความวิตกเห็นเกี่ยวกับการ
แก้ปัญหานี้โดยขอพระราชทานบัญญัติบังคับให้เด็กเข้าเรียน ³

จากเหตุผลดังกล่าวจึงจะสรุปได้ว่า ความมุ่งหมายที่สำคัญในการขอพระราชทานบัญญัติ
นี้ก็คือ ต้องการให้เด็กในวัยศึกษาเข้าเรียนทุกคนได้เข้าเรียนกันอย่างทั่วถึง การศึกษาของ
ชาติก็จะขยายออกไปกว้างขวางและจะเต็มล้นให้ประชาชนพลเมืองเป็นผู้มีความรู้มากขึ้นเท่าเทียม
กับประเทศใกล้เคียงได้ เมื่อการศึกษาในระดับประถมขยายออกไปกว้างขวางแล้วก็จะได้เป็น
ประโยชน์ในการส่งเสริมให้นักเรียนเข้าเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษาและอุดมศึกษาได้อย่าง
เพียงพออีกด้วย ⁴

¹ น.ล.มานิว รุณสาย ประวัติการศึกษาระดับมัธยมศึกษาในประเทศไทย หน้า 49

² พระราชกฤษฎีกาพระราชทานในรัชกาลที่ 5 และ 6 กับเรื่องประกอบ ทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพ จอมพลสุภโชค ธวัชรัฐ
17 มีนาคม 2507 หน้า 201

³ ก.

⁴ กองจกหมายเบญจางค์ชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.2/2 ความเห็น
ของเจ้าพระยาบรมมหารัชมังคลาภิเษกในการขอพระราชทานบัญญัติบังคับให้เด็กเข้าเรียน 6 เมษายน

2.1.2 เพื่อลดประโยชน์ในด้านการเมืองการปกครอง นโยบายในด้านการรัฐประ-
ศาสนศาสตร์เป็นหัวใจอันสำคัญยิ่งที่จะทำให้ประเทศชาติสงบเรียบร้อยและเจริญรุ่งเรืองมีความ-
เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งจำเป็นต่อองค์การศึกษาเป็นสำคัญคือ ให้มีครูอบรมสั่งสอนประชา-
ชนพลเมืองให้มีความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพและเป็นพลเมืองดี ประเทศชาติจะ-
เจริญก้าวหน้าและมีความมั่นคงอยู่ได้ก็เพราะประชาชนในชาติเป็นผู้ประพฤติดีประพฤติชอบ¹

ปัญหาในด้านการเมืองการปกครองจะมีอยู่มากในมณฑลปลายพระราชอาณาเขต เช่น
มณฑลอุบล มณฑลปัตตานี ฯลฯ โดยเฉพาะมณฑลปัตตานีซึ่งประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม
และใช้ภาษาแตกต่างออกไป จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา
เพื่อบังคับเด็กให้เข้าโรงเรียนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ ให้ได้อ่าน เขียนและพูด
ภาษาไทยเพื่อปลูกฝังให้มีความรู้สึกว่าเป็นคนไทยและรักชาติไทย²

ความจำเป็นในการออกพระราชบัญญัติประถมศึกษาเพื่อที่จะให้เป็นประโยชน์ต่อการปก-
ครองในมณฑลปัตตานีนั้นจะมีอยู่เป็นอันมาก ดังจะเห็นได้จากความเห็นของสมุหเทศาภิบาลมณฑล
ปัตตานีที่กล่าวไว้ในรายงานการศึกษาามณฑลปัตตานี ในปี พ.ศ. 2462 ดังข้อความบางตอนว่า

การปกครองมณฑลปัตตานีรู้สึกโศกเนืองนว่าจะสะดวกแลเรียบร้อยได้ก็เมื่อการศึกษาเจริญแล้ว
จึงควรจัดโดยแท้ สำหรับคนต่างชาติแลภาษาเช่นนี้ ทำอะไรควรทำอย่างจริงจังจึงดีหลัก
เพราะฉะนั้น ความเห็นของข้าพเจ้ามีอยู่อย่างเดียวกันคือ เห็นว่าการออกกฎหมายบังคับ
คนเขาเข้าเรียนเท่านั้น...³

นอกจากนี้แล้วเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเสนาบดีกระทรวงธรรมการก็เห็นความจำเป็น
ที่จะต้องออกพระราชบัญญัติบังคับเด็กเข้าเรียนในมณฑลปัตตานี เพื่อเป็นประโยชน์ในทาง
การปกครองด้วย ดังข้อความที่ว่า " การปกครองมณฑลปัตตานี จะจัดให้เป็นหลักแน่นอนพื้นที่ให้

¹ จารุวรรณ ไวยเจตน์ การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464-2474 หน้า 76-77

² อ. หน้า 77

³ พระราชกฤษฎีกาสั่งราชการในรัชกาลที่ 5 และ 6 กับเรื่องประกอบ ทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์
17 มีนาคม 2507 หน้า 202

เป็นเขาเป็นเราทั้งนั้นเขาเข้าใจในบัดนี้ จักสำเร็จได้ด้วยการวางหลักการศึกษาคือ¹ นอกจาก
จากนั้นแล้วนายพลโทหม่อมเจ้าคำรบ อธิบดีกรมตำรวจพระนครบาลและตำรวจภูธร ก็ได้ให้ความ
เห็นเกี่ยวกับประโยชน์ของการจัดการศึกษาที่หม่อมการปกครองว่า

เรื่องพลเมืองเดิมเป็นแขกมะลายูแต่ไกลกลายเป็นคนไทยแล้วและยังมีนับถือศาสนาอิสลามอยู่
คนจำพวกนี้มีจำนวนมากขึ้นทุกทีส่วนมากเป็นคนไม้ตี ความรู้นั่งสี่ไทยและเลขหรือภาษา
อังกฤษไม่กี่... การแก้ไขให้ดีขึ้นต้องบังคับให้เรียนวิชาตามหลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการ
เช่นโรงเรียนจีนที่แก้ไขมาแล้ว...²

ความเห็นต่าง ๆ เหล่านี้ยอมแสดงให้เห็นว่า การออกพระราชบัญญัติประถมศึกษาบังคับเด็กให้เข้า
โรงเรียนย่อมจะเป็นผลดีต่อการปกครองมาก

ปัญหาในด้านการเมืองการปกครองนี้ นอกจากจะมีอยู่มากในมณฑลที่ประชาชนส่วนใหญ่
นับถือศาสนาอิสลามแล้ว ในมณฑลทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอาณาเขตติดต่อกับดินแดนของ
ฝรั่งเศสก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะรองรับจัดการศึกษาเพื่อให้ราษฎรได้มีความรู้ทั่วถึงกันโดยเร็ว เพราะ
ประชาชนส่วนใหญ่ในมณฑลต่าง ๆ ของภาคนี้ไม่รู้หนังสือจึงเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการจัดการปกครอง
และการปรับปรุงประเทศให้ก้าวหน้า ทั้งนี้เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับเรื่อง
นี้ไว้ว่า "มณฑลอุบลอนันเป็นมณฑลปลายพระราชอาณาเขตติดต่อกับเขตรฝรั่งเศส การจัดการ
ศึกษาสำหรับที่เขานี้จึงจำเป็นต้องเร่งรัดมาก"³ หรือแม้แต่ในมณฑลกรุงเทพฯเองการออกพระราช-
บัญญัติประถมศึกษาบังคับเด็กให้เข้าโรงเรียนก็จะเป็นประโยชน์ต่อการปกครองเช่นเดียวกัน⁴

¹ จารุวรรณ ไวยเจณี การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464-2475 หน้า 77

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่. 2/2 นายพลโท
หม่อมเจ้าคำรบอธิบดีกรมตำรวจพระนครบาลและตำรวจภูธร มูลเกล้าฯ ถวายความเห็นเรื่อง
พระราชบัญญัติประถมศึกษา 4 กันยายน 2463

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่. 4/23 เรื่องโรงเรียน
เรียนและการเล่าเรียนมณฑลอุบล

⁴ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่. 2/2 เจ้าพระยา
ยมราชเสนอความเห็นในการออกพระราชบัญญัติบังคับให้เล่าเรียน 19 กันยายน 2457

จากหลักฐานที่กล่าวมาแล้วจึงพอจะ เห็นว่าความมุ่งหมายที่สำคัญประการหนึ่งของการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมที่ศึกษาคือ เพื่อให้ประชาชนส่งบุตรหลานเข้าเรียนหนังสือมากขึ้น และก็จะ เป็นผลประโยชน์ต่อการจัดการปกครองได้

2.1.3 เพื่อให้ประชาชนพลเมืองเกิดความรู้สึกเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราโชบายที่จะให้ประชาชนพลเมืองในประเทศเกิดความรู้สึกรักชาติและมีความรู้สึกเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน โดยเฉพาะให้ชาวจีนและลูกหลานจีนในประเทศไทยเกิดความผสมกลมกลืนชาติ (Assimilation) เป็นคนไทย โดยใช้นโยบายในการจัดการศึกษาเข้าช่วย เพราะทรงเห็นว่าคนจีนในประเทศไทยนิยมส่งลูกหลานเข้าเล่าเรียนเฉพาะหนังสือจีน จึงทำให้ขาดความรักและความรู้สึกเป็นคนไทย

นโยบายในการสร้างวามผสมกลมกลืนนี้ รัฐบาลได้ใช้การศึกษาเป็นหลักโดยเฉพาะนโยบายเกี่ยวกับการเรียนภาษาไทยของคนจีน การประกาศใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร พ.ศ. 2461 นั้น ก็เพื่อวางระเบียบการปกครองโรงเรียนราษฎรให้รัดกุมและเพื่อประโยชน์ในการควบคุมโรงเรียนจีนในขณะนั้นด้วย เพราะพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร พ.ศ. 2461 นี้ กำหนดไว้ด้วยว่า โรงเรียนราษฎรจะต้องจัดสอนนักเรียนให้อ่านเขียนและเข้าใจภาษาไทยได้ ตลอดจนแก้วพสมควร³ ผู้จัดการโรงเรียนจะต้องจัดให้นักเรียนได้ศึกษาวิชาหน้าที่พลเมือง ปลูกฝังความรู้สึกและความจงรักภักดีต่อประเทศไทยและจะต้องสอนในรัฐสภาภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และพงศาวดารของชนชาติไทยด้วย⁴

¹ จารุวรรณ ไวยเจตน์ การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464-2474 หน้า 71

² ณรงค์ พวงพิศ นโยบายเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของคนจีนในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 59

³ ณรงค์ พวงพิศ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรและการดำเนินนโยบายเกี่ยวกับโรงเรียนจีนในประเทศไทยเมื่อครั้งทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร 15 ธันวาคม 2517 หน้า 25

⁴ ณรงค์ พวงพิศ นโยบายเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของคนจีนในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 101

การออกพระ ราชบัญญัติบังคับไว้ เช่นนี้ก็น่าจะมาจากนโยบายที่จะสร้างความสมกลมกลืน ให้เกิดขึ้นในหมู่เด็กจีนนั่นเอง เพราะเมื่อเด็กจีนได้เรียนภาษาไทย รัฐบาลก็ต้องการให้เป็น พลเมืองที่ดี รัฐบาลก็มี ศาสนา และ ประวัติศาสตร์ของชนชาติไทยเหมือนกันเช่นแล้ว นานไป ความรู้สึกหวาดตนเอง เป็นส่วนหนึ่งของชาติไทยก็จะบัง เกิดขึ้นและการ เกิดความรู้สึกร่วมกันเช่นนี้ ก็จะบังเกิดผลดีแก่ประเทศไทยเอง¹

นอกจากปัญหาชาวจีนแล้วยังมีปัญหาเกี่ยวกับประชาชนไทยที่มีลัทธิศาสนาอิสลามอีก โดยเฉพาะในมณฑลปัตตานี เพราะ เด็กที่มีลัทธิศาสนาอิสลามไม่ค่อยนิยมเข้า เลาเรียนหนังสือไทยใน- โรงเรียนที่ทาง รัฐบาลจัดตั้งขึ้นและ โรงเรียนสอนศาสนาอิสลามที่เรียกว่า "โรงเรียนแขก" ก็ยังมี ปัญหาอยู่มาก ดังความเห็นของนายพลโทหม่อมเจ้าคำรบที่ว่า "โรงเรียนแขกมีจำนวน ไม่น้อยกว่าโรงเรียนจีน ถ้าโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงศึกษาธิการศึกษาทางบังคับให้เข้าใช้หลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการได้แล้วจะเป็นประโยชน์ในภายหน้าอีกมาก"² และ เจ้าพระยาธรรม- ศักดิ์มนตรี ก็ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า "การที่จะบังคับให้เด็กเกรเพราะปราศจาก การ เลาเรียนเพื่อ เห็นพาดอยู่เช่นตัวอย่างเด็กแขกนั้นเพียงพระ ราชบัญญัติโรงเรียนราษฎรหา บังคับไม่ได้ตลอดไป" ต้องอาศัยพระ ราชบัญญัติประถมศึกษาบังคับให้เรียน"³

ด้วยเหตุนี้เองการออกพระ ราชบัญญัติประถมศึกษาเพื่อบังคับให้เข้า เลาเรียนในโรง- เรียนประถมศึกษาที่ทาง รัฐบาลจัดตั้งขึ้นและ ให้หลักสูตรเดียวกันให้ เรียนรู้ในสิ่งเดียวกันนาน ๆ เข้าประชาชนพลเมืองก็จะ เกิดความรู้สึกเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ความรู้สึกว่าเป็นชาวจีนหรือ ชาวอิสลามก็จะไม่เกิดขึ้น

¹ ณรงค์ พวงพิสุทธิ์ นโยบายเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของชนจีนในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 101-102

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 2/5 นายพลโท หม่อมเจ้าคำรบขอรับตั้งกรมตำรวจพระนครบาลและตำรวจภูธร หูลเกล้าฯ ถวายความเห็นเรื่อง พระราชบัญญัติประถมศึกษา 4 กันยายน 2463

³ จารุวรรณ ไวยเจตน์ การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464-2474 หน้า 74 (อ้างอิงมาจาก เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 2/5 เรื่องพระราชบัญญัติประถมศึกษา ของกองจด- หมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร)

2.1.4 เพื่อส่งเสริมการประกอบอาชีพของประชาชน นอกจากการจัดการศึกษา เพื่อให้คนเข้ารับราชการได้มากขึ้น อันเป็นที่นิยมกันมากในหมู่ประชาชนในขณะนั้นแล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงมีพระบรมราชโองบายที่จะสนับสนุนการประกอบอาชีพต่าง ๆ ของประชาชนด้วย เป็นต้นว่า การกสิกรรม หัตถกรรมและพาณิชย์กรรม พระองค์ทรงกระตุ้นเตือนให้ประชาชนคนไทยเกิดความรู้สึกในเรื่องชาตินิยมและรู้จักพึ่งตนเอง โดยไม่ต้องพึ่งพาชาวต่างประเทศ การที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงเกษตรราชการจัดงานแสดงการกสิกรรมและพาณิชย์กรรมขึ้นในปี พ.ศ. 2454 และการจัดงานฉลองศิลปหัตถกรรมของนักเรียนในปี พ.ศ. 2455 ก็เพื่อชักจูงให้เด็กนักเรียนมีนิสัยรักในศิลปหัตถกรรม รู้จักใช้วัสดุให้เป็นประโยชน์ ใช้สอยหรือซ่อมแซมได้

นโยบายที่จะส่งเสริมให้คนไทยหันมาประกอบอาชีพต่าง ๆ ใต้นี้ ก็จำเป็นต้องใช้การศึกษาเป็นเครื่องมืออันสำคัญยิ่ง ก็จะได้เห็นว่าโครงการศึกษา พ.ศ. 2456 และฉบับแก้ไข พ.ศ. 2458 ก็ได้กำหนดวิสามัญศึกษาหรือการศึกษาวิชาชีพไว้ในภาคศึกษามัธยมศึกษา เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ได้กล่าวถึงความจำเป็นในการออกพระราชบัญญัติประถมศึกษาเพื่อให้นักเรียนได้มีโอกาสเล่าเรียนวิสามัญศึกษาและ เพื่อเป็นการส่งเสริมการประกอบอาชีพของประชาชนว่า

สำหรับประเทศสยามซึ่งเป็นประเทศเพาะปลูก อาชีพของราษฎรย่อมเป็นไปในทางกสิกรรมเป็นหลัก หัตถกรรมและพาณิชย์กรรมเป็นแต่เครื่องประดับ แต่การจัด(การศึกษา) วิชาชีพ(ยูเซียม) ก็จะเป็นการยากที่จะเป็นผลสำเร็จ เพราะเมื่อจบประถม 3 แล้ว นักเรียนก็มุ่งเรียนต่อในชั้นมัธยมเพื่อจะได้ไปเป็นเสมียน การจัดโรงเรียนเพาะปลูกจะประสบผลสำเร็จได้ก็โดยการออกพระราชบัญญัติประถมศึกษาเท่านั้น...

และการเพาะปลูกเปรียบเสมือนหัวใจและเลือดเนื้อของประเทศ รัฐบาลจึงควรถือเป็นนโยบายสำคัญในการดำเนินการ³

¹ จารุวรรณ ไวยเจตน์ การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464-2474 หน้า 81-82

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 4/26 ความเห็นเรื่องจัดการโรงเรียนกสิกรรมชั้นประถมของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี 3 มิถุนายน 2459

³ ด.

นอกจากนี้เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรียังได้กล่าวถึงขอบครองของโครงการศึกษา พ.ศ. 2456 และฉบับแก้ไข พ.ศ. 2458 ว่าไม่เป็นการส่งเสริมการประกอบอาชีพของประชาชน จึงจำเป็นต้องแก้ไขใหม่ให้เหมาะสม ทั้งข้อความบางตอนว่า

สักระยะการศึกษาที่ใช้อยู่ในบัดนี้ เฉพาะแต่ส่วนสามัญเบื้องต้นเท่านั้น สามัญศึกษาช่วยให้คนอยากเป็นเสมียนและวิชาสามัญที่เรียนมาพอที่จะให้เข้าทำงานเสมียนได้ และเป็นธรรมดาที่ใครเรียนวิชาใดแล้วก็อยากใช้วิชานั้น เหตุฉะนั้นบุตรชานาจึงทิ้งงานและหางานเสมียนทำ... การศึกษาสำหรับชาติจะมีแต่ฝ่ายสามัญศึกษาอย่างเดียวไม่ได้ ต้องมีวิชาสามัญศึกษาสอนวิชาสิกขธรรม พหุศกกรรมและพาณิชยการ ด้วยโรงเรียนวิสามัญชั้นต้นช่วยแก้โรคอยากเป็นเสมียนซึ่งโรงเรียนวิชาสามัญมีแต่จะสอนให้...¹

ดังนั้นถ้ามีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาแล้ว นักเรียนก็จะได้เรียนทั้งสามัญศึกษาและวิชาสามัญศึกษา จะได้ฝึกหัดใช้มือทำงาน รักษางานอาชีพ เมื่อจบจากโรงเรียนไปแล้วก็จะได้ประกอบอาชีพด้วยความรักความชอบจนมีความเจริญก้าวหน้าในงานอาชีพนั้น ๆ ไม่ใช่ว่าจะแสวงหางานเสมียนแต่เพียงอย่างเดียวเหมือนที่เป็นอยู่ในขณะนั้น

นอกจากเหตุผลสำคัญดังกล่าวมาแล้ว การออกพระราชบัญญัติประถมศึกษาจะช่วยให้การเลือกคนเข้ารับราชการได้มีโอกาสกว้างขวางขึ้น เพราะเมื่อมีคนได้รับการศึกษามากขึ้น การเลือกคนเข้ารับราชการก็จะมีโอกาสเลือกมากขึ้นด้วย และบุคคลที่ไม่มีความประสงค์ที่จะรับราชการก็จะมีโอกาสได้เข้าเล่าเรียนได้ทั่วกัน ได้รับการอบรมสั่งสอนให้เป็นพลเมืองดีของประเทศด้วย

2.2 นโยบายและการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับ จาก พ.ศ. 2464-2468

ภายหลังจากการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2464 แล้ว การดำเนินการศึกษาภาคบังคับก็เป็นที่ไปตามบทบัญญัติที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติและโครงการศึกษา พ.ศ. 2464 ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 1/1 รายงานการประชุมสภาและสมุหเทศาภิบาล 24 ธันวาคม 2462

2.2.1 โครงการศึกษา พ.ศ. 2464 เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการต่อจากเจ้าพระยาพระเสด็จฯ เมื่อปี พ.ศ. 2459 ต่อมาในปี พ.ศ. 2462 ก็ได้เปลี่ยนชื่อกระทรวงธรรมการเป็นกระทรวงศึกษาธิการ โดยแยกกรมธรรมการซึ่งเดิมเป็นกรมหนึ่งในกระทรวงธรรมการและมีหน้าที่จัดการด้านพระศาสนาให้ไปขึ้นกับกระทรวงวัง¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้เห็นขอบบพร่องของการจัดการศึกษาในระยะเวลาหนึ่งว่า มุ่งฝึกหัดให้คนเป็นเสมียนมากเกินไป ดังนั้นเมื่อเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ จึงได้เสนอแนวความคิดที่จะจัดตั้งโรงเรียนกสิกรรมขึ้นในปี พ.ศ. 2459 นั้นเอง² และพยายามที่จะปรับปรุงโครงการศึกษาขึ้นใหม่ เพื่อให้ได้ผลสมบูรณ์ทั้งในด้านสามัญศึกษาและวิสามัญศึกษา เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้กล่าวถึงความจำเป็นที่จะต้องแก้ไขและปรับปรุงโครงการศึกษาและขอบบพร่องของโครงการศึกษาที่ใช้อยู่ในเวลานั้นว่า

สภามการศึกษาก็ใช้อยู่ในบัดนี้ เฉพาะแต่ส่วนสามัญศึกษาเบื้องต้นเท่านั้น สามัญศึกษาชวนให้คนอยากเป็นเสมียน เพราะวิชาสามัญที่เรียนมาพอจะให้เข้าทำงานเสมียนได้และเป็นธรรมดาใครเรียนวิชาใดแล้วก็อยากใช้วิชานั้น เหตุฉะนั้นบุตรชานาจึงตั้งนาและแสวงหางานเสมียนทำ... การศึกษาสำหรับชาติที่จะให้ราษฎรได้เรียนทั่วหน้าตามควรแก่สภาพจะมีฝ่ายสามัญศึกษาอย่างเดียวไม่ไ้ต้องมีวิสามัญศึกษาสอนวิชากสิกรรม หัตถกรรมและพาณิชยกรรมด้วย ใครเกิดมาควรทำอะไรจะไ้ทำสิ่งนั้น... การกสิกรรมจึงเป็นสิ่งสำคัญของเรา (และยิ่งตกมาสมัยนี้ยิ่งสำคัญยิ่งขึ้น เพราะเชื่อกันว่าเสรีสงครามอาวุธแล้วก็จะต้องถึงสงครามอิคอนอมิกส์) ถึงจะแก้ไขและจักช่วยเหลือทางอื่น ๆ ให้เจริญยิ่งขึ้นปานใดก็จะเพิกเฉยละเลยการศึกษาทางกสิกรรมไม่ได้ จำเป็นต้องเริ่มหัดคนให้มีความรู้ทางกสิกรรมและการกสิกรรมไปแต่เล็กน้อย...³

¹ จารุวรรณ ไวยเจตน์ การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464-2474 หน้า 41

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 4/26 ความเห็นเรื่องจัดการโรงเรียนกสิกรรมขึ้นประณมของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี 3 มิถุนายน 2459

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 1/1 รายงานการประชุมอุปราชและสมุหเทศาภิบาล 24 ธันวาคม 2462

ด้วยเหตุนี้เอง โครงการศึกษา พ.ศ. 2464 ที่ประกาศใช้เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2464 (ก่อนประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา) จึงเป็นความพยายามที่จะแก้ไขโครงการศึกษามัธยมศึกษา ก่อน ๆ ให้เหมาะสมแก่กาลสมัยและความต้องการของประเทศชาติยิ่งขึ้น ดังมีสาระสำคัญดังนี้

1) การศึกษาทั้งปวงแบ่งเป็นสองประเภท คือ

สามัญศึกษา ได้แก่วิทยาศาสตร์สามัญซึ่งทุกคนควรเรียนรู้ตามควรแก่สภาพ เช่น วิชาหนังสือ เลข จรรยา ฯลฯ

วิสามัญศึกษา ได้แก่วิทยาศาสตร์พิเศษที่จะพึงเลือกเรียนได้ตามควรแก่สภาพ เช่น วิชาแพทย์ วิชากฎหมาย วิชาช่างต่าง ๆ ฯลฯ

2) การศึกษาทั้งปวงแบ่งออกเป็นสองภาค คือ

ภาคศึกษาสำหรับทวยราษฎร์ เรียกว่าประถมศึกษา ได้แก่วิทยาศาสตร์ทั้งฝ่ายสามัญศึกษาและวิสามัญศึกษา ซึ่งราษฎรควรมีความรู้ไว้เป็นพื้นทุกคน เพื่อให้รู้จักรับผิดชอบชีวิต รู้วิชาที่จำเป็นที่จะต้องใช้ในการชีวิตประจำวัน รู้จักประกอบอาชีพและการเป็นพลเมืองดี

ภาคศึกษาพิเศษ เรียกว่ามัธยมศึกษา เรียนทั้งวิชาสามัญและวิสามัญอันเป็นความรู้ที่สูงกว่าระดับประถมศึกษาและไม่บังคับให้เรียนทุกคน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับทุนทรัพย์และสติปัญญาของผู้เรียน

3) การแบ่งชั้นการศึกษาในระดับประถม การศึกษาในระดับประถมซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับ แบ่งเป็นประถมสามัญสามปีและประถมวิสามัญอีกสองปีรวมเป็นห้าปี นักเรียนชายจะต้องเรียนทั้งสามัญศึกษาและวิสามัญศึกษาจึงจะเรียกได้ว่าจบการศึกษาภาคบังคับ ส่วนนักเรียนหญิงเมื่อจบชั้นประถมปีที่สามแล้วก็สามารถเข้าเรียนต่อในชั้นมัธยมวิสามัญชั้นต่ำเพื่อเรียนวิชาที่เหมาะสมกับเพศได้ทีเดียว

4) ประเภทของโรงเรียน แบ่งตามทุนที่ดำเนินการจัดตั้งได้ดังนี้

โรงเรียนรัฐบาลได้แก่โรงเรียนที่กระทรวงศึกษาธิการจัดตั้งขึ้นและปกครองโดยตรง

โรงเรียนกระทรวงได้แก่โรงเรียนที่กระทรวงอื่น นอกเหนือจากกระทรวงศึกษา

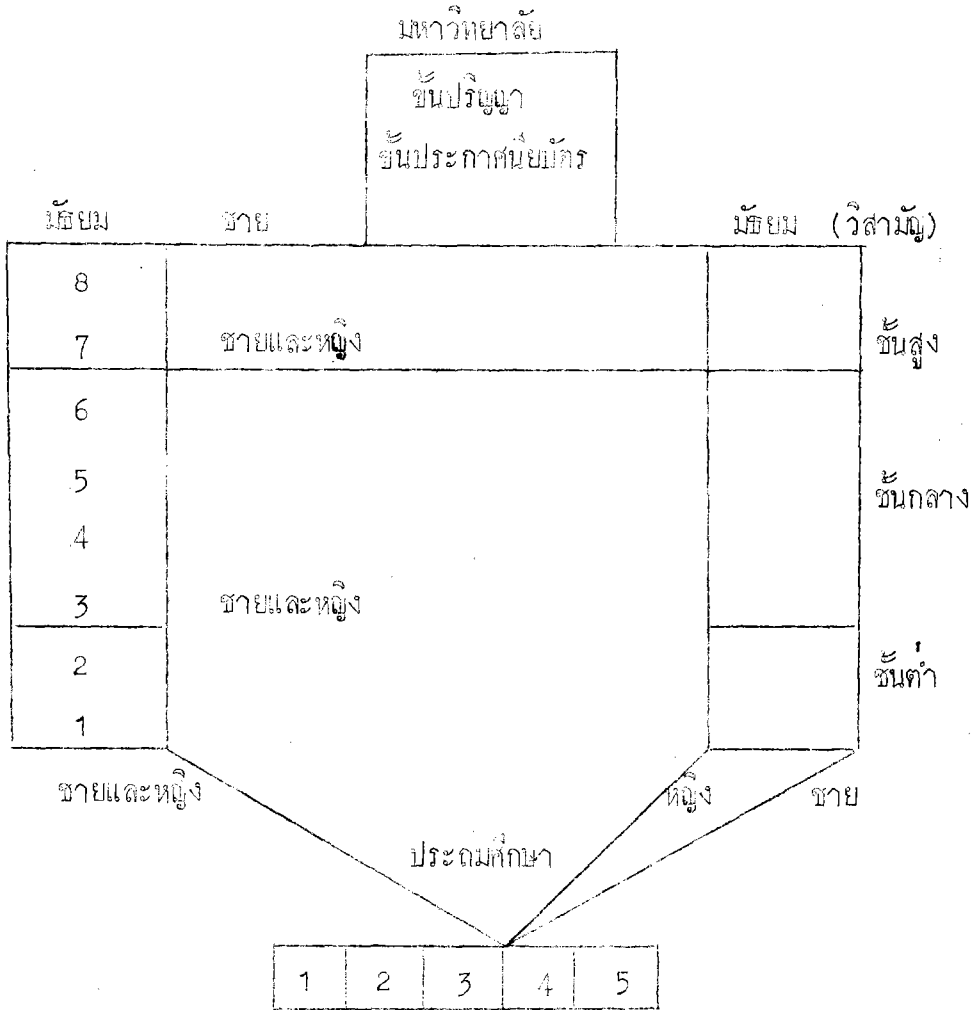
ธิการเป็นผู้จัดตั้งและดำเนินงาน

โรงเรียนประชาบาลได้แก่โรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นโดยประชาชนในท้องถิ่นนั้นหรือ

ภาพประกอบ 1 แผนภูมิโครงการศึกษา พ.ศ. 2464

สามัญศึกษา

วิสามัญศึกษา

เจ้าหน้าตบปกครองท้องถิ่นและจัดการสอนตามหลักสูตรประถมศึกษา

โรงเรียนราษฎร ได้แก่โรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร

พ.ศ. 2461

2.2.2 พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2464 พระราชบัญญัติประถมศึกษาที่ประกาศใช้เมื่อวันที่ 1 กันยายน 2464 และมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2464

เป็นคัมโปนั้นมีสาระสำคัญพอที่จะสรุปได้ดังนี้

- 1) การประกาศใช้พระราชบัญญัติ ไม่ประสงค์ที่จะประกาศใช้พร้อมกันทั่วพระราชอาณาจักร แต่ให้ประกาศใช้ในอำเภอหรือตำบลที่เหมาะสมก่อนแล้วจึงค่อยขยายออกไปตามลำดับ
- 2) โรงเรียนที่จัดการศึกษาภาคบังคับมีสามประเภท คือ โรงเรียนประชาบาล โรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนราษฎร
- 3) เด็กชายหญิงทุกคนที่มีอายุระหว่าง 7-14 ปี ต้องเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา และถ้ายังอ่านเขียนไม่ได้ก็ต้องเรียนต่อไปจนกว่าจะอ่านออกเขียนได้ (นอกจากจะมีข้อบกพร่องทางร่างกายและจิตใจ) สำหรับบางอำเภอหรือบางตำบลอาจขยับอายุการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนขึ้นเป็นแปดปีเก้าปีหรือสิบปีก็ได้ ตามที่กระทรวงศึกษาธิการเห็นสมควร
- 4) เมื่อเด็กเข้าเรียนในโรงเรียนแล้วต้องมีเวลาเรียนอย่างน้อย 800 ชั่วโมงในหนึ่งปีและจะขาดเรียนโดยไม่มีเหตุผลเพียงพอเกิน 30 วันติดต่อกันไม่ได้
- 5) นายอำเภอจะต้องทำบัญชีเด็กที่มีอายุถึงเกณฑ์บังคับเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาส่งครูใหญ่และผู้นปกครองก่อนต้นปีการศึกษา
- 6) เด็กที่ได้รับการยกเว้นไม่ต้องเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษามีดังนี้
 - ก. เรียนจบหลักสูตรประถมศึกษาหรือหลักสูตรอื่นที่เทียบเท่า
 - ข. เด็กที่ผู้ปกครองสอนเองหรือจ้างบุคคลอื่นมาสอนที่บ้านโดยได้รับอนุญาตจากนายอำเภอ แต่ผู้ปกครองจะต้องส่งเด็กมาให้ศึกษาธิการอำเภอทำการสอบวัดความรู้ปีละครั้ง ถ้าสอบไม่ผ่านอาจส่งเด็กนั้นเข้าเรียนในโรงเรียนต่อไปก็ได้

กระทรวงศึกษาธิการ ประมวลกฎหมายพิเศษภาค 1 โครงการศึกษา พ.ศ. 2464

ค. เด็กที่มีขอบกระดูกพร่องทางร่างกายและจิตใจหรือเป็นโรคกักต้อเรื้อรัง

ง. เด็กที่อยู่ห่างไกลจากโรงเรียนเกิน 3,200 เมตร หรือมีอุปสรรคอื่น ๆ ที่ทำให้ไม่สามารถมาเรียนได้

จ. เด็กที่เลี้ยงดูบิดามารดาหรือผู้ปกครองที่ไม่สามารถจะเลี้ยงดูตนเองได้

7) ในกรณีที่เด็กจำเป็นต้องอยู่ทำงานช่วยเหลือผู้ปกครองและได้ขออนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษร นายอำเภอมีสิทธิอนุญาตให้เด็กหยุดเรียนได้ แต่ไม่เกินสองเดือนในปีหนึ่ง

8) ให้จัดตั้งสภารักษาชั้นในทุกอำเภอตามความจำเป็น สำหรับช่วยนายอำเภอในการตรวจตราเด็กที่อยู่ในเกณฑ์บังคับ เพื่อแจ้งให้ผู้ปกครองส่งเด็กเข้าเรียนและสอดส่องดูแลเด็กที่ไม่ปฏิบัติตามพระราชบัญญัติให้เข้าเรียนในเวลาอันสมควร

9) ในการจัดการศึกษาภาคบังคับนั้น จะได้เงินมาโดยการกำหนดให้ชายฉกรรจ์ทุกคนที่มีอายุตั้งแต่ 18-60 ปี เสียเงินศึกษาพลีคนละ 1-3 บาท ตามท้องที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด ทั้งนี้ยกเว้น

ก. ผู้ที่ไม่สามารถเลี้ยงตนเองได้

ข. ภิกษุ สามเณรและนักบวชทุกศาสนา

ค. พลทหารทุกเหล่าที่กำลังประจำการตามพระราชบัญญัติการเกณฑ์ทหาร

ง. ผู้ที่ออกเงินช่วยเหลือโรงเรียนประชาบาลมากกว่าเงินศึกษาพลี

10) การจัดตั้งโรงเรียนประชาบาล ถ้าโรงเรียนยังไม่เพียงพอให้ราษฎรช่วยกันหาเงินจัดตั้งขึ้นโดยให้มีคณะกรรมการศึกษา จำนวนไม่เกินห้าคน เป็นผู้ดำเนินงานหรือถ้าราษฎรไม่สามารถจะจัดตั้งขึ้นได้ ก็ให้นายอำเภอเป็นผู้ดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้น โดยวิธีใดก็ได้แล้วแต่ความเหมาะสม

ในการจัดการศึกษาภาคบังคับนั้น โรงเรียนทุกโรงเรียนจะต้องปฏิบัติตามข้อบังคับและระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการทุกประการ ทั้งในชั้นหลักสูตร ประมวลการสอน หนังสือเรียน การกำหนดคาบเรียนและอื่น ๆ ตามความเหมาะสม

2.2.3 หลักสูตรชั้นประถมศึกษา พ.ศ. 2464 การศึกษาในระดับประถมซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับ กำหนดไว้เป็นสองประเภท คือหลักสูตรประถมศึกษาสำหรับนักเรียนชาย กำหนดเวลาเรียนไว้ห้าปี (ประถมปีที่ 1 ถึงประถมปีที่ 5) ส่วนนักเรียนหญิงกำหนดไว้เพียงสามปี (ประถมปีที่ 1 ถึงประถมปีที่ 3) นอกจากนี้ยังกำหนดวิชาที่บังคับสอนและวิชาที่ไม่บังคับให้สอนไว้ด้วย คือ

วิชาที่บังคับให้สอน ได้แก่ วิชาสามัญ มี 7 วิชา ดังนี้คือ จรรยา ภาษาไทย เลข ความรู้เรื่องเมืองไทย การรักษาศีล วาดเขียนและลูกเสือกับวิชาสามัญ คือ วิชาที่หาเลี้ยงชีพ เช่น กสิกรรม หัตถกรรมและพาณิชย์กรรม

วิชาที่ไม่บังคับให้สอน ได้แก่ วิชาวิทยาและขับร้อง

สำหรับความแตกต่างระหว่างหลักสูตรประถมศึกษาระหว่างชายและหญิงและอัตราเวลาเรียนที่กำหนดไว้ในหลักสูตรประถมศึกษา จะเห็นได้จากตารางต่อไปนี้

ตาราง 1 อัตราเวลาเรียนในชั้นประถมศึกษา (ชาย)

วิชา	จำนวนชั่วโมงที่ต้องเรียนในรอบสัปดาห์หนึ่ง				
	ปีหนึ่ง	ปีที่สอง	ปีที่สาม	ปีที่สี่	ปีที่ห้า
จรรยา	1.00	1.30	1.00	1.00	1.00
ภาษาไทย	12.30	12.00	11.40	3.00	3.00
เลข	5.00	5.00	5.00	2.00	2.00
ความรู้เรื่องเมืองไทย	3.00	3.00	2.20	1.00	1.00
การรักษาศีล	1.30	1.30	1.00	1.00	1.00
วิชาลูกเสือ	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00
วาดเขียน	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00
วิชาชีพ หัตถกรรม	—	—	2.00	15.00	15.00
กสิกรรม พาณิชยกรรม					
รวม	25.00	25.00	25.00	25.00	25.00

ที่มา จารุวรรณ ไวยเจตน์ การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464-2474

ตาราง 2 อัตราเวลาเรียนในชั้นประถมศึกษา(หญิง)

วิชา	จำนวนชั่วโมงที่ควรเรียนในรอบสัปดาห์หนึ่ง		
	ปีที่หนึ่ง	ปีที่สอง	ปีที่สาม
จรรยา	1.30	1.30	1.30
ภาษาไทย	9.30	9.00	8.00
เลข	5.00	5.00	5.00
ความรู้เรื่องเมืองไทย	3.00	3.00	3.00
การรักษาศักดิ์	1.30	1.30	2.00
วาดเขียน	1.15	1.15	2.00
วิชาวิสามานัญ	3.45	3.45	4.00
รวม	25.00	25.00	25.00

ที่มา จารุวรรณ ไวยเจตน การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ.2464-2474

หน้า 57

2.2.4 การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา จาก พ.ศ.2464-2468

การดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับในช่วงแรกของการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษานั้น ไม่ได้ประกาศใช้พร้อมกันทั่วพระราชอาณาจักร แต่ประกาศใช้เฉพาะในท้องที่อำเภอหรือตำบลที่สามารถจะบังคับได้เท่านั้น ส่วนการจัดตั้งโรงเรียนในท้องถิ่นต่าง ๆ นั้น กระทรวงศึกษาธิการก็มีความประสงค์จะให้ประชาชนเห็นความสำคัญและประโยชน์ของการศึกษา โดยการให้ประชาชนร่วมมือกันออกเงินจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้นเอง โดยให้มีคณะกรรมการดำเนินงานในโรงเรียนประชาบาลที่ได้จัดตั้งขึ้น แต่ในท้องถิ่นที่ประชาชนไม่สมัครใจหรือไม่สามารถจะจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้นได้ก็ให้นายอำเภอดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้นในท้องถิ่นนั้น

เนื่องจากพระราชบัญญัติประถมศึกษาได้มอบหมายให้ประกาศใช้เป็นตำบล ๆ ไป โดยวางอัตราการเก็บเงินศึกษาพลีตามความเหมาะสมกับท้องถิ่น การศึกษาภาคบังคับในช่วงแรก จึง

เริ่มต้นด้วยการถือเอาปริมาณเป็นสำคัญแล้วจึงค่อยเชยชมคุณภาพขึ้นเป็นลำดับ¹ ทั้งนี้เพราะปัญหาในการเลือกแนวทางในการจัดการศึกษาในขณะนั้นมีอยู่ว่า จะเลือกเอา "แผนเส้นราบ" หรือ "แผนเส้นตั้ง" แต่เนื่องจากแผนเส้นตั้งจัดได้ยากและไม่เหมาะสม ประกอบกับมีปัญหาในด้านการเงินและการถือเอาคติที่ว่า "ไม่ต้องบันทึวงวดก็ได้" เมื่อยกมนุษย์ขึ้นทั้งก็จะได้เทวดาเอง"² ด้วยเหตุนี้เองการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับ จาก พ.ศ. 2464-2468 จึงเป็นการขยายปริมาณออกไปให้มากที่สุด โดยการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพิ่มขึ้นทุก ๆ ปี ความก้าวหน้าของการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับโดยการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพิ่มขึ้นทุกปีนั้น จะเห็นได้จากตารางต่อไปนี้

ตาราง 3 จำนวนตำบลที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาทั่วพระราชอาณาจักร จาก พ.ศ. 2464-2468

พ.ศ.	จำนวนตำบลทั่วพระราชอาณาจักร	จำนวนตำบลที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติแล้ว	คิดเป็นร้อยละ
2464	5,050	2,311	45.76
2465	5,053	2,444	52.00
2466	5,051	3,401	67.30
2467	5,051	3,625	72.35
2468	4,982	3,817	76.83

ที่มา รวบรวมจาก รายงานกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 14-18 (พ.ศ. 2464-2468)

จากตาราง 3 จะเห็นได้ว่าจำนวนตำบลที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาได้เพิ่มขึ้นทุกปีจากร้อยละ 45.76 ในปี พ.ศ. 2464 เป็นร้อยละ 76.83 ในปี พ.ศ. 2468 และเป็นที่น่าสังเกตว่าการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาใน รัฐบาลพยายามที่จะประกาศในมณฑล

¹ จากพระยาธรรมศักดิ์มนตรี การศึกษาของประเทศไทยระหว่างกึ่งศตวรรษที่ผ่านมา
กับการศึกษาสังกรม หน้า 16

² ก. หน้า 11

ปลายพระ ราชอาณาเขตที่มีปัญหาเกี่ยวกับการเมืองการปกครองเกิดขึ้นอยู่เสมอ ทั้งนั้นก็มีความ
ประสงค์ให้การศึกษาเจริญก้าวหน้าขึ้นและส่งผลในด้านอื่น ๆ ด้วย เป็นต้นว่า ในปี พ.ศ. 2464
ซึ่งเป็นปีแรกที่มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา¹ มณฑลที่สามารถประกาศใช้พระ-
ราชบัญญัติประถมศึกษาได้ครบทุกตำบลคือ มณฑลอุดร ร้อยเอ็ด สุราษฎร์ นครศรีธรรมราช
และมณฑลปัตตานี¹ ซึ่งล้วนแต่เป็นมณฑลที่อยู่ฝ่ายพระ ราชอาณาเขตทั้งสิ้น และในปี พ.ศ. 2468
ซึ่งเป็นปีสุดท้ายในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มณฑลนครราชสีมา² ก็สามารถ
ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาได้ครบทุกตำบลอีกด้วย²

สำหรับมณฑลกรุงเทพฯ นั้น ในปี พ.ศ. 2464 ยังไม่ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติ
ประถมศึกษาเลย หรือแม้แต่ในปี พ.ศ. 2468 มณฑลกรุงเทพฯ ก็มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติ
ประถมศึกษาเพียงร้อยละ 1.03 เท่านั้น³ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะในมณฑลกรุงเทพฯ ไม่ค่อยมีปัญหา
ในด้านอื่น ๆ มากนัก ทำให้รัฐบาลมองไม่เห็นความจำเป็นที่จะรีบเร่งในการประกาศใช้พระ-
ราชบัญญัติประถมศึกษา⁴ ก็เป็นได้ หรืออาจเป็นเพราะ ประชาชนในมณฑลกรุงเทพฯ นิยมส่งบุตร
หลานเข้าเล่าเรียนหนังสือมากอยู่แล้วจนไม่จำเป็นต้องประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาก็
เป็นได้ ดังจะเห็นได้ว่า ในจังหวัดพระนครไม่มีโรงเรียนประชาบาลเลยแต่มีโรงเรียนใหญ่ ๆ
ที่สำคัญ ๆ ของคณะมิชชันนารี (Missionary) และโรงเรียนราษฎร์อยู่เป็นจำนวนมาก⁴ และ
อีกประการหนึ่งก็คือ เจ้าพระยามรราชเสนาบดีกระทรวงพระนครบาลไม่เห็นด้วยกับการประ-
กาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในกรุงเทพฯ โดยให้เหตุผลว่า ถ้าจะประกาศใช้พระ ราช-
บัญญัติประถมศึกษาบังคับเด็กให้เข้าเล่าเรียนแล้วก็ควรจะให้เรียนเปล่าโดยไม่ต้องจัดเก็บเงิน
ศึกษาพลี เพราะจะเป็นการทำให้ประชาชนทั่ว ๆ ไปเดือดร้อน ฉะนั้นการบังคับเด็กให้เข้าเล่า

¹ กระทรวงศึกษาธิการ รายงานกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 14 ประจำปี พุทธศักราช
2464 หน้า 3

² กระทรวงศึกษาธิการ รายงานกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 18 ประจำปี พุทธศักราช
2468 หน้า 15

³ ก. หน้า 12

⁴ จารุวรรณ ไวยเจตน์ การศึกษาระดับมัธยมศึกษาของไทย พ.ศ. 2464-2474 หน้า 63

เรียนในระดับประถมศึกษาควรจะให้เรียนโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ ถ้ารัฐบาลจัดทำไม่ได้ ก็ยังไม่สมควรที่จะประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา คงเนื่องมาจากสาเหตุดังกล่าวนี้เอง จึงไม่มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในมณฑลกรุงเทพฯ ตลอดรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

2.3 สัมพันธผลในการจัดการศึกษาภาคบังคับในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

2.3.1 ผลทางการศึกษาของประชาชน เมื่อได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาแล้ว จำนวนนักเรียนทั้งชายและหญิงก็เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะนักเรียนหญิงซึ่งแต่ก่อนมีจำนวนน้อยกว่านักเรียนชายมาก ก็เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ดังจะเห็นได้จาก

ตาราง 4

ตาราง 4 จำนวนโรงเรียน ครูและนักเรียนในโรงเรียนทุกประเภทจาก พ.ศ. 2464-2468

พ.ศ.	จำนวนโรงเรียน	จำนวนครู	จำนวนนักเรียน		จำนวนนักเรียนที่เพิ่มขึ้น	จำนวนนักเรียนทั้งหมดเพิ่มขึ้น คิดเป็น %
			ชาย	หญิง		
2463	3,752	6,136	187,035	14,630	14,614	7.55
2464	4,026	6,945	217,452	24,056	39,843	19.76
2465	4,488	9,741	316,615	131,765	206,872	85.66
2466	5,204	12,283	375,965	209,658	137,243	30.61
2467	5,724	13,160	386,438	218,561	19,376	3.31
2468	5,845	13,742	388,377	235,750	19,128	3.06

ที่มา กระทรวงศึกษาธิการ รายงานกระทรวงศึกษาธิการฉบับที่ 18 พ.ศ. 2468

หน้า 5

จากตาราง 4 หน้า 61 จะเห็นได้ว่า ปี พ.ศ. 2465 ซึ่งเป็นปีแรกที่ได้มีการเกณฑ์ เด็กเข้าเรียนตามพระราชบัญญัตินั้น จำนวนนักเรียนได้เพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก จากจำนวน นักเรียนทั้งหมด 241,508 คนในปี พ.ศ. 2464 เป็น 448,380 คนในปี พ.ศ. 2465 หรือเพิ่มขึ้นคิดเป็นร้อยละ 85.66 (ดูตาราง 4 หน้า 61 ประกอบ) และเพิ่มขึ้นเป็น 585,623 คนในปี พ.ศ. 2466 โดยเฉพาะนักเรียนหญิงแล้วยิ่งเพิ่มขึ้นมาก ดังเช่น ในปี พ.ศ. 2464 จำนวนนักเรียนหญิงทั้งหมดมีเพียง 24,056 คนเพิ่มขึ้นเป็น 131,765 คนในปี พ.ศ. 2465 หรือเพิ่มขึ้นคิดเป็นร้อยละ 447.74 และเพิ่มขึ้นเป็น 209,658 คนในปี พ.ศ. 2466 แสดงให้เห็นว่าการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาได้มีผลทางด้านการศึกษาของประชาชนมาก เพราะเด็กในวัย เล่าเรียนจะได้เข้าเรียนมากขึ้นต่อไปจะได้เป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถและระดับความรู้ ของประชาชนในชาติก็จะสูงขึ้นช่วยพาให้ เทียบกับประเทศใกล้เคียงตลอดจนเป็นผลดีต่อการศึกษา ในระดับสูงขึ้นไปอีก รวมทั้งเป็นการส่งเสริมฐานะของสตรีให้ได้รับการศึกษาเท่าเทียมกับชาย อีกด้วย

2.3.2 ผลทางด้านการเมืองการปกครอง การจัดการศึกษาภาคบังคับได้ส่ง ผลดีต่อการจัดการปกครองด้วย โดยเฉพาะในมณฑลทางภาคใต้ซึ่งมีความแตกต่างกันทั้งในด้าน ศาสนาและภาษา อันจำเป็นที่จะต้องอาศัยการศึกษาช่วยสร้างความรู้สึกรักให้เป็นคนไทยและรัก ประเทศชาติให้แก่ประชาชนมากที่สุด ทั้งนี้เพราะการศึกษาสามารถสร้างเสริมความรู้ความ เข้าใจและทัศนคติที่ลงมือแก่ประชาชนได้ นอกจากนี้ทางภาคใต้แล้วในมณฑลทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็จำเป็นที่จะต้องให้ประชาชนได้รับการศึกษาโดยรับความเช่นเดียวกัน เพราะมีอาณา เขตติดต่อกันแดนของฝรั่ง ฝรั่งและประชาชนส่วนมากไม่รู้หนังสือเป็นอุปสรรคในการปรับปรุงประเทศให้เจริญก้าวหน้าหรืออาจถูกชักจูงไปในทางที่ผิดได้ง่าย

ดังนั้นในการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในปีแรกรัฐบาลจึง เลือกประกาศใช้ เฉพาะมณฑลที่มีปัญหา เกี่ยวกับการเมืองการปกครองก่อน ซึ่งรัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติ ประถมศึกษาได้ครบทุกตำบลในมณฑลทางภาคใต้สามมณฑล คือมณฑลสุราษฎร์ธานี มณฑลปัตตานี และมณฑลนครศรีธรรมราช ส่วนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือนี้รัฐบาลก็ประกาศใช้พระราช บัญญัติประถมศึกษาได้ครบทุกตำบลในมณฑลร้อยเอ็ดและมณฑลอุดร และในปี พ.ศ. 2468

รัฐบาลก็ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาโคตรครบทุกตำบลในมณฑลนครราชสีมาอีกด้วย

การขยายงานการศึกษาภาคบังคับ โดยการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาให้โคตรครบทุกตำบลในมณฑลทางภาคใต้และภาคตะวันออกเฉียงเหนือก่อนมณฑลอื่น ๆ นั้น ก็คงเนื่องมาจากนโยบายทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ต้องการสร้างความรู้รักสามัคคี (Nationalism) และความผสมกลมกลืนในหมู่ราษฎรทั่วพระราชอาณาจักร เพื่อให้เกิดความรู้รักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของประเทศชาติและก็จะได้เป็นผลดีต่อนโยบายทางการเมืองการปกครอง ซึ่งดินแดนที่จะต้องรับดำเนินการบังคับให้เด็กได้เข้าศึกษาเล่าเรียนทั่วทุกคนนั้นควรจะเป็นดินแดนที่มีความแตกต่างทั้งทางด้านภาษา ศาสนาหรือดินแดนที่มีความแห้งแล้งกันดารประชาชนมีการศึกษาคำหรือในมณฑลที่มดินแดนติดต่อกับต่างชาติ โดยเฉพาะชาติตะวันตกที่เคยเป็นภัยรุกรานความสงบของประชาชนและประเทศชาติอย่างหนักในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงเป็นการสมควรที่จะจัดการศึกษาระดับพื้นฐานให้แก่ราษฎรทั้งชายและหญิงทั่วประเทศ โดยเฉพาะในมณฑลที่มีปัญหาถึงกล่าวมาแล้ว เพื่อให้ราษฎรสามารถพูด อ่าน เขียนภาษาไทยได้ รัฐบาลต่าง ๆ ของบ้านเมืองรวมทั้งเรียนรูฟงศาวดารไทยและหน้าที่พลเมืองดี สิ่งเหล่านี้จะทำให้ราษฎรได้มีความรู้สึกรวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งก็จะได้เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานการปกครองให้ประเทศได้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

ผลจากการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับได้ทั่วถึงกันในพระราชอาณาจักรนี้เอง เป็นผลให้ประเทศไทยไม่ค่อยมีปัญหาความแตกแยก เช่น ปัญหาชนกลุ่มน้อย หรือความขัดแย้งภายในเหมือนประเทศใกล้เคียง ประเทศชาติมีความมั่นคงถาวรและรอดพ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ มาได้ตลอดกาลนั้นก็คงเป็นผลส่วนหนึ่งจากการจัดการศึกษาภาคบังคับในระยะก่อน ๆ ด้วย

2.3.3 ผลทางด้านความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของประชาชน พระบรมรา

โบายที่จะให้ชาวจีนและลูกหลานจีนเกิดความผสมกลมกลืนชาติ (Assimilation) เป็นคนไทย โดยการใช้นโยบายในการจัดการศึกษาเข้าช่วยนั้น ได้รับความสำเร็จพอควร ดังจะเห็นได้จากปัญหาชาวจีนในประเทศไทยไม่รุนแรงเหมือนในบางประเทศ แสดงให้เห็นว่านโยบายในการจัดการศึกษาสามารถสร้างความผสมกลมกลืนระหว่างชาวจีนในประเทศไทยและคนไทยได้ก็พอควร

คังที่เกรียง เอี่ยมสกุลโลกกล่าวไว้ว่า "ชาวจีนในประเทศไทย มีโอกาสกลายเป็นคนไทยได้ในชั่วลูกหรือหลานจีน แตกต่างจากชาวจีนในประเทศอื่น ๆ ปัจจุบันในเรื่องนี้มีหลายประการ แต่ปัจจุบันที่มีอิทธิพลมากที่สุดคือ เรื่องการศึกษา"¹

การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา^๑ มีผลให้โรงเรียนราษฎร์รวมทั้งโรงเรียนจีนต้องสอนภาษาไทยสัปดาห์ละสามชั่วโมงและจะต้องสอนวิชาต่าง ๆ เป็นภาษาไทยตามหลักสูตรประถมศึกษา ดังนั้นเด็กนักเรียนชาวจีนจึงมีโอกาสเรียนภาษาไทยในโรงเรียนประถมศึกษาเป็นเวลาสามถึงห้าปีและโอกาสที่โรงเรียนจีนจะสอนภาษาจีนก็น้อยลง ถ้าโรงเรียนจีนที่รับเด็กที่มีอายุในเกณฑ์บังคับตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา แต่ไม่ปฏิบัติตามระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการแล้ว เด็กที่จบจากโรงเรียนจีนเหล่านั้นก็จะไม่ได้รับประกาศนียบัตรประถมศึกษา ซึ่งก็จะมีคามผิดตามพระราชบัญญัติและไม่สามารถเข้าเรียนต่อในระดับสูงขึ้นได้อีกด้วย

การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 จึงเป็นการบังคับให้นักเรียนที่เป็นชาวจีนเรียนภาษาไทยโดยทางอ้อม เมื่อลูกหลานจีนได้เรียนรูภาษาไทยก็แล้วก็จะสามารถเข้ากับคนไทยโดยง่ายและเกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน อันเป็นผลให้ลูกหลานจีนกลายเป็นไทยได้ง่ายขึ้นโดยการอาศัยโรงเรียนเป็นที่ปลูกฝังความรักชาติไทย รักคนไทยและเกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความกลมเกลียวช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สิ่งเหล่านี้ก็จะก่อให้เกิดความสงบสุขภายในประเทศได้

นอกจากนี้พระราชบัญญัติศึกษายังเป็นผลให้ชาวไทยอิสลามที่เป็นชนกลุ่มน้อยที่มิชอบธรรมนิยมประเพณีและศาสนาแตกต่างออกไปจากประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ ได้เรียนรูภาษาไทยและวิชาต่าง ๆ ตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการด้วย ทั้งนี้เพื่อให้ได้มีความรู้ในวิชาภาษาไทย มีความฉลาด เกิดความรู้สึกรักชาติไทยและเกิดความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทยและชาวไทยด้วย

ในบทสรุปเมืองที่ความแตกต่างในเรื่องศาสนา หลักสูตรประถมศึกษาได้ระบุไว้ว่าให้สอนจรรยาแก่นักเรียน ให้บังคับให้สอนเกี่ยวกับลัทธิศาสนาหนึ่งศาสนาใดโดยเฉพาะ แม้

¹ จารุวรรณ ไวยเจตน์ การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464-2474 หน้า 71 (อ้างอิงมาจาก ลูกจีนในประเทศไทย หน้า 49 ของเกรียง เอี่ยมสกุล)

ว่าพุทธศาสนาจะเป็นศาสนาประจำชาติก็ตาม แต่หลักสูตรก็กว้างไว้แต่เพียงกว้าง ๆ ว่าเป็นสอน
จรรยา ดังนั้นจึงไม่เป็นการขัดต่อลัทธิศาสนาอื่นที่ประชาชนบางส่วนนับถืออยู่แต่ประการใด

จากที่กล่าวมาแล้วจึงพอที่จะสรุปได้ว่า พระราชบัญญัติประถมศึกษาได้ส่งผลให้ประชาชน
ทั่วทั้งประเทศเกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สร้างความผสมกลมกลืนในหมู่ชาวจีน ชาว
ไทยอิสลาม รวมทั้งประชาชนในมณฑลต่าง ๆ ที่มีภาษาและวัฒนธรรมประเพณีแตกต่างไปจากส่วน
กลางได้เกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยการให้หลักสูตรและแบบเรียนตามที่กระทรวง
ศึกษาธิการเป็นผู้กำหนดให้เรียนเหมือนกันทั่วประเทศราชอาณาจักร แต่บางโรงเรียนรัฐบาลก็อนุญาต
ให้จัดสอนเป็นภาษาจีนหรือภาษาที่ใช้ในศาสนาอิสลามได้ ทั้งนี้ก็เพื่อสร้างความสามัคคีกลมเกลียว
และเป็นนโยบายระลืออวลยกับชาวจีนและชาวไทยอิสลามที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยไม่ให้เกิดความ
รู้สึกว่าถูกบังคับให้เรียนเพียงภาษาไทยเท่านั้น อีกประการหนึ่งก็เป็นนโยบายทางด้านการศึกษา
ที่มิให้ชาวจีน ชาวไทยอิสลามและประชาชนในท้องถิ่นต่าง ๆ เกิดความแตกแยกกัน แต่
ต้องการที่จะสร้างสิ่งยึดเหนี่ยวในสิ่งเดียวกันคือ องค์พระมหากษัตริย์และประเทศไทย¹

2.3.4 ผลทางด้านการศึกษาของประชาชน นโยบายที่จะส่งเสริม
ให้คนไทยหันมาประกอบอาชีพอื่น ๆ นอกจากการรับราชการนั้นก็ได้ใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือที่
สำคัญ ดังที่ปรากฏในโครงการศึกษา พ.ศ. 2456 และฉบับแก้ไข พ.ศ. 2458 รวมทั้งโครง
การศึกษา พ.ศ. 2464 และพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ด้วย ในพระราชบัญญัติ
ประถมศึกษา พ.ศ. 2464 มีหมายที่จะส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนพลเมืองตลอดจน
ฐานะทางเศรษฐกิจให้ดีขึ้นด้วย² ดังจะเห็นได้จากหลักสูตรประถมศึกษาที่กำหนดให้ชายหญิงที่มี
อายุในเกณฑ์บังคับทุกคนต้องเรียนวิชาชีพให้เหมาะสมกับเพศและท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
วิชากสิกรรม เพราะประเทศไทยเป็นประเทศเพาะปลูก สำหรับเด็กชายที่ไม่ประสงค์จะเรียน
ต่อในชั้นมัธยมศึกษาเมื่อเรียนจบชั้นประถมปีที่สามแล้ว จะต้องเรียนวิชาชีพในระดับประถมวิ-
สามัญอีกสองปีคือชั้นประถมปีที่สี่และประถมปีที่ห้า ซึ่งกำหนดวิชาชีพให้เรียนไว้หลายวิชา เช่น

¹ จารุวรรณ ไวยเจณี การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464-2474 หน้า 73-76

² ก. หน้า 80-81

การทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์ ทำสวนกรวี่ ตัดเย็บเสื้อผ้า ช่างไม้ ช่างเหล็ก ฯลฯ¹

นอกจากนี้เพื่อเป็นการป้องกันมิให้เด็กนิยมเรียนในทางสามัญศึกษามากเกินไป กระทรวงศึกษาธิการจึงพยายามชักจูงเด็กให้เรียนจนจบหลักสูตรประถมศึกษาตามที่กำหนดไว้ โดยวิธีแบ่งส่วนกำไรที่ได้จากการขายผลผลิตให้นักเรียนด้วย ตามอัตราที่กำหนดไว้ว่า

นักเรียนชั้นประถมศึกษาสี่ จะได้รับส่วนแบ่งจากกำไรในอัตราร้อยละ 10

นักเรียนชั้นประถมปีที่ห้า จะได้รับส่วนแบ่งจากกำไรในอัตราร้อยละ 50

นักเรียนที่สอบไล่ได้ชั้นประถมปีที่ห้าแล้วจะได้รับส่วนแบ่งจากกำไรในอัตราร้อยละ 75²

อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่า *การส่งเสริมให้เรียนวิชาอาชีพนั้นยังไม่เป็นที่แพร่หลายนัก ดังปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2468 มีนักเรียนที่เรียนวิชาอาชีพทั้งหมด 14,833 คน วิชาอาชีพที่นักเรียน ๆ กันมากที่สุด คือวิชาการทำสวนและทำไร่ 9,210 คน วิชากลุกรรม 2,480 คน วิชาช่างเย็บและเย็บปักถักร้อย 1,140 คน ซึ่งถ้าเปรียบเทียบกับนักเรียนในปี พ.ศ. 2468 ทั้งหมด 624,027 คน แล้วจะเห็นว่า จำนวนนักเรียนที่เรียนวิชาอาชีพมีน้อยมาก คือเพียงร้อยละ 2.38 เท่านั้น³

ในการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมอาชีพของประชาชนนั้น แม้ผู้รับผิดชอบในการจัดการศึกษาได้มองเห็นการแก้ไขและพยายามใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือแต่ก็โดยดีในทางปฏิบัติก็อยู่ ทั้งนั้นคงเป็นเพราะหลักสูตร แบบเรียน ความต้องการและทัศนคติของประชาชนส่วนใหญ่ มุ่งแต่จะให้บุตรหลานของตนเรียนหนังสือเพื่อที่จะได้เป็นข้าราชการหรือเป็นเจ้าคนนายคนเท่านั้น อาชีพต่าง ๆ จึงตกอยู่ในมือของชนต่างชาติ โดยเฉพาะชาวจีนซึ่งเป็นผู้นิยมเศรษฐกิจการค้าที่สำคัญ ฉะนั้นการที่จะส่งเสริมให้คนไทยหันมาสนใจในการประกอบอาชีพอื่น ๆ แทนที่จะมุ่งเข้ารับราชการจึงจำเป็นต้องใช้ความพยายามอีกมาก ซึ่งจะต้องมีการปรับปรุงกันอีกทั้งในด้านหลักสูตร แบบเรียน การเรียน การสอน วิชาที่สอนตลอดจนทัศนคติของประชาชน รวมทั้งหน่วยงานอื่น ๆ ทั้งของรัฐบาลและเอกชนจะต้องมีงานอาชีพให้คนไทยทำได้จริง ๆ และอย่างกว้าง-

¹ จารุวรรณ ไวยเจตน์ การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464-2474 หน้า 83

² ก. หน้า 84

³ ก.

ขวางควย คือ ให้มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างแท้จริงไม่ใช่เปิดสอนวิชาชีพแต่ไม่มุ่งานให้ทำ
 อย่างที่เบ้มาแล้วและกำลังเบ้ในอยู่ในปัจจุบัน¹

2.4 ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับกับวิธีการแก้ไข

2.4.1 ปัญหาเกี่ยวกับแบบเรียน การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา
 เพื่อบังคับเด็กให้เข้าเรียน ทำให้จำนวนนักเรียนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว หนังสือแบบเรียน
 จึงไม่พอแก่ความต้องการ กระทรวงศึกษาธิการจึงพยายามที่จะแก้ไขปัญหานี้ให้มีแบบเรียนเพียง
 พอและจำหน่ายในราคาถูก เพราะในระยะที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษานั้น แบบ-
 เรียนมีราคาสูง ทำให้ผู้ปกครองไม่สามารถที่จะจัดหาแบบเรียนให้บุตรหลานได้เพียงพอ ซึ่ง
 กระทรวงศึกษาธิการได้ดำเนินการแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการออกระเบียบจำหน่ายแบบเรียนไว้
 ดังนี้

- 1) ร้านค้าที่จำหน่ายแบบเรียนจะต้องจดทะเบียนอย่างถูกต้อง
- 2) กำหนดราคาขายแบบเรียนให้แก่ร้านค้าที่จำหน่ายแบบเรียนในแต่ละท้องถิ่นให้เหมาะสม
- 3) ในตำบลใดที่ยังไม่มีร้านจำหน่ายแบบเรียนก่อนผู้จัดทำเจ้าหน้าที่รับแบบเรียนจาก
 กรุงเทพฯไปจำหน่ายเองตามระเบียบที่กำหนดไว้ เช่นเดียวกับร้านค้าทั่ว ๆ ไป²

การแก้ไขปัญหาคาราคาและแบบเรียนและแบบเรียนราคาแพงโดยการวางระเบียบใน
 การจำหน่ายแบบเรียนนี้ ปรากฏว่าได้ผลตามความมุ่งหมาย พ่อค้าไม่กล้าขายหนังสือในราคา
 แพงกว่าที่กำหนดไว้ บิการการค้าและผู้ปกครองของเด็กก็สามารถซื้อแบบเรียนได้ในราคาที่เหมาะ
 สม นักเรียนก็ได้มีแบบเรียนใช้อย่างทั่วถึง การเรียนการสอนก็ดำเนินไปได้โดยสะดวกรวดเร็ว
 ประหยัดเวลาและเป็นอุปสรรคการสอนที่สำคัญอีกด้วย³

¹ จารุวรรณ ไวยเจตน์ การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464-2474 หน้า 85

² กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ ความเป็นมาของการบริหารการศึกษา หน้า 80

³ จารุวรรณ ไวยเจตน์ ด.ก. หน้า 87-88

2-4-2 ปัญหาเกี่ยวกับครูสอน การเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากของนักเรียนหลังจากที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา นั้น ก็จำเป็นต้องจัดหาครูเพิ่มขึ้นมากเช่นเดียวกัน แต่ในเวลานั้นโรงเรียนฝึกหัดครูไม่สามารถที่จะผลิตครูให้เพียงพอแก่จำนวนที่ต้องการได้ ครูคนหนึ่งต้องสอนนักเรียนเป็นจำนวนมาก ตัวอย่างเช่นในปี พ.ศ. 2465 จำนวนนักเรียนทั้งหมด 448,380 คน แต่มีครูเพียง 9,741 คน (ดูตาราง 4 หน้า 64 ประกอบ) เฉลี่ยแล้วครูคนหนึ่งต้องสอนนักเรียนถึง 46 คน แต่ภายในโรงเรียนประชาบาลที่ตั้งอยู่ในท้องถิ่นที่กินการแล้ว จำนวนเฉลยครูต่อนักเรียนต้องมากกว่านั้นแน่ รัฐบาลก็แก้ปัญหาครูขาดแคลนโดยการรับครูที่มีวุฒิค่า ๆ เข้าทำการสอน จึงทำให้มีครูที่มีวุฒิต่ำน้อยมาก แม้แต่ในปี พ.ศ. 2469 ก็มีครูที่มีประกาศนียบัตรครูเพียงร้อยละ 11 เท่านั้น

การที่ครูไม่พอเพียงและครูที่มีประกาศนียบัตรก็มีจำนวนน้อยเองที่เป็นผลให้การเรียนการสอนไม่ได้ผลเต็มตามหลักสูตร สำหรับในท้องถิ่นที่กินการและห่างไกลจากเมืองใหญ่ ๆ ก็มีความลำบากในการจัดหาครูสตรีไปทำการสอน กระทรวงศึกษาธิการจึงต้องส่งนักเรียนสตรีในมณฑลนั้น ๆ มาเข้าเรียนในโรงเรียนฝึกหัดครูในกรุงเทพฯ แล้วส่งกลับไปสอนในภูมิลำเนาเดิม

นอกจากปัญหาในด้านปริมาณของครูไม่พอเพียงกับจำนวนนักเรียนแล้ว ในด้านความเป็นอยู่ของครูก็อยู่ในสภาพที่ไม่ดีนัก เพราะเงินเดือนครูในโรงเรียนประชาบาลต่ำ ทำให้ไม่มีผู้สมัครเป็นครูหรือหาครูที่มีวุฒิไปทำการสอนในโรงเรียนประชาบาลได้ยาก เพราะครูที่มีวุฒิต่ำส่วนมากมักจะไปทำการสอนในโรงเรียนราษฎร์ที่ได้เงินเดือนสูง ๆ โดยเฉพาะโรงเรียนของพวกมิชชันนารีเป็นต้น อุปสรรคในการขาดแคลนครูนี้ก็เกี่ยวเนื่องมาจากการขาดแคลนงบประมาณที่จำเป็นแก่การศึกษาไม่เพียงพอ ทำให้การจัดการศึกษาภาคบังคับเป็นไปด้วยความล่าช้าและคุณภาพยังไม่ดีพอ การขาดแคลนครูทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพนี้มีผลกระทบกระเทือนต่อการเรียนการสอนเป็นอย่างยิ่ง เพราะครูไม่สามารถอบรมสั่งสอนนักเรียนให้ได้อย่างเต็มที่ตามที่หลักสูตรกำหนดไว้ เขาทำนองที่ว่า "ครูแล้ว โรงเรียนก็แล้ว ครูไม่มีโรงเรียนก็ไม่มี"³

¹ ม.ล.มานิจ จุลสาย ประวัติการศึกษาภาคบังคับในประเทศไทย หน้า 67

² จารุวรรณ ไวยเจตน์ การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464-2474 หน้า 86

³ กระทรวงศึกษาธิการ รายงานกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 15 ประจำปี พุทธศักราช

2.4.3 ปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณ ปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการจัดการศึกษาภาคบังคับก็คือ รัฐบาลไม่สามารถที่จะจัดหางบประมาณมาใช้จ่ายในการดำเนินงานได้เพียงพอ ซึ่งปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณจะมีอยู่ตลอดเวลาดังแต่ก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา เมื่อประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาแล้วปัญหาในด้านงบประมาณก็ยังคงมีอยู่เช่นเดิม แม้ว่าการจัดการศึกษาภาคบังคับจะมีการเก็บเงินศึกษาพลีจากราษฎรที่เป็นชายอายุระหว่าง 18-60 ปี ในอัตราคนละ 1-3 บาทต่อปี เพื่อนำมาใช้จ่ายในการจัดการศึกษาประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ก็ตามแต่การเก็บเงินศึกษาพลีก็ไม่ไ้เต็มตามจำนวนที่ประมาณไว้ ทั้งนี้เพราะว่า

- 1) ราษฎรไม่สามารถเสียเงินศึกษาพลีได้ เนื่องจากการปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารไม่ได้ผล
- 2) ราษฎรบางกลุ่มบางหมู่โยกย้ายที่พำนักมาหากินจากถิ่นเดิม เจาหน้าท้องไม่สามารถติดตามเก็บเงินศึกษาพลีได้
- 3) ราษฎรบางคนซัดสินใจไม่ยอมเสียเงินศึกษาพลี
- 4) ราษฎรที่อยู่ในตำบลที่ห่างไกลที่ว่าการอำเภอจำเป็นต้องเสียเงินค่าเดินทางมาเสียเงินศึกษาพลีมากกว่าจำนวนเงินศึกษาพลีที่จะเสีย จึงไม่มาเสียเงินศึกษาพลีหรือรอจนเกินเวลาที่

สำหรับจำนวนเงินศึกษาพลีที่คาดว่าจะเก็บได้และที่เก็บได้จาก ปี พ.ศ. 2465-2468 จะเห็นได้จาก ตาราง 5 หน้า 70

จากตาราง 5 หน้า 70 จะเห็นว่าการเก็บเงินศึกษาพลีไม่ได้ตามที่คาดหมายไว้เลย ทั้งนี้คงเนื่องมาจากอุปสรรคและปัญหาหลายประการดังกล่าวแล้ว และจำนวนเงินที่ได้จากการเก็บศึกษาพลีก็มันแฉ่ว โนมที่จะลดลงด้วย เช่นในปี พ.ศ. 2465 เก็บได้ถึงร้อยละ 73.53 หลังจากนั้นก็ลดลงทุกปี จนถึงร้อยละ 63.04 ในปี พ.ศ. 2468 (ดูตาราง 5 หน้า 70 ประกอบ)

¹ กระทรวงศึกษาธิการ รายงานกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 16 ประจำปี พุทธศักราช 2465 หน้า 14

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 2/13 คำอธิบายเพิ่มเติม พ.ร.บ. ประถมศึกษา พ.ศ. 2464 15 พฤศจิกายน 2465

ตาราง 5 จำนวนเงินที่ศึกษาพลีที่เก็บได้จาก ปี พ.ศ. 2464-2468

พ.ศ.	จำนวนเงินศึกษาพลี ที่คาดว่าจะเก็บได้	จำนวนเงินศึกษา พลีที่เก็บได้จริง	เก็บได้คิดเป็น ร้อยละ
2465	1,513,626.00	1,187,938.00	73.53
2466	2,216,345.00	1,706,852.00	67.79
2467	2,428,567.50	1,829,355.32	64.81
2468	2,725,903.50	2,007,183.96	63.09

ที่มา รวบรวมจาก รายงานกระทรวงศึกษาธิการ จากฉบับที่ 15 ถึง 18
(พ.ศ. 2465-2468)

นอกจากการเก็บเงินศึกษาพลีไม่ครอบคลุมเต็มตามจำนวนดังกล่าวแล้ว เงินที่รัฐบาลออก
สมทบช่วยเหลือก็ได้น้อยลง เพราะ เป็นระยะเวลาที่เงินแผ่นดินกำลังขาดแคลน การขาดแคลน
งบประมาณมีผลกระทบต่อการศึกษาภาคบังคับในท้องถิ่นต่าง ๆ ก็จะเห็น
ได้จาก จำนวนนักเรียน จำนวนครู จำนวนโรงเรียนเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อยในระหว่างปี พ.ศ.
2466-2468 (ดูตาราง 5 ประกอบ) ซึ่งสิ่งนี้เป็นผลมาจากความยั้งคิดและขาดแคลนงบประ-
มาณนั่นเอง

2.4.4 ปัญหาเกี่ยวกับทัศนคติของประชาชน ปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งของ
การดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับก็คือ มีค่า มารดาหรือผู้ปกครองของเด็กส่วนใหญ่ไม่ตระ-
หนักถึงความสำคัญของการศึกษา โดยเฉพาะในชนบทที่พลเมืองส่วนมากประกอบอาชีพทำนา

¹ กระทรวงศึกษาธิการ รายงานกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 16 ประจำปีพุทธศักราช
2466 หน้า 4
² จารุวรรณ ไวยเจณี การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464-2474 หน้า 89

ทำสวน ทำไร่ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยแรงงานจากเด็ก ประชาชนจึงไม่ยินยอมส่งบุตรหลานของตน
 เข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา เพราะเห็นว่าเป็นการเสียผลประโยชน์ที่ตนจะได้รับจาก
 เด็ก ในมณฑลปัตตานีจะมีปัญหาเช่นนี้อยู่เป็นอันมาก ปรากฏว่ามีคา มารคาหรือผู้ปกครอง
 ไม่ยอมส่งเด็กเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาจนมีการฟ้องร้องกันเป็นเหตุให้ราษฎรเดือดร้อน
 และเดือดคนมาก¹ ทั้งนี้เนื่องมาจากปัญหาทางศาสนาเป็นสำคัญ "เพราะศาสนาอิสลามมีหลัก
 สำคัญอยู่ว่า ผู้ชายทุกคนจะต้องเรียนคัมภีร์ โกรรานและกัฮัมกอนจึงจะเรียนอย่างอื่นได้"² จึงเป็น
 เหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความเดือดร้อนในการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพราะถ้าเด็ก
 เข้าเล่าเรียนในโรงเรียนประชาบาลสักวันไม่มีเวลาที่จะเรียนคัมภีร์ทางศาสนาได้ นอกจากนี้
 ปัญหาเด็กชายแล้ว เด็กหญิงก็มีปัญหาอยู่เป็นอันมากเพราะมีหลักทางศาสนาอิสลามอยู่ว่า "หญิงผู้ใด
 อายุตั้งแต่ 12 ขึ้นไปจะสมรสกับชายไม่ได้ ยิ่งเป็นคนทางศาสนาควยแล้วยิ่งเป็นเรื่องร้ายแรง
 มาก ดังนั้นการที่จะบังคับให้เด็กหญิงไม่เข้าเล่าเรียนปะปนกับเด็กชายและครูผู้ชายจึงเป็นสิ่งที่
 เป็นไปไม่ได้"³

อย่างไรก็ตาม การจัดการศึกษาภาคบังคับก็จำเป็นที่จะต้องให้เด็กชายหญิงเล่าเรียนปน
 กันเพราะงบประมาณไม่เพียงพอ⁴ ปัญหาในเรื่องนี้กระทรวงศึกษาธิการได้จัดการแก้ไขโดยให้
 โรงเรียนสุเหร่าที่มีอยู่เดิมนั้นคงสอนศาสนาต่อไปได้ เพียงแต่ให้จัดสอนภาษาไทยเพิ่มขึ้นเท่านั้น
 สำหรับโรงเรียนที่รัฐบาลจัดตั้งขึ้นใหม่ ผู้ปกครองคนใดจะส่งบุตรหลานเข้าเล่าเรียนก็ได้ หรือ
 จะส่งเข้าเล่าเรียนในโรงเรียนสุเหร่าก็ได้ ทั้งนี้เพราะว่ากระทรวงศึกษาธิการมีจุดมุ่งหมาย
 ที่จะให้ราษฎรทุกคนอ่านและเขียนภาษาไทยได้เท่านั้น มิได้มุ่งที่จะกีดกันเรื่องศาสนาและเป็น

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.22/14 รายงาน
เจ้าพระยามรชาตราชวราราชการมณฑลปัตตานี 20 มิถุนายน 2466

² ก.

³ ก.

⁴ ก.

⁴ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "สหศึกษาหรือเรื่องให้เด็กหญิงชายเรียนปนกัน" ความ
 เรียงและโคลงกลอนของครูเทพ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณภานี (สง่า ฉิมโสม)

พระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวประการหนึ่งที่ต้องการให้ประชาชน
เกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยใช้ภาษาไทยเป็นเครื่องมือของการรวมเป็นน้ำหนึ่งใจ
เดียวกัน และสร้างความเป็นสมกลมกลืนในหมู่ราษฎรทั่วประเทศ¹

3 การจัดการศึกษาภาคบังคับในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในวงการศึกษาระหว่างรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่
หัว ก็คือ ในปี พ.ศ. 2469 กรมธรรมการร้างแยกไปขึ้นอยู่กับกระทรวงวังตั้งแต่ พ.ศ. 2462 ได้
กลับมารวมกับกระทรวงศึกษาธิการอีก แล้วเปลี่ยนชื่อเป็นกระทรวงธรรมการ ทั้งนี้เพราะทรงมี
พระราชดำริว่า "การศึกษาไม่ควรที่จะแยกจากรัฐ"² และทรงต้องการให้คณะสงฆ์เข้ามาช่วยสอน
ครูให้เป็นการสอนวิชาหนังสือแท้ ๆ มาเน้นทางวิชาศพลาวี การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกประการ
หนึ่งก็คือ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ ได้กราบถวายบังคมลาออก
จากตำแหน่ง จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร เมื่อครั้งยังเป็น
พระองค์เจ้านันทวิมลเป็นผู้รั้งตำแหน่งเสนาบดี เมื่อวันที่ 3 สิงหาคม 2469 ซึ่งต่อมาได้โปรด
เกล้าฯ แต่งตั้งให้ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ เมื่อวันที่ 15 มีนาคม 2469⁴

การที่ทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรดำรงตำแหน่งกระทรวง
ธรรมการนั้นเป็นพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมีอยู่ก่อนที่เจ้าพระยา
ธรรมศักดิ์มนตรีจะกราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งแล้ว เพราะได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้กรม
หมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรเดินทางไปทรงดูงานการศึกษาในประเทศญี่ปุ่นและประเทศใกล้เคียง เช่น
มะลายูและฟิลิปปินส์ในเดือนกรกฎาคม 2469 ขณะทรงโปรดเกล้าฯ ให้ทรงเป็นผู้รั้งตำแหน่ง

¹ จารุวรรณ ไวยเจตน การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464-2474 หน้า 91

² กระทรวงธรรมการ รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 19 ประจำปีพุทธศักราช
2469 หน้า 1

³ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร อัตตชีวประวัติ พิมพ์ในงานพระราช-
ทานเพลิงศพ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร 15 ธันวาคม 2517 หน้า 94

⁴ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 7 ศ. 3/7 เรื่องตั้งพระ
องค์เจ้านันทวิมลเป็นผู้รั้งและเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ 17 มีนาคม 2469

เสนาบดีกระทรวงธรรมการนั้นก็อยู่ในระหว่างกำลังทรงดูงานการศึกษาอยู่ในต่างประเทศ¹

3.1 การดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับ จาก พ.ศ. 2468-2474 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว การดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับนั้นเป็นการดำเนินการต่อจากสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้ทรงวางวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาไว้ว่า มุ่งอบรมที่จะให้เด็กได้โตขึ้นเป็นผู้มีความรู้ตามควรแก่สภาพ ให้รักและนิยมในวิชาดีของท้องถิ่น ให้เป็นผู้สุภาพแข็งแรงและมีจริยธรรมยาตราอันดีงาม² นอกจากนี้กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ยังมีแนวนโยบายเน้นหนักในคุณภาพและการศึกษาวิชาชีพด้วย ดังจะเห็นได้จากนโยบายในการจัดการศึกษาที่ได้นำแถลงไว้ในที่ประชุมสมุหเทศาภิบาล เมื่อปี พ.ศ. 2471 ที่มีข้อความบางตอนว่า "การศึกษามีคุณค่าคือเอาคุณภาพ (Quality) ไม่ใช่เอาจำนวน (Quantity)... การสอบไล่ไม่สำคัญเป็นสำคัญ ควรหวังแต่เพียงให้เด็กมีความรู้วิชาอาชีพติดตัวเป็นสำคัญ"³

ความเจริญก้าวหน้าในการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จะเห็นได้จากการเพิ่มปริมาณของโรงเรียน ครู นักเรียน และจำนวนตำบลที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติ ดังตารางต่อไปนี้

¹ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร อัครราชทูต พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร 15 ธันวาคม 2517 หน้า 86-87

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 7 ศ. 2/2 เรื่องบันทึกการศึกษา

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 7 ม. 26.4/64 เรื่องพระมติของพระองค์เจ้าธานีนิวัติเรื่องการศึกษา เดลินิวส์ สุกรรที่ 21 กันยายน 2471 (ความเห็นเอกชน โดย เอ บี ซี คี)

ตาราง 6 จำนวนตำบลที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา จาก พ.ศ. 2469-2474

พ.ศ.	จำนวนตำบลที่พระราช อาณาจักร	จำนวนตำบลที่ประกาศใช้ พระราชบัญญัติแล้ว	ประกาศใช้พระราช- บัญญัติคิดเป็นร้อยละ
2469	5,982	3,817	76.61
2470	4,981	4,005	80.40
2471	4,639	4,057	87.45
2472	4,977	4,135	83.08
2473	4,979	4,150	83.35
2474	4,980	4,148	83.29

ที่มา รวบรวมจาก รายงานกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2469-2474

ตาราง 7 จำนวนโรงเรียนและครูที่พระราชอาณาจักร จาก พ.ศ. 2469-2474

พ.ศ.	จำนวนโรงเรียน ทั้งหมด	จำนวนโรงเรียน ประชาบาล	จำนวนครูทั้งหมด	จำนวนครูโรงเรียน ประชาบาล
2469	5,905	4,855	13,522	10,157
2470	5,925	4,893	13,901	10,455
2471	6,538	5,359	14,544	10,943
2472	6,421	5,201	15,501	11,683
2473	6,642	5,335	16,705	12,405
2474	6,881	5,471	17,402	13,072

ที่มา รวบรวมจาก รายงานกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2469-2474

ตาราง 8 จำนวนนักเรียนทั่วพระราชอาณาจักร จาก พ.ศ. 2469-2474

พ.ศ.	จำนวนนักเรียนทั้งหมด	จำนวนนักเรียนชั้นประถม*	จำนวนนักเรียนโรงเรียนประชาบาล	จำนวนนักเรียนชั้นประถมวิสามัญ
2469	590,639	556,096	524,678	20,189
2470	581,967	567,647	516,045	18,309
2471	625,741	603,564	550,600	หาตัวเลขไม่ได้
2472	654,246	619,310	561,707	59,644
2473	728,505	687,062	624,060	61,747
2474	788,846	742,415	677,191	65,647

หมายเหตุ รวบรวมจาก รายงานกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2469-2474

จากตาราง 6 จะเห็นว่า จำนวนตำบลที่ประกาศใช้พระราชนิพนธ์ได้เพิ่มทุก ๆ ปี จะหยุดชะงักอยู่บ้างในปี พ.ศ. 2472-2474 เพราะประเทศชาติตกอยู่ในภาวะเศรษฐกิจตกต่ำอันมีผลกระทบกระเทือนต่อการดำเนินการศึกษาภาคบังคับ จำนวนตำบลที่ประกาศใช้พระราชนิพนธ์ประถมศึกษาจึงเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อย ส่วน ตารางที่ 7 และ ตารางที่ 8 ก็เพิ่มขึ้นทุกปี ตามที่งบประมาณจะอำนวย

* เป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาในโรงเรียนรัฐบาล โรงเรียนประชาบาลและโรงเรียนราษฎร์ทั้งหมด

1
กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาของกระทรวงธรรมการ ประจำปีที่ 23-23-
24 พ.ศ. 2472-3-4 หน้า 2

3.2 การดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับในมณฑลกรุงเทพฯ แม้ว่าจะมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในมณฑลต่าง ๆ ที่พระราชอาณาจักรมาแล้วตั้งแต่ ปี พ.ศ.2464 และรัฐบาลได้พยายามประกาศใช้พระราชบัญญัติเพิ่มขึ้นทุกปี แต่สำหรับมณฑลกรุงเทพฯแล้วได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาน้อยมาก เช่น ในปี พ.ศ.2468 ในมณฑลกรุงเทพฯ มีตำบลที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติแล้วเพียงร้อยละ 1.03 เท่านั้น¹

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการนำปัญหาเกี่ยวกับการจัดการศึกษาภาคบังคับในมณฑลกรุงเทพฯ เข้าพิจารณาในที่ประชุมอภิรัฐมนตรีสภา เมื่อวันที่ 6 มกราคม 2468 สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงกราบทูลว่า การจัดการศึกษาภาคบังคับในมณฑลกรุงเทพฯที่ไม่ได้จัดทำในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ก็เพราะว่าเจ้าพระยาอมราชเสนาบดีกระทรวงนครบาลในช่วงเวลานั้นไม่เห็นด้วยที่จะประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในมณฑลกรุงเทพฯ²

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความจำเป็นที่จะประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในมณฑลกรุงเทพฯ เป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จาก พระราชบันทึกที่มีไปถึงเจ้าพระยาอมราชและเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เมื่อวันที่ 9 มกราคม 2468 ซึ่งมีข้อความบางตอนว่า

เห็นว่าเด็กกรุงเทพฯ เทียวเกะกะปราศจากการเล่าเรียนและมีได้ทำประโยชน์ใด ถ้าเป็นเด็กในหัวเมืองก็จะได้ช่วยบิดามารดาเลี้ยงโค กระบือเป็นอย่างน้อย แต่เด็กกลางถนนกรุงเทพฯ เทียวอยู่ไปปราศจากการอบรม ลงท้ายก็เป็นคนร้าย ถ้าบังคับให้เข้าเล่าเรียนเสียแล้วก็จักเป็นทางนั้น เหาความชั่วร้ายนั้นได้บ้างไม่มากก็น้อย...³

¹ กระทรวงศึกษาธิการ รายงานกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 18 ประจำปี พุทธศักราช 2468 หน้า 12

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 7 ศ.2/4 เรื่องประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในมณฑลกรุงเทพฯ 6 มกราคม 2468

³ ค. บันทึกความเห็นของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวส่งมายังเจ้าพระยาอมราชและเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี 9 มกราคม 2468

ต่อมาได้มีการประชุมเกี่ยวกับการจัดการศึกษาภาคบังคับในมณฑลกรุงเทพฯ อีกครั้ง
หนึ่ง เมื่อวันที่ 30 มกราคม 2468 โดยมีเจ้าพระยาอมรราชเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเป็นประ-
ธาน (เวลานี้กระทรวงมหาดไทยรวมกับกระทรวงนครบาลแล้ว) เจ้าพระยาอมรราชได้อ้างถึง
พระราชกระแส ว่าสมควรจะประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในมณฑลกรุงเทพฯ ได้แล้ว
ในที่สุดที่ประชุมก็ได้ตกลงดำเนินการจัดการบังคับเด็กในมณฑลกรุงเทพฯ ที่มีอายุตั้งแต่ 7-14 ปี
เข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาเป็นตำบล ๆ ไป แต่ไม่มีการเก็บเงินศึกษาพลี ทั้งนี้ก็เพราะ
ว่าการเก็บเงินศึกษาพลีเพื่อนำมาใช้จ่ายในการศึกษาประชาบาลในกรุงเทพฯ นั้นเป็นการไม่
สะดวก ด้วยกรุงเทพฯ มีโรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนราษฎร์อยู่มากแล้ว ประชาชนคงไม่เห็น
ประโยชน์และความสำคัญของการเก็บเงินศึกษาพลีเพื่อนำมาใช้จ่ายในการบำรุงการศึกษาภาคบัง-
คินเท่าใด¹

ดังนั้นการจัดการศึกษาภาคบังคับในมณฑลกรุงเทพฯ จึงได้เริ่มจัดขึ้นในปี พ.ศ. 2469
และได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในตำบลต่าง ๆ เพิ่มขึ้นทุกปี สำหรับความก้าว-
หน้าของการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในมณฑลกรุงเทพฯ นั้น จะเห็นได้จากตาราง 9

ตาราง 9 จำนวนตำบลที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในมณฑลกรุงเทพฯ
จาก พ.ศ. 2469-2474 คิดเป็นร้อยละ

พ.ศ.	จำนวนตำบลที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาคิดเป็นร้อยละ
2469	1.02
2470	4.13
2471	14.29
2472	9.79
2473	9.79
2474	9.79

ที่มา จารุวรรณ ไวยเจตน การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464-2474 หน้า 94

¹ กองกฎหมายแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 7 ศ. 2/4 รายงานการประชุมเรื่องบังคับเด็กในกรุงเทพฯ ให้เข้าเรียน 30 มกราคม 2468

จากตาราง 9 ในช่วงสามปีแรกที่เริ่มจัดการศึกษาภาคบังคับในมณฑลกรุงเทพฯ จำนวน ร้อยละของตำบลที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาได้เพิ่มขึ้นทุกปี แต่ในปี พ.ศ.2472-2474 จำนวนตำบลที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาไม่เพิ่มขึ้นเลย ทั้งนี้เพราะเป็นระยะเวลาที่เศรษฐกิจของประเทศตกต่ำจึงเป็นผลกระทบทะเทือนต่องานการจัดการศึกษาภาคบังคับ

3.3 ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับกับวิธีการแก้ไข

3.3.1 ปัญหาเกี่ยวกับครู ในด้านปริมาณ จำนวนครูยังไม่เพียงพออยู่เช่นเคย ในปี พ.ศ.2465 เติบโตแล้วครูคนหนึ่งต้องสอนนักเรียน 51 คน¹ ทำให้การเรียนการสอนไม่ได้ผลเต็มที่ แต่กระทรวงธรรมการก็ผลิตครูได้น้อยมาก แม้แต่ในปี พ.ศ.2474 จำนวนนักเรียนเด็กหัดครูทุกประเภทก็มีเพียง 1,491 คนเท่านั้น² จำนวนครูที่ผลิตได้จึงไม่เพียงพอับความต้องการ กระทรวงธรรมการจึงแก้ไขปัญหานี้โดยการแบ่งนักเรียนให้ผลิตกันมาเรียนพวก ละวันบ้าง พวกละครึ่งวันบ้าง³

รัฐบาลได้พยายามแก้ไขปัญหาคาดแคลนครูอยู่ตลอดเวลา เป็นต้นว่า ในปี พ.ศ. 2471 ได้อนุญาตให้มณฑลต่าง ๆ จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูของมณฑลขึ้นเกือบทุกมณฑล โดยใช้เงินรายได้ของมณฑลเองและให้มณฑลกำหนดหลักสูตรเองด้วย ถ้ามณฑลใดมีงบประมาณของรัฐบาล พอให้จัดตั้งโรงเรียนประกาศนียบัตรมูลได้โดยใช้หลักสูตรของกระทรวงธรรมการ⁴ แม้กระนั้นก็ยังแก้ปัญหาเรื่องขาดแคลนครูไม่ได้ เพราะจนกระทั่งปี พ.ศ.2474 นักเรียนฝึกหัดครูในมณฑล

¹ กระทรวงธรรมการ รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 19 ประจำปีพุทธศักราช 2469 หน้า 5

² กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาของกระทรวงธรรมการ ประจำปีที่ 22-23-24 พุทธศักราช 2472-3-4 หน้า 21

³ กระทรวงธรรมการ รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 21 ประจำปีพุทธศักราช 2471 หน้า 7

⁴ อ. หน้า 2

ต่าง ๆ ทั่วพระราชอาณาจักก็มีเพียง 603 คนเท่านั้น จึงจำเป็นต้องรับครูที่ไม่มีวุฒิครูเข้าทำการสอนในโรงเรียนด้วย¹

ในก้านคุณภาพของครูในปี พ.ศ. 2471 ครูที่ทำการสอนในโรงเรียนทุกประเภทเป็นครูที่มีประกาศนียบัตรครูเพียงร้อยละ 10.19 เท่านั้น แม้ว่าโรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรมูลและโรงเรียนครูมูลมณฑลที่ฝึกหัดครูประกาศนียบัตรจะพยายามผลิตครูให้เพียงพอ แต่ก็ไม่เพียงพออยู่นั่นเองและใ้ครูที่มีคุณภาพไม่คืนัก ดังที่ว่า "อนุโลมให้ออกทำการสอน โดยความกรุณาของทางอื่นทั้งนั้น มิฉะนั้นจะใ้ครูไม่พอกับการขยายตัวแห่งการศึกษาของราษฎร แม้กระนั้นยังใ้ครูประกาศนียบัตรไม่พออยู่นั่นเอง"²

นอกจากการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูมูลแล้ว กระทรวงธรรมการยังได้จัดให้มีการอบรมครู โดยการคัดเลือกครูในมณฑลต่าง ๆ เข้ามารวมเป็นครั้งคราวในกรุงเทพฯ และในมณฑลต่าง ๆ ในแต่ละท้องที่ เพื่อแก้ไขมีฐะในก้านการเรียนการสอน³ การจัดให้มีการอบรมเช่นนี้ นับว่าเป็นการแก้ปัญหาในก้านคุณภาพของครูได้เป็นอย่างดีและเป็นการส่งเสริมใ้ครูมีความรู้มากขึ้น

ปัญหาเกี่ยวกับครูที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ เงินเดือนของครูต่ำ โดยเฉพาะเงินเดือนครูโรงเรียนประชาบาลนั้นน้อยมาก เช่นในปี พ.ศ. 2471 ครูประชาบาลได้รับเงินเดือนโดยเฉลี่ยเพียงเดือนละ 14.00 บาทเท่านั้น⁴ และในปี พ.ศ. 2474 เดือนละ 15.18 บาท ในขณะที่ครูในโรงเรียนรัฐบาลได้รับเงินเดือนโดยเฉลี่ยเดือนละ 53.21 บาท⁵ ซึ่งนับว่าแตก-

¹ กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาของกระทรวงธรรมการ ประจำปีที่ 22-23-24 พุทธศักราช 2472-3-4 หน้า 21

² กระทรวงธรรมการ รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 21 ประจำปีพุทธศักราช 2471 หน้า 2

³ จารุวรรณ ไวยเจตน์ การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464-2474 หน้า 103

⁴ กระทรวงธรรมการ ล.ก. หน้า 7

⁵ กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาของกระทรวงธรรมการ ประจำปีที่ 22-23-24 พุทธศักราช 2472-3-4 หน้า 23

ต่างกันมาก จนเปรียบเทียบกันว่าเงินเดือนครูในโรงเรียนประชาบาลนั้น "เฉลี่ยเงินรายไต่ถูกยิ่งกว่าค่าแรงกรรมกรที่ไ้การศึกษา"¹ เนื่องจากเงินเดือนครูประชาบาลต่ำมากนี้เองจึงหาคนที่จะมาสมัครเป็นครูประชาบาลได้ยาก ซึ่งเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับปัญหาในด้านปริมาณและคุณภาพของครูและมีผลกระทบต่อกระบวนการเรียนการสอนในโรงเรียนด้วย ฉะนั้นการส่งเสริมคุณค่าของครูในด้านคุณภาพและการให้เงินเดือนครูสูงขึ้นนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่รัฐบาลพึงจัดทำ

3.3.2 ปัญหาเกี่ยวกับนักเรียน ปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการดำเนินการศึกษาคอนกรีตก็คือปัญหาเกี่ยวกับตัวนักเรียนเอง เป็นต้นว่านักเรียนเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาได้ไม่ทั่วถึง ทั้งนี้เพราะการคมนาคมไม่สะดวกหรือไม่ก็อยู่ห่างไกลมากเกินไปไม่เป็นการปลอดภัยแก่เด็กในการเดินทางมาเข้าเรียน ท้องที่บางแห่งอยู่ปกครองก็ไม่มีเงินในการศึกษาไม่ยอมส่งบุตรหลานเข้าเรียน และรัฐบาลก็ยังไม่สามารถจัดตั้งโรงเรียนให้ทั่วถึงได้

จากปัญหาดังกล่าวทำให้รัฐบาลเกณฑ์เด็กที่อยู่ในเกณฑ์บังคับที่จะต้องเข้าเรียนได้เข้าเรียนไม่เต็มที่ ดังจะเห็นได้จากจำนวนเด็กที่มีอายุอยู่ในเกณฑ์บังคับที่จะต้องเข้าเรียนและจำนวนเด็กที่เข้าเรียนแล้วในแต่ละปี จาก พ.ศ. 2469-2471 ดังตารางที่ 10

ตาราง 10 จำนวนในเกณฑ์บังคับที่สำรวจได้และเข้าเรียนแล้ว จาก พ.ศ. 2469-2471

พ.ศ.	จำนวนเด็กในเกณฑ์บังคับ เรียนที่สำรวจได้ทั้งหมด	จำนวนเด็กที่ เข้าเรียนแล้ว	เข้าเรียนแล้ว คิดเป็นร้อยละ
2469	1,087,641	556,096	51.12
2470	1,078,974	567,647	52.61
2471	—	—	53.47

ที่มา รวบรวมจาก รายงานกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2469-2471

¹ กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาของกระทรวงธรรมการ ประจำปีที่ 22-23-

จากตาราง 10 จะเห็นว่าทางราชการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนได้น้อยมาก เพียงร้อยละ 51.72 ในปี พ.ศ. 2469 และร้อยละ 53.47 ในปี พ.ศ. 2471 แต่ปี พ.ศ. 2472-2474 ไม่มีเอกสารที่เป็นหลักฐานว่าทางราชการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนได้น้อยแต่เข้าใจว่าเกณฑ์เข้าเรียนได้มากขึ้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้สำคัญที่ทางราชการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนได้น้อยเนื่องจากไม่สามารถจัดสร้างโรงเรียนให้ทั่วถึงได้ เพราะในปี พ.ศ. 2471 ในจำนวนโรงเรียนประชาบาลทั้งหมด 5,359 โรงเรียนนั้น มีจำนวนนักเรียนทั้งหมด 550,600 คนเฉลี่ยแล้วโรงเรียนหนึ่งมีนักเรียน 102-103 คน (ดูตารางที่ 7 และ 8 หน้า 74-75 ประกอบ) ซึ่งเป็นจำนวนไม่น้อยนัก

แม้ว่าในปี พ.ศ. 2472-2474 จะไม่มีตัวเลขแสดงจำนวนเด็กที่ไม่ได้เข้าเรียนก็ตามแต่จากจำนวนตัวเลขเมื่อสามปีก่อนจำนวนเด็กที่เข้าเรียนก็มีแนวโน้มสูงขึ้น แสดงว่ากระทรวงธรรมการได้เอาใจใส่ในการกวาดต้อนเด็กเข้าโรงเรียนได้มากขึ้น แต่ในบางมณฑลการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาได้ค่อนข้างน้อยมาก เป็นที่น่าสังเกตว่า มณฑลปัตตานีในปี พ.ศ. 2469 เกณฑ์เด็กเข้าเรียนได้เพียงร้อยละ 16.34 เท่านั้น นอกจากเด็กที่หลักเลี้ยงไม่เข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาแล้วยังมีเด็กที่ได้รับการยกเว้นตามพระราชบัญญัติอีกจำนวนมาก ทั้งนี้ก็ด้วยเหตุหลายประการ เช่น บ้านอยู่ห่างจากโรงเรียนเกิน 3,200 เมตร ต้องทำมาหาเลี้ยงบิดา มารดาหรือผู้ปกครอง ฯลฯ

จาก พ.ศ. 2472-2474 มีจำนวนเด็กที่ได้รับการยกเว้นตามพระราชบัญญัติดังนี้

พ.ศ. 2472	มีจำนวนเด็กที่ได้รับการยกเว้นทั้งหมด	113,158 คน
พ.ศ. 2473	มีจำนวนเด็กที่ได้รับการยกเว้นทั้งหมด	135,574 คน
พ.ศ. 2474	มีจำนวนเด็กที่ได้รับการยกเว้นทั้งหมด	131,318 คน

ปัญหาเกี่ยวกับนักเรียนที่สมัครผู้่อักประการหนึ่งก็คือ นักเรียนไม่นิยมในการเรียนวิชาชีพในชั้นประถมศึกษาซึ่งเรียกว่าประถมวิสามัญ (ประถมปีที่ 4-5) ดังจะเห็นได้จากจำนวนนักเรียนชั้นประถมวิสามัญ ในตาราง 8 หน้า 75 ว่ามีจำนวนน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับประถมสามัญ

¹ กระทรวงธรรมการ รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 19 ประจำปี พ.ศ. 2469 หน้า 4

² จารุวรรณ ไวยเจคน์ การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464-2474 หน้า 105

๕ เป็นเขตนกเพราะว่า

- 1) ประชาชนไม่นิยมส่งบุตรเขาเรียนวิชาชีพ
 - 2) เจาหนาทที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาบางคนมุ่งหนักไปในทางส่งเสริมให้เปิดโรงเรียนมัธยมศึกษาให้มากขึ้น
 - 3) ขาดแคลนงบประมาณที่จะจัดหาครูและเครื่องอุปโภคบริโภคการสอนวิชาชีพ¹
- นอกจากนี้อาจเป็นเพราะเด็กนักเรียนที่เรียนจบชั้นประถมปีที่สามแล้วอายุเฉลี่ยน้อยมากคือเพียง 11 ปีเท่านั้น จึงเด็กเกินไปที่จะเข้าเรียนวิชาชีพ ปัญหาที่สำคัญของการจัดวิชาชีพหรือวิชาสามัญศึกษานี้ คือ การขาดแคลนครู การสอนวิชาชีพในโรงเรียนก็เอาครูวิชาสามัญมาสอน การสอนนักเรียนจึงเป็นการสอนในตำราและทฤษฎีอยู่ในห้องเรียนเท่านั้น มิได้ฝึกหัดให้เด็กมีความรักในวิชาชีพแก่ประการใด กระทรวงธรรมการเองก็มิได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูฝึกหัดกรรมให้เพียงพอ การจัดสอนวิชาชีพในโรงเรียนประถมวิสามัญโดยเอาครูวิชาสามัญมาทำการสอนจึงมีลักษณะดังที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เรียกว่า "เอาเปิดชั้นประถม"² กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์เสนาบดีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเอาพระทัยใส่ในการจัดการศึกษาวิชาชีพในโรงเรียนประถมศึกษาเป็นอย่างมาก โดยการออกตรวจราชการในท้องที่ต่าง ๆ อยู่เสมอ แม้กระทั่งดินแดนห่างไกล เช่น ภาคอีสาน เป็นต้น ซึ่งก็ได้ทรงพบปัญหาในการจัดการศึกษาวิชาชีพในโรงเรียนประถมศึกษาโดยทั่วไปว่า "วิชาเพาะปลูกส่วนมากครูเก่า ๆ ไม่พยายามอย่างจริงจัง โดยมากก็สอนตามตำราในห้องเรียน ถ้าเป็นภาคปฏิบัติก็จ้างคนมาทำให้นักเรียนดูเท่านั้น มิได้ฝึกหัดให้เด็กมีความรักและสนใจในวิชาชีพแต่อย่างใด"³ แต่ในภาคอีสานการจัดการศึกษาวิชาชีพก็ได้รับความร่วมมือจากทางคณะสงฆ์เป็น

¹ กระทรวงธรรมการ รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 20 ประจำปีพุทธศักราช 2470 หน้า 6

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี การศึกษาของประเทศไทยระหว่างกึ่งศตวรรษที่แล้วมา กับการศึกษาศิลปกรรม หน้า 33

³ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ อุตสาหกรรมประวัติ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ 14 ธันวาคม 2517 หน้า 93

อย่างก็เช่น สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ศิษย์ เถระ ช้วน) เจ้าคณะมณฑลอุบลราชธานี ได้ส่ง เสริมการศึกษาวิชาชีพ โดยเฉพาะการเพาะปลูก อันเป็นผลให้การจัดการศึกษาวิชาชีพในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือได้ผลดีโดยทั่วไป¹

3.3.2 ปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณ การขาดแคลนงบประมาณในการดำเนินงานนั้นนับว่าเป็นปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญประการหนึ่ง ทั้งส่วนที่ได้รับจากกระทรวงธรรมการ และเงินศึกษาพลี สำหรับเงินศึกษาพลีนั้นในปีแรกก็เก็บได้คิดเป็นร้อยละสูง เช่นในปี พ.ศ. 2465 เก็บได้คิดเป็นร้อยละ 73.53 หลังจากนั้นก็ลดลงทุกปี จนในปี พ.ศ. 2468 เก็บได้คิดเป็นร้อยละ 63.04 ทั้งนี้ก็เพราะว่า ในปีแรกประชาชนยังไม่ค่อยรู้เรื่องโทษที่จะหนักเบา เท่าใด เกรงว่าจะถูกลงโทษหนักจึงพากันชำระเงินศึกษาพลีมาก แต่พอรู้ว่าโทษไม่รุนแรงและ เจาหน้าทักอะ ลุ่มอลวยผ่อนผันตลอดเวลา ด้วยเกรงว่าถ้าปฏิบัติโดยเคร่งครัดก็จะเป็นการเดือดร้อนแก่ประชาชน จำนวนเงินศึกษาพลีก็ลดลงทุกปี² ทั้งนี้ก็เพราะบทลงโทษไม่รุนแรงเหมือน เงินรัชูปการ จำนวนเงินที่ประมาณไว้กับจำนวนเงินที่เก็บได้จึงแตกต่างกันมาก³ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมณฑลชั้นใน เช่น มณฑลกรุงเทพฯ อุดรธานี นครราชสีมา รามบุรี เก็บได้ต่ำกว่ามณฑลชั้นนอกมาก⁴

สำหรับจำนวนเงินศึกษาพลีที่เก็บได้ในแต่ละปีคิดเป็นร้อยละ เท่าใดและจำนวนเงินศึกษาพลีที่คาดว่าจะเก็บได้ในปี พ.ศ. 2469-2470 กับเงินศึกษาพลีที่เก็บได้ในปี พ.ศ. 2469-2470 นั้น ไปปรากฏได้ในตารางหน้าถัดไป

	¹	พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร	<u>อรรถชิวประวัติ</u>	พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
		พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร	14 ธันวาคม 2517	หน้า 93
	²	กระทรวงธรรมการ	<u>รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 21 ประจำปีพุทธศักราช</u>	
<u>2471</u>				หน้า 8
	³	กระทรวงธรรมการ	<u>รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 20 ประจำปีพุทธศักราช</u>	
<u>2470</u>				หน้า 9
	⁴	กระทรวงธรรมการ	<u>รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 21 ประจำปีพุทธศักราช</u>	
<u>2471</u>				หน้า 8

ตาราง 11 จำนวนเงินศึกษาพลที่เก็บได้จาก พ.ศ. 2465-2472 กิดเป็นร้อยละ

พ.ศ.	เก็บได้คิดเป็นร้อยละ
2465	73.53
2466	76.79
2467	64.81
2468	63.04
2469	67.98
2470	71.37
2471	78.58
2472	หาตัวเลขไม่ได้

ที่มา กระทรวงธรรมการ รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 21 หน้า 8-9

ตาราง 12 จำนวนเงินศึกษาพลที่ประมาณว่าจะเก็บได้และที่เก็บได้ในปี พ.ศ. 2469-2470

พ.ศ.	ประมาณว่าจะเก็บได้	เก็บได้จริง	เก็บได้คิดเป็นร้อยละ	เงินทวงจากปีก่อนเก็บได้	รวมทั้งหมด
2469	2,649,795.50	2,233,796.69	67.98	331,498.75	2,565,295.44
2470	3,065,138.50	2,562,675.85	71.37	319,275.09	2,881,950.94

ที่มา รวบรวมจาก รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 19-20 พ.ศ. 2469-2470

จากตาราง 11 จะเห็นได้ว่า ในปีแรกที่จัดเก็บเงินศึกษาพลนั้น จำนวนร้อยละที่เก็บได้สูงแต่หลังจากนั้นจำนวนเงินศึกษาพลที่เก็บได้ก็ลดลงแต่ของปีสมัยรัชกาลที่ 7 เมื่อกรมหมื่นพิทยลาภ-

พลุพียากรทรงดำรงค์ตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการได้ทรงเอาพระทัยใส่ในการจัดการศึกษา
เป็นอย่างดี แนวโน้มของเงินศึกษาพลีที่เก็บได้สูงขึ้นจนถึงร้อยละ 78.58 ในปี พ.ศ.2471
ส่วนในปี พ.ศ.2472 ซึ่งเป็นปีสุดท้ายที่จัดเก็บเงินศึกษาพลีนั้นหาตัวเลขไม่ได้

จากตาราง 12 จะเห็นได้ว่า แมว่าในแต่ละปีรัฐบาลไม่สามารถที่จะเก็บเงินศึกษาพลี
ได้เต็มจำนวน แต่รัฐบาลก็สามารถจะเก็บเงินศึกษาที่ราษฎรค้างไว้ในปีก่อนได้ เช่นในปี พ.ศ.
2470 เงินศึกษาพลีที่ประมาณว่าจะเก็บได้ทั้งหมด 3,065,138.50 บาท แต่เก็บได้จริง
ร้อยละ 71.37 หรือ 2,562,675.85 บาทและยังสามารถเก็บเงินศึกษาพลีที่ค้างมาจากปีก่อน ๆ
อีกเป็นจำนวน 319,275.09 บาท รวมเป็นเงินศึกษาพลีที่เก็บได้ทั้งหมดในปี พ.ศ.2470 เท่า
กับ 2,881,950.94 บาท ซึ่งนับว่าเป็นเงินจำนวนที่ไม่น้อยเลย ถ้าเปรียบเทียบกับในปี พ.ศ.
2470 เงินเดือนครูโดยเฉลี่ยคนละ 14 บาท ปีหนึ่งเป็นเงิน 168 บาท ในปี พ.ศ.2470 นมครู
ในโรงเรียนประชาบาลทั้งสิ้น 10,455 คน (ดูตาราง 7 หน้า 74 ประกอบ) ดังนั้นรัฐบาลต้อง
จ่ายเงินเดือนให้ครูประชาบาลทั้งสิ้นเป็นเงิน 1,756,440 บาท แสดงว่าเงินศึกษาพลีที่เก็บได้
เพียงพอในการจ่ายเป็นเงินเดือนครูประชาบาลทั่วประเทศทีเดียวและยังมีเหลือที่จะนำไปใช้ประ-
โยชน์ในค่านอื่น ๆ เช่น ให้อุปกรณ์และก่อสร้างอาคารอีกด้วย แต่เป็นที่น่าเสียดายเหลือเกินที่ใน
ปี พ.ศ.2473 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกการเก็บ
เงินศึกษาพลีเสีย เพราะทรงเห็นว่า ประชาชนจำนวนมากไม่สามารถเสียเงินศึกษาพลีได้ โดย
ให้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติจ่ายเงินทดแทนให้ปีละ 3 ล้านบาททุกปี การยกเลิกการเก็บเงิน
ศึกษาพลีนี้เชื่อว่าจะมีผลเสียในค่านที่รัฐบาลขาดเงินที่จะบำรุงการศึกษาประชาบาลเท่านั้นแต่ยังทำ
ให้ความหวังของกระทรวงธรรมการที่จะให้ประชาชนจัดการศึกษากันเองเป็นอันหมดไป และโอ-
กาสที่จะให้ประชาชนรู้สึกว่าการประณตศึกษาเป็นเรื่องของประชาชน เป็นสิ่งที่ประชาชนจะต้อง
ทำนุบำรุงและความคุ้มครองแก่เป็นอันหมดไปด้วย²

¹ กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาของกระทรวงธรรมการ ประจำปีที่ 22-23-
24 พพศักราว 2472-3-4 หน้า 1

² ม.ล.ปิ่น มาลากุล "การศึกษาสมัยที่ มหาอำมาตย์เอก พระวรวงศ์เธอ พระองค์
เจ้าธานีนิวัต ทรงดำรงค์ตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ" เรื่องการศึกษา พิมพ์ในงาน
พระราชทานเพลิงศพ อำมาตย์ตรีหลวงประสิทธิ์นกรกรรณ 20 มิถุนายน 2516 หน้า 32

การเก็บเงินที่ขาดไม่ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยตามที่ประมาณไว้ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ขาดแคลนเงินบำรุงการศึกษาประชาบาลและไม่สามารถที่จะขยายการศึกษาภาคบังคับออกไปได้รวดเร็วมากนัก อีกประการหนึ่งงบประมาณของกระทรวงธรรมการก็ได้รับน้อยกว่ากระทรวงอื่น ๆ อันเป็นผลกระทบกระเทือนต่อความเจริญก้าวหน้าของการจัดการศึกษา เพราะไม่มีเงินสำหรับดำเนินการ เช่น การจัดหาครูให้พอกับปริมาณของนักเรียน จึงจำต้องจ้างครูในอัตราที่ต่ำกว่าปกติ โดยเฉพาะในระหว่างปี พ.ศ. 2472-2475 ประเทศชาติตกอยู่ในภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ จำเป็นต้องลดเงินก้อนครูประชาบาลลงอีกโดยเป็นผลกระทบกระเทือนต่อการศึกษาประชาบาลทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ¹

แม้จะมีปัญหาและอุปสรรคอยู่มากแต่งานจัดการศึกษาภาคบังคับในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เจริญก้าวหน้าพอควรทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ เป็นอันว่า จำนวนโรงเรียน จำนวนครู จำนวนนักเรียนเพิ่มขึ้นทุกปี โดยเฉพาะการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนก็ได้เพิ่มมากขึ้น การเก็บเงินศึกษาพลีอันเป็นปัจจัยสำคัญในการจัดการศึกษาภาคบังคับในโรงเรียนประชาบาล ซึ่งมีแนวโน้มที่จะเก็บได้น้อยลงในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้เพิ่มขึ้นทุกปี ในด้านคุณภาพ จำนวนนักเรียนที่สอบไล่ได้คิดเป็นร้อยละได้มากขึ้น เช่น ในปี พ.ศ. 2469 นักเรียนชั้นประถมสามัญ (ป. 3) ในโรงเรียนประชาบาลสอบไล่ได้คิดเป็นร้อยละ 41.34² แต่ในปี พ.ศ. 2471 นักเรียนชั้นประถมศึกษาสอบไล่ได้คิดเป็นร้อยละ 68.40³ เวลามาเรียนของนักเรียนโดยเฉลี่ยสูงขึ้น ทั้งนี้เพราะว่าพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยทศพลุฑนิยากร ทรงเอาพระทัยใส่ในการจัดการศึกษาภาคบังคับเป็นอย่างดียิ่ง โดยที่พระองค์ทรงเห็นว่า ในท้องที่กันดารการเข้าเรียนของเด็กต่ำกว่าในท้องที่สมบูรณ์ เพราะผู้ปกครองของ-

¹ จารุวรรณ ไวยเจตน การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464-2474 หน้า 107

² กระทรวงธรรมการ รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 19 ประจำปี พุทธศักราช 2469 หน้า 9

³ กระทรวงธรรมการ รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 21 ประจำปี พุทธศักราช 2471 หน้า 8

เด็กไม่กล้าที่จะขี้นเอาเด็กไว้ใช้งานที่บ้าน¹ พระองค์จึงทรงพยายามออกไปตรวจราชการ และพักค้างคืนกับประชาชนและทำตัวให้ใกล้ชิดกับประชาชน เพื่อที่จะให้ประชาชนได้เอาใจใส่ช่วยเหลือในการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับ²

การดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังที่ได้อธิบายมาแล้วนี้ จึงพอจะสรุปได้ว่า การจัดการศึกษาในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ เจริญก้าวหน้าขึ้นทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ ทั้งนี้มีนักการศึกษาในปัจจุบันได้ศึกษาวิเคราะห์ในเรื่องนี้แล้ว สรุปความเห็นไว้ว่า

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ต้นรัชกาลถึงวันที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธรรมาภินันท์ (กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร) ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ช่วงนี้เป็นช่วงที่ไม่ใคร่กังวลแต่การจัดการศึกษาเข้ารูปเข้าแบบอย่างดียิ่ง การศึกษาภาคบังคับได้ผลดีอย่างน่าพอใจ³

กล่าวโดยสรุปแล้ว การจัดการศึกษาภาคบังคับก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ก็บรรลุผลสำเร็จหลายประการไม่ว่าจะเป็นทางด้านการศึกษาของประชาชน การสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทางด้านการเมืองการปกครอง จะบรรลุผลน้อยอยู่บ้างก็เฉพาะในด้านการประกอบอาชีพของพลเมืองเท่านั้น ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากปัญหาและอุปสรรคที่มีอยู่หลายประการ เช่น ปัญหาการขาดแคลนครูทั้งในปริมาณและคุณภาพ ปัญหาการขาดแคลนงบประมาณ ความไม่นิยมในการศึกษาของประชาชน และอื่น ๆ แต่ความพยายามของผู้ที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษาได้ขยายการศึกษาและการศึกษาภาคบังคับออกไปให้กว้างขวาง ภายในระยะเวลา 10 ปีเศษจนถึงวันที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้นก็มิได้มีความล้มเหลว เป็นที่น่าพอใจว่า จำนวนโรงเรียน

¹ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร บันทึกประวัติ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร 15 ธันวาคม 2517 หน้า 106

² ก.

³ ก.

เอกวิทย์ ณ ถลาง "สถาปนการและปัญหาการประถมศึกษา" ศุภวาทะและการปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่า พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระประชากรบริรักษ์ (ประชากรสุทรสารพูล) 23 เมษายน 2515 หน้า 136

เรียน ครูและนักเรียนได้เพิ่มขึ้นเป็นอันมาก ตัวอย่างเช่น ในปี พ.ศ.2464 จำนวนคำบาลีที่
 ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาแล้วมีเพียงร้อยละ 45.76 ซึ่งได้เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ
 82.29 ในปี พ.ศ.2474 ส่วนจำนวนนักเรียนก็เพิ่มมากขึ้นทุกปี (ดูตาราง 4,5,6 และ 7
 ประกอบ) โดยเฉพาะอย่างยิ่งจำนวนนักเรียนในโรงเรียนประชาบาลนั้นในปี พ.ศ.2464 มี
 เพียง 161,148 คนเพิ่มขึ้นเป็น 677,191 คนในปี พ.ศ.2474 แสดงว่าการจัดการศึกษาภาค
 บังคับในช่วงระยะเวลานี้ได้ทำให้เด็กที่อยู่ในวัยเล่าเรียนได้มีโอกาสเข้าเรียนได้มากขึ้นและ
 รัฐบาลก็ได้เอาใจใส่ในการศึกษาของประชาชนพลเมืองมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม อุปสรรค ปัญหาและข้อบกพร่องต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการจัดการศึกษา
 ภาคบังคับในช่วงเวลานี้ ก็มีได้ว่าเป็นประโยชน์ที่สำคัญยิ่งที่นักการศึกษาในสมัยต่อมาจะได้
 นำมาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมแก่กาลสมัยยิ่งขึ้น ไมว่าจะเป็นในด้านพระ ราชบัญญัติหรือในด้าน
 แผนการศึกษาชาติ สิ่งจะโลกดวอย่างละเอียดในบทความต่อไป.

การจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของคณะราษฎร

(พ.ศ. 2475-2485)

1 ความเป็นมาของรัฐบาลชุดต่าง ๆ และนโยบายในการจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายจาก พ.ศ. 2475-2485

เมื่อ "คณะราษฎร" เริ่มประกอบด้วย ข้าราชการฝ่ายทหารบก ทหารเรือ พลเรือน และราษฎร ได้ร่วมมือกันยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย โดยให้รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศเป็นผลสำเร็จ เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 "คณะราษฎร" ได้ประกาศหลักการ 6 ประการ ไว้ในประกาศของคณะราษฎร ฉบับที่ 1 เพื่อเป็นนโยบายในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งมีข้อความบางตอนว่า

- 1 จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง
 - 2 จะต้องรักษาความปลอดภัยภายในประเทศให้การประทุษร้ายต่อกันน้อยลงให้มากที่สุด
 - 3 จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะจัดหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติไม่ปล่อยให้ราษฎรอพยยาก
 - 4 จะต้องให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน (ไม่ว่าพวกเจ้านิติบริษัทรักการราษฎร เช่นที่เป็นอยู่)
 - 5 จะต้องให้ราษฎรไม่มัวเศร้าโทมนัส มีความเป็นอิสระ เมื่อเสรีภาพไม่ขัดกับหลัก 4 ประการทั้งกล่าวข้างต้น
 - 6 จะต้องให้การศึกษาย่างเต็มที่แก่ราษฎร...
- จากหลัก 6 ประการนี้จะเห็นได้ว่า "คณะราษฎร" ได้เห็นความสำคัญของการศึกษา

¹ ชัยอนันต์ สุภวานิช และ สัตติยา ภรณ์สุตกร (ผู้รวบรวม) เอกสารการเมือง-การปกครองไทย หน้า 211

ไม่น้อยกว่าความสำคัญในท่านอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นการเห็นธุรกิจ การเมือง ฯลฯ โดยเฉพาะใน
 ด้านการศึกษา "คณะราษฎร" มีความมุ่งหมายที่จะให้ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างเต็มที่ เพื่อ
 ที่จะให้มีความรู้ในการประกอบอาชีพและ เพื่อเป็นประโยชน์ในกรปกครองตามระบอบประชาธิปไตย¹
 โดย

หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วเพียงสามวัน พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้า-
 อยู่หัวก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้ "พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน
 สยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475" เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน 2475 ในมาตรา 10 ของบทบัญญัติ
 แห่งรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้แสดงให้เห็นความสำคัญของการศึกษาจนมีบังคับให้มีการปกครองตาม
 ระบอบประชาธิปไตย ไว้ถ้อยคำ

มาตรา 10 สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จะต้องเป็นไปตามกาลสมัยดังนี้

สมัยที่ 1 นับแต่วันใช้รัฐธรรมนูญนี้ เป็นต้นไปจนกว่าจะถึงเวลาที่สมาชิกในสมัยที่ 2
 จะเข้ารับตำแหน่ง ให้คณะราษฎร ซึ่งมีผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารเป็นผู้ใช้อำนาจแทน จัด
 ตั้งผู้แทนราษฎรชั่วคราวขึ้นเป็นจำนวน 70 นายเป็นสมาชิกในสภา

สมัยที่ 2 ภายในเวลา 6 เดือนหรือจนกว่าการจัดประเทศชาติเรียบร้อยสมาชิกใน
 สภาจะต้องมีสมาชิก 2 ประเภททำกิจรวมกัน คือ

ประเภทที่ 1 ผู้แทนที่ราษฎรจะได้เลือกขึ้นจังหวัดละ 1 นาย ถ้าจังหวัดใดมีราษฎร
 เกินกว่า 100,000 คน ให้จังหวัดนั้นเลือกผู้แทนเพิ่มขึ้นอีก 1 นาย ทุก ๆ 100,000 นั้น
 เศษของ 100,000 ถ้าเกินครึ่งให้นับเพิ่มขึ้นอีก 1 คน

ประเภทที่ 2 ผู้เป็นสมาชิกอยู่แล้วในสมัยที่ 1 มีจำนวนเท่ากับสมาชิกประเภทที่ 1
 ถ้าจำนวนเกินให้เลือกกันเองว่าผู้ใดจะคงเป็นสมาชิกต่อไป ถ้าจำนวนชาติใหญ่ที่มีตัวอยู่
 เลือกบุคคลใด ๆ เขาแทนจนครบ

สมัยที่ 3 เมื่อจำนวนราษฎรทั่วพระราชอาณาเขตได้สอบไล่วิชาปถมศึกษาได้
 เป็นจำนวนเกินกว่าครึ่งและอย่างช้าต้องไม่เกิน 10 ปีนับแต่วันใช้รัฐธรรมนูญนี้ สมาชิก

1

"ปาฐกถาของคณะราษฎร" วิทยุจากราย 17 : 1862-1871 1 กันยายน 2475

ในสภาผู้แทนราษฎร จะทรงเป็นผู้ที่ราษฎรได้เลือกขึ้นเองทั้งสิ้น สมาชิกประเภทที่ 2
เป็นอันไม่มีอีกต่อไป...¹

ใน "รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม" ที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเมื่อ วันที่ 10 ธันวาคม 2475 ก็ได้กำหนดไว้ในหมวดที่
7 ที่ว่าด้วยการใช้รัฐธรรมนูญและบทเฉพาะกาลที่กล่าวถึงความสำคัญของการศึกษาภาคบังคับที่มี
ต่อการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย ไว้ตอนหนึ่งว่า

มาตรา 65 เมื่อราษฎรมีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรตามบท
บัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ ยังมีการศึกษาไม่จบประถมสามัญมากกว่าถึงจำนวนทั้งหมด และ
อย่างชากองไม่เกิน 10 ปี นับแต่วันใช้พระราชบัญญัติรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม
ชั่วคราว พุทธศักราช 2475 สภาผู้แทนประกอบด้วยสมาชิก 2 ประเภท มีจำนวนเท่ากัน²

...

จากหลัก 6 ประการของคณะราษฎร พระราชบัญญัติรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม
ชั่วคราว และบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม ทำให้เห็นได้ว่า คณะ-
ราษฎร ได้เห็นความสำคัญของการศึกษาในระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับเป็น
อย่างมากและมีเจตนารมณ์ที่จะให้การศึกษภาคบังคับเป็นรากฐานที่สำคัญของกรรปกครองตาม
ระบอบประชาธิปไตย โดยถาวรวางเงื่อนไขในการที่จะให้ราษฎรเลือกผู้แทนได้ทั้งหมดคือให้สภา
ประกอบด้วยสมาชิกที่มาจากกาเลือกตั้งโดยตรงไว้ 2 ประการคือ การที่ประชาชนอย่างน้อยถึง
หนึ่งของจำนวนประชาชนทั้งหมดต้องจบประถมสามัญ(การศึกษภาคบังคับ)กับเงื่อนไขเกี่ยวกับ
เวลา คือ อย่างชากองไม่เกิน 10 ปี นับแต่วันประกาศใช้พระราชบัญญัติรัฐธรรมนูญการปกครอง
แผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 ซึ่งก็คือในปี พ.ศ. 2485 จึงจะมีสภาของประชาชน-

¹ "พระราชบัญญัติรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475"
รวมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลเอก
หลวงสุทธิสารมกร 5 มิถุนายน 2511 หน้า 3-4

๑๖๗
ทแท้จริงใจ

จากเงื่อนไขดังกล่าว จึงพอสรุปได้ว่า "คณะราษฎร" มีเจตนารมณ์ที่จะขยายการศึกษาออกไปอย่างกว้างขวาง ให้ประชาชนจนชั้นประถมศึกษาได้เกินครึ่งภายในเวลา 10 ปี หรือไม่เกินนั้นระยะเวลา 10 ปีก็ลงเพียงพอที่ "คณะราษฎร" จะจัดให้ราษฎรทั่วประเทศได้รับการศึกษาจนจนชั้นประถมสามัญเกินกว่าครึ่งและหรือเพียงพอแก่การมีกอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตยแก่ประชาชนได้ ดังนั้น การจัดการศึกษาก่อนบังคับจาก พ.ศ. 2475-2485 จึงพอจะเรียกได้ว่า การจัดการศึกษาก่อนบังคับตามเป้าหมายของ "คณะราษฎร"

ในระยะเวลา 10 ปี จาก พ.ศ. 2475-2485 มีรัฐบาลเข้ามาบริหารประเทศทั้งหมด 9 ชุด แต่ละชุดก็ได้แถลงนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดินเพื่อขอความไว้วางใจต่อสภาผู้แทนราษฎรตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ นโยบายของรัฐบาลแต่ละชุดก็จะมึนโยบายในการจัดการศึกษาก่อนบังคับรวมอยู่ด้วย ความเป็นมาของรัฐบาลแต่ละชุดและนโยบายในการจัดการศึกษาก่อนบังคับของรัฐบาลชุดต่าง ๆ นั้น มีดังนี้

รัฐบาลชุดที่ 1 (28 มิถุนายน 2475-10 ธันวาคม 2475) รัฐบาลชุดแรกที่เข้ามาบริหารประเทศตามระบอบประชาธิปไตยนี้ เรียกว่า "คณะกรรมาการราษฎร" โดยมีพระยามโนปกรณนิติธาดาเป็นประธานคณะกรรมาการราษฎร รัฐบาลชุดนี้ไม่มีการแถลงนโยบายเพื่อขอความไว้วางใจต่อสภาผู้แทนราษฎรแต่อย่างใด เพราะในที่ประชุมผู้แทนราษฎรครั้งแรก เมื่อวันที่ 28 มิถุนายน 2475 นี้ หลวงประดิษฐมนูธรรมได้ให้สมาชิกสภาผู้แทนที่ "คณะราษฎร" แต่งตั้งขึ้นทั้งหมด 70 นายกล่าวปฏิญาณตนต่อที่ประชุมว่า "จะขอสัตย์ต่อ "คณะราษฎร" และจะช่วยกันรักษาหลัก 6 ประการของคณะราษฎร ไว้ให้มั่นคง"² และเมื่อได้มีการเลือกคณะกรรมาการราษฎรเพื่อทำหน้าที่บริหารประเทศในวันเดียวกันนั้น ก็ได้มีการแถลงนโยบายต่อสภาผู้แทนราษฎรแต่ประการใด ทั้งนี้ก็เป็นเพราะในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 มิได้มีบทบัญญัติเกี่ยวกับการแถลงนโยบายไว้ แต่ก็เป็นที่ทราบกันดีอยู่

¹ ชัยอนันต์ สมุทวณิช การเมือง-การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย พ.ศ. 2411-2475 หน้า 126

² ประเสริฐ บัททะสุคนธ์ รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (2475-2517) หน้า 21

แล้วว่า คณะกรรมการราษฎร จะต้องยึดหลัก 6 ประการของ "คณะราษฎร" นั้นเอง เป็นหลัก และนโยบายในการบริหารประเทศ

รัฐบาลชุดที่ 2 (10 ธันวาคม 2475-1 เมษายน 2476) เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2475 แล้ว คณะกรรมการราษฎรก็ได้กราบบังคมลาออกจากตำแหน่งตามวิถีทางแห่งรัฐธรรมนูญ ในวันเดียวกันนั้นเองก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ โดยมีพระยามโนปกรณนิติธาดาเป็นนายกรัฐมนตรีและ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ

รัฐบาลชุดนี้ได้แถลงนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดิน เพื่อขอความไว้วางใจต่อสภาผู้แทนราษฎร ตามมาตรา 50 แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2475 ซึ่งนโยบายเกี่ยวกับการจัดการศึกษาภาคบังคับมีดังนี้

ว่าโดยทั่วไปรัฐบาลรับรองหลัก 6 ประการที่คณะกรรมการราษฎรได้ดำเนินการอยู่แล้ว เป็นจุดหมายปลายทางที่จะดำเนินการต่อไปให้บรรลุถึงซึ่งความสำเร็จ...ในหลักการศึกษา เพื่อให้ประชาชนเมืองมีการศึกษาโดยแพร่หลายจะต้องอนุโลมตามระเบียบการปกครองให้เข้าลักษณะเดียวกับแผนเศรษฐกิจแห่งชาติ...นโยบายกระทรวงธรรมการ

- 1) จะประกาศใช้พระราชนิพนธ์ประถมศึกษาให้ทั่วทั้งกรุงเทพฯ และหัวเมือง เพื่อให้ได้ตามปริมาณตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ
- 2) ในส่วนการปรับปรุงคุณสมบัติแห่งการศึกษาทั่วไป จะแก้ไขให้พิเศษขึ้นด้วยตั้งฝึกหัดครูทุกประเภททุกชั้นจนพอแก่การ เพราะการสอนจะสำเร็จได้ผลดีสมหมายก็ด้วยได้มีผู้สอนแต่ล้วนเป็นครูที่ฝึกหัดอบรมมาดีแล้ว
- 3) ในส่วนวิชาชีพ จะรับจัดตั้งโรงเรียนวิสามัญศึกษา ตั้งแผนกกลสิกรรม อุตสาหกรรมและพาณิชย์การให้ครบครัน ตั้งแต่ระดับประถมศึกษารขึ้นไป เพื่อจะได้ไม่มีแต่การสอนหนังสือเป็นสามัญศึกษาไปส่วนเกี่ยวเหมือนเดิมนั้น...

¹ ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์ รัชกาลไทยในรอบสี่สิบสองปี (2475-2476) หน้า 46-54

รัฐบาลชุดที่ 3 (1 เมษายน 2476–20 มิถุนายน 2476) ในวันที่ 1 เมษายน 2476 ได้พระราชกฤษฎีกาให้เปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรและยุบคณะรัฐมนตรีดังนี้

- 1) ให้เปิดการประชุมสภาผู้แทนราษฎรและห้ามมิให้เรียกประชุมจนกว่าจะมีสภาผู้แทนราษฎรชุดใหม่
- 2) ให้ยุบคณะรัฐมนตรีและจัดตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ขึ้น โดยกำหนดให้นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่าง ๆ อยู่แถวเป็นนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีของคณะรัฐมนตรีชุดใหม่โดยตำแหน่ง ส่วนรัฐมนตรีอื่น ๆ เป็นต้นบทเลิกไป

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งรัฐมนตรีเพิ่มเติมในวันเดียวกันนั่นเอง แต่เนื่องจากมีพระราชกฤษฎีกาให้เปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎร รัฐบาลชุดนี้จึงเข้าบริหารราชการแผ่นดินโดยมิได้แถลงนโยบายต่อองคมนตรีและความไว้วางใจแต่ประการใด

รัฐบาลชุดที่ 4 (21 มิถุนายน 2476–16 ธันวาคม 2476) พระยามโนปกรณนิติธาดา ได้กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่ง เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2476 ทั้งนี้เพราะนายพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนาได้นำคณะทหารบก ทหารเรือและพลเรือนยื่นข้ออำนาจการปกครองแผ่นดินและขอให้คณะรัฐมนตรีลาออกจากตำแหน่งพร้อมทั้งให้มีการเปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎร หลังจากนั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 21 มิถุนายน 2476 โดยมีเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ

รัฐบาลได้แถลงนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดิน เมื่อวันที่ 26 มิถุนายน 2476 แต่ไม่มีนโยบายในการจัดการศึกษาภาคบังคับไว้โดยเฉพาะ เพียงแต่มีนโยบายอย่างรวม ๆ ไว้ว่า "รัฐบาลเห็นว่า หลัก 6 ประการที่สภาผู้แทนราษฎรได้รับรองแล้วนั้น เป็นหลักนโยบายที่ทุกกระทรวงทบวงกรมเมื่อดำเนินการต่อไปได้ นอกจากการบำรุงราษฎรในทางอาชีพ ทางศึกษาและทางอื่น ๆ ซึ่งรัฐบาลสนใจบำรุงอย่างที่สุดแล้ว รัฐบาลจะได้รักษาความสงบเรียบร้อยให้ประชาชนไว้วางใจร่วมกันและกัน ร่วมสามัคคีกัน"²

¹ มนูญ บริสุทธ์ เรื่องคณะรัฐมนตรี พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายเกษม ศรีพิทักษ์

24 พฤศจิกายน 2508 หน้า 121

² ประเสริฐ บัณฑิตกุล รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (2475–2517) หน้า 78

รัฐบาลชุดที่ 5 (16 ธันวาคม 2476-13 กันยายน 2477) การเลือกตั้งผู้แทนราษฎรครั้งแรก เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2476 มีผู้แทนราษฎรทั้งหมด 78 คนนั้นเป็นผลให้มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลอีกครั้งหนึ่ง โดยที่คณะรัฐมนตรีชุดเดิมได้ถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2476 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม 2476 โดยมีพระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการและพระสารสาสน์ประพันธ์เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงธรรมการ

รัฐบาลชุดนี้ได้แถลงนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดินเพื่อขอความไว้วางใจจากสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม 2476 มีนโยบายที่เกี่ยวกับการศึกษาและการศึกษาภาคบังคับดังนี้

รัฐบาลนี้จะดำเนินนโยบายตามหลัก 6 ประการต่อจากรัฐบาลที่แล้วมา เพื่อให้ประเทศชาติเจริญก้าวหน้าสืบไปตามวิถีทางรัฐธรรมนูญซึ่งมีระบอบหลักยึดไว้เป็นประมุขของชาติ... ส่วนการศึกษาอันมีแผนการศึกษาและมีนโยบายวางไว้เป็นบรรทัดฐานดีแล้ว รัฐบาลนี้จะหาวิถีทางที่สิ่งซึ่งจะไปให้ถึงจุดหมาย ให้พลเมืองรู้จักระบอบการปกครองตามแบบประชาธิปไตย ให้มีความเป็นอยู่เหมาะสมแก่สมัยรัฐธรรมนูญ... รัฐบาลนี้จะได้บำรุงการศึกษาทางอาชีพและการหาวิชาความต้องการแห่งรัฐธรรมนูญ เป็นต้นว่า ขยายประถมศึกษาให้แพร่หลายและเขยิบการศึกษาระดับมัธยมศึกษา ยึดถือการปฏิบัติที่ปฏิบัติงานให้สำคัญยิ่งกว่าที่แลมาแล้ว...¹

รัฐบาลชุดที่ 6 (22 กันยายน 2477-8 สิงหาคม 2480) เนื่องจากรัฐบาลชุดที่ 5 ได้ลงนามในสัญญาจำกัดยางไว้กับประเทศต่าง ๆ โดยมีความมุ่งหมายที่จะให้ผู้ที่สวนยางได้รับผลประโยชน์และให้ยางมีราคาดีขึ้น รัฐบาลได้เสนอสัญญาดังกล่าวต่อสภาผู้แทนราษฎรเพื่อขอความเห็นชอบ สภาผู้แทนราษฎรได้เปิดประชุมเพื่อพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องนี้ เมื่อวันที่ 10 และ 13 กันยายน 2477 แต่สภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติไม่เห็นชอบด้วยกับสัญญาที่รัฐบาลได้ทำไปแล้ว

¹ "คำแถลงนโยบาย" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 50 ลงวันที่ 31 ธันวาคม 2476

คณะรัฐมนตรีจึงกราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งตามวัดทางแห่งรัฐธรรมนูญ แต่พระยาพล-
พลพยุหเสนาฯ ก็ได้รับความไว้วางใจจากสภาผู้แทนราษฎร ให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง
ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นนายกรัฐมนตรี เมื่อ
วันที่ 22 กันยายน 2477 โดยมีพระราชสาส์นประพันธ์เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ
รัฐบาลได้แถลงนโยบายในการบริหารแผ่นดินเมื่อขอความไว้วางใจต่อสภาผู้แทนราษฎร
เมื่อวันที่ 24 กันยายน 2477 ซึ่งมีส่วนที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาภาคบังคับดังนี้

ในหลักการศึกษา รัฐบาลมีความประสงค์อย่างยิ่งที่จะให้การศึกษาแก่พลเมืองทั่วไป
อย่างเต็มที่ ให้ได้รับการอบรมในระบบการปกครองตามแบบรัฐธรรมนูญ รัฐบาลจะ
ปรับปรุงงานประถมและมีชัยให้มัธยมที่ 1 ขยายการประถมที่หาให้มีโรงเรียนประชาบาล
อย่างน้อยตำบลละ 1 โรงเรียน เพื่อให้ก้าวหน้าแพร่หลายโดยลำดับที่รัฐธรรมนูญต้องการ
... เพื่อที่จะให้การศึกษาได้เป็นไปตามนโยบายนี้ รัฐบาลจะปรับปรุงการงานให้รัดกุมเหมาะ
แก่กาลสมัยให้การงานประสานกันใกล้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งจะจัดการปรับปรุงหลักสูตรและ
สรรพตำรา ขยายการฝึกหัดครูทั้งทำฐานะของครูอาจารย์ให้เหมาะสมกับวิชาครูเป็น
วิชาชีพและที่ครูจะเป็นผู้อบรมสั่งสอนกุลบุตรกุลธิดาสืบไป...

รัฐบาลชุดที่ 7 (๗ สิงหาคม 2480-21 ธันวาคม 2480) ในการประชุมสภาผู้แทน
ราษฎร เมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม 2480 นายเลียง ไชยภาค ผู้แทนราษฎรจังหวัดอุบลราช-
ธานี ได้ตั้งกระทู้ถามรัฐบาล เกี่ยวกับการขยายที่ดินพระคลังข้างที่ของรัฐบาล แต่รัฐบาลไม่สำ-
มารอดที่จะตอบปัญหาให้กระจ่างชัดได้ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจึงได้เสนอญัตติขอเปิดอภิปรายทั่ว
ไปเกี่ยวกับเรื่องนี้แก้ไขในตอนค่ำวันนั้นเอง พระยาพลพลพยุหเสนาฯ ก็กราบถวายบังคมลาออก
จากตำแหน่ง โดยให้เหตุผลว่า "เพื่อเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายดำเนินการสอบสวนเรื่องเกี่ยวกับการ

¹ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ 2 วิสามัญ

ชายทึนของ "ระบองข้างโลกโดยสมุทรวรรม" แยกออกมาตามหน้าที่ไกลงนดิเล็ก พระยาพหล-
พลพยุหเสนา เป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่ง
นายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ 9 สิงหาคม 2480 โดยมีนายท้าวเอกหลวงสินธุสงครามชัย
เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ

รัฐบาลได้แถลงนโยบายต่อสภาผู้แทนราษฎร เพื่อขอความไว้วางใจ เมื่อวันที่ 11 สิง-
หาคม 2480 ซึ่งข้อความเบื้องต้น ๆ ว่า "คณะรัฐมนตรีชุดนี้จะดำเนินนโยบายตามทศคณะรัฐ-
มนตรีชุดก่อนได้แถลงไว้ต่อสภาผู้แทนราษฎรแล้ว"²

รัฐบาลชุดที่ ๒ (21 ธันวาคม 2480-16 ธันวาคม 2481) เนื่องจากสภาผู้แทน-
ราษฎรจะสิ้นสุดลงตามวาระ รัฐบาลจึงได้จัดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรขึ้นมาใหม่
เมื่อวันที่ 9 สิงหาคม 2480 เป็นการเลือกตั้งโดยทรงโดยวิธีแบ่งเขต มีผู้แทนราษฎรเขตละ 1
คน ได้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งสิ้น ๑1 คน นายกรัฐมนตรีจึงได้กราบบังคมทูลลาออกจาก
ตำแหน่งตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ สภาผู้แทนราษฎรชุดใหม่ได้มีการประชุมปรึกษาหารือเพื่อ
จะเลือกบุคคลที่เหมาะสมจะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 13 ธันวาคม 2480 ที่ประชุม
ได้มีมติให้นายพันเอกพระยาสุรเสนาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง และให้ทรงพระกรุณาโปรด
เกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 21 ธันวาคม 2480 โดยมีนายท้าวเอกหลวง
สินธุสงครามชัย เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ

รัฐบาลชุดนี้ได้แถลงนโยบายในการบริหารแผ่นดิน เพื่อขอความไว้วางใจต่อสภาผู้แทน
ราษฎรเมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2480 ซึ่งส่วนสำคัญได้แก่การศึกษาค้นคว้าว่า

รัฐบาลจะดำเนินนโยบายที่จะดำเนินการกำหนดต่อไปตามหลัก 6 ประการ ในการประ-
กาศ กิจฐานรัฐธรรมนูญแห่งพระราชอาณาจักรสยาม... ในการจัดการที่กษานั้นรัฐบาลจะได้อให้
การศึกษาเพื่อมิยังคนได้เกิดการครองชีพสมการแก่วิถีการและเป็นกำลังแห่งประเทศชาติ
ตามแนวทางดังต่อไปนี้

1) ส่วนผู้ศึกษา จะให้ขยายงานจัดให้มีการศึกษารวมถึงคนใดแม้ชายออกไปตามความ

¹ ประเสีริฐ ปัทมสุคนธ์ รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (2475-2517) หน้า 235

² ดู หน้า 240-241

แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า การเปลี่ยนแปลงรัฐบาลในแต่ละครั้งนั้นไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงอะไรมากนัก เช่น รัฐบาลสามชุกแรกนั้นแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลก็จริงแต่พระยามโนปกรณนิติธาดา ก็เป็นนายกรัฐมนตรีทั้งสามชุกและมีเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการอยู่สองสมัย แต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลอีกเป็นรัฐบาลชุกที่ดี จะมีการเปลี่ยนแปลงนายกรัฐมนตรี คือพระยาพิบูลย์สุทนต์เสนาเป็นนายกรัฐมนตรีก็ตามแต่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการก็คือเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีซึ่งเคยเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการในรัฐบาลชุกก่อนนั่นเอง หลังจากนั้นก็เปลี่ยนแปลงรัฐบาลจะมีการเปลี่ยนแปลงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการอยู่บ้างแต่พระยาพิบูลย์สุทนต์เสนาเป็นนายกรัฐมนตรีอยู่ตลอดมาจนถึงรัฐบาลชุกที่แปด หรือเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงนายกรัฐมนตรีในรัฐบาลชุกที่เก้าถึงมีนายพันเอกหลวงพิบูลสงคราม (ยศในขณะนั้น) เป็น

ประสังศแห่งพระ ราชนบัญชีประ ตมทีเกษม และ เรง รักษุณภาพให้คชชนควยการนำรุงอุปกรณ ของโรงเรียนและฐานะแห่งครู ...

รัฐบาลชุกที่ ๑ (16 ธันวาคม 2481-6 มีนาคม 2485) จากการที่ได้มีพระบรมราชโองการให้ประกาศพระราชกฤษฎีกาขุดปลี่ยนตำแหน่งราชชุกร เมื่อวันที่ 11 กันยายน 2481 เพื่อจัดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรใหม่ภายในเวลา 90 วันและจากการเลือกตั้งทั่วไป เมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน 2481 นั้นเป็นผลให้มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้นายพันเอกหลวงพิบูลสงคราม (ยศในขณะนั้น) เป็นนายกรัฐมนตรี โดยมีนายพันเอกหลวงพิบูลสงครามเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ

รัฐบาลชุกนี้ได้นำนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดินของสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม 2481 ซึ่งมีนโยบายเกี่ยวกับการจัดการศึกษาภาคบังคับว่า "รัฐบาลนี้จะดำเนินนโยบายทั่วไปตามหลัก 6 ประการ...นโยบายกระทรวงธรรมการ...สามัญศึกษา จะพยายามจัดให้การศึกษภาคบังคับได้ขยายออกไปตามความประสงค์ของพระ ราชนบัญชีประ ตมทีเกษม และ เรง-รักษุณภาพให้คชชนควยการนำรุงอุปกรณของโรงเรียนและฐานะแห่งครู"

ถ้าจะกล่าวโดยสรุปแล้ว ในช่วง 10 ปีแรกของารเปลี่ยนแปลงการปกครอง (24 มิถุนายน 2475-6 มีนาคม 2485) นี้ มีรัฐบาลที่เข้ามาบริหารราชการแผ่นดินรวมทั้งหก ภาชชุก แม้ว่าตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญที่ประกาศไว้ในขณะนั้นจะกำหนดให้รัฐบาลมีเวลาในการบริหารราชการแผ่นดินอยู่เป็นเวลาสี่ปีก็ตาม แต่ความไม่มั่นคงทางการเมืองก็จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลอยู่เสมอ รัฐบาลแต่ละชุกจึงมีเวลาในการบริหารราชการแผ่นดินเพียงระยะเวลาอันสั้น ก็จะเห็นได้ว่า รัฐบาลทั้งเก้าชุกนั้นเพียงชุกหนึ่งเพียงชุกหกและที่เก้าเพียง

ประสงค์แห่งพระราชบัญญัติประถมศึกษาและ เรงรศึกษาดุสิตให้คืนนควายการบำรุงอุปการณ
ของโรงเรียนและฐานะแห่งครู ...¹

รัฐบาศุคที่ ๑ (16 ธันวาคม 2481-6 มีนาคม 2485) จากกรที่ได้น้พระบรมราช-
โองการให้ประกาศพระราชบัญญัติสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 11 กันยายน 2481 เพื่อจัดให้
มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรใหม่ภายในเวลา 90 วันและจากการเลือกตั้งทั่วไป เมื่อ
วันที่ 12 พฤศจิกายน 2481 นั้นเป็นผลให้มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาศุคอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งได้ทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้นายพันเอกหลวงพิบูลสงคราม (ยศในขณะนั้น) เป็นนายกรัฐมนตรี
โดยมีนายนาวาเอกหลวงสินธุสงครามชัยเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ

รัฐบาศุคนี้ได้แถลงนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดินต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่
26 ธันวาคม 2481 ซึ่งนโยบายเกี่ยวกับการจัดการศึกษาภาคบังคับว่า "รัฐบาศุคนี้จะดำเนินนโยบาย
ทั่วไปตามหลัก 6 ประการ... นโยบายกระทรวงธรรมการ... สามีศึกษา จะพยายามจัด
ให้การศึกษาภาคบังคับให้ขยายออกไปตามความประสงค์ของพระราชบัญญัติประถมศึกษาและ เรง-
รศึกษาดุสิตให้คืนนควายการบำรุงอุปการณของโรงเรียนและฐานะแห่งครู"²

ถ้าจะกล่าวโดยสรุปแล้ว ในช่วง 10 ปีแรกของกาเปลี่ยนแปลงการปกครอง (24
มิถุนายน 2475-6 มีนาคม 2485) นี้ มีรัฐบาศุคที่เข้ามาบริหารราชการแผ่นดินรวมทั้งหกเกา
สุค แม้วาตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญที่ประกาศใช้อยู่ในเวลานั้นจะกำหนดให้รัฐบาศุคมีเวลา
ในการบริหารราชการแผ่นดินอยู่เป็นเวลาสี่ปีก็ตาม แต่ความไม่มั่นคงทางการเมืองก็จำเป็นต้อง
มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาศุคอยู่เสมอ รัฐบาศุคแต่ละสุคจึงมีเวลาในการบริหารราชการแผ่นดินเพียง
ระยะเวลาอันสั้น ก็จะเห็นได้ว่า รัฐบาศุคทั้งเก้าสุคนี้มีเพียงสุคคนมเพียงสุคหกและที่เก้าเพียง
สองสุคเท่านั้นที่มีเวลาบริหารราชการแผ่นดินอยู่เกินหนึ่งปี

¹ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ 2 (สามัญ)
พ.ศ. 2480 เล่ม 1 หน้า 24-32

² สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ 2 สุคที่ 3
(สามัญ) พ.ศ. 2481 เล่ม 1 หน้า 18-21

ให้ไต่กรมทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักร ทั้งในกรุงและหัวเมือง และมีนโยบายที่จะขยายโรงเรียนประชาบาลให้ไต่กรมทุกตำบล ๆ ละ 1 โรงเรียนเป็นอย่างน้อย ทั้งนี้เพื่อให้ได้ผลตามเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ในบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ

3) การขยายการศึกษาภาคบังคับ เมื่อรัฐบาลสามารถประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาไต่กรมทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักรในปี พ.ศ. 2478 และได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478 แล้ว รัฐบาลทุกรัฐบาลก็มีนโยบายที่จะขยายการศึกษาภาคบังคับออกไปให้กว้างขวาง ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับคำสั่งของพระราชมัญญัติประถมศึกษา พร้อมทั้งปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาภาคบังคับให้ดีขึ้นด้วยการส่งเสริมคุณภาพของการเรียนการสอนด้วยการจัดหาอุปกรณ์การสอนและปรับปรุงคุณภาพของครู ความคล้อยคลึงและความต่อเนื่องของนโยบายในการจัดการศึกษาภาคบังคับ เมื่อรัฐบาลแต่ละชุดนั้น จะเห็นได้ชัดเจนจากรัฐบาลชุดที่เก้า มีนโยบายพัฒนาเอกหลวงพิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรีต่อจากพระยาพหลพลพยุหเสนาและนายนาวาเอกหลวงสินธุสงครามชัยเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการเช่นเดียวกับรัฐบาลชุดก่อน มีนโยบายในการจัดการศึกษาภาคบังคับเหมือนกันทุกข้อความว่า "สามัญศึกษา จะพยายามจัดให้การศึกษาภาคบังคับให้ขยายออกไปตามคำสั่งของพระราชมัญญัติประถมศึกษาและเร่งรัดคุณภาพให้ดีขึ้นด้วยการบำรุงอุปกรณ์ของโรงเรียนและฐานะแห่งครู" จากนโยบายดังกล่าวจะเห็นได้ว่า การเปลี่ยนแปลงรัฐบาลหรือนายกรัฐมนตรีนั้นไม่มีผลกระทบกระเทือนต่อนโยบายในการจัดการศึกษาภาคบังคับแต่ประการใด

นอกจากความสอดคล้องและต่อเนื่องของนโยบายในการจัดการศึกษาภาคบังคับดังกล่าวแล้ว รัฐบาลที่เข้ามาบริหารราชการแผ่นดินแต่ละชุดยังมีนโยบายที่จะให้การศึกษากับประชาชนใหม่ด้วยความเข้าใจในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยและมีความเป็นอยู่ให้เหมาะสมกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยอีกด้วย

การที่นโยบายในการจัดการศึกษา การศึกษาภาคบังคับและนโยบายท่านอื่น ๆ มีลักษณะที่ต่อเนื่องกันคงเป็นเพราะเหตุผลที่กล่าวไว้แล้ว และที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือรัฐบาลที่เข้ามาบริหารราชการแผ่นดินในช่วงปี 2475-2485 ก็ล้วนแต่เป็นบุคคลที่อยู่ในยุคของ "คณะราษฎร" นั่นเอง ดังนั้นแนวนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดินจึงเป็นการดำเนินนโยบายตามเป้าหมายของ "คณะราษฎร" ที่ได้ประกาศไว้แล้วนั่นเอง

2. การดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับ จาก พ.ศ. 2475-2485

2.1 กรรมการศึกษา สภาศึกษาและแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 ตามบทบัญญัติที่ได้กำหนดไว้ในมาตรา 10 แห่งพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวนั้น จะเห็นได้ว่า "คณะราษฎร" มีเจตนารมณ์ที่จะให้ถึงการปกครองสมัยที่สามภายในเวลา 10 ปีเป็นอย่างช้า หรืออาจจะเร็วกว่านั้นก็ได้ คณะราษฎรได้รับการศึกษาจบชั้นประถมศึกษาชั้นปีที่ 6 ของจำนวนพลเมืองทั้งหมด เพื่อที่จะให้บรรดาลูกหลานเจตนารมณ์ รัฐบาลจึงมุ่งที่จะบำรุงการศึกษาให้ได้ผลตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ ทั้งนี้จึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการศึกษาขึ้น เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2475 ประกอบด้วยสมาชิกจำนวน 5 นาย โดยมีเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นประธานกรรมการและหลวงศรีปรีชาธรรมปาฐกเป็นเลขานุการ¹ เพื่อให้ทำหน้าที่วางแผนการศึกษาชาติขึ้นใหม่ให้เหมาะสมแก่กาลสมัยและวางแผนการปฏิบัติการทาง ๆ ที่ควรจัดทำเป็นการรีบด่วน

คณะกรรมการศึกษาได้ประชุมกันเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2475 และได้กำหนดกิจการที่ควรจัดทำเพื่อปรับปรุงและขยายการศึกษาให้ได้ตามเป้าหมายของรัฐธรรมนูญภายในเวลา 10 ปีดังนี้

- 1) การวางแผนการศึกษาชาติ
- 2) พิจารณากิจการบางอย่างที่กระทรวงธรรมการควรจัดทำไปได้ทันทีและกิจบางอย่างที่เร่งรัด โดยที่ไม่ต้องรอแผนการศึกษาชาติ
- 3) พิจารณาปัญหาทาง ๆ ที่กระทรวงธรรมการเสนอมาเพื่อปรึกษาหารือ³ เกี่ยวกับแผนการศึกษาชาติ² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้กล่าวถึงขอบกว้างของแผนการศึกษาชาติของไทยแม้ก่อน ๆ ไว้ว่า

¹ กระทรวงธรรมการ คำสั่งที่ 18/3783 เรื่องตั้งเลขานุการกรรมการศึกษา ลงวันที่ 12 กรกฎาคม 2475

² "กรรมการศึกษาและสภาศึกษา" วิทยากร 22 : 2505-2506 15 พฤศจิกายน 2475

³ "รายงานการประชุมกรรมการศึกษาครั้งที่ 1" วิทยากร 22 : 2507-2515 15 พฤศจิกายน 2475

แผนการศึกษาของประเทศไทย ได้เริ่มแต่ พ.ศ. 2445 เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งยังดำรงตำแหน่งสยามมกุฎราชกุมาร จะเสด็จขึ้นสู่พระนครทางประเทศญี่ปุ่น ภายหลังที่สำเร็จการศึกษาจากยุโรปและอเมริกาแล้ว ครั้งนั้นได้โปรดเกล้าฯ ให้ปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการกับมหาดเล็กหุ้มแพร 2 นาย ออกไปรับเสด็จพร้อมกับเรือพระที่นั่งจักรีและโปรดเกล้าฯ ตั้งข้าหลวง 3 นาย (มีเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เมื่อครั้งยังเป็นพระยาไพศาลศิลปศาสตร์ รวมอยู่ด้วย-ผู้เขียน) ออกไปตรวจการจัดการศึกษาของประเทศไทยด้วย เวลานั้นประเทศไทยนั้นไควางแผนการศึกษาชาติตั้งแล้ว โดยวิธีตั้งข้าหลวงออกไปตรวจแผนการศึกษาของชาติต่าง ๆ ในยุโรปและอเมริกา แล้วกำหนดวางเป็นแผนการศึกษาชาติของญี่ปุ่น คณะของเราได้ประสบโอกาสได้ชมมือเปิบจากแผนการศึกษาชาติของญี่ปุ่น ซึ่งเป็นแผนที่ใหม่ที่สุดในเวลานั้น จากรายงานของคณะข้าหลวงตรวจการศึกษา ประเทศไทยจึงได้เริ่มวางแผนการศึกษาชาติให้เหมาะสมแก่ความต้องการของประเทศเราแต่นั้น เป็นลำดับมา...

จากคำกล่าวของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีนั้นพอจะเห็นได้ว่า แผนการศึกษาชาติของประเทศไทยเรานั้นก่อน ๆ นั้น มิได้เกิดขึ้นจากการคิดค้นหาแนวทางการจัดการศึกษาเพื่อที่จะให้เหมาะสมกับวัฒนธรรม ความเชื่อและสภาพความเป็นอยู่ของคนไทยมากนัก แต่เป็นเพียงการ "ชมมือเปิบ" จากแผนการศึกษาชาติของประเทศไทยแล้วมากัดแปลงแก้ไขเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

อย่างไรก็ดี แม้ว่าเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจะยอมรับในข้อบกพร่องของแผนการศึกษาชาติของไทยนับก่อน ๆ เพราะใช้วิธีชมมือเปิบจากแผนการศึกษาชาติของประเทศไทย ซึ่งได้รับแนวความคิดมาจากประเทศตะวันตกอีกต่อหนึ่ง แต่ในการประชุมคณะกรรมการศึกษาเพื่อพิจารณาวางแผนการศึกษาชาตินั้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ประธานกรรมการก็ได้กล่าวถึงวิธีการดำเนินงานการปรับปรุงแผนการศึกษาชาติครั้งใหม่ว่า "ในเรื่องนี้ (การวางแผนการ

¹ "เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี การศึกษาของประเทศไทยระหว่างกึ่งศตวรรษที่ผ่านมา" กับการศึกษากสิกรรม หน้า 23-24

ศึกษาชาติ — ผู้เขียน) จะต้องใช้เวลาตรวจคนบางคือ ต้องทบทวนพิจารณาแผนการศึกษาของแต่ละประเทศว่าจะควรลอกแบบหรือคิดแปลงมาใช้ให้เหมาะกับประเทศไทยได้เพียงไร... โครงการศึกษาของประเทศญี่ปุ่นน่าจะเป็นตัวอย่างที่ดีได้" จากคำกล่าวนี้พอจะเห็นได้ว่า แม้พระเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี จะกล่าวถึงแผนการศึกษาชาติก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองว่าเป็นการชุมนุมเอาแบบจากต่างประเทศ แต่เมื่อได้เข้ามามีบทบาทในการวางแผนการศึกษาชาติอีกครั้งหนึ่ง แนวความคิดในการวางแผนการศึกษาชาติก็มีได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากนัก เพียงแต่ทำให้คนควาจากแผนการศึกษาของประเทศไทยต่าง ๆ รวมทั้งประเทศญี่ปุ่นด้วย มาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะกับประเทศไทยเท่านั้น ไม่ไ้มีแนวความคิดที่จะคัดลอกหาสิ่งที่เหมาะสมและเป็นประโยชน์ต่อชีวิตและสังคมไทยให้ไ้มากที่สุด

ในวันเดียวกันนั้นเอง เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีก็ได้กำหนดให้กรรมการแต่ละท่านไปศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับวิธีดำเนินงานการศึกษาและการวางแผนการศึกษาชาติของประเทศไทยต่าง ๆ เพื่อนำมาปรับปรุงแก้ไขเป็นการศึกษาชาติของไทย โดยกำหนดให้พระยาปริยานุสาสน์ไปศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องสามัญศึกษา พระยาอนุสาสน์เนติการไปศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับวิสามัญศึกษา และให้พระ เรียมวิรัชพากย์ไปศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องอุดมศึกษา²

คณะกรรมการศึกษาได้ประชุมพิจารณาวางแผนการศึกษาชาติและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ รวมทั้งหมด หกครั้ง ก็ไ้ยกวางแผนการศึกษาชาติและแผนปฏิบัติการต่าง ๆ ได้เป็นที่เรียบร้อย พอถึงพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวไ้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ประกาศตั้งสภาศึกษาชั้น เมื่อวันที่ 29 สิงหาคม 2475 เพื่อให้ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของกระทรวงธรรมการ³ และได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งคณะกรรมการสภาศึกษาชั้น เมื่อวันที่ 8 กันยายน

¹ "รายงานการประชุมกรรมการศึกษาครั้งที่ 1" วิทยากรย 22 : 2507-2515

15 พฤศจิกายน 2475

²

ก.

³

"ประกาศตั้งสภาศึกษา" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 49 (แผนกฤษฎีกา) ลงวันที่

31 สิงหาคม 2475 หน้า 338-339

2475 มีกรรมการทั้งหมด 15 นาย* โดยมีเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นนายกกรรมการ และ
หลวงศรีปริชาธรรมปรากฏเป็นเลขานุการ²

คณะกรรมการสภาศึกษา ได้ประชุมพิจารณาแนวทางในการจัดการศึกษาและทบทวน
แผนการศึกษาชาติที่คณะกรรมการศึกษาได้ร่างขึ้นไว้แล้วอีกครั้งหนึ่ง โดยพยายามที่จะแก้ไขข้อ
บกพร่องต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในครั้งก่อน เพื่อให้การจัดการศึกษาได้เป็นไปในแนวทางที่ถูกต้อง
ด้วยวิธีคู่มืออย่างจากประเทศอื่น ๆ แล้วเลือกเฉพาะส่วนที่สมควรและถูกต้อง มาปรับปรุงแก้ไขให้
เหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่และได้ประโยชน์มากที่สุด ดังที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีนำยก-
กรรมการสภาศึกษาได้กล่าวในที่ประชุมคณะกรรมการสภาศึกษา เมื่อวันที่ 29 กันยายน 2475
ว่า

การจัดการศึกษาเป็นของยาก อาจจัดถูกหรือจัดผิด... การจัดการศึกษาเหมือนปลูกไม้แก่น
ถ้าผิดกว่าจะรู้ว่าผิดก็ไม่ได้ไกลแล้ว... ต่างประเทศที่เจริญแล้วก็มีเวลาจัดการศึกษาของ
เขามาหลายร้อยปี จึงรู้สึกได้ว่าเราได้เปรียบในข้อที่ว่า เราอาจจะพิจารณาแผนของต่าง
ประเทศเสียก่อนแล้วลอกแบบเฉพาะที่เหมาะสมเป็นประโยชน์แก่เรา คือ Adapt
ไม่ใช่ Adopt...³

จากข้อความที่กล่าวแล้วจะเห็นได้ว่า เป้าหมายในการจัดการศึกษาและวางแผนการ
ศึกษาของชาติภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น พยายามที่จะแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ
ที่เกิดขึ้นแล้วจากการจัดการศึกษาสมัยก่อนให้ดีขึ้น ส่วนการวางแผนการศึกษาชาติครั้งนี้ คณะ
กรรมการสภาศึกษาที่พยายามที่จะวางแนวทางในการจัดการศึกษาให้สอดคล้องตามเป้าหมายของ
"คณะราษฎร" ทั่วๆ ไป จะให้การศึกษาย่างเต็มที่แก่ราษฎร" โดยเฉพาะในระดับประถมศึกษาซึ่ง

* ทุกรายละเอียดในภาคผนวก ข:

1 "ประกาศตั้งกรรมการสภาศึกษา" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 49 (แผนกกฤษฎีกา)

ลงวันที่ 11 กันยายน 2475 หน้า 360-361

2 กระทรวงธรรมการ คำสั่งที่ 32/6624 เรื่องตั้งเลขานุการสภาศึกษา ลงวันที่

17 กันยายน 2475

3 "รายงานการประชุมสภาศึกษาครั้งที่ 1" วิทยากรย 5: 640-642 1 มีนาคม

2475

เป็นการศึกษาภาคบังคับ ทั้งนี้เนื่องจาก "ตามรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามนั้น เห็นได้ชัดว่า นโยบายของรัฐบาลมีความประสงค์จะให้ได้รับการศึกษาในระดับประถมศึกษา ให้มากที่สุด เพราะเมื่อประชาชนพลเมืองส่วนมากสำเร็จประถมศึกษาแล้วก็จะได้มีภูมิปัญญาพอสมควร" ¹ และจะได้เป็นประโยชน์ในการประกอบอาชีพและการสร้างเสริมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยให้มั่นคงถาวรด้วย

คณะกรรมการการศึกษาได้ประชุมพิจารณาแผนการศึกษาชาติที่คณะกรรมการศึกษาได้ยกร่างไว้แล้ว เพื่อแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆอีก จนเป็นผลสำเร็จ แล้วเสนอต่อกระทรวงธรรมการ กระทรวงธรรมการก็ได้นำเสนอมติ "คณะกรรมการราษฎร" เมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2475 ซึ่งก็ได้มีพระบรมราชโองการให้ประกาศใช้ เมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2475

2.2 แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 ที่ประกาศใช้เมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2475 นั้น มีสาระสำคัญพอที่จะสรุปได้ดังนี้

2.2.1 ความมุ่งหมาย เพื่อให้พลเมืองไม่เลือกเพศ ชาติ ศาสนาได้รับการศึกษาอบรมพอเหมาะแก่โอกาส ทั้งนี้เพื่อให้ได้เป็นประโยชน์ในการประกอบอาชีพและเพื่อความสมบูรณ์แห่งพลสันนิบาต

2.2.2 แนวการจัดการศึกษา แบ่งออกเป็นสามส่วนให้พอเหมาะกัน คือ 1. วิชาศึกษาอบรมใหม่สำหรับชนชั้นงาน 2. วิชาศึกษาใหม่ปัญญาความรู้ 3. วิชาศึกษาให้เป็นผู้มีร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์

2.2.3 สามัญศึกษาและวิสามัญศึกษา การศึกษาวิชาสามัญซึ่งเป็นความรู้พื้นฐานทั่วไปแบ่งออกเป็น ระดับประถมศึกษาสี่ปีคือประถมปีที่ 1-4 ระดับมัธยมศึกษาสี่ปีคือมัธยมปีที่ 1-4 มัธยมปลายสี่ปีคือ มัธยมปีที่ 5-8 ส่วนวิสามัญศึกษาหรือวิชาชีพจัดให้เหมาะแก่ภูมิประเทศ เช่น วิชาเกษตรกรรม หัตถกรรมและพาณิชย์การ ซึ่งเป็นความรู้ที่จำเป็นสำหรับประกอบการเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมต่างๆ การจัดวิสามัญจะต้องจัดให้พอรับกับสามัญศึกษาได้ทุกระยะ

2.2.4 การศึกษาภาคบังคับ ได้แก่การศึกษาที่รัฐบังคับให้ทุกคนไม่เลือกเพศ

¹ "รายงานการประชุมสภาศึกษาครั้งที่ 4" วิทยาสาร 7:871-876 1 เมษายน 2476

ชาติ ศาสนา เรือนจนสำเร็จตามบทบังคับบัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2464 คือให้เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่กับประถมศึกษ้อีกสองปี การศึกษาภาคบังคับนี้รัฐบาลต้องจัดให้เปล่าโดยไม่เก็บค่าเล่าเรียน

2.2.5 ประเภทของโรงเรียน โรงเรียนแบ่งตามประเภทเจ้าของผู้ออกทุนทรัพย์ตั้งขึ้นหรือดำรงไว้สามประเภท คือ

โรงเรียนรัฐบาล ได้แก่โรงเรียนที่รัฐบาลออกทุนจัดตั้งขึ้นหรือดำรงอยู่

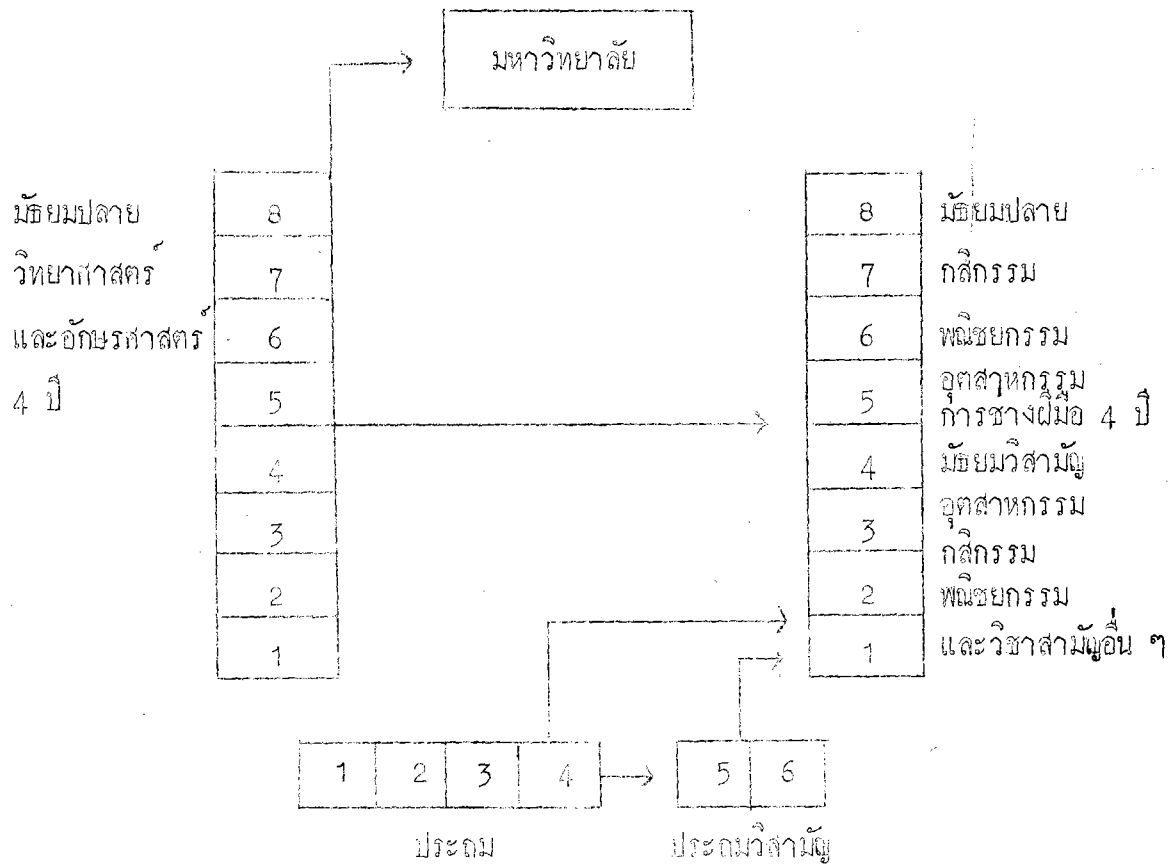
โรงเรียนประชาบาล ได้แก่โรงเรียนที่ประชาชนออกทุนจัดตั้งขึ้นหรือดำรงอยู่ ตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2464

โรงเรียนราษฎร์ ได้แก่โรงเรียนของบุคคลหรือคณะบุคคลที่จัดตั้งขึ้นและดำรงอยู่ตามพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พุทธศักราช 2461

กล่าวโดยทั่วไป ในด้านโครงสร้างของแผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2475 นี้จะเห็นได้ว่าคณะกรรมการศึกษาและกรรมการสภาศึกษาพยายามอย่างยิ่งที่จะวางแผนการศึกษาชาติให้เหมาะสมแก่กาลสมัย เพื่อให้ได้ผลสอดคล้องตามเป้าหมายแห่งบทบัญญัติรัฐธรรมนูญและแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ที่เคยมีมาแล้วในแผนการศึกษาชาติฉบับก่อน ๆ แต่แผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2475 ก็มีได้แตกต่างไปจากโครงการศึกษา พ.ศ.2456 และโครงการศึกษา พ.ศ.2464 มากนัก โดยเฉพาะในระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับ โครงการศึกษา พ.ศ.2456 ที่ใช้มาก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2464 และโครงการศึกษา พ.ศ.2464 ก็ได้กำหนดการศึกษาในระดับประถมศึกษาไว้เป็นสองตอน คือชั้นประถมศึกษา สามปี และประถมศึกษาวิสามันต์อีกสองปี ส่วนแผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2475 นี้ก็ได้กำหนดชั้นประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับไว้เป็นสองตอนเช่นกัน คือประถมศึกษาสามปีกับประถมศึกษาวิสามันต์อีกสองปี รวมเป็นหกปี ดังนั้นการศึกษภาคบังคับจึงเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งปี แต่ในการจัดชั้นศึกษาตามแผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2475 โครงสร้างก็ไม่มี ความแตกต่างไปจากโครงการศึกษานับก่อน ๆ มากนัก เพียงแต่

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ.2476 ประเภทการ พิมพ์ที่ 5 เลขที่ 108 เรื่องประกาศแผนการศึกษาชาติ 28 มีนาคม 2475

ภาพประกอบ 2 แผนภูมิแผนการศึกษาระดับ พ.ศ. 2475

ที่มา แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2476
 ประเภทการ พิมพ์ 5 เล่มที่ 108 เรื่องประกาศแผนการศึกษาระดับ 28 มีนาคม 2475

จัดให้พอลด ๓๖๖ ก กหรือที่เรียกว่าชั้นเตรียมประถมเป็นประถมปีที่ 1 ส่วนประถม
ปีที่ 1,2,3, 4 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000

ดังนั้น โครงสร้างของการจัดการศึกษาก่อนบังคับตามแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475
จึงแทบจะเรียกได้ว่า ไม่ค่อยแตกต่างไปจากโครงการศึกษา พ.ศ. 2456 หรือโครงการศึกษา
พ.ศ. 2464 เลย เพียงแต่จัดชั้นประถมสามัญเพิ่มชั้นนอกชั้นเดียวเท่านั้น แม้ว่าในการประชุม
พิจารณาวางแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 ของคณะกรรมการศึกษาชั้นนี้ หลวงกวีวิทย์-
พิสาร จะได้เสนอข้อที่ประชุมว่าควรจัดการศึกษาก่อนบังคับเป็นประถมสามัญหกปีและประถมวิสา-
สามัญอีกสองปีรวมเป็นแปดปี² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีนายกรัฐมนตรีไม่เห็นด้วย โดยให้
เหตุผลว่า

การเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนยังไม่ทั่วถึง ต้องเกณฑ์เด็กที่มีอายุ ๗ ปีบ้าง 10 ปีบ้าง ถ้า
จะให้เรียนประถมสามัญ 6 ปีและประถมวิสามัญอีก 2 ปีรวมเป็น 8 ปีแล้ว เด็กจะมี
อายุพ้นเกณฑ์บังคับก่อน โดยไม่ได้เรียนวิสามัญศึกษา... การที่เด็กรู้แต่หนังสือ ไม่รู้
วิชาอื่นนั้นเป็นเหตุเกิดแห่งโรคเสีมีน ซึ่งระบาคงอยู่ทั่วไปในเวลาอันไม่เป็นที่
ปรารถนาของรัฐบาลเลย...³

ในที่สุดที่ประชุมก็ลงมติให้จัดการศึกษาก่อนบังคับเป็นประถมสามัญสี่ปีและประถมวิสามัญ
อีกสองปี⁴ ซึ่งไม่มีความแตกต่างไปจากแผนการศึกษาชาติฉบับก่อนๆ ผู้เขียนมีความเห็นว่า ถ้า
แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 กำหนดชั้นการศึกษาก่อนบังคับเป็นประถมสามัญหกปี (เท่ากับ

1 กระทรวงธรรมการ คำอธิบายวิธีจัดชั้นศึกษาตามแผนการศึกษาชาติ หน้า 2-3
2 "รายงานการประชุมสภาศึกษาครั้งที่ 4 วันที่ 12 ตุลาคม 2475" วิทยาคาร 7 :
871-876 1 เมษายน 2476
3 ก.
4 ก.

ที่กำหนดไว้ในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2520 ที่กำลังใช้อยู่ในปัจจุบัน- (ดูเขียน) และประณาม
วิสัยทัศน์สองปีรวมเป็นแปดปีรวมทั้งแก้ไขขอบเขตของต่างๆ เพื่อให้ดำเนินไปตามหลักการนี้
แล้ว เป็นคณา การแก้ไขพระราชบัญญัติประณามเรียนหรือมุ่งงบประมาณในการจัดการศึกษา
ภาคบังคับให้มากขึ้น การศึกษาภาคบังคับของไทยคงดีกว่าที่เป็นอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วง
เวลาหกปีครึ่ง เป็นผลให้เด็กได้ เรียนรู้หนังสืออย่างถาวรในโรงเรียนหรือศูนย์เปลากังหันเป็นอยู่

อย่างไรก็ดี เมื่อคำนึงถึงขีดจำกัดของกำลังคน กำลังเงินและกำลังความรู้ความสามารถ
สามารถของรัฐในช่วงเวลาที่จะเริ่มใช้วางแผนจะมีความสามารถไม่เพียงพอที่จะจัดการศึกษาภาค
บังคับหกปีให้บรรลุเป้าหมายได้ แต่เพียงการปรับประณามที่ศึกษาภาคบังคับสี่ปีครึ่งใช้เวลาอีกนาน
กว่าจะได้ผลสมบูรณ์ ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง แม้ว่าคณะกรรมการสภาการศึกษาที่พิจารณาวางแผน
การศึกษาชาติ จะได้นำถึงเป้าหมายที่กำหนดไว้ในแผนปฏิบัติการรัฐธรรมนูญ แต่แผนการศึกษาชาติ
2475 ก็มีใ้กว้างจุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษาเพื่อเป็นการสอดคล้องกับบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ
ไว้เลย ทั้งที่คณะกรรมการสภาศึกษามีเวลาเพียงพอที่จะกำหนดความมุ่งหมายในเรื่องนี้ได้
เพราะการประกาศใช้แผนการศึกษาชาตินั้นประกาศใช้หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นเวลา
นานถึงเก้าเดือนเศษ

แม้ว่าเนื้อหาของโครงสร้างของแผนการศึกษาชาติพ.ศ. 2475 จะไม่แตกต่างไปจาก
แผนการศึกษาฉบับก่อนๆ แต่หาพิจารณาในแง่สาระและความสมบูรณ์ในเนื้อหาแล้ว ก็จะได้เห็นว่า
แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 มีความสมบูรณ์แตกต่างออกไปจากโครงการศึกษานับก่อนๆ มาก
เพราะในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 ได้แบ่งแนวการจัดการศึกษาออกเป็น จริยศึกษา พุทธิ
ศึกษาและพลศึกษา ซึ่งโครงการศึกษานับก่อนๆ มีได้กล่าวถึงไว้เลย แสดงให้เห็นว่านักการศึกษา
ในช่วงเวลานั้นได้เห็นความสำคัญของการศึกษามีได้เป็นการเรียนรู้หนังสือเพียงอย่างเดียวแต่
เป็นการฝึกอบรมทำให้เกิดความเจริญของงานทั้งทางด้านปัญญาความรู้ ที่สรรรพอันถึงงามและ
เป็นผู้ที่มีสุขภาพแข็งแรงมีจิตใจแจ่มใสไปจากแนวความมุ่งเน้นในการจัดการศึกษาของนักการศึกษา
ในปัจจุบันมากนัก ทั้งนี้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 จึงนับได้ว่าเป็นก้าวใหม่ของแนวความ-
คิดในการจัดการศึกษาของนักการศึกษาไทย

2.3 การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา จาก พ.ร.บ. 2475-2478 เป้าหมายที่สำคัญประการหนึ่งของ "คณะราษฎร" ก็คือการที่จะให้การศึกษามากยิ่งขึ้นแก่ราษฎร คณะกรรมการศึกษาที่ได้รับแต่งตั้งขึ้นเพื่อพิจารณาปัญหาเกี่ยวกับการจัดการศึกษาได้มีความเห็นว่า การที่จะให้การศึกษแก่ราษฎรได้อย่างเต็มที่ได้นั้นก็โดยการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา ให้ได้ครบทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักรเป็นการถ้วน เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีประธานกรรมการศึกษา ได้เสนอความเห็นต่อที่ประชุมคณะกรรมการศึกษาในการประชุมครั้งแรก เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2475 ว่า "การศึกษาภาคบังคับนั้นเป็นกิจการที่ควรจัดทำอย่างรีบด่วน โดยเฉพาะในเรื่องการศึกษาประชาบาล ซึ่งจำเป็นต้องจัดทำและควรประกาศใช้พระราชบัญญัติออกไปอย่างกว้างขวาง" ¹ ซึ่งที่ประชุมก็ตกลงเห็นชอบด้วยและให้ประธานกรรมการทำหนังสือชี้แจงแก่กระทรวงธรรมการ

หลังจากที่กระทรวงธรรมการได้รับคำสั่งชี้แจงจากคณะกรรมการศึกษาแล้ว รัฐบาลที่เข้ามาบริหารราชการแผ่นดินในโอกาสต่อมาก็มียุบายที่จะประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาให้ทั่วพระราชอาณาจักร เพื่อให้ได้ผลตามที่กำหนดไว้ในบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญโดยพยายามประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพิ่มขึ้นทุก ๆ ปีนับบรรดูลดสำเร็จในปี พ.ศ. 2478 ซึ่งเป็นปีที่รัฐบาลสามารถประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาได้ครบทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักร นับว่ารัฐบาลทำได้สำเร็จตามนโยบายที่ได้แถลงไว้ต่อสภาผู้แทนราษฎรในเวลาที่ไม่ช้าจนเกินไปนัก

อย่างไรก็ดี การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาได้ครบทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักรนั้นก็ไม่ได้หมายความว่ารัฐบาลสามารถเกณฑ์เด็กที่มีอายุอยู่ในเกณฑ์บังคับเรียนได้เข้าเรียนทุกคนหรือรัฐบาลสามารถจัดตั้งโรงเรียนประถมศึกษาได้ครบทุกตำบลแล้วไม่เป็นเพียงแต่การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาบังคับไว้เพื่อเตรียมจัดตั้งโรงเรียนหรือเพื่อป้องกันปัญหาที่เด็กไม่ยอมเข้าเรียนเมื่อมีการจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้นแล้วเท่านั้น จึงจะเห็นได้ว่าในปี พ.ศ. 2478 ที่รัฐบาลสามารถประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาได้ครบทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักรนั้น มีเด็กที่มีอายุอยู่ในเกณฑ์บังคับเรียนตามพระราชบัญญัติประถมศึกษาทั้งสิ้น 1,780,462 คนแต่เข้าเรียนแล้วเพียง 1,108,034 คน หรือเพียงร้อยละ 62.23 เท่านั้น ²

¹ "รายงานการประชุมกรรมการศึกษารั้งที่ 1" วิทยาคาร 22 : 2507-2515
15 พฤศจิกายน 2475

² กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาประจำปี 2478 หน้า 11

ความก้าวหน้าของการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา จาก พ.ศ. 2475-2478 นั้น จะเห็นได้จากตาราง 13

ตาราง 13 จำนวนตำบลที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาจาก พ.ศ. 2475-2478

พ.ศ.	จำนวนตำบลทั้งหมดหัว พระราชอาณาจักร	จำนวนตำบลที่ประกาศ ใช้พระราชบัญญัติแล้ว	คิดเป็นร้อยละ
2474	4,980	4,148	83.29
2475	4,971	4,263	88.70
2476	4,971	4,707	94.48
2477	4,971	4,854	97.65
2478	4,900	4,900	100.00

ที่มา รวบรวมจาก รายงานการเฝ้าระวังของกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2475-2478

ปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ ๆ ก็คือ การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในมณฑลกรุงเทพฯ เพราะในมณฑลกรุงเทพฯมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาจำนวนน้อยมาก เช่นในปี พ.ศ. 2474 มีตำบลที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาแล้วเพียงร้อยละ 9.79 เท่านั้น โดยเฉพาะในกรุงเทพฯและธนบุรียังมีจำนวนน้อยลงไปอีก เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีประธานกรรมการศึกษาได้นำปัญหาเกี่ยวกับ การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในมณฑลกรุงเทพฯ เข้าปรึกษาหารือในที่ประชุมคณะกรรมการศึกษา เมื่อวันที่ 21 กรกฎาคม 2475 พร้อมทั้งชี้แจงเหตุผลและความจำเป็นที่จะต้องประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในมณฑลกรุงเทพฯ ซึ่งมีข้อความบางตอนว่า

ในเวลานี้มีเด็กเป็นจำนวนมากในกรุงเทพฯที่ไร้การควบคุมของผู้ปกครอง พวกกันไปมั่วสุมเที่ยวเตร่ รับประทานโรงมหรสพ... เด็กพวกนี้ไม่เพียงแต่ขาดการอบรมที่ดี

เท่านั้นแต่กลับได้รับการยอมรับที่ซ้ำซ้ำ เสด็จรามาเนาประการ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้อง
แก้ไขภาวะจิตที่ตกต่ำให้หนักขึ้นไป โดยการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาใน

มณฑลกรุงเทพฯ โดยเร็ว...¹

ที่ประชุมกึ่งกลางเห็นชอบด้วยและให้เสนอปัญหาต่อกระทรวงธรรมการ² ในขณะที่เกี่ยว
กัน ทางด้านสื่อสารมวลชนก็แสดงความเห็นด้วยกับการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาใน
มณฑลกรุงเทพฯ เป็นคนว่า วารสารวิทยาสารยกไกลเสนอขอทบวงราชการสนับสนุนการประกาศ
ใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในมณฑลกรุงเทพฯ ว่า

การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับกรุงเทพฯ เป็นอย่างยิ่ง
ความจริงแล้วการจะมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาก่อนมณฑลอื่น ๆ เสียอีก
แต่เมื่อทำเช่นนั้นแล้วก็ควรแก้ไขในส่วนที่ล้าช้าไป โดยการประกาศใช้พระราชบัญญัติให้
ครบทั้ง 24 อำเภอโดยเร็ว...³

การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในท้องที่กรุงเทพฯ มณฑลนครภายหลังจากการเปลี่ยนแปลง
การปกครองใหม่ ๆ นั้นมิได้ดำเนินการโดยเร่งรีบนัก ดังที่ปรากฏว่า ได้มีการประกาศ
ใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพียงที่ตำบลบางรักใหญ่ อำเภอบางบัวทอง จังหวัดนครปฐมที่ตำบล
เกี่ยวเท่านั้น เมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม 2475⁴ และหลังจากที่คณะกรรมการศึกษาได้เสนอความ
เห็นและความจำเป็นที่จะต้องประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในมณฑลกรุงเทพฯ แล้ว นโยบาย
เกี่ยวกับการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในท้องที่กรุงเทพฯ ก็กลายเป็นนโยบายที่

¹ "รายงานการประชุมกรรมการศึกษาครั้งที่ 2 วันที่ 21 กรกฎาคม 2475" วิทยาสาร

23 : 2619-2623 1 ธันวาคม 2475

² ก.

³ "พระราชบัญญัติประถมศึกษาในมณฑลกรุงเทพฯ" วิทยาสาร 22 : 2498

15 พฤศจิกายน 2475

⁴ "ประกาศกระทรวงธรรมการ : ใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 เพิ่มเติม
ในท้องที่กรุงเทพฯ มณฑลนคร" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 49 (ฉบับพิเศษ) ลงวันที่ 17

กรกฎาคม 2475 หน้า 207-208

สำคัญของรัฐบาล กระทรวงธรรมการก็ได้ดำเนินการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาใน
มณฑลกรุงเทพฯอย่างรีบเร่ง โดยการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในท้องที่กรุงเทพ
มหานครอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2475 รวมทั้งสิ้น 22 ตำบล คือ อำเภอบางเขน
5 ตำบล อำเภอสามพระยา 8 ตำบล อำเภอบางกะปิ 9 ตำบล¹

หลังจากที่มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2475 โดยมี
พระยามโนปกรณนิติธาดาเป็นนายกรัฐมนตรีและเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นรัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงธรรมการแล้ว นโยบายในการจัดการศึกษาที่สำคัญก็คือ การประกาศใช้พระราชบัญญัติ
ประถมศึกษาให้ทั่วทั้งกรุงเทพฯและหัวเมือง เพื่อให้ได้ปริมาณตามที่กำหนดไว้ในบทบัญญัติแห่ง
รัฐธรรมนูญ เพื่อให้ได้โดยลตามนโยบายที่ได้แถลงไว้ รัฐบาลจึงได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติ
ประถมศึกษาเป็นการเร่งด่วน โดยเฉพาะในท้องที่กรุงเทพมหานคร ดังที่เห็นได้ว่า ในระยะ
เวลาเพียงสามเดือนเศษของรัฐบาลชุดนี้ ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในท้องที่
กรุงเทพมหานครรวมทั้งสิ้น 7 ครั้ง เป็นจำนวนรวม 300 ตำบล ดังจะเห็นได้จากตาราง 14

ตาราง 14 จำนวนตำบลที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในท้องที่กรุงเทพมหานคร
ของรัฐบาลชุดที่ 2

ครั้งที่	วัน เดือน ปี	จังหวัด	อำเภอ	จำนวนตำบล	รวม
1	23 ธันวาคม 2475	ธนบุรี	บุลกุลไธ	10	10
2	28 ธันวาคม 2475	ธนบุรี	คลองสาน	6	6
3	21 มกราคม 2475	พระนคร ธนบุรี	บางรัก บางพลัด บางขุนเทียน	1 18	

¹ "ประกาศกระทรวงธรรมการ : ใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 เพิ่มเติม
ในท้องที่กรุงเทพมหานคร" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 49 (แผนกกฤษฎีกา) ลงวันที่ 27 พฤศจิกายน
2475 หน้า 516-518

ตาราง 14 (ต่อ)

ครั้งที่	วัน เดือน ปี	จังหวัด	อำเภอ	จำนวนตำบล	รวม
4	18 มกราคม 2475	พระนครศรีอยุธยา	บางกอกใหญ่	2	42
			คลังชั้น	8	
5	6 กุมภาพันธ์ 2475	พระนครศรีอยุธยา	บางซื่อ	4	4
			คูสิต	20	
6	6 มีนาคม 2475	พระนครศรีอยุธยา	ภาษีเจริญ	10	33
			กิ่งหนองแขม	3	
			พระนคร	10	
7	25 มีนาคม 2475	พระนครศรีอยุธยา	สัมพันธวงศ์	19	50
			ป้อมปราบศัตรูพ่าย	12	
			บางยี่เรือ	9	
7	25 มีนาคม 2475	พระนครศรีอยุธยา	พระนคร	28	288
			สัมพันธวงศ์	19	
			ป้อมปราบศัตรูพ่าย	10	
			ปทุมวัน	10	
			บางรัก	24	
			บ้านทะเลยาย	12	
			คูสิต	6	
			นางเลิ้ง	6	
			พระโขนง	8	
			บางซื่อ	2	
			ลาดกระบัง	6	
			บางเขน	1	

ตาราง 14 (ต่อ)

ครั้งที่	วัน เดือน ปี	จังหวัด	อำเภอ	จำนวนตำบล	รวม
		ชลบุรี	บางคอกใหญ่	13	155
			คลองสำน	4	
			บางยี่เรือ	3	
			ราษฎรบูรณะ	3	
	รวม			300	300

ที่มา รวบรวมจาก "ประกาศกระทรวงธรรมการ : ใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 เพิ่มเติมในท้องที่กรุงเทพมหานคร" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 49 (แผนกกฎกระทรวง) ลงวันที่ 25 ธันวาคม 2475 - วันที่ 26 มีนาคม 2475 หน้า 587-778

จากตาราง 14 จะเห็นได้ว่า ภายในระยะเวลาเพียงสามเดือนเศษของรัฐบาลชุดที่ 2 ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในท้องที่กรุงเทพมหานครและชลบุรีเพิ่มเติมถึง 300 ตำบล ถ้าวรวมกับจำนวนตำบลที่ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติในรัฐบาลชุดที่หนึ่ง จำนวน 23 ตำบล ก็แสดงว่ารัฐบาลภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองพยายามที่จะประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาให้โดยลุลตามเป้าหมายของนโยบายที่ได้แถลงต่อรัฐสภาไว้ สรุปแล้วในปี พ.ศ.2475 จำนวนตำบลในท้องที่กรุงเทพมหานครที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาแล้วรวม 366 ตำบล¹ และรัฐบาลชุดที่สามได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในท้องที่กรุงเทพมหานครเพิ่มเติมอีก

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ.2476 ประเภทการ พิมพ์ที่ 1 เลขที่ 31 เรื่องคณะรัฐมนตรีขอให้แสดงโครงการที่คิดจะจัดทำในปี พ.ศ. 2476 เพื่อแถลงแก่ประชาชน สำนักที่ ก.632/2476 ลงวันที่ 9 พฤษภาคม 2476

เมื่อวันที่ 8 เมษายน 2476 เป็นจำนวน 7 ตำบล¹ ก็เป็นอันว่า รัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในท้องที่กรุงเทพมหานครได้ครบทุกตำบล รวมทั้งสิ้น 373 ตำบล² ในต้นปี พ.ศ. 2476 นั้นเอง

การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพื่อให้ได้ครบทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักรนี้ รัฐบาลที่เข้ามาบริหารราชการแผ่นดินภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้พยายามที่จะประกาศใช้พระราชบัญญัติเพิ่มขึ้นทุก ๆ ปี ซึ่งก็เป็นผลสำเร็จในปี พ.ศ. 2478 ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2478 นี้จึงนับว่าเป็นปีที่สำคัญหนึ่งของประวัติศาสตร์การศึกษาภาคบังคับ แสดงถึงความพยายามของรัฐบาลที่จะประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาให้ได้ครบทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักร ซึ่งได้เริ่มจัดทำมาตั้งแต่ พ.ศ. 2464 ก็เป็นผลสำเร็จในปี พ.ศ. 2478 นี้เอง ซึ่งก็ต้องใช้เวลานานถึง 15 ปี และเป็นการแสดงถึงความพยายามของรัฐบาลที่จะยกระดับความรู้ของประชาชนให้สูงขึ้นด้วย เพราะเมื่อประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาได้ครบทุกตำบลแล้ว เด็กที่มีอายุอยู่ในวัยเล่าเรียนก็จะมีโอกาสเข้าเล่าเรียนในโรงเรียนที่รัฐบาลจัดตั้งขึ้นโดยทั่วกัน แม้ว่าในปี พ.ศ. 2478 นี้รัฐบาลจะไม่สามารถเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนได้หมดทุกคนก็ตาม ดังที่ผู้ให้ข้อสังเกตว่า "ในทัศนะของการศึกษา ในทัศนะที่เราได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาทั่วประเทศแล้ว นั่นก็คือหมายความว่า เราได้จัดการยกประเทศของเราให้อยู่ในหมู่ประเทศที่เจริญแล้วทันที ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าปลื้มใจอย่างยิ่ง"³

ผู้เขียนมีความเห็นด้วยกับทัศนะดังกล่าวเป็นอย่างยิ่ง เพราะเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาได้ครบทุกตำบลแล้ว รัฐบาลก็จำเป็นต้องจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลเพิ่มมากขึ้นให้เพียงพอกับความต้องการ เด็กที่อยู่ในวัยเล่าเรียนก็จะได้มีโอกาสเข้าเรียนได้

¹ "ประกาศกระทรวงธรรมการ : ใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 เพิ่มเติมในท้องที่กรุงเทพมหานคร" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 50 (แผนกกฎหมาย) ลงวันที่ 16 เมษายน 2476 หน้า 55-56

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2476 ประเภทการ พิมพ์ที่ 1 เลขที่ 31 เรื่อง คณะรัฐมนตรีขอใช้แสดงโครงการกิจการที่คิดจะจัดทำในปี พ.ศ. 2476 เพื่อแถลงแก่ประชาชน สำนักที่ ต. 632/2476 ลงวันที่ 4 พฤษภาคม 2476

³ ม.ล.ปิ่น มาลากุล ปาฐกถาเรื่องการศึกษา หน้า 75

โดยทั่วถึงกัน หรือแม้ว่าประชาชนพลเมืองจะไม่นิยมในการศึกษา ไม่ตระหนักถึงคุณค่าของการศึกษาโดยไม่ยอมส่งบุตรหลานของตนเข้าเล่าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาที่ทางรัฐบาลจัดตั้งขึ้น รัฐบาลก็มีพระราชบัญญัติประถมศึกษาเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหานี้ได้ การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาได้ครบทุกตำบลจึงนับว่าเป็นความสำเร็จที่สำคัญประการหนึ่ง อันจะเป็นผลทำให้ระดับความรู้ของประชาชนสูงขึ้นไปอีกด้วย

2.4 พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2476

2.4.1 ความเป็นมาของพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2476 การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรครั้งแรก เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2476 เป็นผลทำให้มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม 2476 นับเป็นรัฐบาลชุดที่ห้า นับตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา นโยบายในการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับที่สำคัญของรัฐบาลชุดนี้ก็คือ การขยายการศึกษาภาคบังคับให้แพร่หลาย เพื่อให้ได้โดยผลตามที่ได้กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ประเภท 1 ที่ได้รับเลือกตั้งมาเป็นครั้งแรกนี้ ได้ให้ความสนใจต่อการจัดการศึกษาภาคบังคับของรัฐบาลเป็นอย่างมาก ได้มีการนำปัญหาเกี่ยวกับการศึกษาในระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับ ขึ้นมาอภิปรายในที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรอย่างกว้างขวาง โดยการตั้งกระทู้ถามกระทรวงธรรมการเกี่ยวกับการจัดการศึกษาภาคบังคับ ว่ารัฐบาลจะสามารถจัดทำให้โดยผลตามที่ได้กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญและตามนโยบายที่ได้แถลงไว้ต่อสภาผู้แทนราษฎรหรือไม่ เช่น นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดอุบลราชธานี ได้ตั้งกระทู้ถามกระทรวงธรรมการ เกี่ยวกับปัญหาเรื่องการจัดการศึกษาภาคบังคับ ในที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 25 มกราคม 2476 ซึ่งมีข้อความสำคัญบางตอนว่า

รัฐบาลนี้ได้แถลงนโยบายไว้แล้วว่า จะขยายการประถมศึกษาให้แพร่หลาย แต่การศึกษาตามหัวเมืองได้จัดให้มีโรงเรียนส่วนมากตำบลละ 1 โรงเท่านั้น ถ้าตำบลไหนใหญ่โตกว้างขวางมีพลเมืองมาก ก็มี 2 โรง บางตำบลมีถึง 30 หมู่บ้าน เด็กจึงได้รับการศึกษาไม่ถึงครึ่งจำนวน เด็กได้รับโอกาสศึกษาเล่าเรียนเฉพาะหมู่บ้านที่อยู่ใกล้โรงเรียน

เท่านั้น... ปัญหาที่จะบรรลุจุดหมายในการที่รัฐบาลได้แถลงนโยบายไว้นั้น การศึกษาเป็น
สิ่งจำเป็นมาก เพราะอยู่ในหลัก 6 ประการ... ขอให้รัฐบาลใจป้ำ คือ ให้เอาการศึกษา
เป็นสำคัญและจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลให้เพียงพอไม่ค้ำหรือ...¹

ซึ่งในเรื่องนี้กระทรวงธรรมการก็ได้ให้คำตอบว่า ใ้พยายามอย่างเต็มที่แล้วแต่ก็มี
ปัญหาเกี่ยวกับการเงินและทางรัฐบาลมีนโยบายที่จะให้ทางคณะสงฆ์ช่วยเหลือในการจัดการศึกษา
ในโรงเรียนประชาบาลด้วย² และในระยะเวลาเดียวกันนี้เอง ขุนสกลวิชิตศึกษากร ก็ได้ยื่นหนังสือ
สอบถามกระทรวงธรรมการ เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2476 เพื่อให้กระทรวงธรรมการตอบใน
ที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร ว่า "ทำไมเวลานี้ รัฐบาลจึงไม่กล้าทุ่มเทเงินบำรุงการศึกษาประชา
บาลซึ่งเป็นส่วนสำคัญ ไม่เป็นเอกเทศหลัก 6 ประการที่ว่า รัฐบาลจะให้การศึกษาอย่างเต็มที่
แก่ราษฎรหรือ"³ ซึ่งกระทรวงธรรมการก็ยอมรับว่า งานการศึกษาเป็นงานที่สำคัญยิ่งของชาติ
แต่ในขณะที่ยังไม่เพียงพอ เช่นนี้จำเป็นจะต้องคอยทำต่อไป⁴

ในขณะที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรกำลังเร่งเร้าให้รัฐบาลขยายการศึกษาในระดับประถม
ศึกษาออกไปให้กว้างขวางเพื่อให้ได้ผลตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญนี้เอง สมาชิกสภาผู้แทน
ราษฎรบางนายก็เห็นว่า ปัญหาที่สำคัญประการหนึ่งของการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับก็คือ
พระราชบัญญัติประถมศึกษา เพราะพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 นั้นใช้มาเป็นเวลา
นานแล้ว ย่อมมีข้อบกพร่องและไม่เหมาะสมแก่กาลสมัย ควรจะมีการแก้ไขปรับปรุงข้อบกพร่อง
ต่าง ๆ ที่มียุบยั้ง คุ้มเหตุตนเอง นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัด
อุบลราชธานี จึงได้นำร่างพระราชบัญญัติประถมศึกษาแก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476 เสนอ

¹ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ 1 พ.ศ.
2476 หน้า 401

² ก. หน้า 402

³ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2476
ประเภทการ แก้ไขที่ 2 เลขที่ 69 เรื่อง เลขาธิการคณะรัฐมนตรีส่งสำเนากระทู้ถามของขุน
สกลวิชิตศึกษากรมาให้พิจารณา 26 กุมภาพันธ์ 2476

⁴ ก.

คือที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 7 มีนาคม 2476 เพื่อให้ที่ประชุมพิจารณาหลักการ โดยมีความมุ่งหมายและหลักการที่สำคัญว่า "จะให้การศึกษาของกุลบุตร กุลธิดาตามชนบทที่ยังไม่ได้รับการศึกษาเพื่อให้ได้รับการศึกษาก้าวหน้าขึ้นไป ทั้งยังเป็นส่งเสริมหลักนโยบายของรัฐบาลที่จะขยายการศึกษาให้แพร่หลาย" ในร่างพระราชบัญญัติประถมศึกษาฉบับแก้ไขเพิ่มเติมนี้ กองการที่จะแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ของพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ในเรื่องการกำหนดอายุการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนว่า ควรจะเข้เป็นอายุในการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนขึ้นได้เพียง 8 ปีเท่านั้นไม่ใช่เป็น 9 ปีหรือ 10 ปีตามพระราชบัญญัติเดิมและแก้ไขมาตรา 6 แห่งพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ให้ว่าเด็กจะขาดเรียนเกิน 30 วันติดกันไม่ได้ เป็นขาดเรียนไม่เกิน 15 วันหรือขาดเรียนไม่เกินกว่าครึ่งของเวลาเรียนในปีหนึ่ง ๆ

กระทรวงธรรมการได้ชี้แจงต่อที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า พระราชบัญญัติประถมศึกษานี้ กระทรวงธรรมการกำลังคิดที่จะปรับปรุงแก้ไข โดยได้ทำหนังสือเวียนไปยังทุกจังหวัดเพื่อเป็นการปรึกษาหารือว่า พระราชบัญญัติประถมศึกษานี้ใช้มาเป็นเวลานานแล้ว มีปัญหาข้อข้องสมควรมีการแก้ไขหรือไม่ การที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเสนอร่างพระราชบัญญัติประถมศึกษาฉบับแก้ไขเพิ่มเติมจึงเป็นการตรงกับความต้องการของกระทรวงธรรมการพอดี ในที่สุดพระยาพลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรีซึ่งดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการด้วยในขณะนั้น ก็ได้ยอมรับเองร่างพระราชบัญญัติประถมศึกษาฉบับแก้ไขเพิ่มเติมของนายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ ไปปรับปรุงแก้ไขร่วมกับพระราชบัญญัติประถมศึกษาที่กระทรวงธรรมการจะยกร่างขึ้นใหม่⁴

รัฐบาลได้ใช้เวลาในการยกร่างพระราชบัญญัติประถมศึกษาอยู่เป็นเวลาหนึ่งปีเต็ม จึงสำเร็จเรียบร้อยและได้เสนอให้ที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรพิจารณาหลักการ เมื่อวันที่

1 สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ 1 พ.ศ. 2476 หน้า 1389
 2 " " "
 3 ก. หน้า 1391-1394
 4 ก. หน้า 1402-1403
 5 ก. หน้า 1403 ..

31 มีนาคม 2477 (วันสุดท้ายของปีในเวลานั้น) ซึ่งที่ประชุมก็ลงมติรับหลักการแห่งพระราชบัญญัติดังกล่าวโดยพร้อมเพรียงกัน¹ สถาปนาแผนราษฎรไต่ประชุมพิจารณาเลือกคณะกรรมการวิสามัญเพื่อพิจารณาพระราชบัญญัติประถมศึกษาออกเมื่อวันที่ 6 สิงหาคม 2478 และได้มีมติเลือกคณะกรรมการวิสามัญชั้น 9 นาย* โดยกำหนดให้มีการแปรญัตติกายในเวลา 15 วัน²

คณะกรรมการวิสามัญชุดนี้ได้พิจารณาแก้ไขร่างพระราชบัญญัติประถมศึกษาฉบับใหม่จนเป็นผลสำเร็จเรียบร้อยและได้นำเสนอต่อที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ 26 ตุลาคม 2478³ สมาชิกสภาผู้แทนได้มีการอภิปรายกันอย่างกว้างขวางพร้อมกันมีการแก้ไขเป็นบางส่วนแต่ยังไม่เป็นที่เรียบร้อย จึงได้มีการประชุมเรื่องนั้นอีกครั้งหนึ่งในวันที่ 27 ตุลาคม 2478 ที่ประชุมจึงได้ลงมติในร่างพระราชบัญญัติกันจนไปในวาระที่สาม ซึ่งเป็นอันว่าให้ประกาศใช้เป็นกฎหมายได้⁴ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้ เมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน 2478 โดยมีผลบังคับตั้งแต่วันที่ 24 พฤศจิกายน 2478 เป็นต้นไป

จะเห็นได้ว่า ความพยายามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่จะแก้ไขพระราชบัญญัติประถมศึกษาเป็นผลสำเร็จโดยรวดเร็วพอควร ทั้งนี้เป็นเพราะว่า ทั้งทางฝ่ายสมาชิกสภาผู้แทนฝ่ายกระทรวงธรรมการหรือฝ่ายรัฐบาลนั้นมีความประสงค์ที่จะแก้ไขพระราชบัญญัติประถมศึกษาที่ใช้อยู่มาเป็นเวลานานแล้วเช่นเดียวกัน ดังที่ปรากฏว่า แนวความคิดที่จะปรับปรุงแก้ไขพระราชบัญญัติประถมศึกษาของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนั้น ปรากฏขึ้นครั้งแรกในช่วงรัฐบาลชุดที่ 5 แต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ 22 กันยายน 2477 และมี

¹ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ 2 วิสามัญ พ.ศ. 2477 เล่ม 4 หน้า 5030-5031

* ดูรายละเอียดในภาคผนวก ค.

² สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ 2 สามัญ พ.ศ. 2478 เล่ม 1 หน้า 144-150

³ ก. หน้า 1862-1922

⁴ ก. หน้า 1924-2004

การเปลี่ยนแปลงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการด้วย แต่การปรับปรุงแก้ไขพระราชบัญญัติประถมศึกษา ก็ได้ดำเนินการต่อมาจนเป็นผลสำเร็จในรัชกาลที่ 6 แสดงให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงรัฐบาลนั้นไม่มีผลกระทบต่อเงื่อนไขนโยบายและการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับในช่วงเวลานั้นแต่ประการใด

2.4.2 สาระสำคัญในพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478 พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478 มีสาระสำคัญพอที่จะสรุปได้ดังนี้

2.4.2.1 ยกเลิกพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ในมาตรา 3 ของพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478 นี้ ได้กำหนดให้ยกเลิกพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 พระราชบัญญัติประถมศึกษาแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2473 และให้ยกเลิกเงินศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ที่ค้างชำระอยู่ด้วย

2.4.2.2 ประเภทของโรงเรียนประถมศึกษา โรงเรียนประถมศึกษาที่จัดการศึกษาภาคบังคับ มี 4 ประเภท คือ

- 1) โรงเรียนรัฐบาล หมายถึงโรงเรียนประถมศึกษาที่กระทรวงธรรมการจัดตั้งขึ้นและดำรงอยู่ด้วยเงินงบประมาณของกระทรวงธรรมการ
- 2) โรงเรียนประชาบาล หมายถึงโรงเรียนประถมศึกษาที่ประชาชนในตำบลหนึ่งหรือหลายตำบลจัดตั้งขึ้นและดำรงอยู่ด้วยทรัพย์สินของประชาชนเอง และโรงเรียนประถมศึกษาที่นายอำเภอจัดตั้งขึ้นและดำรงอยู่ด้วยเงินของประชาชนหรือเงินราชการประถมศึกษาในงบประมาณของกระทรวงธรรมการหรือทั้งสองประการ
- 3) โรงเรียนเทศบาล หมายถึงความถึงโรงเรียนประถมศึกษาที่เทศบาลจัดตั้งขึ้นหรือได้รับโอนมาและดำรงอยู่ด้วยเงินรายได้ของเทศบาล
- 4) โรงเรียนราษฎร์ หมายถึงความถึงโรงเรียนประถมศึกษาที่จัดตั้งขึ้นและดำรงอยู่ตามกฎหมายว่าด้วยโรงเรียนราษฎร์

2.4.2.3 การกำหนดอายุในการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียน เด็กทุกคนที่มีอายุย่างเข้าปีที่ 6 จนถึงอายุย่างเข้าปีที่ 15 ต้องเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษา เว้น

แต่จะมีความรู้สึกปลอดภัยประโยชน์ประถมศึกษาตามหลักสูตรของกระทรวงธรรมการ หรือหลักสูตรอื่นที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการเห็นว่าเท่าเทียมกัน แต่เมื่อมีเหตุจำเป็นเฉพาะท้องถิ่นสำหรับบางตำบลกำหนดอายุ 8 ปีที่ว่าจะเพิ่มขึ้นเป็น 9 ปีหรือ 10 ปีก็โดยตามที่รัฐมนตรีจะได้อำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษา

2.4.2.4 การกำหนดอัตราเวลาเรียน เด็กนักเรียนจะต้องมีเวลาเรียนในปีหนึ่ง ๆ ไม่น้อยกว่า 320 เวลา (วันละ 2 เวลา เช้า-บ่าย-เย็น) หรือ 800 ชั่วโมงและจะขาดเรียนเกิน 7 วันในเดือนหนึ่งไม่ได้ ถ้าไม่ได้รับอนุญาตหรือปราศจากเหตุผลอันสมควร

2.4.2.5 การยกเว้นการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียน นายอำเภอมีอำนาจยกเว้นเด็กที่ไม่ต้องเข้าโรงเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษาในกรณีต่อไปนี้

1) เด็กที่บกพร่องในส่วนร่างกายหรือกำลังความคิดหรือเป็นโรคเรื้อรัง หรือโรคติดต่อ
2) เด็กที่อยู่ห่างจากโรงเรียนประถมศึกษามากเกินไปเกิน 2,000 เมตรหรือไม่สามารถจะไปถึงโรงเรียนได้ด้วยเหตุใดสาเหตุหนึ่งซึ่งไม่มีทางจะหลีกเลี่ยงได้

3) เด็กที่มีความจำเป็นที่จะต้องหาเลี้ยงบิดา มารดาหรือผู้ปกครองที่ทุพพลภาพที่ไม่เห็นทางเลี้ยงชีพและไม่มียู่อื่นเลี้ยงดูแทน แต่หากบิดา มารดาหรือผู้ปกครองที่ทุพพลภาพนั้นมีเด็กที่จะต้องเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษาร่วมกันหลายคน ก็ให้ยกเว้นได้เพียงคนเดียว

แต่เมื่อปรากฏว่า เด็กพ้นจากลักษณะที่ได้รับยกเว้นดังกล่าวแล้ว ให้นายอำเภอส่งตอนการยกเว้นนั้นไปและมอบาราชการจังหวัดจะส่งตอนการยกเว้นที่นายอำเภอได้ให้ไว้ในวันเมื่อใดก็ได้เมื่อมีเหตุอันสมควร

2.4.2.6 วิธีการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียน ภายในเดือนมกราคม และกุมภาพันธ์ของทุกปี ให้นายอำเภอประกาศแก่ราษฎรในท้องของตน ให้บิดามารดาหรือผู้ปกครองของเด็ก ที่มีอายุถึงเกณฑ์จะต้องเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาในปีต่อไป ไปแจ้งความตามรายการสำรวจที่ติดต่อเจ้าหน้าที่งานถึงสถานศึกษาในตำบลและภายในเวลาที่นายอำเภอได้กำหนดไว้ หลังจากนั้นให้นายอำเภอแจ้งความเป็นสายลักษณะครอบครัวแก่บิดา มารดาหรือผู้ปกครองของเด็ก ที่ได้รับการสำรวจแล้วให้ส่งเด็กเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาดังกล่าวในวันเปิด

เรียนภาคต้นของปีต่อไป ตามที่นายอำเภอจะได้กำหนดไว้ในใบแจ้งความนั้น เว้นแต่จะมีเหตุ
สุดวิสัยเป็นอุปสรรคขัดขวางไว้

2.4.2.7 บทลงโทษ บัคา มารดาหรือผู้ปกครองคนใดไม่ไปแจ้ง
ความตามรายการสำรวจเด็กจะมีความผิดโทษปรับไม่เกิน 12 บาท และถ้าบัคา มารดาหรือผู้
ปกครองคนใดไม่ส่งเด็กเข้า เล่าเรียนในโรงเรียนประถมที่กวดความแจ้งความของนายอำเภอหรือ
ผู้ใช้เด็กคนใดไม่ปฏิบัติตามใบแจ้งความของนายอำเภอจะมีความผิดและมีโทษปรับไม่เกิน 50 บาท
หรือถ้าบัคา มารดา ผู้ปกครองหรือผู้ใช้ เด็กคนใดต้องโทษตั้งกล่าวแล้วยังชักชวนอยู่อีกจะมีความผิด
ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 10 วันหรือปรับไม่เกิน 100 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

แต่ถ้าบัคา มารดาหรือผู้ปกครองคนใดแสดงให้เห็นเพื่อใจแก่ศาลว่า การที่เด็กไม่
ได้ไปเข้า เล่าเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมที่กวดนั้นไม่ใช่เป็นความผิดของตน เพราะได้ใช้ความ
พยายามอันสมควรทุกอย่างที่จะให้เด็กไปเข้า เรียนอยู่ในโรงเรียนประถมที่กวดแล้วจะเอาผิดแก่
ผู้นั้นไม่ได้ และการพิจารณาในคดีเช่นนี้ บัคา มารดาหรือผู้ปกครองจะต้องนำเด็กนั้นไปยังศาล
ด้วย¹

ถ้าจะพิจารณาในรายละเอียดแล้ว จะเห็นได้ว่า พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธ-
ศักราช 2478 นี้มีมาตรการในการจัดการศึกษาภาคบังคับที่เปลี่ยนแปลงไปจากพระ ราชบัญญัติ
ประถมศึกษา พ.ศ. 2464 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ร.บ. 2473 ที่สำคัญ คือ

1) ความอายุในการเกณฑ์เด็กเข้า เล่าเรียนได้เปลี่ยนไปจากเดิมคือ เด็กที่จะเข้าเรียน
นั้น แทนที่จะใช้คำว่า "เด็กที่มีอายุ 7 ปีบริบูรณ์" ตามพระ ราชบัญญัติเดิม เป็น "เด็กทุกคนที่มี
อายุย่างเข้าปีที่ 8" ในทำนองเดียวกันเด็กที่จะพ้นเกณฑ์บังคับก็ใช้คำว่า "ย่างเข้าปีที่ 15" แทน
คำว่า "14 ปีบริบูรณ์"

2) ระยะเวลาเข้าภาคเรียนจาก "ไม่ขาดเกิน 30 วันติด ๆ กัน โดยไม่ได้รับอนุญาต
หรือโดยปราศจากเหตุผลที่พึงใจ" เป็น "เดือนหนึ่งไม่ขาดเรียนเกิน 7 วันโดยไม่ได้รับอนุญาต
หรือโดยปราศจากเหตุผลอันสมควร"

¹ "พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 52
(แผนกกฎหมาย) ลงวันที่ 24 พฤศจิกายน 2478 หน้า 1591-1616

- 3) ยกเลิกบังคับให้เด็กต้องเรียนต่อไปเมื่ออายุครบเกณฑ์บังคับ เพราะสาเหตุที่ "ยังอ่านและเขียนภาษาไทยไม่ได้พอสมควร"
- 4) เปลี่ยนกำหนดการยกเว้นเด็กเข้าเรียน จากระยะทางที่ห่างจากโรงเรียน 3,200 เมตร เป็น 2,000 เมตร
- 5) เปลี่ยนวิธีการเกณฑ์เด็กเข้าเรียน จากการที่ "นายอำเภอต้องทำบัญชีเด็กทั้งปวงซึ่งมีที่พักอยู่ในท้องที่ของตนในเวลานั้น ซึ่งมีอายุถึง ๖ ขวบจะต้องเข้าเรียนในระหว่างปีต่อไป" และ "ให้นายอำเภอส่งบัญชีเด็กที่เข้าเกณฑ์เข้าเรียนในท้องที่ของตนไว้ที่โรงเรียน" ในพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 มาเป็น "ให้นายอำเภอประกาศแก่ราษฎรในท้องที่ของตนให้บิดา มารดาหรือผู้ปกครองของเด็กที่มีอายุถึงเกณฑ์จะต้องเข้าเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษาในปีต่อไป ไปแจ้งความตามรายการสำรวจเด็กต่อเจ้าพนักงานยังสถานที่ภายในตำบลและภายในเวลาที่นายอำเภอกำหนดให้"

กล่าวโดยสรุปแล้ว ความพยายามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและรัฐบาลที่ได้พยายามที่จะออกพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2476 นี้ ก็เนื่องมาจากเหตุผลหลายประการ แต่ที่สำคัญพอที่กล่าวถึงก็คือ ต้องการแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ของพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ให้รัดกุมและเหมาะสมยิ่งขึ้น เป็นต้นว่า เรื่องการขาดเรียนของเด็ก ในพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ได้กำหนดไว้ในมาตรา 6 ว่า "ไม่ขาดเรียนเกิน 30 วันติด ๆ กัน โดยไม่ได้รับอนุญาตหรือโดยปราศจากเหตุผลที่ฟังได้" มาเป็น "เดือนหนึ่งขาดเรียนไม่เกิน 7 วัน" ความบกพร่องในเรื่องนี้ นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ สมาชิกสภาผู้แทนจังหวัดอุบลราชธานีได้เคยเสนอแก้ไขมาแล้วครั้งหนึ่ง เมื่อครั้งที่ได้นำร่างพระราชบัญญัติประถมศึกษาฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2476" เสนอต่อที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 7 มีนาคม 2476 โดยให้เหตุผลว่า

โดยมากมักจะบิดา มารดาหรือผู้ปกครองเด็กที่ไม่เอาใจใส่ในการศึกษาของบุตรหลานของตน จึงไม่ช่วยเหลือนำเด็กได้รับการศึกษาพอควร เพราะฉะนั้นจึงปล่อยให้เด็กขาดโรงเรียน เมื่อกำหนดให้เด็กขาดเรียนไม่เกิน 30 วันติด ๆ กันเช่นนี้ เด็กก็จะมี การบิดพลิ้ว คือขาดเรียนตั้ง 29 วันแล้วมาเรียนวันหนึ่ง เพราะฉะนั้นเวลาเรียนของเด็กในปีหนึ่งอาจจะมีเพียง 12 วัน โดยที่พระราชบัญญัติจะเอาโทษไม่ได้...¹

¹ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ 1

เมื่อเด็กขาดเรียนโดยไม่มีความผิดเช่นนี้ จึงทำให้เด็กไม่มีเวลาเรียนเต็มเม็ดเต็มหน่วย ซึ่งมีผลเสียต่อการเรียนการสอนเป็นอย่างมาก ดังนั้นเมื่อนายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ ได้เป็นกรรมการวิชาการวิสามัญพิจารณาพระราชบัญญัติประถมศึกษา จึงได้มีดำริแก้ไขให้เป็นเงื่อนไขหนึ่งขาดเรียนได้ไม่เกิน 7 วัน ซึ่งก็จะเป็นผลต่อการเรียนของนักเรียนมากขึ้น

ความบกพร่องประการหนึ่งของพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ก็คือ วิธีการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนที่กำหนดไว้ในมาตรา 8 ว่า "ให้นายอำเภอหรือผู้ตั้งกิ่งปวงซึ่งมีที่อยู่ในท้องที่ของชนในเวลานั้น ซึ่งมีอายุถึงเกณฑ์จะต้องเข้าเรียนในปีต่อไป แล้วส่งบัญชีเด็กที่จะเข้าเรียนให้ครูใหญ่โรงเรียนประถมศึกษานั้น" แต่พระราชบัญญัติการศึกษาพุทธศักราช 2478 กำหนดให้บิดา มารดาหรือผู้ปกครองเด็กที่มีอายุถึงเกณฑ์จะต้องเข้าเรียนไปแจ้งความตามรายการสำรวจเด็กก่อนถึงงานเจ้าหน้าที่ การกำหนดไว้เช่นนี้จึงเป็นหลักการใหม่คือ แทนที่การสำรวจเด็กจะเป็นหน้าที่ของฝ่ายบริหารเหมือนที่ได้อำหนดไว้ในพระราชบัญญัติเดิม ให้มาเป็นหน้าที่ของบิดา มารดาหรือผู้ปกครองที่จะต้องรับผิดชอบในการที่จะให้บุตรหลานของตนได้เข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา ดังที่นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ กรรมการวิชาการวิสามัญพิจารณาพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478 ได้ชี้แจงแก่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 27 ตุลาคม 2478 ว่า

พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 นั้น การสำรวจเด็กเป็นหน้าที่ของฝ่ายบริหาร... การสำรวจนั้นแม้จะขาดตกบกพร่องอย่างไร ความผิดก็ไม่เป็นแก่ผู้สำรวจหรือบิดา มารดาหรือผู้ปกครองของเด็ก ทั้งนี้โดยนัยจึงเปลี่ยนใหม่ว่า แทนที่จะให้เป็นหน้าที่ของฝ่ายบริหารกลับโอนหน้าที่มาให้ฝ่ายบิดา มารดาและผู้ปกครองของเด็กซึ่งต้องแจ้งความตามรายการสำรวจเด็ก... ดังนั้นหลักการนี้จึงเป็นหลักการที่เพิ่มขึ้นมาใหม่...¹

นอกจากนี้ ความประสงค์ในการออกพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478 ยังมีความประสงค์ที่จะขยายการศึกษาในระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษากากบังคับออกไปให้แพร่หลาย เพื่อให้ได้ผลตามที่ได้อำหนดไว้ในบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ เช่น ในพระราชบัญญัติ

¹ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ 2 สามัญ พ.ศ. 2478 เล่ม 2 หน้า 1980

ประถมศึกษา พ.ศ. 2464 กำหนดเกณฑ์การยกเว้นเด็กที่ไม่ต้องเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาไว้ว่า บ้านอยู่ห่างจากโรงเรียนเกิน 3,200 เมตร แต่ในพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478 กำหนดไว้ว่า บ้านอยู่ห่างจากโรงเรียนเกิน 2,000 เมตร เกี่ยวกับเรื่องนี้แม้ว่าคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาร่างพระราชบัญญัตินี้จะไม่แก้ไขไว้เลย ก็กำหนดไว้เป็น 3,200 เมตร เช่นเดิมโดยให้เหตุผลว่า

พระราชกำหนดเก่าใช้มานานแล้วไม่ปรากฏว่ามีข้อบกพร่องในเรื่องนี้และถ้าทำตามที่แปรญัตติไว้ (2,000 เมตร-ผู้เขียน) เด็กของเราก็คงไม่ไปศึกษาเล่าเรียนเป็นจำนวนมากทีเดียวและเราคงย่นระยะให้สั้นเข้าคือเราจะคงเพิ่มโรงเรียนให้มากขึ้น ต้องเพิ่มครูมากขึ้น จะต้องใช้เครื่องมือประกอบการสอนมากขึ้น เท่าที่กระทรวงธรรมการทำอยู่ในบัดนี้คงรองอยู่ว่าเงินไม่พอ...

แต่นายทองอยู่ พุฒพันธ์ สมาชิกสภาผู้แทนจังหวัดศรีสะเกษบุรีและขุนขจรเขานินเวศน์สมาชิกสภาผู้แทนจังหวัดระยองได้ขอแปรญัตติเป็น 2,000 เมตร โดยให้เหตุผลที่คล้ายคลึงกันว่า ระยะทาง 3,200 เมตร ไกลเกินไปและเป็นอันตรายต่อเด็กที่ต้องเดินทางไปโรงเรียน เมื่อรัฐบาลไม่สามารถจะจัดตั้งโรงเรียนให้ทั่วถึงก็ไมควรจะมีบังคับเด็กให้เข้าเรียนในระยะไกล ๆ ในที่สุดที่ประชุมก็ลงมติให้เป็น 2,000 เมตร² ในเรื่องการกำหนดระยะทางการยกเว้นเด็กเข้าเล่าเรียนนี้ ถ้าดูอย่างผิวเผินแล้วจะเห็นว่า เป็นผลเสียต่อการจัดการศึกษาภาคบังคับ เพราะทางราชการจะไม่สามารถเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนได้ทั่วถึง เด็กที่ได้รับการยกเว้นตามพระราชบัญญัติหรืออยู่ห่างจากโรงเรียนเกิน 2,000 เมตรจะมีจำนวนมากขึ้น จำนวนนักเรียนที่มีโอกาสเข้าเล่าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาจะลดน้อยลง แต่ถ้าจะพิจารณาให้ละเอียดแล้ว จะเห็นได้ว่าเป็นประโยชน์ต่อการจัดการศึกษาภาคบังคับมากที่สุด เพราะเป็นการช่วยเหลือให้เด็กได้มีโอกาสเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาในระยะใกล้และปราศจากอันตรายน้อยลง ที่เป็นผลดียิ่งก็คือเป็นการบังคับรัฐบาลให้จัดตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้นอีกเป็นจำนวนมาก

¹ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ 2 สามัญ พ.ศ. 2478 เล่ม 2 หน้า 1899
² ก. หน้า 1897-1902

โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2478 นี้กระทรวงธรรมการได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาได้ครบทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักรแล้ว เมื่อมีการยกเว้นการเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนในระยะทางที่สั้นกว่าเดิม รัฐบาลก็จำเป็นต้องจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลให้ทั่วถึง เด็กก็จะมีโอกาสได้เข้าเล่าเรียนมากขึ้น การยกเว้นการเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนในระยะทางที่สั้นกว่าเดิมนั้นจะเป็นการบังคับรัฐบาลโดยทางอ้อมว่า ต้องจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลให้ทั่วถึงเพื่อให้ได้ผลตามพระราชบัญญัติ

ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478 ที่ได้เปลี่ยนแปลงและแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ของพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 จึงนับว่าเป็นผลประโยชน์ของการจัดการศึกษาภาคบังคับที่ได้ผลสมบูรณ์ขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียน การยกเว้นเด็กเข้าเรียน ฯลฯ ดังที่จะกล่าวอีกในตอนต่อไป

2.5 การประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 เนื่องจากกรณีที่เดิมพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478 เมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน 2478 ซึ่งมีข้อแตกต่างจากพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2464 ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และในปี พ.ศ. 2478 นี้เอง กระทรวงธรรมการก็สามารถประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาได้ครบทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักร¹ ทั้งนี้ นโยบายของรัฐบาลที่ว่า "จะประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาให้ทั่วทั้งกรุงเทพฯ และหัวเมือง เพื่อให้ได้ปริมาณตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ" ที่เคยได้แถลงไว้ต่อรัฐสภาเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 21 ธันวาคม 2475 ก็เป็นอันบรรลุผลสำเร็จในปี พ.ศ. 2478 ดังแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลอีกหลายครั้ง แต่นโยบายนี้ก็ได้นำเนินต่อมาจนบรรลุผลสำเร็จ ซึ่งรัฐบาลก็ได้จัดการเปิดโรงเรียนประชาบาลได้ครบทุกตำบลในปี พ.ศ. 2479² ก็เป็นอันว่า นโยบายของรัฐบาลในการจัดการศึกษาภาคบังคับที่ว่า "จะขยายการประถมศึกษาให้มีโรงเรียนประชาบาลอย่างน้อยตำบลละ 1 โรงเรียนเพื่อให้ความหนาแน่นแพร่หลายได้ผลตามรัฐธรรมนูญต้องการ" ที่รัฐบาลได้แถลงไว้ต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 24 กันยายน 2477 ก็เป็นอันบรรลุผลสำเร็จในปี พ.ศ. 2479 ซึ่งเป็นรัฐบาลเดียวกับที่ได้

¹ กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาประจำปี 2478 หน้า 2

² กระทรวงธรรมการ กิจการที่ได้เปลี่ยนแปลงขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2475-2479 พิมพ์

ในงานกรณิพระราชทาน ณ วัดบึงการาม ธนบุรี 2479 หน้า 3

แถลงนโยบายไว้ (รัฐบาลชุดที่ 6-ชูเชียน) นั่นเอง

ในปลาย ปี พ.ศ. 247๙ นั้นเอง กระทรวงธรรมการก็ได้ประกาศใช้แผนการศึกษาชาตินโยบายใหม่ เมื่อวันที่ 17 มีนาคม 2479 เพื่อเป็นการปรับปรุงการศึกษาให้เหมาะสมแก่กาลสมัยยิ่งขึ้น ทั้งนี้ก็เพราะว่า

แผนการศึกษาชาติเก่าที่ประกาศใช้เมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2475 นั้น มีระยะเวลาในการศึกษาสามัญศึกษายาวเกินสมควร นักเรียนจะต้องเสียเวลาเรียนในสายสามัญศึกษาถึง 12 ปี และยังคงเข้าเรียนต่อในทางวิสามัญอีก ซึ่งเมื่อรวมเข้าด้วยกันแล้ว จะเห็นได้ว่า โครงการศึกษาเก่าที่เราให้กำหนดเวลาเรียนเป็นเวลานานมาก...

แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 ที่ประกาศใช้เมื่อวันที่ 17 มีนาคม 2479 นั้นมีสาระสำคัญพอที่จะสรุปได้ดังนี้

2.5.1 ความมุ่งหมาย เพื่อที่จะให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษาเพื่อจะได้ทำหน้าที่พลเมืองตามระบอบรัฐธรรมนูญได้เต็มที่และเพื่อที่จะได้เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติและตนเองตามหน้าที่

2.5.2 แนวการจัดการศึกษา เพื่อความสมบูรณ์แห่งการศึกษา ให้จัดการศึกษาเป็นสามส่วน คือ พุทธิศึกษาเพื่อให้มีปัญญาความรู้ จริยศึกษาเพื่อให้มีศีลธรรมอันดีงาม และพลศึกษาเพื่อให้เป็นผู้มีร่างกายสมบูรณ์

2.5.3 ระเบียบการจัดการศึกษา แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่
 สามัญศึกษา ได้แก่การศึกษาซึ่งเน้นที่ความรู้ทั่วไป แบ่งการสอนออกเป็นชั้นประถม 4 ปี (ประถมปีที่ 1-4) มัธยมศึกษา 3 ปี (มัธยมปีที่ 1-3) มัธยมศึกษาตอนปลาย 3 ปี (มัธยมปีที่ 4-6)
 อาชีวศึกษา ได้แก่การศึกษาวิชาซึ่งเป็นความรู้สำหรับประกอบอาชีพ ซึ่งจะได้รับช่วงจากสามัญศึกษาทุกระยะที่สุดประโยชน์

1 กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาประจำปี 2479 หน้า 1

2 กระทรวงธรรมการ กิจการที่ได้เปลี่ยนแปลงนี้ระหว่าง พ.ศ. 2479-2480 (กลางปี)

พิมพ์ในงานกุศลพระราชทาน ณ วัดศรีสุทธาวาส ธนบุรี 2480 หน้า 2

ผู้ที่มีความประสงค์จะเข้าเรียนต่อในระดับอุดมศึกษาต้องเรียนให้สำเร็จชั้นเตรียมอุดมศึกษาก่อน

2.5.4 การศึกษาภาคบังคับ การศึกษาภาคบังคับได้แก่การศึกษาในระดับประถมศึกษา ซึ่งเป็นการศึกษาที่รัฐบาลบังคับให้เข้าเรียนตามกฎหมายว่าด้วยการประถมศึกษา

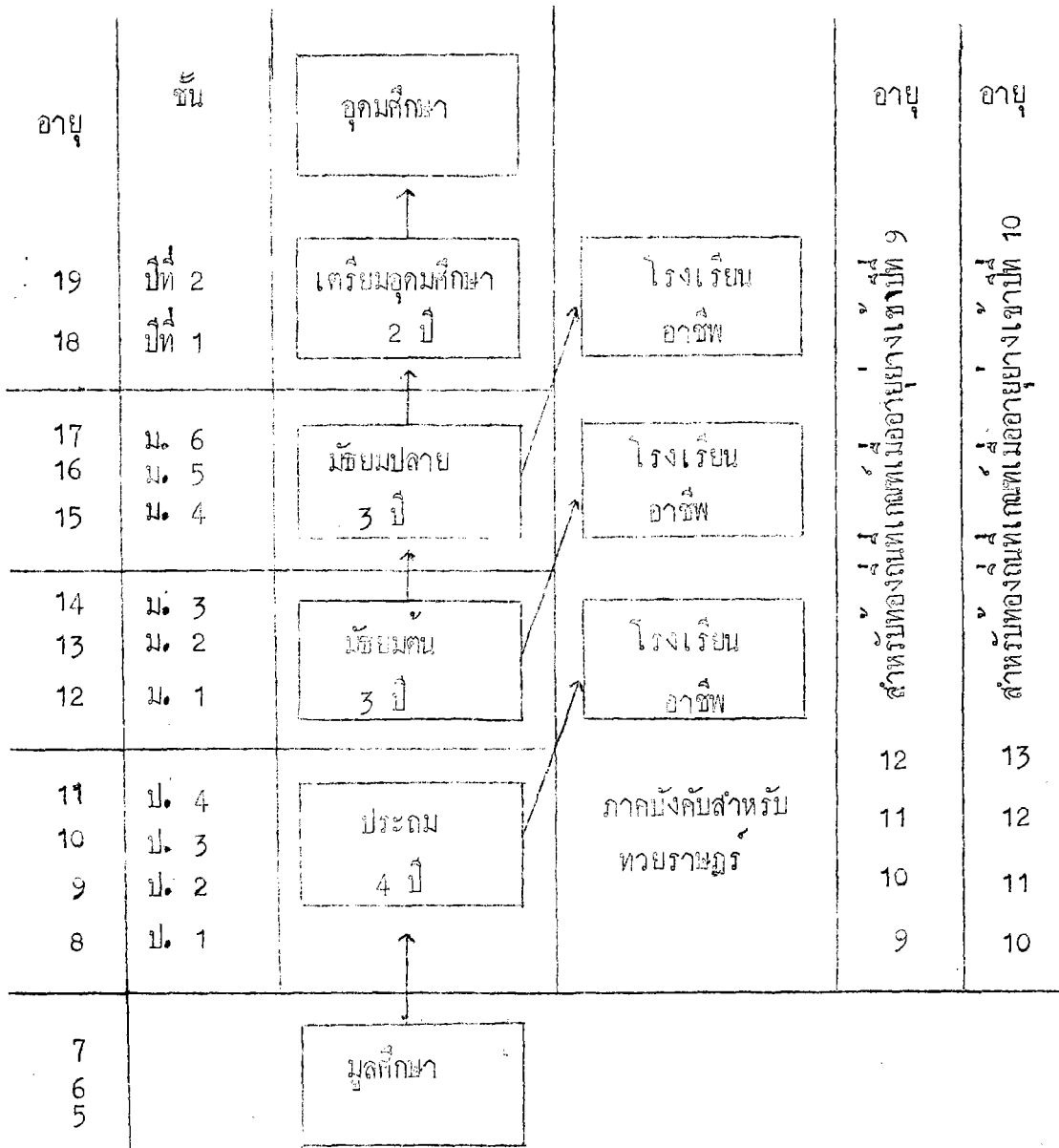
2.5.5 บททั่วไป ในการจัดให้มีสถานศึกษานั้น รัฐบาลใช้วิธีแบ่งแรง คือ รัฐบาลจัดตั้งขึ้นเองบ้าง ยอมให้เทศบาลจัดตั้งขึ้นบ้างและยอมให้คณะบุคคลหรือเอกชนจัดตั้งขึ้นตามความปรารถนาของตนบ้าง รัฐบาลจวบอุปถัมภ์โรงเรียนราษฎร์ตามระเบียบที่ได้กำหนดไว้ก็ได้

แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 นี้ มีส่วนที่เปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาภาคบังคับคือ ชั้นประถมศึกษาที่เป็นการศึกษาภาคบังคับนั้นกำหนดชั้นประถมศึกษาสามัญไว้เพียง 4 ปี มีได้บังคับให้เรียนวิสามัญอีก 2 ปี เหมือนเช่นที่เคยกำหนดไว้ในแผนการศึกษาชาติฉบับก่อน ๆ ไม่ว่าจะเป็นโครงการศึกษา พ.ศ. 2456 โครงการศึกษา พ.ศ. 2464 หรือแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 ทั้งนี้คงเป็นเพราะนโยบายในการจัดการศึกษาภาคบังคับในช่วงระยะเวลานั้น ต้องการที่จะให้พลเมืองได้รับการศึกษาจบชั้นประถมศึกษาสามัญเกินครึ่งของจำนวนพลเมืองทั้งหมดภายในเวลา 10 ปีตามที่ได้กำหนดไว้ในบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญและเพื่อให้ประชาชนพลเมืองได้รับการศึกษาวิชาสามัญอย่างเต็มที่พร้อมที่จะทำหน้าที่พลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตยดังที่ได้กำหนดไว้ในแผนการศึกษาชาติก็เป็นได้

จึงเป็นที่น่าเสียดายที่ความพยายามที่จะให้พลเมืองได้รับการศึกษาทั้งสามัญศึกษาและวิสามัญศึกษาพร้อมกัน ที่มีมาแล้วตั้งแต่สมัยที่เจ้าพระยาพระเสด็จฯ เป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการและได้กำหนดไว้ในแผนการศึกษาชาติฉบับก่อน ๆ ทุกฉบับเป็นอันหมดสิ้นไป อย่างไรก็ตามแม้ว่าการจัดวิสามัญศึกษาหรือการศึกษาวิชาชีพในโรงเรียนประถมศึกษาจะจัดได้ยาก เปลืองเงินและไม่ได้ผลเต็มที่ดังที่ได้จัดมาแล้ว กระทรวงธรรมการก็ไม่ควรที่จะเลิกจัดวิสามัญศึกษาในชั้นประถมศึกษาอันเป็นการศึกษาภาคบังคับ ควรที่จะพยายามปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ให้ได้ผลดีขึ้น

¹ "ประกาศแผนการศึกษาชาติ" ราชกิจจานุเบกษา (แผนกกฎหมาย) ลงวันที่ 21 มีนาคม 2479 หน้า 1471-1475

ภาพประกอบ 3 แผนภูมิแผนการศึกษาระดับชาติ พ.ศ. 2479

ที่มา "ประกาศแผนการศึกษาระดับชาติ" ราชกิจจานุเบกษา (แบบกฤษฎีกา) ลงวันที่ 21 มีนาคม 2479 หน้า 1471-1475

การยกเลิกการจกวิสามัญศึกษาในชั้นประถมศึกษาที่เป็นการศึกษาภาคบังคับนี้เอง ที่เป็นส่วนสำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาทำให้ผู้เรียนมุ่งจะเรียนวิชาสามัญ เพื่อที่จะออกไปรับราชการ ไม่นิยมการเรียนวิชาอาชีพหรือใช้วิชาชีพที่ได้เรียนมา ไปประกอบอาชีพที่แท้จริง ซึ่งเป็นปัญหาที่มีอยู่ตลอดเวลาแม้ในปัจจุบันหรือกระทั่งในอนาคตก็คงมีปัญหาเช่นนอกเช่นเดียวกัน

2.6 การลดอายุการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียน จาก พ.ศ. 2478-2485 เนื่องจาก

กระทรวงธรรมการได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาโคตรมทุกตำบลในพระราชอาณาจักร ในปี พ.ศ. 2478 ดังนั้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2479 เป็นต้นไป จึงเป็นการลดอายุในการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาให้ได้เป็นอย่างดีเข้าปีที่ 8 ดังที่ได้อำหนดไว้ในพระราชบัญญัติ แต่การประกาศลดอายุการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนมักไม่ค่อยทำไป ทั้งนี้เพราะงบประมาณการประถมศึกษาที่มีจำนวนจำกัด¹ เพราะการลดอายุการเกณฑ์เด็กลงมา นั้น จำเป็นต้องจัดตั้งโรงเรียนให้มากขึ้น จัดหาครูใหม่มากขึ้น ค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ก็ต้องเพิ่มมากขึ้นด้วย เมื่องบประมาณมีจำกัดเช่นนี้ จึงจำเป็นต้องพิจารณาประกาศใช้พระราชบัญญัติในจังหวัดและตำบลที่มีเด็กคับคั่งก่อน²

การลดอายุการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนในโรงเรียนประถมศึกษานั้น กระทรวงธรรมการได้พยายามอย่างยิ่งที่จะลดอายุการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนลงมาให้ได้เป็นอย่างดีเข้าปีที่ 8 ตามที่ได้กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติ ดังจะเห็นได้จาก ในปลายปี พ.ศ. 2478 หลังจากที่รัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาโคตรมทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักรแล้ว กระทรวงธรรมการก็ได้ประกาศกำหนดอายุเด็กที่จะเข้าเรียนในท้องที่ต่าง ๆ ในปี พ.ศ. 2479 เมื่อวันที่ 31 มกราคม 2478 ในการประกาศลดอายุการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนครั้งแรกนั้น มีจังหวัดที่ต้องเกณฑ์เด็กเข้าเรียนเมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 10 ทั้งจังหวัดอยู่เป็นจำนวน 32 จังหวัดซึ่งรวมทั้งจังหวัดชนบุรีด้วย³ หลังจากนั้นกระทรวงธรรมการก็ได้ประกาศลดอายุในการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนทุกปี ในปลายปี พ.ศ. 2480 กระทรวงธรรมการก็ได้ประกาศลดอายุในการเกณฑ์เด็กที่จะเข้าเรียนในปี พ.ศ. 2481 ซึ่งปรากฏว่า มีจังหวัดที่จะต้องเกณฑ์เด็กเข้าเรียนเมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 10 ทั้งจังหวัดอยู่ 10 จังหวัด ส่วนมากเป็นจังหวัดในส่วนภูมิภาค ซึ่งได้แก่ ขอนแก่น อุดรราชธานี ร้อยเอ็ด น่าน กำแพงเพชร ภูเก็ต พังงา ส่วนในจังหวัดภาคกลางนั้นก็มี ราชบุรี นนทบุรี และสมุทรสาคร

¹ กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาประจำปี 2478 หน้า 13

² กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาประจำปี 2480 หน้า 10

³ "ประกาศกระทรวงธรรมการ : กำหนดอายุเด็กที่จะให้เข้าศึกษาในท้องที่ต่าง ๆ"

และที่ท้องเกณฑ์เข้าเรียนเมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 9 หมดทั้งจังหวัด มี 17 จังหวัด ส่วนในปลายปี พ.ศ. 2481 กระทรวงธรรมการก็ได้ประกาศลดอายุในการเกณฑ์เด็กที่จะเข้าโรงเรียนในปี พ.ศ. 2482 และในประกาศครั้งนี้ไม่มีจังหวัดใดที่ท้องเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนเมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 10 ทั้งจังหวัดเลย มีเพียงท้องที่บางตำบลของ 5 จังหวัด คือ น่าน ภูเก็ต รอยแฉก กำแพงเพชร และอุบลราชธานี เท่านั้น

การประกาศลดอายุในการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนที่กระทรวงธรรมการก็พยายามที่จะลดอายุในการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนทุก ๆ ปี ดังจะเห็นได้จากตาราง 15

ตาราง 15 จำนวนตำบลที่กำหนดอายุในการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนจาก พ.ศ. 2482-2485

พ.ศ.	จำนวนตำบลทั้งหมด	จำนวนตำบลที่เกณฑ์เข้าเรียนเมื่ออายุย่างเข้าปีที่			หมายเหตุ
		8	9	10	
2482	4,717	1,197	2,634	886	
2483	4,610	2,050	2,297	263	
2484	4,824	2,636	2,029	109	
2485	4,303	3,589	697	17	

ที่มา รวบรวมจาก รายงานการศึกษาประจำปีพิเศษศักราช 2484-2485

จากตาราง 15 จะเห็นได้ว่า แมว่ารัฐบาลจะพยายามลดอายุในการเกณฑ์เด็กเข้า

¹ "ประกาศกระทรวงธรรมการ : กำหนดอายุเด็กที่จะให้เข้าศึกษาในท้องที่ต่าง ๆ"
ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 54 ลงวันที่ 24 มกราคม 2480 หน้า 2557-2592

² "ประกาศกระทรวงธรรมการ : กำหนดอายุเด็กที่จะให้เข้าศึกษาในท้องที่ต่าง ๆ"
ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 55 ลงวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2481 หน้า 3700-3742

เล่าเรียนในท้องที่ต่าง ๆ อยู่ทุกปี แต่ก็ไม่สามารถที่จะบรรลุผลสำเร็จในเวลาอันรวดเร็ววันก
 ึ่งนักเนื่องจากงบประมาณไม่เพียงพอ เพราะการลดอายุในการเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนลงนั้น
 จำนวนนักเรียนที่จะต้องเข้าเรียนในโรงเรียนประถมที่ภาคก็จะเพิ่มมากขึ้น รัฐบาลก็จำเป็นต้อง
 ต้องจัดตั้งโรงเรียนและหาครูเพิ่มขึ้น จัดหาอุปกรณ์ในการเรียนการสอนมากขึ้น ปัญหาเกี่ยวกับ
 งบประมาณจึงเป็นอุปสรรคที่สำคัญต่อการประกาศลดอายุการเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียน คงที่จะได้
 กล่าวถึงอย่างละเอียดอีกครั้งหนึ่งในเรื่องเกี่ยวกับงบประมาณ

3. สัมฤทธิ์ผลในการจัดการศึกษาภาคบังคับ จาก พ.ศ. 2475-2485

3.1 ผลในด้านการส่งเสริมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย ความมุ่งหมายที่
 สำคัญประการหนึ่งของการจัดการศึกษาภาคบังคับภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองก็คือ การ
 จัดการศึกษาเพื่อมุ่งทำให้ประชาชนพลเมืองได้รับการศึกษาอบรมเกี่ยวกับการปกครองตามระบอบ
 รัฐธรรมนูญ¹ ใหญ่จักสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองที่ในระบอบประชาธิปไตย ให้มีความรู้ความเข้าใจ
 ใจในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร "คณะราษฎร" มีความมุ่งหมายจนกระทั่งว่าถ้าหาก
 ราษฎรมีความรู้ ความสามารถและใฝ่ใฝ่ในการศึกษาเป็นอย่างดีแล้วก็มีหวังมีโอกาสได้เป็นผู้แทน
 ราษฎร เป็นปากเป็นเสียงแทนราษฎรด้วย² ึ่งที่รัฐบาลชุดที่ 5 (16 ธันวาคม 2476-13
 กันยายน 2477) ได้แถลงนโยบายไว้ออกสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม 2476 ว่า
 "รัฐบาลนี้จะหาวิถีทางที่ดี ซึ่งจะนำไปให้ถึงจุดหมาย ให้พลเมืองรู้จักการปกครองตามระบอบ
 ประชาธิปไตย ให้มีความเป็นอยู่เหมาะสมแก่สมัยรัฐธรรมนูญ"

ในการจัดการศึกษาเพื่อเป็นการส่งเสริมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยนี้ กระจ
 ะหวางกรรมการได้พยายามอย่างยิ่งที่จะให้บรรลุผลตามเป้าหมายและนโยบายตามที่ได้แถลงไว้
 ึ่งนักเพื่อที่จะรักษาการปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญไว้ให้นาน เพราะการที่จะได้มาซึ่ง
 การปกครองตามระบอบประชาธิปไตยนั้นก็มาว่าเป็นการยากอยู่แล้ว แต่การที่จะดำรงรักษาไว้

¹ กระจหวางกรรมการ กิจการที่ได้เปลี่ยนแปลงขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2475-2479 พิมพ์
 ในงานกรฐินพระราชนันทน ณ วัดคอนคาราม ธนบุรี 2479 หน้า 1

² "ปาฐกถาของคณะราษฎร" วิทยารย 17 : 1862-1871 1 กันยายน 2475

และพัฒนาระบบประชาธิปไตยให้เจริญก้าวหน้าต่อไปอย่างยิ่งขึ้นอีกเป็นทวีคูณ¹ ในการที่จะรักษาไว้ซึ่งการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยโดยมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศและให้นักเรียนเห็นความสำคัญของคนเกิดความรู้สึกเลื่อมใสในระบอบการปกครองนั้นนั้น หลวงวิจิตรวาทการ สมาชิกประเภท 2 ได้เคยเสนอผู้ตีต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 26 กรกฎาคม 2476 ว่า ให้กระทรวงธรรมการออกคำสั่งให้โรงเรียนทุกโรงทั่วพระราชอาณาจักรจัดให้นักเรียนทุกชั้นในโรงเรียนทุกประเภทท่องจำบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ ให้จำได้ตั้งแต่ต้นจนจบและให้ครูชี้แจงแนะนำให้นักเรียนเห็นความสำคัญ คุณค่าและประโยชน์ของการปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญด้วย² ซึ่งในเรื่องนี้ นายพันเอกพระพลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นก็ได้ตอบชี้แจงว่า "รัฐบาลได้ให้หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครานุรักษ์ประพัทธ์-บุญเขียน) ทรงเขียนข้อ ๆ เพื่อให้เด็กเข้าใจอยู่แล้วและกำลังทรงเขียนอยู่"³ แต่ก็ไม่ปรากฏหลักฐานในโอกาสต่อมาว่าการดำเนินการในเรื่องนี้ก้าวหน้าไปมากน้อยเพียงใด

การศึกษาในระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาระดับบังคับ รัฐบาลก็พยายามที่จะให้บังเกิดผลสอดคล้องกับการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย ดังจะเห็นได้จาก เมื่อรัฐบาลได้ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 แล้ว กระทรวงธรรมการก็ได้จัดตั้งคณะกรรมการชำระหลักสูตรขึ้น เพื่อจัดทำหลักสูตรชั้นประถมและมัธยมศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของแผนการศึกษาชาติ⁴ แต่การปรับปรุงหลักสูตรนี้ก็ต้องใช้ระยะเวลาในการปรับปรุง จึงจำเป็นต้องใช้หลักสูตรเก่าไปก่อน เมื่อได้มีการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติฉบับใหม่อีกครั้งในปี พ.ศ. 2479 กระทรวงธรรมการก็ได้กำหนดหลักสูตรและประมวลการสอนออกบังคับในปี พ.ศ. 2480⁵ เพื่อให้

¹ บุญเย็น วอทอง มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง : กำเนิดและความเกี่ยวพันกับระบอบประชาธิปไตย หน้า 2

² สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ 1 วิสามัญ พ.ศ. 2476 หน้า 173-174

³

⁴

⁴ กระทรวงศึกษาธิการ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507 พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบเจ็ดสิบสองปีของกระทรวง 1 เมษายน 2507 หน้า 387

⁵

⁵ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ ความเป็นมาของหลักสูตรสามัญศึกษา หน้า 44

ได้สอดคล้องกับแผนการศึกษาชาติ ในหลักสูตรและประมวลการสอนที่เรียกว่าประมวลศึกษาพิเศษชั้นประถมศึกษา พ.ศ. 2480 นี้ นับได้ว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก ทั้งในด้านอัตราเวลาเรียน รายวิชาและเนื้อหาในรายวิชาที่สอน สอดคล้องกับเป็นหลักสูตรภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยแท้จริง¹

หลักสูตรชั้นประถมศึกษา พ.ศ. 2480 นี้ มีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาในรายวิชาที่สอนออกไป ทั้งนี้เพื่อที่จะให้สอดคล้องและเป็นการส่งเสริมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย เช่น การกำหนดวิชาหน้าที่พลเมืองไว้ในหลักสูตรประถมศึกษาด้วยและเนื้อหาในวิชาหน้าที่พลเมืองที่กำหนดไว้ในหลักสูตรประถมศึกษานั้น ก็เพื่อที่จะให้เป็นการส่งเสริมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยโดยแท้จริง ดังจะเห็นได้จากเนื้อหาที่กำหนดไว้ในหลักสูตร ดังนี้

- 1) หน้าที่พลเมือง ใหญ่หน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติคือรอบคอบ รวด คอบ อดทน อดกลั้น อดชาติ คำสอน พระมหากษัตริย์และรัฐธรรมนูญ
- 2) ระบอบรัฐธรรมนูญ ใหญ่จักสิทธิและหน้าที่ของชนชาวยุโรปสยามต่อหมัญญัตติรัฐธรรมนูญ เป็นต้นว่ามีความเคารพกฎหมาย ป้องกันประเทศชาติ ช่วยเหลือราชการและการเลือกตั้ง
- 3) การปกครองท้องถิ่น ใหญ่จักการปกครองส่วนภูมิภาคและเทศบาล
- 4) วันสำคัญ ใหญ่จักวันสำคัญต่าง ๆ และหน้าที่พึงปฏิบัติต่อวันนั้น ๆ เช่น วันฉลองรัฐธรรมนูญ ฯลฯ²

นอกจากนี้แล้ว ในวิชาความรู้เรื่องเมืองไทยก็ได้กำหนดเนื้อหาไว้เพื่อเป็นการส่งเสริมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยด้วย ดังที่กำหนดไว้ว่า "การพาเที่ยวดูสถานที่ ให้พานักเรียนเที่ยวดูสถานที่ในบริเวณใกล้เคียง เพื่อส่งเสริมความรู้รอบตัวบ้าง ความรู้ทางภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์บ้างกับทั้งปลูกใจให้รักชาติ คำสอน พระมหากษัตริย์และรัฐธรรมนูญอีกด้วย"³

ในประมวลการสอนชั้นประถมศึกษา ที่กระทรวงธรรมการประกาศใช้เมื่อวันที่ 10

¹ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ ความเป็นมาของหลักสูตรสามัญศึกษา หน้า 45

² กระทรวงธรรมการ ประมวลศึกษาภาค 2 หลักสูตรชั้นประถมศึกษา พ.ศ. 2480

พฤษภาคม 2480 นั้น ก็ได้จัดเนื้อหาไว้ให้สอดคล้องกับหลักสูตรและแผนการศึกษาชาติ เพื่อเป็นการส่งเสริมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย โดยเฉพาะเนื้อหาในวิชาหน้าที่พลเมือง ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4 ซึ่งได้กำหนดไว้ดังนี้

ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3

- 1) หน้าที่พลเมือง ให้รู้จักหน้าที่พึงปฏิบัติต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และรัฐธรรมนูญ
- 2) การปกครองส่วนท้องถิ่น ให้รู้จักระเบียบการปกครองอำเภอและจังหวัด และรู้จักหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ในส่วนนั้น ๆ
- 3) วันสำคัญ ให้รู้จักวันสำคัญต่าง ๆ ของชาติและศาสนากับหน้าที่อันจะพึงปฏิบัติต่อวันสำคัญนั้น ๆ เช่น วันเปลี่ยนแปลงการปกครอง วันพระราชทานรัฐธรรมนูญชั่วคราว วันฉลองรัฐธรรมนูญ ฯลฯ
- 4) ระบอบรัฐธรรมนูญ ให้รู้จักสิทธิและหน้าที่ของประชาชนชาวสยามตามบทบัญญัติต่าง ๆ แห่งรัฐธรรมนูญ

ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

- 1) หน้าที่พลเมือง ให้รู้จักหน้าที่ที่จะพึงปฏิบัติต่อครอบครัว ประชาคม ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และรัฐธรรมนูญ
- 2) การปกครองส่วนท้องถิ่น ให้รู้จักระเบียบการปกครองส่วนท้องถิ่น ส่วนภูมิภาค และเทศบาล ตลอดจนหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ในกรณีนั้น ๆ ถ้ามีโอกาสให้น่านักเรียนไปดูและฟังการประชุมในสภาจังหวัดและสภาเทศบาลด้วย
- 3) วันสำคัญ ให้รู้จักวันสำคัญต่าง ๆ ของชาติกับหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อวันสำคัญนั้น ๆ เช่น วันเปลี่ยนแปลงการปกครอง วันพระราชทานรัฐธรรมนูญชั่วคราว วันฉลองรัฐธรรมนูญ ฯลฯ
- 4) ระบอบรัฐธรรมนูญ ให้รู้จักสิทธิและหน้าที่ของประชาชนชาวสยามตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ เป็นต้นว่า มีหน้าที่เคารพออกกฎหมาย ป้องกันประเทศชาติเช่นเป็นทหารและช่วยเหลือราชการ เช่น การเสียภาษีอากรและอื่น ๆ

¹ กระทรวงธรรมการ ประมวลศึกษาพิเศษ ภาค 1 ตอนที่ 1 ประมวลการสอนชั้นประถมศึกษา พ.ศ. 2480 หน้า 17-24

จากหลักสูตรและประมวลการสอน พ.ศ. 2480 นี้ พอจะเห็นได้ว่า รัฐบาลมีความมุ่งหมายที่จะให้นักเรียนในชั้นประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษากากบังคับ ได้เรียนรู้ถึงสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองก็ตามระบอบประชาธิปไตย ตลอดจนให้เกิดความเลื่อมใสในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ เพื่อที่จะได้เป็นพลเมืองดีของชาติในอนาคต แมวามลจากการจัดหลักสูตรและประมวลการสอนเพื่อเป็นการส่งเสริมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยนี้ จะไม่สามารถบรรลุผลได้อย่างเด่นชัดในระยะเวลาที่ใกล้เคียงก็ตาม อย่างน้อยนักเรียนที่จบหลักสูตรประโยคประถมศึกษาแล้ว ก็คงจะมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ ตลอดจนมองเห็นคุณค่าของการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยไว้เป็นพื้นฐาน อนึ่ง เนื่องจากวิชาหน้าที่พลเมืองที่จัดให้นักเรียนชั้นประถมศึกษาได้เรียนรู้ เป็นเนื้อหาที่เน้นหลักการเชิงนามธรรมที่สูงกว่าวุฒิภาวะและระดับประสบการณ์ของเด็กอยู่มาก ความรู้ความเข้าใจที่เกิดขึ้นนั้นในทางปฏิบัติจึงยังห่างไกลจากความมุ่งมากปรารถนาของหลักสูตรและจะเห็นได้ว่าเป็นปัญหาที่ยืดเยื้อมาจนบัดนี้ จึงน่าจะเป็นบทเรียนที่สำคัญในค่านววิธีการที่จะหากวิธีอันจะทำให้บังเกิดผลดียิ่งขึ้นต่อไป

นอกจากการจัดทำหลักสูตรและประมวลการสอนในระดับประถมศึกษาให้สอดคล้องและเป็นการส่งเสริมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยแล้ว ในระดับมหาวิทยาลัย รัฐบาลก็ได้ประกาศใช้ "พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พุทธศักราช 2476" เมื่อวันที่ 17 มีนาคม 2476¹ เพื่อเป็นคลาควิชาสำหรับประชาชนที่จะศึกษาคหาความรู้ในทางการเมืองและการปกครองในระบอบประชาธิปไตยในสมัยเริ่มต้นและทางตรงและทางอ้อม² ซึ่งรัฐบาลได้เริ่มดำเนินการใน ปี พ.ศ. 2477 ผลปรากฏว่า มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองที่ได้เริ่มจัดตั้งขึ้นนี้ มีลักษณะเป็นเครื่องมือของการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยในสมัยเริ่มต้นของประเทศไทยอยู่เป็นอย่างมาก ผู้ที่สำเร็จการศึกษาออกไปมิเป็นจำนวนไม่น้อย

¹ "พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง" กฎหมายปรตัญนั พิมพ์ในงานฉาปนกิจศพนางเวชการประสิทธิ์ (เหมือน สิงคะเนติ) 5 ธันวาคม 2477 หน้า 218-233

² บุญเย็น วอทอง มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง : กำเนิดและความเกี่ยวข้องกับระบอบประชาธิปไตย หน้า 2

ที่มีบทบาทสำคัญโดยตรงต่อการเมือง การบริหารของประเทศและในหมู่ประชาชนอย่างกว้าง-
ขวาง¹

นอกจากนี้แล้ว รัฐบาลยังได้มอบหมายให้กระทรวงธรรมการ ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดการศึกษา ส่งเจ้าหน้าที่ออกไปอบรม แนะนำเกี่ยวกับความเป็นมาและความสำคัญของรัฐธรรมนูญแก่บรรดาเจ้าหน้าที ครู อาจารย์ นักเรียนและประชาชนทั่ว ๆ ไปจนทั่วถึงอีกด้วย เช่น การจัดให้มีการอบรมธรรมการจังหวัดในภาคอีสาน เกี่ยวกับความสำคัญและความเป็นมาของรัฐธรรมนูญขึ้นที่จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 21 ธันวาคม 2476 หลังจากนั้นก็ให้ธรรมการจังหวัดแต่ละจังหวัดที่ได้รับการอบรมมาแล้ว ออกไปเผยแพร่ความรู้แก่บรรดาพ่อค้า ประชาชน ครู อาจารย์และนักเรียน ในเรื่องนั้นจังหวัดมหาสารคามได้ส่งขุนประสงครรยาธรรมการจังหวัดเข้ามารับการอบรมที่จังหวัดนครราชสีมาแล้วออกไปเผยแพร่ความรู้ เรื่องรัฐธรรมนูญและการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยแก่พ่อค้า ประชาชน พลเมือง ครู อาจารย์และนักเรียนจนทั่วทุกอำเภอ การอบรมประชาชนพลเมืองให้มีความรู้ ความเข้าใจและให้เห็นความสำคัญของการปกครองระบอบประชาธิปไตยโดยมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศโดยวิธีการดังกล่าว คงมีการจัดทำขึ้นอีกในหลายจังหวัดหรือทั่วพระราชอาณาจักรก็เป็นได้แต่ก็ไม่มีเอกสารที่เป็นหลักฐานยืนยัน วิธีการดังกล่าวก็คงเป็นผลให้ประชาชนพลเมืองได้รับความรู้มีความเข้าใจและเห็นคุณค่าของการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยไม่น้อย แต่ก็มีได้มีการติดตามให้แน่ชัดว่า การเผยแพร่ดังกล่าวได้ผลจริงมากน้อยเพียงใด

เพื่อที่จะให้ประชาชนเกิดความรู้สึกว่า รัฐธรรมนูญเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย ในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจะพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับถาวร เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2475 นั้น คณะรัฐมนตรีก็ได้มีมติให้หยุด-

¹ บุญเย็น วอทอง มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง : กำเนิดและความ
เกี่ยวพันกับระบอบประชาธิปไตย หน้า 133

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2476
ประเภทการ แผ่นที่ 1 เลขที่ 39 เรื่อง ขาดหลวงประจำจังหวัดมหาสารคามแจ้งความเรื่องขุน
ประสงครรยาทำการเผยแพร่รัฐธรรมนูญ สำเนาที่ 8/17428 ลงวันที่ 16 มกราคม 2476

ราชการในงานฉลองรัฐธรรมนูญเป็นเวลา 3 วัน คือวันที่ 9-10-11 ธันวาคม 2475¹ และ
 กระทรวงธรรมการก็ได้มีคำสั่งให้ปิดโรงเรียนหัวพระราชาณาจักรเป็นเวลา 3 วันเช่นเดียวกัน²
 นอกจากนั้นคณะรัฐมนตรียังได้กำหนดให้วันที่ 10 ธันวาคมเป็นวันสำคัญของชาติวันหนึ่งและถือเป็นวัน
 หยุดราชการประจำตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2476 เป็นต้นไปอีกด้วย³ ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทน
 ราษฎรแต่ละครั้ง รัฐบาลได้มีคำสั่งให้ปิดโรงเรียนหัวพระราชาณาจักรอีกด้วย ทั้งนี้เพื่อเป็น
 ประโยชน์ต่อราษฎรที่จะมาใช้สิทธิในการเลือกตั้งอย่างเต็มที่ เช่น ในการเลือกตั้งครั้งที่ 3 เมื่อ
 วันที่ 12 พฤศจิกายน 2481⁴ เป็นต้น

แม้ว่าผลทางการส่งเสริมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยจะไม่เห็นผลโดยชัด-
 เจงก็ตาม แต่ความพยายามของรัฐบาลในการจัดหลักสูตร ประมวลการสอนและแบบเรียน-
 ตลอดจนการเผยแพร่ความรู้ในด้านการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญ ก็คง
 เป็นผลดีอยู่บ้างไม่มากนักอบ ก็ยังเห็นได้จาก การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในช่วง
 ระยะเวลา⁵ ที่มิตวายกันทั้งหมด 3 ครั้ง ซึ่งแต่ละครั้งก็มีราษฎรไปใช้สิทธิในการเลือกตั้งมากพอ
 ควร เช่น การเลือกตั้งครั้งแรก เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2476 มีราษฎรไปใช้สิทธิในการเลือก
 ตั้ง คิดเป็นร้อยละ 41.45 การเลือกตั้งครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน 2480 มีผู้ไปใช้สิทธิใน
 การเลือกตั้งคิดเป็นร้อยละ 40.22 และครั้งที่ 3 เมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน 2481 คิดเป็นร้อยละ
 35.03 ถ้าเปรียบเทียบกับการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 26 มกราคม 2518 ที่มีผู้ไปใช้สิทธิเลือกตั้งร้อยละ

¹ แขนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2476
 ประเภทการ พิมพ์ที่ 6 เลขที่ 162 เรื่องคณะรัฐมนตรีให้ข้าราชการหยุดราชการในงานฉลอง
 รัฐธรรมนูญ รวม 3 วัน สำเนาที่ 94/12092 ลงวันที่ 29 พฤศจิกายน 2476

² กระทรวงธรรมการ คำสั่งที่ 58/10288 เรื่องปิดโรงเรียนในการฉลองรัฐธรรมนูญ
 ลงวันที่ 30 พฤศจิกายน 2475

³ กระทรวงธรรมการ คำสั่งที่ 94/14860 เรื่องเปลี่ยนแปลงวันหยุดราชการประจำปี
 ลงวันที่ 16 มีนาคม 2475

⁴ กระทรวงธรรมการ คำสั่งที่ ศ. 157/2481 เรื่องให้ปิดโรงเรียนในวันเลือกตั้งผู้แทน
 ราษฎร ลงวันที่ 26 ตุลาคม 2481

47.71 ก็กับการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 4 เมษายน 2519 ที่มีผู้ไปใช้สิทธิในการเลือกตั้งร้อยละ 45.63¹ แล้ว ก็ก็จะเห็นได้ว่าไม่มีความแตกต่างกันมากนัก ทั้ง ๆ ที่การเลือกตั้งสามครั้งแรกนั้นเป็นการเริ่มต้นของการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย ส่วนการที่นักเรียนและราษฎรทั่วไปที่ได้รับการสอนการอบรมเกี่ยวกับการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยแล้วนั้น มีความเลื่อมใสในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยมากน้อยเพียงใดนั้น เป็นปัญหาที่ยังไม่มีการสำรวจและวิจัยในช่วงเวลาที่กล่าวถึงนี้

3.2 ผลในค่านปริมาณ เนื่องจากการที่จะต้องให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎรนั้นเป็นเป้าหมายที่สำคัญประการหนึ่งในหลัก 6 ประการของคณะราษฎร รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ก็ได้กำหนดบทเฉพาะกาลไว้ด้วยว่า การที่จะให้มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เป็นที่ที่ราษฎรได้เลือกตั้งขึ้นมาทั้งหมดหรือที่เรียกว่าการปกครองสมัยที่ 3 นั้นก็ต่อเมื่อราษฎรมีสติหรือออกเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ได้รับการศึกษาจบชั้นประถมศึกษาเกินกว่าครึ่งของจำนวนราษฎรทั้งหมดหรืออย่างช้าต้องไม่เกิน 10 ปี จากเงื่อนไขสองประการดังกล่าว จึงมีผลทำให้การจัดการศึกษาภาคบังคับมีในระยะ 10 ปีแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เน้นหนักในค่านปริมาณที่จะให้ราษฎรได้รับการศึกษา จบชั้นประถมศึกษาภายในระยะเวลา 10 ปี ดังเช่นที่รัฐบาลชุดที่ 2 ได้แถลงนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดิน เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2475 ว่า "จะประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาให้ทั่วทั้งกรุงเทพฯ และหัวเมือง เพื่อให้ได้ปริมาณตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ" และรัฐบาลชุดที่ 6 ก็ได้แถลงนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดิน เมื่อวันที่ 24 กันยายน 2477 ว่า "จะขยายการประถมศึกษาให้มีโรงเรียนประชาบาลอย่างน้อยค่าบลละ 1 โรงเรียน เพื่อให้ก้าวหน้าแพร่หลายได้ผลตามที่รัฐธรรมนูญต้องการ"

การจัดการศึกษาภาคบังคับนี้ได้ผลตามเป้าหมายของรัฐธรรมนูญนี้ รัฐบาลได้ออกร่างเวลา 10 ปีเป็นหลัก และมีเป้าหมายที่จะเอาโรงเรียนประชาบาลเป็นหลักสำคัญเพื่อให้ได้ปริมาณตามที่กำหนดไว้ในบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ ดังจะเห็นได้จากนโยบายในการจัดการศึกษา

¹ ณรงค์ สิ้นสวัสดิ์ "ทำไมคนไทยไม่ไปเลือกตั้ง" วิทยาคาร 1-2 : 5 มีนาคม-มิถุนายน 2519

ของพระสารสาสน์ประพันธ์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงธรรมการในรัฐบาลชุดที่ 5 ที่ได้ออก
ไว้ในคราวไปตรวจราชการที่ภาคกลาง เมื่อปี พ.ศ. 2477 ซึ่งมีข้อความสำคัญบางตอนว่า

รัฐบาลต้องการให้ลูกหลานชาวไทยให้ได้รับการศึกษา ภายในระยะเวลา 10 ปีให้เด็ก
จบประถมศึกษาเกินครึ่งจำนวน การที่จะทำได้ดังนั้นก็จะต้องทำได้นอกจากครูประชาบาล
ครูประชาบาลยอมเป็นกำลังสำคัญ ถ้าภายในระยะเวลา 10 ปีเราได้เด็กจบชั้นประถม
ศึกษาเกินครึ่ง เราจะภูมิใจมาก... สมัยนี้ครูโรงเรียนประชาบาลสำคัญกว่าครูโรงเรียน
รัฐบาลมาก เพราะเรามีพลเมืองกว่า 12 ล้านมอบให้ครูประชาบาลฝึก นับว่าเราได้
ช่วยชาติมาก...

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลอีกครั้งหนึ่งเมื่อวันที่ 22 กันยายน 2477 พระสารสาสน์
ประพันธ์ได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการอีก เป้าหมาย 10 ปีก็ยังเป็นโ-
บายของรัฐบาลอยู่เช่นเดิม ดังจะเห็นได้จากคำกล่าวของพระสารสาสน์ประพันธ์ได้กล่าวในที่
ประชุมข้าราชการ เมื่อครั้งไปตรวจราชการที่จังหวัดปัตตานี เมื่อวันที่ 6 พฤศจิกายน 2477
ดังมีข้อความบางตอนว่า

ผมอยากขอร้องไห้แทนทั้งหลายช่วยเหลือ ทำความเข้าใจแก่บิดา มารดา ผู้ปกครอง
บอกลูกหลานของบ้านใหญ่จักคุณค่าของการศึกษา ด้วยเหตุผลที่ว่า รัฐบาลต้องการให้
ทุกคนได้รับการศึกษาโดยลตามรัฐธรรมนูญ เราจะต้องให้เด็กของเรา พลเมืองทั้ง-
หมดได้รับการศึกษามากกว่าครึ่งภายในเวลา 10 ปี...

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2477
ประเภทคน เล่มที่ 12 เลขที่ 396 เรื่อง โอวาทของ ฯพณฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ
ให้แก่ครูอบรมโรงเรียนประชาบาล อำเภอยะนิงอินทร์ (เฉลิมเกียรติภูมิเนย) 12 กรกฎาคม
2477

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2477
ประเภทคน เล่มที่ 12 เลขที่ 393 เรื่อง คำพูดของ ฯพณฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ
ในที่ประชุมพระยาเมือง กรมการจังหวัด ผู้แทนราษฎร โตะหะยี่หม่าลา จังหวัดปัตตานี ณ ศาลา
กลางจังหวัดปัตตานี 6 พฤศจิกายน 2477

ด้วยเหตุนี้คาดว่าจะต้องจัดการศึกษาภาคบังคับให้โดยผลตามเป้าหมายของนโยบายและบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญเอง รัฐบาลจึงมุ่งที่จะประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาให้โดยครบทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักร ซึ่งจำเป็นจะต้องจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลให้เพียงพอแก่จำนวนเด็กที่จะต้องเกณฑ์เข้าเรียน แต่ในปีแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง คือ ปี พ.ศ. 2475 ก็มีอุปสรรคในค่านงบประมาณเป็นอย่างมาก เพราะปีนี้รัฐบาลให้เงินอุดหนุนการศึกษาประชาบาลเพียง 1,500,000 บาทและให้ยืมเงินทุนศึกษาพลีอีก 1,026,968 บาทรวมเป็นเงินอุดหนุนการศึกษาประชาบาลทั้งสิ้น 2,526,968 บาทซึ่งตามปกติแล้วรัฐบาลจะให้เงินอุดหนุนการศึกษาประชาบาลปีละ 3 ล้านบาท¹ เนื่องจากมีปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณเอง คณะรัฐมนตรีจึงได้เสนอให้กระทรวงธรรมการจัดเก็บเงินศึกษาพลีเหมือนเช่นที่เคยปฏิบัติมาก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่กระทรวงธรรมการก็ไม่สามารถจะจัดทำได้ เพราะอยู่ในช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ ๆ ถ้าเก็บเงินศึกษาพลีอีกคงจะกระทบกระเทือนมาก² ทั้งนี้เพราะเมื่อก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง กระทรวงธรรมการก็จัดเก็บเงินศึกษาพลีมาแล้วตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2473³

แม้จะมีปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณอยู่มาก แต่ในปี พ.ศ. 2475 กระทรวงธรรมการก็ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในท้องที่กรุงเทพมหานครเป็นจำนวนมาก ส่วนในหัวเมืองนั้น รัฐบาลก็พยายามประกาศใช้พระราชบัญญัติเพิ่มขึ้นทุกปีและจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้นอีกเป็นจำนวนมากด้วย แม้กระนั้น โรงเรียนประชาบาลในหัวเมืองก็ยังมีจำนวนไม่ถึงครึ่งของที่ควรจะมี ฝ่ายรัฐบาลก็ระงับเดือนให้กระทรวงธรรมการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในท้องที่ต่าง ๆ ในหัวเมืองให้เท่าเทียมกับที่ใดประกาศใช้ในท้องที่กรุงเทพมหานคร จนมีการเปรียบเทียบการประกาศใช้พระราชบัญญัติในท้องที่ต่าง ๆ ระหว่างกรุงเทพฯกับหัวเมืองว่า "กุดโง้งโยนในการจัดการศึกษา ในพระนครและหัวเมืองแตกต่างกันมาก ในพระนครนั้นจัดให้

¹ กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาของกระทรวงธรรมการ พุทธศักราช 2475

หน้า 3

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2476 ประเภทการ พิมพ์ 1 เลขที่ 50 เรื่อง คณะรัฐมนตรีเสนอความเห็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกระทรวงรวม 34 ฉบับมาให้พิจารณา สำเนาที่ ค. 1989/2476 ลงวันที่ 20 กรกฎาคม 2476

³ ก.

อย่างวิ้ง แต่ในหัวเมืองปล่อยให้ตกตามไปอย่างเตา¹ แม้จะมีปัญหาอยู่หลายประการ กระทรวงธรรมการก็พยายามประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพิ่มขึ้นทุกปี เพื่อให้ได้ผลตามเป้าหมายของรัฐธรรมนูญและนโยบายที่ได้แถลงไว้ ซึ่งในปี พ.ศ. 2478 กระทรวงธรรมการก็สามารถประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาได้ครบทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักร² ในปีเดียวกันนี้เองรัฐบาลก็ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478 ซึ่งมีสาระสำคัญดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาได้ครบทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักรในปี พ.ศ. 2478 นี้ไม่ได้หมายความว่า รัฐบาลสามารถจัดตั้งโรงเรียนขึ้นได้ครบทุกตำบลไม่ เพราะมีอีกหลายตำบลในหลายจังหวัดที่รัฐบาลยังไม่สามารถจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้นได้ เช่น จังหวัดระยอง³ และจังหวัดปัตตานี เป็นต้น โดยเฉพาะที่จังหวัดปัตตานี กระทรวงธรรมการได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติครบทุกตำบลแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ. 2464 อันเป็นปีแรกที่มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา แต่ทางราชการก็ยังไม่สามารถที่จะจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้นได้ครบทุกตำบลไม่ ในต้นปี พ.ศ. 2479 จังหวัดปัตตานีมีจำนวนตำบลทั้งสิ้น 109 ตำบล แต่มีโรงเรียนประชาบาลแล้วเพียง 63 ตำบลเท่านั้น สาเหตุที่การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษากับการจัดตั้งโรงเรียนไม่สอดคล้องกันนี้ ก็เป็นเพราะการจัดการศึกษาประชาบาลเป็นเรื่องของอำเภอและจังหวัดเจ้าของท้องที่เป็นผู้พิจารณาจัดทำ ถ้าเห็นว่า ท้องที่ตำบลใด

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2476 ประเภทการ พิมพ์ที่ 2 เลขที่ 56 เรื่อง คณะรัฐมนตรีเสนอความเห็นเรื่องการบริหารประเทศมาให้พิจารณา สำเนาที่ ค. 3332/2476 ลงวันที่ 6 กันยายน 2476

² กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาประจำปี 2478 หน้า 2

³ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ 2 วิสามัญ พ.ศ. 2478 เล่ม 2 หน้า 1037-1038

⁴ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2478 ประเภทการ พิมพ์ที่ 2 เลขที่ 38 เรื่อง การประชุมข้าหลวงประจำจังหวัด พ.ศ. 2479

สมควรที่จะจัดตั้งโรงเรียนใกล้เสมอมาซึ่งกระทรวงธรรมการ กระทรวงธรรมการก็ประกาศใช้พระราชบัญญัติในท้องที่ตำบลนั้น ๆ ให้ แล้วทางอำเภอหรือจังหวัดเจ้าของท้องที่ก็ดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้นเพื่อที่จะเกณฑ์เด็กในท้องที่เข้าศึกษาเล่าเรียนต่อไป กระทรวงธรรมการก็ทราบขอบพร้อมในเรื่องนี้ จึงได้กำชับให้ท้องที่จัดตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้นในตำบลที่ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติแล้วให้ครบ ซึ่งก็สามารถจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้นได้ครบทุกตำบลในปี พ.ศ. 2479² ก็เป็นอันว่า นโยบายของรัฐบาลว่า จะจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้นอย่างน้อยตำบลละ 1 โรงเรียนก็ประสบผลสำเร็จในปี พ.ศ. 2479 นั้นเอง หลังจากนั้นแล้วการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับก็เป็นการลดอายุในการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนให้ได้เป็นย่างเข้าปีที่ 8 ทุกตำบลตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติ

สำหรับความเจริญก้าวหน้าของการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับทางจำนวนปริมาณนั้น จะเห็นได้จากการเพิ่มของจำนวนโรงเรียน จำนวนครู จำนวนนักเรียนทั้งในชั้นประถมศึกษา และวิสามัญ จำนวนเด็กที่สำรวจได้และได้เข้าเรียนแล้ว เพิ่มขึ้นทุก ๆ ปี ดังจะเห็นได้จากตาราง 16-21

¹ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ 2 วิสามัญ พ.ศ. 2478 เล่ม 2 หน้า 1038

² กระทรวงธรรมการ กิจการที่ได้เปลี่ยนแปลงขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2475-2479 พิมพ์ในงานกุศลพระราชทาน ณ วัดอนงคาราม ธนบุรี 2479 หน้า 3

ตาราง 16 จำนวนโรงเรียนทุกประเภททั่วประเทศราชอาณาจักร จาก พ.ศ. 2475-2485

พ.ศ.	โรงเรียนรัฐบาล	โรงเรียน ประชาบาล	โรงเรียน เทศบาล	โรงเรียน ราษฎร์	รวม
2474	660	5,471	—	1,150	6,881
2475	250	6,081	—	1,307	7,638
2476	246	6,513	—	1,304	8,063
2477	244	8,252	—	1,055	9,001
2478	250	8,252	10	1,035	9,817
2479	308	8,960	76	1,235	10,579
2480	318	9,204	219	1,230	10,971
2481	429	10,768	306	1,308	12,809
2482	240	14,197	330	1,177	15,944
2483	236	16,302	368	1,227	18,133
2484	245	17,093	393	1,255	18,986
2485	252	17,792	391	1,194	19,629

ที่มา รวบรวมจาก รายงานการศึกษาของกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2475-2485

ตาราง 17 จำนวนครูในโรงเรียนทุกประเภททั่วพระราชอาณาจักร จาก พ.ศ. 2475-
2485

พ.ศ.	โรงเรียน รัฐบาล	โรงเรียน ประชาบาล	โรงเรียน เทศบาล	โรงเรียน ราษฎร์	รวม
2474	1,933	13,072	—	2,397	17,402
2475	2,031	12,559	—	2,653	17,243
2476	2,066	15,362	—	2,969	20,397
2477	2,444	19,884	—	3,407	25,735
2478	2,800	21,259	—	3,784	27,843
2479	3,153	24,881	374	4,146	32,554
2480	3,298	25,342	1,162	4,449	34,251
2481	3,626	32,208	1,644	5,596	43,074
2482	2,957	42,725	1,955	5,419	52,871
2483	3,004	47,092	2,255	5,419	57,770
2484	2,972	51,371	2,472	6,170	62,985
2485	2,929	55,856	2,425	5,687	66,897

^๕ที่มา รวบรวมจาก รายงานการศึกษาของกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2475-2485

ตาราง 18 จำนวนนักเรียนชั้นประถมศึกษา (ป.1-4) ในโรงเรียนทุกประเภท
พระราชอาณาจักร จาก พ.ศ.2475-2485

พ.ศ.	โรงเรียน รัฐบาล	โรงเรียน ประชาบาล	โรงเรียน เทศบาล	โรงเรียน ราษฎร์	รวม
2475	18,408	692,386	—	50,082	760,876
2476	17,272	764,113	—	44,015	825,400
2477	18,197	961,368	—	47,452	1,027,017
2478	17,951	1,066,578	1,149	57,187	1,139,165
2479	16,814	1,120,223	14,876	63,711	1,215,626
2480	12,512	1,126,866	41,724	68,173	1,249,275
2481	7,635	1,325,891	58,592	83,264	1,475,382
2482	4,217	1,027,438	49,910	49,989	1,131,554
2483	1,832	1,319,296	60,293	55,847	1,437,268
2484	1,258	1,375,728	64,123	54,700	1,495,809
2485	1,074	1,603,125	64,598	51,573	1,720,370

หมายเหตุ รวมรวมจาก รายงานการศึกษาของกระทรวงธรรมการ พ.ศ.2475-2485

ตาราง 19 จำนวนนักเรียนชั้นประถมศึกษา (ป.5-6) ในโรงเรียนทุกประเภททั่วประเทศ
พระราชอาณาจักร จาก พ.ศ.2475-2480

พ.ศ.	โรงเรียน รัฐบาล	โรงเรียน ประชาบาล	โรงเรียน เทศบาล	โรงเรียน ราษฎร์	รวม
2474	2,324	11,861	—	2,779	16,964
2475	2,072	12,582	—	1,452	16,106
2476	224	17,619	—	—	17,843
2477	890	26,782	—	499	28,171
2478	1,043	28,517	64	119	29,743
2479	1,112	25,587	471	435	27,605
2480	832	4,017	6	160	5,017

ที่มา รวบรวมจาก รายงานการศึกษาของกระทรวงธรรมการ พ.ศ.2475-2480

ตาราง 20 จำนวนนักเรียนอนุบาลและเตรียมประถมในโรงเรียนทุกประเภททั่วประเทศ
พระราชอาณาจักร จาก พ.ศ.2482-2485

พ.ศ.	โรงเรียน รัฐบาล	โรงเรียน ประชาบาล	โรงเรียน เทศบาล	โรงเรียน ราษฎร์	รวม
2482	32	427,605	20,472	25,973	474,082
2483	100	531,895	26,616	27,254	585,865
2484	112	660,426	33,920	27,956	722,414
2485	115	720,763	33,862	25,131	779,871

ที่มา รวบรวมจาก รายงานการศึกษาประจำปี พ.ศ.2482-2485

ตาราง 21 จำนวนเด็กหัวพระราชมานาจักรที่สำรวจได้และที่ได้เข้าเรียนแล้ว จาก พ.ศ.2475-2485

พ.ศ.	จำนวนเด็กที่สำรวจ ได้ทั้งหมด	จำนวนเด็กที่ เข้าเรียนแล้ว	จำนวนเด็กที่ยัง ไม่ได้เข้าเรียน	เข้าเรียนแล้ว คิดเป็นร้อยละ
2475	1,374,625	724,889	649,736	52.73
2476	1,562,578	857,192	705,382	54.86
2477	1,756,233	1,026,547	729,686	58.45
2478	1,780,462	1,108,034	672,428	62.23
2479	1,791,105	1,191,286	559,819	66.51
2480	1,925,687	1,254,549	671,138	65.15
2481	2,030,490	1,461,030	569,460	71.95
2482	2,175,214	1,653,581	521,633	76.02
2483	2,101,952	1,921,590	180,362	91.42
2484	2,408,963	2,188,223	220,740	90.84
2485	2,543,319	2,371,266	172,053	93.23

ที่มา รายงานการศึกษาของกระทรวงธรรมการ พ.ศ.2475-2481 และ รายงานการศึกษาประจำปี 2482-2485

จากตาราง 16 17 และ 18 จะเห็นได้ว่า ในด้านปริมาณการจัดการศึกษาภาคบังคับ กว้างขวางไปมาก จำนวนโรงเรียน จำนวนครู จำนวนนักเรียนได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะโรงเรียนประชาบาล ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของการจัดการศึกษาภาคบังคับนั้น จำนวนโรงเรียน ครูและนักเรียนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วมาก ถ้าดูจากตารางที่ 16 17 และ 18 แล้ว จะเปรียบเทียบไถ่การระหว่างปี พ.ศ.2475-2485 นี้ จำนวนโรงเรียน ครูและนักเรียน ในโรงเรียนประชาบาลจะเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

อย่างไรก็ดี แมวว่าจำนวนนักเรียนในโรงเรียนประชาบาลจะเพิ่มขึ้นมาก แต่จากตาราง 21 แล้วก็จะเห็นได้ว่า การเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาในช่วงแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้นก็ยังไม่ค่อยได้เพิ่มขึ้นนัก ถึงแม้ว่าในปี พ.ศ. 2475 ทางราชการสามารถเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนได้เพียงร้อยละ 52.73 ซึ่งในเรื่องนี้กระทรวงธรรมการก็ได้เอาใจใส่เป็นอย่างดี การเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนในปีต่อมาก็มีแนวโน้มสูงขึ้นทุกปี จนปี พ.ศ. 2485 ทางราชการก็สามารถเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนได้สูงถึงร้อยละ 93.23

แม้ว่ารัฐบาลจะได้พยายามกวาดค้นเด็กในเกณฑ์บังคับให้เข้าเล่าเรียนในโรงเรียนได้มากขึ้น แต่เป้าหมายที่จะให้เด็กจบชั้นประถมศึกษาเป็นจำนวนเกินครึ่งของพลเมืองทั้งหมดภายในเวลา 10 ปีก็ไม่อาจเป็นผลสำเร็จได้หรือแม้แต่จำนวนผู้รู้หนังสือในช่วงเวลานี้ก็ยังไม่เกินครึ่งของจำนวนพลเมืองทั้งหมด เพราะในปี พ.ศ. 2480 ประเทศไทยมีจำนวนผู้รู้หนังสือคิดเป็นร้อยละ 31.20 เท่านั้น¹ และในปี พ.ศ. 2490 ก็เพิ่มขึ้นเป็นเพียงร้อยละ 53.80² แสดงว่าในช่วงปี พ.ศ. 2485 จำนวนผู้รู้หนังสือก็ยังมีไม่ถึงร้อยละ 50 เป็นแน่ ทั้งนี้เนื่องมาจากปัญหาและอุปสรรคหลายประการ ดังที่จะกล่าวถึงอีกครั้งหนึ่งในตอนต่อไป

เกี่ยวกับปริมาณในการจัดการศึกษาภาคบังคับเพื่อให้ได้ปริมาณตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ภายในเวลา 10 ปีนี้ แม้ว่าจะเป็นนโยบายที่สำคัญของรัฐบาล แต่รัฐบาลก็ยอมรับว่ามีปัญหาและอุปสรรคอยู่หลายประการที่เป็นผลให้การดำเนินงานไม่เป็นไปตามนโยบายที่ใดที่กำหนดไว้ ดังที่ พระสารสาสน์ประพันธ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้ตอบกระทู้ถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2478 ว่า "การที่จะให้ราษฎรผู้มีสิทธิออกเสียงได้กับการศึกษาจบชั้นประถมศึกษา เกินกว่าครึ่งของจำนวนทั้งหมดได้นั้น ขึ้นอยู่กับการเงิน ถ้าได้

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2484 ส่วนกลาง (กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 5 ตอนที่ 28 เรื่อง ประถมศึกษาธิการจังหวัด พ.ศ. 2484 27 กันยายน 2484

² กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ รายงานการศึกษา พ.ศ. 2485-2497 และสถิติการศึกษา 12 ปี หน้า 70-72

เงินเพียงพอ ก็จะจัดทำให้เป็นผลสำเร็จได้" ¹ และในปี พ.ศ. 2481 เมื่อนายพันเอกหลวงพิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี โดยมีนายพิโทประยูร กมรมนตรี เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการนั้นก็ได้ออกคำตามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเกี่ยวกับเรื่องนี้ เมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2481 ว่า "การคำนวณว่ามีสิทธิออกเสียงเรียนจบประถมศึกษาเกินครึ่งของจำนวนพลเมืองทั้งหมดเมื่อใดก็นั้น เป็นสิ่งที่คำนวณไม่ได้ ทั้งนี้เพราะการเพิ่มของพลเมืองและปัญหาเรื่องการเงิน" ² ถ้าสังเกตจากคำตอบของฝ่ายรัฐบาลแล้วจะเห็นว่ารัฐบาลยอมรับว่าปัญหาเรื่องการเงินเป็นปัญหาสำคัญที่ทำให้งานการศึกษาภาคบังคับยังไม่บรรลุเป้าหมาย แต่ผู้เขียนมีความเห็นว่า นอกจากปัญหาเกี่ยวกับการเงินแล้วยังมีปัญหาคำนอื่น ๆ อีกมาก คงจะไกลลวไปในตอนต่อไป

ถ้าจะถือเอาเป้าหมายตามบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ที่ว่าจะให้มีผู้จบชั้นประถมศึกษาเกินครึ่งของจำนวนพลเมืองทั้งหมดและให้พลเมืองมีสิทธิเลือกตั้งอย่างเต็มที่ที่จะให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เป็นผู้พิจารณาเลือกทั้งหมดภายในระยะเวลา 10 ปีนั้น ก็จะได้เห็นว่าการดำเนินการศึกษาภาคบังคับยังไม่บรรลุตามเป้าหมาย และอีกประการหนึ่งในปี พ.ศ. 2483 จะควยเหตุประการใดไม่อาจจะทราบได้ อาจจะเห็นเพราะรัฐบาลเห็นว่าเป้าหมาย 10 ปีที่วางไว้คงไม่บรรลุผลสำเร็จ หรืออาจเป็นเพราะรัฐบาลต้องการที่รักษาอำนาจไว้ต่อไปก็เป็นได้ รัฐบาลก็ได้เสนอ "ร่างรัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมว่าด้วยบทเฉพาะกาล พุทธศักราช 2483" ต่อที่ประชุมสภาผู้แทน เมื่อวันที่ 19 กันยายน 2483 เพื่อแก้ไขบทเฉพาะกาลที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 จากเวลา 10 ปีเป็น 20 ปี ³ แม้ว่าสมาชิกสภาผู้แทนบางส่วนจะไม่เห็นควยและขอลดเวลาลงบ้าง แต่ในที่สุดสภาผู้แทนก็ลงมติให้ประกาศใช้ ⁴ ซึ่งก็ได้ประกาศใช้ เมื่อวันที่

¹ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ 2 วิสามัญ พ.ศ. 2478 เล่ม 2 หน้า 889-892

² สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ 2 ชุดที่ 3 (สามัญ) พ.ศ. 2481 เล่ม 2 หน้า 782

³ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร (สามัญ) สมัยที่ 2 ชุดที่ 3 ครั้งที่ 10 ถึง ครั้งที่ 15 พ.ศ. 2483 และวิสามัญ สมัยที่ 2 ชุดที่ 3 หน้า 194

⁴ ก.

1 ตุลาคม 2483 และใช้ขยายเวลาในบทเฉพาะกาลจาก 10 ปี ออกไปเป็น 20 ปี จึงเป็นอันว่า เงื่อนไขที่ได้กำหนดเอาไว้ 10 ปีนี้ก็หมดไปก่อนที่จะถึงปี พ.ศ. 2485 ด้วยซ้ำไป

สรุปแล้ว ในทางปริมาณ นโยบายของรัฐบาลที่จะให้ราษฎรได้รับการศึกษา จบชั้นประถมศึกษาเป็นจำนวนเกินครึ่งภายในระยะเวลา 10 ปีนั้น ยังไม่บรรลุผลสำเร็จตามที่ตั้งไว้ เพราะจากการสำรวจสำมะโนครัวทั่วราชอาณาจักรใน ปี พ.ศ. 2480 มีจำนวนราษฎรทั้งสิ้น 14,464,105¹ คนและจากการสำรวจในปี 2490 มีทั้งสิ้น 17,442,689² คน จากการสำรวจสำมะโนครัวทั้งสองครั้งนั้นพอที่จะประมาณได้ว่า ในปี พ.ศ. 2485 จะมีจำนวนราษฎรทั้งสิ้นประมาณ 16 ล้านคน แต่จำนวนผู้จบชั้นประถมศึกษาชั้นนั้น กระทรวงธรรมการได้สำรวจและได้ตอบกระทู้ถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2478 ว่า "ถ้านับถึงปัจจุบัน มีผู้จบประโยคประถมศึกษาทั้งสิ้น รวม 1,551,721 คน³ (สถิติขาดไป 10 จังหวัด-ผู้เขียน) ถ้าจะนับจำนวนแล้วรวมกับผู้จบประโยคประถมศึกษาจาก ปี พ.ศ. 2478-2485 ซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 835,200 คน (ดูตาราง 22 หน้า 160 ประกอบ) ก็จะมีผู้จบชั้นประโยคประถมศึกษา รวมทั้งสิ้น 2,386,921 คน หรือเพียงร้อยละ 14.42 ของจำนวนราษฎรทั้งหมดในปี พ.ศ. 2485 เท่านั้น

การจัดการศึกษารากมั่งคั่ง จาก พ.ศ. 2475-2485 ที่เพิ่มปริมาณโรงเรียน นักเรียนได้มาก แต่ผู้สำเร็จชั้นประถมศึกษาไม่ถึงครึ่งของจำนวนประชากรตามที่เป้าหมายทางการเมืองอันกำหนดเป็นนโยบายที่ได้แถลงไว้ ก็เนื่องมาจากปัญหาและอุปสรรคหลายประการ ดังจะได้กล่าวในตอนต่อไป

¹ กระทรวงมหาดไทย กรมมหาดไทย การสำรวจสำมะโนครัวทั่วราชอาณาจักร พุทธศักราช 2490 หน้า (18)

² ก. หน้า 1

³ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ 2 วิสามัญ พ.ศ. 2478 เล่ม 1 หน้า 429

3.3 ผลในทางคุณภาพ การจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง นั้น นอกจากมีความมุ่งหมายที่จะให้ได้ปริมาณตามที่กำหนดไว้แล้ว รัฐบาลยังมีนโยบายที่จะปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาให้สูงขึ้นด้วย จึงจะเห็นได้จากนโยบายของรัฐบาลที่แถลงไว้ต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2475 ว่า "ในส่วนการปรับปรุงคุณสมบัติแห่งการศึกษาทั่วไป จะแก้ไขให้สูงขึ้น" แสดงให้เห็นว่า รัฐบาลมีเจตนาที่จะปรับปรุงคุณภาพของการเรียนการสอน เพื่อให้เด็กที่จบชั้นประถมศึกษาแล้ว มีคุณภาพที่จะเป็นพลเมืองที่ดีในระบอบประชาธิปไตย เนื่องจากการจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาส่วนใหญ่แล้วอยู่ในโรงเรียนประชาบาล แต่โรงเรียนประชาบาลในช่วงระยะเวลานั้น ส่วนมากก็อยู่ในสภาพที่ว่า

โดยมากก็มีอยู่ไม่ถึงครึ่งจำนวนของห้องที่ควรจะมี และบางแห่งซึ่งไม่ได้จัดตั้งเลยก็มี โรงเรียนประชาบาลนับได้ว่าเป็นส่วนสำคัญในการจัดการศึกษาตามท้องที่และเป็นการศึกษาชาติ แต่ฐานะของโรงเรียนประชาบาลก็เต็มไปด้วยความทุกข์ยาก ส่วนมากอาศัยศาลาวัด คีบัง โครงเครงบ้าง บางแห่งมีนักเรียน 50-60 คน แต่มีครูหนุ่ม ๆ ที่มีความรู้ไม่เกิน ป.3 สอนอยู่เพียงคนเดียว เด็ก ๆ ไปเรียนหนังสือเป็นปีก็อ่านไม่ออก สภาพการศึกษาเช่นนี้ต่อไปจะหวังใคร่หรือว่า จากนั้นต่อไปอีก 9 ปี คนในสยามประเทศจะอ่านเขียนหนังสือได้ทั้งหมด...

ถ้าสภาพการศึกษาในโรงเรียนประชาบาลโดยทั่ว ๆ ไปเป็นดังที่คณะรัฐมนตรีเสนอความเห็นมายังกระทรวงธรรมการดังกล่าวนี้ ก็ย่อมแสดงให้เห็นว่า คุณภาพในการจัดการศึกษายังไม่ดีเลย จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการปรับปรุงแก้ไข

เพื่อที่จะแก้ไขคุณภาพของการศึกษา โดยเฉพาะการศึกษาระดับมัธยมศึกษาให้สูงขึ้น กระทรวงธรรมการก็ได้กำหนดวิธีการตรวจเยี่ยมโรงเรียนขึ้น เรียกว่า คำแนะนำเจ้าหน้าที่ธรรมการเรื่องตรวจการศึกษา ทั้งนี้เพราะแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 ก็ได้กำหนดข้อความเกี่ยวกับการตรวจโรงเรียนไว้ด้วย คำแนะนำเจ้าหน้าที่เรื่องตรวจการศึกษานี้ ได้กำหนดวิธีการตรวจ

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2476 ประเภทการ พิมพ์ที่ 2 เลขที่ 56 เรื่อง คณะรัฐมนตรีเสนอความเห็นเรื่องโครงการบริหารประเทศมาให้พิจารณา สำเนาที่ ค. 3332/2476 ลงวันที่ 6 กันยายน 2476

โรงเรียนของกรมการมณฑล กรมการจังหวัดและกรมการอำเภอไว้ โดยให้กรมการมณฑลและกรมการจังหวัดออกตรวจงานการศึกษาในจังหวัดและในอำเภอที่อยู่ในท้องที่ที่รับผิดชอบปีละครั้ง เป็นอย่างน้อย ส่วนกรมการอำเภอให้ออกตรวจท้องที่ทุกตำบล เดือนละครั้ง เป็นอย่างน้อย โดยเฉพาะในโรงเรียนประชาบาล ให้ตรวจงานในกำแพงการเรียนการสอนด้วย เพราะ "โรงเรียนประชาบาลยังอ่อนวิญญูการอยู่มาก เมื่อได้หมื่นออกตรวจเสมอเช่นนี้ ก็จะทำให้พวกครูคึกคักเข้มแข็งขึ้น สิ่งไหนที่เห็นยังบกพร่องก็จะได้ช่วยแนะนำแก้ไข" และ "ควรแนะนำช่วยเหลือให้มาก โรงเรียนประชาบาลต้องการความแนะนำช่วยเหลือ ของเจ้าหน้าที่แทบทุกอย่าง เพราะครูอ่อนทั้งความรู้และวิธีสอน" ² แต่วิธีการตรวจโรงเรียนตามหลักการดังกล่าวก็มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขบ้างในภายหลัง เพราะในปลายปี พ.ศ. 2476 รัฐบาลได้ประกาศใช้ "พระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2476" เมื่อวันที่ 9 ธันวาคม 2476 มีผลทำให้ต้องยุบการปกครองแบบมณฑลที่มีอยู่เดิม กระทรวงกรมการก็ได้มีคำสั่งให้ยุบกรมการมณฑล เมื่อวันที่ 22 ธันวาคม 2476 ตำแหน่งกรมการมณฑลก็เป็นที่อันต้องยุบไปด้วย ³

ในการปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาให้ดีขึ้น กระทรวงกรมการได้พยายามปรับปรุงเกี่ยวกับครู ทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ เพราะการขาดแคลนครูในช่วงเวลานั้น ขาดแคลนทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ เช่น ในปี พ.ศ. 2476 ครูในโรงเรียนประชาบาลคนหนึ่งเฉลี่ยแล้วต้องสอนนักเรียน 51 คน ⁴ และในปี พ.ศ. 2478 ครูคนหนึ่งต้องสอนนักเรียนโดยเฉลี่ย

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2476 ประเภทการ แฟ้มที่ 5 เลขที่ 113 เรื่องคำแนะนำเจ้าหน้าที่แผนกกรมการเรื่องตรวจการศึกษาของกระทรวงกรมการ

²

ก.

³

แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2476 ประเภทการ แฟ้มที่ 6 เลขที่ 161 เรื่องให้ยุบกรมการมณฑลและให้ทำการแทนขาดลงตรวจการแผนกกรมการมอบหมายการงานในหน้าที่ สำเนาที่ 110/13615 ลงวันที่ 22 ธันวาคม 2476

⁴

กระทรวงกรมการ รายงานการศึกษาของกระทรวงกรมการ พุทธศักราช 2475

52 คนและในปี พ.ศ. 2478 นี้ ครูในโรงเรียนประชาบาลเป็นครูที่มีวุฒิครูเพียงร้อยละ 5¹ เท่านั้น เพื่อที่จะแก้ไขภาวะการขาดแคลนครูทั้งในกานปริมาณและคุณภาพ กระทรวงธรรมการก็ได้ดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูเพิ่มขึ้นอีกมาก ดังจะกล่าวไว้ในตอนต่อไป

สาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้คุณภาพของการจัดการศึกษาภาคบังคับไม่ไ้ผลดีเท่าที่ควร นักเรียนแต่ละปีสอบตกเป็นจำนวนมากนั้น ก็เพราะรัฐบาลที่เข้ามาบริหารประเทศภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองระบอบแรก ๆ นั้น มีนโยบายที่จะขยายการศึกษาในระดับประถมศึกษาให้ได้ปริมาณตามที่ใดตั้งเป้าหมายไว้มากกว่าที่จะคำนึงถึงคุณภาพ ดังที่ชาหลวงประจำจังหวัดปัตตานี ได้กล่าวถึงปัญหาในประชุมชาหลวงประจำจังหวัด เมื่อคณปี พ.ศ. 2479 ซึ่งมีข้อความบางตอนว่า

ความลำบากใจจึงมีแก่ชาวหลวงประจำจังหวัดว่า การจัดการศึกษาประชาบาลนั้น จะเพียงเล้งในทางปริมาณหรือคุณภาพ สำหรับจังหวัดปัตตานี เวลาคณปีเกิดเขลยครูคนหนึ่งต้องสอนนักเรียน 50 คนขึ้นไป(ตามหลักของกระทรวงธรรมการ ครู 1 : 35) จึงมีจำนวนมากเกินกว่าที่ครูคนเดียวจะสอนให้รู้หนังสือได้ไม่ว่าอับจวร ซึ่งเขาใจว่า จะไม่มีเขนเทียบกันแทนทุกจังหวัด จึงขอทราบหลักการของกระทรวงธรรมการ ว่า การจัดการศึกษาประชาบาลนั้น กระทรวงธรรมการต้องการให้หนักไปทางปริมาณหรือคุณภาพ ถ้าหนักไปทางปริมาณก็จะกาคณปีใจเด็กเข้าโรงเรียนมากขึ้น โดยไม่ต้องคำนึงว่าครูคนเดียวจะสอนนักเรียนกี่คน ถ้าหนักไปทางคุณภาพก็จะปล่อยให้เด็กออกจากโรงเรียนได้บ้าง ให้เหลือแต่ขอควรที่ครูจะสอนได้ทั่วถึง...² และชาหลวงประจำจังหวัดตาก ก็ได้เสนอความเห็นในทำนองเดียวกันต่อประชุมแห่งเดียวกัน

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2479 ประเภทการ เล่มที่ 4 เลขที่ ๑7 เรื่องโครงการสร้างโรงเรียนประชาบาลและเครื่องอุปกรณ สำเนาที่ น. 35750/2478 ลงวันที่ 3 ธันวาคม 2478

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2478 ประเภทการ เล่มที่ 2 เลขที่ 38 เรื่องประชุมชาหลวงประจำจังหวัด พ.ศ. 2479 และขอ ประชุม

นั้นว่า "การศึกษาประมาณเวลานี้ ครูคนหนึ่งของสอนนักเรียน 50-60 คนเป็นส่วนมาก บางแห่งมีถึง 100 คน จึงทำให้มีนักเรียนไม่ได้อ่านหนังสือเพราะจะไ้ ข้อนั้นว่าเป็นลูกคุดมีใหญ่ที่วางความเจริญของชาติ... ควรที่รัฐบาลจะเอาใจใส่จัดกาแก้ไขโดยเร็ว"¹

สภาพการทั่วไปของการศึกษาประมาณที่เป็นเช่นนี้ กระทรวงธรรมการก็ตระหนักดี และได้เคยเสนอโครงการปรับปรุงโรงเรียนประชาบาลต่อนายกรัฐมนตรีแล้วครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ 3 ธันวาคม 2478 เรียกว่า "โครงการสร้างโรงเรียนประชาบาลและเครื่องอุปกรณ" โดยขออนุมัติเงินทั้งหมด 60 ล้านบาท เพื่อใช้ในการผลิตครู จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครู จัดตั้งโรงเรียน สร้างอาคารเรียนนวมารและจัดซื้ออุปกรณเพื่อใช้ในการเรียนการสอนให้เพียงพอ โดยที่กระทรวงธรรมการจะใช้เวลาเพื่อกาทำทั้งหมด 5 ปีและใช้เงินงบประมาณปีละ 15 ล้านบาท²

ถึงแม้ว่าคณะรัฐมนตรีจะยอมรับหลักการใน "โครงการปรับปรุงโรงเรียนประชาบาลและเครื่องอุปกรณ" ของกระทรวงธรรมการในที่ประชุมคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 18 ธันวาคม 2478 และลงมติให้กระทรวงการคลังจัดตั้งงบประมาณในปี พ.ศ. 2479³ แต่โครงการนี้ก็ไม่มีงเกิดผลในทางปฏิบัติแต่ประการใด เพราะในปี พ.ศ. 2479 นี้ กระทรวงธรรมการก็ได้รั้งงบประมาณทั้งสิ้นเป็นเงินเพียง 11,181,402 บาท ในจำนวนนี้เป็นงบประมาณการประถมศึกษาเพียง 5,697,826 บาทเท่านั้น⁴ เนื่องจากปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณนี้เองที่ทำให้รัฐบาลไม่สามารถที่จะจัดงบประมาณเพื่อปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาคณะที่กระทรวงธรรมการเสนอได้

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2478 ประเภทการ แผ่นที่ 2 เลขที่ 38 เรื่อง ประชุมข้าหลวงประจำจังหวัด พ.ศ. 2479 และข้อประชุม

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2479 ประเภทการ เล่มที่ 4 เลขที่ 97 เรื่อง โครงการสร้างโรงเรียนประชาบาลและเครื่องอุปกรณ สำเนาที่ น. 35750/2478 ลงวันที่ 3 ธันวาคม 2478

³ ก. หนังสือของเลขาธิการคณะรัฐมนตรีถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ สำเนาที่ ส. 8878/2478 ลงวันที่ 20 ธันวาคม 2478

⁴ "พระราชนิพนธ์งบประมาณประจำปี พุทธศักราช 2478" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 53 (แผนกกฎหมาย) ลงวันที่ 1 เมษายน 2479 หน้า 1-15

แม่กระนั้นก็ตาม ในปี พ.ศ. 2479 กระทรวงธรรมการก็ได้จัดตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้นอีกมาก (คูศาราง 16 หน้า 145 ประกอบ) นอกจากนี้ยังได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรจังหวัดขึ้น 55 โรงเรียน¹ ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะแก้ปัญหาการศึกษาและเพื่อปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาในระดับประถมศึกษาให้ดีขึ้น

ในขณะที่จำนวนนักเรียนเพิ่มขึ้นเป็นอันมากนี้ กระทรวงธรรมการก็พยายามอย่างเต็มที่ที่จะปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาในระดับประถมศึกษาให้ดีขึ้นด้วย ดังที่พระศรีธาดาวิศวกกรม ปลัดกระทรวงธรรมการในเวลานั้น ได้กล่าวในที่ประชุมข้าหลวงประจำจังหวัด เมื่อเดือน พฤษภาคม 2479 นี้ มีข้อความที่กล่าวถึงการปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาประชาบาลตอนหนึ่งว่า

สำหรับโรงเรียนประชาบาล จำเป็นต้องเร่งมือทั้งในทางคุณภาพและปริมาณ ในทางคุณภาพของโรงเรียนประชาบาลนั้น กระทรวงธรรมการก็ได้ดำริที่จะตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประจำจังหวัดขึ้นและได้ส่งหนังสือไปยังจังหวัดต่าง ๆ แล้ว เชื่อว่าในเวลาข้างหน้าคงจะได้ครูประชาบาลที่มีความรู้สูงมาจัดเป็นมาแล้วและเป็นอยู่ในเวลานี้...²

และนายนาว่าเอกหลวงชินธุสงารามพิทักษ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการในรัฐบาลชุดที่ 3 ของพระยาพหลพลพยุหเสนา ก็ได้กล่าวถึงความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาในที่ประชุมธรรมการจังหวัด เมื่อวันที่ 5 กันยายน 2479 ว่า "ต้องปรับปรุงหลักสูตรให้เหมาะสมกับกาลสมัยทั้งในด้านสามัญศึกษาและวิสามัญศึกษา"³ และในปีปลายปี พ.ศ. 2479 นี้เอง กระทรวงธรรมการก็ได้ประกาศแผนการศึกษาชาติฉบับใหม่ ในปี พ.ศ. 2480 กระทรวงธรรมการก็ได้ประกาศใช้หลักสูตรและประมวลการสอน เพื่อให้สอดคล้องกับแผนการศึกษาชาติฉบับใหม่ เป้าหมายสำคัญในการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ หลักสูตรและประมวลการสอนนี้คงเพื่อให้คุณภาพของการศึกษาคือขึ้นนั่นเอง

¹ กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาประจำปี 2479 หน้า 6

² พระศรีธาดาวิศวกกรม "ข้อความเข้าใจในเรื่องทั่วไปของกระทรวงธรรมการ"

วิทยาจารย์ 10 : 2276 ตุลาคม 2479

³ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2479 ประเภทการ พิมพ์ 10 เลขที่ 144 เรื่อง รายงานการประชุมธรรมการจังหวัด พ.ศ. 2479

ต่อจากนั้น กระทรวงธรรมการก็ได้พยายามเร่งรัดปรับปรุงให้คุณภาพของการศึกษาให้ดีขึ้นอยู่เสมอ เป็นต้นว่า ในปี พ.ศ. 2481 กระทรวงธรรมการก็ได้กำหนดหน้าที่ขาดกลางตรวจการแผนกธรรมการขึ้นและให้มีหน้าที่ตรวจการจัดการศึกษาในโรงเรียนทุกประเภท เพื่อให้คุณภาพของการศึกษาคิดขึ้น โดยแบ่งงานการตรวจการศึกษาดออกเป็น 4 สาย คือสายที่ 1. ให้มีหน้าที่ตรวจการศึกษาในจังหวัดภาคกลาง สายที่ 2 ส่วนมากเป็นจังหวัดในภาคเหนือ สายที่ 3 ภาคใต้และสายที่ 4 ให้มีหน้าที่ตรวจการศึกษาค้นคว้า

ในขณะเดียวกัน กระทรวงธรรมการก็ได้เพิ่มครูในโรงเรียนประชาบาลให้มากขึ้น ในครั้งแรกของปี พ.ศ. 2481 (เมษายน-กันยายน-ตุลาคม) กระทรวงธรรมการก็ได้บรรจุครูในโรงเรียนประชาบาลและสารวัตรศึกษาเป็นจำนวน 8,054 คน และในครั้งหลังของปี พ.ศ. 2481 (ตุลาคม-มีนาคม-ตุลาคม) เมื่อนายพันเอกหลวงพิบูลสงคราม (ยศในขณะนั้น) เข้ามาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเป็นครั้งแรก กระทรวงธรรมการก็ได้วางโครงการที่จะเพิ่มจำนวนครูและสารวัตรศึกษาในโรงเรียนประชาบาลในท้องที่ต่าง ๆ ในปี พ.ศ. 2482 เป็นจำนวนถึง 11,365 คน ซึ่งในปี พ.ศ. 2482 กระทรวงธรรมการก็ได้ดำเนินงานตามนโยบายที่ได้วางไว้ โดยการบรรจุครูเพิ่มขึ้นอีกมาก ดังปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2482 นี้ครูในโรงเรียนประชาบาลได้เพิ่มจำนวนขึ้นถึง 10,517 คน (ดูตารางที่ 17 หน้า 146 ประกอบ)

ความพยายามที่จะปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาในโรงเรียนประชาบาลให้ดีขึ้น นอก-

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2481 ประเภทการ เล่มที่ 4 เลขที่ 11 เรื่อง คำสั่งกระทรวงธรรมการเรื่องกำหนดหน้าที่ขาดกลางตรวจการแผนกธรรมการเป็น 4 สาย สำนักที่ ก. 18/2481 ลงวันที่ 30 เมษายน 2481

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2481 ประเภทการ เล่มที่ 8 เลขที่ 224 เรื่อง กองกลางรายงานกิจการที่ได้ปฏิบัติตามนโยบายในระยะ 6 เดือนแรก พ.ศ. 2481 สำนักที่ น. 24346/2481 ลงวันที่ 7 พฤศจิกายน 2481

³ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2482 ส่วนกลาง(กระทรวงธรรมการ) เล่มที่ 1 เลขที่ 1 เรื่อง รายงานกิจการที่ได้ปฏิบัติตามนโยบาย พ.ศ. 2481 สำนักที่ น. 6767/2482 ลงวันที่ 20 พฤษภาคม 2482

จาก กระทรวงธรรมการจะได้เพิ่มจำนวนครูขึ้นแล้ว ยังได้เอาใจใส่ในการตรวจการศึกษาที่ขึ้น
 อีกด้วย ผู้ตรวจราชการของกระทรวงก็ได้ออกไปตรวจการจัดการศึกษาในส่วนภูมิภาคอยู่เสมอ
 เมื่อมีปัญหาและขอกรมพระการโปรดเกล้าฯ ใ้ส่งเงินอุดหนุนกระทรวงธรรมการ กระทรวงธรรมการ
 ก็ได้มีคำสั่งหรือส่งเจ้าหน้าที่ออกไปช่วยปรับปรุงการศึกษาในท้องถิ่น ๆ ให้อุดหนุน แม้แต่นายก-
 รัฐมนตรีบางคนก็ได้เอาใจใส่ในการจัดการศึกษาเป็นอย่างดี เช่น เมื่อครั้งนายพันเอกหลวงพิ-
 บูลสงครามไปตรวจราชการจังหวัดพระจวบศิริชั้น เมื่อต้นปี พ.ศ. 2483 เห็นว่าคุณภาพของ
 การศึกษาในจังหวัดนั้นไม่ดีเท่าที่ควรก็ได้มีวิทยุสั่งการให้กระทรวงธรรมการส่งเจ้าหน้าที่ออกไป
 ช่วยปรับปรุงการศึกษาให้ดีขึ้น ดังสำเนาวิทยุโทรศัพท์ที่ว่า "การศึกษาในจังหวัดพระจวบอยู่ใน
 ระดับต่ำกว่าจังหวัดอื่นที่เห็นมา ทั้งปริมาณและคุณภาพ ให้ส่งเจ้าหน้าที่ออกไปปรับปรุงโดยด่วน"¹

ผลทางคุณภาพของการจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาที่เป็นการศึกษามากบังคับ
 ที่ปรากฏออกมาในรูปของการเรียนการสอน การสอบวัดผลหรือการเลื่อนชั้นของเด็กนั้น จะ
 เห็นได้ในตาราง 22 หน้า 160

จากตารางที่ 22 จะเห็นได้ว่า คัมภีร์ผลในการเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษา
 อยู่ในระดับที่ต่ำมาก เช่น ในปี พ.ศ. 2475 นักเรียนสอบได้ได้ชั้นประโยคประถมศึกษาเพียง
 ร้อยละ 39.33 เท่านั้น (ประถมปีที่ 3 ตามหลักสูตรเก่า-บูเวเนน) แต่เมื่อกระทรวงธรรมการ
 ได้เพิ่มครูในโรงเรียนประชาบาลให้มากขึ้น อัตราเฉลี่ยระหว่างครูกับนักเรียนลดลง จำนวน
 นักเรียนที่สอบได้ได้ชั้นประโยคประถมศึกษาในแต่ละปีก็เพิ่มขึ้นไปด้วย จากร้อยละ 39.33 ในปี
 พ.ศ. 2475 เป็นร้อยละ 53.98 ในปี พ.ศ. 2476 และร้อยละ 77.48 ในปี พ.ศ. 2482 แสดง
 ว่าความพยายามของกระทรวงธรรมการในการปรับปรุงคุณภาพของการศึกษา โดยการเพิ่มครู
 ให้มากขึ้น เอาใจใส่ในการตรวจโรงเรียนให้มากขึ้นนั้นก็เป็นผลดีขึ้นบ้าง แต่ในปี พ.ศ. 2484
 ที่นักเรียนสอบได้ชั้นประถมปีที่ 4 คิดเป็นร้อยละ 95.18 ซึ่งมากกว่า พ.ศ. อื่น ๆ เป็นพิเศษนั้น

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2483
 ส่วนกลาง (ส่วนกองทัพอากาศ) เล่มที่ 11 เลขที่ 1 เรื่อง ส่งสำเนาวิทยุโทรศัพท์จากนาย-
 รัฐมนตรี ขอให้ส่งเจ้าหน้าที่ไปปรับปรุงการศึกษาจังหวัดพระจวบศิริชั้น สำเนาที่ 2435/2483
 ลงวันที่ 30 พฤษภาคม 2483

ตาราง 22 จำนวนนักเรียนชั้นประถม สามัญในโรงเรียนทุกประเภทแยกเป็นรายชั้น
และจำนวนนักเรียนที่สอบไล่ได้ชั้นประถมศึกษา จาก พ.ศ. 2475-2485

พ.ศ.	ประถมปีที่ 1	ประถมปีที่ 2	ประถมปีที่ 3	ประถมปีที่ 4	สอบไล่ได้ชั้น ประถมปีที่ 4	สอบไล่ได้ปี. 4 คิดเป็นร้อยละ
2475	560,642	117,692	73,202	9,140	28,792	39.33
2476	448,765	190,847	111,692	74,096	40,000	53.98
2477	589,681	216,255	132,406	88,675	51,516	58.09
2478	636,214	248,861	152,742	101,348	67,115	66.22
2479	665,580	263,195	178,642	108,204	73,714	68.12
2480	699,243	255,030	179,786	115,166	65,969	57.28
2481	939,772	227,969	179,442	128,199	81,174	63.74
2482	586,554	252,410	167,563	125,027	96,877	77.48
2483	795,116	324,939	196,223	120,990	105,750	87.40
2484	697,894	379,819	264,434	154,292	146,852	95.18
2485	694,023	462,530	338,435	225,382	197,749	87.74

ที่มา รวบรวมจาก รายงานกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2475-2481 และ รายงานการศึกษาประจำปี พ.ศ. 2482-2485

ก็เพราะในปลายปีการศึกษา 2484 ประเทศไทยยังคงตกอยู่ในภาวะสงคราม กระทรวงศึกษาธิการจึงสั่งให้งดการสอบไล่ประจำปีการศึกษา 2484 ทุกชั้นในโรงเรียนทุกประเภท โดยถือเอาเวลาเรียนของนักเรียนร้อยละ 60 ขึ้นไปให้ถือว่าเป็นสอบไล่ได้¹ ด้วยเหตุนี้เองผลการสอบไล่ของนักเรียนในปี พ.ศ. 2484 จึงโน้มหนักผิดปกติ

¹ กระทรวงศึกษาธิการ คำสั่งที่ ป. 9/2485 เรื่องให้งดการสอบไล่และปิดภาคเรียน
ลงวันที่ 15 มกราคม 2485

อย่างไรก็ดี แม้ว่าแนวโน้มของการสอบไล่ของนักเรียนชั้นประโยคประถมศึกษาจะสูงขึ้นทุก ๆ ปี แต่หากดูจำนวนนักเรียนจากชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงประถมศึกษาปีที่ 4 แล้วก็จะเห็นได้ว่า ในด้านการเรียนการสอนในช่วงเวลานี้ได้ลดลง เพราะนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 จะมีมากเกินครึ่งของจำนวนนักเรียนทั้งหมดแทบทุกปี (ดูเปรียบเทียบตาราง 18 หน้า 147) นักเรียนที่เรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ในแต่ละปีนั้น สามารถเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ได้ตามกำหนดเวลาน้อยมาก ดังเช่นปี พ.ศ. 2475 มีนักเรียนที่เรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 จำนวน 560,482 คน สามารถเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ในปี พ.ศ. 2478 เพียง 67,115 คนหรือเพียงร้อยละ 11.96 เท่านั้น หรือในปี พ.ศ. 2481 มีนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 จำนวน 939,772 คน แต่เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ในปี พ.ศ. 2484 เพียง 146,852 คนหรือเพียงร้อยละ 15.63 เท่านั้น ส่วนนักเรียนที่เรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ก็สามารถเลื่อนชั้นไปเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ในปีต่อไปได้น้อยมาก จากปี พ.ศ. 2475-2485 ไม่มีใครเลยที่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 จะเลื่อนไปเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ในปีต่อไปได้ถึงร้อยละ 50.00 นอกจากนี้ พ.ศ. 2484 ซึ่งไม่มี การสอบไล่ดังกล่าวมาแล้ว

เนื่องจากคุณภาพของการเรียนการสอนไม่คงที่เพียงพอที่จะทำให้ นักเรียนที่สามารถเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ได้ตามกำหนดมีจำนวนน้อย นักเรียนที่ออกจากโรงเรียนในขณะที่ยังไม่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เพราะอายุพ้นเกณฑ์บังคับในแต่ละปีมีจำนวนไม่บ่อย ดังจะเห็นได้จากตาราง 23 หน้า 162

จากตาราง 23 จะเห็นได้ว่า การจัดการศึกษาภาคบังคับในช่วงเวลาดังกล่าวนั้น เกิดความสูญเปล่าเป็นอันมาก นักเรียนที่ออกจากโรงเรียนในแต่ละปีโดยอายุพ้นเกณฑ์บังคับเรียนนั้นมากกว่าจำนวนนักเรียนที่ออกจากโรงเรียนเมื่อจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ทุก ๆ ปี เช่นในปี พ.ศ. 2476 นักเรียนที่ออกจากโรงเรียนเมื่อจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีจำนวนเพียงร้อยละ 34.75 ของจำนวนนักเรียนที่ออกจากโรงเรียนทั้งหมด มีเพียงปี พ.ศ. 2481 เท่านั้นที่นักเรียนที่ออกจากโรงเรียนเมื่อจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มากเกินครึ่งของจำนวนนักเรียนที่ออกจากโรงเรียนทั้งหมด ส่วนในปี พ.ศ. 2482, 2483, 2484 หากจำนวนนักเรียนที่ออกจากโรงเรียน โดยที่อายุพ้นเกณฑ์บังคับ เมื่อยังไม่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ไม่ได้

เนื่องจากจำนวนเด็กที่สอบไล่ได้ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ในแต่ละปีมีจำนวนน้อยมากนั้นเอง ทำให้เกิดผลเสียต่อการจัดการศึกษาภาคบังคับ เพื่อที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าวนี้ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลง

ตาราง 23 จำนวนนักเรียนในชั้นประถมศึกษาที่ออกจากโรงเรียนเนื่องด้วยเหตุอายุ
พ้นเกณฑ์บังคับเมื่อจบชั้นต่าง เปรียบเทียบกับจำนวนนักเรียนที่ออกจากโรงเรียนเมื่อ
จบชั้นประถมศึกษาที่ 4 จาก พ.ศ. 2476-2485

พ.ศ.	นักเรียนที่ออกจากโรงเรียนทั้งหมด	นักเรียนไทยที่ยังไม่จบชั้น ป.1	ออกจากโรงเรียนเมื่อสอบได้ได้ชั้น			
			ป.1	ป.2	ป.3	ป.4
2476	115,009	35,373	7,931	14,078	17,727	40,000
2477	136,429	40,274	8,390	15,594	20,655	51,516
2478	161,520	37,135	10,354	21,128	25,796	67,115
2479	158,661	25,275	11,915	21,228	26,528	73,715
2480	135,098	19,008	8,552	17,603	23,966	65,969
2481	159,383	19,110	8,001	22,824	28,274	81,174
2482	--	--	--	--	--	96,877
2483	--	--	--	--	--	105,750
2484	--	--	--	--	--	146,852
2485	440,980	60,925	64,966	60,496	56,846	197,747

ที่มา: จำนวนจาก ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 53 ลงวันที่ 13 พฤษภาคม 2483 หน้า
634 และ กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา รายงานการศึกษาประจำปีพุทธศักราช 2485
หน้า 51

แผนการศึกษาชาติในพ.ศ. 2479 กระทรวงธรรมการจึงได้จัดตั้งชั้นเตรียมประถมและอนุ-
บาลขึ้นในปี พ.ศ. 2482 ทั้งนี้เพื่อให้เป็นไปตามแผนการศึกษาชาติและ เพื่อแก้ปัญหาหน้านักเรียนในชั้น
ประถมปีที่ 1 สอบตกมากเกินไปอีกด้วย หลังจากจัดตั้งชั้นเตรียมประถมและอนุบาลขึ้นแล้ว จำนวน
นักเรียนชั้นประถมปีที่ 1 ที่ได้สอบขึ้นไม่เรียนชั้นประถมปีที่ 2 ในปีต่อไปก็มีแนวโน้มสูงขึ้น ก็จะมี

สังเกตได้จากจำนวนนักเรียนในชั้นต่าง ๆ ในตาราง 22 หน้า 160

สรุปแล้ว ผลในทางคุณภาพของการจัดการศึกษาภาคบังคับในช่วงปี พ.ศ. 2475-2485 นั้น อยู่ในระดับไม่น่าพอใจ แม้วารัฐบาลและกระทรวงธรรมการจะได้พยายามเพิ่มครูมากขึ้น จัดตั้งโรงเรียนมากขึ้น เอาใจใส่ในการตรวจตราการจัดการศึกษาในส่วนภูมิภาคมากขึ้น กวดขันเด็กเข้าเรียนมากขึ้น แต่ผลของการเรียนการสอนที่ปรากฏจากจำนวนนักเรียนที่ได้เลื่อนชั้นขึ้นไปเรียนในชั้นสูงขึ้นในแต่ละปียังต่ำอยู่มาก ทั้งนี้ก็ยังไม่ใช่เป็นข้อบกพร่องในด้านการจัดการเรียนการสอนเพียงอย่างเดียว แต่คงเนื่องมาจากสาเหตุอื่น เช่น บิดา มารดา หรือผู้ปกครองของเด็กไม่ตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาเลยไม่เอาใจใส่ในการส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาที่ทางรัฐบาลจัดตั้งขึ้น หรือต้องการเอาเด็กไว้ใช้งานทางบ้านและหรือตัวเด็กเองพยายามหลีกเลี่ยง ฝ่าฝืนและขาดเรียนอยู่เสมอ ซึ่งเป็นผลเสียต่องานการจัดการศึกษาภาคบังคับอย่างมากที่สุด ถึงพลเรือโทหลวงสินธุสงครามชัย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ในรัฐบาลชุดแรกของจอมพลแปลก พิบูลสงคราม ได้กล่าวในที่ประชุมข้าหลวงประจำจังหวัดเมื่อปี พ.ศ. 2484 ซึ่งมีข้อความบางตอนว่า

นอกจากนี้ ยังมีงานที่บกพร่องอยู่อีกคือ เด็กจำนวนมากกลายผลัดเลี้ยงบิดพรูหาทางหลีกหนี คือขาดเรียน และเท่าที่ใดตรวจจกสถิติและบัญชีหรือตรวจบัญชีเรียกชื่อแล้ว บางจังหวัดมีการขาดเรียนมาก ทั้งนี้เชื่อว่าทางเจ้าหน้าที่ไม่ค่อยกวดขัน เมื่อเด็กขาดเรียนแล้ว ไม่ขยับต้อนให้เด็กเข้าเรียน ยิ่งผู้ปกครองเมื่มีใจกับเด็กแล้วยิ่งเสียผลมาก ใครขอรองให้ทานใครช่วยกันหาทางให้เจ้าหน้าที่เหล่านั้นเลิกกวดขันข่มต้อนเด็กเข้าเรียน ...อยากให้มีตัวอย่างชั้นโรงเรียนศาลกันเพื่อจะได้เชิดหลาบบ้าง...

ควยเหตุหลายประการดังกล่าวแล้วนั้นเอง เป็นผลส่วนหนึ่งที่ทำให้เด็กเรียนสอบตกเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะนักเรียนในชั้นต่ำ ๆ เช่น ประถมปีที่ 1 ยิ่งสอบตกมาก จนบางแห่งนักเรียนที่สอบตกในชั้นเดียว 5 ปีติด ๆ กันก็มี²

¹ พลเรือโทหลวงสินธุสงครามชัย "นโยบายการศึกษาทั่วไป" ใน รายงานการประชุมข้าหลวงประจำจังหวัด พุทธศักราช 2485 หน้า 13-14

²

สาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้เด็กสอบตกมากนั้น อาจเป็นเพราะระเบียบการ
วัดผลของกระทรวงธรรมการก็ได้ เพราะประมวลศึกษาพิเศษ ภาค 2 ท้าทายระเบียบการ
สอบความรู้นักเรียนตามหลักสูตรสามัญศึกษา พ.ศ. 2480 ที่ประกาศใช้เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม
2480 นั้น กำหนดวิธีการสอบได้ไวว่า

ทุกชั้นพึงกำหนดการสอบได้ในตอนปลายรอบปีของโรงเรียน เพื่อให้นักเรียนได้มีเวลา
เรียนเต็มตามหลักสูตร โดยกำหนดการสอบได้ให้เสร็จภายในเดือนมีนาคม และทราบ
ผลการสอบได้ก่อนเปิดภาคเรียนต่อไป... การตัดสินทุกชั้นให้ถือเกณฑ์คะแนนรวมทั้งสิ้น
ภาคเรียนรวมไม่น้อยกว่าร้อยละ 50 ขึ้นไปจึงนับเป็นสอบได้ ถ้าการร้อยละ 50 เป็นตก
...นักเรียนที่ส่งข้อเขาสอบได้ชั้นใด ต้องมีเวลาเรียนในชั้นนั้นไม่น้อยกว่า 60 ของเวลา
เรียนที่เปิดเรียนในรอบนั้น...¹

การวัดผลเฉพาะตอนปลายปีเพียงครั้งเดียวและมุ่งที่จะวัดความสามารถทางด้านสมอง
ของเด็กเพียงอย่างเดียว อาจเป็นผลทำให้เด็กเรียนในชั้นประถมศึกษาสอบตกมากเกินไปก็ได้
หรือการที่เด็กขาดเรียนบ่อย ๆ เลยไม่มีเวลาเรียนพอที่จะเขาสอบได้ได้ อันเป็นผลทำให้
จำนวนนักเรียนที่ได้เลื่อนชั้นขึ้นไปเรียนในชั้นต่อไปมีจำนวนน้อย

3.4 ผลทางด้านการศึกษาเสริมอาชีพของประชาชน ความมุ่งหมายที่สำคัญในการจัดการ
ศึกษาอีกประการหนึ่งก็คือ ให้ประชาชนสามารถนำความรู้ที่เรียนมาไปใช้ประโยชน์ในการ
ประกอบอาชีพได้เป็นอย่างดี² รัฐบาลภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองก็ได้ตระหนักถึง
ความสำคัญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงจะเห็นได้จาก นโยบายที่ใดแถลงไว้ต่อสภาผู้แทนราษฎร
เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2475 มีส่วนที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพของประชาชนว่า "ในส่วนวิชา
ชีพ จะรับจัดตั้งโรงเรียนวิสามัญศึกษา ทั้งแผนกศึกษกรรม อุตสาหกรรมและพาณิชยกรรม

¹ กระทรวงธรรมการ ประมวลศึกษาพิเศษ ภาค 2 ระเบียบการสอบความรู้นักเรียน
ตามหลักสูตรสามัญศึกษา พ.ศ. 2480 หน้า 1-7

² พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ "ผลที่ 3 ของการศึกษา" วิทยาจารย์
1: 5 1 มกราคม 2475

ให้ครบครันตั้งแต่ประถมศึกษาขึ้นไป เพื่อจะได้ไม่มีแต่การเรียนหนังสือเป็นสามัญศึกษาเป็นส่วนเดียวเหมือนเดิมนั้น" แม้แต่ในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 ที่ประกาศใช้เมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2475 ก็ได้ให้ความสำคัญของวิสามัญศึกษาหรือวิชาชีพเป็นอย่างมากและมีการกำหนดไว้ในการศึกษาภาคบังคับด้วยว่า "การศึกษาภาคบังคับไว้แก่ การเรียนเพียงประโยคประถม ซึ่งมีส่วนสามัญศึกษา 4 ปีกับส่วนวิสามัญศึกษาคือประถมวิสามัญอีก 2 ปี"¹ หลังจากนั้นมา รัฐบาลที่เข้ามาบริหารราชการแผ่นดินก็ได้ให้ความสำคัญของวิสามัญศึกษาและ ได้แถลงนโยบายเกี่ยวกับวิสามัญศึกษาหรือการศึกษาวชิชีพไว้แทบทุกครั้ง

ในการจัดการศึกษาวิชาชีพหรือที่เรียกว่าวิสามัญศึกษานี้ ก็เพื่อที่จะให้นักเรียนได้มีโอกาสเรียนรู้แล้วนำไปใช้ในการประกอบอาชีพได้อย่างแท้จริงนั้น รัฐบาลในสมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองก็ได้ให้ความสำคัญไว้เช่นเดียวกัน ทั้งจะเห็นได้จากโครงการศึกษา พ.ศ. 2456 โครงการศึกษา พ.ศ. 2464 ก็ได้กำหนดวิชาวิสามัญศึกษาไว้ในการศึกษาภาคบังคับด้วย เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็พยายามอย่างยิ่งที่จะส่งเสริมวิสามัญศึกษาให้ได้ด้อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะวิชาสิกกรรม แต่การจัดวิสามัญศึกษาในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้นก็ไม่ได้ผลเท่าที่ควร ทั้งที่โลกก้าวไวแล้วในมหัทที่ 1 และจะสรุปได้จากคำกล่าวของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีที่โลกกล่าวในที่ประชุมสภาศึกษารั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 29 กันยายน 2475 ว่า

โรงเรียนสิกกรรมนั้นเท่าที่จัดแล้ว บัดนี้ยังเป็นเพียงตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูสิกกรรมเท่านั้น นักเรียนที่สำเร็จจากโรงเรียนฝึกหัดครูสิกกรรมแล้ว ออกไปสอนในโรงเรียนฝึกหัดครูมูล ความค่าบลด่าง ๆ กระทรวงธรรมการไม่สามารถจัดตั้งโรงเรียนสิกกรรมได้มากแห่งเพราะขาดทุนทรัพย์.²

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีก็ได้เข้ามามีบทบาทในกวางวางแผนการศึกษาชาติอีกครั้งหนึ่ง โดยได้รับแต่งตั้งให้เป็นประธานกรรมการ

¹ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ ความเป็นมาของแผนการศึกษาชาติ หน้า 89

² "รายงานการประชุมสภาศึกษารั้งที่ 1 วันที่ 29 กันยายน 2475" วิทยากรย

คณะกรรมการศึกษาและนายกรรมการสภาศึกษา เพื่อทำหน้าที่พิจารณาวางแผนการศึกษาชาติ
 กังนั้นแผนการศึกษาชาติที่คณะกรรมการศึกษาและคณะกรรมการสภาศึกษาได้ยกร่างขึ้นและรัฐบาล
 ได้ประกาศใช้ เมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2475 นั้นจึงมีลักษณะคล้ายคลึงกับแผนการศึกษาชาติฉบับ
 ก่อน ๆ คือ ได้กำหนดว่าสามัญศึกษาไว้ในแผนการศึกษาชาติจะได้นำมาใช้ในการศึกษาระดับ
 ประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาระดับบังคับเป็นเวลา 2 ปีด้วย ในเรื่องวิสามัญศึกษานี้เจ้าพระยา
 ธรรมศักดิ์มนตรียังมีความกังวลว่าไกลไปอีกว่า

เมื่อถึงโอกาสอันควรและมีทุนทรัพย์พอเพียงก็จะขยายวิสามัญในภาคศึกษาระดับออกไปอีก
 2 ปี (รวมเป็น 4 ปี-ยูเอ็ชเนน) ก็ได้ ในที่สุดเราก็จะจัดเป็น Farmer School เลย
 ที่เกี่ยว เมื่อประชาชนนิยมวิชาการศึกษาขึ้นแล้ว เด็กหนุ่ม ๆ อาจจะเรียนวิชาสถิติ-
 กรรมมีจำนวนมากขึ้น... เรานึกหัดเล็กเล็ก ๆ ให้มีนิสัยของวิชาชีพและฝึกหัดเด็กโต ๆ
 ให้รู้จักทำงานเพื่อประกอบอาชีพได้เลยที่เกี่ยว...¹

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี นายกรรมการสภาศึกษาได้ให้ความสำคัญของวิสามัญศึกษา
 เป็นอย่างมาก จนกระทั่งในการประชุมพิจารณาแผนการศึกษาชาติ เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม
 2475 หลวงกীরัตนโศภิตได้เสนอให้จัดประถมสามัญ 6 ปีและประถมวิสามัญอีก 2 ปี รวม
 เป็นการศึกษาภาคบังคับ 8 ปี เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีไม่เห็นด้วย โดยให้เหตุผลว่า

การเกิดเด็กเมื่ออายุ 8 ปียังไม่ทั่วถึง ยังมีการเกิดเด็กเขาเตาเรียนเมื่ออายุ 9 ปี
 บาง 10 ปีบ้าง เมื่อเด็กเรียนจบประถมสามัญแล้ว ก็จะมีอายุเกินเกณฑ์ตามพระราช-
 บัญญัติ เด็กจึงไม่มีโอกาสที่จะเรียนวิสามัญศึกษาเลย... การที่เด็กเรียนรู้อะไรสักอย่าง
 มีความรู้ในวิชาชีพนั้น ก็จะเป็ขอบเขตแห่งโรคเสมือนอีก ซึ่งไม่เป็นความประสงค์ของ
 รัฐบาลเลย...²

¹ "รายงานการประชุมสภาศึกษาครั้งที่ 2 วันที่ 4 ตุลาคม 2475" วิทยาคารย
 5 : 647 1 มีนาคม 2475

² "รายงานการประชุมสภาศึกษาครั้งที่ 4 วันที่ 12 ตุลาคม 2475" วิทยาคารย
 7 : 871-876 1 เมษายน 2476

ภายหลังจากการที่ไปประกาศในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2475 แล้ว รัฐบาลก็ได้ให้ความสำคัญของการศึกษาประเภทวิสามัญตลอดมา เพราะแผนการศึกษาชาติมีความมุ่งหมายที่จะให้นักเรียนได้รับการศึกษาให้สมควรแก่สภาพของตนคือให้มีความรู้ทั้งสามัญศึกษาและวิสามัญศึกษาคอย เพื่อที่ราษฎรจะได้มีความรู้ในการประกอบอาชีพและ "ไม่สำรวนที่จะเรียนรู้อะไรอย่างใด...ถึงแม้การจ้ควิสามัญศึกษาจึงเป็นการจำเป็นที่จะต้องเร่งมือให้หนัก"¹

เนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศกสิกรรม ดังนั้นการจ้ควิสามัญศึกษารัฐบาลจึงได้เน้นเรื่องการกสิกรรมเป็นส่วนใหญ่ เพื่อที่จะให้โครงการนี้บรรลุผลสำเร็จและให้โรงเรียนมีที่ดินสำหรับทำการกสิกรรมอย่างพอเพียง กระทรวงธรรมการจึงได้แจ้งให้กรมการมลฑลว่า เมื่อมีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นใหม่ให้จัดหาที่ดินไว้ให้มากพอที่จะใช้เด็กใช้ในการฝึกหัดเพาะปลูก² และเมื่อมีการยกเลิกกรมการมลฑลแล้ว กระทรวงธรรมการก็ได้มีหนังสือแจ้งให้ทุกจังหวัดจัดหาและสงวนที่ดินไว้ เพื่อที่จะให้โดยตามนโยบายขยายวิสามัญศึกษาของรัฐบาลดังมีข้อความบางตอนว่า

ควยกระทรวงธรรมการมีนโยบายที่จะขยายวิสามัญศึกษาทั้งในส่วนประถมและมัธยมให้แพร่หลายยิ่งขึ้น ตามท้องที่ทั่ว ๆ ไปทุกจังหวัด วิสามัญศึกษาที่จะจัดขึ้นมากได้แก่ กสิกรรมและอุตสาหกรรม ซึ่งสองการที่นับเป็นที่ฝึกหัดทำการ เพาะปลูกและทำโรงงาน ฉะนั้นขอให้จัดหาสงวนที่ดินไว้ เพื่อประโยชน์ในการนี้ให้ทั่วถึงกันทุกโรงเรียน...

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ.2476 ประเภทการ พิมพ์ที่ 1 เลขที่ 31 เรื่องคณะรัฐมนตรีขอขึ้นแสดงโครงการกิจการต่าง ๆ ที่คิดจะจัดทำในปี พ.ศ.2476 เพื่อแถลงแก่ประชาชน สำเนาที่ ค.632/2476 ลงวันที่ 4 พฤษภาคม 2476

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ.2476 ประเภทการ พิมพ์ที่ 5 เลขที่ 127 เรื่องควรหาที่ดินสำหรับทำสนามกีฬาและเพาะปลูกในเมื่อจะสร้างโรงเรียนขึ้นใหม่ สำเนาที่ 134/8790 ลงวันที่ 27 กันยายน 2476

³ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ.2477 ประเภทการ พิมพ์ที่ 1 เลขที่ 22 เรื่องให้จังหวัดต่าง ๆ จัดหาสงวนที่ดินไว้เพื่อประโยชน์ในการเพาะปลูก 16 เมษายน 2477

ในระดับประถมศึกษาจึงเป็นการศึกษาคากบังคับนี้ รัฐบาลก็มีนโยบายที่จะจัดวิสามัญศึกษาอย่างกว้างขวาง เพื่อให้เด็กเริ่มได้เรียนรู้แล้วนำไปใช้ในการประกอบอาชีพอย่างมีประสิทธิภาพอยู่เสมอ แมแต่ในปี พ.ศ. 2479 ก่อนที่ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 เพียงไม่กี่เดือน ดังจะเห็นได้จากคำกล่าวของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ ที่กล่าวในที่ประชุมธรรมการจังหวัดเมื่อคราวประชุมธรรมการจังหวัดที่วัดพระราชาณาจักรประจำปี 2479 ว่า

วิสามัญศึกษา ในขณะนี้ทางกระทรวงศึกษาที่สุกที่สุดจะเร่งให้โดยผสมประสงค์... คือ ทางหนึ่งที่เราจะลองเร่งก็คือการศึกษาประชาบาล คือเร่งชั้นประถมศึกษาในชั้น ประถมปีที่ 5-6 ทั้งจะเร่งคำจัดการอบรมครูที่สอนวิชาช่วย ในการจัดวิสามัญศึกษาในโรงเรียนประชาบาลนี้ อย่างใดมีกำลังศึกษาวิชาที่พออย่างเท่าที่จะ จัดได้ ให้ได้มีอยู่ทุกอำเภอ เป็นโรงเรียนตัวอย่าง ในที่สุดก็จะขยายไปตาม ตำบลต่าง ๆ ทั่วทุกตำบล เมื่อการวิสามัญศึกษาเจริญแพร่หลายเช่นนี้แล้วจะได้ ประโยชน์ในการที่ราษฎรตำบลต่าง ๆ จะเลือกประกอบอาชีพได้ตามที่ตนตั้งขึ้น ราษฎรก็จะมีการทำมาหากินสะดวกกว่าเวลาที่เป็นอันมาก...

อย่างไรก็ดี แม้ว่ารัฐบาลจะให้ความสำคัญของวิสามัญศึกษาเป็นอย่างมากยิ่ง เพื่อจะ ใต้เป็นการส่งเสริมการประกอบอาชีพของประชาชนให้ดีขึ้น แต่การจัดวิสามัญศึกษาในระดับ ประถมศึกษาจึงเป็นการศึกษาคากบังคับสำหรับชั้นประถมวิสามัญ ป. 5-6 นี้ก็โดยน้อย ดังจะเห็น ได้จาก จำนวนนักเรียนชั้นประถมวิสามัญ (ป. 5-6) ในตาราง 19 หน้า 148

จากตาราง 19 จะเห็นได้ว่า นักเรียนชั้นประถมวิสามัญมีจำนวนน้อยมาก โดยเฉพาะ เมื่อเปรียบเทียบกับนักเรียนชั้นประถมสามัญที่เพิ่มขึ้นแต่ละปี จึงพอจะนับได้ว่า การจัดประถมวิสามัญไม่บรรลุผลสำเร็จเสมอ ทั้ง ๆ ที่รัฐบาลได้พยายามอย่างเต็มที่ที่จะให้บรรลุตามเป้าหมาย เพื่อ เป็นการส่งเสริมการประกอบอาชีพของประชาชน แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า ในปลายปี พ.ศ. 2479 รัฐบาลก็ได้ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติฉบับใหม่ ทั้งนี้เพราะแผนการศึกษาชาติ พ.ศ.

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2479 ประเภทการ พิมพ์ที่ 10 เลขที่ 144 เรื่องรายงานการประชุมธรรมการจังหวัด พ.ศ. 2479

2475 นั้น มีระยะเวลาในการเรียนวิชาสามัญศึกษานานเกินควร¹ แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 นี้ มีผลทำให้การศึกษาภาคบังคับเหลือเพียงชั้นประถมศึกษาสามัญ 4 ปี การศึกษาวิชาชีพหรือวิชาสามัญศึกษาที่รัฐบาลพยายามที่จะจัดให้เป็นการศึกษาภาคบังคับปี พ.ศ. 2456 และเริ่มบังคับมาตั้งแต่ พ.ศ. 2464 ก็เป็นวันของขุมเหล็กโอบอย่างน่าเสียดาย ทั้งนี้คงเพราะรัฐบาลในช่วงเวลานั้น มีเป้าหมายสำคัญที่จะจัดการศึกษาภาคบังคับให้ได้ปริมาณตามที่กำหนดไว้ภายในระยะเวลา 10 ปีก็ว่าได้ เพราะในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 ได้กำหนดความมุ่งหมายที่สำคัญไว้ประการหนึ่งว่า "เพื่อที่จะให้ราษฎรทุกคนได้รับการศึกษาเพื่อที่จะได้ทำหน้าที่เป็นพลเมืองตามระบอบรัฐธรรมนูญได้เต็มที่"²

โดยสภาพความเป็นจริงแล้ว ประเทศไทยเป็นประเทศกสิกรรม พลเมืองส่วนใหญ่ของประเทศประกอบอาชีพทางการศึกษา วิชาที่กำหนดไว้ในระดับชั้นประถมศึกษาสามัญ ก็มีวิชา-กสิกรรม อุตสาหกรรมและพาณิชยกรรม การจัดวิชาสามัญศึกษาในชั้นประถมปีที่ 5-6 นี้ ถ้าจัดให้โดยล้นแล้วก็จะ เป็นประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพของประชาชนเป็นอย่างมาก เพราะจะเป็นการฝึกนักเรียนให้เป็นผู้มีความรัก ความรู้สึกที่ต่อการประกอบอาชีพโดยการไ้แรงงาน เป็นคนขยันขันแข็ง ไม่เกียจคร้านหรือการงาน ในที่สุดก็จะ เป็นคนที่รักใคร่ในวิชาที่ต้องใช้กำลังกายซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ แต่การจัดการศึกษาวิชาชีพที่ไม่บรรลุผลสำเร็จทั้ง ๆ ที่รัฐบาลมีนโยบายที่จะจัดให้ได้โดยล้นอย่างกว้างขวาง

การจัดวิชาสามัญศึกษาไม่บรรลุผลสำเร็จนั้นคงมีสาเหตุสำคัญหลายประการ แต่ที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ "อุปการของไม่เต็มส่งเสริมให้บุตรเรียนวิชาสามัญศึกษาและครูยังใช้วิธีการสอนไม่ถูกต้องตามหลักเกณฑ์ของการสอนวิชาชีพ"³ โดยเฉพาะวิชากสิกรรม ครูที่มีความรู้เกี่ยวกับวิชา

¹ กระทรวงธรรมการ กิจการที่ได้เปลี่ยนแปลงขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2479-2480 (กลางปี) พิมพ์ในงานกุศลพระราชนิพนธ์ ๗ วัดศรีสุทธาวาส ธนบุรี พ.ศ. 2460 หน้า 2

² "ประกาศแผนการศึกษาชาติ" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 53 (แผนกกฎหมาย) ลงวันที่ 21 มีนาคม 2479 หน้า 1471-1475

³ ร.อ. ต. ชุมกสิกรพิศาล "การสอนทำสวนในโรงเรียนสามัญและโรงเรียนประชาบาล" วิทยาคาร 14 : 1556-1585 15 กรกฎาคม 2475

ไม่เพียงพอ จึงสอนนักเรียนไม่ไกลลเต็มเม็ดเต็มหน่วย "พืชที่ปลูกในโรงเรียนแทนที่จะเป็นตัวอย่างแก่ราษฎร แต่ของราษฎรไม่โต ราษฎรเลยมกความเชื่อถือไม่ส่งเสริมในการส่งบุตรหลานเข้าเรียนในชั้นประถมศึกษาสามัญเท่าที่ควร" ¹ ดังที่ปรากฏว่า จำนวนนักเรียนที่เข้าเรียนในชั้นประถมศึกษาสามัญ (ประถมปีที่ 5-6) น้อยมาก เฉลี่ยแล้วมีเพียงชั้นละ 10-15 คนเท่านั้น กระทรวงธรรมการจึงได้วางหลักเกณฑ์ในการจัดชั้นประถมศึกษาสามัญในโรงเรียนประชาบาล เมื่อปี พ.ศ. 2479 ว่า การจัดชั้นประถมศึกษาสามัญในโรงเรียนประชาบาลควรมีจำนวนนักเรียนไม่น้อยกว่าห้องเรียนละ 15 คน ³

การจัดโรงเรียนศึกษารวมในโรงเรียนประชาบาล จะใกล้ชิดอยู่บ้างก็เฉพาะในมณฑลปราจีนเท่านั้น ที่จัดไว้เป็นการส่งเสริมการศึกษารวมไว้เพื่อที่จะเป็นตัวอย่างแก่มณฑลอื่นได้ เช่น ในปี พ.ศ. 2476 ก่อนประกาศยุบเลิกมณฑล มณฑลปราจีนมีโรงเรียนประชาบาลทั้งสิ้น 296 โรงเรียน เปิดทำการสอนวิชาชีพเพาะปลูก ที่นักเรียนมีพร้อมทั้งสวนโรงเรียนและสวนบ้าน 256 โรงเรียน นักเรียนในชั้นประถมศึกษาสามัญทั้งสิ้น 3595 คน ในจำนวนนักเรียนทั้งสิ้น 36,406 คน หรือเพียงร้อยละ 9.08 เท่านั้น แสดงว่านักเรียนที่เรียนในชั้นประถมศึกษาสามัญนั้นน้อยมาก เพราะมณฑลที่จัดไว้ก็พอเป็นตัวอย่างแก่มณฑลอื่นได้เช่นกันก็ยังมีจำนวนนักเรียนที่เรียนชั้นประถมศึกษาสามัญเพียงร้อยละ 9.08 เท่านั้น ⁵

¹ ศรี บรรณเรื่องทอง "อุปสรรคในการจัดการศึกษาในชนบท" วิทยาคาร 7 :

696 เมษายน 2477

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2479 ประเภทการ เล่มที่ 4 เลขที่ 97 เรื่องโครงการสร้างโรงเรียนประชาบาลและเครื่องอุป-
กรณ์ สำเนาที่ น. 35750/2478 ลงวันที่ 3 ธันวาคม 2478

³ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2478 ประเภทการ เล่มที่ 2 เลขที่ 38 เรื่องประชุมทางหลวงประจำจังหวัด พ.ศ. 2479 และขอ

ประชุม

⁴ "การศึกษาประชาบาลในมณฑลปราจีน" วิทยาคาร 18 : 2108-2109

15 กุมภาพันธ์ 2476

⁵ ก.

การไม่บรรลุผลสำเร็จของการจัดวิสามัญศึกษาในระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับนี้ คงเนื่องมาจากการขาดแคลนครูช่วย เพราะครูที่จะทำการสอนวิสามัญไม่เพียงพอ แม้ว่าทางรัฐบาลจะได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมขึ้นตามภาคต่าง ๆ ภาคละ 1 โรงเรียนก็ตาม แต่การจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมก็ไม่ได้เป็นไปตามเป้าหมายเท่าใดนัก ดังที่พระสารสาสน์ประพันธ์ได้กล่าวไว้ในรายงานการตรวจราชการภาคใต้ เมื่อปี พ.ศ. 2477 เกี่ยวกับโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมที่จังหวัดสงขลา ว่า "โรงเรียนประถมกสิกรรม ก็มีความมุ่งหมายที่จะหัดเด็กให้เป็นครู ครอบงมให้เป็นผู้ทำ และผู้ทำ ใครจะให้ฝึกหัดให้มีความเป็นอยู่ใกล้กสิกรรมเท่าที่หาความพุ่มเฟือย ความเป็นอยู่ก็แพง เด็กมุ่งแต่เงินเดือน เวลานักเรียนไม่พอ คิดว่าจะสองชั้นไว้กับภาคกลาง"¹ ซึ่งกระทรวงธรรมการก็ได้สั่งให้ยุบในปี พ.ศ. 2478 พร้อมกับโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมในนครศรีธรรมราชด้วย²

แม้ว่ารัฐบาลจะตระหนักถึงคุณค่าและประโยชน์ที่จะได้รับจากการจัดวิสามัญศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษาเป็นอย่างมาก แต่ก็ได้ยุบเลิกชั้นประถมวิสามัญในปี พ.ศ. 2480 ทั้งนี้เพื่อที่จะจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479³ จึงเป็นที่น่าเสียดายที่ความพยายามที่จะจัดวิสามัญศึกษาเพื่อเป็นการส่งเสริมการประกอบอาชีพของประชาชนที่มีมาเป็นเวลานานนั้นต้องสิ้นสุดลงด้วย

¹ แผนกเกษม กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2477 ประเภทคน เล่มที่ 12 เลขที่ 393 เรื่องคำพูดของ ฯพณฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ ในที่ประชุมพระยาเมือง กรมการจังหวัด ยุแทนราษฎร โตะหะยิม่า ฯลฯ จังหวัดปัตตานี ณ ศาลากลางจังหวัดปัตตานี 6 พฤศจิกายน 2477

² กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาประจำปี 2478 หน้า 2

³ กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาประจำปี 2480 หน้า 2

4 ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับกับวิถีการแก้ไข

4.1 ปัญหาเกี่ยวกับหลักสูตรและแผนเรียน

4.1.1 หลักสูตร ความมุ่งหมายที่สำคัญประการหนึ่งของการจัดการศึกษา ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองก็คือ การที่จะให้ราษฎรได้รับการศึกษาอย่างเต็มที่ เพื่อจะได้เป็นพลเมืองดีในระบบประชาธิปไตย¹ ดังนั้น เพื่อที่จะให้บังเกิดผลสอดคล้องกับความมุ่งหมาย² หลังจากประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 แล้ว กระทรวงธรรมการก็ได้แต่งตั้งคณะกรรมการชำระหลักสูตรชั้นชุกหนึ่ง เพื่อจัดทำหลักสูตรชั้นประถมและมัธยมศึกษาให้สอดคล้องกับแผนการศึกษาชาติ³ แต่การปรับปรุงหลักสูตรก็ไม่เรียบร้อยทันตามกำหนดเพราะจำเป็นต้องใช้เวลา กระทรวงธรรมการจึงจำเป็นต้องใช้หลักสูตรเก่าไปก่อน (หลักสูตร พ.ศ. 2464-ผู้เขียน) แต่เพื่อให้สอดคล้องกับแผนการศึกษาชาติ จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงการจัดชั้นเรียนใหม่⁴ ดังที่กล่าวไว้ในเรื่องแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 ดังนั้นถึงแม้ว่าความมุ่งหมายในการจัดการศึกษาจะเปลี่ยนแปลงไป แต่หลักสูตรก็ยังไม่สามารถจะเปลี่ยนแปลงให้ทันตามกำหนดเวลาได้

รัฐบาลพยายามที่จะให้กระทรวงธรรมการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรให้สอดคล้องกับแผนการศึกษาชาติและการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอยู่ตลอดเวลา ดังที่คณะรัฐมนตรีได้เสนอความเห็นต่อกระทรวงธรรมการ เมื่อต้นปี พ.ศ. 2476 ว่า "ควรปรับปรุงหลักสูตรให้เหมาะสมยิ่งขึ้นและควรมีวิชาที่ใหม่มากกว่าที่เป็นอยู่"⁴ และในที่ประชุมชาหลวงประจำจังหวัดในเคื่อน

¹ กระทรวงธรรมการ กิจการที่ได้เปลี่ยนแปลงขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2475-2479 พิมพ์ในงานกุศลพระราชทาน ณ วัดทองนพคุณ ธนบุรี พ.ศ. 2479 หน้า 1

² กระทรวงศึกษาธิการ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507 พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบเจ็ดสิบสองปีของกระทรวง 1 เมษายน 2507 หน้า 367

³ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ ความเป็นมาของหลักสูตรสามัญศึกษา หน้า 44

⁴ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2476 ประเภทหาร แผ่นที่ 1 เลขที่ 50 เรื่องคณะรัฐมนตรีเสนอความเห็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกระทรวงรวม 34 ฉบับมาให้พิจารณา สำเนาที่ ค. 1989/2476 ลงวันที่ 20 กรกฎาคม 2476

พฤษภาคม 2479 ก็ได้มีการอภิปรายเกี่ยวกับเรื่องการปรับปรุงหลักสูตรให้เหมาะสมกันอย่างกว้างขวาง ซึ่งกระทรวงธรรมการก็ได้ชี้แจงว่าหลักสูตรชั้นประถมศึกษากำลังแก้ไขปรับปรุงอยู่แล้ว¹ และเมื่อมีการประชุมกรรมการจังหวัดหัวพระราชอาณาจักรในเดือนกันยายนปีเดียวกัน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการก็ได้กล่าวถึงการปรับปรุงหลักสูตรต่อที่ประชุม เมื่อวันที่ 22 กันยายน 2479 ว่า "หลักสูตรที่ยังไม่เหมาะสมกับกาลสมัย ทางการศึกษาวิชาสามัญใหม่อยู่แล้วในเวลา จะโดยนุญตาใช้ต่อไป แต่หลักสูตรจะวางรูปอย่างไหน เรายังทราบไม่ได้เพราะถือเป็นเรื่องลับ"²

แม้ว่ารัฐบาลและกระทรวงธรรมการจะพยายามแก้ไขและปรับปรุงหลักสูตรให้เหมาะสม แต่ก็ยังไม่เป็นผลสำเร็จ พอถึงปลายปี พ.ศ. 2479 รัฐบาลก็ได้ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติฉบับใหม่เพื่อให้เหมาะสมแก่กาลสมัยยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะว่าแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 มีระยะเวลาในการศึกษาวิชาสามัญนานเกินควร³ เพื่อให้จะได้สอดคล้องกับแผนการศึกษาชาติฉบับใหม่ กระทรวงธรรมการก็ได้ประกาศใช้ประมวลศึกษาพิเศษว่าด้วยหลักสูตรและประมวลการสอน เมื่อปี พ.ศ. 2480 ในหลักสูตรและประมวลการสอนชั้นประถมศึกษาที่ประกาศใช้ใหม่นี้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากหลักสูตรเดิมมาก ทั้งในชั้นเนื้อหา อัตราระยะเรียนและรายวิชาที่จะสอน สอดคล้องกับหลักสูตรภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยแท้จริง⁴

การเปลี่ยนแปลงเนื้อหา อัตราระยะเรียนและรายวิชาที่จะสอนในหลักสูตร พ.ศ. 2480 นี้จะเห็นได้จากตาราง 24 หน้า 174

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2478 ประเภทการ พิมพ์ 2 เลขที่ 38 เรื่องประชุมหาหลวงประจำจังหวัด พ.ศ. 2479 และขอประชุม

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2479 ประเภทการ พิมพ์ 10 เลขที่ 144 เรื่องคำปราศรัยของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการในที่ประชุมกรรมการจังหวัด 22 กันยายน 2479

³ กระทรวงธรรมการ กิจการที่ได้เปลี่ยนแปลงขึ้น ระหว่าง พ.ศ. 2475-2479 พิมพ์ในงานกุศลพระราชนิพนธ์ ณ วัดทองนงการาม ธนบุรี พ.ศ. 2479 หน้า 2

⁴ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ ความเป็นมาของหลักสูตรสามัญศึกษา หน้า 44-45

4 อัตราเวลาเรียนและรายวิชาตามหลักสูตรชั้นประถมศึกษา พ.ศ. 2480

	จำนวนชั่วโมงที่โรงเรียนในรอบสัปดาห์หนึ่ง			
	ประถมปีที่ 1	ประถมปีที่ 2	ประถมปีที่ 3	ประถมปีที่ 4
ส.เมืองและศีลธรรม	1.00	1.00	1.00	1.00
ไทย	12.00	11.00	9.00	9.00
คณิต	1.00	4.00	5.00	5.00
การ	1.00	1.00	2.00	2.00
ความรู้เรื่องเมืองไทย	2.00	2.00	2.00	2.00
วาทะเขียน	1.00	1.00	1.00	1.00
การฝีมือ	2.00	2.00	2.00	2.00
ขับร้อง	1.00	1.00	1.00	1.00
สุขศึกษา	1.00	1.00	1.00	1.00
พลศึกษา	4.00	4.00	3.00	3.00
วิชาลูกเสือหรืออนุสภากาชาด	—	—	1.00	1.00
รวม	26.00	26.00	28.00	28.00

ที่มา กระทรวงธรรมการ ประมวลศึกษากาชาด 2 หลักสูตรชั้นประถมศึกษา พ.ศ. 2480

หน้า 1

จากตาราง 24 จะเห็นได้ว่า หลักสูตรชั้นประถมศึกษา พ.ศ. 2480 นี้ มีรายวิชาที่กำหนดให้เรียนไว้ 11 วิชา และไม่แยกรายวิชาสำหรับนักเรียนชายหรือหญิงคือนักเรียนชายและหญิงต้องเรียนเท่ากันหมด (หลักสูตร พ.ศ. 2464 มีวิชาที่บังคับเรียน 7 วิชาและวิชาเลือกอีก 2 วิชา มีการแยกวิชาเรียนสำหรับนักเรียนชายและหญิงควบคู่เขียน) นับได้ว่าหลักสูตรใหม่ได้วางแนวทางไว้กว้างกว่าหลักสูตรเดิม โดยเฉพาะมีเนื้อหาวิชาที่เป็นการส่งเสริมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยด้วย เช่น วิชาหน้าที่พลเมืองก็ได้กำหนดเนื้อหาให้นักเรียนได้เรียนเกี่ยวกับหน้าที่พลเมือง ระบอบรัฐธรรมนูญ การปกครองส่วนท้องถิ่น วันสำคัญ

เกี่ยวกับการปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญ นอกจากหลักสูตรใหม่ยังได้เพิ่มวิชาพลศึกษาและวิชาสุขศึกษาไว้ด้วย นับว่าเป็นครั้งแรกที่เรากำหนดวิชาพลศึกษามายไว้ในหลักสูตร เพราะในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 ก็ได้แบ่งแนวการจัดการศึกษาไว้เป็นพุทธศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา การเพิ่มวิชาพลศึกษาและสุขศึกษาเข้าไว้ในหลักสูตรจึงเป็นการสอดคล้องกับแผนการศึกษาชาติอย่างแท้จริง แม้ในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 จะกำหนดพลศึกษาไว้เช่นเดียวกัน แต่ก็ไม่ได้จัดหลักสูตรให้สอดคล้องกับแผนการศึกษาชาติเลย การกำหนดให้นักเรียนได้เรียนวิชาพลศึกษาด้วยก็เพื่อให้นักเรียนได้เป็นบุคคลที่มีร่างกายเข้มแข็ง มีน้ำใจเป็นนักกีฬา ดังที่ได้กำหนดเนื้อหาในรายวิชาที่สอนไว้ว่า "ฝึกซ้อมกำลังภายในปรับปรุงแข็งแรงตามความเจริญแห่งวัย โดยหัดกายบริหาร การกรีฑาต่าง ๆ และการเล่นที่ออกกำลังกายอื่น ๆ"¹

อย่างไรก็ดี การปรับปรุงหลักสูตรนั้นแม้ว่าจะได้มีการประกาศใช้หลักสูตร พ.ศ. 2480 แล้ว รัฐบาลก็มีความวิตกที่จะปรับปรุงหลักสูตรให้เหมาะสมแก่กาลสมัยอยู่เสมอ โดยเฉพาะใหม่มีความสอดคล้องกับนโยบายทางการเมืองของรัฐบาลด้วย เช่น ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อรัฐบาลของจอมพลแปลก พิบูลสงคราม เปลี่ยนแปลงนโยบายทางการเมืองใหม่ ก็มีแนวความคิดที่จะปรับปรุงหลักสูตรใหม่เพื่อให้เหมาะสมด้วย ดังที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้กล่าวในที่ประชุมศึกษาธิการจังหวัด เมื่อวันที่ 22 กันยายน 2484 ที่มีข้อความบางตอนว่า

เรื่องหลักสูตร เราจำเป็นต้องแก้ไขหลักสูตรให้เหมาะสมเพราะกิจการย่อมเปลี่ยนแปลง เราจะได้ว่า หลักสูตรที่เราทำมาแล้วก็แล้วเสมอๆ ย่อมไม่ได้ จำต้องเปลี่ยนแปลงให้ทันความเจริญและเหตุการณ์อื่น ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไป เมื่อมีการปรับปรุงหลักสูตรก็ต้องมีการเปลี่ยนแปลงแบบเรียนด้วย...

¹ กระทรวงธรรมการ ประมวลคดีภาค 2 หลักสูตรชั้นประถมศึกษา พ.ศ. 2480

หน้า 17

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2484 ส่วนกลาง (กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 5 เล่มที่ 28 เรื่องนโยบายการศึกษาของรัฐมนตรีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ 22 กันยายน 2484

4.1.2 แบบเรียน นับตั้งแต่เริ่มจัดการศึกษาภาคบังคับเป็นต้นมา ปัญหาเกี่ยวกับแบบเรียนจะมีอยู่ 2 ประการ คือ แบบเรียนขาดแคลนและแบบเรียนมีราคาแพงกว่าปกติ การแก้ปัญหาเกี่ยวกับการขาดแคลนแบบเรียน กระทรวงธรรมการจึงมีนโยบายในการผลิตแบบเรียน 2 วิธี คือให้เจ้าหน้าที่ในกรมศึกษาธิการเรียบเรียงขึ้น เรียกว่าแบบเรียนหลวงวิธีหนึ่งก็ให้เอกชนเรียบเรียงแล้วส่งให้กระทรวงธรรมการพิจารณา อีกวิธีหนึ่งถ้าเห็นว่ามีความพอใช้ก็อนุญาตให้จัดพิมพ์เป็นคราว ๆ ไป การขออนุญาตพิมพ์แบบเรียนนี้ผู้ขอต้องเสียค่าตรวจให้แก่เจ้าหน้าที่ของกระทรวงธรรมการ แต่เมื่อครั้งพระองค์เจ้าธานีนิวัติทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการก็ได้ยกเลิกหลักการนี้ แต่แบบเรียนใดที่ได้รับอนุญาตให้พิมพ์จำหน่ายก็ต้องส่งหนังสือพิมพ์แล้วให้กระทรวงธรรมการตรวจพิมพ์ละ 25 เล่ม

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ปัญหาเกี่ยวกับแบบเรียนก็ยังคงมีอยู่เช่นเดิมที่สำคัญคือแบบเรียนมีราคาแพงมาก จนคณะรัฐมนตรีได้เสนอให้กระทรวงธรรมการดำเนินการแก้ไข แบบเรียนราคาแพงจะมีอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะในท้องที่กั้นการในส่วนภูมิภาค ดังเช่นข้อหารือของข้าหลวงจังหวัดมหาสารคามในที่ประชุมข้าหลวงประจำจังหวัด เมื่อเดือนพฤษภาคม 2479 ว่า

นักเรียนต้องซื้อแบบเรียนแพงกว่าราคาปกและราคาตีพิมพ์ ทั้งนี้เพราะขาดการควบคุมช่วยเหลือ ปลดปล่อยให้เป็นสินค้าชนิดหนึ่ง ทำให้นักเรียนต้องซื้อในราคาแพง ควรที่กระทรวงธรรมการจะต้องรับให้มีการควบคุม ให้นักเรียนได้ซื้อตามราคาในใบปก(แบบเรียน) และซื้อในราคาถูกลง(เครื่องเขียน)...

¹ กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาของกระทรวงธรรมการประจำปี พุทธศักราช 2476 หน้า 24-25

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2476 ประเภทการ พิมพ์ 1 เล่มที่ 50 เรื่องคณะรัฐมนตรีเสนอความเห็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกระทรวงรวม 34 ฉบับมาให้พิจารณา สำนักเลขา ค. 1989/2476 ลงวันที่ 20 กรกฎาคม 2476

³ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2476 ประเภทการ พิมพ์ 2 เล่มที่ 38 เรื่องการประชุมข้าหลวงประจำจังหวัด พ.ศ. 2479 และขอประชุม

และในที่ประชุมกรรมการจังหวัดในปีเดียวกันนี้ ขุนวรวาทีพิพิธ กรรมการจังหวัดมหาสารคาม ก็ได้กล่าวถึงปัญหาเรื่องแบบเรียนราคาแพงที่ประชุมว่า "ราคาแบบเรียนตอนนี้อย่างสูงมาก ถ้าจะให้แบบเรียนถูกลงไปอีกก็จะได้ประโยชน์แก่การศึกษาบ้าง เพราะเด็กนักเรียนตามชนบทยอมยากจน"¹ ซึ่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการก็ได้ขอร้องว่าจะพยายามลดราคาแบบเรียนลงให้ถูกที่สุดเท่าที่จะทำได้² แต่การควบคุมราคาแบบเรียนให้ขายตามราคาปกนั้นก็เป็นสิ่งที่ทำได้ยาก เพราะการคมนาคมลำบากหาขนหนังสือเข้าในเมืองขายแพง³ ต่อมากระทรวงธรรมการก็พยายามแก้ไขปัญหานี้ด้วยการให้เจ้าหน้าที่ในจังหวัดต่าง ๆ รับแบบเรียนไปขายให้แก่โรงเรียนแล้วให้เจ้าหน้าที่ให้นักเรียนในราคาถูก ซึ่งปรากฏว่าได้ผลดีขึ้นมาบ้างเพราะหลังจากนั้นนักเรียนไม่มีรายนเกี่ยวกับแบบเรียนราคาแพงอีก

แต่ปัญหาเกี่ยวกับแบบเรียนที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ แบบเรียนที่มดดูเรียบเรียงขึ้นแล้วเสนอให้กระทรวงธรรมการพิจารณาอนุญาตให้จัดพิมพ์ขึ้นนั้นมดดูผิดพลาดและมีคุณภาพไม่ดีนักจนมีผู้ร้องเรียนให้กระทรวงธรรมการเอาใจใส่ในเรื่องนี้มากขึ้นกว่าที่เป็นอย่างอื่น เช่น

แบบเรียนของบุคคลที่กระทรวงอนุญาตให้ใช้ในโรงเรียนนั้นบางเล่มมีข้อผิดพลาดมาก ทำให้เวลารัฐมนตรีจะออกใบอนุญาตให้ใช้ จึงไม่ให้เจ้าหน้าที่กรมวิชาการตรวจแก้ไขให้ดี บางคนไม่รู้เอาใจใส่ผิด ๆ ไป...ต่อไปควรตรวจแก้ไขดีกว่านี้แล้วจึงให้ออกใบอนุญาต...

ซึ่งกระทรวงธรรมการก็ยอมรับว่ามีผู้หาข้อหาอยู่บ้างและจะดำเนินการแก้ไขในโอกาสต่อไป⁵

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2476 ประเภทการ พิมพ์ที่ 10 เลขที่ 144 เรื่องรัฐมนตรีตอบปัญหาของกรรมการจังหวัดต่าง ๆ

² ก.

³ ก.

⁴ ก.

⁴ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2476 ประเภทการ พิมพ์ที่ 8 เลขที่ 241 เรื่อง นายจำปี ปรีชานนท์ เสนอความเห็นเรื่องจัดการศึกษาในหัวเมือง 10 มีนาคม 2476

⁵ ก.

การแก้ไขมีเหตุเรื่องแบบเรียนไทยวิธีการตั้งค่าคงเป็นผลสำเร็จด้วยดี เพราะหลังจากนั้นก็ปรากฏว่ามีปัญหาเกี่ยวกับแบบเรียนอีกเลย ทั้งที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการได้กล่าวในที่ประชุมที่ว่าการจังหวัดในปี พ.ศ. 2484 ว่า "หนังสือแบบเรียนของเราไม่ขาดตลาด แต่มีผู้ร้องว่าขาดตลาด ขอให้เอาใจใส่สักหน่อย... และขอให้เข้าใจยาวว่าในเรื่องแบบเรียนนี้ กระทรวงธรรมการได้ควบคุมอยู่แล้ว... ในเรื่องราคานั้นก็ควรได้ขอร้องอย่าจำหน่ายสูงกว่าราคาที่กำหนดไว้"

4.2 ปัญหาเกี่ยวกับครูผู้สอน "ในความเห็นเดิม ๆ มีอยู่ว่าในปัจจุบันของการให้การศึกษาไม่มีสิ่งใดสำคัญเท่าครู อาคารสถานที่และแบบเรียนอุปกรณ์ ถ้าจะขาดตกบกพร่องการศึกษาที่ยังจำเป็นไปก็อาจมีครู" ² ความเห็นเดิม ๆ ทว่านี้ หมายความว่าถึงแนวความคิดในการจัดการศึกษาในช่วงแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วก็มีส่วนถูกอยู่มาก เพราะรัฐบาลในช่วงนี้ให้ความสำคัญแก่ครูมาก โดยถือหลักการที่ว่า ถ้ามีครูเพียงพอก็ทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพแล้ว การเรียนการสอนก็จะโดยลัดขึ้น ดังจะเห็นได้จากนโยบายของรัฐบาลที่ได้แถลงไว้ต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2475 ซึ่งข้อความที่กล่าวถึงคุณภาพของการศึกษาและความสำคัญของครูว่า "ในส่วนการปรับปรุงคุณสมบัติแห่งการศึกษาทั่วไป จะแก้ไขให้พิเศษขึ้นด้วยทั้งวิธีฝึกหัดครูทุกประเภททุกชั้นจนพอแก่การ เพราะการสอนจะสำเร็จได้โดยลัดขึ้นหมายก็ด้วยได้มีครูสอน แก่ลวนเมื่อก็คือบรมมาคแล้ว" * จากนโยบายที่เกี่ยวกับคุณภาพของการจัดการศึกษาที่กล่าวมาคงจะเห็นได้ว่า รัฐบาลได้ให้ความสำคัญของครูที่สอดคล้องคุณภาพของการศึกษาเป็นอย่างดี ถ้าขาดครูที่มคุณภาพแล้วยากที่การจัดการศึกษาจะโดยลัดได้

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2484 ส่วนกลาง (กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 4 เลขที่ 28 เรื่องนโยบายการศึกษาของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ 22 กันยายน 2484

² เอกวิทย์ ฒ กลาง "เพื่อความเข้าใจสาระและธรรมชาติของการศึกษา" วรรณไวทยากร : การศึกษา ชุมชนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครสวรรค์ประพินธ์ ในโอกาสพระชนมครบ 80 ปีบริบูรณ์ 25 สิงหาคม 2514 หน้า 19

* ตีในหัวข้อนโยบาย

ปัญหาสำคัญ ๆ ที่เกี่ยวกับครูพอจะแยกได้ดังนี้

4.2.1 ปัญหาเกี่ยวกับปริมาณของครู สาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ครูจัดการศึกษาไม่โดยสะดวกทั้งเป้าหมายไว้ก็คือ การขาดแคลนครู ดังที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ได้กล่าวไว้ในวันที่ 2 ตุลาคม 2478 ว่า "การที่มหาวิทยาลัยของเราตั้งเสียทีเดียวคือเอาปริมาณ" ว่า "โรงเรียนประชาบาล (คือโรงเรียนเทศบาล) ครูคนหนึ่งต้องสอนนักเรียน 70-80 คน กินเงินเดือนอย่างนักเรียนสอนซึ่งไม่ใช่ฐานะของครูเลย" หรือ "เป็นต้นว่าครูคนหนึ่งสอนนักเรียนตั้งแต่ 2 ชั้นขึ้นไป มีนักเรียนประจำคนละ 100 คนขึ้นไป การสอนไม่โดยสะดวกจะปฏิบัติตามตารางสอนก็ไม่ได้ สอนไม่ทันตามประมวลวิชา ผลที่ได้ก็คือ เด็กไม่ได้รับความรู้ตามหลักสูตร เสียเวลาเรียนถึง 2-3 ปี ก็เริ่มมีความรู้พอสอบไล่ได้... ฉะนั้นจำนวนครูไม่พอจึงเป็นข้อหนึ่งที่วางความเจริญก้าวหน้าของการศึกษา" จากหลักฐานดังกล่าวจึงพอจะเห็นได้ว่า ภาวะการขาดแคลนครูยังมีอยู่โดยทั่วไป โดยเฉพาะครูในโรงเรียนประชาบาล ดังจะเห็นได้จากตาราง 25 หน้า 180

จากตาราง 25 จะเห็นได้ว่า ปริมาณครูในโรงเรียนประชาบาลยังขาดแคลนอยู่มาก โดยเฉพาะถ้าเปรียบเทียบกับโรงเรียนประเภทอื่น ๆ ทั้งนี้ก็ถึงเป็นเพราะว่ารัฐบาลในช่วงเวลานั้นมีนโยบายที่จะจัดตั้งโรงเรียนเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก เพื่อให้การดำเนินการศึกษาระดับมัธยมได้ปริมาณตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ในบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญภายในเวลา 10 ปี ดังจะเห็นได้จากตาราง 16 หน้า 145 ว่าจำนวนโรงเรียนได้เพิ่มขึ้นปีละมาก ๆ แต่โรงเรียนฝึกหัดครูก็ไม่สามารถที่จะผลิตครูที่มุ่งจัดครูให้เพียงพอแก่ความต้องการได้ กระทรวงธรรมการจึงแก้ไขภาวะการขาดแคลนครูโดยการรับเอาเด็กหนุ่มสาวที่มีความรู้และมีคุณสมบัติพอที่จะเป็นครูได้ เข้าเป็นครูสอนในโรงเรียนประชาบาลแล้วหาโอกาสส่งเข้าไปเรียนในโรงเรียนฝึกหัดครูใน

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ปัญหาการศึกษา พิมพ์ในงานกุศลพระราชนาน ณ วัดราชสิทธาราม (วัดพลับ) 1 พฤศจิกายน 2478 หน้า 1

² ศรี บรรณเรื่องทอง "อุปสรรคในการจัดการศึกษาในชนบท" วิทยารย

ตาราง 25 จำนวนนักเรียนโดยเฉลี่ยต่อครู 1 คน ในโรงเรียนทุกประเภท จาก
2475-2485

พ.ศ.	โรงเรียนรัฐบาล	โรงเรียนประชาบาล	โรงเรียนเทศบาล	โรงเรียนราษฎร์
2474	27	53	—	26
2475	26	55	—	26
2476	29	51	—	20
2477	30	50	—	21
2478	37	52	—	23
2479	23	47	44	25
2480	26	45	36	25
2481	23	41	36	23
2482	23	36	36	32
2483	28	39	39	33
2484	27	40	41	32
2485	25	42	41	32

ที่มา รวบรวมจาก รายงานการศึกษาของกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2475-2485

โอกาสต่อไป¹ ในขณะที่เกี่ยวกับคณะรัฐมนตรีก็ได้เสนอความเห็นให้กระทรวงธรรมการ "เพราะ
ครูให้มากขึ้นเพื่อที่จะได้คุ้มครองความสามารถเหมาะสมแก่ชั้นเรียน"² ทั้งนี้เพราะเท่าที่เป็นอยู่ใน

¹ กระทรวงธรรมการ คำสั่งที่ 1/20 เรื่องครูประชาบาล ลงวันที่ 1 เมษายน 2476

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2476
ประเภทการ พิมพ์ที่ 1 เลขที่ 50 เรื่องคณะรัฐมนตรีเสนอความเห็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกระทรวง
รวม 34 ฉบับแก้ไขพิจารณา สำนักที่ ค. 1989/2476 ลงวันที่ 20 กรกฎาคม 2476

ขณะนั้น โรงเรียนฝึกหัดครูส่งมากโดยเนาะโรงเรียนฝึกหัดครูในหัวเมืองมณฑลอุดรได้น้อยเกินไป¹ และจากตาราง 25 ที่จำนวนครูในโรงเรียนประชาบาลเฉลี่ยกับจำนวนนักเรียนมากกว่าโรงเรียนประเภทอื่นแล้ว ในท้องที่ที่การทางไกลชวทไปจำนวนครูต่อนักเรียนยิ่งจะเพิ่มขึ้นอีก ซึ่งก็เป็นผลเสียต่อการเรียนการสอนมาก

เมื่อสภาพการขาดแคลนครูโดยทั่ว ๆ ไปเป็นเช่นนี้ กระทรวงธรรมการจึงได้เห็นความจำเป็นที่จะต้องผลิตครูในโรงเรียนประชาบาลให้เป็นผู้ที่มีความรู้ทั้งในทางธุรการและวิชาการ เพื่อจะได้ไปใช้ประโยชน์ในโรงเรียนประชาบาลได้เพียงพอ กระทรวงธรรมการจึงได้มีการริเริ่มจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรจังหวัดและโรงเรียนฝึกหัดครูประชาบาลขึ้น

การจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตร เพื่อที่จะได้ครูที่มุ่งวิชาเข้าทำการสอนในโรงเรียนประชาบาลที่ ได้ริเริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2477 และในปี พ.ศ. 2478 กระทรวงธรรมการก็ได้เสนอ "โครงการสร้างโรงเรียนประชาบาลและเครื่องอุปโภค" ต่อนายกรัฐมนตรีซึ่งก็ได้กล่าวมาแล้วในโครงการดังกล่าว มีโครงการที่จะจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรรวมอยู่ด้วย แมว่าโครงการนี้จะไม่มีผลลงมือในทางปฏิบัติ เพราะขาดแคลนงบประมาณแต่ในปี พ.ศ. 2479 กระทรวงธรรมการก็ได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรขึ้นเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2479² กระทรวงธรรมการได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรจังหวัดขึ้นทั้งหมด 55 โรงเรียน เมื่อรวมกับโรงเรียนฝึกหัดครูที่จัดตั้งขึ้นในปีก่อน ๆ แล้ว ในปี พ.ศ. 2479 ก็จะมีโรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรทั้งหมด 74 โรงเรียน และโรงเรียนฝึกหัดครูมูลอีก 9 โรงเรียน² แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้จะมีการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรจังหวัดขึ้นเป็นจำนวนมากจริง แต่นักเรียนในโรงเรียนฝึกหัดครูแต่ละประเภทก็ยังมีน้อยมากถึงเช่นในปี พ.ศ. 2479 มีผู้จบจากโรงเรียนฝึกหัดครูมูลเพียง 109 คน และจบจากโรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรจังหวัดเพียง 557 คน³ ในขณะที่ปี พ.ศ. 2480 กระทรวงธรรมการได้บรรจุครู

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2476 ประเภทการ พิมพ์ที่ 2 เลขที่ 56 เรื่องคณะกรรมการเสนอความเห็นเรื่องโครงการบริหารประเทพม่าให้พิจารณา สำนักที่ ค. 3332/2476 ลงวันที่ 6 กันยายน 2476

² กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาประจำปี 2479 หน้า 17

³ ก. หน้า 29

ในโรงเรียนประชาบาลและเทศบาลทั้งสิ้น 1864 คน (ดูตาราง 17 หน้า 146 ประกอบ) เมื่อเป็นเช่นนี้กระทรวงธรรมการจึงจำเป็นต้องบรรจุบุคคลที่ไม่มีวุฒิครูเข้าเป็นครูในโรงเรียนประชาบาลและเทศบาลด้วย

แม้ว่ากระทรวงธรรมการจะได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูขึ้นเป็นจำนวนมาก แต่ก็ไม่สามารถผลิตครูประกาศนียบัตรให้เพียงพอได้ ทั้งนี้คงเป็นเพราะรัฐบาลในช่วงเวลานั้นได้จัดตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้นมาก ดังเช่นในปี พ.ศ. 2481 (ดูตาราง 16 หน้า 145 ประกอบ) จำนวนโรงเรียนได้เพิ่มขึ้น 1564 โรงเรียน และในครั้งแรกของปี พ.ศ. 2481 (เมษายน-กันยายน ผู้เขียน) กระทรวงธรรมการได้เพิ่มครูในโรงเรียนประชาบาลและสำราญที่ศึกษาขึ้นเป็นจำนวน 8,054 คน¹ และในปลายปี พ.ศ. 2481 เมื่อนายพิบูลย์ เอกหลวงวิบูลย์สงคราม (ยศในขณะนั้น) เข้ามาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี โดยที่นายนาถเอกหลวงวิบูลย์สงครามชัยเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ กระทรวงธรรมการก็ได้วางโครงการที่จะบรรจุครูในโรงเรียนประชาบาลในปี พ.ศ. 2482 เป็นจำนวนถึง 11,365 คน² ซึ่งในครั้งแรกของปี พ.ศ. 2482 (เมษายน-กันยายน 2482-ผู้เขียน) กระทรวงธรรมการก็ได้บรรจุครูในโรงเรียนประชาบาลเป็นจำนวน 10,717 คน³ และในปี พ.ศ. 2482 นี้ จำนวนโรงเรียนประชาบาลก็เพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2481 เป็นจำนวนถึง 3,429 โรงเรียน (ดูตารางที่ 16 หน้า 145 ประกอบ) ในขณะที่ปี พ.ศ. 2481 มีนักเรียนที่จบจากโรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรจังหวัดเพียง 1,431 คน และจบจาก

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2481 ประเภทการ เล่มที่ 8 เลขที่ 224 เรื่องกองกลางรายงานกิจการที่ได้ปฏิบัติตามนโยบายในระยะ 6 เดือนแรก พ.ศ. 2481 สำเนาที่ น. 24348/2481 ลงวันที่ 7 พฤศจิกายน 2481

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2482 ส่วนกลาง(กระทรวงธรรมการ) เล่มที่ 1 เลขที่ 1 เรื่องรายงานกิจการที่ได้ปฏิบัติตามนโยบาย พ.ศ. 2481 สำเนาที่ น. 6767/2482 ลงวันที่ 20 พฤษภาคม 2482

³ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2482 ส่วนกลาง(กระทรวงธรรมการ) เล่มที่ 1 เลขที่ 10 เรื่องรายงานกิจการที่ได้ปฏิบัติไปแล้วตามนโยบายของรัฐบาลในระยะ 6 เดือนแรก พ.ศ. 2482 สำเนาที่ น. 35352/2482 ลงวันที่ 11 พฤศจิกายน 2482

โรงเรียนเด็กหัดศรุมูลเพียง 248 คน¹ เมื่อเป็นเช่นนี้กระทรวงธรรมการจึงจำเป็นต้องรับบุคคลที่จบชั้นประถมศึกษาในระคับต่าง ๆ เข้าเป็นครูสอนในโรงเรียนประชาบาลและเทศบาล เพื่อให้ครูมีจำนวนเพียงพอ² นอกจากนั้นกระทรวงธรรมการยังได้ให้ทุนอุดหนุนนักเรียนโรงเรียนประชาบาลในท้องถิ่นที่กั้นการให้เข้ามาเรียนในชั้นมัธยมปีที่ 1 ในโรงเรียนรัฐบาลประจำจังหวัดเรียกว่าชั้นมัธยมปีที่ 1 พิเศษ เพื่อให้กลับเข้าไปเป็นครูประชาบาลในท้องถิ่นนั้น ๆ ปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2482 มีนักเรียนที่เข้ามาเรียนชั้นมัธยมปีที่ 1 พิเศษเป็นจำนวน 2064 คน³

การแก้ปัญหาการขาดแคลนครูโดยการจัดตั้งโรงเรียนเด็กหัดศรุมูลประกาศนียบัตรจังหวัด โรงเรียนเด็กหัดศรุมูล การจัดใหม่ชั้นมัธยมปีที่ 1 พิเศษและการบรรจุบุคคลที่ไม่มีวุฒิทางครูเข้าเป็นครูในโรงเรียนประชาบาลนี้สามารถแก้ภาวะการขาดแคลนครูลงได้บ้าง ดังจะเห็นได้จากตาราง 25 หน้า 180 ว่าจำนวนครูโดยเฉลี่ยกับจำนวนนักเรียนได้ลดลงบ้างจาก 1 : 53 1 : 55 ในปี พ.ศ. 2474-2475 เป็น 1 : 36 1 : 39 และ 1 : 40 ในปี พ.ศ. 2482-2483 และ 2484 ตามลำดับ

อย่างไรก็ดี แมว่าจำนวนครูกับนักเรียนโดยเฉลี่ยในโรงเรียนประชาบาลและเทศบาลจะดีขึ้นบ้าง แต่ถาเปรียบเทียบกับโรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนราษฎร์แล้ว ก็เห็นว่าโรงเรียนดังกล่าวก็ดีกว่าโรงเรียนประชาบาลมาก ทั้งนี้คงเป็นเพราะครูในโรงเรียนประชาบาลและเทศบาลยังไม่มีฐานะเป็นข้าราชการ เช่นเดียวกับครูในโรงเรียนรัฐบาลและเงินเดือนก็น้อยไม่เพียงพอแก่ครองชีพ จึงทำให้คนที่มีวิชาความรู้ไม่ยอมมาเป็นครูประชาบาล นอกจากนั้นรัฐบาลยังขาดแคลนงบประมาณที่จะบรรจุครูในโรงเรียนประชาบาลให้เพียงพออีกด้วย แต่จำนวนครูประชาบาลที่เพิ่มขึ้นในช่วงเวลานักก็เป็นต่อการเรียนการสอนอยู่มาก ดังจะได้อีกกล่าวอีกในตอนต่อไป

¹ กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาประจำปี พ.ศ. 2481 หน้า 25

² แนนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2482 ส่วนกลาง(กระทรวงธรรมการ) เดมที่ 1 เลขที่ 10 เรื่องรายงานกิจการที่ได้ปฏิบัติไปแล้ว ตามนโยบายของรัฐบาลในระยะ 6 เดือนแรก พ.ศ. 2482 สำนวนที่ 35352/2482 ลงวันที่

11 พฤศจิกายน 2482

³ ก.

4.2.2 ปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพของครู ในรายงานการศึกษาของกระทรวง
 อรรถการ พ.ศ.2475 ได้กล่าวถึงปัญหาการขาดแคลนครูทั้งในด้านการปริมาณและคุณภาพไว้ว่า

ปัญหาเรื่องครูยังมีอยู่เช่นเดิม ยังไม่มีครูที่ ๆ พอใช้ ครูโรงเรียนประชาบาลแทบทั้งนั้น
 ไม่ใช่ครูประกาศนียบัตร ครูขาดความรู้วิชาครูที่ทันสมัย ทั้งนี้เนื่องจากเงินเดือนครูน้อย
 นั้นเอง... การเลิกหักครูประชาบาลเท่าที่หักกันอยู่เป็นการยอมรับระหว่างปีภาคเรียน ถ้า
 จัดให้มีขึ้นนักเรียนเด็กเล็กขึ้นในโรงเรียนรัฐบาลประจำมณฑลประจำจังหวัด ถ้ามีเงินพอ
 ที่จะหาครูประกาศนียบัตรบรรจุในโรงเรียนประชาบาลได้ โรงเรียนรัฐบาลประจำมณฑล
 และประจำจังหวัดก็สามารถจัดตั้งแผนกฝึกหัดครูได้...¹

ปัญหาเกี่ยวกับเรื่องครูนี้ รัฐบาลภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้ให้ความสำคัญ
 มาก ดังที่ได้กล่าวแล้ว แม้แต่ในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2475 ก็ได้เห็นความสำคัญ
 ของครูต่อคุณภาพของการศึกษาจนได้กำหนดข้อความเกี่ยวกับครูไว้ว่า "ถ้าจะบังคับให้โรง-
 เรียนรัฐบาลโรงเรียนประชาบาลและโรงเรียนราษฎรมีครูประกาศนียบัตรทั้งหมดไม่ได้ ทานว่า
 ควรจัดให้ไกล่เกลี่ยในส่วนรอยเท้าที่จะพึงทำได้"² จากที่กำหนดไว้ในแผนการศึกษาชาติ ทำให้
 เห็นว่านักการศึกษาในช่วงเวลานั้นได้เห็นความสำคัญของคุณภาพของครูที่มีต่อการจัดการศึกษา
 เป็นอย่างดีและต้องการที่จะให้ครูที่ทำการสอนในโรงเรียนทุกประเภทเป็นครูที่มีวุฒิครูทั้งหมด
 เพื่อผลทางการเรียนการสอนจะดีขึ้น เพราะในปี พ.ศ.2475 บัณฑิตสอบได้ได้ประ-
 โยคประถมศึกษาเพียงร้อยละ 39.33 เท่านั้น แสดงว่าคุณภาพของการเรียนการสอนยังอยู่ใน
 ระดับที่ไม่น่าพอใจนัก เพราะครูที่ทำการสอนได้ก็คือเมื่อได้รับการอบรมวิชาครูมากแล้วเท่า
 นั้น ดังที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า "การถาวรวิชานั้นไม่ใช่มีเพียงความ
 รู้ถวายให้คนอื่นได้ยังการอบรมที่เป็นหน้าที่สำคัญแห่งแรกแห่งเรา มาถวาย หน้าที่ครูจึงเป็นหน้าที่
 ต้องฝึกหัดก็แล้วก่อนจึงทำได้ อาชีพครูจึงเป็นอาชีพเฉพาะสำหรับคนจำพวกหนึ่ง ไม่ใช่ว่าเป็น

¹ กระทรวงอรรถการ รายงานการศึกษาของกระทรวงอรรถการ พุทธศักราช 2475

หน้า 33

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ.2476
 ประเภทการ พิมพ์ที่ 5 เลขที่ 108 เรื่องประกาศแผนการศึกษาชาติ 28 มีนาคม 2475

ผู้มีความรู้ทุกคนแล้วจะทำได้" ¹ แม้ว่าความจำเป็นที่จะต้องมีครูที่มีวุฒิครูทำการสอนในโรงเรียนประชาบาล แต่สภาพทั่วไปในเรื่องนี้ยังไม่ดีขึ้น เช่น ในปี พ.ศ. 2473 ครูที่มีวุฒิครูในโรงเรียนก็มีลักษณะที่ว่า "ครูในโรงเรียนประชาบาลที่ได้เข้าเรียนวิชาครูไม่ถึงร้อยละ 5 นอกจากนั้นก็ไปเอาผู้ที่มีพจนานุกรมความรู้สำเนียงมาทำการสอน บางแห่งครูจนประมาณที่ 5 ก็มี จะเห็นชัดคัดเลือกให้ดีกว่านั้นก็ได้โดยยาก" ²

การแก้ไขปัญหานี้เกี่ยวกับคุณภาพของครู เพื่อให้ได้ครูที่ทำการสอนในโรงเรียนประชาบาลเป็นครูที่มีวุฒิครูมากขึ้น คณะรัฐมนตรีได้เสนอความเห็นต่อกระทรวงเมื่อปี พ.ศ. 2476 แล้วว่า "ควรให้ทุกจังหวัดจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูขึ้น เรียบเล็กตามท้องถิ่นมาเป็นนักเรียนกินนอน โดยมีสัญญาว่า เมื่อเรียนสำเร็จแล้วต้องกลับไปเป็นครูยังท้องถิ่นของตน" ³

ในปี พ.ศ. 2476 เมื่อรัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาได้ครบทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักรแล้ว รัฐบาลก็ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาฉบับใหม่ ซึ่งมี-ความแตกต่างจากพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 อยู่มาก ตั้งแต่ได้กล่าวมาแล้ว และในพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2476 ได้กำหนดให้โรงเรียนเทศบาลเป็นโรงเรียนประถมศึกษาประเภทหนึ่งด้วย ทั้งนี้สืบเนื่องมาจาก "พระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2476" ที่ได้กำหนดระเบียบการบริหารขึ้นใหม่โดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค ส่วนท้องถิ่นและในส่วนท้องถิ่นนั้นก็ได้

¹ เจ้าพระยาบวรรมศักดิ์มณเฑียร บัญชาการศึกษาศึกษา พิมพ์ในงานกรฐินพระราชทาน ณ วัดราชสิทธาราม (วัดพลับ) ๑ พฤศจิกายน 2478 หน้า 6

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2476 ประเภทการ เล่มที่ 4 เลขที่ 97 เรื่องโครงการสร้างโรงเรียนประชาบาลและเครื่องอุปโภคสำหรับ น. 35750/2476 ลงวันที่ 3 ธันวาคม 2476

³ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2476 ประเภทการ เล่มที่ 2 เลขที่ 56 เรื่องคณะรัฐมนตรีเสนอความเห็นเรื่องโครงการบริหารประเทศมาให้พิจารณา สำเนาที่ ค. 3332/2476 ลงวันที่ 6 กันยายน 2476

กำหนดให้มีการจัดการปกครองแบบเทศบาลไว้ด้วย¹ และเพื่อที่จะให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติ
นี้ รัฐบาลก็ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พ.ศ.2476 ในพระราชบัญญัตินี้ได้
กำหนดหน้าที่ของเทศบาลเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาไว้ในมาตรา 27 แห่ง—
พระราชบัญญัติด้วยว่า "จัดให้ราษฎรได้รับการศึกษาอบรมชั้นประถม... จัดการอบรมให้ราษฎร
เข้าใจในการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ"² ด้วยเหตุนี้รัฐบาลจึงจำเป็นต้องจัดตั้งโรงเรียนเทศ-
บาลขึ้นด้วย ซึ่งได้เริ่มดำเนินการในปี พ.ศ.2476

เมื่อมีการจัดตั้งโรงเรียนมากขึ้น ทั้งโรงเรียนประชาบาลและเทศบาล กระทรวง
ธรรมการจึงมีความจำเป็นต้องระดมเงินอุดหนุนมากขึ้น เพื่อให้เพียงพอแก่จำนวนที่ต้องการ ด้วย
เหตุนี้เอง โครงการสร้างโรงเรียนประชาบาลที่กระทรวงธรรมการเสนอต่อนายกรัฐมนตรี
เมื่อวันที่ 3 ธันวาคม 2476 จึงมีโครงการที่จะปรับปรุงคุณภาพของครูไว้ด้วย ทั้งนี้ข้อความว่า

จะเปิดโรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรจังหวัดขึ้นในทุกจังหวัดที่ไม่ได้ทำการสอนถึงชั้น
มัธยมปีที่ 4 ที่ยังไม่มีโรงเรียนฝึกหัดครูมูลหรือโรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรจังหวัด
รับนักเรียนชั้นมัธยมปีที่ 4 เพื่อที่จะได้ใช้ครูที่มีคุณภาพดีและเป็นการแก้ปัญหาเรื่อง
ความรู้สามัญของครู โดยการรับนักเรียนแห่งละ 30-35 คน...³

แม้ว่าโครงการสร้างโรงเรียนประชาบาลและเครื่องอุปโภคจะไม่สามารถดำเนินไป
ได้เพราะขาดแคลนงบประมาณ แต่กระทรวงธรรมการก็ได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบ-
ัตรจังหวัดขึ้นเป็นจำนวนมากในปี พ.ศ.2479 และในปีต่อมา กระทรวงธรรมการก็ได้ออก
"ระเบียบการและหลักสูตรโรงเรียนฝึกหัดครูรายประกาศนียบัตรจังหวัด พ.ศ.2479" เพื่อเป็น

¹ "พระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช
2476" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 50 (แผนกกฎหมาย) ลงวันที่ 9 ธันวาคม 2476 หน้า 751-76;

² "พระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล" กฎหมายปรักัดพัน พิมพ์ในงานศพนางกิจศพนาง
เวชกาประสิทธิ์ (เหมือน สิงคะเนติ) 5 ธันวาคม 2477 หน้า 234-254

³ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ.2478
ประเภทการ เล่มที่ 4 เล่มที่ 97 เรื่องโครงการสร้างโรงเรียนประชาบาลและเครื่องอุปโภค
สำเนาที่ น.35750/2476 ลงวันที่ 3 ธันวาคม 2478

หลักในการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรจังหวัด โดยมีจุดประสงค์ว่า

การศึกษายังต้องการครูเป็นจำนวนมาก เพื่อให้พอกับโรงเรียนประถมศึกษาทั้งปวงอันอยู่ในท้องถิ่น กระทรวงธรรมการจึงได้อนุมัติให้โรงเรียนฝึกหัดครูชายประกาศนียบัตรขึ้นตามจังหวัดต่าง ๆ สำหรับฝึกหัดนักเรียนซึ่งส่งออกมาจากตำบลต่าง ๆ ในจังหวัดนั้น และจังหวัดใกล้เคียง เมื่อผู้เรียนสำเร็จแล้วจะกลับไปเป็นครูในท้องถิ่นตามสังกัดท้องที่ได้มีความต้องการครูประเภทใดเท่าไร ก็ส่งนักเรียนมาฝึกหัดเล่าเรียนได้พอกับความต้องการ...

และในปีเดียวกันนี้ กระทรวงธรรมการก็ได้ออกระเบียบและหลักสูตรโรงเรียนฝึกหัดครูสตรีประกาศนียบัตร เพื่อให้มีการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูสตรีประกาศนียบัตรจังหวัดขึ้น ซึ่งก็มีรายละเอียดเช่นเดียวกับโรงเรียนฝึกหัดครูชายประกาศนียบัตรจังหวัด การจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรนี้ แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ จัดตั้งขึ้นในโรงเรียนประจำจังหวัดหรือจัดตั้งขึ้นเป็นโรงเรียนเอกเทศ รับนักเรียนที่จบชั้นประถมศึกษา 6 หรือมัธยมศึกษา 2 ใช้เวลาเรียน 2 ปี มีทั้งประเภทในบารุงและนอกบารุง

ด้วยเหตุนี้เอง ในปี พ.ศ. 2479 จึงมีการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรขึ้นมากเป็นจำนวน 55 โรงเรียน (ชาย 49 หญิง 6 - ผู้เขียน) รวมทั้งที่ได้จัดตั้งแล้วในปีก่อน ๆ เป็นโรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรจังหวัดทั้งสิ้น 74 โรงเรียน ในปี พ.ศ. 2481 ซึ่งเป็นปีที่มโรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรจังหวัดมากที่สุดนั้นมีจำนวน 75 โรงเรียนและโรงเรียนฝึกหัดครูมูล 10 โรงเรียน⁴ อย่างไรก็ตามจำนวนโรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรจะมีจำนวนมากน่าจะ

¹ กระทรวงธรรมการ ระเบียบการและหลักสูตรโรงเรียนฝึกหัดครูชายประกาศนียบัตร พ.ศ. 2479 หน้า 1

² กระทรวงธรรมการ ระเบียบการและหลักสูตรโรงเรียนฝึกหัดครูสตรีประกาศนียบัตร จังหวัด ฉะบับที่ 2 พ.ศ. 2479 หน้า 1-23

³ ก.

⁴

กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาของกระทรวงธรรมการ พุทธศักราช 2481

ผลิตครูได้เพียงพอแก่ความต้องการ แต่สภาพความเป็นจริงนั้น เริ่มในโรงเรียนฝึกหัดครูแต่ละแห่ง มีจำนวนน้อย เจ็ดแปด เพียงโรงเรียนละ 28-29 คนเท่านั้น การสอนวิชาในโรงเรียนฝึกหัดครู จึงไม่ค่อยเป็นตำแหน่งขั้นเท่าใดนัก ประกอบกับในช่วงเวลากระทรวงธรรมการมีนโยบายที่จะให้โคครูที่มีคุณภาพดีขึ้น เพราะถ้าครูไม่มีคุณภาพแล้วก็ไม่สามารถที่จะอบรมสั่งสอนเด็กให้ได้ดี ดังนั้นในปี พ.ศ. 2432 กระทรวงธรรมการจึงได้ดำเนินการรวมโรงเรียนฝึกหัดครูที่ตั้งอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ เข้าเป็นหน่วย คือให้นักเรียนฝึกหัดครูในจังหวัดต่างประมาณ 4-6 จังหวัด ไปเรียนรวมกันในโรงเรียนฝึกหัดครูแห่งใดแห่งหนึ่งที่เป็นศูนย์กลาง เพื่อที่จะได้จัดการเรียนการสอนให้เป็นลำดับขั้นและการอบรมสั่งสอนก็จะได้ผลดีขึ้น² รวมกันนี้กระทรวงธรรมการก็ได้ยุบเลิกโรงเรียนฝึกหัดครูบางแห่ง ในปี พ.ศ. 2432 นี้จึงคงมีโรงเรียนฝึกหัดครูประเภทนี้-บัตร์จังหวัดอยู่เพียง 36 โรงเรียน ส่วนมากก็ตั้งอยู่ในจังหวัดใหญ่ ๆ และเป็นศูนย์กลาง เช่น เชียงใหม่ นครสวรรค์ อุบลราชธานี อุตรดิตถ์ พระนครหรืออยุธยา นครศรีธรรมราช ฯลฯ แม้กระนั้นจำนวนนักเรียนฝึกหัดครูประเภทนี้บัตร์และฝึกหัดครูมูลก็เพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อยหรือบ้างปีกลับลดลงอีกด้วย จำนวนผู้จบจากโรงเรียนฝึกหัดครูดังกล่าวจึงไม่พอเพียงแก่ความต้องการ สำหรับจำนวนนักเรียนฝึกหัดครูประเภทนี้บัตร์และฝึกหัดครูมูลจากปี พ.ศ. 2475-2485 นั้น จะเห็นได้จากตาราง 26 หน้า 189

จากตาราง 26 จะเห็นได้ว่า จำนวนนักเรียนฝึกหัดครูในแต่ละปี มีจำนวนน้อยไม่เพียงพอที่จะบรรจุในโรงเรียนประชาบาลได้ แต่การผลิตครูโดยการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูเพิ่มขึ้นในช่วงเวลานี้ก็เป็นผลให้จำนวนครูที่มีวุฒิตูในโรงเรียนประชาบาลเพิ่มขึ้นบ้าง จากร้อยละ 5 ในปี พ.ศ. 2473 เป็นร้อยละ 23 ในปี พ.ศ. 2482 และในโรงเรียนเทศบาลเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 28⁴

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2482 ส่วนกลาง (สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 4 เลขที่ 7 เรื่องคำปฏิสันถารของปลัดกระทรวงศึกษาธิการในวันเปิดประชุมกรรมการจังหวัดครั้งที่ 2 พ.ศ. 2482 2 พฤศจิกายน 2482

² กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาประจำปี พุทธศักราช 2482 หน้า 5

³ ก.

⁴ ก.

ก. หน้า 27

ตาราง 26 จำนวนนักเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรจังหวัดและฝึกหัดครูมูล จาก พ.ศ.
2475-2485

พ.ศ.	ประกาศนียบัตรจังหวัด			ครูมูล 1 ปี
	ปี 1	ปี 2	รวม	
2475	—	—	469	323
2476	—	—	442	693
2477	—	—	978	702
2478	—	—	959	479
2479	—	—	2,962	650
2480	—	—	3,914	529
2481	—	—	2,168	267
2482	553	463	1,016	—
2483	592	494	1,086	16
2484	437	544	981	—
2485	465	429	894	264

ที่มา รวบรวมจาก รายงานกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2475-2485

ข้อสังเกตประการหนึ่งจากตาราง 26 ก็คือ หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ ๆ จำนวนนักเรียนฝึกหัดครูไม่เพิ่มขึ้นมากนัก แต่พอปี พ.ศ. 2479 ซึ่งกระทรวงธรรมการได้ออกระเบียบการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรจังหวัดขึ้นนั้น จำนวนนักเรียนฝึกหัดครูก็เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่พอปี พ.ศ. 2482 เมื่อกระทรวงธรรมการได้รวมโรงเรียนฝึกหัดครูเข้าเป็นหน่วยนั้น จำนวนนักเรียนฝึกหัดครูก็ลดลงอีกมาก

นอกจากการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูขึ้น เพื่อที่จะให้มีครูที่มีวุฒิครูเพิ่มขึ้นแล้ว กระทรวงธรรมการยังได้จัดให้มีการอบรมครูประชาบาลขึ้นทุก ๆ ปี ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ทั้งนี้เพื่อที่จะให้ครูได้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถอันจะเป็นผลให้คุณภาพของครูดีขึ้น

การเรียนการสอนในโรงเรียนประชาบาลจะดีขึ้นด้วย เช่น ในปี พ.ศ. 2475 นอกจากมีการอบรมครูโรงเรียนรัฐบาลที่สามศึกษาจารย์สมาคมแล้ว ในส่วนภูมิภาคก็ได้จัดให้มีการอบรมครูประชาบาลขึ้นตามจังหวัดต่าง ๆ รวม 13 แห่ง ใช้เวลาในการอบรม 7 วันบาง 30 วันบาง ซึ่งการอบรมเช่นนี้กระทรวงธรรมการก็ได้จัดใหม่ขึ้นทุก ๆ ปี

การแก้ปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพของครูเพื่อให้ได้ครูที่ผู้ศึกษามากขึ้น มีความรู้ความสามารถในการอบรมสั่งสอนมากขึ้น ก็มีความล้มเหลวอยู่บ้าง ทั้งจะเห็นได้จากจำนวนครูที่มีวุฒิครูในโรงเรียนประชาบาลได้เพิ่มขึ้น และผลในการเรียนการสอนตลอดจนการสอบไล่ก็มีแนวโน้มดีขึ้น ทั้งที่ได้แก้สอบไล่ได้ประโยชน์ ประถมศึกษาเพียงร้อยละ 39.33 ในปี พ.ศ. 2475 และสอบไล่ได้คิดเป็นร้อยละสูงขึ้นทุกปี (ดูตาราง 22 หน้า 160 ประกอบ)

4.2.3 ปัญหาเกี่ยวกับเงินเดือนครูประชาบาล ในรายงานการศึกษาของกระทรวงธรรมการ พุทธศักราช 2475 ได้กล่าวถึงฐานะและเงินเดือนของครูในโรงเรียนประชาบาลไว้ว่า "ครูประถมศึกษาในโรงเรียนประชาบาลได้รับผลประโยชน์น้อยมาก เมื่อเฉลี่ยเงินเดือนเป็นรายเดือนแล้ว เงินเดือนของครูคนหนึ่ง ๆ นั้นถูกยิ่งกว่าค่าแรงกรรมกร ที่ไรการศึกษาเสียอีก"² ภัยเหตุนี้จึงเป็นผลให้ "ครูที่ไม่เป็นครูในท้องถิ่นประจำอยู่ตามโรงเรียนไม่นานและบางแห่งเช่นในท้องถิ่นที่ไม่มีใครสมัครไปเป็นครู"³ ในปี พ.ศ. 2475 เฉลี่ยแล้ว เงินเดือนครูประชาบาลคนหนึ่งเพียง 14.44 บาท เท่านั้น

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว รัฐบาลก็ได้เอาใจใส่ในความเป็นอยู่ของครูประชาบาลอยู่เสมอและได้เคยเสนอให้กระทรวงธรรมการเพิ่มเงินเดือนครูประชาบาลให้มากขึ้นกว่าที่ได้รับอยู่ เพื่อที่จะให้คุณภาพของการเรียนการสอนดีขึ้น⁴ แมว่ารายได้โดยเฉลี่ยของ

¹ กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาของกระทรวงธรรมการ พุทธศักราช 2475
หน้า 8

² ก. หน้า 33

³ ก. หน้า 34

⁴ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2476
ประเภทการ พิมพ์ที่ 1 เลขที่ 50 เรื่องคณะรัฐมนตรีเสนอความเห็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกระทรวง
รวม 34 ฉบับมาให้พิจารณา สำเนาที่ ค. 1989/2476 ลงวันที่ 20 กรกฎาคม 2476

ครูในโรงเรียนประชาบาลจะน้อยอยู่แล้ว แต่โดยสภาพความเป็นจริงครูประชาบาลที่เงินเดือน ทำความนั้นยังมีอีกมาก เช่น ณะ 4,5,6 บาทไปจนถึง 30 บาท แต่ปกติแล้วครูที่บรรจุใหม่ ก็จะได้เงินเดือน " 4 บาทบาง 5 บาทบาง 6 บาทบาง"¹

เมื่อได้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแล้ว สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก็ได้ให้ความสนใจในฐานะและเงินเดือนของครูประชาบาลเป็นอย่างยิ่ง ได้มีการตั้งกระทู้ถามรัฐบาลและกระทรวงธรรมการเกี่ยวกับเงินเดือนของครูประชาบาลอยู่เสมอ ๆ ว่า รัฐบาลจะสามารถเลื่อนอัตราเงินเดือนของครูประชาบาลให้สูงขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ได้หรือไม่ กระทรวงธรรมการก็ได้ตอบ ชี้แจงว่า "กระทรวงธรรมการพยายามจะขยายเงินเดือนครู ประชาบาลให้มากขึ้นพอเหมาะสม แก่วุฒิและความสามารถอยู่เสมอ"²

นอกจากเงินเดือนครูประชาบาลค่าแล้ว การบรรจุครูประชาบาลในท้องที่จังหวัดต่าง ๆ ก็ไม่เท่าเทียมกัน บางจังหวัดบรรจุอัตราค่าสุด 8-10 บาท บางจังหวัด 15 บาทขึ้นไป ทั้งนี้ ก็เนื่องมาจากการเก็บเงินศึกษาพลีก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เพราะเมื่อครั้งเก็บเงิน ศึกษาพลีนั้น ท้องถิ่นใดเก็บเงินได้มากก็จ้างครูในอัตราสูง ท้องที่ใดเก็บได้น้อยก็จ้างครูในอัตรา ค่า เมื่อเลิกเก็บเงินศึกษาพลีแล้วรัฐบาลก็ไม่สามารถที่จะปรับปรุงอัตราเงินเดือนให้เท่าเทียมกัน ทุกจังหวัดได้ เพราะงบประมาณไม่เพียงพอ แต่กระทรวงศึกษาธิการก็ได้ให้คำมั่นสัญญาว่าจะ ปรับปรุงเงินเดือนครูประชาบาลที่ต่ำกว่า 8 บาทให้เป็น 8 บาทเป็นอย่างต่ำทั้งหมด ตั้งแต่ พ.ศ.

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2478 ประเภทการ เพิ่มที่ 1 เลขที่ 9 เรื่องเสนาบดีกรมการบัญชีส่งบัตรสนทนเรื่องเงินเดือน ครูประชาบาลและสำรวจทรัพย์สินมาให้พิจารณา สำเนาที่ 24844/2478 ลงวันที่ 6 สิงหาคม 2478

² "รัฐบาลตอบกระทู้ถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร"(กระทู้ถามที่ 223/2478 ของ พ.ศ. หลวงศักดิ์มนตรี) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 53 ลงวันที่ 2 สิงหาคม 2478 หน้า 926-927

³ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ 2 สำนัก พ.ศ. 2478 เล่ม 2 หน้า (71-72)

2479 เป็นต้นไป¹

เรื่องการปรับปรุงฐานะและเงินเดือนครูประชาบาลนี้ ได้มีการนำขึ้นมากอภิปรายในที่ประชุมชาตหลวงประจำจังหวัด เมื่อเดือนพฤษภาคม 247๗ อีกครั้งหนึ่ง ว่าสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่มีความรู้ความสามารถไม่ยากเป็นครูประชาบาลและที่เป็นอยู่แล้วก็พยายามออกไปทำงานอื่นเมื่อมีโอกาสก็เพราะฐานะและเงินเดือนครูประชาบาลไม่เท่าเทียมกับข้าราชการอื่น (ในปี พ.ศ. 2479 ข้าราชการจะได้รับเงินเดือนค่าสุด 20 บาท-ยูเซ็ม) จึงได้มีการเสนอให้กระทรวงธรรมการปรับปรุงเงินเดือนครูประชาบาลให้เป็นอัตราค่าสุด 12 บาทบาง ให้ยกฐานะครูในโรงเรียนประชาบาลและเทศบาลให้เป็นข้าราชการพลเรือนให้เท่าเทียมกับครูโรงเรียนรัฐบาลบาง² เพื่อจะได้เป็นผลในคุณภาพของการศึกษาในโรงเรียนประชาบาลชั้น ๓-๕-๖-๗-๘-๙ มาจากรัฐบาลได้ประกาศใช้ "พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พุทธศักราช 2476" เมื่อวันที่ 31 มีนาคม 2476 โดยกำหนดอัตราเงินเดือนขั้นค่าสุดของข้าราชการพลเรือนเป็น 20 บาท³ แต่พระราชนัดดาชั้นนี้ก็ไม่ครอบคลุมถึงข้าราชการครูด้วย แต่ในปี พ.ศ. 2479 กระทรวงธรรมการก็ได้ประกาศใช้ระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2479 เพื่อยกฐานะครูในโรงเรียนรัฐบาลให้เป็นข้าราชการเท่าเทียมกับข้าราชการอื่น⁴ แต่ก็ไม่ได้ยกฐานะครูในโรงเรียนประชาบาลและเทศบาลให้เป็นข้าราชการด้วย

แม้ว่ารัฐบาลจะไม่สามารถยกฐานะครูในโรงเรียนประชาบาลและเทศบาลให้เป็นข้าราชการเท่าเทียมกับครูโรงเรียนรัฐบาลในปี พ.ศ. 2479 ก็ตาม แต่ในปีเดียวกันนี้เอง

¹ "รัฐบาลตอบกระทู้ถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร" (กระทู้ถามที่ 483/2478 ของ นายมา เสร้รัฐศรี) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 53 ลงวันที่ 2 สิงหาคม 2478 หน้า 933

² แนนกเก็บ ถ่วงกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2478 ประเภทการ เล่มที่ 2 เลขที่ 38 เรื่องข้อหาก่อเรื่องวิธีการปรับปรุงฐานะและเงินเดือนครูประชาบาลของจังหวัดต่าง ๆ

³ "พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พุทธศักราช 2476" กฎหมายปรััยฉบับพิมพ์ในงานฉาบเก็ชฌนางเวชการประสิทธิ์ (เหมือน สังกะเนติ) 5 ธันวาคม 2477 หน้า 255-284

⁴ กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาประจำปี 2479 หน้า 26

กระทรวงธรรมการก็ได้ออกระเบียบว่าด้วยการย้าย การเลื่อนตำแหน่ง วินัยและการลงโทษครูประจำภาคและสารวัตรศึกษา พุทธศักราช 2479 ขึ้นใช้ ทั้งนี้ก็เพื่อปรับปรุงเงินเดือนครูประจำภาคและสารวัตรศึกษาให้เป็นอันคง ๆ ซึ่งก็ถือว่าเป็นการปรับปรุงเงินเดือนครูประจำภาคและสารวัตรศึกษาเท่าที่จะปรับปรุงได้ และในปี พ.ศ. 2480 กระทรวงธรรมการก็ได้ประกาศใช้ "ระเบียบการของกระทรวงธรรมการว่าด้วย "การเลื่อนตำแหน่ง วินัยและการลงโทษครูประจำภาคและสารวัตรศึกษา พ.ศ. 2479 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2480 ฉบับที่ 1) "เพื่อกำหนดอัตราการบรรจุบุคคลเข้าเป็นครูในโรงเรียนประจำภาคไว้เป็นมาตรฐานเท่าเทียมกันทั่วประเทศ เช่น กำหนดไว้ว่าผู้ที่สอบไล่ได้ชั้นประถมปีที่ 4-5-6 จะบรรจุเป็นครูในโรงเรียนประจำภาคได้ไม่เกิน 8 บาท ชั้นปีที่ 1 ไม่เกิน 10 บาท ชั้นปีที่ 2 ไม่เกิน 12 บาท ฯลฯ หรือประโยคครูมัธยมไม่เกิน 20 บาท เป็นต้น และในปีเดียวกันนี้เอง กระทรวงธรรมการก็ได้ประกาศใช้ "ระเบียบกระทรวงธรรมการว่าด้วยเงินรางวัลครูประจำภาคและสารวัตรศึกษา พุทธศักราช 2480" เมื่อวันที่ 26 ตุลาคม 2480 โดยมีผลบังคับตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน 2480 เป็นต้นไป ระเบียบดังกล่าวนี้กำหนดให้กระทรวงธรรมการจ่ายเงินรางวัลแก่ครูประจำภาคและสารวัตรศึกษาที่ออกจากราชการโดยไม่มีความผิด และวางหลักการจ่ายเงินไว้ด้วยเหตุ 4 ประการคือ เหตุทดแทน เหตุสุขภาพ เหตุสูงอายุ และเหตุทำงานนาน ระเบียบการว่าด้วยเงินรางวัลครูประจำภาคและสารวัตรศึกษา นี้ถือว่าเป็นการอำนวยความสะดวกแก่ครูประจำภาคอย่างมาก แต่รัฐบาลก็ยังไม่สามารถที่จะยกฐานะครูในโรงเรียนประจำภาคและสารวัตรศึกษาตลอดจนครูในโรงเรียนเทศบาลให้เป็นข้าราชการได้ หรือแม้แต่ปรับปรุงเงินเดือนเป็นอัตราค่าสุภเป็น 20 บาท เท่าเทียมกับข้าราชการประเภทอื่นได้

1 กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาประจำปี 2479 หน้า 26

2 กระทรวงธรรมการ ระเบียบการของกระทรวงธรรมการว่าด้วย การตั้ง การย้าย การเลื่อนตำแหน่ง วินัยและการลงโทษครูประจำภาคและสารวัตรศึกษา พุทธศักราช 2479 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2480 (ฉบับที่ 1) หน้า 3

3 กระทรวงธรรมการ ระเบียบการของกระทรวงธรรมการว่าด้วยเงินรางวัลครูประจำภาคและสารวัตรศึกษา พุทธศักราช 2480 หน้า 1-7

ในขณะที่เกี่ยวกับกระทรวงธรรมการก็ได้พยายามที่จะปรับปรุงอัตราเงินเดือนครูในโรงเรียนประชาบาลและเทศบาลอยู่เนือง ๆ เช่น ในปี พ.ศ. 2479 ก็ได้ปรับปรุงเงินเดือนครูประจำบาลที่ต่ำกว่า ๑ บาทให้เป็น ๑ บาททั้งหมดและในปี พ.ศ. 2480 ก็ได้พยายามที่จะปรับปรุงอัตราเงินเดือนให้เป็นขั้นต่ำสุด 10 บาท และในปี พ.ศ. 2480 นี้มีครูประจำบาลที่เงินเดือนต่ำกว่า 10 บาทอยู่ 4442 คน ซึ่งกระทรวงธรรมการก็ได้ปรับปรุงให้เป็นอัตรา 10 บาททั้งหมด ผลปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2481 มีครูประจำบาลที่มีอายุต่ำกว่า 10 บาทอยู่เพียง ๑ คนเท่านั้น²

แม้ว่ากระทรวงธรรมการจะพยายามปรับปรุงเงินเดือนครูประจำบาลให้สูงขึ้นอยู่เสมอ แต่สวัสดิการและความเป็นอยู่ของครูประจำบาลโดยทั่วไปก็ไม่ดีขึ้นนัก เพราะเงินเดือนที่ได้มักต่ำมากเมื่อเปรียบเทียบกับราชการประเภทอื่น เกิดกับที่อยู่อาศัยทางรัฐบาลก็ไม่ได้จัดหาให้ โดยเฉพาะในท้องถิ่นที่การควมแล้ว ครูในโรงเรียนประชาบาลยังมีความเป็นอยู่อย่างลำบากมาก ดังที่รายงานกระทรวงการภาคเหนือของหลวงอาจิวาธรรมที่เสนอต่อกระทรวงธรรมการเมื่อปี พ.ศ. 2482 ซึ่งมีข้อความบางตอนว่า

เท่าที่ปรากฏโดยทั่วไป ครูประจำบาลโดยมากมีความเป็นอยู่น่าสมเพชจริง ๆ... สำหรับในท้องถิ่นที่การนั้น ข้าพเจ้าเห็นใจเป็นพิเศษ เพราะโดยมากเมื่อหาครูได้แล้ว ครั้นส่งไปประจำหน้าที่ได้ก็อ่อนแอเกี่ยวกับข้อยากลำบากหรือขาดอก เพราะทนความไข้เจ็บและความหงอยเหงาไม่ไหว...³

¹ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ 2 ชุดที่ 2 (สามัญ) พ.ศ. 2481 เล่ม 1 หน้า 131-132

² "รัฐบาลตอบกระทู้ถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร" (กระทู้ถามที่ 246/2481 เรื่องครูประจำบาลของ นายโสภณ สุภชัชวาระ) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 56 ลงวันที่ 10 กรกฎาคม 2481 หน้า 1093-1095

³ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2482 ส่วนกลาง(สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 12 เล่มที่ 25 เรื่องหลวงอาจิวาธรรม ขาดหลวงตรวจราชการแผนกธรรมการ เสนอรายงานตรวจราชการจังหวัดอุตรดิตถ์ กำแพงเพชร นครสวรรค์และน่าน 2 กุมภาพันธ์ 2482

ปัญหาเกี่ยวกับเงินกู้ยืมเงินกู้ยืมประชาชนค่า ไม่เพียงแต่การครองชีพ แม้รัฐบาลพยายามที่จะแก้ไขแต่ก็บรรลุผลสำเร็จน้อยมาก ทั้งนี้เพราะงบประมาณมีจำนวนจำกัด แม้กระทั่ง พ.ศ. 2485 ฐานะของครูประชาบาลโดยทั่วไปก็คงอยู่ในสภาพเดิม ดังที่ปรากฏในรายงานของ กรมสามัญศึกษาว่า

ครูโรงเรียนรัฐบาลมีฐานะเป็นข้าราชการ ได้รับเงินเดือนขั้นต่ำสุด 20 บาท ส่วนครูโรงเรียนประชาบาลและเทศบาลนั้น ไม่ถือว่าเป็นข้าราชการ จึงยังมีผู้ได้รับเงินเดือนต่ำกว่า 20 บาทอีกเป็นจำนวนมาก และที่ต่ำกว่า 10 บาทก็ยังมีอีกไม่น้อย แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าทางการจะไม่ได้เอาใจใส่ ดูแลเสียเลย ในที่หนึ่งๆ เมื่อได้รับงบประมาณประจำปีก็พยายามปรับปรุงครูประชาบาลให้มั่งเงินเดือนขั้นต้น เป็นอัตรา 10 บาทและจะไล่เข็มนั้นเป็น 12-14 บาทแทน...

จากเอกสารที่เป็นหลักฐานดังกล่าว จึงพอสรุปได้ว่าในช่วงปี พ.ศ. 2475-2485 นี้ แนวทางกระทรวงธรรมการและรัฐบาลจะพยายามที่จะปรับปรุงเงินเดือนครูในโรงเรียนประชาบาลให้สูงขึ้นแต่ก็ไม่บรรลุผลสำเร็จอะไรเลย และเมื่อเปรียบเทียบกับครูในโรงเรียนรัฐบาลแล้ว ยิ่งจะเห็นได้ว่าเงินเดือนครูในโรงเรียนประชาบาลนั้นต่ำมาก ดังจะเห็นได้จากตาราง 27 หน้า 196

จากตาราง 27 จะเห็นได้ว่าเงินเดือนครูประชาบาลต่ำมาก โดยเฉพาะ เมื่อเปรียบเทียบกับครูในโรงเรียนรัฐบาล เช่น ในปี พ.ศ. 2475 ครูในโรงเรียนรัฐบาลมีเงินเดือนมากเป็น 3 เท่าของครูในโรงเรียนประชาบาลและในปี พ.ศ. 2485 หลังจากที่รัฐบาลได้พยายามปรับปรุงเงินเดือนครูประชาบาลอยู่หลายครั้ง แต่เมื่อเปรียบเทียบกับครูในโรงเรียนรัฐบาลแล้วจะเห็นว่าไม่มีอะไรดีขึ้นเลย เพราะในปี พ.ศ. 2485 นี้ เงินเดือนครูโรงเรียนรัฐบาลยิ่งเพิ่มขึ้นเป็น 4 เท่าของครูโรงเรียนประชาบาลด้วยซ้ำไป หรือเปรียบเทียบกับข้าราชการแผนกอื่นแล้วเงินเดือนเฉลี่ยของครูประชาบาลไม่เท่ากับเงินเดือนขั้นต่ำสุดของข้าราชการพลเรือนแผนกอื่นเลย เมื่อเป็นเช่นนั้น ปัญหาเกี่ยวกับการขาดแคลนครูทั้งในจำนวนปริมาณและคุณภาพจึงมี

¹ กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา รายงานการศึกษาประจำปี พุทธศักราช 2485

ตาราง 27 จำนวนเงินเดือนครูโดยเฉลี่ยในโรงเรียนทุกประเภท จาก พ.ศ.2475-2485

พ.ศ.	โรงเรียนรัฐบาล	โรงเรียนประชาบาล	โรงเรียนเทศบาล	โรงเรียนราษฎร์
2474	53.21	15.18	—	—
2475	56.47	14.44	—	—
2476	53.86	15.42	—	—
2477	48.71	14.09	—	—
2478	50.50	15.07	—	—
2479	52.80	14.92	14.86	—
2480	55.74	15.62	18.30	—
2481	53.73	15.48	18.77	—
2482	51.81	14.40	23.25	—
2483	54.85	14.59	18.40	—
2484	57.63	14.80	19.90	—
2485	57.66	14.14	18.44	—

ที่มา รวบรวมจาก รายงานการศึกษาของกระทรวงธรรมการ พ.ศ.2475-2485

อยู่ตลอดเวลา อย่างไรก็ตามแม้ว่ารัฐบาลและกระทรวงธรรมการจะเห็นว่าการศึกษาภาคบังคับมีความสำคัญกว่าการศึกษาระดับอื่นและมีความสำคัญมากเพราะอยู่ในเป้าหมาย 10 ปีของรัฐบาล แต่รัฐบาลก็ไม่ได้ทุ่มเทงบประมาณเพื่อการนี้มากนัก โดยเฉพาะฐานะและความเป็นอยู่ของครูในโรงเรียนประชาบาล ถ้ารัฐบาลได้เอาใจใส่และเห็นความสำคัญของครูประชาบาลที่มคอการศึกษาของชาติแล้ว การศึกษาภาคบังคับของไทยอาจจะดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่และปัญหาเกี่ยวกับการศึกษาประชาบาลที่มีอยู่ตลอดเวลาในปัจจุบันอาจไม่เกิดขึ้นเลยก็ได้

4.3 ปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณ การขาดแคลนงบประมาณในการจัดการศึกษาภาคบังคับ นั้น จะมีอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะ เป็นก่อนหรือหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง การจัดการศึกษาภาคบังคับก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น รัฐบาลได้ใช้วิธีการเก็บเงินศึกษาพลีจาก ชาวยุทธทั่ว ๆ ไป ซึ่งก็นำไปมีส่วนแบ่งแก่พระสงฆ์ของรัฐบาลลงมาก แต่พอปี พ.ศ. 2473 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้งดการเก็บศึกษาพลีเสีย เพื่อไม่ให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อน เพราะในช่วงระยะเวลาที่ประเทศชาติอยู่ในภาวะ เศรษฐกิจตกต่ำ รัฐบาลจึงใช้วิธีให้เงินอุดหนุนการศึกษาประชาบาลปีละ 3 ล้านบาทเป็นการ ทดแทน แต่พอต้นปี พ.ศ. 2475 (ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง-บุญเขียน) ภาวะการเงิน ยิ่งขาดแคลนลงมาก รัฐบาลจึงได้จ่ายเงินอุดหนุนการศึกษาประชาบาลเพียงปีละ 1 ล้าน 5 แสนบาท และให้ยืมเงินศึกษาพลีที่สะสมไว้อีก 1,026,968 บาท รวมเป็นเงินอุดหนุนการศึกษาประชาบาลทั้งสิ้นในปี พ.ศ. 2475 นี้ 2,562,964 บาท ซึ่งน้อยกว่าเงินอุดหนุนการศึกษาประชาบาลที่ได้รับในปี พ.ศ. 2474 เป็นเงิน 473,032 บาท รัฐบาลจึงลดเงินอุดหนุนที่เคย ให้แก่ทุกมณฑลลง บางจังหวัดเมื่อได้เงินอุดหนุนน้อยลงก็ลดจำนวนโรงเรียนประชาบาลลงบ้าง ลดเงินเดือนครูลงบ้าง ทั้งนี้เพื่อให้เหมาะสมกับจำนวนเงินที่ได้รับ¹

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณในการจัดการ ศึกษาภาคบังคับ ก็เป็นปัญหาสำคัญที่รัฐบาลจำเป็นต้องแก้ไข เพราะการที่จะให้ "การศึกษา อย่างเต็มที่แก่ราษฎร" เพื่อให้ได้โดยลตามเป้าหมายของคณะราษฎรนั้น จำเป็นต้องจัดตั้งโรง- เรียนให้มากขึ้น จัดครูเพิ่มขึ้น เกณฑ์เด็กเข้าเรียนให้มากขึ้น ซึ่งก็ต้องใช้เงินเป็นจำนวน มาก คณะรัฐมนตรีจึงเสนอหลักการให้กระทรวงธรรมการจัดเก็บเงินศึกษาพลีเหมือนเช่นที่เคย ทำมาแล้วก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง² แต่กระทรวงธรรมการไม่เห็นด้วย เพราะการ จัดเก็บเงินศึกษาพลีภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ ๆ คงก่อให้เกิดปัญหาเป็นอย่างมาก³

¹ กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาของกระทรวงธรรมการ พุทธศักราช 2475
หน้า 3

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2476
ประเภทการ แฟ้มที่ 1 เดชที่ 50 เรื่องคณะรัฐมนตรีเสนอความเห็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกระทรวง
รวม 34 ฉบับมาให้อพิจารณา สำนักที่ ค. 1989/2476 ลงวันที่ 20 กรกฎาคม 2476

³
ข.

การขาดแคลนงบประมาณในการจัดการศึกษาภาคบังคับ¹ จะเป็นผลกระทบกระเทือน
ต่องานการจัดการศึกษาภาคบังคับในตำบลอื่นทั้งหมด ไม่อาจจะเป็นการขยายการประกาศใช้พระ
ราชบัญญัติ การจัดตั้งโรงเรียนเพิ่มขึ้น การบรรจุครูใหม่มากขึ้น โดยเฉพาะการขาดแคลนครู
นั้น แม้วางกระทรวงธรรมการจะผลิตครูประกาศนียบัตรจังหวัด² ใดน้อยไม่เพียงพอแก่ความต้องการ
แต่นักเรียนฝึกหัดครูที่ทยอยออกมา³ ก็ยังหาตำแหน่งบรรจุได้ยาก ทั้งนี้เพราะงบประมาณไม่เพียง
พอ

ปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณในการจัดการศึกษาภาคบังคับ¹ ได้รับความสนใจจากสมาชิก
สภาผู้แทนราษฎรเป็นอันมากและได้เร่งเร้าให้รัฐบาลเพิ่มงบประมาณเพื่อการ²อื่นอีก เพื่อที่จะ
ได้ขยายการศึกษาภาคบังคับออกไปได้กว้างขวางในประชาชนได้รับการศึกษาขั้นประถมศึกษา
เกินครึ่งของจำนวนพลเมืองทั้งหมดภายในเวลา 10 ปี ตามที่กำหนดไว้ในบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ
เช่น กระทูถามของนายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ ที่ถามรัฐบาลในประชุมสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่
25 มกราคม 2476 ซึ่งมีข้อความบางตอนว่า

เงินบำรุงการศึกษาประมาณเพียง 2 ล้าน 5 แสนเศษนี้ ไม่เพียงพอกับจำนวนพลเมือง
ที่จะเกณฑ์เข้าศึกษาเล่าเรียน ถ้ารัฐบาลจะจัดให้ได้อย่างทั่วถึงตามนโยบายแล้ว ต้องเพิ่ม
งบประมาณอีกเท่าตัว เพราะการศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นมากถึงกับกำหนดไว้ในหลัก 6
ประการ ขอให้รัฐบาลใส่ใจ¹ในการศึกษาเป็นสำคัญ อันอื่นเอาไว้บ้างที่หลังไม่คิดหรือ...²
ซึ่งรัฐบาลก็ได้ให้คำตอบว่า "ไม่สามารถที่จะดำเนินการตามกล่าวได้ เพราะถ้าทุ่มเทงบประ-
มาณในการจัดการศึกษาภาคบังคับเพียงอย่างเดียว การงานอย่างอื่นก็ต้องระงับไป"³ หรือแม่
แต่การจัดการศึกษาภาคบังคับเพื่อให้ได้ผลตามเป้าหมายของคณะราษฎร¹ รัฐบาลก็ยอมรับว่า

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2476
ประเภทการ พิมพ์ที่ 2 เลขที่ 56 เรื่องคณะรัฐมนตรีเห็นชอบความเห็นเรื่องโครงการบริหาร
ประเทศมาให้พิจารณา สำเนาที่ ค. 3332/2476 ลงวันที่ 6 กันยายน 2476
² สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ 1 พ.ศ.
2476 หน้า 395-402
³ ก.

จะเป็นผลสำเร็จไต่ถามการเงินไม่เพียงพอ ทั้งคำคมที่ว่า "ต้องแล้วแต่งบประมาณ ถ้าได้มากพอแล้วความตวงความชั่งย่อมทำได้"¹

การขาดแคลนงบประมาณ นั้นว่า เป็นอุปสรรคที่สำคัญที่สุดที่ทำให้รัฐบาลไม่สามารถปฏิบัติงานให้บรรลุตามเป้าหมายหรือนโยบายที่ใดกำหนดไว้เป็นต้นว่า "รัฐบาลไม่สามารถจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลให้ทั่วถึงทุกหมู่บ้านได้" จึงยังมีเด็กชายหญิงที่อาศัยอยู่ในเขตห่างคัมมิได้เข้าเรียนโดยทั่วถึงกัน ทั้งนี้เพราะสถานที่เล่าเรียนและจำนวนครูไม่เพียงพอ โดยงบประมาณที่ได้รมมีจำนวนจำกัด² หรือว่า "การลดอายุการเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนยังลดลงเป็นปีที่ 8 ไม่ได้ทุกตำบล ทั้งนี้เพราะงบประมาณในการจัดตั้งโรงเรียนและจ้างครูไม่เพียงพอ"³ เหล่านี้แสดงให้เห็นว่า การขาดแคลนงบประมาณ เป็นอุปสรรคที่สำคัญยิ่งที่ทำให้การดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับไม่บรรลุผลตามเป้าหมายและนโยบายที่ได้แถลงไว้ได้

อย่างไรก็ตาม กระทรวงธรรมการก็ไม่สามารถที่จะจัดหางบประมาณมาใช้ภายในการจัดการศึกษาภาคบังคับให้เพียงพอได้ แม้ว่างบประมาณจะเพิ่มขึ้นแทบทุกปี (ดูตาราง 28 หน้า 200) แต่ก็เป็นจำนวนน้อย โดยเฉพาะหลังจากปี พ.ศ. 2481 แล้ว งบประมาณในการจัดการศึกษาลดลงทุกปี ทั้งนี้คงเป็นเพราะรัฐบาลในช่วงเวลานั้นให้ความสำคัญในค่านอื่นมากกว่าการศึกษาภาคบังคับ ประกอบกับในช่วงเวลานั้น ประเทศไทยกำลังเกิดกรณีพิพาทกับฝรั่งเศส เกี่ยวกับดินแดนอินโดจีน รัฐบาลจึงจำเป็นต้องทุ่มเทงบประมาณเพื่อการทหารมากขึ้น อย่างไรก็ตาม งบประมาณในการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับในโรงเรียนประชาบาลก็เพิ่มขึ้นทุกปีและมาก

¹ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ 2 วิสามัญ พ.ศ. 2478 เล่ม 2 หน้า 889-892

² แขนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2481 ประเภทการ เล่มที่ 8 เลขที่ 224 เรื่องกองกลางรายงานกิจการที่ได้ปฏิบัติตามนโยบายในระยะ 6 เดือนแรก พ.ศ. 2481 สำนวนที่ น. 24348/2481 ลงวันที่ 7 พฤศจิกายน 2481

³ แขนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2482 ส่วนกลาง (กระทรวงธรรมการ) เล่มที่ 1 เลขที่ 1 เรื่องรายงานกิจการที่ได้ปฏิบัติตามนโยบาย พ.ศ. 2481 สำนวนที่ น. 6767/2482 ลงวันที่ 20 พฤษภาคม 2482

ตาราง 28 งบประมาณการประถมศึกษาในโรงเรียนประชาบาลเปรียบเทียบกับงบประมาณการศึกษาทั้งหมดและงบประมาณประจำปีทั้งหมด จาก พ.ศ. 2475-2485

พ.ศ.	งบประมาณทั้งสิ้น	งบประมาณกระทรวงธรรมการ	คิดเป็นร้อยละ	งบประมาณการประถมศึกษา	คิดเป็นร้อยละกับงบประมาณกระทรวงธรรมการ
2475		5,093,371	—	2,526,968	42.88
2476	72,415,415	7,231,494	10.01	2,526,968	42.88
2477	74,453,225	6,170,159	11.70	3,825,331	46.82
2478	89,041,371	10,011,713	11.23	4,670,414	46.65
2479	100,931,330	11,181,402	11.07	5,967,826	53.37
2480	116,096,365	14,006,377	12.06	6,149,526	58.18
2481	116,768,968	15,370,051	13.16	6,254,194	53.70
2482	57,879,979*	7,114,233	12.29	3,840,475	53.98
2483	169,115,945	15,320,922	9.05	10,701,291	69.85
2484	211,487,087	19,392,906	9.17	12,731,291	65.49
2485	243,819,392	16,915,324	6.94	9,999,435	59.11

ที่มา รวบรวมจาก รายงานการศึกษาของกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2475-2481 และ รายงานการศึกษาประจำปี พุทธศักราช 2482-2485 และ "พระราชบัญญัติงบประมาณ พ.ศ. 2475-2485" ใน ราชกิจจานุเบกษา จาก พ.ศ. 2475-2485

กว่าครึ่งของจำนวนงบประมาณการศึกษาทั้งหมดด้วย ดังจะเห็นได้ในตาราง 28 แต่ถ้าวัดจากการลงทุนทางการศึกษาโดยดูค่าใช้จ่ายเฉลี่ยเป็นรายหัวของนักเรียนที่ถึงเกณฑ์หนึ่งปี (ดูตารางที่ 29 หน้า 201) แล้วก็จะเห็นได้ว่า รัฐบาลได้ลงทุนทางการศึกษาในระดับประถมศึกษาน้อยมาก ดัง

* ครึ่งปี จากเมษายน 2482-กันยายน 2482

ตาราง 29 ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยรายตัวของนักเรียนทั้งคนต่อหนึ่งปีในโรงเรียนทุกประเภท

จาก พ.ศ. 2475-2485

พ.ศ.	โรงเรียนรัฐบาล	โรงเรียนประชาบาล	โรงเรียนเทศบาล	โรงเรียนราษฎร์
2474	28.00	3.45	—	—
2475	31.90	2.21	—	—
2476	26.50	3.57	—	—
2477	20.71	3.40	—	—
2478	34.71	4.13	—	—
2479	43.34	4.52	4.87	—
2480	46.36	4.82	6.59	—
2481	56.39	5.30	7.50	—
2482	39.48	5.31	8.02	—
2483	41.15	5.12	7.32	—
2484	41.95	5.06	7.17	—
2485	41.51	4.76	6.99	—

ที่มา รวบรวมจาก รายงานการศึกษาของกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2475-2481
และ รายงานการศึกษาประจำปีของกระทรวง 2482-2485

จะเห็นได้จาก อัตราการใช้รายจ่ายโดยเฉลี่ยระหว่างนักเรียนโรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนประชาบาลจะเป็น 8 : 1 หรือ 10 : 1 อยู่เสมอ แต่ถ้าวัดเทียบกับโรงเรียนเทศบาลแล้วจะเห็นว่า ใกล้เคียงกันอยู่บ้าง เมื่อเป็นเช่นนี้ผลที่ได้จึงเปรียบเทียบกันไม่ได้เลย แต่มีข้อที่น่าสังเกตว่า การจัดการศึกษาในโรงเรียนรัฐบาลเป็นการจัดการศึกษาในระดับที่สูงกว่าค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ก็อาจจะแพงกว่าโรงเรียนประชาบาลและเทศบาลก็ได้ แต่นับว่ารัฐบาลได้ลงทุนในการจัดการศึกษาภาคบังคับน้อยกว่าที่ควร

ปัญหาเกี่ยวกับการขาดแคลนงบประมาณนั้นว่าเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้การดำเนินงาน การที่ศึกษาคณะบัณฑิตรัฐบาลไม่บรรลุตามเป้าหมาย แต่รัฐบาลก็ไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาเหล่านี้ให้สำเร็จ ลุล่วงไปได้ ทั้งที่เห็นว่าการจัดการศึกษาให้ประชาชนเห็นเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็น จนกระทั่ง ปี พ.ศ. 2484 ปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณก็ยังเป็นอุปสรรคในการดำเนินงานการศึกษาคณะบัณฑิตรัฐบาล อยู่เช่นเดิม ทั้งที่รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้กล่าวถึงอุปสรรคสำคัญในการดำเนินงาน การศึกษาคณะบัณฑิตรัฐบาลไว้ในที่ประชุมที่ปรึกษาการจังหวัดทั่วพระราชอาณาจักร เมื่อวันที่ 22 กันยายน 2484 ว่า "ขาดงบประมาณการเงิน"¹

การขาดแคลนงบประมาณในการจัดการศึกษาคณะบัณฑิตรัฐบาลเสียต่อการจัดการศึกษาคณะ บัณฑิตรัฐบาลในต่าง ๆ ดังนี้

4.3.1 โครงการปรับปรุงการศึกษาประชาบาลบางโครงการไม่บรรลุผลสำเร็จ

ในปี พ.ศ. 2478 นับเป็นปีที่สำคัญหนึ่งของประวัติศาสตร์ศึกษาคณะบัณฑิตรัฐบาล เพราะกระทรวงธรรม- การสามารถประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาได้ครบทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักร พร้อม กันนี้ รัฐบาลก็ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาฉบับใหม่ ซึ่งมีข้อแตกต่างจากพระราช บัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 หลายประการดังที่ได้กล่าวมาแล้ว นโยบายในการจัดการศึกษา ภาคบัณฑิตรัฐบาลในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ก็คือ การขยายการประถมศึกษาออกไปให้กว้างขวางและ แพรหลายเพื่อให้ได้ผลตามเป้าหมายของคณะกรรมการและที่ได้กำหนดไว้ในบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ เพื่อที่จะให้นโยบายบรรลุผลสำเร็จ กระทรวงธรรมการจึงได้จัดทำโครงการปรับปรุง โรงเรียนประชาบาลขึ้นฉบับหนึ่ง เรียกว่า "โครงการสร้างโรงเรียนประชาบาลและเครื่องอุป- กรณ์" เสนอต่อนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 3 ธันวาคม 2478 โดยมีหลักการที่สำคัญเพื่อปรับปรุง งานการศึกษาประชาบาลซึ่งเป็นที่สำคัญในการจัดการศึกษาคณะบัณฑิตรัฐบาลให้เจริญก้าวหน้าขึ้น ทั้งในปริมาณและคุณภาพ เป็นต้นว่า การปรับปรุงอาคารสถานที่ให้เป็นโรงเรียนถาวรทั้งหมด จัดตั้งโรงเรียนประชาบาลในท้องที่ต่างๆขึ้นให้เพียงพอ จัดซื้ออุปกรณ์ให้เป็นต้องใช้ในการเรียน

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2484 ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 5 เลขที่ 28 เรื่องรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษา- ธิการแถลงนโยบายของรัฐบาลในที่ประชุมที่ปรึกษาการจังหวัด พ.ศ. 2484 23 กันยายน 2484

ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรจังหวัดขึ้นให้เพียงพอแก่ความต้องการ

โครงการปรับปรุงโรงเรียนประชาบาลและเครื่องอุปโภค^๕ กระทรวงธรรมการได้ออกอนุมัติเงินงบประมาณจากรัฐบาลทั้งสิ้น 60 ล้านบาทแบ่งเป็นรายปีปีละประมาณ 15 ล้านบาทและจะให้เสร็จสิ้นภายในระยะเวลา 5 ปี¹ คณะรัฐมนตรีได้ประชุมพิจารณาโครงการนี้ เมื่อวันที่ 18 ธันวาคม 2478 และได้ลงมติรับหลักการตามโครงการนี้ พร้อมกับส่งเรื่องไปยังกระทรวงการคลังเพื่อให้พิจารณาตั้งงบประมาณในปี พ.ศ. 2479² กระทรวงธรรมการก็ได้แจ้งให้ทุกจังหวัดจัดทำโครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาประชาบาลในแต่ละจังหวัดส่งให้กระทรวงธรรมการ ว่าแต่ละจังหวัดนั้นมีโครงการที่จะปรับปรุงอะไร ขาดแคลนสิ่งใด ต้องการอะไรและแต่ละโครงการนั้นต้องเสียค่าใช้จ่ายประมาณเท่าใด³ ซึ่งแต่ละจังหวัดก็ได้จัดทำโครงการปรับปรุงส่งเสริมโรงเรียนประชาบาลในจังหวัดของตนส่งกระทรวงธรรมการโดยพร้อมเพรียงกัน โดยกล่าวถึง อุปสรรค ปัญหาและความต้องการในการปรับปรุงส่งเสริมโรงเรียนประชาบาลในจังหวัดของตนมาพร้อมกันด้วย⁴

แต่ผลปรากฏว่า นอกจากการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรจังหวัดแล้ว โครงการนี้ก็ยังไม่บังเกิดผลในทางปฏิบัติแต่ประการใด ทั้งที่รัฐบาลได้แจ้งให้กระทรวงธรรมการทราบว่าได้ส่งเรื่องให้กระทรวงการคลังพิจารณาตั้งงบประมาณในปี พ.ศ. 2479 แล้ว แต่รัฐบาลก็ไม่สามารถจะจัดสรรงบประมาณเพื่อการนี้ได้ ถึงแม้จะเห็นได้ว่า ในปี พ.ศ. 2479 กระทรวงธรรมการได้รับงบประมาณในการจัดการศึกษาทั้งหมดเป็นเงินเพียง 11,181,402 บาทและใน

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2479 ประเภทการ เล่มที่ 4 ตอนที่ 97 เรื่องโครงการสร้างโรงเรียนประชาบาลและเครื่องอุปโภค
สำเนาที่ น.35750/2478 ลงวันที่ 3 ธันวาคม 2478

² ก. สำเนาที่ น.8878/2478 ลงวันที่ 20 ธันวาคม 2478

³ ก. หนังสือของปลัดกระทรวงธรรมการถึงกรมการจังหวัดทุกจังหวัด ลงวันที่ 20 เมษายน 2479

⁴ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2479 ประเภทการ เล่มที่ 4 ตอนที่ 90 เรื่อง ส่งโครงการส่งเสริมการศึกษาประชาบาล

จำนวนนี้เป็นเงินช่วยเหลือการศึกษาประชาบาลเพียง 5,๘67,๐36 บาทหรือคิดเป็นเพียงเศษหนึ่งส่วนสามของงบประมาณการศึกษาที่กระทรวงธรรมการขอไปเท่านั้น (ดูตาราง 29 หน้า 200 ประกอบ) โครงการสร้างโรงเรียนประชาบาลและเครื่องอุปโภคของกระทรวงธรรมการจึงเป็นอันระงับไป แต่การจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรจังหวัดดำเนินไปได้ก็เพราะไม่จำเป็นต้องใช้เงินมากนัก ทั้งนี้โดยการจัดตั้งขึ้นในโรงเรียนประจำจังหวัดบ้าง จัดตั้งขึ้นเองบ้าง ส่วนครูที่ทำการสอนในโรงเรียนฝึกหัดครูที่ทำการสอนในโรงเรียนประจำจังหวัดช่วยสอนให้

ถ้ารัฐบาลได้เห็นความสำคัญของการศึกษาประชาบาลมากกว่าและอนุมัติเงินตามโครงการที่กระทรวงธรรมการเสนอแล้ว งานการศึกษาประชาบาลคงก้าวหน้ามากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และเป้าหมายที่จะให้ประชาชนจนชั้นประถมศึกษาได้เกินกว่าครึ่งภายในเวลา 10 ปี อาจจะเป็นผลสำเร็จก็ได้

4.3.2 การเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนเป็นไปอย่างความล่าช้าและไม่ทั่วถึง ความบกพร่องประการหนึ่งของการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับก็คือ รัฐบาลไม่สามารถที่จะเกณฑ์เด็กให้เข้าโรงเรียนได้ทั่วถึง จึงมีเด็กที่มออยู่ภายในเกณฑ์บังคับที่สำรวจได้แล้วเป็นจำนวนมากไม่ได้เข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา ดังจะเห็นได้จากตาราง 21 หน้า 149 ทั้งนี้เนื่องมาจากกระทรวงธรรมการไม่มีงบประมาณที่จะจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลและจ้างครูได้เพียงพอ ดังหลักฐานที่ว่า "ยังจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลให้ทั่วถึงทุกหมู่บ้านไม่ได้ จึงยังมีเด็กชายหญิงที่มออยู่ภายในเกณฑ์บังคับ มิได้เข้าเรียนทั่วถึงกัน ทั้งนี้เพราะสถานทีเลาเรียนและจำนวนครูยังไม่เพียงพอ โดยงบประมาณที่ได้รับมีจำนวนจำกัด" ¹ หรือ "เงินงบประมาณการศึกษาที่กระทรวงธรรมการได้รับอยู่ใน พ.ศ. นี้ ยังไม่เป็นการเพียงพอที่จะตั้งโรงเรียนประชาบาลได้ทั่วถึงกับที่มี 2,000 เมตรตามพระราชบัญญัติ" ² เอกสารที่กล่าวถึงการขาดแคลนงบประมาณ

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2481 ประเภทการ เล่มที่ 8 เลขที่ 224 เรื่องกองกลางรายงานกิจการที่ได้ปฏิบัติตามนโยบายในระยะ 6 เดือนแรก พ.ศ. 2481 ลำเนาที่ 24348/2481 ลงวันที่ 7 พฤศจิกายน 2481

² กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาของกระทรวงธรรมการ พุทธศักราช 2481

มาฉในการจัดการศึกษาภาคบังคับ ไม่ว่าจะเป็นการจัดตั้งโรงเรียน การบรรจุครู อันเป็นผล
ผลสำคัญทำให้การเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาไม่ทั่วถึงนั้น จะมีปรากฏอยู่
เสมอในรายงานการศึกษาของกระทรวงธรรมการ แสดงให้เห็นว่าการขาดแคลนงบประมาณ
เป็นผลกระทบกระเทือนต่อการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนมาก

จากตาราง 21 หน้า 149 จะเห็นว่า กระทรวงธรรมการไม่สามารถที่จะเกณฑ์เด็ก
เข้าโรงเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาได้เต็มที่ โดยเฉพาะในช่วงแรติของการเปลี่ยนแปลงการ
ปกครอง เช่น ในปี พ.ศ. 2475 รัฐบาลสามารถเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนได้เพียงร้อยละ 52.73
และมีจำนวนเด็กที่อยู่ในเกณฑ์บังคับเรียนแล้วราวร้อยละสามไม่ถึงเข้าเรียนเป็นจำนวนถึง 649,736
คน(ดูตาราง 21 หน้า 149 ประกอบ) แต่รัฐบาลก็ใช้เวลาใจใส่ในการเกณฑ์เด็กเข้าเรียน
มากขึ้น ดังจะเห็นได้จากแนวโน้มของการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนได้สูงชันทุกๆปี จนในปี พ.ศ.
2475 รัฐบาลก็สามารถเกณฑ์เด็กเข้าเรียนได้เพิ่มขึ้นมากก็เป็นร้อยละ 93.23 แต่ยังมีเด็ก
ที่ไม่ได้เข้าเรียนถึง 172,053 คน

อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่ามีเด็กที่ไม่ได้เข้าเรียนเป็นจำนวนมากก็มีเวลาเป็นเด็กที่หลีกเลี่ยง
การเข้าเรียนทั้งหมด แต่ยังมีเด็กเป็นจำนวนมากที่ได้รับการยกเว้นไม่คงเข้าเรียนใน
โรงเรียนประถมศึกษา โดยเฉพาะเด็กที่ได้รับการยกเว้นการเข้าเรียนตามมาตรา 11 วรรค
2 แห่งพระราชบัญญัติประถมศึกษา ของรัชกาลที่ 2 พ.ศ. 2478 ที่กำหนดไว้ว่า "บ้านอยู่ห่างจากโรงเรียน
เกินกว่า 2,000 เมตร" อันได้รับการยกเว้นมากที่สุด (ดูตาราง 30 หน้า 206 ประกอบ) แสดง
ว่า ฝ่ายรัฐบาลไม่มุ่งประสงค์จะจัดตั้งโรงเรียนให้ทั่วถึงตามพระราชบัญญัติได้ ถ้าจาก
ตาราง 30 แล้วจะเห็นว่า ในจำนวนเด็กที่ได้รับการยกเว้นนั้นเป็นเด็กที่ได้รับการยกเว้นตาม
มาตรา 11 วรรค 2 มากที่สุด ดังเช่น ในปี พ.ศ. 2476 มีจำนวนเด็กที่ได้รับการยกเว้น
ทั้งหมด 149,702 คนเป็นจำนวนเป็นเด็กที่ได้รับการยกเว้นเนื่องจากบ้านอยู่ห่างจากโรงเรียน
เกิน 3,200 เมตรเป็นจำนวนถึง 117,348 คนหรือคิดเป็นร้อยละ 78.39 ของเด็กที่ได้รับการ
ยกเว้นทั้งหมด และจำนวนเด็กที่ได้รับการยกเว้นตามมาตรา 11 วรรค 2 ยังมีมากอยู่ทุกๆปี แม้
แต่ในปี พ.ศ. 2485 จำนวนเด็กที่ได้รับการยกเว้นตามมาตรา 11 วรรค 2 ยังมีจำนวนทั้งสิ้น 98,173 คน
หรือคิดเป็นร้อยละ 85.06 ของเด็กที่ได้รับการยกเว้นทั้งหมด ดังเช่นนี้แล้ว ถ้ารัฐบาลสามารถ
จัดตั้งโรงเรียนให้ทั่วถึงและจ้างครูให้เพียงพอแก่ความต้องการแล้วจำนวนเด็กที่ได้รับการยกเว้น

๒. ตาราง 30 จำนวนเด็กที่ได้อุปการะจากเงินกองทุนเข้าเรียนแยกตามสาเหตุ จาก พ.ร.บ. พ.ศ. 2475-2485

พ.ศ.	จำนวนเด็กที่รับได้ เข้าเรียนทั้งหมด	จำนวนเด็กที่ได้อุป การะจากเงินทั้งหมด	จำนวนเด็กที่ได้อุป การะจากเงินกรมการ มหาดไทย	คิดเป็นร้อยละของ เด็กที่ได้รับการยก เว้นทั้งหมด
			11(2)	
2475	649,736	176,749	—	—
2476	705,382	149,702	117,340	78.39
2477	729,686	179,937	136,327	75.87
2478	672,428	290,484	268,376	92.39
2479	599,819	273,743	247,297	90.04
2480	671,138	306,587	275,725	89.93
2481	596,460	256,170	257,676	89.42
2482	521,633	201,482	170,832	84.79
2483	160,362	161,018	133,322	82.70
2484	220,740	139,097	116,907	84.05
2485	172,053	115,411	96,173	85.06

หมายเหตุ: รวบรวมจาก รายงานการศึกษารายงานของกระทรวงมหาดไทย พุทธศักราช 2475-2485 และ รายงานการศึกษาระดับประจำปี พุทธศักราช 2482-2485

ตามมตรา 6 วรรค 2 ที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก คงจะได้อุปการะในโรงเรียนชั้นประถมศึกษานานแล้ว อันจะเป็นผลให้จำนวนเด็กที่เข้าเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษาเพิ่มขึ้นอีก และจะทำให้จำนวนผู้จบชั้นประถมศึกษาในแต่ละปีเพิ่มขึ้นอีกมาก เป็นที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งว่า ก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478 นั้น จำนวนผู้ได้รับการยกเว้นจากการเกณฑ์เข้าเรียนหรือช่วยเหลือบ้านอยู่ห่างจากโรงเรียนเกินกว่าที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติฉบับก่อนหน้านั้นไม่มากนัก แต่เมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาฉบับใหม่แล้วจำนวนเด็กที่ได้รับการยกเว้นตามพระราชบัญญัติ (มาตรา 11 วรรค 2) เพิ่มขึ้นเป็นจำ

นวนมาก ทั้งนี้เพราะค่าเช่าพระบะทางไว้ต่างกัน แต่กระทรวงธรรมการก็ไม่สามารถที่จะจัดโรงเรียนประชาบาลให้ทั่วถึงได้ จึงยังมีเด็กที่ไร้การรับแคว้นด้วยเหตุนี้อยู่มาก

4.3.3 การลดค่าเช่าพระบะทางไว้เช่าโรงเรียนประชาบาล หลังจากที่กระทรวงธรรมการได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาแล้ว พระราชอาณาจักรและได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาใหม่ในปี พ.ศ. 2478 แล้วสาระสำคัญของการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับก็คือ การลดค่าเช่าพระบะทางไว้เช่าโรงเรียนในโรงเรียนประชาบาลให้ได้เป็นย่างเข้าปีที่ 8 ตามที่ไว้กำหนดไว้ในมาตรา 6 แห่งพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478 * แต่การลดค่าเช่าพระบะทางไว้เช่าโรงเรียนก็เป็นไปด้วยความล่าช้า ดังที่ไถ่กล่าวไว้แล้วในข้อ 2.6 (หน้า 131-133) ทั้งนี้เนื่องมาจากอุปสรรคในด้านการขาดแคลนงบประมาณเป็นสำคัญ ดังรายงานของกระทรวงธรรมการที่เสนอต่อรัฐบาลเมื่อปี พ.ศ. 2482 ซึ่งมีข้อความบางตอนเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า "การลดค่าเช่าพระบะทางไว้เช่าโรงเรียน ยังลดลงเป็นปีที่ 8 ไม่ได้ทุกตำบล เพราะยังไม่สามารถจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลให้ทั่วถึงทุกหมู่บ้านไม่ได้ เพราะสถานที่เช่าโรงเรียนและจำนวนครูยังไม่เพียงพอ จึงต้องดำเนินการไปทางงบประมาณ"¹

เนื่องจากการขาดแคลนงบประมาณในการจัดการศึกษาภาคบังคับในโรงเรียนประชาบาลนี้เอง รัฐบาลจึงพยายามที่จะแก้ปัญหาเหล่านี้ให้ได้ วิธีการดำเนินการแก้ไขปัญหานี้เกี่ยวกับงบประมาณที่สำคัญประการหนึ่งของรัฐบาลก็คือ รัฐบาลมีนโยบายที่จะใช้ทางละ สงส่วยในการจัดการศึกษาค้นคว้า ทั้งนี้รัฐบาลเห็นว่ากระทรวงธรรมการได้สอบถามสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 25 มกราคม 2476 ว่า "รัฐบาลได้พยายามอย่างเต็มที่แล้ว แต่มีปัญหาเรื่องการเงินซึ่งกระทรวงธรรมการก็ได้เสนอขอเงินช่วยเหลือการศึกษาประชาบาลอยู่แล้ว โดยขอจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้นในวัด และให้วัดจัดตั้งโรงเรียนขึ้นดำเนินการเอง เรียกว่า "โรง-

* ดูในภาคผนวก ง.

1

แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2482 ส่วนกลาง (กระทรวงธรรมการ) เล่มที่ 1 เลขที่ 1 เรื่องรายงานกิจการที่ได้ปฏิบัติตามนโยบายในระยะ 6 เดือนหลัง พ.ศ. 2481 สำเนาที่ น. 6767/2482 ลงวันที่ 30 พฤษภาคม 2482

เรียนวัด" ซึ่งขณะนี้มีโรงเรียนวัดกว่า 1,500 โรงเรียน¹

การจัดตั้งโรงเรียนวัดนี้ ได้มีการริเริ่มจัดทำมาตั้งแต่ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จึงจะเห็นได้จาก คำว่าพระธรรมวโรคม เจ้าคณะมณฑลนครราชสีมาและมณฑลสุโขทัย ได้ออกหนังสือชักชวนพระภิกษุสงฆ์จัดตั้งโรงเรียนสอนหนังสือไทยขึ้นในวัด เมื่อวันที่ 15-กันยายน 2474 ซึ่งชื่อเรื่องว่า "เมื่อมาวัดสอนวัดแล้ววัดก็คดองจุดพูนมาน"² หลักการสำคัญของการจัดตั้งโรงเรียนวัดในระยะแรก ก็เพียงแค่ว่า ให้พระภิกษุที่อยู่วัดเรียนที่อยู่ห่างจากโรงเรียนทางรัฐบาลจัดสร้างขึ้นให้มาสอนเขียนไวยากรณ์³ แนวความคิดในการจัดตั้งโรงเรียนวัดในช่วงเวลานั้น ได้รับการสนับสนุนจากเจ้าคณะมณฑลต่าง ๆ เป็นอย่างดี และได้มีการกำหนดหลักการในการจัดตั้งโรงเรียนวัดขึ้นตามความเหมาะสม เช่น เจ้าคณะมณฑลปราจีนบุรีได้กำหนดหลักเกณฑ์การจัดตั้งโรงเรียนวัดในมณฑลปราจีนบุรีว่า นอกจากการจัดตั้งโรงเรียนวัดขึ้นในห้องที่ห่างไกลจากโรงเรียนประจำมาแล้ว ยังกำหนดให้พระภิกษุช่วยสอนในโรงเรียนประจำบาลที่ตั้งอยู่ในวัดที่มั่งคั่งเรียนยากเกินกว่าที่พระภิกษุจะควบคุมได้ด้วย⁴ นอกจากนี้ยังกำหนดไว้ด้วยว่า "ถ้าถึงวันไหนให้เป็นหน้าที่ของคณะพวกนี้ ที่จะให้เจ้าอธิการหรือ ภิกษุตามแผนภูมิโครงหนึ่งลงไปสั่งสอนจรรยาแก่เด็ก เพื่อให้เป็นพลเมืองดี มีความรักชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์อีกด้วย"⁵

¹ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ 1 พ.ศ. 2476

หน้า 402

² "คำชักชวนของพระภิกษุสงฆ์ให้ชวนชวนจัดตั้งโรงเรียนสอนหนังสือไทยขึ้นในวัดของพระธรรมวโรคม" วิทยากร 4 : 353-361 15 กุมภาพันธ์ 2474

³ ฎ.
⁴ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2475

ประเภทการ เล่มที่ 1 เล่มที่ 1 เรื่องการจัดตั้งโรงเรียนวัดในมณฑลต่าง ๆ

⁵ ฎ.

จากทางฝ่ายคณะสงฆ์ได้ขอความเห็นในการจัดการศึกษา โดยการจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้นใน
วัดและจัดตั้งโรงเรียนวัดขึ้นเหมือนกันตามที่เคยทำมาแล้ว ซึ่งทางฝ่ายคณะสงฆ์ก็ได้ให้ความร่วมมือ
เป็นอย่างดี เพื่อให้โรงเรียนวัดมีคุณภาพดีขึ้น กรมกลางชั้นวรศิริวัฒนสมเด็จพระเจ้าสังฆราช-
เจ้า¹ จึงได้ทรงกำหนดระเบียบการจัดการตั้งโรงเรียนวัดขึ้นใหม่ เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน 2475
โดยกำหนดหลักเกณฑ์ในการตั้งโรงเรียนวัดขึ้นว่า

การที่จะจัดตั้งโรงเรียนวัดขึ้น ทางฝ่ายสงฆ์จะต้องปรึกษาหารือกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายการ
ศึกษาเสียก่อน เมื่อจัดตั้งโรงเรียนวัดขึ้นแล้ว ทางพระอารามจัดใหม่เครื่องมือ เครื่อง
ใช้ในการสอนและควรเริ่มใหม่เพียงพอและเมื่อตั้งคราวต่อมาได้ประจำปีจะต้องนำนักเรียน
เข้าสอบไล่ตามระดับชั้นประถมศึกษา...²

จากระเบียบการดังกล่าวจะเห็นได้ว่า โรงเรียนวัดที่ทางคณะสงฆ์ได้จัดตั้งขึ้นนี้ มีข้อเพียง
แต่จะสอนเด็กให้อ่านออกเขียนได้เท่านั้น แต่มีความมุ่งหมายที่จะให้นักเรียนที่เรียนในโรงเรียน
วัดมีความรู้ตามหลักสูตรประถมศึกษาก่อนแล้ว นอกจากนั้นแล้ว เมื่อนักเรียนที่เรียนในโรงเรียนวัด
สามารถสอบเทียบความรู้กับนักเรียนในโรงเรียนประชาบาลของทางราชการได้ก็อาจจะได้ชื่อว่า
เป็นผู้มีความรู้เทียบเท่าสามัญประ โยศประถมศึกษาทั่วกันเป็นได้

ปรากฏว่าการจัดตั้งโรงเรียนวัดก็ได้รับความร่วมมือจากทางฝ่ายคณะสงฆ์เป็นอย่างดี
เช่น ในปี พ.ศ. 2476 กองประชาสุขุมเอี่ยมมณฑลนั้น จะมีการจัดตั้งโรงเรียนวัดขึ้นทุกมณฑล แต่
มณฑลที่มีโรงเรียนวัดอยู่เป็นจำนวนมาก ได้แก่ มณฑลนครราชสีมา 434 โรงเรียน มณฑล
อยุธยา 334 โรงเรียน มณฑลปราจีน 265 โรงเรียน³ ส่วนมณฑลอื่น ๆ ก็มีโรงเรียนวัดอยู่ทุกมณฑลแต่
มีจำนวนไม่มากนักเช่นตามมณฑลดังกล่าว จำนวนโรงเรียนวัดทั่วราชอาณาจักร จากปี พ.ศ.

¹ กรมศิลปากร เรื่องเฉลิมพระชนมพรรษาเจ้านาย เฒ่า 2 (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม) พิมพ์ในงาน
พระราชทานเพลิงศพนายจัตติ สุจริตกุล 23 พฤศจิกายน 2513 หน้า 146
² "กำหนดระเบียบการตั้งโรงเรียนวัด" วิทยุสาร 1: 105-107 1 มกราคม 2475
³ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2476
ประเภทการ แล่นที่ 5 เลขที่ 139 เรื่องกองโฆษกทางการ: เรื่องคณะสงฆ์ร่วมมือช่วยการศึกษาของ
ชาติ สำนักที่ 197/8626 ลงวันที่ 23 กันยายน 2476

2475-2480 จะเห็นได้จากตาราง 31

ตาราง 31 จำนวนโรงเรียนประชาบาลที่ตั้งอยู่ในวัดและโรงเรียนวัด จาก พ.ศ.
2475-2485

พ.ศ.	จำนวนโรงเรียน ประชาบาลทั้งหมด	โรงเรียนประชาบาล ที่ตั้งอยู่ในวัด	โรงเรียนประชาบาลตั้ง อยู่ในวัดคิดเป็นร้อยละ	จำนวนโรงเรียน วัด
2474	5,471	4,686	85.65	—
2475	6,081	5,149	84.67	1,297
2476	6,513	5,807	89.16	1,219
2477	7,702	6,393	83.00	1,325
2478	8,252	6,962	84.37	820
2479	8,960	7,293	81.39	675
2480	9,205	7,410	80.51	110
2481	10,768	8,487	78.82	—
2482	14,768	10,456	73.65	—
2483	16,302	11,063	67.86	—
2484	17,093	11,121	65.06	—
2485	17,792	11,287	63.44	—

ที่มา รวบรวมจาก รายงานการศึกษาของกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2475-2481
และ รายงานการศึกษาประจำปี พ.ศ. 2482-2485

อย่างไรก็ตาม โรงเรียนวัดที่ทางวัดได้จัดตั้งขึ้นโดยตรงนั้นก็มิเป็นโรงเรียนชั่วคราว
เพราะรัฐบาลไม่ได้ให้การอุดหนุนแต่ประการใด ดังนั้นเมื่อขาดกำลังทางการเงินที่จะดำเนินการ
ต่อไปก็ค่อย ๆ เลิกไป และทว่ากระทรวงธรรมการก็มิได้ขยายเกี่ยวกับโรงเรียนวัดว่า

"ถ้านายอำเภอมีเงินบำรุงการศึกษาประชาบาลเพียงพอก็นายอำเภอมีโรงเรียนวัดเหล่านั้นขึ้นบัญชีไว้เป็นโรงเรียนประชาบาลระบือนักที่นายอำเภอจัดตั้งตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา"¹ ซึ่งกระทรวงธรรมการก็พยายามโอนโรงเรียนวัดมาเป็นโรงเรียนประชาบาลหมดทุกโรงเรียนในปี พ.ศ. 2481² ถ้าดูจากตาราง 31 หน้า 209 แล้วยังจะเห็นว่า โรงเรียนวัดมีส่วนแบ่งเบาภาระในการจัดการศึกษาในระยะเวลาที่ฝ่ายรัฐบาลยังไม่พร้อมที่จะจัดใ้โดยบังเพราะบางปีโรงเรียนวัดมีจำนวนมากถึง 1,325 โรงเรียน

จากตาราง 31 จะเห็นได้ชัดเห็นว่า นอกจากโรงเรียนวัดที่ทางวัดจัดตั้งขึ้นโดยตรงแล้ว ยังมีโรงเรียนประชาบาลอีกเป็นจำนวนมากที่ตั้งอยู่ในวัด ซึ่งบางโรงเรียนก็อาศัยที่ดินของวัดในการปลูกสร้างอาคารเรียน บางโรงเรียนก็มีอาคารของวัดใช้เป็นสถานที่เล่าเรียน ซึ่งจะเห็นได้ว่าโรงเรียนประชาบาลที่ตั้งอยู่ในวัดมีเป็นจำนวนมากไม่ย่อยเลย เช่น ในปี พ.ศ. 2475 โรงเรียนประชาบาลที่ตั้งอยู่ในวัดคิดเป็นร้อยละ 84.67 ของจำนวนโรงเรียนประชาบาลทั้งหมด และในปี พ.ศ. 2476 ซึ่งมีโรงเรียนประชาบาลทั่วพระราชอาณาจักรอยู่เป็นจำนวน 6,513 โรงเรียน แต่ที่ตั้งอยู่ในวัดเป็นจำนวน 5,807 โรงเรียนหรือคิดเป็นร้อยละ 89.16 (ดูตาราง 31 ประกอบ) แม้ว่าภายหลังเมื่อรัฐบาลสามารถจะขยับขยายโรงเรียนได้จำนวนโรงเรียนประชาบาลที่ตั้งอยู่ในวัดจะลดลงบ้างแต่ก็ยังมียังมากกว่าโรงเรียนประชาบาลที่ตั้งอยู่นอกวัด ดังเช่นในปี พ.ศ. 2485 นั้น มีโรงเรียนประชาบาลทั้งหมด 17,792 โรงเรียนแต่เป็นโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในวัดเสีย 11,287 โรงเรียนหรือคิดเป็นร้อยละ 63.44 ซึ่งแม้ว่าทางฝ่ายคณะสงฆ์ได้ช่วยแบ่งเบาภาระในค่าอาคารสถานที่เป็นอันมาก เพราะในขณะที่ยังรัฐบาลไม่สามารถจะจัดหางบประมาณในการจัดหาอาคารสถานที่ได้เพียงพอเช่นนี้ การตั้งโรงเรียนประชาบาลในที่ดินของวัดหรือการใช้อาคารของวัดเป็นสถานที่เล่าเรียนก็นับว่ามีส่วนแบ่งเบาภาระของรัฐบาลได้มากที่สุดทีเดียว

ประโยชน์ที่ได้รับจากการที่ได้อาศัยบริเวณของวัดนั้นย่อมมองเห็นได้เป็นอันมากประการในทางด้านจิตใจหรือในทางศีลธรรมจริยธรรม ทั้งครูและนักเรียนก็ได้อาศัยร่มเงาของพระพุทธ-

¹ กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาของกระทรวงธรรมการ พุทธศักราช 2475

² กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาประจำปี พุทธศักราช 2481 หน้า 7

ศาสนาเป็นเครื่องกำหนดทัศนคติในภาวะขัดเกลาจิตใจทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ในด้านวัตถุก็ประหยัดค่าใช้จ่ายในเรื่องค่าที่ดินและสิ่งก่อสร้างไต่อย่างมาก ถ้าวิถีจะก้าวลงทุนเองในเรื่องนี้โดยปราศจากความช่วยเหลือของวัดแล้ว ก็ระประสมกับคว้ามักต้อนอย่างหนักและผลสำเร็จ โดยเฉพาะทางด้านปริมาณถึงที่ปรากฏนั้นก็ลดน้อยลงอีกหลายเท่า ทั้งนี้การจัดตั้งโรงเรียนวัดหรือโรงเรียนประชาบาลขึ้นในวัดนี้ แม้จะไม่ได้รับความสะดวกในบางประการ แต่ก็นับได้ว่าวัดมีส่วนช่วยในการจัดการศึกษาภาคบังคับได้เป็นอย่างดี

นอกจากรัฐบาลจะโอนนโยบายให้ฝ่ายคณะสงฆ์ช่วยเหลือในการจัดการศึกษาแล้ว รัฐบาลยังใช้วิธีการส่งเสริมให้โรงเรียนราษฎร์ได้มีส่วนช่วยในการจัดการศึกษาภาคบังคับอีกด้วย ซึ่งก็นับว่าโรงเรียนราษฎร์ได้มีส่วนแบ่งเบาภาระของรัฐบาลในระบอบที่กำลังขาดแคลนงบประมาณได้เป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากตารางที่ 18 หน้า 147 ว่า จำนวนนักเรียนชั้นประถมศึกษาในโรงเรียนราษฎร์จากปี พ.ศ. 2475-2485 ในบางปีนั้น มีจำนวนมากกว่าจำนวนนักเรียนชั้นประถมศึกษาในโรงเรียนรัฐบาลและเทศบาลเสียอีก

4.4 ปัญหาเกี่ยวกับความไม่นิยมในการศึกษาของประชาชน ความไม่นิยมในการศึกษาของประชาชนนับเป็นอุปสรรคที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับ ไม่ว่าจะ เป็นช่วงก่อนหรือหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วอุปสรรคในเรื่องนี้ก็ยังมีอยู่มาก เช่น "ผู้ปกครองส่วนมากไม่เข้าใจหน้าที่ของครู จึงไม่รู้ว่าตนมีส่วนช่วยเหลือการเรียนทางบ้านของเด็กอย่างไรบ้าง จึงปิดความรับผิดชอบทั้งหลายให้แก่โรงเรียนแคบๆ เดี่ยว"¹ ในรายงานการศึกษาในระยะ 10 ปี ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองจะกล่าวถึงอุปสรรคและปัญหาในการจัดการศึกษาภาคบังคับว่า เนื่องมาจากความไม่นิยมในการศึกษาของประชาชนไว้เป็นอย่างมาก เช่น "ผู้ปกครองเด็กยังไม่นิยมในการศึกษา ยังมีอยู่มากที่พยายามหาทางไม่ส่งเด็กเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาที่ทางการบังคับ"² หรือว่า "ผู้ปกครองของเด็กตามชนบทไม่ใคร่นิยมในการศึกษา พยายามหลีกเลี่ยงที่จะไม่ส่งเด็กเข้า

¹ กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาของกระทรวงธรรมการ พุทธศักราช 2475
หน้า 48

² กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาประจำปี 2476 หน้า 8

เล่าเรียนยังมีอีกเป็นอันมาก" ปัญหาเกี่ยวกับการที่ประชาชนไม่นิยมในการศึกษาแล้วไม่ส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาที่ทางราชการจัดตั้งขึ้น จะมีอยู่เป็นอย่างมาก ในจังหวัดที่อยู่ห่างไกลในลุ่มภูมิภาค โดยเฉพาะในจังหวัดที่ประชาชนส่วนใหญ่เป็นคนต่างศาสนา และมีประเพณีแตกต่างกันไป เช่น จังหวัดปัตตานี ดังปรากฏในรายงานตรวจราชการภาคใต้ของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ เมื่อปี พ.ศ.2477 ซึ่งมีข้อความบางตอนเกี่ยวกับเรื่องที่ว่า

เวลา 16.00 น. คณะกรรมการจังหวัด ของกา พระยาเมือง โตะหะยีหม่า ได้มาปรากฏและหารือการจัดการศึกษาในจังหวัดปัตตานี โดยความว่า การศึกษาชาวอิสลามยังอยู่ในอันคับแคบ แม้จะไ้จัดมาเป็นเวลานานก็ขาดขึ้นสมกาลสมัยไม่ ทั้งยังมีข้อขัดข้องอะไรอยู่... ได้สอบถามเจ้าหน้าที่และครูบางแล้ว ทราบว่าอยู่ในเขตที่ไม่นิยมในการศึกษา...²

และคำปราศรัยของรัฐมนตรีที่จังหวัดพังงา เมื่อตรวจราชการครั้งเดียวกันนี้ ก็แสดงให้เห็นถึงปัญหาเกี่ยวกับความไม่นิยมในการศึกษาของประชาชนอยู่ด้วย เช่น คำปราศรัยที่มีข้อความบางตอนว่า

ผมอยากให้เห็นทั้งหลายได้ช่วยเหลื้ทำความเข้าใจแก่บิดา มารดา ผู้ปกครองของลูกหลานของท่านให้รู้จักคุณค่าของการศึกษา เหตุผลมีว่า ถ้าบุตรหลานของท่านเหล่านั้นไม่ได้รับการศึกษาแล้ว บ้านเมือง ความรู้เป็นส่วนตัวก็ไม่ได้รับความเจริญก้าวหน้าทันเทียมกับคนอื่น... ต่อไปทางการต้องจัดตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา ขอให้ท่านส่งบุตรหลานของท่านมาเรียนตามกฎหมาย เพราะกฎหมายได้ใช้ทั่วประเทศ...³

¹ กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาประจำปี 2478, 2480 และ 2481 หน้า 9, 10, 11 (ตามลำดับ) และ กะรวงศึกษาดิจการ กรมสามัญศึกษา รายงานการศึกษาระดับประถมศึกษา พุทธศักราช 2484 หน้า 25

² แขนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ.2477 ประเภทคน เดมที่ 12 เลขที่ 393 เรื่องบันทึกกระทรวงศึกษาธิการจังหวัดปัตตานี 4 พฤศจิกายน 2477

³ แขนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ.2477 ประเภทคน เดมที่ 13 เลขที่ 352 เรื่องคำปราศรัยของรัฐมนตรีผู้ตรวจจังหวัดพังงา 26 ตุลาคม 2477

ปัญหาเกี่ยวกับความไม่นิยมในการศึกษาของประชาชนที่มีในจังหวัดที่ประชาชนส่วนใหญ่
นับถือศาสนาอิสลาม มากกว่าจังหวัดอื่น ทั้งนี้เพราะเหตุผลทางศาสนาที่เคยได้กล่าวมาแล้วใน
บทที่ 1 แต่ปัญหานี้ยังมีอยู่ตลอดเวลา แม้ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ดังปรากฏ
ในข้อหาหรือของชาวหลวงประจำจังหวัดปัตตานีที่กล่าวในที่ประชุมข้าหลวงประจำจังหวัด เมื่อเดือน
พฤษภาคม 2479 ซึ่งมีความบางกอนว่า

เวลานี้ จังหวัดปัตตานีมีเด็กที่อยู่ในเกณฑ์เข้าเรียนทั้งสิ้น 27,315 คน เข้าเรียนหนังสือ
แล้วเพียง 8,326 คน (คิดเป็นร้อยละ 30.48—ผู้เขียน) ในจำนวนนี้มีเด็กสตรีเพียง 1,840
คน ซึ่งเกือบทั้งหมดเป็นผู้หญิงเท่านั้น เป็นความจริงอยู่มากที่พลเมืองในจังหวัดนี้ยังไม่
เห็นประโยชน์แห่งการศึกษา ความนิยมในการศึกษาจึงยังอ่อน ประกอบกับความไม่สะดวก
อันเกี่ยวกับวิถีศาสนา...¹

ความไม่นิยมในการศึกษาของประชาชนนั้นนับว่าเป็นอุปสรรคที่สำคัญประการหนึ่งในการ
ดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับ เพราะเป็นผลให้เด็กที่ไ้สำรวจแล้วไม่เข้าเรียนในโรงเรียน
ประถมศึกษา ทั้ง ๆ ที่ไม่ไ้รับการยกเว้น ดังจะเห็นได้จากตาราง 32 หน้า 215 ในบรรดา
เด็กที่ไม่ไ้เข้าเรียนทั้งหมดนี้ เป็นที่เด็กที่หลีกเลี่ยงเข้าเรียนมากกว่าเด็กที่ไ้รับการยกเว้น
สาเหตุอื่น ๆ เป็นจำนวนหลายเท่าดังที่ปรากฏว่า ในปี พ.ศ. 2475 มีเด็กที่สำรวจไ้ที่ต้อง
เข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาตามพระราชบัญญัติทั้งสิ้น 1,374,625 คน เข้าเรียนแล้วเพียง
724,889 คนหรือคิดเป็นร้อยละ 52.73 (ดูตาราง 21 หน้า 149 ประกอบ) และในจำนวน
เด็กที่ไม่ไ้เข้าเรียนนี้ เป็นเด็กที่หลีกเลี่ยงเข้าเรียนเป็นจำนวนมากถึง 472,987 คนหรือคิดเป็น
ร้อยละ 72.77 ของจำนวนเด็กที่ไม่ไ้เข้าเรียนทั้งหมด ซึ่งนับไ้ว่าความไม่นิยมในการศึกษา
ของประชาชนเป็นผลกระทบกระเทือนต่องานการศึกษาภาคบังคับเป็นอย่างมาก

อย่างไรก็ดี เมื่อฝ่ายรัฐบาลเอาใจใส่ในการจัดการศึกษามากขึ้น จัดตั้งโรงเรียนมาก
ขึ้น กวดขันเด็กเข้าเรียนมากขึ้น ประชาชนไ้มองเห็นคุณค่าของการศึกษามากขึ้น จำนวนเด็ก

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2478
ประเภทการ เล่มที่ 2 เลขที่ 38 เรื่องขอขหรือเรื่องการศึกษาของจังหวัดปัตตานี 6 พฤษภาคม
2479

ตาราง 32 จำนวนเด็กที่ไม่ได้เข้าเรียนจาก พ.ศ. 2475-2485 แยกตามสาเหตุ

พ.ศ.	จำนวนเด็กที่ไม่ได้เข้าเรียนทั้งหมด	จำนวนเด็กที่ได้รับกรยกเว้นตามพระราชบัญญัติ	จำนวนเด็กที่หลักเลี้ยงและฆ่าฟัน	จำนวนเด็กที่หลักเลี้ยงและฆ่าฟันคิดเป็นร้อยละ
2475	649,726	176,749	472,987	72.77
2476	705,382	143,702	555,680	78.78
2477	729,686	179,939	549,747	75.34
2478	672,428	290,484	381,944	56.80
2479	599,819	273,748	326,071	54.36
2480	671,138	306,587	364,551	54.31
2481	569,460	288,170	281,290	49.40
2482	521,633	201,483	320,151	61.37
2483	180,362	161,018	19,344	10.73
2484	220,740	139,097	81,643	30.99
2485	172,053	115,411	56,632	32.92

ที่มา รวบรวมจาก รายงานการศึกษาของกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2475-2481 และ รายงานการศึกษาประจำปี พ.ศ. 2482-2485

ที่หลักเลี้ยงและฆ่าฟันก็ลดลงบ้างจากร้อยละ 78.78 ของเด็กที่ไม่ได้เข้าเรียนทั้งหมดในปี พ.ศ. 2476 เป็นร้อยละ 49.40 ในปี พ.ศ. 2480 และเป็นร้อยละ 32.92 ในปี พ.ศ. 2485 แสดงว่าความพยายามที่จะให้ประชาชนนิยมในการศึกษาของฝ่ายรัฐบาลได้รับผลสำเร็จอยู่บ้าง ปัญหาเกี่ยวกับความไม่นิยมในการศึกษาของประชาชนที่มีผลกระทบสะท้อนต่องานการศึกษาภาคบังคับก็ลดลงเช่นเดียวกัน (ดูตาราง 32 ประกอบ)

ความไม่นิยมในการศึกษาของประชาชนนี้ นอกจากจะพยายามหลีกเลี่ยงผ่านไม่ส่งเด็กเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาก่อนที่ทางฝ่ายรัฐบาลจัดตั้งขึ้นแล้ว ยังไม่สนับสนุนการเรียนของเด็ก โดยการให้เด็กอยู่ขายทำงานที่บ้าน เด็กจึงมาเรียนไม่สม่ำเสมอ ซึ่งก็นับว่าเป็นผลกระทบกระเทือนต่อการเรียนของเด็กเหมือนกัน เพราะเป็นสาเหตุให้เด็กเรียนหนังสือได้ช้า มีความรู้ไม่เหมาะสมกับหลักสูตร ปัญหาเช่นนี้จะมีอยู่มากในท้องที่ทางไกลดังที่ปรากฏในรายงานการตรวจราชการของข้าหลวงตรวจการกระทรวงธรรมการที่ว่า "การเรียนของนักเรียนในโรงเรียนประชาบาล กล่าวโดยทั่วไปแล้วยังไม่ดี เด็กขาดเรียนวันละมาก ๆ แทบทุกแห่ง" ¹ หรือรายงานที่ว่า "โรงเรียนส่วนมากขาดเสียราววัด จำนวนครูยังไม่เพียงพอ จำเป็นต้องเพิ่มครูอีกเป็นจำนวนมาก นักเรียนแรงเรียนประชาบาลขาดเรียนวันละมาก ๆ" ²

แม้ว่าปัญหาเกี่ยวกับเด็กหลีกเลี่ยงผ่านไม่เข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาจะมีอยู่มาก แต่ทางราชการก็ไม่สามารถที่จะงดลงชื่อเข้าเรียน ได้เต็มพื้นที่เนื่องมาจากการขาดแคลนพนักงานเจ้าหน้าที่ โดยเฉพาะสารวัตรศึกษาที่มีหน้าที่เกี่ยวกับเรื่องนี้โดยตรงก็มีจำนวนไม่เพียงพอ ซึ่งมีบางจังหวัดก็ได้รับความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องนี้ และได้เสนอให้กระทรวงธรรมการจัดเพิ่มจำนวนสารวัตรศึกษาใหม่มากขึ้น เช่น ในปี พ.ศ. 2478 จังหวัดมหาสารคามได้เสนอให้กระทรวงธรรมการจัดให้มีสารวัตรศึกษาให้ครอบคลุมทุกตำบล เพื่อจะได้กวาดจับเด็กให้เข้าเรียนได้ทั่วถึง แต่กระทรวงธรรมการก็ไม่สามารถที่จะจัดทำได้เพราะขาดงบประมาณ ³ แต่ตามความเป็นจริงแล้วในช่วงเวลานั้น

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2481 ประเภทการ เล่มที่ 4 เลขที่ 127 เรื่องขุพจนกิจประสานข้าหลวงตรวจการแผนกธรรมการ รายงานการตรวจราชการ จังหวัดอุดรธานี หนองคายและเลย 4 เมษายน 2481

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2482 ส่วนกลาง (สำนักงานปลัดกระทรวงธรรมการ) เล่ม 12 เลขที่ 33 เรื่องปลัดกระทรวงธรรมการ เสนอรายงานตรวจราชการจังหวัดทางภาคอีสาน (อุดรธานี หนองคาย นครพนม สกลนคร เลย และขอนแก่น) 11 มีนาคม 2482

³ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2478 ประเภทการ เล่มที่ 1 เลขที่ 14 เรื่องจังหวัดมหาสารคามส่งบัตรรองสภาจังหวัดเกี่ยวกับเรื่อง การศึกษาขอให้พิจารณา ลำเนาที่ 3877/2478 ลงวันที่ 16 ตุลาคม 2478

สารวัตรศึกษายังมีไม่ครบทุกอำเภอด้วยซ้ำไป เพราะในที่ประชุมข้าหลวงประจำจังหวัดเมื่อปี พ.ศ.2479 นั้น ข้าหลวงจังหวัดปราจีนบุรีได้เสนอความเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า "ควรมีสารวัตรศึกษาให้ครบทุกอำเภอ ๆ ละ 1 คนเป็นอย่างน้อย"¹ แสดงว่าสารวัตรศึกษายังขาดอยู่เป็นจำนวนมาก แม้ว่าในระยะหลัง ๆ กระทรวงธรรมการจะได้เพิ่มครูประชาบาลและสารวัตรศึกษาขึ้นอีกมากก็ปรากฏว่า จำนวนสารวัตรศึกษาเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนน้อยเท่านั้น เพราะในปี พ.ศ. 2485 มีสารวัตรศึกษาทั้งหมดทั่วราชอาณาจักรเพียง 1,885 คนเท่านั้น²

การแก้ปัญหาเกี่ยวกับความไม่นิยมในการศึกษาของประชาชน กระทรวงธรรมการก็ได้มีนโยบายให้จังหวัดต่าง ๆ ใช้วิธีการเกลี้ยกล่อมทั้งผู้ปกครองและ เด็กตลอดจนขอร้องกำนันผู้ใหญ่บ้านให้เอาใจใส่เด็กเพื่อนบ้าน มารดาหรือผู้ปกครองของเด็กและตัวเด็กเองให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของการศึกษา³ แม้วิธีการนี้จะปรากฏว่าได้ผลก็อยู่บ้างเพราะจำนวนเด็กที่หลีกเลียงและดำเนินลกลงดังที่ปรากฏในตารางที่ 32 หน้า 215 แห่งการชวาทเรียนของเด็กยังไม่สามารถแก้ไขได้มากนัก เพราะในปี พ.ศ.2484 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการก็ยังได้กล่าวถึงปัญหานี้ในที่ประชุมศึกษาธิการจังหวัดว่า

เด็กที่เหลวไหลหรือเด็กที่ผู้ปกครองไม่เอาใจใส่ปัดมึงไว้ไม่ให้เข้าเรียนยังมีอีกมาก ต้องขยับตอนให้ได้เข้าเรียนทั่วกัน... อีกประการหนึ่งเด็กมาดเรียนมากมาเรียนไม่สม่ำเสมอ ทำให้มีเวลาเรียนน้อย ซึ่งปรากฏตามบัญชีเรียนของแต่ละที่ไปตรวจตามท้องที่ต่าง ๆ นั้นยังมีอยู่ แต่ในบางจังหวัดก็มีน้อยบางจังหวัดก็มีมาก... การช่วยกวาดขันให้เด็กเข้าเรียนนี้เป็นเรื่องสำคัญ ถ้าปล่อยไว้ให้เด็กหลีกเลียง เด็กก็มีเวลาชวาทเรียนมาก ถึงคราว

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ.2478
แผ่นที่ 2 เลขที่ 38 เรื่องข้อหารือของจังหวัดปราจีนบุรี เรื่องการศึกษาประชาบาล 6 พฤษภาคม 2479

² กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา รายงานการศึกษาประจำปี พุทธศักราช 2485
หน้า 101

³ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ.2478
ประเภทการ แผ่นที่ 1 เลขที่ 14 เรื่องจังหวัดมหาสารคามส่งมติของสภาจังหวัดเกี่ยวกับเรื่องการศึกษามาให้พิจารณา สำเนาที่ 3877/2478 ลงวันที่ 16 ตุลาคม 2478

สอบไล่ก็สอบไม่ไคหรือสอบไล่ตก จะเห็นได้จากเด็กเรียนอยู่ในชั้นต่ำ ๆ บางจังหวัดเรียน
ห้าชั้นอยู่ถึง 5 ปีก็มี ไม่ควรปล่อยเช่นนั้น...¹

และในปีเดียวกันนี้ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการก็ได้กล่าวถึงปัญหาเดียวกันนี้ในที่ประชุม
ข้าหลวงประจำจังหวัด ถึงแม้ข้อความบางตอนว่า

ทั้งนี้เชื่อว่าทางเจ้าหน้าที่กองชกชช. เมื่อเลิกภาคเรียนแล้วก็ไม่มีตอนให้เด็กเข้าเรียน
จนได้ ยิ่งอุปการะเป็นใจด้วยแล้วยิ่งเสียชดมาก จึงใคร่ขอร้องให้ท่านได้ช่วยกันหาทาง
ให้เจ้าหน้าที่เหล่านั้นได้กละบัชชชช. เด็กเข้าเรียนและควรกระทำโดยจริงจัง อย่างที่
บักซ์ได้เคยทำมาแล้ว คือ มีการฟ้องร้องกันตามกฎหมาย...²

นอกจากปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญซึ่งได้กล่าวมาแล้ว การดำเนินงานการศึกษาภาค-
บังคับภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองก็ยังมีปัญหาอื่น ๆ อีกบ้าง เช่น ปัญหาเรื่องการคมนาคม
เพราะการคมนาคมไม่สะดวก เด็กได้รับความลำบากในการเดินทางระหว่างบ้านกับโรงเรียน
หรือบางทีก็เป็นอันตรายต่อตัวเด็กด้วย ยิ่งกระทรวงธรรมการก็ได้กล่าวถึงปัญหาเช่นนี้อยู่เสมอ
เช่น "อุปสรรคสำคัญที่มีอยู่ก็ยังมีอยู่ตามเดิมคือ ในบางส่วนแห่งพระราชอาณาจักร การไปมา
ของนักเรียนจะถึงโรงเรียน มีระยะทางไกลมากและยังไม่เป็นการปลอดภัยแก่เด็ก"³ หรือ
รายงานการศึกษาประจำปี พ.ศ. 2476 ที่ว่า "ยังไม่มิตนหนทางติดต่อทั่วถึงกัน หมู่บ้านของ
ราษฎรอยู่ห่างไกลกันอย่างหนึ่ง จึงไม่เป็นการสะดวกที่นักเรียนจะเดินทางไปโรงเรียน"⁴ และ
หรือรายงานการศึกษาของกรมสามัญศึกษาประจำปี พ.ศ. 2484 ที่ว่า "เนื่องจากท้องที่ตามชนบท

¹ แผนกเกษม กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2484
ส่วนกลาง(สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 14 เลขที่ 28 เรื่องนโยบายการศึกษา
ของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ 22 กันยายน 2484

² พลเรือโทหลวงสินธุสงครามชัย "นโยบายการศึกษาทั่วไป" รายงานการประชุมข้าหลวง
ประจำจังหวัด พุทธศักราช 2484 เล่ม 2 หน้า 13

³ กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาของกระทรวงธรรมการ พุทธศักราช 2475
หน้า 50

⁴ กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาประจำปี 2476 หน้า 9

ยังไม่มียกยอคนหนทางทั่วถึงกัน จึงไม่สะดวกหนักเริ่มจะเดินทางไปโรงเรียน"¹

อย่างไรก็ดีอุปสรรคและปัญหาเกี่ยวกับการคมนาคมไม่สะดวกนี้ เมื่อบ้านเมืองเจริญขึ้น การคมนาคมสะดวกขึ้นและมีการจัดตั้งโรงเรียนประถมศึกษาเพิ่มมากขึ้น ปัญหาเหล่านี้ก็หมดสิ้นไปโดยปริยาย นอกจากนี้ยังมีปัญหาเกี่ยวกับการขาดแคลนเจ้าหน้าที่พนักงานเป็นผลสืบเนื่องมาจากปัญหาในเรื่องงบประมาณนั่นเอง จึงทำให้ไม่มีเจ้าหน้าที่ไปการดำเนินงานการศึกษา—อย่างเพียงพอหรือบางที่เจ้าหน้าที่ที่มีอยู่ก็ไม่ค่อยเอาใจใส่ในการดำเนินงานการศึกษา เช่น เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง เบียดเบียนนายอำเภอ ปลัดอำเภอ ฯลฯ ไม่เอาใจใส่ในงานการศึกษาเท่าที่ควร ทั้งนี้ก็เพราะถือว่า "งานด้านการศึกษาเป็นงานมาก ไม่มีความสำคัญเท่ากับงานอื่น ๆ เช่นงานปราบโจรผู้ร้าย"² ซึ่งปัญหาเกี่ยวกับการที่เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองไม่เห็นความสำคัญของการศึกษาและไม่เอาใจใส่ในงานการจัดการศึกษาเท่าที่ควรทั้ง ๆ ที่เป็นงานในหน้าที่รับผิดชอบจะมีอยู่ตลอดเวลา แม้ในปัจจุบันที่งานการศึกษาประชาบาลได้โอนมาอยู่ในความรับผิดชอบของกระทรวงมหาดไทยซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ทางฝ่ายปกครองโดยตรง

นอกจากกล่าวมาแล้ว ก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478 ความบกพร่องบางประการของพระราชบัญญัติศึกษาก็มีผลเสียต่องานจัดการศึกษาภาคบังคับอยู่ด้วย ดังที่ปรากฏในรายงานการศึกษาประจำปี 2477 ว่า

การที่เด็กเรียนอยู่ในโรงเรียนที่เวลานั้นจริงๆไม่ยากเรียนเกิน 30 วันติดต่อกันโดยไม่ได้รับอนุญาตหรือโดยปราศจากเหตุผลที่พึงไต่ถาม ในข้อนี้เป็นการเปิดช่องให้ครูปกครองเด็กที่ไม่นิยมในการศึกษาหรือต้องการที่จะหลีกเลี่ยงเอาเด็กไว้ซึ่งงานทางบ้านกมทางหลีกเลี่ยงไม่ส่งเด็กเข้าเรียนได้ง่าย...³

ซึ่งปัญหาเหล่านี้ทางฝ่ายกระทรวงธรรมการก็ตระหนักดี ดังนั้นเมื่อมีการแก้ไขพระราชบัญญัติประถมศึกษาอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. 2478 ปัญหาเหล่านี้ก็ได้รับการแก้ไขให้ดีขึ้น

¹ กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา รายงานการศึกษาประจำปี พุทธศักราช 2484 หน้า 25

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2476 ประเภทการ พิมพ์ที่ 6 เลขที่ 241 เรื่องนายเจ้าปี ปริมาณที่เสนอความเห็นเรื่องการศึกษาหัวเมือง 10 มีนาคม 2476

³ กระทรวงธรรมการ รายงานการศึกษาประจำปี 2477 หน้า 8

การจัดกรรศึกษาภาคบังคับมีสามเป้าหมายของ "คณะราษฎร" จาก พ.ศ. 2475-2485
ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ พิจารณาสรุปได้ว่า

นโยบายเป้าหมาย นโยบายในการจัดการศึกษาภาคบังคับในระยะแรก ก็คือ การประกาศ
ใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาให้เด็กทุกคนเข้าเรียนที่โรงเรียนประชาบาลจักร การจัดตั้งโรงเรียนประ-
ชาบาลให้เด็กทุกคนเข้าเรียน 1 โรงเรียนเป็นอย่างน้อย การขยายการศึกษาภาคบังคับออกไป
ให้แพร่หลาย เพื่อให้ได้ประโยชน์สูงสุดของระดับประถมศึกษา เกินครึ่งของจำนวนพลเมืองทั้งหมดภายใน
เวลา 10 ปีและการปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาระดับมัธยมศึกษา เพื่อให้ผู้ที่ได้รับการศึกษาที่
จบชั้นประถมศึกษาแล้วเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพและเป็นพลเมืองดีตาม
ระบอบประชาธิปไตย

การดำเนินงาน เพื่อให้ได้ประโยชน์ตามเป้าหมายและนโยบายที่กำหนดไว้ รัฐบาล
ได้ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติฉบับใหม่ในปี พ.ศ. 2475 ซึ่งกำหนดการจัดการศึกษาภาคบังคับเป็น 6
ปี คือ ชั้นประถมศึกษา 4 ปี และ ประถมวิสามัญ 2 ปี แผนโครงสร้างโดยทั่วไปของแผนการศึกษา
ชาติ พ.ศ. 2475 จะไม่แตกต่างจาก โครงการศึกษา พ.ศ. 2456 หรือ โครงการศึกษา
พ.ศ. 2464 เท่าใดนัก ถึงแม้จะนับชั้นประถมศึกษาขึ้นอีกหนึ่งปีเท่านั้น แต่ในด้านความสมบูรณ์
ของเนื้อหาสาระแล้วกลับมีความแตกต่างออกไปมากเพราะมีการแบ่งแนวการจัดการศึกษาออกเป็นสาม
ประการ ได้แก่ พุทธิศึกษา วิชาชีพศึกษา และศึกษา ซึ่งนับเป็นแนวความคิดใหม่ที่มีการศึกษาไทยได้
กำหนดไว้ในแผนการศึกษาชาติ แสดงว่าแนวความคิดในการจัดการศึกษาได้เปลี่ยนแปลงไปจากการ
จัดการศึกษาเพื่อให้เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในวิชาสามัญ และประกอบอาชีพมาเป็นการที่
ศึกษาเพื่อให้เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในวิชาสามัญ การประกอบอาชีพ มีศีลธรรมอันดีและ
มีร่างกายสมบูรณ์ ซึ่งก็ใกล้เคียงกับแนวความคิดในการจัดการศึกษาในปัจจุบันมาก พร้อมกับการ

ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 รัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา
เพิ่มเติมในท้องที่ต่างทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมืองอย่างเร่งรีบ ซึ่งนี่ยิ่งปรากฏว่า รัฐบาลสามารถ
ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษากับทุกคนทั่วทั้งประเทศในกรุงเทพฯ นครในปี พ.ศ. 2476
และสามารถประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาให้เด็กทุกคนทั่วทั้งประเทศใน พ.ศ.
2478 ซึ่งนับว่าเป็นปีที่สำคัญหนึ่งของประวัติศาสตร์ในการจัดการศึกษาภาคบังคับ

ในปี พ.ศ. 2478 นอกจากรัฐบาลจะสามารถประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาได้

ครบทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักรแล้ว รัฐบาลก็ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาฉบับใหม่ เรียกว่า "พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478" เพื่อยกเลิกพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2464 ซึ่งใช้มาเป็นเวลานานแล้ว พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478 นี้ มีความส่วนมากในฉบับพรอองทางของ ราชอาณาจักรสยามมีเกิดขึ้นและอำนาจของประ โยชนต่อการดำเนิน งานการศึกษาภาคบังคับอยู่มาก

หลังจากที่รัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาได้ครบทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักรใน ปี 2476 แล้ว ภาระสำคัญของ การดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับของรัฐบาลก็คือ การลดอายุการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนให้ใกล้เคียงกับปีที่ 6 ครบทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักร เพราะในพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2476 ได้กำหนดให้ให้มีการเกณฑ์เด็ก เข้าเรียนในตำบลแรกๆเป็นข้างปีที่ 6 ข้าง ปีที่ 9 ข้าง และข้างปีที่ 10 ข้าง ตาม ความเหมาะสม ซึ่งรัฐบาลได้เริ่มดำเนินการในเรื่องนี้ในปี พ.ศ. 2479 และในปีพ.ศ. 2479 นี้เองรัฐบาลก็สามารถจัดตั้งโรงเรียนประถมศึกษาขึ้นได้ครบทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักร

ในปี พ.ศ. 2479 นอกจากรัฐบาลจะสามารถจัดตั้งโรงเรียนประถมศึกษาขึ้นได้ครบทุกตำบลและเริ่มลดอายุในการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนแล้ว รัฐบาลได้ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ ฉบับใหม่อีกครั้งหนึ่ง เรียกว่า แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 ซึ่งมีผลต่อการจัดการศึกษาภาคบังคับในโอกาสต่อมามาก เพราะได้ยุบเลิกชั้นประถมศึกษาสามัญที่มีมาตั้งแต่ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองและลดการศึกษาภาคบังคับลงมา เป็นเพียงประถมสามัญ 4 ปีเท่านั้น ทั้งนี้ก็เพราะ รัฐบาลในช่วงเวลานั้นมีนโยบายสำคัญที่จะขยายการศึกษาออกไปให้แพร่หลายเพื่อให้ได้ปริมาณผู้จบชั้นประถมศึกษาตามเป้าหมายที่กำหนดไว้วันละ โดยที่การจัดวิสามัญศึกษาเพื่อเป็นการส่งเสริมการประกอบอาชีพของประชาชน

ผลจากการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับจาก พ.ศ. 2475-2485 ก็พอจะสรุปได้ว่า ในด้านการส่งเสริมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยนั้น นอกเหนือจากการจัดตั้งมหาวิทยาลัย วิชาธรรมศาสตร์และการ เมืองซึ่ง เป็นระดับอุดมศึกษาแล้ว ถ้าจะสังเกตจากประมาณของราษฎรที่ ไปใช้สิทธิในการเลือกตั้งในช่วงระยะเวลาที่ใกล้เคียงกันก็จะมีจำนวนมากเกินแสดงว่าประชาชนพลเมืองก็ลงมีความรู้ความเข้าใจและ เกิดความนิยม เชื่อมิได้ในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย พอดควรแก่การที่รัฐบาลได้บรรจุเนื้อหาวิชาเกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยไว้ในหลักสูตร

ชั้นประถมศึกษาชั้น ๓ ดูเหมือนว่าจะเป็นสิ่งที่ไกลเกินไปที่เด็กจะเข้าใจและซาบซึ้งได้ ผลในด้าน ปริมาณจำนวนโรงเรียน ครู นักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว การ เกณฑ์เด็กเข้า เสาเรียนก็มีแนวโน้มสูงขึ้นทุกปีแต่การลดอาอยู่ในเกณฑ์เด็กเข้า เสาเรียนให้ ได้ เป็น อย่างเข้าปีที่ ๘ ทุกหัวบ่ลหัวพระ ราชอาณาจักนั้นรัฐบาลไม่สามารถที่จะดำเนินการให้สำเร็จ ได้ ส่วนผลในด้านคุณภาพของการจัดการศึกษาภาคบังคับที่ปรากฏออกมาเป็นจำนวนนักเรียนชั้น ประถมศึกษาที่ได้เลื่อนชั้นขึ้นไป เรียนในชั้นที่สูงขึ้นในแต่ละปีนั้นก็ยังไม่เป็นที่พอใจ ส่วนผลที่ว่าจะจัด การศึกษาภาคบังคับเพื่อเป็นการส่งเสริมการประกอบอาชีพของประชาชนเกือบจะกล่าวได้ว่าล้มเหลว โดยที่เกี่ยว เพราะจำนวนนักเรียนที่ เรียนในชั้นประถมศึกษาสามัญในแต่ละปีนั้นน้อยมากและในปี พ.ศ. 248๐ รัฐบาลก็ได้ประกาศยุบเลิกชั้นประถมศึกษาสามัญเป็นการศึกษาภาคบังคับเสีย ทั้งนี้ก็ เพื่อให้สอดคล้องกับแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479

ปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญของการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับในช่วงเวลานี้คือ— ปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณจะมีมากที่สุด เพราะงบประมาณส่วนใหญ่ใช้ในการป้องกันประเทศ แม้ว ารรัฐบาลจะให้ความสำคัญต่อการศึกษภาคบังคับมากเพราะ เป็นเป้าหมายที่สำคัญต่อการปกครอง แต่รัฐบาลก็ไม่สามารถที่จะจัดงบประมาณเพื่อการนี้ได้เพียงพอ การขาดแคลนงบประมาณนี้ว่า มีผลกระทบกระเทือนต่อการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นการจัดตั้งโรงเรียน เพิ่มขึ้น จ้างครูเพิ่มขึ้น การเกณฑ์เด็กเข้า เสาเรียนให้มากขึ้น นอกจากนั้นปัญหาเกี่ยวกับการขาดแคลนครูทั้งในตำบ่อปริมาณและคุณภาพ การขาดแคลนแบบเรียน ความไม่นิยมในการ ศึกษาของประชาชน การคมนาคมไม่สะดวก ความมหรหรงรางประการของพระ ราชนบัญญัติ แต่เกี่ยวกับความมภพรองของพระ ราชนบัญญัตินี้ เมื่อนักประภากรใช้พระ ราชนบัญญัติประถมศึกษาฉบับ ใหม่แล้วปัญหาก็ลดลงได้มาก ส่วนความไม่ม่งคงทางการ เมืองที่มีผลให้มีการเปลี่ยนแปลงรัฐ- บาลอยู่บ่อยนั้น ไม่ปรากฏว่าเป็นผลกระทบกระเทือนต่อการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับเพราะ โครงการต่างๆที่ได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างดีไม่มีการหยุดชะงักแต่ประการใด

การจัดการศึกษาภาคบังคับในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 และหลังสงคราม
(พ.ศ. 2485-2493)

1 ความเป็นมาของรัฐบาลชวคอง ๆ และนโยบายในการจัดการศึกษาภาคบังคับ จาก พ.ศ.
2485-2493

สงครามมหาเอเชียบูรพาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เกิดขึ้นเมื่อรัฐบาลญี่ปุ่นประกาศสงครามกับอังกฤษและสหรัฐอเมริกา เมื่อวันที่ 7 ธันวาคม 2484 การที่รัฐบาลไทยยินยอมให้กองทัพญี่ปุ่นเดินทางผ่านประเทศไทยเพื่อโจมตีอินเดียและมลายูและพม่าของอังกฤษและได้ลงนามในข้อตกลงกับญี่ปุ่น เพื่อรวมเป็นพันธมิตรทั้งฝ่ายรุกและฝ่ายป้องกัน เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2484 นั้น ทำให้ประเทศไทยต้องตกอยู่ในภาวะสงครามอย่างแท้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อประเทศไทยได้ประกาศสงครามกับประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกา เมื่อวันที่ 25 มกราคม 2485¹ แล้วประเทศไทยก็ได้รับความกระทบกระเทือนจากภัยสงครามหลายประการ เป็นต้นว่าการถูกโจมตีทางอากาศ การขาดแคลนเครื่องอุปโภคและบริโภค ฯลฯ อันเป็นผลกระทบกระเทือนต่อการดำเนินการศึกษาและการศึกษาภาคบังคับด้วย ประเทศไทยต้องตกอยู่ในสภาวะสงครามนานถึงสามปีเศษ จนกระทั่งถึงวันที่ 14 สิงหาคม 2488 เมื่อรัฐบาลญี่ปุ่นได้ยอมพ่ายแพ้ต่อฝ่ายพันธมิตร และในวันที่ 16 สิงหาคม 2488 รัฐบาลไทยก็ได้ประกาศสันติภาพ เพื่อเป็นการยืนยันว่า การประกาศสงครามกับประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกาเมื่อวันที่ 25 มกราคม 2485 นั้นถือเป็นโมฆะไม่มีความผูกพันกับประชาชนชาวไทยแต่ประการใด²

แม้จะสิ้นสุดแห่งสภาวะสงครามแล้ว แต่ผลกระทบกระเทือนต่อการจัดการศึกษาที่มีมาจากสงครามก็มีอยู่มาก เป็นต้นว่า การขาดแคลนเครื่องนุ่งห่ม แบบเรียน โรงเรียนถูกโจมตีทาง-

¹ "พระบรมราชโองการประกาศสงครามต่อบริเตนใหญ่และสหรัฐอเมริกา" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 59 (แผนกกฎหมาย) ลงวันที่ 25 มกราคม 2485 หน้า 244-246

² "ประกาศสันติภาพ" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 62 (แผนกกฎหมาย) ตอนที่ 44 ลงวันที่ 16 สิงหาคม 2488 หน้า 503-506

อากาศ ได้รับความเสียหาย ฯลฯ ผลกระทบกระเทือนจากภัยสงคราม¹เอง เป็นผลให้รัฐบาล
ในช่วงเวลานั้นพยายามที่จะปรับปรุงแก้ไขสภาพของการศึกษาภายหลังสงครามให้ดีขึ้น ประกอบกับ
ในช่วงเวลานี้ ประเทศไทยได้สมัครเข้าเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ (UNO) และต่อมา
ก็ได้สมัครเข้าเป็นรัฐสมาชิกขององค์การศึกษาระดับนานาชาติและวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO)
ด้วย องค์การศึกษานี้เป็นองค์การหนึ่งในองค์การสหประชาชาติ ซึ่งได้มีการจัดตั้งขึ้นในปี
พ.ศ. 2488 ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะรวบรวมประเทศต่างๆให้
เข้าร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกันในกิจการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม เพื่อที่จะให้โลก
ภายหลังสงครามได้อยู่ร่วมกันโดยสันติและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน¹

ด้วยเหตุดังกล่าว รัฐบาลไทยจึงได้ร่วมมือกับองค์การศึกษาระดับนานาชาติ ในการปรับปรุงการศึกษา
ภายหลังสงครามให้ดีขึ้น จนเกิดโครงการปรับปรุงการศึกษาที่สำคัญขึ้น ดังจะเห็นได้จากแผนใน
ปี พ.ศ. 2494 และการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 เป็นต้น ดังนั้นการดำเนินงาน
การศึกษาระดับมัธยม จาก พ.ศ. 2485-2493 จึงเป็นการดำเนินงานในช่วงเวลาที่ประเทศชาติตก
อยู่ในสภาวะสงครามและการฟื้นฟู การศึกษาภายหลังสงครามให้ดีขึ้นโดยเฉพาะ ซึ่งมีนโยบาย
และวิธีการดำเนินงานแตกต่างไปจากช่วงเวลาอื่นๆ ดังจะกล่าวในตอนต่อไป

จาก พ.ศ. 2485-2493 มีรัฐบาลเข้ามาบริหารราชการแผ่นดินหลายชุด ซึ่งแต่ละชุดก็
มีนโยบายในการจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาแตกต่างกันออกไป ซึ่งพอจะกล่าวได้ดังนี้

รัฐบาลชุดที่ 10 (7 มีนาคม 2485-1 สิงหาคม 2487) เมื่อรัฐบาลไทยได้ประกาศสง-
ครามกับประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกา เมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม 2485 แล้ว รัฐบาลชุดที่ 9
อันมีจอมพลแปลก พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี ก็ได้กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่ง เมื่อ
วันที่ 6 มีนาคม 2485 เพื่อจะได้มีการปรับปรุงคณะรัฐมนตรีให้เหมาะสมกับสภาวะสงคราม แต่ก็ได้
ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ จอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีอีก
ครั้งในวันที่ 7 มีนาคม 2485 โดยมีนายพันเอกประยูร ภมรมนตรี (ยศในขณะนั้น) เป็นรัฐมนตรีว่า
การกระทรวงศึกษาธิการและมีนายพันเอกหลวงศุภชลาศัย เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

¹ กระทรวงศึกษาธิการ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507 พิมพ์ในงานครบ
รอบเจ็ดสิบสองปีของกระทรวง 1 เมษายน 2507 หน้า 550

รัฐบาลยุคใหม่ได้แถลงนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดินต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 16 มีนาคม 2485 ซึ่งมีนโยบายเกี่ยวกับการจัดการศึกษาภาคบังคับดังนี้

กระทรวงศึกษาธิการ จะได้นำเอาภารกิจต่อไปนี้... ซึ่งมีศึกษา โดยทั่วไปจะเร่งรัด ส่งเสริมคุณภาพ สมรรถภาพและคุณฐานะของครูให้ดียิ่งขึ้นก็จะปรับปรุงหลักสูตรแบบเรียน ให้เหมาะสมแก่กาลสมัยและให้ไต่ระดับมาตรฐานสม่ำเสมอทั่วราชอาณาจักร สำหรับการศึกษภาคบังคับ จะขยายออกไปตามความประสงค์ของพระ ราชนิยมปฏิบัติประณตศึกษา...

รัฐบาลชุดที่ 11 (1 สิงหาคม 2487-31 สิงหาคม 2488) เนื่องจากจอมพลแปลก พิบูล-สงคราม นายกรัฐมนตรีในรัฐบาลชุดที่ 10 ได้กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่ง เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม 2487 โดยเหตุผลที่ว่า "สภาผู้แทนราษฎรไม่ยอมรับมติพระ รากำหนดระเบียบราชการบริหารนครบาลเพชรบูรณ์กับพระ รากำหนดจัดสร้างชุมชนร่มเกล้า" จึงได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพันตรีดวง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2487 โดยมีนายทวี บุญยเกตุ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการและนายเดโช บุญนาค เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ แต่งตั้งเป็นเพราะว่าประเทศชาติกำลังตกอยู่ในภาวะสงคราม นโยบายของรัฐบาลชุดใหม่ได้แถลงต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 3 สิงหาคม 2487 จึงมีนโยบายในการจัดการศึกษาภาคบังคับโดยเฉพาะ เพียงแต่แถลงนโยบายไว้อย่างกว้าง ๆ ว่า "รัฐบาลนี้จะยึดหลัก 6 ประการของคณะราษฎร เป็นหลักการบริหารราชการแผ่นดิน อาทิเช่น หลักเอกราช หลักรักษาความสงบ หลักเอกราชในทางเศรษฐกิจ หลักสิทธิเสมอภาค หลักเสรีภาพและหลักการศึกษา"

รัฐบาลชุดที่ 12 (31 สิงหาคม 2488-17 กันยายน 2488) เมื่อสภาวะสงครามสิ้นสุดลง และรัฐบาลได้ประกาศสันติภาพ เมื่อวันที่ 16 สิงหาคม 2488 แล้ว พันตรีดวง อภัยวงศ์ นายกรัฐมนตรีก็ได้กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่ง เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2488 จึงได้มีพระบรม-

¹ ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์ รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (2475-2517) หน้า 401

² ก. หน้า 436

³ ก. หน้า 440

ราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้นายท้าว บุญเกตุ ดำรงตำแหน่งนายกรัชมุนตรีและรัชมุนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เมื่อวันที่ 31 สิงหาคม 2488 แต่รัฐบาลชุดนั้นก็เพียงรัฐบาลชั่วคราวเพื่อรอให้หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช มาเป็นนายกรัชมุนตรี และจัดตั้งรัฐบาลชุดใหม่ นโยบายที่รัฐบาลชุดนี้ได้แถลงต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 1 กันยายน 2488 นั้น จึงไม่มีส่วนที่เกี่ยวกับกิจการจัดการศึกษาแต่ประการใด

รัฐบาลชุดที่ 13 (17 กันยายน 2488-31 มกราคม 2489) นายท้าว บุญเกตุ นายกรัชมุนตรีได้กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่ง เมื่อวันที่ 17 กันยายน 2488 และในวันเดียวกันนี้เองก็ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช เป็นนายกรัชมุนตรี โดยมีพระรัตนสารวิศวกรรณ เป็นรัชมุนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

รัฐบาลชุดนี้ได้แถลงนโยบายในแถลงวิหการราชการแผ่นดินต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 19 กันยายน 2488 ซึ่งมีนโยบายในการจัดการศึกษาไว้อย่างกว้าง ๆ ว่า "ในการศึกษา นอกจากพยายามแก้ไขในส่วนที่ถูกกระทบกระเทือนจากการสงครามให้สู่สภาพปกติโดยเร็วแล้ว จะพยายามปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาโดยทั่วไปให้ดีขึ้นและจะเพ่งเล็งถึงที่ธรรมและอนามัยของนักเรียนเป็นสำคัญ ทั้งนี้โดยมีจุดหมายที่จะให้ได้พลเมืองดี เหมาะสมกับชาติที่รักสงบ"²

รัฐบาลชุดที่ 14 (31 มกราคม 2489-24 มีนาคม 2489) นับตั้งแต่การเลือกตั้งครั้งที่ 3 เมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน 2481 แล้ว รัฐบาลก็ไม่ได้จัดให้มีการเลือกตั้งเป็นเวลานาน ทั้งนี้เพราะประเทศชาติตกอยู่ในภาวะสงคราม ซึ่งรัฐบาลก็ใช้วิธีการออกพระราชบัญญัติขยายกำหนดเวลาให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอยู่ในตำแหน่งต่อไปแล้วสองครั้ง ด้วยเหตุนี้เอง เมื่อสภาวะสงครามสิ้นสุดลงแล้ว จึงได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้พระราชกฤษฎีกายุบสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2488 และกำหนดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปครั้งใหม่ภายใน 90 วัน จากการเลือกตั้งทั่วไป เมื่อวันที่ 6 มกราคม 2489 เป็นผลให้มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งได้โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้นายดวง ฉลียงศ์ เป็นนายกรัชมุนตรี โดยมีพระรัตนสารวิศวกรรณ เป็นรัชมุนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

¹ รอง ศยามานนท์ ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ หน้า 228

² ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์ รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (2475-2517) หน้า 476

รัฐบาลชุดนี้ได้นำนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดินต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2489 ซึ่งนำนโยบายในการจัดการศึกษาไว้กับนโยบายในคำอื่น ๆ ว่า

นอกจากนี้ก็จะได้พยายามแก้ปัญหาต่างๆในเรื่องที่เกี่ยวกับ การเงิน การเศรษฐกิจ การครองชีพของราษฎร การรักษาความปลอดภัยภายใน การส่งเสริมการศึกษา การส่งเสริมสมรรถภาพและความเที่ยงธรรมของข้าราชการ ตลอดจนช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสของประชาชนโดยทั่วไป...¹

รัฐบาลชุดที่ 15 (24 มีนาคม 2489-1 มิถุนายน 2489) เนื่องจากรัฐบาลของ นายควง อภัยวงศ์ แพ้คดีในที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรเกี่ยวกับการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองค่าใช้จ่ายของประชาชนในภาวะที่อัน ใญ่ นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์เสนอต่อที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 14 มีนาคม 2489 คณะรัฐมนตรีจึงได้กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่ง เมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2489 ซึ่งก่อนนั้นก็มิพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้นายปรีดี พนมยงค์เป็นนายกรัฐมนตรีในวันที่ 24 มีนาคม 2489 โดยมีนายเถลิง บุญาคเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

รัฐบาลชุดนี้ได้นำนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดินต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2489 โดยมีนโยบายที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาว่า

การศึกษา รัฐบาลเห็นด้วยกับกรมการเข้าร่วมมือของเอกชนในการจัดตั้งโรงเรียนและกาจัดทั่วว่าเราเรียนและในระยะเวลานี้ใกล้เคียงกับเปิดสมัยการศึกษา รัฐบาลจะเอาใจใส่เป็นพิเศษในเรื่อง สถานที่จะเรียนและตำราที่ใช้ในการเรียน รัฐบาลจะจัดการตามความสามารถให้นักเรียนมีที่เรียนและตำราเรียนให้ทั่วถึง...²

รัฐบาลชุดที่ 16 (8-9 มิถุนายน 2489) การประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ในวันที่ 9 พฤษภาคม 2489 เป็นผลให้มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลอีกครั้งหนึ่งเมื่อวันที่ 8 มิถุนายน 2489 แต่ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้นายปรีดี พนมยงค์

¹ ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์ รัฐบาลไทยในรอบสี่สิบสองปี (2475-2517) หน้า 501

² ฎ. หน้า 509

เป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง แต่ก็ยังมีได้มีการประกาศแต่งตั้งคณะรัฐมนตรี นายปรีดี พนมยงค์ ก็จำต้องกราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งในวันที่ ๑ มิถุนายน 2489 ทั้งนี้เนื่องมาจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน 2489

รัฐบาลชุดที่ 17 (11 มิถุนายน 2489-23 สิงหาคม 2489) แม้วานายปรีดี พนมยงค์ จะได้กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน 2489 แล้ว แต่ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้นายปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่งในวันที่ 11 มิถุนายน 2489 โดยมีนายเคอเนน บุนนาคเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

รัฐบาลชุดนี้ได้แถลงนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดินต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 13 มิถุนายน 2489 โดยมีนโยบายเกี่ยวกับการจัดการศึกษาดังนี้

การศึกษา รัฐบาลนี้จะวางแผนการศึกษาชาติใหม่รากฐานถาวร แนวการศึกษาตงแมง เป็นสามขั้นศึกษากับอาชีวศึกษา หลักสูตร คำราเรียนจะปรับปรุงใหม่ให้เหมาะสมกับความต้องการของประเทศและความเป็นอยู่ของท้องถิ่น โดยให้ผู้นับถือการศึกษารู้จักตนควหาเหตุผลและศีลธรรมอันดีงาม ทั้งมีความรู้อันจำเป็นที่จะประกอบอาชีพตามที่ตนต้องการ เฉพาะอย่างยิ่ง ในทางการเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม การศึกษาหลักคือมีคฤถิ ฉะนั้น การศึกษาวิชาครู การบำรุงฐานะของครูให้เป็นที่เคารพนับถือแก่บรรดาศิษย์ จึงเป็นภาระกิจอันยิ่งใหญ่ของกระทรวงศึกษาธิการ...

รัฐบาลชุดที่ 18 (23 สิงหาคม 2489 -30 พฤษภาคม 2490) หลังจากให้นายปรีดี พนมยงค์ได้กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งเมื่อวันที่ 21 สิงหาคม 2489 แล้ว ก็ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 23 สิงหาคม 2489 โดยมีนายเคอเนน บุนนาคเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

รัฐบาลชุดนี้ได้แถลงนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดินต่อที่ประชุมรัฐสภา ในวันที่ 26 สิงหาคม 2489 โดยกล่าวถึงนโยบายในการจัดการศึกษาไว้ว่า

การศึกษาและการพระศาสนา รัฐบาลนี้จะดำเนินงานการวางแผนการศึกษาชาติ ต่อจาก

¹ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประ มูรัฐสภา พ.ศ. 2489 และ พ.ศ. 2490 หน้า 15

ที่รัฐบาลชุดก่อนดำเนินการค้างอยู่และจะปรับปรุงหลักสูตรกับตำราเรียนให้เหมาะสมกับความ
ความต้องการของประเทศและความเป็นอยู่ของท้องถิ่น โดยให้ผู้ที่รับการศึกษามีความรู้
อันจำเป็นแก่การประกอบอาชีพและรู้จักคนหาเหตุผลทั้งที่ควรและไม่ควร ทั้งต้องอาศัยการ
ศึกษาช่วยด้วย... เกี่ยวกับฐานะของครู ซึ่งได้ปรับปรุงขึ้นมาแต่รัฐบาลชุดก่อนนั้น
รัฐบาลชุดนี้จะเป็นงานต่อ เฉพาะอย่างยิ่งในการปรับปรุงครูประชาบาลให้เป็นชา-
ราชากร ตามคุณสมบัติและเพิ่มความรู้และการให้ความรู้เพิ่มเติมแก่ครูประชาบาลให้มาก
ขึ้นเป็นพิเศษ...

รัฐบาลชุดที่ 19 (30 พฤษภาคม 2490- 6 พฤศจิกายน 2490) นายควง อภัยวงศ์
ในนามหัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์กับคณะ ได้เสนอญัตติให้มีการเปิดอภิปรายทั่วไปเกี่ยวกับการปฏิบัติ
งานตามนโยบายของรัฐบาลพลเรือตรีถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ สมาชิกวุฒิสภาได้เปิดประชุม
และให้มีการอภิปรายเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างกว้างขวาง เมื่อวันที่ 19-27 พฤษภาคม 2490 โดยไม่เว้นวันหยุดราชการ
แม้ว่าในการลงมติหลังจากที่ได้เปิดอภิปรายทั่วไป สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจะลงมติไว้วางใจ -
รัฐบาลก็ตาม แต่คณะรัฐมนตรีก็ได้กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่ง เมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม
2490 อย่างไรก็ดี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก็ได้ลงมติเลือกพลเรือตรีถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์
เป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พลเรือตรีถวัลย์ ชำ-
รงนาวาสวัสดิ์เป็นนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม 2490 โดยมีนายเคื่อน บุณนาคเป็น
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการและนายวิโรจน์ กมลพันธ์ เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวง
ศึกษาธิการ

รัฐบาลชุดนี้ได้แถลงนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดินต่อที่ประชุมรัฐสภา ในวันที่
5 มิถุนายน 2490 ซึ่งมีนโยบายเกี่ยวกับการจัดการศึกษากังนี้

การศึกษา รัฐบาลจะจัดการฝึกหัดครูให้ได้ทั้งปริมาณและคุณภาพ จะส่งเสริมโรงเรียน
ราษฎร์ใหม่ฐานะและคุณภาพดีขึ้น จะเพิ่มสถานที่เล่าเรียนในโรงเรียนรัฐบาลขึ้นอีกและ
จะจัดการศึกษาให้เปล่าในโรงเรียนรัฐบาล โดยวิธีคัดเลือกนักเรียนที่เรียนดีเข้าเรียน

¹ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมรัฐสภา พ.ศ. 2489 และ พ.ศ.
2490 หน้า 117

จะส่งเสริมและยกย่องโรงเรียนประชาบาลและเทศบาลใหม่คุณภาพดีขึ้น เพิ่มพูนความรู้
ภาคบังคับให้คงศึกษาให้สูงขึ้น ทั้งนี้จะขยายเป็นระยะ ๆ และเป็นห้องที่ไป จะปรับปรุง
อาชีวศึกษา โดยวางโครงการอาชีวศึกษาให้เหมาะสมกับท้องถิ่นและจัดให้มีอาชีวศึกษา
ภาคบังคับขึ้น ทั้งจะจัดอาชีวศึกษาแทรกในหลักสูตรสามัญศึกษาตามสมควร และจัดอาชีว-
ศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ขึ้นด้วย...¹

รัฐบาลยุคที่ 20 (10 พฤศจิกายน 2490-6 กุมภาพันธ์ 2491) ควบคุมคณะทหารที่เรียก
ตนเองว่า "คณะรัฐประหาร" ให้ทำการยึดอำนาจการปกครองแผ่นดิน เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน
2490 โดยเหตุผลที่ว่า ประเทศชาติตกอยู่ในภาวะการขาดแคลนอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ
และการดำเนินงานของรัฐบาลประสพกับความล้มเหลว หลังจากนั้นก็ได้ทรงพระกรุณาโปรด-
เกล้าฯ ให้ประกาศใช้ "รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490"
เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน 2490 โดยมีบทบัญญัติกำหนดให้มีการแต่งตั้งสมาชิกวุฒิสภาภายในเวลา
15 วันและกำหนดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรภายในเวลา 90 วัน² พร้อมทั้งนั้นได้
มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้นายจวง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี ในวันที่ 10
พฤศจิกายน 2490 โดยมีนายเลื่อน ศรภักย์วานิช เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

รัฐบาลชุดนี้ได้แถลงนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดินต่อที่ประชุมวุฒิสภา เมื่อวันที่
27 พฤศจิกายน 2490 โดยเน้นนโยบายในการจัดการศึกษาดังนี้

การศึกษาและการพระศาสนา

- 1) จะส่งเสริมการศึกษาของประชาชนให้ก้าวหน้าทั้งในจำนวนปริมาณและคุณภาพให้
เหมาะสมแก่การที่จะเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย
- 2) จะปรับปรุงหลักสูตรให้เหมาะสมกับสภาพและความแวดล้อมของประเทศ
- 3) จะอบรมให้ศีลธรรมจรรยาของนักเรียนและภาคชนวินัย

¹ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมรัฐสภา พ.ศ. 2489 และ พ.ศ.
2490 หน้า 343

² "รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490" รวมรัฐ-
ธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลเอกหลวงสุโขทัยสารภณกร
11 มิถุนายน 2511 หน้า 64-65

4) จะจัดหาหนังสือ ตำราเรียนให้เพียงพอแก่ความต้องการ

5) จะบำรุงส่งเสริมฐานะครู...

รัฐบาลชุกชี 21 (21 กุมภาพันธ์ 2491-8 เมษายน 2491) การเลือกตั้งทั่วไป เมื่อวันที่ 29 มกราคม 2491 เป็นผลให้มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลอีกครั้งหนึ่ง แต่ก็ได้ทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้นายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง โดยมีหม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

รัฐบาลชุกชีได้แถลงนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดินต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2491 ซึ่งมีนโยบายเกี่ยวกับการจัดการศึกษาดังนี้

การศึกษาและการพระศาสนา รัฐบาลมีนโยบายที่จะบรมจิติใจของประชาชนให้เป็นผู้พลเมืองดีแห่งระบอบประชาธิปไตย ควบคุมการไหลการที่เข้าไปในทางที่จะให้พลเมืองรู้จักสิทธิและหน้าที่ของตน สามารถประกอบสัมมาชีพ เป็นพึ่งตนเองและแก่ประเทศชาติส่วนรวม เพื่อการที่จะได้

1) เพิ่มจำนวนครู ทั้งปรับปรุงอาชีพครูให้ เป็นอาชีพที่มีรายได้สม เกียรติและมีความหวังที่จะโลกก้าวหน้า กับส่งเสริมความรู้และกวดขันวินัยและสมรรถภาพของครูให้ดียิ่งขึ้น

2) บูรณะและเริ่มจำนวนสถานศึกษา

3) จัดหาหนังสือ ตำราเรียนและอุปกรณ์อย่างอื่นในการศึกษาอบรมให้พลเมือง ตามกำลังแห่งงบประมาณ...

5) จัดให้มีโครงการบูรณะการศึกษาของชาติในรูปแบบใหม่การถาวร...

รัฐบาลชุกชี 22 (8 เมษายน 2491- 23 เมษายน 2491) คณะรัฐมนตรีในรัฐบาลชุกชี 21 ได้กราบบังคมทูลขอขจากษัตริย์ เมื่อวันที่ 8 เมษายน 2491 โดยอ้างเหตุผลว่า "คณะรัฐประหาร 8 พฤษภาคม 2490" ได้บังคับให้ทูลออกภายในเวลา 24 ชั่วโมง³ และใน

¹ ประเสริฐ บัณฑิตกุล รัชกาลไทยในรอบสี่สิบสองปี (2475-2507) หน้า 591

² สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมรัฐสภา สมัยสามัญครั้งที่ 1 พ.ศ. 2491

หน้า 11-12

³ ประเสริฐ บัณฑิตกุล ล.ก. หน้า 612

วันเดียวกันนี้เอง ก็ได้พระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้จอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี โดยให้เอาหม่อมราชวงศ์ ชำนาญเข็ญ (หม่อมไชยเข็ญ) เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

รัฐบาลชุดนี้ได้ออกนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดิน เมื่อวันที่ 21 เมษายน 2491 โดยมีนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาว่า

รัฐบาลนี้จะตั้งใจเป็นพิเศษในเรื่องการศึกษาของประชาชน จะพยายามให้พลเมืองได้รับการศึกษาโดยทั่วหน้ากัน โดยหารู้จักโรงเรียนต่างจากโรงเรียนและประชาบาลเพิ่มขึ้น ทั้งปรับปรุงสมรรถภาพและเงินได้ของครู ช่วยโรงเรียนเอกชนรัฐบาลก็จะสนับสนุนให้เพิ่มสูงขึ้นทั้งคุณภาพและปริมาณ...

รัฐบาลชุดที่ 23 (25 มิถุนายน 2492- 29 พฤศจิกายน 2494) เนื่องจากการที่ได้มีพระบรมราชโองการให้ประกาศใช้ "รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2492" เมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2492 และการที่รัฐบาลได้จัดให้มีการเลือกตั้งใหม่เริ่มตามห้วงเวลาของรัฐธรรมนูญในท้องที่ 19 จังหวัด เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน 2492² เป็นผลทำให้มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลอีกครั้งหนึ่ง แต่งตั้งให้จอมพลแปลก พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน 2492 โดยมีหม่อมราชวงศ์ ชำนาญเข็ญ สวัสดิ์เกียรติเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

รัฐบาลชุดนี้ได้แถลงนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดินต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2492 โดยมีนโยบายในการจัดการศึกษาบางตอนดังนี้

การศึกษา รัฐบาลนี้ถือว่า การส่งเสริมและบำรุงการศึกษาอบรมประชาชนเป็นสิ่งสำคัญลำดับแรก จะพยายามให้ประชาชนได้รับการศึกษาระดับทั่วถึงกันทุกประเภททุกวัย โดย...

¹ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยสามัญครั้งที่ 1 พ.ศ. 2491

² ประเสริฐ ปัทมสุคนธ์ รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (2475-2517) หน้า 644

4) จะตั้งโรงเรียนรัฐบาลและประชาบาลเพิ่มขึ้นให้เพียงพอความต้องการของประชาชน ตามลำดับแห่งความจำเป็น

5) จะเพิ่มจำนวนครูอาจารย์ตลอดจนปรับปรุงสมรรถภาพของครู อาจารย์ ให้เหมาะสมแก่กาลสมัย...

9) จะยึดหลักเป็นทางปฏิบัติว่า รัฐมีหน้าที่ให้การศึกษามอบแก่ประชาชนพลเมืองทุกคนโดยไม่ทรงเสียค่าเล่าเรียนและช่วยเหลือให้เครื่องอุปการะการศึกษาตามสมควร...

นโยบายในการจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษา พ.ศ. 2485-2493 ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้พอจะสรุปได้ว่า รัฐบาลในช่วงเวลานี้ไม่ถอยหนีนโยบายในการจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาโดยเด็ดขาด มีเพียงรัฐบาลชุดที่ 10 (7 มีนาคม 2485- 1 สิงหาคม 2485) เท่านั้น ที่เมื่อนโยบายในการจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษา โดยเฉพาะการศึกษาระดับมัธยมศึกษาออกไปตามความประสงค์ของพระราชบัญญัติประถมศึกษา หลังจากนั้นแล้ว คงเนื่องมาจากประเทศชาติได้รับความเสียหายจากสงครามอันเป็นผลกระทบกระเทือนต่อการจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษา นโยบายในการจัดการศึกษาจึงเป็นไปในแนวทางที่จะปรับปรุงการศึกษาให้ดีขึ้นทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ

โดยเฉพาะ หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อรัฐบาลพยายามที่จะปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาให้ดีขึ้น นโยบายของรัฐบาลส่วนมากก็เน้นหนักในด้านการปรับปรุงคุณภาพของการศึกษา โดยเฉพาะ การปรับปรุงฐานะครูประชาบาลให้เป็นข้าราชการ เพื่อให้เท่าเทียมกับครูในโรงเรียนรัฐบาลและข้าราชการประเภทอื่น ทั้งนี้ก็เพื่อทำให้คุณภาพของการศึกษาในระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับดีขึ้น นอกจากนี้ก็มีนโยบายที่จะปรับปรุงหลักสูตร แบบเรียนตลอดจนแผนการศึกษาชาติ เพื่อให้เหมาะสมแก่กาลสมัยและเป็นผลให้คุณภาพของการศึกษาและการศึกษาระดับมัธยมศึกษาดีขึ้นด้วย

ส่วนการดำเนินงานตามนโยบายที่ได้แถลงไว้ จะสำเร็จมากน้อยเพียงใดหรือไม่นั้น จะได้กล่าวถึงอีกในตอนต่อไป

¹ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทน สมัยสามัญครั้งที่ 1 พ.ศ. 2492 หน้า 21-22

2. การดำเนินงานการศึกษาค้นคว้าวิจัย จาก พ.ศ. 2485-2493

2.1. การศึกษาค้นคว้าให้สอดคล้องกับนโยบายทางการเมืองในระหว่างสงครามโลก-
ครั้งที่ 2 นโยบายทางการเมืองที่สำคัญประการหนึ่งของรัฐบาลในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2
 ก็คือ นโยบายการสร้างชาติของจอมพลแปลก พิบูลสงคราม ซึ่งแนวนโยบายในการสร้างชาติ
 เพื่อให้ชาติไทยเจริญก้าวหน้าและเป็นชาติมหาอำนาจนับ มีหลักการสำคัญ ๆ ดังที่ปรากฏในคำ
 ปราศรัยของจอมพลแปลก พิบูลสงคราม ¹ ว่า

การสร้างชาติ มีความหมายกว้างใหม่ไพศาล เริ่มแต่ประชากรของชาติจะต้องสร้างตัว
 ของตนเองให้เข้มแข็งเมืองขึ้นมากอน กล่าวคือ มีวิชาที่มี มีศิลปะ มีอนามัย มี
 การแต่งกายอันเรียบร้อย มีที่พักอาศัย และมีที่ว่างมากแก่ เหลลานเป็นต้น เมื่อพล-
 เมืองทุกคนมีสภาพเป็นดังกล่าวนั้นแล้ว ชาติย่อมจะเป็นหน่วยรวมที่มีตั้งสมบูรณ์ ประชาชน
 ก็สามารถช่วยกันประกอบงานส่วนกลางของชาติ ให้วันการรุ่งเรืองต่อไปได้อย่างไม่
 ต้องสงสัย...¹

การสร้างชาติของจอมพลแปลก พิบูลสงคราม นั้น ได้เริ่มดำเนินการมาบ้างแล้วก่อน
 สงครามโลกครั้งที่ 2 ก็คือตั้งจอมพลแปลก พิบูลสงคราม เข้ามาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี
 ครั้งแรกเมื่อวันที่ 16 ธันวาคม 2481 แม้ว่าในขณะเวลานั้น แนวนโยบายของรัฐบาลจอมพล-
 แปลก พิบูลสงครามจะไม่แตกต่างไปจากแนวนโยบายของรัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดาหรือ-
 พระยาพหลพลพยุหเสนามากนัก เพราะคำจำกัดความในหลัก 6 ประการของคณะราษฎรเป็นสิ่งสำคัญ แต่
 วิธีดำเนินงานตามนโยบายนั้นก็แตกต่างกันมาก เพราะจอมพลแปลก พิบูลสงครามเน้นหนักไปใน
 ด้านการสร้างชาติคือ ทำนุบำรุงประเทศให้ก้าวหน้าเพื่อประโยชน์ของประชาชนชาวไทย ให้เป็น
 ผู้มีวัฒนธรรมและประกอบอาชีพโดยสุจริต โดยใช้กฎหมายและรัฐนิยมเป็นเครื่องมือสนับสนุนนโยบาย²

¹ แดมสุข นุ่มนนท์ "เมืองไทยยุคเชลยผู้นำ" วารสารธรรมศาสตร์ 1: 124-125
 มิถุนายน-กันยายน 2519 (อ้างอิงมาจาก ประมวลคำปราศรัยและสุนทรพจน์ของ พนม ทาน
จอมพล ป. พิบูลสงคราม (ฉบับที่ 2) หน้า 3 ของกรมโศกนาถการ)

² รอง ศยามานนท์ ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ หน้า 106

การประกาศใช้รัฐธรรมนูญของรัฐบาลจอมพลแปลก พิบูลสงครามมีได้เริ่มมาตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2482 ถึงเดือนมกราคม 2485 มีรัฐธรรมนูญประกาศใช้ทั้งสิ้น 12 ฉบับ เป็นที่เห็นว่า รัฐธรรมนูญฉบับที่ 1 เรื่อง การใช้ชื่อประเทศประชาชน และสัญชาติ ฉบับที่ 2 เรื่องการป้องกันภัยที่จะบังเกิดแก่ชาติ ฉบับที่ 3 เรื่องการเรียกชื่อภาษาไทย ฯลฯ แม้ว่ารัฐธรรมนูญจะไม่ใช่อุบายที่ประณีตพิถีพิถัน แต่ก็เป็นที่พอใจของรัฐบาลที่ประชาชนจะพอใจกับชีวิตปัจจุบันนี้

การสร้างชาติตามแผนการนำไทยไปสู่ความเป็นชาติมหาอำนาจนั้น จอมพลแปลก พิบูลสงครามได้เห็นความสำคัญของการจัดการศึกษาและการดำเนินกิจการของกระทรวงศึกษาธิการเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการดำเนินงานตามนโยบายให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย ก็จึงเห็นได้จากคำปราศรัยของจอมพลแปลก พิบูลสงครามที่กล่าวในที่ประชุมที่มหาวิทยาลัยจังหวัดหัวพระราชอาณาจักรประจำปี พ.ศ. 2484 เมื่อวันที่ 28 กันยายน 2484 ถึงมีข้อความบางตอนว่า

กระทรวงศึกษาธิการเป็นกระทรวงแรกที่ใคร่ความดีมีศุข เติบโตพร้อมกับรัฐบาลในเรื่องการอบรมข้าราชการในเวลาที่จะต้องสร้างชาติ โดยเฉพาะในแนวการสร้างชาติกระทรวงศึกษาธิการยอมเป็นกระทรวงที่สำคัญที่สุด การหมิ่นเหยียดเราจะสามารถทำอะไรได้โดยอยู่ทางการศึกษา... การศึกษาเป็นแหล่งแรกที่สร้างทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นได้สำเร็จ... ความประสงค์ของการศึกษาที่แท้จริงอยู่ที่การที่จะให้เด็กเกิดมา ก็คือสามารถสร้างตนเองแล้วเป็นหนทางสร้างชาติไปด้วยสมัยนี้ เรากำลังต้องการความก้าวหน้าในการสร้างชาติให้รุ่งเรือง เราจำเป็นต้องให้การศึกษแก่ประชาชนในภายสามารถเลี้ยงตัวเองได้ โดยไม่ต้องพึ่งผู้อื่นเขา ถ้าหากเราเลี้ยงตนเองไม่ได้ เราก็หวังไม่ไว้ว่า เราจะสามารถรักษาเอกราชไทยอย่างทุกวันนี้หรือไม่ก็ไม่ทราบ...

เมื่อนายกรัฐมนตรีเห็นความสำคัญของกระทรวงศึกษาธิการและท รัศึกษาที่มีผลต่อนโยบายในด ารสร้างชาติดังกล่าวนั้น กระทรวงศึกษาจึงได้ดำเนินงานเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายการสร้างชาติ ซึ่งมีที่สำคัคือพอจะกล่าวถึงดังนี้

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2484 ส่วนกลาง (กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 4 เล่มที่ 28 เรื่องการประมุขที่มหาวิทยาลัยจังหวัด พ.ศ. 2484 28 กันยายน 2484

2.1.1 การจัดการศึกษาผู้ใหญ่ เหตุผลสำคัญที่ทางรัฐบาลจำเป็นต้องกำเนิ
 งานการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้นมีอยู่ 3 ประการ คือ เหตุผลทางด้านการศึกษา เหตุผลทางด้านกา
 ปกครองและเหตุผลทางด้านการเมือง ซึ่งเหตุผลทางด้านการศึกษา เหตุผลทางด้านกา
 ปกครองและเหตุผลทางด้านการเมือง นี้เหตุผลทางด้านการศึกษาเมืองก็เพราะประเทศที่มีพลเมือง
 ใหญ่หนึ่งสือเป็นส่วนมากหรือพูดภาษาว่าแตกต่างกันมากย่อมเป็นจุดอ่อนแอในการรวมชาติ ประเทศ
 ที่มีพลเมืองใหญ่หนึ่งสือโดยทั่วถึงกัน ย่อมจะสามารถดำเนินงานการสร้างชาติให้ก้าวหน้าได้เร็วกว่า
 ประเทศที่มีพลเมืองใหญ่หนึ่งสือ² ความสำเร็จและความล้มเหลวของระบอบประชาธิปไตยขึ้นอยู่กับ
 กับการจัดการศึกษาของประชาชนเป็นอย่างมาก

เพื่อผลประโยชน์ในทางบ้านการเมืองและการสร้างชาติเอง ทำให้รัฐบาลและกระทรวง
 ศึกษาธิการของ เรงรัคการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ เพื่อให้ประชาชนได้รู้หนังสือ อานออกเขียนได้ ภู
 จักหน้าที่ของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ตลอดจนการรู้จักการประกอบอาชีพเมืองตน ทั้งนี้
 เพราะพระราชนิพนธ์ที่ประณตศึกษา เป็นการบังคับเด็กที่อยู่ในวัยเลาเรียนให้เข้าเลาเรียนเท่านั้น
 มิได้บังคับผู้ใหญ่ให้เข้าเรียนด้วย ผู้ที่มีอายุพ้นเกณฑ์บังคับศึกษาพระราชนิพนธ์แล้วจึงไม่มีโอกาสเข้า
 เลาเรียนเลย

นโยบายเกี่ยวกับการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ เพื่อให้ชาวออกเขียนได้มีมาก่อนรัฐบาลของ
 จอมพลแปลก พิบูลสงคราม แล้ว แต่ก็ไม่ได้มีการจัดทำร่างแท้จริง เมื่อจอมพลแปลก พิบูลสงคราม
 เข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรีแล้ว จึงได้เร่งรัดให้กระทรวงศึกษาธิการกำเนิงานการศึกษาผู้ใหญ่เป็น
 การเร่งควม ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายทางการเมืองที่เรียกว่า การสร้างชาตินั้นเอง

การศึกษาผู้ใหญ่ที่กระทรวงศึกษาธิการได้กำเนิการว่าทำอยู่ในช่วงเวลานั้นมีหลายระดับ
 แต่ได้จัดทำขึ้นอย่างกว้างขวางที่สุด การศึกษาภาคหลักมีฐานตั้ง เป็นการสอนในระดับที่มุ่งใหญ่
 เรียนออกเขียนได้ ภูจักหน้าที่ของพลเมืองก็ในระบอบประชาธิปไตย และรู้จักการอาชีพเมือง-
 ตน มีการแบ่งการเรียนออกเป็น 2 ภาค คือภาคต้นกับภาคปลาย ใช้เวลาเรียนทั้งหมดภาคละ
 6 เดือน จัดการเรียนการสอนในตอนเช้าหรือตอนกลางวัน สัปดาห์ละ 3-5 วัน วันละ 1-2

¹ แผนกเกษม กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2484
 ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 4 ตอนที่ 28 เรื่องการประชุมที่ปรึกษาธิการจังหวัด พ.ศ.

2484
 2
 ฎ.

ชั่วโมง ผู้สำเร็จภาคนี้จะได้ความรู้ภาษาไทยเทียบเท่ากับระดับปีที่ 4 การเข้าเรียนในโรงเรียนประเภทนี้ ผู้เรียนไม่ทรงเสียค่าเล่าเรียนหรือค่าธรรมเนียมใด ๆ เลย การจัดการศึกษาผู้ใหญ่รัฐบาลไทยเริ่มต้นการในปี พ.ศ. 2483 ด้านความเจริญก้าวหน้าของงานการศึกษาผู้ใหญ่จะเห็นได้จากจำนวนโรงเรียน นักศึกษาและจำนวนผู้จบการศึกษาภาคหลักมูลฐานในตาราง 33

ตาราง 33 จำนวนโรงเรียน นักศึกษาและผู้จบการศึกษาภาคหลักมูลฐานจาก พ.ศ. 2485-2493

พ.ศ.	จำนวนโรงเรียน	จำนวนนักศึกษา	จำนวนผู้จบการศึกษาภาคหลักมูลฐาน	หมายเหตุ
2483	1,776	103,491	—	
2484	6,191	366,210	102,753	
2485	6,758	467,440	290,861	
2486	13,167	912,042	655,610	
2487	11,498	710,150	700,462	
2488	1,419	67,573	25,716	
2489	606	33,487	28,450	
2490	694	28,147	26,210	
2491	455	26,041	18,745	
2492	607	34,999	15,716	
2493	633	36,069	16,027	

ที่มา กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ รายงานการศึกษา พ.ศ. 2485-2497 และสถิติการศึกษา 12 ปี หน้า 77-78

จากตาราง 33 จะเห็นได้ว่า ในช่วงแรกของการดำเนินงานการศึกษาผู้ใหญ่ นั้น กิจกรรม

ได้เจริญความสามัคคีแห่งรวมเร้า ก็จึงเห็นได้จากจำนวนโรงเรียนและจำนวนนักศึกษาผู้ใหญ่ ที่ได้เพิ่มขยายอย่างรวดเร็ว (ดูตาราง 33 ประกอบ) ทั้งนี้คงเป็นเพราะรัฐบาลในช่วงเวลานั้น มีความประสงค์ จะให้ประชาชนในเมืองได้มีงานทำอย่างเต็มที่ ได้ใช้มากที่สุด เพื่อจะได้เป็นประโยชน์ต่อนโยบายการสร้างความมั่นคง แรกหลังจากที่การเปลี่ยนแปลงรัฐบาลในปี พ.ศ. 2487 แล้ว จำนวนโรงเรียนและจำนวนนักศึกษาผู้ใหญ่ได้ลดลงอย่างรวดเร็วในปี พ.ศ. 2488 ทั้งนี้ก็เพราะ รัฐบาลที่เข้ามาบริหารประเทศในเวลาต่อมาได้เปลี่ยนแปลงนโยบายทางการเมืองไป ประกอบกับประเทศชาติได้ตกอยู่ในภาวะสงครามอย่างรุนแรง โดยเฉพาะในปลายปี พ.ศ. 2487 ประเทศไทยถูกโจมตีทางอากาศจากเครื่องบินทิ้งระเบิดของอเมริกา เพื่อรบกวนการศึกษา และเกิดความขาดแคลนโดยทั่วไป รัฐบาลจึงจำเป็นต้องเรียกจัดการศึกษาผู้ใหญ่ในบางท้องที่ เห็นว่า สถานการณ์ไม่เหมาะสมที่จะทำเนืองงานต่อไปได้

อย่างไรก็ดี เมื่อภาวะสงครามสิ้นสุดลงและนโยบายการสร้างความชาติได้ดำเนินเล็กไปตามภาวะทางการเมืองแล้ว การทำเนืองงานเกี่ยวกับการศึกษาผู้ใหญ่ก็ไม่บังเกิดผลมากนัก แม้ว่ารัฐบาลจะมีนโยบายในการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ให้กว้างขวางออกไปอยู่ตลอดเวลา (ดูตาราง 33)

การจัดการศึกษาผู้ใหญ่อย่างจริงจังเพื่อให้มี เกิดผลดีผลดียิ่งขึ้นนโยบายทางการเมืองของรัฐบาลจอมพลแปลก พิบูลสงครามในช่วงเวลานี้ นั้นว่ามีผลส่งเสริมต่อการรู้หนังสือของประชาชนชาวไทยอยู่มาก ดังปรากฏว่า ในปี พ.ศ. 2490 ประเทศไทยมีผู้รู้หนังสือเพียงร้อยละ 31.20 แต่หลังจากที่รัฐบาลได้เร่งรัดการจัดการศึกษาไม่ว่าการศึกษาในระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับและการจัดการศึกษาผู้ใหญ่อย่างจริงจังแล้ว จำนวนผู้รู้หนังสือก็เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 53.80 ในปี พ.ศ. 2490 การที่จำนวนผู้รู้หนังสือได้เพิ่มขึ้นมากในช่วงเวลาดังกล่าวก็คงเนื่องมาจาก การขยายการศึกษาในระดับประถมศึกษาออกไปอย่างกว้างขวางและมีการศึกษาผู้ใหญ่เป็นส่วนช่วยอีกแรงหนึ่งด้วยนั่นเอง²

¹ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ รายงานการศึกษา พ.ศ. 2485-2497 และสถิติการศึกษา 12 ปี หน้า 71

² " ก. หน้า 70-72

2.1.2 การยอมรับนักเรียนไทยเป็นผู้มีระเบียบวินัย การดำเนินงานการศึกษา

เพื่อเป็นการส่งเสริมนโยบายการสงเคราะห์ชาติที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การยอมรับเยาวชนของชาติให้เป็นผู้มีระเบียบวินัย ดังนัยกึ่งเนื่องมาจากว่า สงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เกิดขึ้นในทวีปยุโรปแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ. 2482 และในปี พ.ศ. 2483 ประเทศโลกก็เกิดการติดขัดกับฝรั่งเศส เกี่ยวกับดินแดนอินโดจีน รัฐบาลจึงเห็นความจำเป็นที่จะต้องยอมรับเยาวชนของชาติให้เป็นผู้มีระเบียบวินัย มีจิตใจเข้มแข็งพร้อมที่จะเผชิญกับเหตุการณ์ความรุนแรงและภาวะสงครามได้ ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2483 คณะรัฐมนตรีจึงได้มีมติวางหลักเกณฑ์ในการจัดตั้งยุวชนทหารขึ้นในโรงเรียนเพิ่มจากลูกเสือที่มีอยู่ก่อนแล้ว โดยกำหนดให้นักเรียนที่กำลังเรียนอยู่ในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 หรือต่ำกว่านั้นลงมาเป็นลูกเสือ ส่วนนักเรียนที่เรียนอยู่ในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 หรือสูงกว่านั้นขึ้นไปให้เป็นยุวชนทหาร ทั้งนี้เพื่อให้เด็กนักเรียนรุ่นเล็กได้ฝึกฝนวิชาลูกเสืออันเป็นการอบรมเกี่ยวกับจิตใจและนักเรียนรุ่นใหญ่ได้ฝึกฝนวิชาทหารเพื่อจะได้เป็นกำลังสำคัญของชาติสืบไปในภายหน้า การจัดตั้งยุวชนทหารและลูกเสือขึ้นอย่างกว้างขวางดังกล่าวเพื่อที่จะอบรมเด็กให้เป็นผู้มีระเบียบวินัย มีจิตใจเข้มแข็ง เพาะสมกับภาวะสงครามและนโยบายในการสร้างชาติตนเอง

ส่วนแนวนโยบายในการอบรมสั่งสอนเด็กเรียนนั้น นอกจากที่จะมุ่งให้นักเรียนมีความรู้ อานอกเข้านได้ รู้จักหน้าที่ของพลเมืองดีและรู้จักการประกอบอาชีพแล้ว รัฐบาลยังมีแนวนโยบายที่จะอบรมสั่งสอนนักเรียนให้เป็นผู้มีระเบียบวินัย มีจิตใจเข้มแข็ง พร้อมที่จะร่วมมือกับรัฐบาลในการสร้างชาติและพร้อมที่จะเป็นทหารอันแก่กล้าในวันข้างหน้าด้วย ดังจะเห็นได้จากคำปราศรัยของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการที่กล่าวในที่ประชุมที่ข้าราชการจังหวัด เมื่อวันที่ 25 กันยายน 2484 ที่มีข้อความบางตอนว่า

การอบรมเด็กให้เป็นพลเมืองดีและให้มีจิตใจเข้มแข็งนั้นเป็นของคู่กันไป แนวการปลูกฝังนิสัยและวินัยการปฏิบัติดังนี้... การวางรากและนิสัยของเด็ก การอบรมในหน้าที่พลเมืองดี การอบรมจิตใจในเบ็ดเตล็ด มีการอบรมไม่มีการเบียดเบียนทั้งและมีวินัยแก่กล้าและแน่นแฟ้น มีความทรหดอดทน ความกล้าหาญ ความเฉลียวฉลาด ความสมัครสมานและความร่วมมือ

¹ กระทรวงศึกษาธิการ ประวัติดกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507 พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบรอบเจ็ดสิบสองปีของกระทรวง 1 เมษายน 2507 หน้า 433

2.1.2 การยอมรับนักเรียนให้เป็นผู้มีระเบียบวินัย การดำเนินงานการศึกษา เพื่อเป็นการส่งเสริมนโยบายการสร้างชาติที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การยอมรับเยาวชนของชาติ ให้เป็นผู้มีระเบียบวินัย ทั้งนี้เกิดเนื่องจากว่า สงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เกิดขึ้นในทวีปยุโรปแล้ว ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2482 และในปี พ.ศ. 2483 ประเทศโลกก็เกิดการรุมเร้ากับฝรั่งเศสเกี่ยวกับดินแดน อินโดจีน รัฐบาลจึงเห็นความจำเป็นที่จะต้องยอมรับเยาวชนของชาติให้เป็นผู้มีระเบียบวินัย มี จิตใจเข้มแข็งพร้อมที่จะเผชิญกับเหตุการณ์ความรุนแรงและภาวะสงครามได้ ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2483 คณะรัฐมนตรีจึงได้มีมติวางหลักเกณฑ์ในการจัดตั้งยุวชนทหารขึ้นในโรงเรียนเพิ่มจากลูกเสือที่มีอยู่ก่อนแล้ว โดยกำหนดให้นักเรียนที่กำลังเรียนอยู่ในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 หรือต่ำกว่านั้นลงมาเป็นลูกเสือ ส่วนนักเรียนที่เรียนอยู่ในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 หรือสูงกว่านั้นขึ้นไปให้เป็นยุวชนทหาร ทั้งนี้เพื่อให้นักเรียน รุ่นเล็กได้ฝึกฝนวิชาลูกเสืออันเป็นการยอมรับเกี่ยวกับจิตใจและนักเรียนรุ่นใหญ่ได้ฝึกฝนวิชาทหารเพื่อ จะได้เป็นกำลังสำคัญของชาติสืบไปในภายหน้า การจัดตั้งยุวชนทหารและลูกเสือขึ้นอย่างกว้างขวาง นี้ก็เพื่อให้ยอมรับเด็กให้เป็นผู้มีระเบียบวินัย มีจิตใจเข้มแข็ง เหนือกว่าสมกับภาวะสงครามและ นโยบายในการสร้างชาตินั่นเอง

ส่วนแนวนโยบายในการยอมรับสองเหล่าเรียนนั้น นอกจากที่จะมุ่งให้นักเรียนมีความรู้ อานอดิเรกเขียนได้ รู้จักหน้าที่ของพลเมืองดีและรู้จักการประกอบอาชีพแล้ว รัฐบาลยังมีแนวนโยบาย ที่จะยอมรับสองเหล่าเรียนให้เป็นผู้มีระเบียบวินัย มีจิตใจเข้มแข็ง พร้อมที่จะร่วมมือกับรัฐบาลในการสร้างชาติและพร้อมที่จะเป็นทหารอันกล้าในอันข้างหน้าด้วย ดังจะเห็นได้จากคำปราศรัย ของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการที่กล่าวในที่ประชุมศึกษาธิการจังหวัด เมื่อวันที่ 25 กันยายน 2484 ที่มีข้อความบางตอนว่า

การยอมรับเด็กให้เป็นพลเมืองดีและให้มีความจิตใจเข้มแข็งนั้นเป็นของคู่กันไป แนวการปลูกฝังนิสัยและวินัยควรปฏิบัติดังนี้... การวางรากและนิสัยของเด็ก การยอมรับในหน้าที่พลเมืองดี การยอมรับจิตใจเป็นทหาร มีการยอมรับในการเสียสละและมีวินัยเด็กซาดและแน่นแฟ้น มีความทรหดอดทน ความกล้าหาญ ความเฉลียวฉลาด ความสมัครสมานและความร่วมมือ

¹ กระทรวงศึกษาธิการ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507 พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบรอบเจ็ดสิบสองปีของกระทรวง 1 เมษายน 2507 หน้า 433

อย่างไรก็ดี การดำเนินงานเกี่ยวกับกรอบมรดกสองเด็กนักเรียนให้เป็นผู้มีระเบียบวินัย มีจิตใจเข้มแข็งนี้ ก็ไม่ปรากฏหลักฐานที่เป็นเอกสารในโอกาสก่อนว่าประสบผลสำเร็จมากนัก เพียงใด

2.1.3 การเร่งรัดการเรียนรู้ภาษาไทย นอกเหนือจากการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ อย่างรีบเร่งให้ประชาชนรู้หนังสือให้ไต่มาที่สุดและเร็วที่สุดเพื่อจะได้เป็นประโยชน์ในทางด้านการเมืองแล้ว รัฐบาลมีนโยบายที่จะให้ประชาชนพลเมืองเกิดความรู้อย่างเต็มที่ว่า หน้าที่ที่สำคัญประการหนึ่งของประชาชนก็คือ การเรียนรู้ภาษาไทยและชักชวนผู้ที่ไม่รู้อ่านภาษาไทยให้เรียนรู้ภาษาไทยและหนังสือไทย ตลอดจนการให้ภาษาไทยเป็นเครื่องมือในการสร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างชนชาติไทย โดยไม่คำนึงถึงสถานที่กำเนิดหรือถิ่นที่อยู่ โดยการประกาศออกมาเป็นรัฐนิยม เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2483 นับเป็นรัฐนิยมฉบับที่ 9 ในจำนวนรัฐนิยม 12 ฉบับที่รัฐบาลได้ประกาศใช้ระหว่าง พ.ศ. 2482-2485 ซึ่งมีข้อความสำคัญบางตอนว่า

2. ชนชาติไทยจะก่อตั้งอาณาเขตของระบอบเมืองไทยที่มีประการหนึ่งนั้น คือ การศึกษาให้รู้หนังสือไทยอันเป็นภาษาของชาติ อย่างน้อยต้องให้อ่านออกเขียนได้ ประการที่ 2 ชนชาติไทยจะต้องถือเป็นหน้าที่อันสำคัญในการช่วยเหลือสนับสนุน และนำชักจูงให้พลเมืองที่ยังไม่รู้ภาษาไทยหรือยังไม่รู้หนังสือไทย ให้รู้ภาษาไทยหรือให้รู้หนังสือไทยจนอ่านออกเขียนได้

3. ชนชาติไทยจะต้องไม่ถือเอาสถานที่กำเนิด ภูมิลำเนาที่อยู่หรือสำเนียงแห่งภาษาพูดที่แปร่งไปตามท้องถิ่นเป็นเครื่องแสดงความแตกแยกกัน ทุกคนต้องถือว่า เมื่อเกิดเป็นชนชาติไทยก็มีเลือดไทยและพูดภาษาไทยอย่างเดียวกัน ไม่มีความแตกต่างกันในการกำเนิดต่างท้องถิ่นหรือพูดภาษาไทยสำเนียงต่าง ๆ กัน...

เพื่อที่จะให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายเหล่านี้ รัฐบาลจึงได้ขยายการศึกษาผู้ใหญ่ออกไปอย่างกว้างขวาง ดังจะเห็นได้จาก ตาราง 33 หน้า 237 นอกเหนือจากนี้แล้ว จอมพลแปลก

¹ "ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยรัฐนิยมฉบับที่ 9 เรื่องภาษาและหนังสือไทยกับหน้าที่พลเมือง" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 57 (แผนกฤษฎีกา) ตอนที่ 14 ลงวันที่ 24 มิถุนายน 2483 หน้า 151-152

พินุดสงคราม นายกรัฐมนตรีก็ได้เอาใจใส่ในการเรียนรู้อย่างดีของไทยของประชาชนเป็นกรณีพิเศษ
อีกด้วย เช่น ตอนที่เป็น พ.ศ. 2486 จอมพลแปลก พินุดสงคราม ก็ได้กล่าวคำวิงวอนขอให้
พี่น้องชาวไทยทุกคน ได้ร่วมมือใจกันหาทางช่วยกัน เรียนรู้อย่างดีของไทยให้อ่านออกเขียนได้ภายในปี
พ.ศ. 2486

เพื่อให้นโยบายที่จะให้ประชาชนพลเมือง เรียนรู้ภาษาไทยจนอ่านออกเขียนได้ภายในปี
พ.ศ. 2486 จอมพลแปลก พินุดสงคราม นายกรัฐมนตรีจึงได้กำชับให้กระทรวงศึกษาธิการ สั่ง
หน่วยราชการในสังกัดให้เร่งรัดบุคคลในครอบครัวให้ เรียนรู้อย่างดีของไทยจนอ่านออกเขียนได้ภายใน
ปี พ.ศ. 2486 หลังจาก พ.ศ. 2486 ไปแล้ว ถ้าบุคคลในครอบครัวข้าราชการ ตลอดจนคนงาน
ที่พักอาศัยอยู่ในบ้านพักของทางราชการ ที่มีอายุระหว่าง 3-55 ปีที่ยังอ่านเขียนหนังสือไทยไม่ได้
ออกจากบ้านพักของทางราชการไป¹ มีกระทรวงศึกษาธิการก็ได้มีปฏิบัติการให้กองการศึกษา
ผู้ใหญ่ดำเนินการโดยเร่งด่วน²

ในขณะที่รัฐบาลพยายามที่จะให้ประชาชนพลเมืองได้ เรียนรู้อย่างดีของไทยจนอ่านออกเขียน
ได้ ภายในปี พ.ศ. 2486 และเร่งที่จะให้การดำเนินงานเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย
ทันตามกำหนดเวลา รัฐบาลจึงได้ประกาศใช้พระราชกำหนดส่งเสริมการรู้หนังสือ พุทธศักราช
2486 เมื่อวันที่ 19 มิถุนายน 2486 ซึ่งมีข้อความสำคัญเกี่ยวกับการเร่งรัดให้ประชาชนได้เรียน
รู้ภาษาไทยจนอ่านออกเขียนได้ในปี พ.ศ. 2486 บางตอนว่า

มาตรา 3 เริ่มแต่ปีพุทธศักราช 2487 เป็นต้นไป คนไทยทุกคนที่มีอายุสิบปีบริบูรณ์
แต่ยังไม่ถึงสี่สิบห้าปีบริบูรณ์ ซึ่งไม่รู้หนังสือไทยในวันที่ 1 มกราคม ของปีใดถึงสามารถอ่าน
และเขียนหนังสือไทยได้ตามมาตรฐานที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวง ต้องเสียค่าบำรุงการศึกษา

¹ จอมพลแปลก พินุดสงคราม "สาส์นวิงวอนพี่น้องสกุลไทยให้เรียนภาษาดีไทยจนอ่านออก
เขียนได้ภายใน พ.ศ. 2486" วิทยาคาร 3 : ก-ข กรกฎาคม 2486

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2486
ส่วนกลาง (สำนักนายกรัชมন্ত্রী) เล่มที่ 10 เลขที่ 2 เรื่องให้ข้าราชการอ่านเขียนหนังสือไทยได้
ภายใน พ.ศ. 2486 คำเน่าที่ น.ว. 105/2486 ลงวันที่ 21 พฤศจิกายน 2486

สำหรับนักเรียนที่จะรู้หนังสือความมาศรจนทั้งกลางและวังมาบุตรสืบหา...¹
 และให้กำหนดค่าบำรุงการเรือนของบุตรโรงเรียนหนังสือในพระที่นั่งไว้กว่าในควรเกินคนละห้าบาท
 ต่อปี² และเพื่อเป็นการเร่งรัดให้ประชาชนได้เรียนรูภาษาไทยจนอ่านออกเขียนได้ภายในปี พ.ศ.
 2486 ตามนโยบาย กระทรวงศึกษาธิการก็ได้มีคำสั่งความผู้ที่ไม่รู้หนังสือไทยเข้าไปจำหน่ายสินค้า
 และอาหารในโรงเรียนหรือสถานที่ราชการของกระทรวงศึกษาธิการ ตั้งแต่วันที่ 2487 เป็นต้น
 ไป³

ถ้าพระราชกำหนดส่งเสริมการรู้หนังสือ พุทธศักราช 2486 ได้มีผลบังคับใช้แล้วคงเป็นผล
 คือการส่งเสริมการรู้หนังสือไทยของประชาชนเมืองใดและจำนวนร้อยละของผู้รู้หนังสือก็คง
 เพิ่มขึ้นด้วย แต่ในบางเวลาที่ประกาศใช้พระราชกำหนดนี้ ประชาชาติก็อยู่ในภาวะสงคราม
 อย่างรุนแรง รัฐบาลจึงได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขพระราชกำหนดดังกล่าว โดยการเลื่อน
 เวลาบังคับใช้พระราชกำหนดออกไปอีกเป็นเวลาหนึ่งปี แต่พอปี พ.ศ. 2487 ก็ได้มีการเปลี่ยน-
 แปลงรัฐบาลอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2487 โดยมีพันตรีดวง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี-
 และนายทวี บุณยเกตุ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ นโยบายเกี่ยวกับการ
 เร่งรัดการรู้หนังสือไทยจึงเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายในการดำเนินงานการสร้างสรรค์ที่เปลี่ยน-
 แปลงไปด้วย และได้มีประกาศยกเลิกพระราชกำหนดส่งเสริมการรู้หนังสือพุทธศักราช 2486 ใน
 ปี พ.ศ. 2488 อันเป็นผลให้พระราชกำหนดดังกล่าวไม่มีผลบังคับใช้แต่ประการใด ถ้าจะกล่าว
 ตามความเหมาะสมแล้วนโยบายการส่งเสริมการรู้หนังสือไทยของรัฐบาลจอมพลแปลก พิบูล-
 1..

"พระราชกำหนดส่งเสริมการรู้หนังสือ พุทธศักราช 2486" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 60
 (แผนกกรีกศักดิ์) ตอนที่ 32 ลงวันที่ 15 มิถุนายน 2486 หน้า 1084-1088

2
 ก.
 3
 แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2486
 ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 2 เลขที่ 6 เรื่องขามผู้ไม่รู้หนังสือไทยขายของในโรงเรียน
และสถานที่ราชการของกระทรวง สำนักคำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ ที่ 131/2486 ลงวันที่ 19
 มิถุนายน 2486
 4
 กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ รายงานการศึกษา พ.ศ. 2485-2497 และสถิติ
การศึกษา 12 ปี หน้า 71

สงคราม ลวกรที่จะมีผลกระทบต่อการต่อไป ไม่ควรที่รัฐบาลที่เข้ามาบริหารราชการแผ่นดินในโอกาสต่อมาจะประกาศยกเลิกไปพร้อมกับนโยบายการสร้างชาติในคราวนั้น ๆ

2.1.4 การปรับปรุงภาษาไทย นโยบายทางการเมืองที่สำคัญอีกประการหนึ่งของรัฐบาลจอมพลแปลก พิบูลสงคราม ก็คือการรวบรวมชนชาติไทยที่อยู่ในถิ่นแคว้นของประเทศต่าง ๆ ให้เข้ารวมกันเป็นชาติหนึ่งอันเดียวกันและมีความรู้สึกเป็นชนหนึ่งอันเดียวกัน โดยใช้ภาษาไทยเป็นเครื่องมือในการดำเนินกิจการ ดังนั้นก็เพื่อให้เป็นไปตามนโยบายการสร้างชาติ ให้ชาติไทยเป็นชาตินหาอำนาจ ดังที่จอมพลแปลก พิบูลสงคราม ได้กล่าวในที่ประชุมคณะกรรมการส่งเสริมวัฒนธรรมภาษาไทย ครั้งที่หนึ่ง เมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม 2485 ซึ่งมีข้อความบางตอนว่า

ภาษาไทย เป็นส่วนสำคัญที่แสดงความเป็นชาติของเรา เอกภพของชาติจะหยุดได้ก็เพราะภาษา การสร้างชาติของเราจะสำเร็จได้ก็โดยภาษาเป็นสื่อสำคัญ ถ้าเราไม่นิยมและส่งเสริมภาษาไทยแล้ว ภาษาไทยก็มันจะเสื่อมลงไปทุกทีและในที่สุดชาติของเราก็จะสูญไปด้วย ตัวอย่างเช่น คนไทยที่พำนักในนครอาณานิคม บางแห่งปรากฏว่า ไม่ได้พูดภาษาไทยเลย พูดภาษาอื่นเป็นประจำ หมายความว่าคนเหล่านั้นจะมีเลือดเนื้อเชื้อไขเป็นคนไทยก็ดี แต่ได้กลายเป็นชาติอื่นไปแล้วเพราะไม่ได้พูดภาษาของตน ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่า แม้ในทางการเมืองก็ยอมรับว่าภาษาเป็นส่วนสำคัญเหมือนกัน...²

เมื่อรัฐบาลมีนโยบายที่จะใช้ภาษาไทยเป็นเครื่องมือในการรวมชนชาติไทยทั้งในและนอกพระราชอาณาจักรให้เป็นอันเดียวกันหรือเกิดความรู้สึกว่าเป็นชนชาติเดียวกันเช่นนี้แล้ว รัฐบาลจึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นชุดหนึ่ง เพื่อพิจารณาปรับปรุงภาษาไทยให้เหมาะสม สามารถเรียนรู้ได้รวดเร็วและง่ายขึ้น เมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม 2485 เรียกว่า "คณะกัมการส่งเสริมวัฒนธรรมภาษาไทย" เหตุผลสำคัญที่รัฐบาลแต่งตั้งคณะกรรมการชุดนี้ขึ้นมาก็คือ "รัฐบาลได้พิจารณาเห็นว่า ความเจริญทางภาษาเป็นความหนึ่งที่ส่งแรงกระตุ้นของชาติ รัฐบาลมีนโยบายที่จะส่งเสริมวัฒนธรรมในทุกทาง

¹ เอกวิทย์ ณ ถลาง "วิถีปรายประมวลเหตุการณ์สำคัญหม่อมหลวงพิลาตต่อการจัดการศึกษาไทย" ใน บทเรียนจากการจัดการศึกษาในระบอบวชิรมิตร หน้า 31

² "รายงานการประชุมคณะกัมการส่งเสริมวัฒนธรรมภาษาไทย ครั้งที่ 1" "วิทยากรย 7 : 834 กรกฎาคม 2485

จึงเป็นการสมควรที่จะได้มีการปรับปรุงส่งเสริมภาษาไทยให้ดียิ่งขึ้น¹

คณะกรรมการส่งเสริมวัฒนธรรมภาษาไทยที่ได้รับการแต่งตั้งขึ้นในครั้ง² ประกอบด้วย กรรมการทั้งหมด 29 คน โดยมีจอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นประธานและนายก อยู่โพธิ์ เป็นเลขาธิการ² หน้าที่สำคัญของคณะกรรมการชุดนี้เท่าที่ปรากฏในคำสั่งแต่งตั้งก็คือ "ร่วมกันพิจารณาปรับปรุงส่งเสริมภาษาไทยและหนังสือทั้งในทางเรียงความ ร้อยแก้ว กาพย์กลอน โคลงฉันท์ เพื่อให้วัฒนธรรมทางภาษาไทยของเราได้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น"³ หลักการสำคัญในการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงภาษาไทยในครั้งนั้นก็คือ แก้ไขหลักการเขียน การอ่านให้ง่ายและเหมาะสมยิ่งขึ้น พร้อมทั้งคัดคำภาษาอื่นที่ปะปนอยู่ในภาษาไทยออกเพื่อให้เหมาะสมกับชาติไทยที่เป็นชาติเอกราช และมีวัฒนธรรมสูง ดังที่ว่า

สิ่งสำคัญที่สุดในการปรับปรุงครั้งนี้ เกี่ยวพันไปถึงความเจริญของชาติในอนาคต เราเป็นคนไทยเราต้องมีภาษาของเราเอง ชาติใดไม่มีภาษาของตนเองย่อมจะสูญเสียความเป็นชาติ ความเป็นอิสระภาพในที่สุด สำหรับไทยเรา เรามีภาษาของเราเอง เราต้องปรับปรุงภาษาของเราให้รัดกุมยิ่งขึ้น เรียบง่าย เท่าที่เป็นอยู่ในขณะนั้นภาษาไทยของเราเรียบยาก เพราะมีตัวสะกดการันต์มากมาย และนอกจากนั้นบางคำเราต้องยืมคำภาษาอื่นเขามาใช้ ซึ่งเป็นการไม่เหมาะสมกับที่ชาติไทยเป็นชาติเอกราชและมีวัฒนธรรมสูง...⁴ จม.

การดำเนินงานที่สำคัญของคณะกรรมการส่งเสริมวัฒนธรรมภาษาไทย มีดังนี้

2.1.4.1 การเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับการเลิกใช้ภาษาไทยบางตัว

ในการประชุมคณะกรรมการส่งเสริมวัฒนธรรมภาษาไทยครั้ง¹ที่หนึ่ง เมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม 2485

¹ "คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องตั้งกรรมการส่งเสริมวัฒนธรรมภาษาไทย" วิทยากร 7 829-831 กรกฎาคม 2485 (สำเนาคำสั่งที่ 24/2485 ลงวันที่ 16 พฤษภาคม 2485)

² ก.

³ ก.

⁴ ก.

⁴ แตมสุข นุชนนท์ "เมืองไทยยุคเมื่อยุ่นา" วารสารธรรมศาสตร์ 1 : 139 มิถุนายน-กันยายน 2519 (อ้างอิงมาจาก ศรีกรุง 27 พฤษภาคม 2485)

จอมพลแปลก พิบูลสงคราม ประธานกรรมการได้เสนอวิธีการปรับปรุงภาษาไทยขึ้นใหม่ โดยเสนอให้ประชุมพิจารณาการตัดพยางค์บางตัวที่มีเสียงซ้ำกันออก ตามที่ปรึกษานายกรัฐมนตรีได้บันทึกไว้คือ ข ค ฅ ๗ ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ณ ศ ษ ฬ ส่วนตัว ฌ (หญิง) ให้คัดเชิงออกเหลือเป็น ๗ ส่วนสระนั้นได้มีการเสนอให้ตัดสระ ใ ฤ ฦ ฤ ภา ออก ซึ่งที่ประชุมก็เห็นชอบด้วย¹

2.1.4.2 การจัดตั้งอนุกรรมการดำเนินงาน คณะกรรมการส่งเสริมวัฒนธรรมภาษาไทย ได้มีมติแต่งตั้งอนุกรรมการเพื่อกำเนินงานปรับปรุงภาษาไทยดังนี้

- 1) "อนุกรรมการห้าปทานุกรมแบบใหม่" ประกอบด้วยกรรมการทั้งหมด 12 คน โดยมี นายยง อุนนทานราชชน เป็นประธาน
- 2) "อนุกรรมการจัดทำคำราชาไมยกรณไทย" ประกอบด้วยกรรมการทั้งหมด 13 คน โดยมี นายยง อุนนทานราชชน เป็นประธาน
- 3) "อนุกรรมการวางโครงการส่งเสริมวันเด็ก" ประกอบด้วยกรรมการทั้งหมด 13 คน โดยมี นายเพียร ราชธรรมนิเทศ เป็นประธาน²

2.1.4.3 งานที่กระทรวงศึกษาธิการต้องจัดทำ เพื่อให้การดำเนินงานเกี่ยวกับการปรับปรุงภาษาไทยเป็นไปด้วยความเรียบร้อย จอมพลแปลก พิบูลสงคราม ประธานคณะกรรมการส่งเสริมวัฒนธรรมภาษาไทย จึงได้มอบหมายให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ทำเนิงานที่อยู่ในหน้าที่รับผิดชอบของกระทรวงศึกษาธิการดังนี้

- 1) จัดพิมพ์ตำราวิชาการทุกชนิดเป็นภาษาไทยและพิมพ์แบบเรียนต่าง ๆ ตามตัวอักษรที่แก้ไขใหม่
- 2) จัดทำแบบเรียนภาษาไทยสำหรับชาวต่างประเทศ
- 3) จัดให้มีการสอนภาษาไทยกับชาวต่างประเทศที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยแผนกกลางคืน และตั้งโรงเรียนขึ้นสอนในที่ต่าง ๆ อีกด้วย³

¹ "รายงานการประชุมคณะกัมการส่งเสริมวัฒนธรรมภาษาไทย ครั้งที่ 1" วิทยากรย

7 : 834 กรกฎาคม 2485

² "รายงานการประชุมคณะกัมการส่งเสริมวัฒนธรรมภาษาไทย ครั้งที่ 2" วันที่ 26

พฤษภาคม 2485 วิทยากรย 7 : 837-838 กรกฎาคม 2485

³

ข.

2.1.4.4 การกำหนดหลักการเขียนภาษาไทยแบบใหม่ เมื่อที่ประชุม คณะกรรมการส่งเสริมวัฒนธรรมภาษาไทยยอมรับหลักการในการตัดอักษรไทยบางตัวออกแล้ว สำนัก- นายกรัฐมนตรีก็ได้ประกาศแก้ไขการเขียนภาษาไทยแบบใหม่พร้อมกับตัดอักษรไทยบางตัวออก เมื่อ วันที่ 29 พฤษภาคม 2485 ซึ่งมีสาระสำคัญพอสรุปได้ดังนี้

1) ให้คงใช้พยัญชนะและสระบางตัว คือ

พยัญชนะ ข ค ฌ ฉ ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ฑ ษ ฬ

สระ ไ้แก่ ใ ฤ ฦ ฤ ฤ

2) กำหนดหลักการเขียนภาษาไทยแบบใหม่ ดังนี้ เช่น

- คำที่เคยใช้ สระ ใ (ไม้้วน) ให้ใช้ ไ้ (ไม้หาย) แทน

- คำที่เคยใช้ สระ ฤ ฦ ให้ใช้ ร (เรื่อ) ประกอบตามกรณีที่ออกเสียงภาษาไทย

เช่น - ฤ ในคำว่า พฤษภา ใช้ ร เป็น พริกษา

- ฦ ในคำว่า ฤกษ์ ใช้ เรี เป็น เรีกซ์

- ฤ ใน ฤทธิ ใช้ ร เป็น ริทธิ ฯลฯ

- คำที่เคยใช้ สระ ฤ ฦ ให้ใช้ ล (ลิง) ประกอบตามกรณีที่ออกเสียงภาษาไทย

เช่น ฦ ใช้ ลือ เป็นรัน ฯลฯ¹

จากการเปลี่ยนแปลงภาษาไทยครั้งใหญ่ เพื่อสนองนโยบายการรวมชาติไทยโดยการใช้ ภาษาไทยเป็นเครื่องมือ อันเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายการสร้างชาติของจอมพลแปลก พิบูลสงคราม ในครั้งนี้ แม้ว่าจะมีการวิพากษ์กันอย่างกว้างขวางทั้งในรัฐสภาและนอกสภาว่าเป็นภาษาวิบัติ เกรง- วาอนุชนรุ่นหลังจะไม่สามารถอ่านหนังสือวรรณคดีของไทยให้เข้าใจได้แต่ก็ไม่บังเกิดผล เพราะทราบ ใจที่ จอมพลแปลก พิบูลสงคราม ยิ่งดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอยู่นี้ การวิจารณ์หรือคัดค้านก็ไม่ บังเกิดผลแต่ประการใด² ส่วนผลที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงภาษาไทยในครั้งนี้นั้น นับว่ามีผลกระทบ ค่อนข้างมาก เพราะต้องเปลี่ยนแปลงกันหมด นับตั้งแต่ป้ายชื่อถนน เอกสารของทางราชการ

¹ "ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องการปรับปรุงตัวอักษรไทย" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 59 (แผนกวิธีศึกษา) ตอนที่ 35 ลงวันที่ 1 มิถุนายน 2485 หน้า 1137-1141

² รอง ศยามานนท์ ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ หน้า 186

ตำราเรียน ธนบัตร ฯลฯ ซึ่งเป็นการสิ้นเปลืองเป็นอย่างมาก "และเมื่อพิจารณาสถานการณ์ของ
ประเทศ ซึ่งขณะนั้นอยู่ในภาวะสงคราม วัฒนธรรมที่มีสติทั้งหลายควรจะเห็นพ้องต้องกันว่า ยังไม่
จำเป็นใด ๆ ที่รัฐบาลจะต้องดำเนินการ เพราะผลที่ได้ไม่มี มีแต่ผลเสีย" ส่วนผลในด้านการ
ศึกษา แม้ว่าจะเป็นเหตุการณ์ที่ไม่ครึกโครมและสำคัญอะไรมากนัก แต่นับว่ามีผลต่อการศึกษาใน
ทางลบ²

อย่างไรก็ดี คงเป็นเพราะว่า การเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงภาษาไทยครั้งใหญ่ซึ่งขัดกับ
หลักความเป็นจริง และไม่ได้รับความนิยมจากประชาชนนั่นเอง ดังนั้นเมื่อมีการเปลี่ยนแปลง—
รัฐบาลอีกครั้งหนึ่งในเดือนสิงหาคม 2487 โดยมีพันตรีทวง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรีและ
นายทวี บุญยเกตุ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ จึงได้มีประกาศยกเลิกการใช้ภาษา
ไทยแบบใหม่นั้นเสีย เมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2487³

การปรับปรุงภาษาไทยเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายการสร้างชาติของจอมพลแปลก พิบูลสงคราม
นับว่า เป็นผลเสียต่อเศรษฐกิจและการศึกษาของชาติ เพราะกระทรวงศึกษาธิการต้องจัดพิมพ์แบบ-
เรียนและตำราต่าง ๆ ใหม่ นักเรียนก็ต้องฝึกหัดการเขียนการอ่านภาษาไทยแบบใหม่ ซึ่งเป็นการ
เสียเวลาโดยเปล่าประโยชน์ แต่ภายหลังสงครามแล้วจอมพลแปลก พิบูลสงคราม ก็ได้แถลงข้อ
เท็จจริงกับหนังสือพิมพ์ทุกฉบับว่า การที่รัฐบาลต้องเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงภาษาไทยในครั้งนั้นก็
เพราะรัฐบาลได้รับรายงานจากกระทรวงศึกษาธิการของญี่ปุ่นว่า รัฐบาลญี่ปุ่นได้ยื่นข้อเสนอที่จะให้
เด็กไทยเรียนภาษาญี่ปุ่น รัฐบาลจึงจำเป็นต้องหาอุบายเพื่อไม่ให้คนไทยต้องเรียนภาษาญี่ปุ่นโดยการ
เปลี่ยนแปลงวิธีการเขียนภาษาไทยแบบใหม่ ทั้งนี้เพื่อที่จะอ้างญี่ปุ่นได้ว่า เด็กนักเรียนไทยของ
เรากำลังเรียนภาษาไทยแบบใหม่อยู่ จึงขอเวลาให้นักเรียนไทยได้เรียนรู้หนังสือไทยแบบใหม่ก่อน

¹ แดมสุช นุมนนธ์ "เมืองไทยยุคเชื่อยูน่า" วารสารธรรมศาสตร์ 1 : 140 มิถุนายน-
กันยายน 2519

² เอกวิทย์ ฌ กลาง "อภิปรายประมวลเหตุการณ์สำคัญที่มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาไทย"
ใน บทเรียนจากการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา หน้า 21

³ "ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องการปรับปรุงตัวอักษรไทยและการใช้เลขสากลเป็นเลข
ไทย" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 61 (แผนกวิธีคดี) ตอนที่ 68 ลงวันที่ 7 พฤศจิกายน 2487
หน้า 1042

แล้วจึงจะให้เรียนภาษาญี่ปุ่น ควบคู่กันเองคนไทยจึงรอดพ้นจากการถูกบังคับให้เรียนภาษาญี่ปุ่นได้ ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้ศาสตราจารย์ระวีระเวทย์พิสิฐ อธิการหัวหน้าแผนกวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นกรรมการผู้หนึ่งในคณะกรรมการส่งเสริมวัฒนธรรมภาษาไทยในครั้งนั้นก็ได้ออกเหตุผลในการปรับปรุงภาษาไทยในครั้งนั้นเป็นทำนองเดียวกัน ส่วนการดำเนินนโยบายในการสร้างชาตินั้น จนหมดแปลก พิษลงกรรม ก็โดยแจ้งในภายหลังว่า เป็นเพราะต้องการให้ญี่ปุ่นเห็นว่าชาติไทยเป็นชาติเก่าแก่มีวัฒนธรรมสูง ญี่ปุ่นจะถูกไทยไม่ได² ซึ่งจะมีข้อเท็จจริงมากน้อยเพียงใดก็สุดแต่จะพิจารณาได้

แม้ว่าการปรับปรุงภาษาไทยในครั้งนั้น ไม่ได้เป็นผลต่อการศึกษารหัสหรือการศึกษาภาคบังคับ แต่กลับเป็นผลเสียด้วยซ้ำไป แผนนโยบายการจัดการศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายทางการเมืองต่าง ๆ เป็นต้นว่า การเร่งรัดการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ การเร่งรัดการเรียนรู้อาษาไทยหรือการจัดการศึกษาเพื่อให้เยาวชนของชาติเป็นผู้มีระเบียบวินัยนั้น ก็เป็นประโยชน์ต่อการจัดการศึกษาและการศึกษาภาคบังคับอยู่บ้าง เพราะจำนวนผู้รู้หนังสือไทยเพิ่มมากขึ้น ส่วนนโยบายเกี่ยวกับการสร้างชาติในต่าง ๆ เช่น การแต่งกาย กิริยามารยาท การแบ่งเวลาในการทำงาน และอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากนี้ ก็จะไม่กล่าวถึงเพราะไม่มีผลต่อการจัดการศึกษาโดยตรง

2.2 การเกณฑ์เด็กในเกณฑ์บังคับเรียนให้เข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา แม้ว่าจากปี พ.ศ. 2485-2493 จะอยู่ในภาวะสงครามและภาวะการขาดแคลนภายหลังสงคราม แต่การเกณฑ์เด็กเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษานั้น ก็มีได้ว่า รัฐบาลสามารถเกณฑ์เด็กที่มีอายุอยู่ในเกณฑ์บังคับเรียนให้เข้าเรียนได้มากขึ้น ก็จึงเห็นได้จากจำนวนเด็กที่อยู่ในเกณฑ์บังคับเรียนที่สำรวจได้และให้เข้าเรียนแล้วคิดเป็นร้อยละสูงขึ้นทุก ๆ ปี ก็จึงเห็นได้จากตาราง 34

¹ แกมสุข บุณนัท "เมืองไทยยุคเชื่อบุณา" วารสารธรรมศาสตร์ 1 : 146-147

มิถุนายน-กันยายน 2519

² รอง สยามานนท์ ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ หน้า 185

³ แกมสุข บุณนัท น.ก.

ตาราง 34 จำนวนเด็กในเกณฑ์สำรวจได้และเข้าเรียนแล้ว จาก พ.ศ. 2485-2493

พ.ศ.	จำนวนเด็ก ที่สำรวจได้	จำนวนเด็กที่ เข้าเรียนแล้ว	จำนวนเด็กที่ยัง ไม่ได้เข้าเรียน	เข้าเรียนแล้ว คิดเป็นร้อยละ
2485	2,543,319	2,371,266	172,053	93.26
2486	2,673,608	2,516,983	156,625	94.14
2487	2,666,542	2,543,755	122,787	95.40
2488	2,663,784	2,537,587	126,197	95.36
2489	2,499,609	2,406,075	93,534	96.26
2490	2,493,674	2,390,189	103,485	95.85
2491	2,540,909	2,435,775	105,134	95.86
2492	2,652,260	2,556,877	95,383	96.40
2493	2,605,489	2,539,701	65,788	97.47

ที่มา กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ รายงานการศึกษา พ.ศ. 2485-2497
และสถิติการศึกษา 12 ปี (ภาคสถิติ) หน้า 32

จากตาราง 34 จะเห็นว่าจำนวนเด็กที่มีอายุในเกณฑ์บังคับกับเรียนที่สำรวจได้เพิ่มขึ้น
ทุกปี ส่วนจำนวนเด็กที่เข้าเรียนแล้วก็คิดเป็นร้อยละสูงขึ้น โดยเฉพาะถ้าเปรียบกับการเกณฑ์
เด็กเข้าเล่าเรียนในช่วง 10 ปีแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เช่นในปี พ.ศ. 2486
รัฐบาลสามารถเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนคิดเป็นร้อยละ 94.14 และแนวโน้มของการเกณฑ์เด็ก
เข้าเล่าเรียนก็สูงขึ้นทุกปี จนในปี พ.ศ. 2493 รัฐบาลสามารถเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนได้คิดเป็น
ร้อยละ 97.47 ซึ่งนับว่าเป็นปีที่สามารถเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนคิดเป็นร้อยละได้สูงที่สุดนับแต่
เปลี่ยนแปลงการปกครองมา

อย่างไรก็ดี ถ้าคิดตามสภาพความเป็นจริงที่ว่า ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ประเทศ-
ไทยตกอยู่ในภาวะสงครามและวิกฤตกาสดายหลังสงคราม การสำรวจเด็กเข้าเรียนอาจจะไม่ทั่วถึง

ก็ได้และเป็นต้นาส่งเกิดอีกประการหนึ่งว่า ในระหว่างปี พ.ศ. 2489, 2490 และ 2491 จำนวนเด็กที่สำรวจได้จะลดลงมีปกติ ทั้งนี้เนื่องมาจากทางราชการไม่สามารถที่จะสำรวจเด็กได้ทั่วถึงและอีกประการหนึ่งในปลายปี พ.ศ. 2489 รัฐบาลไทยจำต้องคืนดินแดนที่จังหวัด 4 จังหวัดที่ได้มาจากกรณีพิพาทอินโดจีนคืนให้แก่ฝ่ายฝรั่งเศส ก็เป็นผลสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้จำนวนเด็กในเกณฑ์บังคับเรียนในปี พ.ศ. 2490 และ 2491 ลดลงมากมีปกติด้วย ดังจะได้อธิบายในตอนต่อไป

2.3 การลดอายุการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา พ.ศ. 2485-2493

ภาวะสำคัญประการหนึ่งในการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับของกระทรวงศึกษาธิการ ภายหลังจากที่ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาโคตรมทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักรในปี พ.ศ. 2478 แล้วก็คือ การลดอายุในการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาให้ได้เป็นย่างเข้าปีที่ 8 ครบทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักรตามความมุ่งหมายของพระราชบัญญัติ การดำเนินงานเกี่ยวกับเรื่องนี้ รัฐบาลได้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2479 ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 2 แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จมากนัก กระทรวงศึกษาธิการก็พยายามลดอายุในการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนลงทุกปีตามกำลังงบประมาณที่ได้รับ

การลดอายุในการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา จาก พ.ศ. 2485-2493 ก็เป็นการดำเนินงานต่อกันจากปีก่อน ๆ ความก้าวหน้าของการลดอายุการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาจากปี พ.ศ. 2485-2493 นั้น จะเห็นได้จากจำนวนตำบลที่เกณฑ์เด็กเข้าเรียนเมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 8 เพิ่มขึ้นทุกปี ส่วนจำนวนตำบลที่เกณฑ์เด็กเข้าเรียนเมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 9 และ 10 จะลดลงทุกปี ดังตาราง 35 หน้า 252

จากตาราง 35 จะเห็นได้ว่า จำนวนตำบลที่เกณฑ์เด็กเข้าเรียนเมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 8 ปีที่ 9 และปีที่ 10 ในระหว่างปี พ.ศ. 2485-2489 ไม่แตกต่างกันมากนัก ทั้งนี้ก็เป็นเพราะประเทศชาติตกอยู่ในภาวะสงคราม รัฐบาลจึงมีกิจจำเป็นอื่น ๆ ที่จะต้องจัดทำมากกว่างานด้านการศึกษา ก็เห็นได้ จึงจะเห็นได้จากงบประมาณของกระทรวงศึกษาธิการและงบประมาณที่ใช้ในการประถมศึกษาในช่วงเวลานั้นน้อยมาก ดังจะได้อธิบายอย่างละเอียดอีกครั้งหนึ่งในเรื่องปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณ แต่พอหลังจากปี พ.ศ. 2490 แล้ว จำนวนตำบลที่เกณฑ์เด็กเข้าเรียนเมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 8 จะเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เป็นเพราะภายหลังสงคราม เมื่อเหตุการณ์บ้านเมือง

ตาราง 35 จำนวนตำบลที่เกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนเมื่อมีอายุย่างเข้า
2485-2493

พ.ศ.	จำนวนโรงเรียนทั้งหมด	จำนวนตำบลที่เกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนเมื่อมีอายุย่างเข้า		
		ปีที่ 8	ปีที่ 9	ปีที่ 10
2485	4,303	3,589	697	17
2486	3,789	3,450	325	14
2487	3,787	3,511	265	11
2488	3,832	3,560	269	11
2489	3,749	3,503	235	11
2490	4,411	4,125	275	11
2491	4,445	4,141	293	11
2492	4,565	4,378	179	8
2493	4,614	4,490	124	—

ที่มา รวบรวมจาก รายงานการศึกษาประจำปีของกระทรวง 2485-2488 และ รายงานของกรมสามัญศึกษา พุทธศักราช 2491-2494

ดำเนินไปเป็นปกติแล้ว รัฐบาลก็ได้เอาใจใส่ในการปรับปรุงการศึกษาและการศึกษาค้นคว้าให้ดีขึ้น และหลังจากปี พ.ศ. 2490 แผนนโยบายในการจัดการศึกษาที่สำคัญของรัฐบาลก็คือการปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาโดยเฉพาะในระดับประถมศึกษาเป็นการศึกษาค้นคว้าให้ดียิ่งขึ้น เป็นต้นว่า การเร่งรัดการเริ่มการสอนในโรงเรียนประถมศึกษา การตั้งผู้ตรวจการประถมศึกษาและอื่น ๆ ก็จะได้กล่าวถึงอีกครั้งหนึ่งในตอนต่อไป

ในปี พ.ศ. 2490 นั้น มีจังหวัดที่เกณฑ์เด็กเข้าเรียนเมื่อมีอายุย่างเข้าปีที่ 9 ทั้งจังหวัดอยู่เพียง 3 จังหวัดเท่านั้น คือ ชัยนาท สิงห์บุรี และ สุพรรณบุรี¹ นอกจากนั้นก็เป็นการผ่อนผัน

¹ ม.ล. ปิ่น มาลากุล ปรากฏาเรื่องการศึกษา หน้า 12-13

เป็นรายอำเภอหรือตำบลไป แต่เมื่อที่ใดสักแห่งก็ปรากฏว่าท้องที่อำเภอในจังหวัดพระนคร เช่น อำเภอพระนคร อำเภอป้อมปราบ อำเภอปทุมวัน อำเภอบางรัก ก็ยังมีตำบลที่ค่อนข้างน้อยอยู่ด้วย ทั้งคงเป็นเพราะการจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลในกรุงเทพฯ มากกว่าในชนบทมากเพราะพลเมืองหนาแน่น ปริมาณเด็กที่จะเข้าโรงเรียนมากเกินความงบประมาณและกำลังของทางราชการ จะจัดตั้งให้ได้อ

เกี่ยวกับจำนวนตำบลที่เกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนเมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 8 ปีที่ 9 หรือปีที่ 10 นั้น เอกสารที่เป็นหลักฐานได้เกี่ยวกับเรื่องนี้ไม่ค่อยตรงกันนัก เช่น ในปี พ.ศ. 2493 ในรายงานการศึกษาของกรมสามัญศึกษาประจำปีพุทธศักราช 2494 ได้กล่าวไว้ว่าไม่มีท้องที่ใดที่เกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนเมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 10 เลย แต่หม่อมหลวงมานิจ ชุมสาย ได้กล่าวไว้ในประวัติการศึกษาภาคบังคับในประเทศไทย โดยว่ามีจำนวนตำบลที่เกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนเมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 10 อยู่ 8 ตำบล³ และประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เกี่ยวกับการลดอายุการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนที่ปรากฏในราชกิจจานุเบกษา ได้กล่าวไว้ว่า จำนวนตำบลที่เกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนเมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 10 ในปี พ.ศ. 2493 มีทั้งสิ้น 8 อำเภอของภาคเหนือและกิ่งอำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรีทั้งหมดทั้งสองอำเภอ⁴ ถ้าจะยึดถือเอาราชกิจจานุเบกษาซึ่งกระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศลดอายุในการเกณฑ์เข้าโรงเรียนทุกปีเป็นสิ่งที่ถูกต้อง ก็จะแสดงว่า รายงานการศึกษาของกรมสามัญศึกษาซึ่งเป็นเอกสารที่สรุปผลการปฏิบัติงานของกรมสามัญศึกษานั้นมิได้ถูกต้อง ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่อาจจะเป็นไปได้ แต่ในประกาศของกระทรวงศึกษาธิการที่ปรากฏในราชกิจจานุเบกษาก็ไม่ได้บอกไว้เลยว่า ท้องที่สองอำเภอของจังหวัดกาญจนบุรีนั้นมิได้ถูกตัดตำบล ถ้าหากว่าจำนวนตำบลของท้องที่สองอำเภอนั้นมีอยู่ 8 ตำบล เอกสารที่กล่าวถึงจำนวนตำบลที่เกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนเมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 10 ในปี พ.ศ. 2493 ว่ามีอยู่ 8 ตำบลก็น่าจะเป็นสิ่งที่ถูกต้อง

¹ ม.ล. ปิ่น มาลากุล ประวัติการประถมศึกษา หน้า 12-13

² กระทรวงศึกษาธิการ รายงานของกรมสามัญศึกษา พุทธศักราช 2494 หน้า 90

³ ม.ล. มานิจ ชุมสาย ประวัติการศึกษาภาคบังคับในประเทศไทย หน้า 86

⁴ "ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องกำหนดอายุเด็กที่จะให้เข้าเรียนในท้องที่ต่าง ๆ"

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 66 ตอนที่ 65 ลงวันที่ 29 พฤศจิกายน 2492 หน้า 5311-5317

2.4 การจัดการที่กบฏอั้งยี่กับดินแดนที่โลกกับจากฝรั่งเศสและอังกฤษ ในรัชสมัย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระไทยเจ้าทรงเสด็จแทนให้แก่ประเทศฝรั่งเศส เป็นเนื้อหารวมทั้งตั้งประมาณ 343,500 ตารางกิโลเมตร¹ ซึ่งรวมทั้งดินแดนที่อยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขงด้วย นอกจากนั้นไทยยังอ้างสิทธิ์ในดินแดนเมืองไทรบุรี กาลันตัน ตรังกานูและปะดิสให้แก่อังกฤษ เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนกับการที่อังกฤษคืนสิทธิสภาพนอกอาณาเขตบางส่วนแก่ไทยและยอมให้ไทยตั้งเงินสร้างทางรถไฟสายใต้ สำหรับดินแดนที่เสียให้แก่ฝรั่งเศสนั้นยังไม่ได้กำหนดเขตแดนเบื้องต้นเอาไว้ รัฐบาลทั้งสองประเทศพยายามที่จะเจรจาเรื่องกำหนดเขตแดนให้เป็นพื้นแน่นอนอยู่หลายครั้งแต่ก็ไม่สามารถตกลงกันได้ ต่อมาเมื่อสงครามโลกครั้งที่สองเกิดขึ้นในทวีปยุโรปในปี พ.ศ. 2482 เหตุการณ์กระทบตั้งความขัดแย้งระหว่างไทยกับอินโดจีนของฝรั่งเศสก็มีอยู่พอสมควร ในที่สุดฝรั่งเศสก็เห็นด้วยต่อการสงครามนี้ด้วย โดยการนำเครื่องบินมาทิ้งระเบิดทิ้งหัวคั่นกรรมมา เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2483 ซึ่งก็เป็นผลให้เกิดการรบขึ้นทั่วไปตามชายแดนทางด้านอินโดจีนของฝรั่งเศส ผลที่ผู้กองทัพอไทยก็สามารถยึดได้ความหลวงพระบางฝั่งขวาแม่น้ำโขง บางส่วนของจังหวัดเชียงใหม่ ที่ห่างจากตะวันออกของศรีสะเกษและดินแดนทางทิศตะวันตกของจังหวัดไทรบุรี³

การเกิดกรณีพิพาทระหว่างไทยกับอินโดจีนของฝรั่งเศสครั้งนี้ รัฐบาลญี่ปุ่นได้ยื่นข้อเสนอต่อรัฐบาลทั้งสองประเทศเรื่องทำขัณฑ์ไกลเกลี่ย ซึ่งรัฐบาลทั้งสองประเทศก็ยอมรับและได้ลงนามในแผนที่การไกลเกลี่ย เมื่อวันที่ 11 มีนาคม 2484 โดยฝรั่งเศสยินยอมยกดินแดนบางส่วนคืนให้แก่รัฐบาลไทย และต่อมาได้มีการลงนามในอนุสัญญาสันติภาพระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ที่กรุงโตเกียวประเทศญี่ปุ่น เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม 2484 ซึ่งได้กำหนดดินแดนที่แน่นอนระหว่างไทยกับฝรั่งเศสไว้ด้วย⁴

¹ ทรง กษานานนท์ ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ หน้า 137
² เทพ บุญมาก "ประมวลเหตุการณ์สำคัญที่มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาของไทยระหว่าง พ.ศ. 2367-2459" ใน ประวัติวัยจากวงการศึกษาระดับมัธยมศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา หน้า 11
³ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร (วิสามัญ) สมัยที่ 2 และ (สามัญ) สมัยที่ 2 พ.ศ. 2484 หน้า 6-7
⁴ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2484 ส่วนกลาง (กระทรวงการต่างประเทศ) เล่มที่ 13 เล่มที่ 5 เรื่องอนุสัญญาสันติภาพระหว่างไทยกับฝรั่งเศสกับการคืนดินแดนคืน 9 พฤษภาคม 2484

หลังจากรัฐสภาไทยได้คืนเอกราชเป็นอันถาวรให้แก่อังกฤษ ปรากฏว่า พระราชบัญญัติจัดการปกครอง
 ดินแดนที่ไต่คืนจากฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม 2484 โดยการยกแคว้นหลวงพระบางฝั่งขวา
 แม่น้ำโขงขึ้นเป็นจังหวัดลาวขวาง ยกแคว้นจำปาศักดิ์ฝั่งขวาแม่น้ำโขงขึ้นเป็นจังหวัดนครจำปาศักดิ์
 ยกท้องที่เมืองเวียงจันทน์เดิมเป็นจังหวัดขุขันธ์ยกแคว้นเมืองพระตะบองขึ้นเป็นจังหวัด
 พระตะบอง และก่อนรัฐสภาได้ประกาศใช้ประกาศในกฎมณเฑียรบาลในท้องที่ดินแดนดังกล่าว เมื่อวันที่
 27 กรกฎาคม 2484 จึงได้เป็นการประกาศในพระราชบัญญัติประกอบกฎหมาย พุทธศักราช 2478 ใน
 ดินแดนเหล่านี้ด้วย

การกำเนินการศึกษาด้านดินแดนที่ไต่คืนจากฝรั่งเศส กระทรวงศึกษาธิการก็ได้แต่งตั้ง
 ศึกษาธิการจังหวัดและศึกษาธิการอำเภอประจำจังหวัดและอำเภอต่าง ๆ ในท้องที่ดังกล่าวและให้
 ออกไปดำเนินการเก็บงานเก็บและสำรวจข้อมูลต่าง ๆ ไปแล้ว ได้รายงานมายังกระทรวงศึกษาธิการ
 เพื่อจะได้พิจารณาหาแนวทางแก้ไขและดำเนินการต่อไป ปรากฏว่าในบางจังหวัดมีโรงเรียนอยู่
 มากแล้ว เช่น ที่จังหวัดพระตะบองมีโรงเรียนอยู่แล้วสามประเภทคือ โรงเรียนสอนภาษาฝรั่งเศส
 และภาษาเขมร 18 โรงเรียน โรงเรียนวัด 135 โรงเรียน โรงเรียนราษฎร์ 17 โรงเรียน ซึ่งทางรัฐบาล
 ไทยก็ได้รับดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลเพิ่มขึ้นอีกเป็นจำนวนมาก ปรากฏว่า พอถึงเดือน
 ตุลาคม 2484 ก็สามารถจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลเพิ่มขึ้นอีก 54 โรงเรียนและเกณฑ์เด็กที่มีอายุอยู่ใน
 เกณฑ์บังคับเข้าเรียนในโรงเรียนประชาบาลเพิ่มขึ้นอีก 7,629 คน แต่ในท้องที่จังหวัดนครจำปาศักดิ์

¹ "พระราชบัญญัติจัดการปกครองดินแดนที่ไต่คืนจากฝรั่งเศส พุทธศักราช 2484" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 58 ตอนที่ 2 ลงวันที่ 22 กรกฎาคม 2484 หน้า 929-932

² "พระราชบัญญัติกฤษฎีกาโอนกฎมณเฑียรบาลในเขตหลวงพระบางแห่งในดินแดนที่ประเทศไทยไต่คืนจากประเทศฝรั่งเศส พุทธศักราช 2484" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 58 (แผนกกฎหมาย) ตอนที่ 51 ลงวันที่ 27 กรกฎาคม 2484 หน้า 954-955

³ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2484 ส่วนภูมิภาค (ส่วนจังหวัดพระตะบอง) เล่มที่ 14 ตอนที่ 2 เรื่องส่งรายงานผลงานการงานในหน้าที่แผนกรวบรวมการจังหวัด ลงวันที่ 3.965/2484 ลงวันที่ 22 สิงหาคม 2484

⁴ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2484 ส่วนภูมิภาค (ส่วนจังหวัดพระตะบอง) เล่มที่ 14 ตอนที่ 3 เรื่องรายงานผลการศึกษา 3 ตุลาคม 2484

นั้นการศึกษายังไม่บังเกิดผลมากนัก เพราะในระยะที่รัฐเสียดวงไม่คอยได้เอาใจใส่ในการศึกษา จึงจำเป็นที่รัฐบาลไทยจะทรงเริ่มดำเนินการใหม่ทั้งหมดเพื่อให้บังเกิดผลขึ้นทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ ส่วนที่จังหวัดลพบุรีได้ดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้นทั้งในตำบลสภาพการต่าง ๆ ของท้องที่เพื่อที่จะได้เป็นประโยชน์ในการจัดการศึกษา ตลอดจนจัดหาสถานที่ไว้ทำการปลูกสร้างอาคารเรียนมัธยมและอาคารเรียนถาวรในโอกาสต่อไปด้วย เพราะทางราชการไทยได้มีนโยบายที่จะเร่งรัดให้เด็กนักเรียนอ่านหนังสือไทยให้ได้เร็วที่สุดและเกณฑ์เด็กเข้าเรียนใหม่มากขึ้น และอีกประการหนึ่งไม่ว่าจังหวัดลพบุรีจะเป็นที่จะต้องเร่งจัดตั้งโรงเรียนขึ้นโดยเร่งด่วนเลย เพราะจากการสำรวจของทางราชการปรากฏว่ามีประชาชนที่ไม่รู้หนังสืออยู่ถึงร้อยละ 99.00 และมีเพียงอำเภออุตุเคจรสิทธิ์เท่านั้นที่ได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นในบางท้องที่

ความจริงก้าวหน้าของการดำเนินงานการศึกษาลพบุรีในท้องที่ที่ได้ต้นจากฝรั่งเศส จาก พ.ศ. 2484-2485 นั้นจะเห็นได้จากจำนวนโรงเรียน ครู และจำนวนนักเรียนที่เพิ่มขึ้นทุกปี ดังจะเห็นได้จากตาราง 36 หน้า 257

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2484 ส่วนภูมิภาค (ส่วนจังหวัดนครราชสีมา) เล่มที่ 14 เล่มที่ 1 เรื่องเสนอรายงานกิจการที่ไปปฏิบัติในการรับมอบคืนแดนบ้านเจ้าป่าสัก 26 สิงหาคม 2484

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2484 ส่วนภูมิภาค (ส่วนจังหวัดลพบุรี) เล่มที่ 14 เล่มที่ 2 เรื่องรายงานการเดินทางไปรับมอบคืนแดนของบรรพการจังหวัด สำเนาที่ ร. 20/2484 ลงวันที่ 1 ตุลาคม 2484

³ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2484 ส่วนภูมิภาค (ส่วนจังหวัดลพบุรี) เล่มที่ 14 เล่มที่ 3 เรื่องส่งค่าแถมเงินนโยบายค่าเนนการศึกษาในที่ประชุมอำเภอ สำเนาที่ ร. 143/2484 ลงวันที่ 26 ธันวาคม 2484

⁴ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2484 ส่วนภูมิภาค (ส่วนจังหวัดลพบุรี) เล่มที่ 14 เล่มที่ 1 เรื่องแจ้งการศึกษาจังหวัดลพบุรี สำเนาที่ 2347/2484 ลงวันที่ 29 ธันวาคม 2484

ตาราง 36 จำนวนโรงเรียน ครูและนักเรียนในโรงเรียนประเภทต่าง ๆ ในดินแดน
ที่ไถ่คืนจากฝรั่งเศส จาก พ.ศ. 2484-2489

พ.ศ.	จำนวน	โรงเรียน	โรงเรียน	โรงเรียนอาชีว	รวม
		ประชาบาล	ประชาบาล		
2484*		—	—	—	—
2485	โรงเรียน	—	—	—	—
	ครู	57	1,157	3	1,217
	นักเรียน	1,293	63,263	78	64,634
2486	โรงเรียน	6	534	—	541
	ครู	60	1,187	2	1,249
	นักเรียน	1,372	64,303	81	65,756
2487	โรงเรียน	6	579	1	1,586
	ครู	65	1,270	1	1,336
	นักเรียน	1,304	64,588	42	65,934
2488	โรงเรียน	6	579	—	585
	ครู	65	1,327	—	1,392
	นักเรียน	1,011	58,825	—	59,836
2489*	—	—	—	—	—

*หากตัวเลขไม่ได้

ที่มา รวบรวมจาก กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา รายงานการศึกษาระจำปี
พหุศักราช 2485-2488

จากตาราง 36 จะเห็นได้ว่าการศึกษาในระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับ
เจริญก้าวหน้าขึ้นบ้างที่จะสังเกตได้จากจำนวนโรงเรียน ครู และนักเรียนในโรงเรียนประชาบาล

ได้เพิ่มขึ้นทุก ๆ ปีแสดงว่ากระทรวงการได้เอาใจใส่ในการขยายการศึกษาในระดับประถมศึกษาให้ได้ผลดีขึ้น แต่ในระบอบนี้ยังศึกษาได้ไม่ทั่วเจริญก้าวหน้ามากนัก เพราะในท้องที่จังหวัดที่มีโรงเรียนรัฐบาลที่มีนักเรียนมีชั้นเรียนอยู่เพียง 6 โรงเรียนนี้ แยกการเกณฑ์เด็กที่มีอายุอยู่ในเกณฑ์บังคับเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษานั้นก็ไม่มีสถิติแสดงไว้ว่าทางการสามารถเกณฑ์เด็กเข้าเรียนได้มากน้อยเพียงใด

อย่างไรก็ดี การจัดการศึกษาระดับที่ต่ำกว่านี้ส่วนมากมีปัญหามาก เพราะนอกจากปัญหาเกี่ยวกับภาวะสงคราม การขาดแคลนงบประมาณและการขาดแคลนครูที่มีอยู่เป็นปกติแล้ว ยังมีปัญหาทางการเมืองอีกด้วย เป็นต้นว่า มีการโฆษณาชักชวนให้เด็กที่อยู่ในท้องถิ่นแดนของไทยหนีไปเข้าเรียนในโรงเรียนที่อยู่ในท้องถิ่นแดนของฝรั่งเศส ทางราชการจำต้องส่งเจ้าหน้าที่ออกไปเฝ้าจับ เกลี้ยกล่อมและให้สัญญาแก่ผู้ปกครองของเด็กนักเรียนว่า จะส่งนักเรียนที่เรียนหนังสือไทยได้ก็ให้เข้าโรงเรียนต่อไปในท้องถิ่นแดนไทย มิ่งก็เป็นผลให้ปัญหาทั้งกล่าวลดลงได้

ส่วนการที่ประเทศไทยได้ยินยอมที่เสียไปแก่อังกฤษนั้นก็เนื่องมาจาก ในระยะเริ่มต้นของสงคราม ญี่ปุ่นเป็นฝ่ายรุกและสามารถยึดครองดินแดนมะลายูและรวมของอังกฤษได้ ประกอบกับรัฐบาลไทยกับรัฐบาลญี่ปุ่นได้เป็นพันธมิตรร่วมรบด้วยกันมาตั้งแต่เริ่มแรกของสงคราม ด้วยเหตุดังกล่าว จากการพบปะระหว่างนายกรัฐมนตรีของทั้งสองประเทศ เมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม 2486 ญี่ปุ่นก็ได้ตกลงที่จะมอบดินแดนสัมคม ตรังคานู ไทรบุรีและปะลิส กับดินแดนเมืองเชียงตุงและเมืองพานโนแดนฉานของพม่าให้แก่ฝ่ายไทย และหลังจากนั้นไม่นานรัฐบาลทั้งสองประเทศก็ได้ประกาศใช้สนธิสัญญารับรองว่าดินแดนดังกล่าวเป็นของไทย เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2486 ซึ่งฝ่าย

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2485 ส่วนภูมิภาค (ส่วนจังหวัดพระตะบอง) เล่มที่ 6 เล่มที่ 1 เรื่องส่งสภาธิการจังหวัดรายงานเหตุการณ์กระเพื่อมการจัดการศึกษาในจังหวัด ลำเนาที่ 1938/2485 ลงวันที่ 23 มิถุนายน 2485

² คีเรก ชันนาม ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2 หน้า 158

³ "ประกาศใช้สนธิสัญญาระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่นว่าด้วยอาณาเขตของประเทศไทยในมาลันและภูมิภาคฉาน" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 60 (แผนกคริสต์กา) ตอนที่ 55 ลงวันที่ 18 ตุลาคม 2486 หน้า 1527-1528

รัฐบาลไทยก็ได้ประกาศรวมกันกับ กว่างานู ไทรบุรีและปะลิส กับเชียงใหม่และเมืองพานเข้ากับ
ราชอาณาจักรไทยในวันเดียวกันนั้นเอง¹

การดำเนินการที่กระทำในท้องที่ที่ได้ขึ้นจากประเทศอังกฤษนั้นไม่มีรายงานที่เป็นหลักฐาน
ว่ากรกระทำเป็นงานก้าวหน้าไปมากน้อยเพียงใด มีเอกสารที่เป็นหลักฐานแต่เพียงว่า นายกรัฐมนตรี²
ได้แจ้งให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการและในวางแผนงานที่จะจัดทำในดินแดนที่ได้ใหม่เท่านั้น²
แต่เมื่อกระทรวงศึกษาธิการได้แต่งตั้งข้าราชการไปดำเนินการในท้องที่ดังกล่าวก็มีอุปสรรคและปัญหา
อยู่มาก เพราะเป็นท้องที่ซึ่งความกำลังอยู่ในขั้นบูรณะและท้องที่บางแห่งก็มีประเพณีและวัฒนธรรม
แตกต่างกันมาก กระทรวงศึกษาธิการจึงแต่งตั้งผู้แทนกระทรวงศึกษาธิการขึ้นคนหนึ่ง ในหน้าที่
ดูแลกิจการทั่วไป ให้ความปลอดภัยและดูแลราชการในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการในเวลาเจ็บไข้
ได้ช่วยด้วย³ การที่รัฐบาลไทยไม่ได้ดำเนินการที่ศึกษาและการศึกษาเวลายังคงอยู่ในดินแดนที่ได้คืน
จากประเทศอังกฤษให้เจริญก้าวหน้าเช่นในดินแดนที่ได้คืนจากฝรั่งเศสเนื่องมาจากว่า อยู่ในภาวะ
สงครามที่รุนแรงและอีกประการหนึ่งรัฐบาลไทยมีเวลาปกครองเพียงที่ดังกล่าวเป็นเวลาเพียง
สองปีเศษ เพราะในเดือนสิงหาคม 2488 เมื่อประเทศญี่ปุ่นพ่ายแพ้สงครามแล้ว รัฐบาลไทยก็ได้
ประกาศยกเลิกสัญญาอันเป็นกติการะหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลญี่ปุ่นที่ลงนามข้อตกลงอื่น ๆ ที่มีผลต่อ
เนื่องกัน เมื่อวันที่ 11 กันยายน 2488 อันเป็นผลให้พิธีโอนการครอบครองดินแดนที่ไทยได้คืน

¹ "ประกาศรวมกันกับ กว่างานู ไทรบุรี ปะลิส เชียงตุงและเมืองพาน เข้าในราชอาณาจักรไทย" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 60 (สมัยกษัตริย์ปกเกล้า) ตอนที่ 55 ลงวันที่ 18 ตุลาคม 2486 หน้า 1532-1533

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2486 ส่วนกลาง(สำนักงานนายกรัฐมนตรี) เล่มที่ 10 เลขที่ 4 เรื่องประเทศไทยได้คืนแดนบางส่วนคืนมา สำเนาที่ ข. 5336/2486 ลงวันที่ 21 กรกฎาคม 2486

³ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2486 ส่วนกลาง(สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 8 เลขที่ 43 เรื่องตั้งผู้แทนกระทรวงเพื่อดูแลทุกข์สุขครอบครัวที่ไม่ทำหน้าที่ ณ ดินแดนใหม่ในมาลาย

จากอังกฤษสู่กลิ่นลง¹

ส่วนดินแดนสี่จังหวัดที่ไทยได้คืนจากฝรั่งเศสนั้น หลังสงครามโลกครั้งที่สอง รัฐบาลไทยกับรัฐบาลฝรั่งเศสได้ทำสนธิสัญญาว่าด้วยเขตแดนไทยกับฝรั่งเศสและรัฐบาลไทยจำต้องคืนดินแดนที่ไทยมาก่อนสงครามโลกครั้งที่สองคืนให้แก่ฝรั่งเศสด้วย²

การเตรียมการมอบคืนดินแดนสี่จังหวัดคืนให้แก่ฝรั่งเศสนั้น กระทรวงศึกษาธิการได้สั่งให้ศึกษาธิการจังหวัดทั้งสี่จังหวัด มอบเครื่องใช้และอุปกรณ์ต่าง ๆ เป็นคนว่า อาคารเรียน โต๊ะม้านั่ง กระจกบานต่าง ๆ ฯลฯ ให้แก่ชาวฝรั่งเศสและฝรั่งเศสที่เข้ามาเป็นวิทยาทานและให้ประชาชนในท้องที่เหล่านั้นได้ระลึกถึงบุญการกุศลของรัฐบาลไทยด้วย³ เว้นการบริจาค ทรัพย์ประชาชนและสารวัตรศึกษาตลอดจนครอบครัว ลูกหลานในบริเวณชายแดนประเทศไทย รัฐบาลก็ได้แจกจ่ายพาหนะ เครื่องใช้ให้ต่างชนิด และกระทรวงศึกษาธิการได้สั่งปิดโรงเรียนทุกประเภทในท้องที่ดังกล่าว ตั้งแต่วันที่ 1 พฤศจิกายน 2489 เป็นต้นไป ส่วนนักเรียนที่อพยพตามผู้ปกครองกลับประเทศไทยนั้น กรมสามัญศึกษาได้สั่งให้ผู้อำนวยการจังหวัดทุกจังหวัดรับนักเรียนเข้าเรียนโดยไม่ต้องมีการสอบคัดเลือกและไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนใด ๆ ตลอดปีการศึกษา 2489 ปรากฏว่า นักเรียนที่อพยพตามผู้ปกครองเข้ามาในประเทศไทยนั้น ส่วนมากเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาซึ่งได้เข้า

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2486 ส่วนกลาง(กระทรวงการต่างประเทศ) เล่มที่ 1 เลขที่ 3 เรื่องการยกเลิกประกาศใช้การศึกษาสัญญาพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่นกับสนธิสัญญาและข้อตกลงอื่น ๆ ที่ต่อเนื่องกันและให้โลกตั้งฐานะญี่ปุ่นเป็นศัตรู สำเนาที่ ร. 5163/2488 ลงวันที่ 12 กันยายน 2488

² "ความตกลงระงับกรณีระหว่างประเทศไทยกับฝรั่งเศส" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 63 (แผนกกฎหมาย) ตอนที่ 29 ฉบับพิเศษ ลงวันที่ 9 มิถุนายน 2489 หน้า 3-7

³ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2489 ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 1 เลขที่ 10 เรื่องการเตรียมมอบคืนดินแดนสี่จังหวัดให้แก่ฝรั่งเศส สำเนาคณะมนตรี 1792/2489 ลงวันที่ 19 ตุลาคม 2489

⁴

⁵

แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2489 ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 1 เลขที่ 8 เรื่องคำสั่งปิดโรงเรียนในจังหวัดและท้องที่ที่จะมอบคืนให้แก่ฝรั่งเศส สำเนาที่ ร. 145/2489 ลงวันที่ 31 ตุลาคม 2489

เรียนในโรงเรียนรัฐบาลในกรุงเทพและธนบุรี 8 คน และเข้าเรียนในโรงเรียนรัฐบาลในต่าง
จังหวัดทั้งหมด 266 คน รวมเป็น 274 คน

2.5 การปรับปรุงการศึกษากายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นโยบายในการจัดการศึกษา
ของรัฐบาลที่เสกขามที่ ๑ ราชการการแนบกับในช่วงหลังของสงครามโลกครั้งที่สองและหลังสงครามที่
สำคัญคือรัฐบาลพยายามที่จะหาแนวทางปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาที่ได้รับความกระทบกระเทือน
จากการสงครามไว้ก่อน ซึ่งก็เป็นผลสำเร็จหลายประการ ดังจะกล่าวต่อไปนี้

2.5.1 พระราชบัญญัติพรพุทธศักราช 2488 นโยบายที่สำคัญประการหนึ่งในการ
การดำเนินงานการศึกษาภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองก็คือ การปรับปรุงคุณภาพของการ
ศึกษาในระดับประถมศึกษาเป็นการศึกษาระดับบังคับไว้ก่อน ซึ่งจะ เป็นผลสำเร็จได้ก็โดยการ
ปรับปรุงคุณภาพของครูที่สอนในโรงเรียนประถมศึกษา ตลอดจนการยกฐานะของครูในโรงเรียน
ประถมศึกษาให้สูงขึ้น แต่การดำเนินงานเกี่ยวกับเรื่องนี้ รัฐบาลไม่สามารถที่จะทำได้สำเร็จ
ในเวลารวดเร็วนัก เพราะครูที่สอนในโรงเรียนประถมศึกษา โดยเฉพาะครูในโรงเรียนประ-
ชาบาลมีจำนวนมาก การที่จะยกขึ้นเป็นข้าราชการเท่าเทียมกับครูในโรงเรียนรัฐบาลหรือข้าราชการ
ประเภทอื่น ๆ นั้นจะต้องใช้งบประมาณมิใช่น้อย รัฐบาลในช่วงเวลานั้นจึงไม่สามารถที่จะ
ทำสำเร็จได้

อย่างไรก็ดี แมว่ารัฐบาลไม่สามารถที่จะยกฐานะครูในโรงเรียนประชาบาลให้เป็น
ข้าราชการได้ แต่รัฐบาลก็พยายามที่จะประกาศใช้พระราชบัญญัติครู เพื่อเป็นการส่งเสริม
ฐานะและคุณภาพของครูให้สูงขึ้น ตลอดจนการให้สิทธิพิเศษบางประการแก่ครูที่ทำการสอนใน
โรงเรียนทุกประเภท ซึ่งรัฐบาลก็ถือว่าการเป็นผลสำเร็จในปี พ.ศ. 2488

ตามความเป็นจริงแล้ว แนวความคิดในการที่จะประกาศใช้พระราชบัญญัติครู เคยมี
มาก่อนแล้วตั้งแต่ พ.ศ. 2485 ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการได้ร่างพระราชบัญญัติครูขึ้นฉบับหนึ่งและได้

¹ แนบเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2489
ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 1 เลขที่ 15 เรื่องให้ช่วยเหลือนักเรียนจังหวัดที่
อพยพมาจากดินแดนที่คืนให้แก่อังกฤษ สำเนาที่ 16145/2489 ลงวันที่ 6 พฤศจิกายน 2489

กำหนดให้คณะกรรมการข้าราชการครู ขึ้นเริ่มกว่า "คณะกรรมการ ก.ช.ค."¹ คณะกรรมการ
ดังกล่าวประกอบด้วย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นประธาน ปลัดกระทรวงศึกษา-
ธิการเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง ส่วนวาระของ "คณะกรรมการ ก.ช.ค." ตามที่ได้
กำหนดในมาตรา 5 แห่งพระราชบัญญัติครู พุทธศักราช 2485 มีดังนี้

- 1) บัญญัติคณะรัฐมนตรี ที่มีความรู้และได้ศึกษาเรื่องในข้อที่คณะกรรมการกำหนด
หน้าที่ให้เป็นผู้ราชการครู โดยวิธีสอบแข่งขัน สอบคัดเลือก เห็นสมควรหรือ
สำหรับผู้ที่เข้าราชการพลเรือนมีหน้าที่เกี่ยวกับการสอนโดยเทียบตำแหน่ง
- 2) เสนอรับและ เสนอเอนกับเงิน เดือน
- 3) ให้อาจารย์จากโรงเรียนครู ตลอดจนใหม่อก ปลดออกหรือไล่ออก
- 4) ควบคุมให้ข้าราชการครูอยู่ในวันและลงโทษทางวินัย...²

อย่างไรก็ตามพระราชบัญญัติครู พุทธศักราช 2485 ก็มีใจประกาศไว้เป็นกฎหมาย แต่
ก็เป็นที่น่าสังเกตว่า ร่างพระราชบัญญัตินี้มีขึ้นก่อนการร่างขึ้นประมาณเดือนกันยายน 2485 ซึ่งเป็น
ช่วงเวลาประเทศชาติตกอยู่ในภาวะสงครามที่รุนแรง รัฐบาลยังมีมหาอำนาจอื่น ๆ ที่จำเป็นต้อง
จัดทำมากกว่างานในด้านการศึกษาก็เป็นไปได้ แต่ก็แสดงให้เห็นเจตนารมณ์ของฝ่ายรัฐบาลพยายาม
จะปรับปรุงคุณภาพของครูให้ดีขึ้น อันจะเป็นผลดีต่อการพัฒนาของชาติด้วย

ความพยายามของรัฐบาลที่จะประกาศใช้พระราชบัญญัติครูเพื่อที่จะได้เป็นผลให้การศึกษา
ของชาติดีขึ้นนี้ ก็ประสบผลสำเร็จในปี พ.ศ. 2486 เมื่อรัฐบาลชุดที่ 11 (1 สิงหาคม 2487-
31 สิงหาคม 2488) ถึงมีมติที่ทรง อภิวงษ์ เป็นนายกรัฐมนตรีและนายทวี บุณยเกตุ เป็น
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ รัฐบาลชุดนี้ได้นำร่างพระราชบัญญัติครูที่ปรับปรุงขึ้นใหม่
เสนอต่อที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรและสภาผู้แทนราษฎรใช้ประกาศไว้เป็นกฎหมายได้ รัฐบาลได้

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2485
ส่วนกลาง (ส่วนกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 1 เล่มที่ 20 เรื่อง ระเบียบพิจารณาพระราช-
บัญญัติครูและร่างพระราชบัญญัติครู พุทธศักราช 2485 25 กันยายน 2485

²
ก.

ประกาศใช้เป็นกฎหมายบังคับไว้ เมื่อวันที่ 16 มกราคม 2486 ด้วยเหตุนี้เองทางราชการจึงได้กำหนดไว้วันที่ 16 มกราคม ของทุก ๆ ปีเป็นวันครู

เชลยศึกที่ผู้ใดในการประกาศใช้พระราชบัญญัติครูผู้ซึ่งกระทำหน้าที่ของชาติเจริญก้าวหน้า และให้ครูได้รับผลประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ด้วย ก็จะเป็นได้จากมโนทัศน์ของนายท้าว บุญเกตุ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการในขณะเวลานั้น โภชน์โลกเชลยศึกในการออกพระราชบัญญัติครูไว้ ก็มีข้อความบางตอนว่า

นับแต่ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ.2475 เป็นต้นมา การศึกษาของ ประเทศยังอยู่ในสภาพที่มอดลุกกลลลน มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขอะไรๆเพี้ยน การศึกษา ของชาติยิ่งแก้ไขเรื่อยเท่าใดก็ยิ่งมีความวุ่นวายและความไม่แน่นอนมากขึ้นเรื่อยๆ การศึกษาของชาติหาได้อยู่ในสภาพที่แน่นอนไม่ แต่เขาคงมีครูที่คอยถือ ต้องใช้ครูที่มีความสามารถในอันที่จะสอนเด็กทั้งในทางวิชาการและในทางอบรมจิตใจ... ด้วยเหตุนี้เอง รัฐบาลในครั้งกระนั้น จึงมีงานให้เรื่องครูก่อนและได้เสนอร่างพระราชบัญญัติครู พ.ศ. 2488 ไปยังสภาผู้แทนราษฎรและได้ประกาศใช้เป็นกฎหมายบังคับแล้ว...

หลักการใหญ่ ๆ ของพระราชบัญญัติครู พ.ศ. 2488 นี้ได้ให้ให้ครูสภาขึ้นและมีหลักซึ่งเป็นสาระสำคัญอยู่ 3 ประการคือ

- 1) เพื่อให้ความเคารพเห็นเป็นสภาที่รักขานและรักษานโยบายการศึกษาชาติ... เดิมทีเกี่ยวกับการศึกษาของชาติอยู่ในมือของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการคนเดียว การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแก้ไขอย่างเร็วใดก็ตามไม่เหมาะสม... ในที่สุดก็แก้กันไปแก้กันมาไม่ลงเอยสักที แต่เมื่อมีครูสภาขึ้น การแก้ไขนโยบายการศึกษาของชาติต้องผ่านการวินิจฉัยของครูสภาก่อน ซึ่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นกรรมการอยู่ช่วยโดยตำแหน่งและมีกรรมการโดยตำแหน่งอีก 5 คน นับจากนั้นยังมีกรรมการที่เข้าของมาลาอยู่ถึง 9 คน การพิจารณาจะใคร่รอบคอบไม่ปรับปรุงแก้ไขกันได้ง่าย ๆ เพราะจะต้องถกเถียงทางไต่ทางเสียจากผู้ทรงคุณวุฒิทั้งนี้ และไม่คงอยู่ในใจที่พิเศษใครช่วย ย่อมมีมติเด็ดขาด ๆ เดียวหรือ 2-3 คนทำ

¹ "พระราชบัญญัติครู พุทธศักราช 2486" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 62 (แผนกกฎหมาย) ตอนที่ 4 ลงวันที่ 16 มกราคม 2486 หน้า 61-74

เมื่อเป็นเช่นนี้โครงการรักษาสถาปัตยกรรมที่ระเทศนั้นไม่คงแก่ถนอมย ๆ
ไม่ว่ารัฐบาลจะเปลี่ยนแปลงกันอย่างไร

2) เมื่อพระวรวงศ์เธอเจ้าจอม เวสวันภุมมา กิ่งพงศกัญญาภอก โอนไปอยู่กระทรวง
ทบวงกรมอื่น... เพราะครุได้เงินเดือนเดิมและ... สมัยจะได้อีกเงินเดือนอื่น รัฐบาลสมัยนั้น
จึงคิดที่จะแก้ไขข้อบกพร่องเหล่านี้... เนื่องจากครุของกระทรวงก็กษัตริย์การทั้งครุประมาณ
มีจำนวนทั้งสิ้นประมาณ 70,000 คน การเพิ่มเงินเดือนใหม่ไม่มากเพียงคนละ 5 บาท
หรือ 10 บาท ก็ระหว่งของงบประมาณเพิ่มขึ้นอีกหลายล้าน ซึ่งรัฐบาลไม่อยู่ในฐานะที่จะทำได้
ก็เมื่อไม่สามารถช่วยฐานะครุทางตรงได้เช่นนี้ จึงได้ถนัดพระวรวงศ์เธอเจ้าจอมกุสุมา
คือผู้ที่เป็นครุครุตุลาการมาบัดนี้

- ก) ช่วยในเรื่องการเล่าเรียนบุตร
- ข) ช่วยในเรื่องการโดยหารอดประจำทาง
- ค) ช่วยในการรักษาพยาบาล ฯลฯ

3) คำท้าวพิทชน ก.พ. การปกครองข้าราชการนี้เมื่อพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการ
พลเรือนเป็นหลักปฏิบัติ ครุก็อยู่ในบังคับของพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนเช่น
เดียวกัน แต่อาจมีครุไม่เหมือนกันข้าราชการอื่น ๆ บางอย่างครุควรจะได้รับสิทธิหรือการ
ยกเว้น ซึ่งก็ไม่มีใครทราบความจำเป็นและเห็นความสำคัญได้นอกจากครุด้วยกันเอง จึง
ได้โอนอำนาจของ ก.พ. ให้มาอยู่กับกรมการครุตุลาการ ดังที่ได้บัญญัติไว้ในมาตรา 5 (7)

แห่งพระราชบัญญัติครุ พุทธศักราช 2488

หลักทั้ง 3 ข้อที่ได้แถลงไว้ข้างต้น จะเห็นได้ว่าประโยชน์ของพระราชบัญญัติครุมีอยู่
อย่างไร โดยเฉพาะข้อ 1 เป็นประโยชน์ของชาติเป็นส่วนรวม ส่วนข้อ 2 นั้นเป็นประโยชน์
โดยตรงของครุ ส่วนข้อ 3 นี้ เพื่อความสะดวกในการปกครองบังคับบัญชา...

จากหลักฐาน ๆ ของพระราชบัญญัติครุที่ว่า... ได้ให้ครุตุลาการนั้น พระราชบัญญัติครุ
พุทธศักราช 2488 จึงได้กำหนดให้มีสภาในกระทรวงศึกษาธิการซึ่งเรียกว่า "ครุตุลาการ" และได้
กำหนดอำนาจหน้าที่ของครุตุลาการไว้ในมาตรา 6 แห่งพระราชบัญญัติครุ พุทธศักราช 2488 ดังนี้

¹ ทวี บุญยเลิศ "บันทึกเรื่องพระราชบัญญัติครุ พุทธศักราช 2488" วิทยากรย
2 : 39-45 ธันวาคม 2485

- 1) รับผิดชอบในความเห็นแก่กระทรวงศึกษาธิการในเรื่องนโยบายการศึกษาทั่วไป
- 2) ให้ความเห็นแก่กระทรวงศึกษาธิการในเรื่องหลักสูตร แบบเรียน การสอน การอบรม การสอบไล่และสิ่งอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการศึกษา
- 3) ความคุมและสอดส่องจรรยาบรรณและวินัยของครู วิจารณ์กลางโทษครูผู้ประพฤติผิด ตลอดจนพิจารณาค่าแรงของครู
- 4) รักษาผลประโยชน์ของครูและส่งเสริมฐานะของครูให้เป็นมั่นคง
- 5) ทหาทางให้ครูหรือกรรมกรวิชาของครูได้รับการช่วยเหลือและอุปการะตามสมควร
- 6) ส่งเสริมฐานะของครูในทางความรู้ ความประพฤติ ความสามัคคีและความเป็นอยู่ โดยจัดให้มีการอบรม ปรากฏกา เพะเพรความรู้การสโมสรณและอื่น ๆ
- 7) ปฏิบัติตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการพลเรือนแผนกคณะกรรมการข้าราชการพลเรือนและแต่งตั้งอนุกรรมการต่างๆ ให้มีอำนาจหน้าที่และปฏิบัติการแทนอนุกรรมการข้าราชการพลเรือนต่างๆ แลแฉกรณสำหรับข้าราชการครู...

ถ้าพิจารณาโดยรายละเอียดแล้วก็จะเห็นได้ว่า อำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการ ก.ช.ศ. กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติครู พุทธศักราช 2485 ก็คล้ายคลึงกับอำนาจหน้าที่ของครูสภาที่ได้กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติครู พุทธศักราช 2468 นั่นเอง การประกาศใช้พระราชบัญญัติครู พุทธศักราช 2468 นั้นมีใ้กว่าเป็นประโยชน์ต่อครูโดยตรง แม้ว่าพระราชบัญญัตินี้จะไม่ได้กำหนดให้ครูในโรงเรียนประชาบาลเป็นข้าราชการเหมือนเช่นครูในโรงเรียนรัฐบาลก็ตาม แต่ครูในโรงเรียนประชาบาลสมัยนั้นก็จะ เป็นสมาชิกครูสภาเท่าเทียมกับครูประเภทอื่น และได้รับผลประโยชน์พึงมีพึงได้ตามพระราชบัญญัติให้เท่ากับครูในโรงเรียนประเภทอื่น เมื่อพระราชบัญญัติอำนาจผลประโยชน์แก่ครูในโรงเรียนประชาบาลเท่าเทียมกับครูในโรงเรียนประเภทอื่นแล้ว เช่นนี้ ก็จะ เป็นผลประโยชน์ขององค์กองการศึกษาในระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับด้วย ซึ่งครูสภาได้ใช้อำนาจผลประโยชน์ของข้าราชการครูและครูในโรงเรียนประชาบาลเป็นอย่างมาก*

¹ "พระราชบัญญัติครู พุทธศักราช 2468" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 62 (แผนกกฤษฎีกา) ตอนที่ 4 ลงวันที่ 16 มกราคม 2468 หน้า 63-64

* ดูรายละเอียดใน กระทรวงศึกษาธิการ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507 พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบรอบเจ็ดสิบสองปีของกระทรวงฯ 1 เมษายน 2507 หน้า 814-851

2.5.2 การยกฐานะครูในโรงเรียนประชาบาลและสารวัตรศึกษาขึ้นเป็นข้าราชการ

รัฐบาลภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับความเป็นอยู่และฐานะของครูประชาบาลที่มีผลต่อการจัดการศึกษาภาคบังคับเป็นอย่างยิ่ง เมื่อในปี พ.ศ. 2479 แนวทางครูในโรงเรียนประชาบาลจะไม่ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นข้าราชการเช่นเดียวกับครูในโรงเรียนรัฐบาล แต่พอปี พ.ศ. 2480 กระทรวงธรรมการก็ได้กำหนดระเบียบการจ่ายเงินทดแทนแก่ครูประชาบาลที่ออกจากราชการโดยไม่มีความผิด ทั้งที่ใกล้ลาไวแล้วในยกก่อน

แนวความคิดที่จะปรับปรุงวิทยฐานะครูโรงเรียนประชาบาลขึ้นเป็นข้าราชการ เพื่อให้มีฐานะเท่าเทียมกับครูในโรงเรียนรัฐบาลหรือข้าราชการประเภทอื่นจะมีอยู่เสมอมา เช่น ในที่ประชุมพิจารณาพระราชบัญญัติครู พุทธศักราช 2485 เมื่อวันที่ 24 กันยายน 2485 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการก็ได้เสนอให้ประชุมพิจารณาหลักการเกี่ยวกับการส่งเสริมฐานะครูในโรงเรียนประชาบาลและวิธีการกำหนดค่าเพิ่มเงินบำนาญของครูประชาบาลด้วย อย่างไรก็ตาม จะด้วยเหตุผลประการใดไม่อาจจะทราบได้ ร่างพระราชบัญญัติครู พุทธศักราช 2485 ก็ไม่ได้กำหนดวิธีการยกฐานะครูในโรงเรียนประชาบาลขึ้นเป็นข้าราชการไว้แต่ประการใด และร่างพระราชบัญญัติฉบับนั้นก็ได้ประกาศใช้เป็นกฎหมายบังคับไม่

หลังจากนั้นแล้วประเทศชาติก็ตกอยู่ในภาวะสงครามอย่างเต็มที่ ทำให้การดำเนินงานด้านการศึกษาเป็นไปได้ด้วยความล่าช้าหรือบางทีก็ถึงกับหยุดชะงัก จนถึง พ.ศ. 2488 ซึ่งเป็นช่วงปลายของสงคราม รัฐบาลจึงเอาใจใส่ในการที่จะปรับปรุงงานการศึกษาให้ดีขึ้น เนื่องจากรัฐบาลในช่วงเวลานั้นเห็นความสำคัญแห่งชาติเป็นของครูที่มีผลต่อการจัดการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง รัฐบาลจึงได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติครู พุทธศักราช 2488 ซึ่งที่ใกล้ลาวมาแล้ว

แม้ว่าพระราชบัญญัติครู พุทธศักราช 2488 จะได้ใช้ดีที่เท่าเทียมกับระหว่างครูทุกประเภท แต่ครูประชาบาลยังไม่ได้รับการยกฐานะให้เป็นข้าราชการ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับงบประมาณเป็นสำคัญ

ความพยายามที่จะยกฐานะครูในโรงเรียนประชาบาลขึ้นเป็นข้าราชการนั้น จะปรากฏชัด-

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2485 ส่วนกลาง (ส่วนกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 1 ตอนที่ 20 เรื่องรายงานการประชุมพิจารณาพระราชบัญญัติครู พุทธศักราช 2485 25 กันยายน 2485

เจอนอีกครั้งหนึ่งเมื่อครั้งสงครามโลกครั้งที่สอง โดยที่รัฐบาลชุกชี 17 (11 มิถุนายน 2489-23 สิงหาคม 2489) ซึ่งมีนายปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกรัฐมนตรีและนายเกื้อน บุนนาค เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ รัฐบาลชุกชีได้กำหนดนโยบายในการที่จะยกฐานะครูในโรงเรียนประชาบาลขึ้นเป็นข้าราชการไว้อย่างชัดเจน* แต่ก็มีเวลาในการบริหารราชการแผ่นดินอยู่เพียงสองเดือนเศษจึงไม่สามารถดำเนินการได้โดยบรรลุผลสำเร็จตามนโยบายที่ได้กำหนดไว้ รัฐบาลชุกชีต่อมาซึ่งมีพลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรีและนายเกื้อน บุนนาค เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (รัฐบาลชุกชี 18 23 สิงหาคม 2489-30 เมษายน 2490) ก็ได้กำหนดนโยบายที่จะยกฐานะครูโรงเรียนประชาบาลไว้เมื่อเข้ารับราชการเช่นเดียวกัน นายเกื้อน บุนนาค รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้ให้คำรับรองเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ในที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรในวันแถลงนโยบาย เมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2489 ว่า "ครูประชาบาลจะได้เป็นข้าราชการพลเรือนสามัญมีค่าเหนื่อย ค่าบำนาญสำหรับครูที่มีอายุครบ 50 ปีไม่ต้องจ่ายสิ่งอื่นใดครูเหล่านั้นมีวิทยฐานะสูงขึ้น"

ต่อมารัฐบาลชุกชีก็ได้เสนอ "ร่างพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายครู พ.ศ. 2490" ต่อที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งนับว่าเป็นผลงานที่สำคัญประการหนึ่งของรัฐบาลชุกชี ดังที่ปรากฏว่า เมื่อนายควง อภัยวงศ์ ในฐานะหัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ได้เสนอญัตติขอเปิดอภิปรายทั่วไปเกี่ยวกับการดำเนินงานตามนโยบายของรัฐบาลชุกชี เมื่อวันที่ 19-27 พฤษภาคม 2489 นั้น ได้มีการอภิปรายถึงความล้มเหลวของการดำเนินงานด้านการที่เห็นว่าไม่เป็นไปตามนโยบายที่ได้แถลงไว้ เป็นต้นว่าการจัดวางสถานที่เรียน การแก้ปัญหาการขาดแคลนแบบเรียนไม่ได้ ฯลฯ ส่วนการเสนอร่างพระราชบัญญัติข้าราชการฝ่ายครู เรื่องยกฐานะครูในโรงเรียนประชาบาลขึ้นเป็นข้าราชการนั้นนับว่าเป็นผลงานสำคัญประการหนึ่ง ดังคำอภิปรายของขุนคองฤทธิศึกษากร บางตอน "ในการปรับปรุงฐานะของครูประชาบาลให้เป็นข้าราชการ ถ้าพระเจ้าจะไม่หยิ่งหย่อนมาถลา

* ฎีการายละเอียดในหัวข้อนโยบาย

1 แผนกเก็บ กองกลาง สำนักถึงนายปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2489 (กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 1 เลขที่ 4 เรื่องการให้คำมั่นของกระทรวงศึกษาธิการ นโยบายของรัฐบาล 26 สิงหาคม 2489

เพราะว่ารัฐบาลโคโลเนอเป็ พระราชบัญญัติข้าราชการฝ่ายครูอุยแหง"¹

ต่อมากรมการเป็นแบบแปลงรัฐบาลอังกฤษซึ่งมีเมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2490 แทนยก
รัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการก็เป็นผู้ดูแลโดยที่เดิมรัฐบาลอังกฤษก่อน การยก
ฐานะครูในโรงเรียนประชาบาลขึ้นเป็นข้าราชการจึงได้มีการกำหนดต่อไปอีก โดยการนำร่าง
พระราชบัญญัติข้าราชการฝ่ายครู พุทธศักราช 2490 เสนอต่อที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรเป็นวาระ
ที่สอง เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2490 ในร่างพระราชบัญญัติได้กำหนดข้าราชการครูไว้เป็น 5
ประเภท และได้กำหนดในกฎที่ส่งอยู่ในโรงเรียนประถมทั้งหมดเป็นข้าราชการครูว่า "ข้าราชการ-
การครูทางประถมที่เก่าแก่และข้าราชการครูที่ใหม่เท่าที่ทำการดี มีเงินเดือนที่ต่ำกว่าตามพระ
ราชบัญญัติประ-
ถมศึกษาและได้รับเงินเดือนจากเงินทางประถมที่เก่า"² และในร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ยังได้
กำหนดหลักการและวิธีการที่จะยกฐานะครูในโรงเรียนประชาบาลขึ้นเป็นข้าราชการไว้โดยละเอียด
ไว้ในบทเฉพาะกาล มาตรา 106 และ 107 อีกด้วย³

แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า ในร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้สภาผู้แทนราษฎรจะได้อลงมติในวาระ
ที่ 3 ให้ประกาศใช้เป็นกฎหมายได้ เมื่อวันที่ 25 สิงหาคม 2490 แต่ร่างพระราชบัญญัติฉบับ
นี้ไม่ได้ประกาศใช้เป็นกฎหมายจึงจับแต่ประกาศไว้ ทั้งนี้ก็เพราะร่างพระราชบัญญัติฉบับ
นี้ยังไม่ได้รับการพิจารณาจากที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร ตามที่บัญญัติมาตรา 10 แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราช-
อาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ที่ใช้บังคับอยู่ในเวลานั้นหรืออาจจะยังไม่ได้นำขึ้นทูลเกล้า
ถวายเพื่อทรงลงพระปรมาภิไธยให้ประกาศใช้เป็นกฎหมายก็เป็นได้ ก็พอดีที่มีการเปลี่ยนแปลง
ทางการเมืองที่สำคัญอีกครั้งหนึ่งคือ การรัฐประหาร 2490 เมื่อวันที่ 6 พฤศจิกายน 2490
คณะรัฐประหารได้ประกาศยกเลิกรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าว แล้วประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่

¹ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยสามัญครั้งที่ 1

พ.ศ. 2490 เล่ม 1 หน้า 829

² ก. หน้า 2590

³ ก. หน้า 2617

⁴ ก. หน้า 2977

ซึ่งเรียกว่า "รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490" จึงเป็นผลให้ร่างพระราชบัญญัติราชการฝ่ายศฤงคารสภาผู้แทนได้มีมติให้ประกาศใช้เป็นกฎหมายแล้วต้องยกเลิกไป

หลังจากการเกิดรัฐประหาร 2490 แล้วก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งนำโดย อภัยวงศ์ ได้กำหนดตำแหน่งนายกรัฐมนตรีโดยมีนายเลื่อน ศรภักย์วานิช เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ รัฐบาลชุดนี้ก็มีนโยบายที่จะบำรุงและส่งเสริมฐานะของครูให้ดีขึ้น แต่ก็ไม่มีผลในทางปฏิบัติแต่ประการใด ทั้งนี้ก็เนื่องเพราะรัฐบาลชุดนี้เป็นเพียงรัฐบาลชั่วคราวตามบทเฉพาะกาลแห่ง "รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490" เท่านั้น เพราะในบทเฉพาะกาลดังกล่าวได้กำหนดให้รัฐบาลชุดใหม่มีการเลือกตั้งทั่วไปภายในเวลา 90 วัน ซึ่งก็หมายความว่า หลังจากการเลือกตั้งทั่วไปแล้วก็ต้องมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลอีกครั้งหนึ่ง การดำเนินงานตามนโยบายเกี่ยวกับการยกฐานะครูในโรงเรียนประชาบาลขึ้นเป็นข้าราชการจึงต้องหยุดชะงักลงชั่วคราว

หลังจากการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อวันที่ 29 มกราคม 2491 แล้วก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลตามวิถีทางแห่งระบอบประชาธิปไตยอีกครั้งหนึ่ง นับเป็นรัฐบาลชุดที่ 21 (21 กุมภาพันธ์ 2491-8 เมษายน 2491) โดยมีนายอภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรีและหม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ นโยบายการจัดการศึกษาที่สำคัญประการหนึ่งของรัฐบาลชุดนี้ก็คือการที่จะบำรุงอาชีพครูและส่งเสริมฐานะของครูให้ดีขึ้น โดยเฉพาะครูในโรงเรียนประชาบาลจะได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นข้าราชการเท่าเทียมกับครูในโรงเรียนรัฐบาล ดังที่หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้กล่าวตอบคำถามสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในวันแถลงนโยบายการบริหารราชการแผ่นดิน เมื่อวันที่ 4 มีนาคม 2491 เกี่ยวกับการยกฐานะครูในโรงเรียนประชาบาลขึ้นเป็นข้าราชการว่า "นโยบายที่จะส่งเสริมอาชีพครูนั้น เวลานี้รัฐบาลกำลังที่จะเสนอพระราชบัญญัติครูเข้ามา ซึ่งถ้ามีพระราชบัญญัติ ครูประชาบาลจะได้เชิยฐานะขึ้นเป็นข้าราชการ"¹

แม้ว่ารัฐบาลชุดนี้จะมีเวลาในการบริหารราชการแผ่นดินเพียงระยะเวลาอันสั้นเพียง

¹ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมรัฐสภา สมัยสามัญ ชุดที่ 1 พ.ศ.

เดือนเศษ แรกนับได้ว่าได้รับผลสำเร็จในการดำเนินงานตามนโยบายที่ใดแถลงไว้เป็นอย่างดี เพราะรัฐบาลชุดนี้ได้เสนอ "ร่างพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน(ฉบับที่ 4) พุทธศักราช 2491" ต่อที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2491 โดยมีหลักการและเหตุผลที่สำคัญว่า

เพื่อยกฐานะครูประชาบาลและข้าราชการชั้นเป็นข้าราชการพลเรือน และโดยที่ครูประชาบาลและข้าราชการชั้นเป็นพนักงานของรัฐบาลในการจัดการศึกษา จึงสมควรได้รับเกียรติให้เป็นข้าราชการพลเรือน เช่นเดียวกับครูโรงเรียนรัฐบาลและข้าราชการอื่น ๆ ในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ...

ร่างพระราชบัญญัติรัฐบาลได้เสนอต่อที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรในครั้งนั้น มีความยาวเพียง 7 มาตรา สำหรับบัญญัติการยกฐานะครูประชาบาลและข้าราชการชั้นเป็นข้าราชการเท่านั้น ซึ่งสภาผู้แทนราษฎรได้มีมติรับหลักการแห่งร่างพระราชบัญญัตินี้โดยพร้อมเพรียงกัน แต่หลังจากที่รัฐบาลได้เสนอร่างพระราชบัญญัติต่อที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรและสภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติรับหลักการแล้วเพียง 12 วันก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ 8 เมษายน 2491 นับเป็นรัฐบาลชุดที่ 22 หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา โดยมีจอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีและมีพลโทมังกร พรหมโยธี เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ การเปลี่ยนแปลงรัฐบาลในครั้งนี้ไม่มีผลกระทบกระเทือนต่อนโยบายในการยกฐานะครูประชาบาลขึ้นเป็นข้าราชการแต่ประการใด เพราะรัฐบาลชุดใหม่ก็ได้ให้นำร่างพระราชบัญญัติดังกล่าว ที่สภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติรับหลักการไว้แล้วตั้งแต่รัฐบาลชุดก่อน เสนอต่อที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรเป็นวาระที่ 2-3 เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2491 ซึ่งสมาชิกได้มีการอภิปรายกันเพียงเล็กน้อยแล้วก็ลงมติให้ประกาศใช้เป็นกฎหมายได้ และเมื่อรัฐบาลเสนอร่างพระราชบัญญัติต่อที่ประชุมวุฒิสภา เมื่อวันที่ 27 เมษายน 2491 ที่ประชุมก็อนุมัติให้ประกาศใช้เป็นกฎหมายบังคับได้ รัฐบาลได้ประกาศเป็นกฎหมายบังคับใช้ เมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม 2491

1

สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทน ชุดที่ 1 สามัญ พ.ศ.

2491 เล่ม 1 หน้า 172

2

ก. หน้า 483

3

สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมวุฒิสภา สมัยสามัญ พ.ศ. 2491

เล่ม 1 หน้า 44-51

ซึ่งมีผลบังคับตั้งแต่วันที่ 5 พฤษภาคม 2491 เป็นต้นไป ในพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน (ฉบับที่ 4) พุทธศักราช 2491 นี้ได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการเพิ่มเงินเดือนและการยกฐานะครูในโรงเรียนประชาบาลขึ้นเป็นข้าราชการไว้อย่าง*

เพื่อที่จะให้การดำเนินงานเกี่ยวกับการยกฐานะครูในโรงเรียนประชาบาลและข้าราชการศึกษาขึ้นไปด้วยความเรียบร้อย กระทรวงศึกษาธิการจึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการชั้นชุดหนึ่ง เพื่อพิจารณาปัญหาเกี่ยวกับการยกฐานะครูประชาบาลและข้าราชการศึกษาขึ้นเป็นข้าราชการ เมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม 2491 โดยมีนายถวัลย์ จันทนิมิต เป็นประธานและมีกรรมการอื่น ๆ อีกรวมทั้งหมด 5 คน

สิ่งที่ได้กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า การยกฐานะครูในโรงเรียนประชาบาลและข้าราชการศึกษาขึ้นเป็นข้าราชการนั้น ไม่ใช่สิ่งง่ายทำได้ง่ายนัก ทั้งนี้เนื่องมาจากครูในโรงเรียนประชาบาลมีจำนวนมาก มากกว่าครูในโรงเรียนรัฐบาลและข้าราชการอื่น ๆ รวมกันเสียอีก การยกฐานะครูในโรงเรียนประชาบาลขึ้นเป็นข้าราชการการจำต้องใช้งบประมาณเป็นจำนวนมาก รัฐบาลที่เข้ามาบริหารประเทศจะต้องพิจารณาเรื่องนี้อย่างรอบคอบ แต่นโยบายในการที่จะยกฐานะครูในโรงเรียนประชาบาลและข้าราชการศึกษาขึ้นเป็นข้าราชการที่รัฐบาลที่เข้ามาบริหารราชการแผ่นดินในช่วงเวลานั้นได้ดำเนินการขึ้นโดยไม่มีการหยุดชะงัก แม้ว่าในช่วงระยะเวลาดังกล่าวมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลอยู่บ่อยครั้งก็ตาม แต่รัฐบาลก็ได้รับชว่ช่วยนโยบายเหล่านี้สืบต่อกันมาจนเป็นผลสำเร็จ ซึ่งกว่าจะเป็นผลสำเร็จได้ก็ผ่านการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลถึง 5 ครั้ง คือจากรัฐบาลชุดที่ 18 จนบรรลุผลสำเร็จในรัฐบาลชุดที่ 22 และใช้เวลากว่า 3 ปี การยกฐานะครูในโรงเรียนประชาบาลขึ้นเป็นข้าราชการนั้น นับว่าเป็นผลดีต่อการจัดการศึกษาภาคบังคับเป็นอย่างมาก เพราะเมื่ออาชีพครูในโรงเรียนประชาบาลเป็นอาชีพที่มั่นคงมีฐานะเท่าเทียมกับข้าราชการประเภทอื่นแล้ว บุคคลที่มีความรู้ความสามารถก็จะมาเป็นที่ครูประชาบาลหรือครูในโรงเรียนประชาบาลจะไม่ลาออกหรือโอนไปอยู่กระทรวงทบวงกรมอื่นๆ เหมือนเช่นแต่ก่อน และนับเป็นนิมิตร์ใหม่ในวงการศึกษานั้นจะนำมาซึ่งมาสู่สง่างามการศึกษาของชาติต่อไป

* ดูรายละเอียดในภาคผนวก ข

กระทรวงศึกษาธิการ คำสั่งที่ ป.59/2491 เรื่องตั้งกรรมการพิจารณาปัญหาเกี่ยวกับ

การยกฐานะครูประชาบาลขึ้นเป็นข้าราชการ ลงวันที่ 18 พฤษภาคม 2491

2.5.3 การส่งข้าราชการออกไปศึกษาต่อและดูงานการศึกษาในต่างประเทศ
ความเคลื่อนไหวในการปรับปรุงการศึกษาของประเทศไทยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่เห็นได้ชัด-
เจนอีกประการหนึ่งก็คือ การส่งข้าราชการออกไปศึกษาต่อและดูงานการศึกษาในต่างประเทศ
เพราะภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้ว ประเทศไทยได้เข้าเป็นรัฐสมาชิกขององค์การสห-
ประชาชาติ เมื่อวันที่ 15 กันยายน 2489 อันเป็นผลให้ประเทศไทยได้มีโอกาสติดต่อกับต่างประ-
เทศมากขึ้น

ในด้านการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการก็ได้มีความเห็นว่า การศึกษาในประเทศต่าง ๆ
ภายหลังจากสงครามได้มีการเปลี่ยนแปลงและเจริญก้าวหน้าไปมาก ถ้าได้ส่งข้าราชการออกไปศึกษา
ต่อและดูงานการศึกษาในต่างประเทศแล้วคงจะเป็นประโยชน์ต่อการจัดการศึกษาของไทยใน
โอกาสหน้าเป็นอย่างมาก ควบคู่กันเองกระทรวงศึกษาธิการ จึงได้ดำเนินการส่งข้าราชการของ
กระทรวงศึกษาธิการไปศึกษาต่อยังต่างประเทศมากขึ้น แต่เท่าที่ปรากฏในรายงานการศึกษาของ
กรมสามัญศึกษานั้น ปรากฏว่า ในปี พ.ศ. 2490 มีจำนวน 1 คน พ.ศ. 2491 จำนวน 6 คน
พ.ศ. 2492 จำนวน 31 คน พ.ศ. 2493 จำนวน 8 คน ² ซึ่งก่อนสมัยสงครามนั้นส่วนมากกระ-
หวางศึกษาธิการมักจะส่งเฉพาะนักเรียนเท่านั้นไปศึกษาต่อต่างประเทศ เป็นที่น่าสังเกตว่าใน
ปี พ.ศ. 2492 จำนวนข้าราชการที่กระทรวงศึกษาธิการส่งไปศึกษาต่อต่างประเทศนั้นจะมีมาก
เป็นพิเศษ ทั้งนี้เนื่องมาจากว่าในปี พ.ศ. 2492 นี้ กระทรวงศึกษาธิการได้รับงบประมาณมาก
เป็นพิเศษ โดยเฉพาะงบประมาณในการส่งข้าราชการออกไปศึกษาต่อและนักเรียนออกไปศึกษา
ต่อต่างประเทศได้ถึง 2.35 ล้านบาท กระทรวงศึกษาธิการจึงได้จัดส่งข้าราชการออกไปศึกษา
ต่อต่างประเทศได้มากขึ้น ถ้ารวมทั้งข้าราชการและนักเรียนแล้วเป็นจำนวนถึง 100 คน ³

การส่งข้าราชการออกไปศึกษาต่อในต่างประเทศในช่วงเวลานี้ มีผลต่อการจัดการศึกษา

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2491
ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 6 ตอนที่ 73 เรื่องส่งข้าราชการไปดูงานและประชุมศึกษา
แห่งสหประชาชาติ สำนัก ความมากที่ ต. 22861/2491 ลงวันที่ 19 ตุลาคม 2491

² กระทรวงศึกษาธิการ รายงานของกรมสามัญศึกษา พุทธศักราช 2492-2493 หน้า 142

³ หม่อมหลวงโม่ง มาลากุล พลเอกมังกร พรหมโยธี กับการศึกษา สมัยพุทธศักราช
2491-2500 พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลเอกมังกร พรหมโยธี 2509 หน้า 5

และการปรับปรุงการศึกษาในโอกาสต่อมาเป็นอย่างมาก เพราะข้าราชการที่ไปศึกษาต่อต่างประเทศในช่วงเวลานี้ ได้กลับเข้ามาเป็นกำลังในการจัดการศึกษาและการบริหารการศึกษาของประเทศ ในช่วงเวลาต่อมา เป็นต้นว่า ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี อธิการบดีวิทยาลัยวิชาการศึกษาและอธิการบดีปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ปัจจุบัน (พ.ศ. 2521) เป็นผู้เชี่ยวชาญประจำกระทรวงศึกษาธิการ ดร.ถนอม สวัสดิ์หาญชัย อธิบดีกรมสามัญศึกษา ปัจจุบัน (พ.ศ. 2521) ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ศาสตราจารย์ ดร.สุกิจ เหล่าสุนทร อธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ฯลฯ

นอกจากการส่งข้าราชการออกไปศึกษาต่อในต่างประเทศแล้ว กระทรวงศึกษาธิการยังมีนโยบายในการส่งข้าราชการออกไปดูงานการศึกษาในต่างประเทศอีกด้วย ทั้งนี้โดยเหตุผลที่ว่า "การศึกษาในประเทศต่าง ๆ ภายหลังจากสงคราม ได้เจริญรุดหน้าไปเป็นอันมาก ถ้าเจ้าหน้าที่ชั้นสูง ๆ ในกระทรวงศึกษาธิการ ได้ไปดูการจัดการศึกษาแบบใหม่ ๆ ในด้านต่าง ๆ ไว้มากก็จะ เป็นประโยชน์ต่อฝ่ายบริหารงานของกระทรวงศึกษาธิการต่อไปเป็นอันมาก" ด้วยเหตุดังกล่าวนี้เอง ในการประชุมใหญ่ขององค์การศึกษา ที่เมืองไบรุต ประเทศเลบานอน เมื่อปลายปี พ.ศ. 2491 กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ส่งเจ้าหน้าที่ชั้นผู้ใหญ่ออกไปร่วมประชุมและดูงานการศึกษาในประเทศต่าง ๆ อีกด้วย โดยให้หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ หม่อมหลวงมานิจ ชุมสาย และนายอภัย จันทวิมล ไปเข้าร่วมประชุมใหญ่ขององค์การศึกษาและดูงานการศึกษาในประเทศต่าง ๆ อีกด้วย เป็นต้นว่า ให้หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ไปดูงานการศึกษาในประเทศสหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส และสวิตเซอร์แลนด์ ส่วนหม่อมหลวงมานิจ ชุมสาย และนายอภัย จันทวิมล นั้นได้เดินทางไปดูงานการศึกษาในประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศสและสวิตเซอร์แลนด์ หรือประเทศอื่น ๆ เท่าที่เห็นว่าจำเป็นอีกด้วย

การไปศึกษาและการดูงานการศึกษาในต่างประเทศของข้าราชการกระทรวงศึกษาธิการนั้นนับได้ว่ามีผลต่อการปรับปรุงการศึกษาภายในประเทศในระยะเวลาดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นการศึกษา

¹ กระทรวงศึกษาธิการ รายงานของกรมสามัญศึกษา พุทธศักราช 2492-2493 หน้า 142

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2491

ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 6 เล่มที่ 73 เรื่องส่งข้าราชการไปดูงานและประชุมศึกษา
แห่งสหประชาชาติ สำนัก ความมากที่ ต.22861/2491 ลงวันที่ 19 ตุลาคม 2491

³
 ก.

ในระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับหรือระดับอื่น ๆ จนมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. 2494 ดังจะได้กล่าวอีกในตอนต่อไป

2.5.4 การร่วมมือกันขององค์การระหว่างประเทศในการปรับปรุงการศึกษา เมื่อประเทศไทยได้เข้าร่วมเป็นรัฐสมาชิกขององค์การสหประชาชาติแล้ว ก็ได้ร่วมมือกับองค์การสหประชาชาติในการดำเนินงานด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการศึกษา ประเทศไทยก็ได้เข้าเป็นรัฐสมาชิกขององค์การศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ทำให้ได้รับความช่วยเหลือและร่วมมือกับองค์การฯ ในการปรับปรุงการศึกษาหลายประการ องค์การศึกษานี้ นับเป็นองค์การหนึ่งขององค์การสหประชาชาติ ซึ่งได้จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2488 ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ โดยมีวัตถุประสงค์จะรวมประเทศต่าง ๆ ให้เข้าร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในด้านการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม เพื่อที่จะให้โลกภายหลังสงครามได้อยู่ร่วมกันโดยสันติและให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

เมื่อประเทศไทยได้เข้าเป็นรัฐสมาชิกขององค์การศึกษานี้แล้ว ก็ได้รับความร่วมมือช่วยเหลือจากองค์การศึกษานี้ในการปรับปรุงการศึกษา ซึ่งรัฐบาลไทยก็ได้ให้ความร่วมมือกับองค์การศึกษานี้ในการปรับปรุงการศึกษาเป็นอย่างดี งานชิ้นแรกที่เกี่ยวข้องกับการปรับปรุงการศึกษาที่ประเทศไทยได้ร่วมมือกับองค์การศึกษานี้ก็คือ องค์การศึกษานี้ได้ส่งผู้เชี่ยวชาญมาสำรวจภาวะการศึกษาในประเทศไทย เพื่อหาแนวทางปรับปรุงการศึกษาให้ดีขึ้น คณะผู้เชี่ยวชาญจากองค์การศึกษานี้ ชุดนี้ประกอบด้วย เซอร์ จอห์น ซาร์เจนท์ (Sir John Sargent) และ ดร. โอราตา (Dr. Predo Orata) ได้เข้ามาสำรวจสภาพการศึกษาของประเทศไทยโดยทั่ว ๆ ไปในเดือนปี พ.ศ. 2492 แล้วทำรายงานเสนอต่อองค์การศึกษานี้ เพื่อหาแนวทางการปรับปรุงการศึกษาให้ดีขึ้น เมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม 2492 ซึ่งนับเป็นรายงานการศึกษาชิ้นแรกขององค์การศึกษานี้ได้รับ

1 กระทรวงศึกษาธิการ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507 พิมพ์เป็นพระลึกในวันครบเจ็ดสิบสองปีของกระทรวง 1 เมษายน 2507 หน้า 550

2 กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ รายงานการศึกษา พ.ศ. 2485-2497 และสถิติการศึกษา 12 ปี หน้า 90

3 หมอหลวงปิ่น มาลากุล พลเอกมังกร พรหมโยธี กับการศึกษาสมัยพุทธศักราช 2491-2500 พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลเอกมังกร พรหมโยธี 2509 หน้า 12

จากรายงานสภาพการศึกษาของประเทศไทยที่คณะผู้วิจัยฯ ได้เสนอต่อองค์การศึกษา
นี้ เป็นผลให้เกิดการปรับปรุงการศึกษาในทุกระดับเป็นการใหญ่ เป็นต้นว่า โครงการทดลอง
การปรับปรุงการศึกษาหลายโครงการ ซึ่งจะเห็นได้อย่างชัดเจนตั้งแต่ พ.ศ. 2494 เป็นต้นไป
คงจะไกลกว่าถึงอีกในขณะนี้

2.5.5 การปรับปรุงคุณภาพของการเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษา
การปรับปรุงคุณภาพของการเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษา จะไกลกว่าอย่างละเอียด
ในเรื่องผลในทางคุณภาพ

2.5.6 การปรับปรุงหลักสูตรและแบบเรียน ความพยายามในการที่จะปรับปรุง
หลักสูตรและแบบเรียนเพื่อให้คุณภาพของการศึกษาคืบหน้า จะไกลกว่าอย่างละเอียดอีกครึ่งหนึ่งใน
เรื่องปัญหาเกี่ยวกับหลักสูตรและแบบเรียน

3 สัมฤทธิ์ผลในการจัดการศึกษาก่อนมัธยม จาก พ.ศ. 2485-2493

3.1 ผลในทางปริมาณ เนื่องจากเป้าหมายสำคัญที่ จะจัดการศึกษาก่อนมัธยมให้ได้
ปริมาณตามที่กำหนดไว้ในบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ คือให้ประชาชนได้เข้าชั้นประถมศึกษาเกินครึ่ง
ของจำนวนพลเมืองทั้งหมดภายในเวลา 10 ปี เป็นขั้นต้นสู่กลาง เมื่อรัฐบาลได้ขยายเวลาใน
บทเฉพาะกาลจาก 10 เป็น 20 ปี ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธ-
ศักราช 2475 (แก้ไขเพิ่มเติม 2483) หลังจากนั้นแล้ว นโยบายในการจัดการศึกษาก่อนมัธยม
ก็เปลี่ยนแปลงไปหลาย เป็นอันว่า ไม่มีเป้าหมายเร่งด่วน เพียงแต่จะปรับปรุงการศึกษา
ก่อนมัธยมให้มีคุณภาพดีขึ้นเรื่อย ๆ และจะขยายการศึกษาก่อนมัธยมออกไปตามความประสงค์ของ
พระราชบัญญัติประถมศึกษาเท่านั้น* ประกอบกับในบางเวลาก็กล่าวประเทศชาติตกอยู่ในภาวะ
สงครามอย่างเต็มขั้นและภายหลังสงครามแล้วประเทศชาติก็ต้องประสบกับวิกฤตการณ์ภายหลัง
สงคราม การดำเนินงานการศึกษาในบางเวลาจึงไม่มีความก้าวหน้าในลำดับปริมาณมากนักหรือ
เกือบจะเรียกได้ว่าหยุดชะงักหรือถอยหลังลงน้ำไป ต่อหลังสงครามแล้วรัฐบาลก็เข้ามาบริหาร

* ดูรายละเอียดในเรื่องนโยบายในการจัดการศึกษา

ราชการแผ่นดินทุกชุดจึงมุ่งที่จะปรับปรุงและฟื้นฟูการศึกษาให้เข้าสู่สภาพปกติและให้มีคุณภาพดีขึ้น อันเป็นผลให้ปริมาณของจำนวนโรงเรียน ครูและนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาไม่คอยเพิ่มขึ้นมากนัก

ความก้าวหน้าของการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับในตามปริมาณ จาก พ.ศ. 2485-2493 นั้นจะเห็นได้จาก จำนวนโรงเรียน ครูและนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาของแต่ละปี ในตาราง 37, 38 และ 39

ตาราง 37 จำนวนโรงเรียนทุกประเภททั่วประเทศราชอาณาจักร จาก พ.ศ. 2485-2493

พ.ศ.	โรงเรียน รัฐบาล	โรงเรียน ประชาบาล	โรงเรียน เทศบาล	โรงเรียน ราษฎร์	รวม
2485	252	17,792	391	1,194	19,629
2486	263	18,485	—	1,131	19,879
2487	267	18,617	64	995	19,943
2488	262	18,527	282	931	20,002
2489	263	18,523	362	914	20,062
2490	261	18,010	423	917	19,611
2491	273	18,066	435	1,224	19,998
2492	287	18,099	435	1,212	20,033
2493	304	18,112	427	1,237	20,080

ที่มา กระทรวงศึกษาธิการ รายงานของกรมสามัญศึกษา พุทธศักราช 2485-2493 และ
กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ รายงานการศึกษา พ.ศ. 2485-2497 และสถิติการศึกษา

12 ปี

ตาราง 38 จำนวนครูในโรงเรียนทุกประเภททั่วประเทศราชอาณาจักร จาก พ.ศ.2485-2493

พ.ศ.	โรงเรียน รัฐบาล	โรงเรียน ประชาบาล	โรงเรียน เทศบาล	โรงเรียน ราษฎร์	รวม
2485	2,929	55,856	2,425	5,687	66,897
2486	2,905	58,947	—	5,604	67,456
2487	2,988	59,361	346	5,072	67,456
2488	3,068	59,816	2,068	4,923	69,875
2489	3,043	59,372	2,271	5,043	69,729
2490	3,258	60,145	2,836	5,681	71,920
2491	3,500	62,052	2,946	6,914	75,412
2492	3,612	65,310	3,218	8,149	80,339
2493	3,922	65,596	3,263	9,352	82,133

ที่มา รวบรวมจาก กระทรวงศึกษาธิการ รายงานของกรมสามัญศึกษา พุทธศักราช 2485-2493 และ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ รายงานการศึกษา พ.ศ. 2485-2497 และสถิติการศึกษา 12 ปี

ตาราง 39 จำนวนนักเรียนชั้นประถมศึกษาในโรงเรียนทุกประเภททั่วพระราชอาณาจักร
จาก พ.ศ. 2485-2493*

พ.ศ.	โรงเรียน รัฐบาล	โรงเรียน ประชาบาล	โรงเรียน เทศบาล	โรงเรียน ราษฎร์	รวม
2485	1,181	2,323,888	90,460	76,704	2,500,241
2486	1,438	2,530,213	—	76,869	2,608,520
2487	1,951	2,585,460	15,922	60,389	2,663,722
2488	1,012	2,443,998	73,363	67,435	2,590,808
2489	452	2,447,393	87,137	57,722	2,592,704
2490	1,164	2,338,345	102,303	87,239	2,529,051
2491	1,456	2,372,775	107,564	117,883	2,599,678
2492	1,630	2,491,319	111,704	140,391	2,745,044
2493	1,031	2,511,750	113,166	155,755	2,781,802

ที่มา รวบรวมจาก กระทรวงศึกษาธิการ รายงานของกรมสามัญศึกษา พุทธศักราช
2485-2493 และ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ รายงานการศึกษา พ.ศ. 2485-2497
และสถิติการศึกษา 12 ปี

จากตาราง 37, 38 และ 39 จะเห็นได้ว่า ในภาพรวมไม่ว่าจะเป็นจำนวนโรงเรียน
เรียนจำนวนครูและจำนวนนักเรียนโรงเรียนประถมศึกษาในแต่ละปีไม่ค่อยเพิ่มขึ้นมากนัก โดยเฉพาะในโรงเรียนประชาบาลอันเป็นกำลังสำคัญในการจัดการศึกษาภาคบังคับ ดังตาราง 37 จะ
มีเพียงปี พ.ศ. 2486 เท่านั้นที่จำนวนโรงเรียนประชาบาลเพิ่มขึ้น 673 โรงเรียน และในปี พ.ศ. —
2487 ก็เพิ่มขึ้นเพียง 179 โรงเรียน (ดูตาราง 37 ประกอบ) หลังจากนั้นจำนวนโรงเรียนประชาบาล

* รวมนักเรียนชั้นเตรียมประถมด้วย

ก็ลดลง หรือแม้จะเพิ่มขึ้นก็ไม่ได้จำนวนเพียงเล็กน้อย¹ สิ่งนี้แตกต่างจากช่วง 10 ปีแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาก

จากตาราง 38 ถ้าเปรียบเทียบกันด้วยจำนวนโรงเรียนแล้วจำนวนครูก็จะเพิ่มขึ้นบ้าง ซึ่งพอจะเห็นได้ว่า รัฐบาลมุ่งที่จะบรรจุครูใหม่ปริมาณเพียงพอกับจำนวนนักเรียน ทั้งนี้ก็เพราะในช่วงเวลานี้ รัฐบาลมีนโยบายที่จะเร่งรัดและปรับปรุงคุณภาพของงานที่มากกว่าการเพิ่มปริมาณหรืออีกประการหนึ่ง ในเวลาที่ประเทศกำลังตกอยู่ในภาวะสงครามรัฐบาลคงมีภาระด้านอื่นที่จำเป็นต้องจัดทำมากกว่างานเกี่ยวกับงานการศึกษาอีกเป็นอันมาก

จากตาราง 39 จะเห็นว่า จำนวนนักเรียนจะเพิ่มขึ้นเพียงปีละน้อยหรือบางปีก็ลดลงด้วยซ้ำไป ทั้งนี้เนื่องมาจากเหตุอันเกี่ยวข้องกับโลกสามด้านแล้ว คือ รัฐบาลมีนโยบายที่จะปรับปรุงคุณภาพมากกว่าที่จะเพิ่มปริมาณและกิจการโดยทั่วไปที่รัฐบาลก็ไม่ได้มีนโยบายที่จะขยายออกไปจนกว่าจะแน่ใจว่าจะทำได้และเหมาะสมแล้ว¹ สิ่งนี้หมายความว่าความเร่งการจัดตั้งโรงเรียนประถมศึกษาและการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนก่อนและในปี พ.ศ. 2488 ที่จำนวนนักเรียนในวันประถมศึกษาลดลงบ้างนั้นก็เห็นเพราะในช่วงต้นปีการศึกษา 2488 ประเทศชาติตกอยู่ในภาวะสงครามอย่างรุนแรงและถูกโจมตีทางอากาศทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ก็ไม่ยอมให้มีการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนไม่ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยจำนวนนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาจึงลดลงบ้าง

เป็นที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งว่า ในปี พ.ศ. 2490 นั้น จำนวนนักเรียนในชั้นประถมศึกษาจะลดลงเป็นจำนวนมากถึง 63,653 คน (ดูตาราง 39 ประกอบ) และจำนวนนักเรียนในโรงเรียนประชาบาลจะลดลงเป็นจำนวน 109,048 คน และในปี พ.ศ. 2490 นี้ จำนวนโรงเรียนประชาบาลก็ลดลงด้วยเป็นจำนวน 513 โรงเรียน (ดูตาราง 37 ประกอบด้วย) ส่วนจำนวนนักเรียนชั้นประถมศึกษาในโรงเรียนเทศบาลจะเพิ่มขึ้น 15,166 คน ที่เพิ่มขึ้นนี้ก็เพราะว่าในภาวะสงคราม

¹ แผนกเงิน กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2487 ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 2 เล่มที่ 74 เรื่องรัฐมนตรีว่าการประชุมหม่อมความเข้าใจในการปฏิบัติงาน 11 สิงหาคม 2487

² กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา รายงานการศึกษาประจำปี พุทธศักราช 2488

ความการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนไม่ไกลห้วง แต่ที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ในปีปลายปี พ.ศ. - 2489 นั้น รัฐบาลได้มอบคืนแผนที่ไทยให้กับชาวฝรั่งเศสเมื่อปี พ.ศ. 2484 คืนให้แก่ฝรั่งเศสอีก คืนแดนตั้งแถวลาวใต้แก่ จังหวัดลาวขวาง นครจำปาศักดิ์ พระตะบองและเมืองสงคราม ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการได้มีคำสั่งให้ศึกษาธิการจังหวัดในท้องที่ 4 จังหวัดดังกล่าวมอบคืนแดนคืนใหญ่แทน ของรัฐบาลฝรั่งเศสตั้งแต่วันที่ 1 พฤศจิกายน 2489 เป็นต้นไป¹ และให้ครูในโรงเรียนประชา- บาลและสารวัตรศึกษาเดินทางกลับประเทศไทย ด้วยตนเองก็เรียนในโรงเรียนประชาบาล และจำนวนโรงเรียนประชาบาลในปี พ.ศ. 2490 จึงลดลงมาก เพราะจำนวนนักเรียนในท้องที่ 4 จังหวัดดังกล่าวในปี พ.ศ. 2488 มีจำนวนทั้งสิ้น 58,825 คน (ดูตาราง 36 หน้า 257 ประ- ครอบ) ส่วนในปี พ.ศ. 2489 ที่มอบคืนแดนคืนนั้นไม่มีสถิติแสดงจำนวนนักเรียนในท้องที่ดังกล่าว - แต่ก็เชื่อได้ว่าคงมีจำนวนใกล้เคียงกัน

แต่ที่จำนวนนักเรียนในโรงเรียนประชาบาลลดลง 109,048 คน ในปี พ.ศ. 2490 นั้น ก็เพราะเหตุดังกล่าวแล้ว อีกประการหนึ่งก็เพราะการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนไม่คอยทั่วถึงและ - อีกประการหนึ่งก็คือ กระทรวงศึกษาธิการได้โอนโรงเรียนประชาบาลซึ่งได้โอนมาจากเทศบาลตั้ง แต่ พ.ศ. 2486 คืนให้เทศบาลไปดำเนินการเอง - ดังจะเห็นได้จาก ในปี พ.ศ. 2490 นี้ จา- นวนโรงเรียนและนักเรียนในโรงเรียนเทศบาลเพิ่มขึ้นเป็นอันมาก (ดูตาราง 37 และ 39 ประกอบ)

หลังจาก ปี พ.ศ. 2490 แล้ว จำนวนโรงเรียนประชาบาลในแต่ละปีก็เพิ่มขึ้นเพียงเล็ก น้อยทั้งนี้เพราะภายหลังสงครามรัฐบาลและกระทรวงศึกษาธิการมีนโยบายที่จะปรับปรุงคุณภาพของ การศึกษาทุกระดับ เป็นเป้าหมายที่สำคัญมากกว่าด้านปริมาณ โดยการชลอการจัดตั้งโรงเรียนประ-

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2489 ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 1 เล่มที่ 8 เรื่องคำสั่งปิดโรงเรียนในจังหวัดและท้อง- ทที่จะมอบคืนให้แก่ฝรั่งเศส สำเนาที่ บ. 145/2489 ลงวันที่ 31 ตุลาคม 2489

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2489 ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 1 เล่มที่ 15 เรื่องให้ช่วยเหลือนักเรียนจังหวัดทอปปพ มาจากดินแดนคืนให้แก่ฝรั่งเศส สำเนาที่ 13145/2489 ลงวันที่ 6 พฤศจิกายน 2489

ชาบาลขึ้นเพื่อไม่ให้มีปัญหาเกี่ยวกับ การขาดแคลนครู ดังที่หัวหน้ากองโรงเรียนประชาบาล ได้กล่าวในที่ประชุมข้าหลวงตรวจการศึกษาศึกษาภาค เมื่อวันที่ 11 เมษายน 2490 ซึ่งมีข้อความตอนหนึ่งว่า

ในชั้นต้นควรจะได้ขอความช่วยเหลือไปยังจังหวัดก่อน เมื่อมีการแก้ไขพระราชบัญญัติประถมศึกษาที่ควรแก้ไขมาตราที่ 4 คือ "ให้ข้าหลวงตั้งโรงเรียนใดภายในอำนาจของข้าหลวง" เป็น "ให้ตั้งได้โดยความเห็นชอบของกระทรวงศึกษาธิการ" ซึ่งจะเป็นการช่วยให้การขยายโรงเรียน รักษาระดับขึ้น ไม่มีโรงเรียนเพิ่มเหยียดเกินจำนวนครู...

นโยบายของการจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลของกระทรวงศึกษาธิการนั้นเอง เป็นผลทำให้จำนวนโรงเรียนประชาบาลในแต่ละปีเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อยหรือบางปีก็ลดลงด้วยซ้ำไป เพราะมีการยุบโรงเรียนในบางท้องที่ด้วย โรงเรียนประชาบาลจึงมีจำนวนไม่พอแก่ความต้องการ จนมีเสียงเรียกร้องให้กระทรวงศึกษาธิการจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลเพิ่มขึ้น เพื่อให้เพียงพอกับจำนวนที่ต้องการซึ่งในเรื่องนี้กระทรวงศึกษาธิการก็ได้เคยกล่าวไว้ว่า "จะพยายามจัดตั้งขึ้นให้เพียงพอกับความต้องการเท่าที่งบประมาณจะอำนวยให้" แต่ถ้ามองจากจำนวนโรงเรียนที่เพิ่มขึ้นในแต่ละปี ดังตาราง 37 หน้า 276 แล้วก็จะเห็นได้ว่า คำตอบดังกล่าวไม่บังเกิดผลในทางปฏิบัติแต่ประการใด

อย่างไรก็ดีแม้ว่าจำนวนโรงเรียน ครูและนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาจะเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อย แต่ถ้ามองปริมาณในการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาแล้ว ก็จะเห็นว่ากระทรวงศึกษาธิการสามารถเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนได้ไม่น้อยเลย (ดูตาราง 34 หน้า 250 ประกอบ) เพราะไม่มีปัญหาทางราชการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนได้น้อยกว่าร้อยละ 93.26 ของจำนวนเด็กที่สำรวจได้ แต่จะพิจารณาเฉพาะในภาวะสงครามและภาวะการขาดแคลนภายหลังจากสงครามการสำรวจเด็กเข้าเรียนของทางราชการอาจจะไม่ทั่วถึง อันเป็นผลทำให้จำนวนเด็กที่สำรวจได้น้อย แต่ร้อยละในการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนสูงอันก็เป็นได้

1 แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2490 ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 2 เล่มที่ 49 เรื่องรายงานการประชุมข้าหลวงตรวจการศึกษาศึกษาภาค พ.ศ. 2490 11 เมษายน 2490

2 "คำตอบกระทู้ถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เรื่องส่งเสริมการศึกษาระดับมัธยมศึกษา" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 65 ตอนที่ 67 ลงวันที่ 23 พฤศจิกายน 2491 หน้า 3794-3800

3.2 ผลในทางคุณภาพ ในการพิจารณาคำขอคุณภาพได้มีผู้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับคุณภาพของการศึกษาของไทยในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองไว้ว่า

เกี่ยวกับคุณภาพความรู้ของเด็กไทยในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น เมืองอัตคัตขาดแคลน การศึกษาระง่ำระงำยมาก เราเห็นจะยังจำกันได้ว่า ในปีปลายปีการศึกษา 2484 มีการเล่นขั้กันโดยอัตโนมัติไม่กองมีการสอบไอ้ คั้งที่รู้จักกันว่า "เล่นขั้แบบโตโจ"... เหตุการณ์เป็น เรื่องสำคัญที่ส่งผลให้คุณภาพของการศึกษาทรุดลงเรื่อย ๆ จนกระทั่งสิ้นสุดสงครามก็ยังไม่หายทรุด... นั้นเป็นกั้ขั้ชว่า สงครามโลกครั้งที่ 2 นั้นลคอเรา ทำให้คุณภาพของการศึกษาทรุดโทรมไป แม้ในวั้ที่กั้ยังไม่แนใจว่า คุณภาพของเราจะคั้ถึงหรือคั้เกินมาตรฐานก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 แลวหรือยัง...

คำกล่าวข้างบนน่าจะเป็นความจริงอยู่มาก เพราะภาวะสงครามเป็นผลกระทบกระเทือนต่อการเรียนการสอน การวัดผลการศึกษาอยู่มากคั้งปรากฏหลักฐานว่าในปีการศึกษา 2484 ก็ไม่ได้มีการสอบไล่ปลายปีในโรงเรียนทุกประเภทเลยคั้งที่ไค้กล่าวไว้แล้วในเมพที่ 2 ส่วนปีการศึกษา 2485 นั้นเป็นช่วงแรกของสงคราม รัฐบาลในอวงเวลายันก็ไม่ได้แนใจว่าการสงครามจะค้ำเนินไปนานเท่าไค้กระทรวงศึกษาธิการจึงไค้สั่งให้โรงเรียนทุกโรงสอบระอ้อมประจำเคื้อนเป็นจำนวน 3 ครั้ง (คงเป็นภาคปลายของปีการศึกษา-มูเขียน) เมื่อนักเรียนคนใดสามารถสอบระอ้อมไค้ให้เก็บคะแนนไว้ครั้งละ 1 ๕ เพื่อไปรวมกับการสอบไล่ปลายปี และในการสอบไล่ปลายปีของปีการศึกษา 2485 นั้น กระทรวงศึกษาธิการยังไค้พวงแนบให้กำหนดค่าคะแนนร้อยละ 45.00 ขึ้นไปเป็นการสอบไค้ คั้งนั้นในปีการศึกษา 2485 จึงมีกั้เริ่มสอบไล่ไค้มากมีค้ปกคั้²

ภาวะสงครามที่ประเทศไทยได้รับมีว่ามีผลกระทบกระเทือนต่อการจัดการศึกษาทุกระดับรวมทั้งในโรงเรียนประชาบาลคั้งเช่น ในปี พ.ศ. 2487 การจัดการศึกษาในโรงเรียนประชา-

¹ เอกวิทย์ ๘ อलग "อภิปรายประมวลเหตุการณ์สำคัญที่มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาของไทย" ใน บทเรียนจากการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านม หน้า 31

² กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา รายงานการศึกษาประจำปี พพศักราช 2485 หน้า 64

บาลักเป็นเพียงแต่การรักษาระดับไว้ไม่ให้ต่ำลงมากเกินไปเท่านั้น¹

หลังสงครามแล้วคุณภาพของการศึกษาในโรงเรียนประชาบาลก็ยังอยู่ในระดับที่ต่ำมากและกระทรวงศึกษาธิการก็มีนโยบายที่จะปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาในโรงเรียนประชาบาลให้สูงขึ้น หนึ่งหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ปลัดกระทรวงศึกษาธิการในช่วงเวลานั้นได้กล่าวในที่ประชุมอบรมผู้ที่จะเข้ารับตำแหน่งศึกษาธิการจังหวัด เมื่อวันที่ 5 พฤศจิกายน 2489 ว่า

สำหรับการศึกษาประชาบาลของเราในเวลานั้น คุณภาพยังอ่อนอยู่มาก แต่ในทางปริมาณเรามีแล้วพอควร เพราะฉะนั้นเรากำลังมุ่งไปในด้านคุณภาพ ปริมาณไม่ต้องเร่ง...งานนี้ใหญ่เหลือเกินที่จะสัญญาไว้ว่า จะเสร็จใน 2-3 ปี ถ้าจะเสร็จใน 10 ปีก็ได้²

ความพยายามในการปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาให้สูงขึ้น จะเห็นได้ชัดแจ้งในรัฐบาลชุดที่ 11 (1 สิงหาคม 2487-31 สิงหาคม 2488) นายทวี บุญยเกษตร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้กล่าวถึงนโยบายที่จะปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาในที่ประชุมข้าราชการกระทรวงศึกษาธิการ เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม 2487 ดังนี้ขอความมางตอนว่า

นโยบายที่จะให้ยึดเป็นหลักในขณะนี้ มี 3 ประการ คือ

- 1) คุณภาพของงาน ซึ่งยึดเป็นหลักเหมือนปริมาณ ถ้าทำได้ทั้งสองอย่างยิ่งดี แต่ถ้าทำด้านปริมาณไม่ได้คุณภาพต้องมาก่อน
- 2) ความรวดเร็วเพียงอย่างเดียวนั้นขอระวัง จะทำอะไรที่รอบคอบอย่าให้แก้กันบ่อย ๆ ให้ยึดหลัก Slow but Sure
- 3) กิจกรรมทั่วไปจะไม่ขยายจนกว่าจะเป็นต้นแบบไว้ว่า ทำได้ดีและเหมาะสมแล้ว...³

¹ กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา รายงานการศึกษาประจำปี พุทธศักราช 2487 หน้า 27

² หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล กล่าวในที่อบรมผู้ที่จะรับตำแหน่งศึกษาธิการจังหวัด พ.ศ. 2489 หน้า 12-13

³ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2487 ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 2 เจมที่ 74 เรื่องรัฐมนตรีว่าการประชุมขอความเข้าใจในการปฏิบัติงาน 11 สิงหาคม 2487

หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ในช่วงเวลานี้ก็พยายามที่จะปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาในโรงเรียนประชาบาลให้ดีขึ้นและมีหลักการสำคัญในการปรับปรุงโรงเรียนประชาบาลอยู่หลายประการ ทั้งที่โลกเขายังว่ามีการปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาในโรงเรียนประชาบาล ในที่ประชุมข้าหลวงตรวจการศึกษาธิการภาค เมื่อวันที่ 8 เมษายน 2490 ว่ามีอยู่หลายประการเช่น

- 1) ปรับปรุงโรงเรียนฝึกหัดครูประชาบาลให้ทั้งปริมาณและคุณภาพ ในที่สุดจะต้องจัดใหม่ขึ้นทุกจังหวัดหรือเกือบทุกจังหวัด
- 2) สร้างคู่มือเกณฑ์เกณฑ์ครูประชาบาลทุกภาค ในคู่มือนี้ควรจะมีระเบียบความรู้ หลักวิชาครูงาน ๆ หลักการจัดโรงเรียนและวิธีสอนตามหลักสูตรประถมศึกษา
- 3) อบรมครูประชาบาล ตามระเบียบแบบแผนแล้ว...

นโยบายและความพยายามของฝ่ายบริหารที่จะปรับปรุงคุณภาพของโรงเรียนประชาบาลให้ดีขึ้น นับว่าเป็นผลดีต่อการศึกษาในโรงเรียนประชาบาลมาก เพราะหลังจากนั้นแล้วก็จะมี การปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงไปในแนวทางที่ดีขึ้นหลายประการ เป็นต้นว่า การประกาศใช้พระราชบัญญัติครู การปรับปรุงหลักสูตรและแผนเรียน การยกฐานะครูประชาบาลและสาววัดศึกษาขึ้นเป็นข้าราชการ ทั้งที่ได้กล่าวมาแล้ว นับว่าเป็นส่วนสำคัญประการหนึ่งของปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาในโรงเรียนประชาบาล เพราะจะเป็นประโยชน์อันช่วยให้การเรียนการสอนและคุณภาพของการศึกษาโดยทั่วไปในโรงเรียนประชาบาลดีขึ้น²

นอกจากนี้แล้ว กระทรวงศึกษาธิการยังได้ดำเนินการปรับปรุงการเรียนการสอนและควบคุมการสอนการเรียนในโรงเรียนประชาบาลโดยเฉพาะ เช่น

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2490 ส่วนกลาง(สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 2 เลขที่ 49 เรื่องประชุมข้าหลวงตรวจ การศึกษามาตร พ.ศ. 2490 8 เมษายน 2490

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2491 ส่วนกลาง(คณะรัฐมนตรี) เล่มที่ 3 เลขที่ 26 เรื่องของหมายรายงานผลงานของกระทรวงศึกษา ธิการ เพื่อกล่าวคำปราศรัยทางวิทยกระจายเสียง สำนัก ความมาก ถ น. 26927/2491 ลง วันที่ 30 พฤศจิกายน 2491

3.2.1 การที่ผู้ตรวจการประมณศึกษาในโรงเรียนประชาบาล เหตุผลสำคัญ

ในการจัดให้มีผู้ตรวจการประมณศึกษาในโรงเรียนประชาบาลคือ "กระทรวงศึกษาธิการเห็นควรเร่งรัด ดำเนินการในโรงเรียนทุกประเภทในสามฤดูภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือโรงเรียนประชาบาลให้ได้รับการตรวจทั่วถึงและสม่ำเสมอ เพื่อให้งานของโรงเรียนไปผลตามความมุ่งหมายของการศึกษาตามนโยบายของรัฐบาล" ความพยายามของกระทรวงศึกษาธิการที่จะปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาโดยการจัดให้มีผู้ตรวจการศึกษามาแล้วตั้งแต่ ปีพ.ศ. 2485 ดังที่ปรากฏว่า กระทรวงศึกษาธิการได้แต่งตั้งข้าหลวงตรวจการศึกษาศึกษาภาคขึ้นเป็น จำนวน 5 ภาคและได้กำหนดหน้าที่ให้เป็นผู้ตรวจกระทรวงศึกษาธิการในส่วนภูมิภาค ตรวจตราข้อบก้องกิจการของกระทรวงศึกษาธิการและบริหารงานในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ตลอดจนให้คำปรึกษาและช่วยเหลือในกิจการแผนกศึกษาธิการ เพื่อให้คุณภาพของการศึกษามี

เมื่อนายเดือน บุญมากเข้ามาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการอีกครั้งหนึ่งในรัฐบาลชุดที่ 18 (23 สิงหาคม 2489 -30 เมษายน 2490) ก็ได้เห็นความสำคัญของการตรวจการศึกษามีแนวโน้มความมกิดที่จะตั้งผู้ตรวจการประมณศึกษานั้นโดยได้เห็นแบบอย่างพิต่างประเทศได้จัดทำเป็นแผนขึ้นมาแล้ว และได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ในประชุมข้าหลวงตรวจการศึกษาศึกษาภาค เมื่อวันที่ 7 เมษายน 2490 ถึงมีข้อความอย่างทวนว่า "การตรวจโรงเรียนนับว่าสำคัญมากในประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสนับว่าเป็นตำแหน่งที่สำคัญมาก จะต้องใช้ผู้ใหญ่ที่มีความรู้ความชำนาญจริงๆ"

1 แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2491 ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 6 เลขที่ 77 เรื่องการตรวจโรงเรียน สำเนาที่ 17852/2491 ลงวันที่ 30 สิงหาคม 2491
2 แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2485 ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 1 เลขที่ 1 เรื่องกำหนดหน้าที่และอำนาจของข้าหลวงตรวจการศึกษาศึกษาภาค สำเนาที่ 6259/2485 ลงวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2485
3 แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสารพ.ศ. 2490 ส่วนกลาง(สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 2 เลขที่ 49 เรื่องประชุมข้าหลวงตรวจการศึกษาศึกษาภาค พ.ศ. 2490 7 สิงหาคม 2490

ด้วยเหตุนี้เองในปี พ.ศ. 2491 กระทรวงศึกษาธิการจึงได้สั่งให้ทุกจังหวัดดำเนินการ
แต่งตั้งผู้ตรวจการประจำชั้นที่ภายในโรงเรียนประชาบาลขึ้น โดยกำหนดคุณสมบัติ วิธีการปฏิบัติงาน
และหลักเกณฑ์ในการกำหนดจำนวนผู้ตรวจการประจำชั้นศึกษาในระหว่างอำเภอไว้ด้วย เช่น อำเภอใด
มีโรงเรียนประชาบาลไม่เกิน 6 โรงเรียนต้องมีผู้ตรวจการที่ศึกษา อำเภอใดมีโรงเรียนประชาบาล
7-8 โรงเรียนต้องมีผู้ตรวจการประจำชั้นที่ศึกษาได้ 1 คน ฯลฯ

การแต่งตั้งผู้ตรวจการประจำชั้นที่ศึกษาขึ้นนี้ ก็เพื่อแก้ไขคุณภาพของการ
เรียนการสอนในโรงเรียนประชาบาลระดับประถมศึกษาให้ดีขึ้น โดยการเรียนการสอนเป็นไปด้วยความ
สม่ำเสมอและมีระบบระเบียบและอยู่ในระดับเดียวกัน การแก้ไขวิธีผู้ตรวจการประจำชั้นศึกษาในช่วง
แรกนี้คงได้มีผลลัพท์การ กระทรวงศึกษาธิการจึงได้จัดตั้งผู้ตรวจการที่ศึกษาเพิ่มขึ้นอีกมาก จนถึง
ต้นปี พ.ศ. 2492 ก็ผู้ตรวจการประจำชั้นที่ศึกษาทั่วประเทศแล้วเป็นจำนวน 1,500 คน

อย่างไรก็ดี การปฏิบัติงานของผู้ตรวจการประจำชั้นที่ศึกษาก็มีปัญหาและอุปสรรคอย่างมาก
เพราะผู้ตรวจการประจำชั้นที่ศึกษาไม่มีอำนาจในการบังคับการแต่ประการใดเลย ในการตรวจโรงเรียน
เมื่อพบปัญหาและอุปสรรคใดๆ ก็เพียงแต่รายงานและขอความช่วยเหลือจากทางอำเภอและข้าหลวงประจำจังหวัดซึ่งมี
งานประจำอยู่มากแล้วจนไม่แน่ใจว่าใครจะเอาใจใส่ในเรื่องการศึกษาได้ เมื่อกระทรวงศึกษาธิ-
การได้ทราบปัญหาต่างๆเหล่านี้แล้วก็พยายามแก้ไขการปรับปรุงการทำงานเกี่ยวกับเรื่องนี้ให้ดีขึ้น

* คู่มือระเบียบในกิจการหมวด ๑.๖

1 แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2491
ส่วนกลาง(คณะรัฐมนตรี) เล่มที่ 3 ตอนที่ 26 เรื่อง ระเบียบกรมราชเลขาของกระทรวงศึกษา-
ธิการเพื่อตรวจการประจำชั้นที่ศึกษา จำนวน ๖ หน้า กวบบกที่ น.๒5927/2491 ลงวันที่
20 พฤศจิกายน 2491

2 แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2492
ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 4 ตอนที่ 2 เรื่อง เรื่องแต่งตั้งผู้ตรวจการที่ศึกษา 2 พฤษภาคม
2492

3 แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2492
ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 4 ตอนที่ 13 เรื่อง เรื่องแต่งตั้งผู้ตรวจการที่ศึกษา
ศึกษาธิการภาคเพื่อช่วยเหลือความเข้าใจในการปฏิบัติงานตามนโยบายของรัฐบาล 22 กันยายน 2492

๒.๒๒ การเร่งรัดการเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษา เพื่อให้ได้คุณภาพของการเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษาที่มี กระบวนการศึกษาค้นคว้าวิจัยที่มีนโยบายที่จะเร่งรัดการเร่งรัดการร่วมมือโรงเรียนประถมศึกษา เพื่อให้ครูในโรงเรียนประถมศึกษาเอาใจใส่ในการเรียนการสอน กระทั่งคุณภาพความรู้เพิ่มขึ้นและจะจึงได้เป็นที่น่าพอใจ ซึ่งมีกำลังความสามารถ เพื่อให้ได้นโยบายดังกล่าวบรรลุเป้าหมาย กระบวนการศึกษาค้นคว้าวิจัยได้มีทั้งสืบเขียนไปยังผู้อำนวยการจังหวัดทุกจังหวัด ซึ่งพิจารณากวักยัดในวงกว้างของครู เป็นที่เห็นว่า ถ้าครูประชาบาลคนใดหย่อนสมรรถภาพทำให้จังหวัดสำรวจได้โดยกระบวนการจัดการ โดยกำหนดหลักเกณฑ์ของครูที่จะอยู่ในข่ายของการประเมินสมรรถภาพโดยกว้าง ๆ ว่า

- 1) มีวุฒิต่ำกว่าสามปีได้ไม่ถึงสามปี 3
- 2) สภาพแวดล้อมที่ขาดแคลน ไม่ตั้งใจปฏิบัติราชการ
- 3) ทำการงานไม่เต็มความสามารถ เช่นเห็นว่า นักเรียนในชั้นอ่านเขียนหนังสือไม่ได้ หรือมีความรู้ไม่เหมาะสม กับชั้นที่เรียนหรือชั้นเรียนในชั้นที่สอบไล่ได้ต่ำกว่าร้อยละ 50¹

การดำเนินการตามนโยบายดังกล่าวก็เกิดปัญหาและ เป็นผลกระทบกระเทือนต่อการปฏิบัติงานของครูประชาบาลอย่างมาก เพราะการถือความจำเป็นเร่งด่วนดังกล่าวนี้ ครูโรงเรียนประชาบาลที่มีวุฒิต่ำกว่าสามปีมี 3 ก็จะต้องถูกย้ายจากโรงเรียนหรือสถานที่ยกย่องสมรรถภาพ แต่ตามสภาพความเป็นจริงแล้วในปี พ.ศ. 2492 มีครูประชาบาลรวมทั้งสิ้น 65,310 คน (ดูตาราง 38) ซึ่งในจำนวนนี้เป็นครูไม่วุฒิต่ำกว่า 12,648 คนหรือคิดเป็นเพียงร้อยละ 19.07 เท่านั้น นอกนั้นเป็นครูไม่วุฒิต่ำกว่า และ เป็นในจำนวนครูไม่วุฒิต่ำกว่า 52,662 คนนับเป็นครูที่มีวุฒิต่ำกว่า ชั้นมัธยมปีที่ 3 หรือต่ำกว่าครูในจังหวัดอื่นๆเป็นจำนวน 12,165 คน² หรือคิดเป็นร้อยละ 18.62 ของครูประชาบาลทั้งหมด ซึ่งก็เป็นจำนวนใกล้เคียงกับครูที่มีวุฒิต่ำกว่าในโรงเรียนประถมศึกษาแล้ว การวางรายการจะพิจารณาเอาในครูที่มีความรู้ต่ำกว่าชั้นมัธยมปีที่ 3 ออกจาก

¹ "เร่งรัดการศึกษาประชาบาลตามคุณภาพ" วิทยาราชบัณฑิตย 7 : 73-74 กรกฎาคม 2492 (หนังสือเวียนของกระทรวงศึกษาธิการ ที่ 16191/2492 ลงวันที่ 22 มิถุนายน 2492)

² กระทรวงศึกษาธิการ รายงานของกรมสามัญศึกษา พุทธศักราช 2492-2493 หน้า

ราชการฐานหย่อนสมรรถภาพ/เขียนหนังสือแจ้งแล้วครู่ไม่โรงเรียนประชาบาลก็จะต้องถูกพิจารณาให้ออกจากราชการฐานหย่อนสมรรถภาพเป็นจำนวนไม่น้อย แต่การตั้งกล่าวจึงก่อความเดือดร้อนแก่ครูโรงเรียนประชาบาลนั้นอย่างยิ่ง จนเกิดการร้องเรียนและส่งผู้ทรมานเหตุไปยังกระทรวงศึกษาธิการเป็นจำนวนมาก

เมื่อความเดือดร้อนคือแรงผลักดันของการเรียนการสอนในโรงเรียนประชาบาลประสบปัญหาซึ่งกล่าวโดยคร่าวๆว่า การตั้งจำเป็นต้องหมกหมนนโยบายไว้กับเรื่องหนึ่ง เพราะถ้าทำตามหลักการเพิ่มแรงกดดันให้เด็กว่า เหนื่อยก็ควรหนีให้หมดครูประชาบาลจะมีครูที่จะถูกพิจารณาให้ออกจากราชการฐานหย่อนสมรรถภาพเป็นจำนวนมาก กระทรวงศึกษาธิการจึงได้มีหนังสือเวียนไปยังผู้ว่าราชการจังหวัดทุกจังหวัดอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ 3 สิงหาคม 2492 เพื่อแก้ไขหลักการที่ได้มีไปแล้วในหนังสือฉบับก่อน ดังนี้ขอความบางย่อว่า

กระทรวงศึกษาธิการมีเจตนาที่จะให้มีการพิจารณาให้ออกจากราชการเฉพาะผู้ที่หย่อนสมรรถภาพต่อหน้าต่อหน้าหรือจริงและนโยบายขามปรับปรุงตัวให้ดีขึ้น สำหรับผู้ที่ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่การทำงานด้วยความอุตสาหะซื่อสัตย์สุจริต ทำการสอนโดยดี แม้จะมีคุณวุฒิต่ำก็ไม่อยู่ในเกณฑ์ที่จะให้ออกตามนัยแห่งหนังสือดังกล่าวแล้ว²

อย่างไรก็ดี แม้ว่าการดำเนินงานเกี่ยวกับวิธีการเร่งรัดการเรียนการสอนในโรงเรียนประชาบาลโดยหลักการดังกล่าวจะไม่บรรลุผลสำเร็จจนนัก เพราะมีการเปลี่ยนแปลงหลักการดังกล่าว แต่การที่กระทรวงศึกษาธิการมีหนังสือเวียนให้ครูในโรงเรียนประชาบาลตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ให้เต็มความสามารถ ก็คงเป็นผลกระตุ้นใ้ครูในโรงเรียนประชาบาลตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ดีกว่าที่เดิรมาโดยนัย และหวังถึงใจที่บรรดาโรงเรียนประชาบาลผู้เริ่มแก้ไขผู้เรียน อันจะเป็นผลดีต่อการเรียนการสอนในโรงเรียนประชาบาลด้วย

สำหรับผลไม้อันดูเลวร้ายของการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับที่ปรากฏออกมาเป็นจำนวนนักเรียนชั้นประถมศึกษาในชั้นต่าง ๆ จากปี พ.ศ. 2485-2493 นี้ จะเห็นได้จากตาราง 40

¹ "แรงผลักดันของประชาบาลกล่าวขาน" วิทยารักษ์ 9 : 92-93 กันยายน 2492 (หนังสือเวียนของกระทรวงศึกษาธิการ คานวนาก ที่ 20664/2492 ลงวันที่ 3 สิงหาคม 2492)

² ก.

ตาราง 40 จำนวนนักเรียนชั้นประถมศึกษาในโรงเรียนทุกประเภทจำแนกเป็นรายชั้นจาก พ.ศ. 2485-2493

พ.ศ.	อนุบาลและ เตรียมประถม	ประถมปีที่ 1	ประถมปีที่ 2	ประถมปีที่ 3	ประถมปีที่ 4	รวม
2485	779,871	694,023	462,530	338,435	225,382	2,500,241
2486	806,485	686,653	458,108	379,471	277,803	2,608,520
2487	836,331	650,300	465,311	393,151	318,629	2,633,722
2488	656,795	621,383	445,536	368,766	298,328	2,590,808
2489	858,835	620,233	439,057	370,767	303,812	2,592,704
2490	873,067	631,311	421,438	336,753	266,482	2,529,051
2491	948,946	625,570	424,538	339,445	261,179	2,599,678
2492	947,045	688,016	463,829	362,595	283,559	2,745,044
2493	112,623	1,407,222	567,732	395,911	298,114	2,781,802

ที่มา: รวบรวมจาก กระทรวงศึกษาธิการ รายงานของกรมศึกษาผู้ใหญ่ พุทธศักราช 2485-2493 และ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ รายงานการศึกษา พ.ศ. 2485-2497 และสถิติการศึกษา 12 ปี

จากตาราง 40 จะเห็นได้ว่า การขยายของการเรียนการสอนที่ปรากฏออกมาเป็นจำนวนนักเรียนชั้นประถมศึกษาในชั้นต่าง ๆ ในแต่ละปีนั้น มีจำนวนมากขึ้น เป็นอันว่า จำนวนนักเรียนที่เรียนในชั้นประถมปีที่ 2 ในแต่ละปีก็เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ กับนักเรียนที่เรียนในชั้นประถมปีที่ 1 ในปีก่อนสูงขึ้นทุกปี เช่นในปี พ.ศ. 2486 จำนวนนักเรียนในชั้นประถมปีที่ 2 มีจำนวน 458,108 คน คิดเป็นร้อยละ 66.01 ของนักเรียนชั้นประถมปีที่ 1 ของปี พ.ศ. 2485 (ดูตาราง 40 ประกอบ) และในปี พ.ศ. 2493 จำนวนนักเรียนชั้นประถมปีที่ 2 มีจำนวน 567,732 คนคิดเป็นร้อยละ 82.22 ของนักเรียนชั้นประถมปีที่ 1 ในปี พ.ศ. 2492 และไม่มีโรงเรียนชั้นประถมปีที่ 2 มีจำนวนน้อยกว่า

ร้อยละ 65 ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ในปีก่อน แต่คงว่าแนวโน้มของนักเรียนที่ได้เลื่อนชั้นขึ้นไปเรียนในชั้นที่สูงขึ้นในแต่ละปีมีแนวโน้มสูงขึ้น อันเป็นข้อบ่งชี้ที่แสดงให้เห็นว่า คุณภาพของการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษาคือเป็นการที่ศึกษากากบังคับกั้น โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกันในช่วง 10 ปีแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2475-2485-ดูเขียน) แล้ว จะเห็นว่า ในช่วงเวลานั้นไม่มีโรงเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 มีจำนวนมากถึงคิดเป็นร้อยละ 50 ของนักเรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ของปีก่อน

นอกจากแนวโน้มของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ที่ได้เลื่อนชั้นไปเรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ในแต่ละปีสูงขึ้นแล้ว จำนวนนักเรียนที่ได้เลื่อนชั้นขึ้นไปเรียนในชั้นสูงขึ้นไปในชั้นอื่น ๆ ก็สูงขึ้นด้วย ก็จึงเห็นได้จากตาราง 40 ทั้งนี้ก็คงเป็นผลเนื่องมาจาก รัฐบาลได้เอาใจใส่ในการดำเนินการศึกษากากบังคับ เป็นต้นว่า การเร่งรัดการเรียนการสอน การจัดให้มีผู้ตรวจการประถมศึกษาการออกพระราชบัญญัติการ การยกฐานะครูในโรงเรียนประจำภาคและสารวัตรศึกษาขึ้นเป็นข้าราชการ ฯลฯ ก็เป็นได้

แต่สิ่งที่ควรพิจารณาคือประการหนึ่งก็คือ การดำเนินการศึกษากากบังคับ จาก พ.ศ. 2485-2493 นี้ เป็นการดำเนินการในช่วงเวลาที่ประเทศไทยตกอยู่ในภาวะสงครามและประสบวิกฤตการณ์ภายหลังสงคราม ปริมาณของนักเรียนที่ได้รับการเลื่อนชั้นขึ้นไปเรียนในชั้นสูงขึ้นไปในแต่ละปีอาจจะยึดเป็นหลักในการพิจารณาว่าการเรียนการสอนกับนักเรียนไม่ได้เต็มที่นัก เพราะในขณะที่ประเทศไทยตกอยู่ในภาวะสงครามการวัดผลหรือการสอบได้ในแต่ละปีอาจจะไม่ได้ทำกันอย่างเคร่งครัดนัก อันเป็นผลให้จำนวนนักเรียนที่ได้เลื่อนชั้นขึ้นไปเรียนในชั้นสูงขึ้นไปมากผิดปกติ เพราะเมื่อการเรียนไม่ได้จัดทำกันอย่างเต็มที่แล้วก็เป็นการยากที่คุณภาพของการศึกษาจะดีขึ้น แม้ว่าจำนวนนักเรียนที่ได้เลื่อนชั้นขึ้นไปเรียนในชั้นสูงขึ้นไปจะมีมากก็ตาม.

4 ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับและวิธีการดำเนินการแก้ไข

4.1 ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดจากสงครามโลกครั้งที่ 2 เนื่องจากรัฐบาลไทย ได้ทำสัญญาความเป็นพันธมิตรกับประเทศญี่ปุ่น ประกาศสงครามกับประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกา จึงเป็นผลให้ประเทศไทยต้องได้รับภัยอันตรายจากการสงครามอย่างรุนแรง โดยเฉพาะต้องถูกโจมตีทางอากาศตั้งแต่ พ.ศ. 2485 จนถึงสงครามสิ้นสุดลงในปี พ.ศ. 2488 อันเป็นผลกระทบกระเทือนต่อการดำเนินงานด้านการศึกษาตั้งแต่ระดับอนุบาลถึงอุดมศึกษาทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ประเทศไทยถูกโจมตีทางอากาศเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 8 มกราคม 2485 เมื่อเครื่องบินของอังกฤษในฐานทัพที่พม่า ได้เข้ามาทิ้งระเบิดที่กรุงเทพฯ แต่การโจมตีของเครื่องบินข้าศึกในครั้งนั้นประเทศไทยก็ได้รับความเสียหายเพียงเล็กน้อย

ในปี พ.ศ. 2487-2488 ญี่ปุ่นเป็นฝ่ายตั้งรับและในที่สุดก็เป็นฝ่ายล่าถอยในสงคราม ประเทศไทยก็ถูกโจมตีทางอากาศจากฝ่ายพันธมิตรมากที่สุดทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค นอกจากจังหวัดพระนครและธนบุรีซึ่งถูกโจมตีทางอากาศเป็นปกติอยู่แนวบางจังหวัดในส่วนภูมิภาคก็ถูกโจมตีทางอากาศอย่างรุนแรงเช่นเดียวกัน เหตุที่ปรากฏเอกสารที่เป็นหลักฐานนั้นมีจังหวัดต่างๆ ที่ถูกโจมตีทางอากาศ ดังนี้ จังหวัดลำปางถูกเครื่องบินของฝ่ายพันธมิตรโจมตี 3 ครั้ง คือในวันที่ 30 - พฤศจิกายน 2486 วันที่ 31 ธันวาคม 2486 และวันที่ 3 มกราคม 2487¹ จังหวัดพิจิตรถูกเครื่องบินของฝ่ายพันธมิตรยิงด้วยปืนกลและลูกระเบิดในวันที่ 6 ตุลาคม 2486 ได้รับความเสียหายมากในบริเวณเทศบาลเมืองพิจิตร สถานีรถไฟสะพานหินและเทศบาลเมืองบางมูลนาก² จังหวัดนครสวรรค์ถูกเครื่องบินของฝ่ายพันธมิตรโจมตีด้วยการทิ้งระเบิดตั้งแต่ระยะแรกของสงครามจนถึง

¹ รong กยามานนท์ ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ หน้า 179

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2487 ส่วนภูมิภาค (จังหวัดลำปาง) เล่มที่ 6 เลขที่ 2 เรื่องส่งรายงานภาวะการศึกษาในปัจจุบัน สำเนาที่ 1994/2487 ลงวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2487

³ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2487 ส่วนภูมิภาค (จังหวัดพิจิตร) เล่มที่ 5 เลขที่ 1 เรื่องแจ้งสภาพการศึกษาเมื่อถูกโจมตีทางอากาศ สำเนาที่ 12435/2487 ลงวันที่ 10 ตุลาคม 2487

วันที่ 16 พฤศจิกายน 2487 รวม 7 ครั้ง¹ จังหวัดนครราชสีมาถูกโจมตีด้วยการทิ้งระเบิดและยิงด้วยปืนกล ในวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2487 และวันที่ 2 มีนาคม 2487² จังหวัดอุบลราชธานีถูกเครื่องบินของข้าศึกโจมตีหลายครั้ง โดยเฉพาะในระหว่างเดือนมีนาคม- เดือนพฤษภาคม 2488³ และจังหวัดหนองคายในระหว่างปี พ.ศ. 2487-2488 ถูกเครื่องบินของฝ่ายพันธมิตรทิ้งระเบิดอย่างรุนแรงหลายครั้ง เพราะเป็นจังหวัดตั้งอยู่บนเส้นทางลำเลียงของทหารญี่ปุ่น ส่วนจังหวัดยะลาถูกเครื่องบินของข้าศึกโจมตีอย่างรุนแรงหลายครั้งเช่นเดียวกัน⁵

เนื่องจากประเทศชาติตกอยู่ในภาวะสงครามอย่างรุนแรงและถูกโจมตีทางอากาศอยู่ตลอดเวลาเช่นนี้ รัฐบาลจึงได้พยายามหาหนทางแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากสงคราม ให้เป็นผลกระทบกระเทือนต่องานการศึกษาให้น้อยที่สุด แต่ก็เป็นเรื่องยาก ในปีการศึกษา 2484 กระทรวงศึกษาธิการได้สั่งให้โรงเรียนทุกโรงเรียนทั่วประเทศมาจัดการศึกษาแบบไปสลับปี โคนีให้ถือเอาเวลา

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2488 ส่วนภูมิภาค (จังหวัดนครราชสีมา) เล่มที่ 1 เลขที่ 3 เรื่องรายงานการปิดโรงเรียนเนื่องจากภัยทางอากาศ สำเนาที่ 523/2488 ลงวันที่ 20 มกราคม 2488

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2488 ส่วนภูมิภาค (จังหวัดนครราชสีมา) เล่มที่ 5 เลขที่ 1 เรื่องรายงานการประสบนภัยทางอากาศ สำเนาที่ 373/2488 ลงวันที่ 13 มีนาคม 2488

³ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2488 ส่วนภูมิภาค (จังหวัดอุบลราชธานี) เล่มที่ 4 เลขที่ 1 เรื่องรายงานการปิดโรงเรียนเนื่องจากสภาวะสงคราม สำเนาที่ ๕.4799/2488 ลงวันที่ 8 พฤษภาคม 2488

⁴ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2488 ส่วนภูมิภาค (จังหวัดหนองคาย) เล่มที่ 4 เลขที่ 1 เรื่องกำหนดการปิดภาคเรียนภาคต้นปีการศึกษา 2488 และปิดกรณีพิเศษ สำเนา ความมาก ที่ 2480/2488 ลงวันที่ 18 มิถุนายน 2488

⁵ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2488 ส่วนภูมิภาค (จังหวัดยะลา) เล่มที่ 1 เลขที่ 1 เรื่องโทรเลขปิดโรงเรียนทุกประเภทเพราะเหตุการณรุนแรงขึ้นและเปิดโรงเรียน สำเนาโทรเลข เลขที่ 17307/2488 ลงวันที่ 3 สิงหาคม 2488

มาเรียนของนักเรียนในปีนั้นเป็นเกณฑ์ตัดสินในการที่จะให้เด็กนักเรียนได้เลื่อนชั้นว่า ถ้านักเรียน
คนใดมีเวลาการเรียนเกินร้อยละ 60 ขึ้นไปให้ถือว่านักเรียนคนนั้นสอบได้¹ และในปี พ.ศ.
2485 ขณะที่สงครามกำลังดำเนินไปด้วยความรุนแรง กระทรวงศึกษาธิการก็จัดให้มีการสอบซ่อม
ประจำเดือนเป็นจำนวน 3 ครั้งแล้วก็ตามรวมทั้งสอบไปหลายปีด้วย และในการสอบได้ประจำ
ปีการศึกษา 2485 กระทรวงศึกษาธิการก็ยังให้ถือเกณฑ์ผู้สอบได้ร้อยละ 45 ขึ้นไปเป็นสอบได้
ได้ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

ในปี พ.ศ. 2486 การดำเนินงานการศึกษาที่อุปสรรคเกี่ยวกับการสงครามอยู่มากเพราะ
ภาวะสงครามรุนแรงยิ่งขึ้น² กระทรวงศึกษาธิการจึงหาวิธีที่จะให้นักเรียนได้รับความปลอดภัยปราศ
จากอันตรายเมื่อถูกข้าศึกโจมตีทางอากาศ โดยการออกคำสั่งให้โรงเรียนทุกโรงเรียนทั่วพระราชอาณา
จักรปฏิบัติตามระเบียบมาตรการป้องกันภัยในอากาศที่โรงเรียน เมื่อวันที่ 7 มิถุนายน -
2486 โดยกำหนดแนวทางที่จะต้องปฏิบัติว่า "ห้ามสัญญาณภัยทางอากาศ" ในเวลากลางวัน เมื่อได้
ยินสัญญาณภัยทางอากาศ ให้ครูผู้สอนหยุดในขณะนั้น ให้รีบนำนักเรียนในชั้นที่กำลังสอนหยุด ให้รีบ
ไปเข้าประจำที่ของตนตามที่กำหนดให้นักเรียนได้ทราบไว้ แล้วโดยเร็วและให้การโรงเรียนปิดประตู
หน้าต่างของโรงเรียนทันที"³

อย่างไรก็ดี เมื่อภัยทางอากาศรุนแรงยิ่งขึ้น ถ้าโรงเรียนยังเปิดทำการสอนอยู่ก็จะไม่
เป็นการปลอดภัยแก่เด็กนักเรียน กระทรวงศึกษาธิการจึงได้สั่งให้โรงเรียนประถมศึกษาทุกประเภท
ในท้องที่จังหวัดพระนครและธนบุรีปิดทำการสอนตั้งแต่วันที่ 26 ตุลาคม 2486 เป็นต้นไปจนถึงสิ้นปี
การศึกษา⁴ ส่วนโรงเรียนที่ตั้งเปิดทำการสอนอยู่ต่อไปนั้น ในภาวะสงครามรุนแรงยิ่งขึ้น กระทรวง

¹ กระทรวงศึกษาธิการ คำสั่งที่ ป.9/2435 เรื่องใช้เกณฑ์การสอบไล่และปิดภาคเรียน
ลงวันที่ 15 มกราคม 2435

² กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา รายงานการศึกษาประจำปี พุทธศักราช 2486
หน้า 66

³ กระทรวงศึกษาธิการ คำสั่งที่ พ. 116/2486 เรื่องระเบียบปฏิบัติในการป้องกันภัยทาง
อากาศสำหรับโรงเรียน ลงวันที่ 7 มิถุนายน 2486

⁴ กระทรวงศึกษาธิการ คำสั่งที่ ป. 237/2486 เรื่องในปีการศึกษา 2486 ฉะเพาะ
โรงเรียนในจังหวัดพระนครและธนบุรี ลงวันที่ 26 ตุลาคม 2486

ศึกษาธิการก็ได้มีคำสั่งให้ปิดโรงเรียนทุกประเภท ตั้งแต่วันที่ 25 ธันวาคม 2486 เป็นต้นไปจนสิ้นปีการศึกษาและให้เลื่อนการสอบไล่ประจำปีการศึกษา 2486 ไปเป็นภาคต้นของปีการศึกษา 2487¹

สำหรับในส่วนภูมิภาคนี้ จังหวัดที่ถูกโจมตีทางอากาศอย่างรุนแรงก็ได้สั่งให้ปิดโรงเรียนเป็นกรณีพิเศษเหมือนกัน เช่น จังหวัดลำปางได้สั่งให้โรงเรียนทุกประเภทในท้องที่จังหวัดจัดการสอบไล่ให้เสร็จสิ้นก่อนวันที่ 31 ตุลาคม 2486 และต่อมาได้สั่งให้โรงเรียนทุกประเภทปิดปีการศึกษา 2486 ตั้งแต่วันที่ 31 ตุลาคม 2486 เป็นต้นไป²

ในตอนต้นปี พ.ศ. 2487 เมื่อการโจมตีทางอากาศเบาบางลง กระทรวงศึกษาธิการก็ได้สั่งให้โรงเรียนทุกประเภทในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการเปิดเรียนภาคต้นของปีการศึกษา 2487 ตั้งแต่วันที่ 17 พฤษภาคม 2487 เป็นต้นไป³ แต่พอถึงวันที่ 5 มิถุนายน 2487 เขตอำเภอชั้นในของจังหวัดพระนครและธนบุรีได้ถูกโจมตีทางอากาศอย่างหนักและทำให้ความรุนแรงยิ่งขึ้น กระทรวงศึกษาธิการก็ได้สั่งให้โรงเรียนราษฎร์ในกรุงเทพฯ และธนบุรีทั้งหมด 254 โรงเรียนปิดทำการสอนตั้งแต่วันที่ 7 มิถุนายน 2487⁴ และพร้อมกันนั้น กระทรวงศึกษาธิการก็ได้สั่งให้โรงเรียนในสังกัดกรมสามัญศึกษาทุกประเภท ตลอดจนโรงเรียนประชาบาลและโรงเรียนสังกัดกรมอาชีวศึกษาในเขตชั้นในของจังหวัดพระนครและธนบุรีปิดทำการสอนตั้งแต่วันที่ 7 มิถุนายน 2487 ถึงวันที่ 31 สิงหาคม 2487 แต่พอถึงวันที่ 28 สิงหาคม 2487 ภัยจากการโจมตีทางอากาศยังคงความรุนแรงอยู่เช่นเดิม กระทรวงศึกษาธิการก็ไม่มีคำสั่งให้โรงเรียนที่ปิดทำการสอนแล้ว ปิดต่อไปจนกว่าจะมีคำสั่ง

¹ กระทรวงศึกษาธิการ คำสั่งที่ ป.343/2486 เรื่องปิดการเรียนและกำหนดการสอบไล่โรงเรียนในจังหวัดพระนครและธนบุรี ลงวันที่ 25 ธันวาคม 2486

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2487 ส่วนภูมิภาค (จังหวัดลำปาง) เล่มที่ 6 เขตที่ 2 เรื่องส่งรายงานภาวะการศึกษาในปัจจุบันสำเนาที่ 1994/2487 ลงวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2487

³ กระทรวงศึกษาธิการ คำสั่งที่ ก1/2487 เรื่องกำหนดวันเปิดภาคเรียนภาคต้นปีการศึกษา 2487 ลงวันที่ 11 เมษายน 2487

⁴ กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา รายงานการศึกษาประจำปี พุทธศักราช 2487

เปลี่ยนแปลง¹ ซึ่งก็เป็นอันหาโรงเรียนในท้องที่จังหวัดนครสวรรค์และอันบุรีต้องหยุดทำการเรียนการสอนตลอดปีการศึกษา 2487

สำหรับโรงเรียนในส่วนภูมิภาคนี้ กระทรวงศึกษาธิการก็ได้มีคำสั่งให้จังหวัดที่ปิดโรงเรียนเป็นกรณีพิเศษเนื่องจากถูกโจมตีทางอากาศ โดยให้ปฏิบัติตามหลักสูตร ซึ่งจะไว้วิธีการสอนชนิดเขยิบในระหว่างปิดภาคเรียนแล้วจำนวนวันปิดภาคเรียนดังกล่าว กรมเศรษฐกิจจะพิจารณาเห็นควร² ในปี พ.ศ. 2487 นี้ มีจังหวัดในส่วนภูมิภาคที่ปิดโรงเรียนเป็นกรณีพิเศษเนื่องจากถูกโจมตีทางอากาศทั้งหมดจังหวัด เป็นเช่นว่า กาญจนบุรี อุบลราชธานี เชียงใหม่ ประจวบคีรีขันธ์ ลำปาง ฯลฯ³ ส่วนจังหวัดนครสวรรค์ก็ได้มีคำสั่งให้ปิดโรงเรียนเป็นกรณีพิเศษ เช่นเดียวกันตั้งแต่วันที่ 21 พฤศจิกายน 2487 ถึงวันที่ 5 ธันวาคม 2487⁴

ภัยจากสงครามโลกครั้งที่ 2 จาก พ.ศ. 2485-2488 นี้ มิใช่จะเป็นภัยกระทบกระเทือนต่อการเรียนการสอนโดยตรงเท่านั้น หากก่อให้เกิดความเดือดร้อนให้แก่เด็กนักเรียนและครูปกครองในท้องถิ่น อีกมาก โดยเฉพาะนักเรียนในโรงเรียนประชาบาล ซึ่งปรากฏในรายงานการศึกษาของกรมสามัญศึกษาประจำปี พุทธศักราช 2487 บางตอนว่า

นักเรียนโรงเรียนประชาบาลเกือบทั่วประเทศ อยู่ในภาวะท้อแท้สับสนที่สุด การขาดแคลนอุปกรณ์การเรียน เช่น หนังสือ สมุด กิ่ง สอ เหลหาน เป็นสภาพที่ใครพบเห็นมากอนสมัยสงครามแล้ว แต่การขาดแคลนเครื่องอุปโภคบริโภค เพราะผู้ปกครองขาดเงินลง เนื่องจากผลของการสงครามทำให้ราคาเครื่องอุปโภคบริโภค โดยเฉพาะเสื้อผ้า ใ้ผ้า และราคาแพง

¹ กระทรวงศึกษาธิการ คำสั่งที่ 223/2487 เรื่องให้ปิดโรงเรียนชั่วคราวในบางท้องที่ ลงวันที่ 20 สิงหาคม 2487

² กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา รายงานการศึกษาประจำปี พุทธศักราช 2487 หน้า 7

³ ก. หน้า 27

⁴ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2488 ส่วนภูมิภาค (จังหวัดนครสวรรค์) เล่มที่ 1 เล่มที่ 3 เรื่องรายงานการปิดโรงเรียนเนื่องจากภัยทางอากาศ สำเนาที่ 523/2488 ลงวันที่ 20 มกราคม 2488

จึงทำให้สภาพของโรงเรียนประชาบาลทุกโรงเรียนลงไปอีกมาก บางจังหวัดก็ช่วย-
เหลือ โดยประชาชนในท้องถิ่นพัฒนาตนเองก็เห็นว่าเคราะห์ดีไป บางจังหวัดก็ใช้
เปลือกไม้มากลัดเขียนอย่างชนบทในภาค บางแห่งไม่มีอะไรเลยนอกจากเปลือกข่อย
ทอนบนมาเสาะเขียน โดยเฉพาะเด็กผู้ชายที่มั่วๆเอาข่อยแล้วมาเขียนด้วยตัวเปล่าๆทั้งนั้น
ความเบื่อบ่อยในเรื่องการแต่งกายเป็นอันว่าไม่อาจคำนึงถึง ซึ่งที่มาข้างหนาคือ
โรคภัยไข้เจ็บ...¹

ถ้าสภาพการโดยทั่วไปของโรงเรียนประชาบาลเป็นดังที่กล่าวมานี้ ก็เป็นอันเชื่อได้
เลยว่า คุณภาพของการเรียนการสอนในโรงเรียนประชาบาลจะทรงตัวได้เป็นแน่ แม้กระนั้น
กระทรวงศึกษาธิการและกรมสามัญศึกษาก็ไม่สามารถที่จะให้ความช่วยเหลืออะไรได้เลย ดังที่ว่า
"นอกจากความสงสารและความเห็นใจแล้วใคร่ที่พวกเขาจะช่วยเหลืออะไรไม่ได้เลย... จึงได้แต่แสดงความ
ปรารถนาอันดีไว้เพียงเท่านั้น"² ภัยเหตุกึ่งกล่าวนี้เองการศึกษาระชาบาลในช่วงสงคราม
โลกครั้งที่ 2 จึงไม่มีความก้าวหน้าอะไรเลย การดำเนินงานทั้งหมดก็เป็นเพียงแต่รักษาระดับ
ไว้เท่านั้น³

ในตอนต้น ปี พ.ศ. 2468 ความรุนแรงของสงครามก็ได้เบาบางลงเลย กระทรวง
ศึกษาธิการจึงได้มอบหมายให้ทุกจังหวัดหัวพระ ราชอาณาจักร พิจารณาการเปิดภาคเรียนภาคต้น
หรือปิดเป็นกรณีพิเศษในโรงเรียนทุกประเภทในเขตจังหวัดของตนตามที่เห็นสมควร ทั้งนี้ยกเว้น
เฉพาะโรงเรียนฝึกหัดครูของกรมสามัญศึกษาเท่านั้น⁴ ตามมีเหตุหนึ่งคือดังกล่าวกว่า จึงมีจังหวัด
ในส่วนภูมิภาคที่ตั้งปิดโรงเรียนเป็นกรณีพิเศษเป็นจำนวนมาก ซึ่งนอกจากจังหวัดที่ถูกโจมตีทาง
อากาศหลายจังหวัดดังที่กล่าวมาแล้วก็มีจังหวัดที่ใกล้ซึ่งปิดโรงเรียนเป็นกรณีพิเศษอีกหลายจังหวัด

¹ กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา รายงานการศึกษาประจำปี พุทธศักราช 2467

หน้า 41-42

²

³ ก.

³ ก. หน้า 27

⁴ กระทรวงศึกษาธิการ คำสั่งที่ ศ. 53/2468 เรื่องมอบอำนาจให้จังหวัดพิจารณาปิด

โรงเรียนประจำปี พ.ศ. 2468 ลงวันที่ 18 เมษายน 2468

เช่น จังหวัดตาก สุโขทัย ฯลฯ ส่วนในท้องที่จังหวัดพระนครและธนบุรีโรงเรียนทุกประเภท
ที่เปิดทำการสอนมาตั้งแต่ต้นปี พ.ศ. 24๘7 ก็ได้เปิดต่อไปและได้เปิดเรียนตามปกติในภาคกลางของ
ปีการศึกษา 248๘ เมื่อสงครามได้สงบลงไปแล้ว

การดำเนินการแก้ปัญหาเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในขณะประเทศชาติตกอยู่ในภาวะสงคราม
นี้ นอกจากการสั่งให้โรงเรียนเปิดทำการสอนเพื่อความปลงขวัญแก่เด็กนักเรียนแล้ว กระทรวงศึกษา
ธิการยังได้อพยพนักเรียนบางโรงเรียนในท้องที่จังหวัดพระนครและธนบุรีไปเปิดทำการสอนในท้องที่
ต่างจังหวัดที่ปลอดภัยจากการสงครามอีกด้วย

ในระยะเวลาที่ประเทศชาติตกอยู่ในภาวะสงครามอย่างรุนแรงจาก พ.ศ. 2485-2488
นั้น นับได้ว่าเป็นเวลาแห่งความระเทือนต่อการศึกษานาชาติเป็นอย่างมาก นอกจากที่โรงเรียนเกือบ
ทั่วประเทศต้องหยุดทำการสอนเป็นเวลานานอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการศึกษาแล้ว ในท้องที่
ที่โรงเรียนต้องเปิดทำการสอนอยู่นั้นเด็กนักเรียนก็มาเรียนในสภาพที่ลำบากเป็นแน่ เพราะผู้ปกครองคง
ห่วงใยในความปลอดภัยของเด็ก ไม่น่าเชื่อว่าเครื่องไม้เครื่องมือจะมากจนเต็มที่ได้เมื่อใด นอกจาก
นี้ก็ยังมิโรงเรียนที่ปิดเป็นกรณีพิเศษนอกเหนือไปจากที่ปรากฏหลักฐานที่เป็นเอกสารเป็นแน่ แม้ว่า
ผลการสอบไล่ในช่วงเวลาที่ปรากฏในรายงานการศึกษาในแต่ละปีจะลึกลงเป็นร้อยละสูงขึ้นไปก็ตาม แต่
คุณภาพของความรู้ของนักเรียนในช่วงเวลานี้คงไม่เป็นที่น่าพอใจนัก แม้ในรายงานการศึกษาของ
กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ฉบับประจำปี พ.ศ. 248๘ จะได้กล่าวไว้ว่า

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2488
ส่วนภูมิภาค (จังหวัดตาก) เล่มที่ 3 เลขที่ 3 เรื่องปิดโรงเรียนเป็นกรณีพิเศษ สำเนาที่ ๓ -
2687/248๘ ลงวันที่ 20 มิถุนายน 248๘

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2488
ส่วนภูมิภาค (จังหวัดสุโขทัย) เล่มที่ 3 เลขที่ 2 เรื่องอนุญาตให้ทหารพักในโรงเรียน สำเนาที่
3024/2488 ลงวันที่ 3 กรกฎาคม 248๘

³ กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา รายงานการศึกษาประจำปี พุทธศักราช 2488

ในภาคกลางปีการศึกษา 2493 เนื่องจากนักเรียนไม่ได้อ่านอย่างเต็มที่แล้วในภาคต้น เพราะการอพยพไปเรียนที่อื่นหรือไม่ได้อ่านเนื่องด้วยโรงเรียนปิดทำการสอน โรงเรียนเหล่านั้นก็ได้อ่านเพื่อให้เห็นตามหลักสูตรอย่างเต็มความสามารถ คือว่านักเรียนแม้จะไม่มีเวลาเรียนเต็มที่เหมือนเวลาปกติก็จริง แต่การเอาใจใส่ในการสอนการเรียนของครูและนักเรียน ทำให้ผลการสอบไล่ของนักเรียนแต่ละชั้นของแต่ละประเภทโรงเรียนอยู่ในระดับดีและเป็นที่น่าพอใจสมกับภาวะการณ์...

แม้ในรายงานการศึกษาของทางราชการจะกล่าวถึงคุณภาพของการเรียนการสอนดังที่กล่าวแล้ว แต่ผู้เขียนก็มีความเห็นว่า คุณภาพของการเรียนการสอนในช่วงเวลานั้นก็เป็นเพียงแต่ "เป็นเหมือน 'สมกับภาวะการณ์'" เท่านั้น คงเปรียบเทียบกันเวลาไม่นานเมื่ออยู่ในสภาพปกติไม่ได้ ด้วยเหตุนี้เองยอมแสดงให้เห็นว่าสงครามโลกครั้งที่ 2 มีผลกระทบกระเทือนต่อการศึกษาทุกระดับ รวมทั้งการศึกษากาชาตด้วยทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพเป็นอย่างมาก

สงครามโลกครั้งที่ 2 นอกจากมีผลกระทบกระเทือนต่อการเรียนการสอนในโรงเรียนทุกประเภททั้งที่ไกลเข้ามาแล้วยังเป็นผลเสียหายต่ออาคารสถานที่ของโรงเรียนทั่วประเทศอีกด้วย ทำให้รัฐบาลต้องสิ้นเปลืองงบประมาณในการบำรุงซ่อมแซมอีกมาก ทั้งปรากฏภายหลังสงครามแล้ว กระทรวงศึกษาธิการได้ทำการสำรวจโรงเรียนที่ได้รับความเสียหายจากการสงครามนี้มีโรงเรียนที่ได้รับความเสียหายเป็นจำนวนมาก เช่น โรงเรียนฝึกหัดครูทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค 15-โรง โรงเรียนรัฐบาล 21 โรง โรงเรียนประชาบาล 140 โรง² กระทรวงศึกษาธิการต้องเสียเงินในการซ่อมแซมโรงเรียนดังกล่าวจาก พ.ศ. 2488-2491 เป็นจำนวน 9,380,663 บาท³ แต่ก็ยังไม่เพียงพอและจำต้องของบประมาณซ่อมแซมเพิ่มเติมอีกหลายล้านบาท⁴ อันเป็นผลกระทบกระเทือนต่องบประมาณของประเทศด้วย

¹ กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา รายงานการศึกษาประจำปี พุทธศักราช 2498
หน้า 64

² ก.

³ กระทรวงศึกษาธิการ รายงานของกรมสามัญศึกษา พุทธศักราช 2491 หน้า 89-90

⁴ กระทรวงศึกษาธิการ รายงานของกรมสามัญศึกษา พุทธศักราช 2492-2493 หน้า-

4.2 ปัญหาเกี่ยวกับหลักสูตรและแบบเรียน

4.2.1 ปัญหาเกี่ยวกับหลักสูตร ปัญหาเกี่ยวกับหลักสูตรประการหนึ่งก็คือ หลักสูตรไม่เหมาะสม กระทรวงศึกษาธิการจึงพยายามที่จะปรับปรุงหลักสูตรให้เหมาะสมแก่กาอสมัย อยู่เสมอแม้ว่าภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองและกระทรวงศึกษาธิการจะได้มีการเปลี่ยนแปลง หลักสูตรแล้วครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. 2480 เป็นที่ใจคอกลัลงกับการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย แต่เมื่อ จอมพลแปลก พิบูลสงครามได้เข้ามาบริหารราชการแผ่นดินนโยบายทางการเมือง ก็เปลี่ยนแปลงไปมากเพราะ จอมพลแปลก พิบูลสงครามเห็นพ้องกับนโยบายการสร้างชาติ รัฐบาล จึงมีแนวความคิดที่จะปรับปรุงหลักสูตรใหม่อีกครั้งหนึ่ง เพื่อแก้เพราะ สมและ สอดคล้องกับความต้องการของประเทศไทยยิ่งขึ้น หลังจากนั้นแล้วรัฐบาลได้เข้ามาบริหารราชการแผ่นดินในโอกาสต่อมาก พยายามที่จะปรับปรุงหลักสูตรให้เหมาะสมกับกาอสมัย อยู่เสมอแต่ก็ยังไม่ค่อยละเอียดไรมากนัก ทั้งนี้ ก็เนื่องจากประเทศไทยต้องกาออยู่ในภาวะสงครามถึงโลกสามครั้ง

ภายหลังจากสงครามเหตุการณ์บ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไปมาก รัฐบาลก็พยายามที่จะปรับปรุง หลักสูตรให้เหมาะสมยิ่งขึ้น โดยเนเกาะในวงสงครามบ้านเมืองและศีลธรรมของประชาชนเสื่อม โทรมลงมาก รัฐบาลจึงมีแนวนโยบายที่จะปรับปรุงหลักสูตรใหม่ เพื่อแก้ไขศีลธรรมของประชาชน ให้ดีขึ้น ดังที่นายเทียน บุณชาติรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการของรัฐบาลชุดที่ 18 (23- สิงหาคม 2489-30 พฤษภาคม 2490) โลกกล่าวไว้ว่า

ในระหว่างประเทศกาออยู่ในภาวะสงคราม ศีลธรรมของเด็กและของประชาชนเสื่อมโทรม ลงไปมาก จำเป็นต้องแก้ไข สำหรับทางแก้ไขศีลธรรมของเด็กนักเรียนนั้น กระทรวง ศึกษาธิการมีทางแก้ไขได้โดยปรับปรุงแก้ไขหลักสูตร ในวิชาศีลธรรมเพิ่มมากขึ้น...

1 แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2484 ส่วนกลาง (กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 5 เลขที่ 26 เรื่องการประชมที่กาอการศึกษาจังหวัด พ.ศ. 2484

2 แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2489 ส่วนกลาง (กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 1 เลขที่ 4 เรื่องการให้กาอมีของกระทรวงศึกษาธิการ ในวันแถลงนโยบายของรัฐบาล 26 สิงหาคม 2489

เพื่อจะให้งานการปรับปรุงหลักสูตรได้ เป็นไปสามงามในภายที่ที่กำหนดไว้ ในปี พ.ศ. 2490 กระทรวงศึกษาธิการจึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการชำระหลักสูตรชั้นชุดหนึ่ง¹ ในรัฐบาลชุดที่ 13 ที่ได้ออกนโยบายไว้ที่นั่นเอง หลังจากนั้นสำนักงานการปรับปรุงหลักสูตรก็ได้ดำเนินไปตามปกติ แมว่าจะมีการเปลี่ยนแปลง รัฐบาลหลายครั้งก็ตามแต่สำนักงานการปรับปรุงหลักสูตรก็ได้หยุดชะงัก ซึ่งในระยะแรกนี้รัฐบาลชุดแรกได้ปรับปรุงหลักสูตรชั้นประถมศึกษาและเตรียมอุดมศึกษาก่อนจนในปี พ.ศ. 2491 (รัฐบาลชุดที่ 22 จาก 6 เมษายน 2491-23 เมษายน 2492) กระทรวงศึกษาธิการจึงได้มีคำสั่งให้ใช้หลักสูตรที่ปรับปรุงใหม่ทั่วประเทศตั้งแต่ปีการศึกษา 2492 เป็นต้นไป²

การเปลี่ยนแปลงที่หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2491 จะเห็นได้จากการกำหนดรายวิชาและอัตราเวลาเรียนในแต่ละกลางออกไปจากหลักสูตรที่ใช้อยู่ก่อน (หลักสูตร พ.ศ. 2480-ผู้เขียน) ดังตาราง 41 หน้า 301

หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2491 นั้นถ้าเปรียบเทียบกับหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2480 แล้ว ก็อาจกล่าวได้ว่า ในหลักสูตรใหม่ เช่น การกำหนดรายวิชาและอัตราเวลาเรียนก็ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากนัก เพียงแต่นำวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรมออกจากกันโดยเด็ดขาดและเพิ่มอัตราเวลาเรียนขึ้นอีกหนึ่งชั่วโมง เปลี่ยนชื่อวิชาวิทยาศาสตร์เป็นวิชาธรรมชาติศึกษา และเพิ่มอัตราเวลาเรียนขึ้นอีกหนึ่งชั่วโมง เปลี่ยนชื่อวิชาความรู้เรื่องเมืองไทยเป็นวิชาภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ส่วนอัตราเวลาเรียนยังคงเดิม รวมวิชาชั้นรอง การฝีมือและการงานเข้าด้วยกัน รวมวิชาพลศึกษา ลูกเสือและอนุชาจากเข้าด้วยกันอีกด้วย นอกจากนี้ก็มีการลดอัตราเวลาเรียนในวิชาภาษาไทยลงบ้าง (ดูเปรียบเทียบกับหลักสูตร พ.ศ. 2480 ในตาราง 24 หน้า 174)

จุดที่แตกต่างที่สำคัญอีกประการหนึ่งของหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2491 ก็คือหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2480 มีข้อกำหนดความมุ่งหมายในการเรียนการสอนวิชาต่างๆไว้โดย เช่น วิชาหน้าที่พลเมืองก็ได้บังคับกำหนดเนื้อหาวิชาของสงฆ์ไว้เป็นอย่างดี เช่น หน้าที่พลเมือง ระบอบ-

¹ กระทรวงศึกษาธิการ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507 พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบเจ็ดสิบสองปีของกระทรวง 1 เมษายน 2507 หน้า 452

² กระทรวงศึกษาธิการ คำสั่งที่ ส. 101/2491 เรื่องให้ใช้หลักสูตรประถมศึกษา ลงวันที่ 23 สิงหาคม 2491

ตาราง 41 รายวิชาและอัตราเวลาเรียนในหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2491

วิชา	จำนวนชั่วโมงที่ทรงเรียนในรอบสี่ปีคําหนึ่ง			
	ประถมปีที่ 1	ประถมปีที่ 2	ประถมปีที่ 3	ประถมปีที่ 4
ศีลธรรม	1	1	1	1
หน้าที่พลเมือง	1	1	1	1
ภาษาไทย	11	11	9	9
เลขคณิต	3	3	4	4
ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์	2	2	2	2
ธรรมชาติศึกษา	2	2	3	3
สุขศึกษา	1	1	1	1
วาดเขียน	1	1	1	1
ขับร้อง การฝีมือและการงาน	3	3	3	3
พลศึกษา การดูเฝ้าหรืออนุบาล	3	3	3	3
รวม	28	28	28	28

ที่มา กระทรวงศึกษาธิการ หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2491 หน้า 2

รัฐธรรมนูญการปกครองของไทย วันสำคัญ ฯลฯ ตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2491 นอกจาก
การกำหนดรายวิชาที่ต้องสอนในแต่ละวิชาแล้ว ยังได้กำหนดความมุ่งหมายในการสอนการเรียน
ไว้อย่าง เช่น วิชาหน้าที่พลเมืองก็ได้กำหนดความมุ่งหมายในการสอนการเรียนไว้อย่าง "ให้รู้
หน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติคือโรงเรียน ครอบครัว สังคม... ให้รู้จักหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติคือชาติ
ศาสนา พระมหากษัตริย์และรัฐธรรมนูญ"²

¹ กระทรวงธรรมการ หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2480 หน้า 8-9

² กระทรวงศึกษาธิการ หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2491 หน้า 6

ถ้าจะกล่าวโดยทั่วไปแล้วหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2491 นั้น "อาจกล่าวได้ว่า มีใ้เปลี่ยนแปลงไปจากของเดิม แต่ได้ปรับปรุงรายละเอียดให้เหมาะสมแก่กาลสมัยยิ่งขึ้น เพราะระยะนั้นแนวการจัดการศึกษาแบบอเมริกันเข้ามามากขึ้น เป็นลำดับ"¹

4.2.2 ปัญหาเกี่ยวกับแบบเรียน การขาดแคลนแบบเรียนและการเรียน² ในโรงเรียนประถมศึกษา โดยเฉพาะในโรงเรียนประชาบาลนั้นจะมีอยู่ตลอดมาตั้งแต่ก่อนสงคราม³ ยิ่งในระยะเวลาที่ประเทศชาติตกอยู่ในภาวะสงครามจาก ปี พ.ศ. 2485-2486 การขาดแคลนแบบเรียนยิ่งมีมากขึ้น ทั้งนี้เพราะการร้องขอทั่วไปสูงขึ้น สังกาขาดแคลนและมีราคาแพง แต่กระทรวงศึกษาธิการก็ไม่สามารถที่จะแก้ไขปัญหานั้นให้สำเร็จลงไปได้ ทั้งนี้ก็เนื่องเพราะในช่วงที่ประเทศชาติตกอยู่ในภาวะสงครามนั้น รัฐบาลมีปัญหาเฉพาะหน้าอื่นๆที่จะต้องแก้ไขอีกมาก การขาดแคลนแบบเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาโดยเฉพาะในโรงเรียนประชาบาลจึงไม่ได้รับการเอาใจใส่แก้ไขเท่าที่ควร

เมื่อสงครามสิ้นสุดลงแล้ว รัฐบาลชุดที่ 16 (23 สิงหาคม 2489-30 พฤษภาคม 2490) ซึ่งมีพลเรือตรีถวัลย์ ยำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรีและนายเคื่อน บุณนาคเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ จึงได้มีนโยบายที่จะแก้ไขปัญหการขาดแคลนแบบเรียนอย่างแท้จริงและในขณะเดียวกันสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก็พยายามเร่งรัดให้กระทรวงศึกษาธิการแก้ไขปัญหการขาดแคลนแบบเรียนให้ได้⁴ มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการก็ได้ให้คำมั่นสัญญาต่อที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรในวันแถลงนโยบาย เมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2489 ว่าจะพยายามแก้ไขปัญหการขาดแคลนแบบเรียนอย่างเต็มที่ โดยวิธีการขอความช่วยเหลือจากต่างประเทศ เป็นต้นว่า ใ้ขอกระดาษพิมพ์หนังสือมาแล้ว 6 แสนกว่าแผ่น พอที่จะพิมพ์แบบเรียนชั้นประถมตอนต้นและตอนกลาง

¹ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ ความเป็นมาของหลักสูตรสามัญศึกษา หน้า 17

² กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา รายงานการศึกษาประจำปี พุทธศักราช 2487

หน้า 41

³ พ. หน้า 42

⁴ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมรัฐสภา พ.ศ. 2489 และ พ.ศ. -

2490 หน้า 180

โตประมาณ 150,000 เล่ม เพื่อจะไล่จำหน่ายในราคาถูก นกกาฝากจึงได้ส่งเครื่องเขียน เช่น
ดินสอคำจากต่างประเทศ ให้การกำเนินขายเกี่ยวกับเรื่องนี้มีโทษและอุปสรรคอยู่เป็นอย่างมาก
เพราะต่างประเทศก็ขาดแคลนเช่นกัน

แต่ปรากฏว่าถึงแม้กระทรวงศึกษาธิการจะให้จัดพิมพ์แบบเรียนจำหน่ายในราคาถูกแต่
ผู้ประกอบการขายก็ในบางท้องที่ก็ไม่สามารถที่จะมอบแบบเรียนใหม่สู่กระทรวงศึกษาธิการได้ เพื่อที่จะแก้ไข
ปัญหาเกี่ยวกับการขาดแคลนแบบเรียนและเป็นการขายหนังสือผู้ปกครองมีฐานะยากจนด้วย หม่อม
หลวงปิ่น มาลากุลปลัดกระทรวงศึกษาธิการในเวลานั้น จึงได้เสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาดัง
กล่าวต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เมื่อปี พ.ศ. 2489 ดังมีข้อความบางตอนว่า

การศึกษาจะขยายวงเป็นกว้างก็เพราะราคายังต่ำ... ฐานะอยู่ในระดับยากและ เงินช่วย
การประถมศึกษา ควรส่งบุตรหลานเข้าเรียนใกล้โรงเรียน... วิชาเรียนต้องแก่ประการใด
จริงอยู่โรงเรียนประชาบาลไม่เก็บค่าเล่าเรียน... วิชาเรียนที่ใช้ในการเรียนยังมีราคาสูง
มาก เพื่อให้การศึกษานั้นเป็นไปโดยสมควรแก่การบังคับ... ภาคราชการสร้างแบบเรียนและ
เครื่องใช้ในการเรียนใกล้... วิชาเรียนที่เก็บค่าให้... วิชาเรียนจะดีกว่าที่หนักเรียนเพราะ
จะเป็นการประหยัดมากกว่า...²

แนวความคิดเกี่ยวกับการพิมพ์แบบเรียนแจกจ่ายให้โรงเรียนประชาบาลแล้วให้นักเรียน
ยืมใช้ในโรงเรียนเพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาค่าขาดแคลนแบบเรียนในครั้งนั้นมิได้... เป็นแนวความคิด
คิดแรกเริ่มที่ผู้บริหารการศึกษาได้เกิดขึ้น... ซึ่งรัฐบาลในสมัยก่อนมักได้นำไปปฏิบัติและได้ดำเนินการ
ต่อมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

การแก้ไขปัญหาค่าขาดแคลนแบบเรียนและแบบเรียนมีราคาแพงนี้ รัฐบาลชุด

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2489
ส่วนกลาง (กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 1 ตอนที่ 4 เรื่องการใช้ค่านิยมของกระทรวงศึกษาธิการ
ในวันแถลงนโยบายของรัฐบาล 26 สิงหาคม 2489

² หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล "การศึกษาของไทยในปัจจุบัน (สมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2)"
เรื่องการศึกษา พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพอำมาตย์ตรีหลวงประสิทธิ์นรกรรม 20 มิถุนายน
2516 หน้า 44-45

ต่อมาศึกษาว่าจะแก้ไขปัญหาการศึกษาภาคเกษตรแบบเรียนและแบบเรียนเพียงผู้เสมอมา แต่คงไม่บรรลุนิติสำเร็จมากนัก ต่อมารัฐบาลที่ 22 (๖ เมษายน 2491-23 เมษายน 2492) ได้ดำเนินงานการแก้ไขปัญหาคณะเรียนอย่างจริงจัง พลโทมังกร พรหมโยธีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการของรัฐบาลชุดดังกล่าว ได้เชิญผู้จัดการและเจ้าของโรงเรียนที่สมัครขอเข้าเรียนเข้ามาประชุมปรึกษาหารือและขอความร่วมมือในการลดราคาแบบเรียน เมื่อวันที่ 27 เมษายน 2491 ผู้จัดการและเจ้าของโรงเรียนที่เข้ารวมประชุมครั้งนี้คือ ผู้จัดการโรงเรียนประชาบาล ผู้จัดการโรงเรียนไทยวัฒนาพานิช ผู้จัดการโรงเรียนวิชาศึกษา ตลอดจนการประชุมครั้งนี้ปรากฏว่าทางโรงเรียนดังกล่าวยินดีจะลดราคาการจำหน่ายแบบเรียนในอัตราร้อยละ 10 ของราคาที่กำหนดไว้ในหน้าปก และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการก็ขอร้องให้ทางโรงเรียนแจ้งให้ทราบโดยด่วนให้ความร่วมมือกับรัฐบาลด้วย นอกจากนี้กระทรวงศึกษาธิการก็ได้จัดพิมพ์แบบเรียนแจกจ่ายไว้เป็นสมบัติของโรงเรียนประชาบาล เพื่อให้เด็กเรียนที่ผู้ปกครองยากจนได้มีใช้ในการศึกษาเล่าเรียนที่โรงเรียนดังกล่าว²

การจัดพิมพ์แบบเรียนและจัดหาอุปกรณ์การเรียนการสอนแจกจ่ายให้แก่โรงเรียนประชาบาลทั่วพระราชอาณาจักรนี้ กระทรวงศึกษาธิการได้เริ่มจัดทำกันอย่างจริงจังกันเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2491 จาก พ.ศ. 2491-2493 กระทรวงศึกษาธิการได้จัดพิมพ์แบบเรียนและจัดหาอุปกรณ์การเรียนการสอนแจกจ่ายแก่โรงเรียนประชาบาลทั่วพระราชอาณาจักรเป็นจำนวนมาก เป็นที่น่าปีปี พ.ศ. 2491 กระทรวงศึกษาธิการได้จัดพิมพ์หนังสือแบบเรียนไว้ใหม่เล่ม 1 ตอนต้นจำนวน 250,000 เล่ม ส่งไปยังทุกจังหวัดทั่วพระราชอาณาจักร เพื่อให้เด็กเรียนในโรงเรียนประ-

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2491 ส่วนกลาง (ส่วนกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี) เล่มที่ 3 เล่มที่ 47 เรื่องการปฏิบัติงานเกี่ยวกับการลดค่าครองชีพตามนโยบายของรัฐบาล สำเนา ถวมนอกที่ น. 79๘3/2491 ลงวันที่ 4 พฤษภาคม 2491

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2491 ส่วนกลาง (คณะรัฐมนตรี) เล่มที่ 3 เล่มที่ 26 เรื่องขอทราบผลงานของกระทรวงศึกษาธิการเพื่อกล่าวทางวิทยุกระจายเสียง สำเนา ถวมนอกที่ น. 26๒27/2491 ลงวันที่ 30 พฤศจิกายน 2491

ชาบาลได้ใช้เล่าเรียน¹

ปี พ.ศ. 2492 กระทรวงศึกษาธิการได้จัดพิมพ์หนังสือแบบเรียนเร็วใหม่เล่ม 1 ตอนต้น จำนวน 500,000 เล่ม เพื่อให้เด็กเรียนในโรงเรียนประชาบาลได้มีใช้ในการเล่าเรียน จัดหาสมุดส่งไปยังจังหวัดภาคใต้รวม 4 ชนิดเป็นจำนวนรวมทั้งสิ้น 35,400 เล่ม และจัดซื้อแผนที่ประเทศไทยจำนวน 19,000 ชุดส่งไปยังทุกจังหวัดทั่วพระราชอาณาจักรเพื่อให้ครูและนักเรียนในโรงเรียนประชาบาลได้ใช้ในการเรียนการสอน²

ปี พ.ศ. 2493 กระทรวงศึกษาธิการได้จัดพิมพ์ตำราเรียนและจัดซื้ออุปกรณ์การเรียนการสอนแจกจ่ายให้แก่โรงเรียนประชาบาลเพิ่มขึ้นอีกมาก เป็นผลว่า จัดพิมพ์แบบเรียนเร็วใหม่เล่ม 1 ตอนต้น จำนวน 508,118 เล่ม จัดพิมพ์หนังสือคู่มือครูเพื่อเพิ่มพูนความรู้ให้แก่ครูและใช้ในการสอน เช่นประมวลการยอมรับประณมศึกษาของ กระทรวงศึกษาธิการ การประถมศึกษาในต่างประเทศ ตลอดจนรายละเอียดยุวมรสกุล ฯลฯ³ จัดซื้อกระดาษและนวม 200,000 แผ่นเพื่อส่งไปแจกจ่ายแก่เด็กเรียนชั้นประถมศึกษาทั่วพระราชอาณาจักร ฯลฯ⁴

การแก้ไขปัญหาการขาดแคลนแบบเรียนและแบบเรียนโบราณหาแห่งโดยการจัดพิมพ์แบบเรียนแจกจ่ายแก่โรงเรียนประชาบาลทั่วพระราชอาณาจักรเพื่อให้เด็กเรียนได้ใช้ในการเล่าเรียน และการขอความร่วมมือจากสำนักพิมพ์ต่างๆ ให้ลดราคาในการจำหน่ายแบบเรียนลงบ้างนั้น นับว่าสามารถแก้ไขปัญหาลักษณะการขาดแคลนแบบเรียนได้เป็นบางส่วนและหมดไปได้ ทั้งนี้ ขุนคลังวุฒิสถาการรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการในรัฐบาลสมัยที่ 23 (25 มิถุนายน 2492-29 พฤศจิกายน 2494) ได้กล่าวถึงผลของการแก้ไขปัญหาลักษณะเรื่อง⁵ เมื่อวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2494 ว่า "เรื่องแบบเรียนได้แก้ไขปัญหารื่องแบบเรียนที่มีไม่เพียงพอแก่จำนวนเด็กเรียนและราคาแพงให้หมดไป"⁵

¹ กระทรวงศึกษาธิการ รายงานของกรมสามัญศึกษา พุทธศักราช 2491 หน้า 113

² กระทรวงศึกษาธิการ รายงานของกรมสามัญศึกษา พุทธศักราช 2492-2493 หน้า 125

³ ก. หน้า 126

⁴ ก.

⁵ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2493

ส่วนกลาง (กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี) เล่มที่ 6 เล่มที่ 44 เรื่องการผูกพันวิทยุกระจายเสียง
แสดงผลการปฏิบัติงานระหว่างปี พ.ศ. 2491-2493 สำเนาที่ อ. 11227/2493 ลงวันที่ 29 -

4.3 ปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณ ปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญประการหนึ่งที่เป็นผลให้การดำเนินงานการศึกษาค้นคว้าวิจัยไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควรก็คือ ปรากฏการณ์ขาดแคลนงบประมาณ โดยในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 นี้ปัญหาการขาดแคลนงบประมาณตั้งอยู่เป็นอเนกมาก ทั้งนี้คงเป็นเพราะรัฐบาลมีความจำเป็นด้านอื่นๆ เช่นการป้องกันประเทศ การเศรษฐกิจ ฯลฯ ที่จำเป็นต้องทุ่มเทงบประมาณดำเนินการจึงเป็นผลให้งบประมาณด้านการศึกษาก็ได้รับเอียงเกินไปที่จะดำเนินงานให้ก้าวหน้าไปได้ ดังจะเห็นได้ว่า ปี พ.ศ.2486 งบประมาณรายจ่ายทั้งสิ้น 140,797,769 บาทนั้น เป็นงบประมาณกระทรวงกลาโหม 40,277,125 บาทหรือคิดเป็นร้อยละ 27.06 ในขณะที่กระทรวงศึกษาธิการได้รับเพียง 16,625,797 บาทหรือเพียงร้อยละ 11.17 ของงบประมาณรายจ่ายทั้งหมดเท่านั้น¹ ส่วนในปี พ.ศ.2487 กระทรวงกลาโหมก็ได้รับงบประมาณคิดเป็นร้อยละ 25.00 ในขณะที่กระทรวงศึกษาธิการได้รับเพียงร้อยละ 10.05² (คูตาร่าง 42 หน้า 307)

แต่ภายหลังจากสงครามแล้ว รัฐบาลเริ่มในมาที่จะปรับปรุงการศึกษาให้มีความพัฒนาขึ้น งบประมาณในการจัดการศึกษาก็เพิ่มขึ้นด้วย ประกอบกับประเทศไทยได้รวมเมืองกับต่างประเทศโดยเฉพาะกับองค์การศึกษา ในการปรับปรุงการศึกษา จึงเป็นผลให้รัฐบาลที่เข้ามาบริหารราชการแผ่นดินหลังสงครามได้เห็นความสำคัญของการปรับปรุงการศึกษาและพยายามที่จะเพิ่มงบประมาณด้านการศึกษาให้เพิ่มมากขึ้นทุกปี ดังที่ นายเลื่อน มุนนาค รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้กล่าวในที่ประชุมข้าหลวงตรวจการศึกษาศึกษาภาค เมื่อวันที่ 17 เมษายน 2490 ว่า "ในอันเกี่ยวกับงบประมาณเพื่อจัดดำเนินการศึกษา ทางการจะได้อีกเพิ่มขึ้นเป็นการใหญ่เท่าที่สามารจะทำได้ - เชื่อว่าจะรุดหน้าไปทุกปี"³

¹ พระราชบัญญัติงบประมาณประจำปีงบประมาณ พุทธศักราช 2486" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 60 (แผนกกรรณคดี) ตอนที่ 1 ลงวันที่ 1 มกราคม 2486 หน้า 1-23

² "พระราชบัญญัติงบประมาณประจำปีงบประมาณ พุทธศักราช 2487" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 61 (แผนกกรรณคดี) ตอนที่ 1 ลงวันที่ 1 มกราคม 2487 หน้า 7-25

³ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ.2490 ส่วนกลาง (สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 2 เลขที่ 49 เรื่องประชุมข้าหลวงตรวจการศึกษาศึกษาภาค พ.ศ.2490 17 เมษายน 2490

การขาดแคลนงบประมาณในร่างสงครามโลกครั้งที่ 2 และความพยายามของรัฐบาลที่จะเพิ่มงบประมาณในการจัดการศึกษาภายหลังสงคราม เมื่อที่ปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาให้ดีขึ้นนั้น จะเห็นได้จาก งบประมาณของกระทรวงศึกษาธิการเปรียบเทียบกับงบประมาณทั้งหมด จาก พ.ศ. 2485-2493 ในตาราง 42

ตาราง 42 งบประมาณประจำปีเปรียบเทียบกับงบประมาณของกระทรวงศึกษาธิการและงบประมาณในการดำเนินงานการประถมศึกษา

พ.ศ.	งบประมาณทั้งหมด	งบประมาณของกระทรวงศึกษาธิการ	คิดเป็นร้อยละ	งบประมาณการประถมศึกษา	คิดเป็นร้อยละ
2485	147,681,703	14,550,517	9.85	9,435,016	64.84
2486	148,797,769	16,625,797	11.17	9,435,016	56.75
2487	188,300,457	19,858,393	10.55	11,231,211	60.12
2488	249,036,940	21,301,502	8.75	12,932,881	59.35
2489	507,020,391	11,916,184	*	14,436,881	*
2490	491,581,257	13,735,304	*	17,000,000	*
2491	678,927,109	88,266,704	13.00	38,226,704	43.31
2492	747,710,020	94,909,761	12.70	41,907,512	44.12
2493	916,342,596	125,201,276	13.66	51,615,060	41.23

* ปี พ.ศ. 2489-2490 งบประมาณการประถมศึกษาไม่ได้อยู่รวมกับงบประมาณของกระทรวงศึกษาธิการ

ที่มา รวบรวมจาก "พระราชบัญญัติงบประมาณประจำปี พุทธศักราช 2485-2493" ราชกิจจานุเบกษา จาก พ.ศ. 2485-2493 และ กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา รายงานการศึกษาประจำปี พ.ศ. 2485-2488 และ กระทรวงศึกษาธิการ รายงานของกรมสามัญศึกษา พ.ศ. 2491-2493

จากตาราง 42 จะเห็นได้ว่าในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น กระทรวงศึกษาธิการ ได้รับงบประมาณน้อยมาก โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2491 กระทรวงศึกษาธิการได้รับงบประมาณในการจัดการศึกษาเพียงร้อยละ 0.75 เท่านั้น (ดูตาราง 42 หน้า 307 ประกอบ) หลังจากสงครามสิ้นสุดลงแล้วงบประมาณการจัดการศึกษาได้เพิ่มขึ้นทุกปี เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายที่จะปรับปรุงการศึกษาหลังสงครามให้ดีขึ้น แต่เป็นที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งว่า ในช่วงที่ประเทศชาติตกอยู่ในภาวะสงครามที่แนวงบประมาณของกระทรวงศึกษาธิการจะได้รับน้อยก็ตาม แต่งบประมาณการประถมศึกษาเมื่อเปรียบเทียบกับงบประมาณการศึกษาทั้งหมดก็ตกเป็นร้อยละสูงพอควร คือรัฐบาลได้ใช้งบประมาณในการจัดการประถมศึกษามากกว่าร้อยละ 50 ของงบประมาณการศึกษาทั้งหมด แต่พอหลังสงครามเมื่อรัฐบาลพยายามที่จะปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาให้ดีขึ้นนั้น งบประมาณการประถมศึกษาได้รับน้อยลงเมื่อคิดเป็นร้อยละของงบประมาณการศึกษาทั้งหมด แต่อย่างไรก็ตามการที่งบประมาณการศึกษาเพิ่มมากขึ้นก็คงเป็นผลสืบเนื่องจากการที่ชาวอเมริกัน และรัฐบาลในช่วงหลังสงครามก็พยายามที่จะเพิ่มงบประมาณในการจัดการศึกษาขึ้นทุกปี ดังจะกล่าวต่อไป

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลอีกครั้งหนึ่งในเดือนเมษายน 2491 ซึ่งนับเป็นรัฐบาลชุดที่ 22 (3 เมษายน 2491-23 เมษายน 2492) โดยมี จอมพลแปลก พิบูลสงครามเป็น นายกรัฐมนตรีและ พลโทมังกร พรหมโยธี (ยศในขณะนั้น) เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการแนวใหม่ของงบประมาณของกระทรวงศึกษาธิการก็เพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากว่าพลโทมังกร พรหมโยธี เป็นผู้ที่มีความใกล้ชิดสนิทสนมกับจอมพลแปลก พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีและ เกษกทุกขไคยาค่ายกันมาในระหว่างหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ความใกล้ชิดนี้มีส่วนเกี่ยวข้องกับจอมพลแปลก พิบูลสงคราม กับพลโทมังกร พรหมโยธี นั้น นับว่ามีผลต่อการจัดงบประมาณของการศึกษาเป็นอย่างมาก เพราะหลังจากที่พลโทมังกร พรหมโยธี เข้ามาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการแล้ว งบประมาณการจัดการศึกษาได้เพิ่มมากขึ้นทุกปี จอมพลและรัฐมนตรีเป็นห่วงว่ากระทรวงศึกษาธิการจะไม่สามารถที่จะใช้เงินจำนวนมากที่ได้รับนี้ให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเท่าที่ควร ดังที่พลโทมังกร - พรหมโยธี ได้กล่าวในที่ประชุมที่กระทรวงศึกษาธิการจังหวัด เมื่อวันที่ 26 เมษายน 2491 ที่มีข้อความ -

¹ ม.ล.ปิ่น มาลากุล พลเอกมังกร พรหมโยธีกับภาพโฆษณาสมัยพุทธศักราช 2491-2500 พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลเอกมังกร พรหมโยธี 250๗ หน้า 5

เกี่ยวกับเรื่องงบประมาณในบางตอนว่า

รัฐบาลชุดนี้ไ้วางนโยบายและโครงการในรัฐสภาแล้ว การศึกษานี้สำคัญมาก...
เมื่อเป็นอย่างนี้ รัฐบาลชุดนี้จึงได้ตั้งงบประมาณให้กระทรวงศึกษาธิการเป็นลำดับ 1
เพื่อจะเร่งการศึกษา ถ้ามีเงินเท่านี้จะสำเร็จมากขึ้น แต่คณะรัฐมนตรีก็ยังสงสัยว่า
การที่จะให้งบประมาณมากขึ้นแล้วจะสามารถเร่งการศึกษาได้เร็วกว่าหรือไม่...

ด้วยเหตุดังกล่าวจึงปรากฏว่า ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2491 เป็นต้นไปงบประมาณการจัดการ
ศึกษาจึงได้เพิ่มมากขึ้นทุกปี โดยเฉพาะงบประมาณในด้านการประถมศึกษาได้เพิ่มมากขึ้นทั้งนี้
เพราะส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการที่พลโทมังกร พรหมโยธี เป็นผู้ที่มีความใกล้ชิดสนิทกับจอมพล
แปลก พิบูลสงครามและมีอิทธิพลในคณะรัฐมนตรีอยู่มากและหมอมหาหลวงขึ้น มาตากลุด ปลัดกระทรวง
ศึกษาธิการในช่วงเวลานี้ก็ได้ให้ความสำคัญของการศึกษาในระดับประถมศึกษามากกว่าการศึกษา
ระดับอื่นมาก² เมื่อผู้บริหารระดับสูงได้เห็นความสำคัญของการศึกษาในระดับประถมศึกษา เช่น
นี้เอง ในปี พ.ศ. 2499 และ 2490 รัฐบาลจึงได้จัดงบประมาณการศึกษาไว้เป็นพิเศษ ไม่
รวมกับงบประมาณของกระทรวงศึกษาธิการและได้รับเป็นจำนวนมากกว่างบประมาณของกระทรวง
ศึกษาธิการทั้งหมดเสียอีก

การที่พลโทมังกร พรหมโยธีเป็นผู้มีความใกล้ชิดสนิทสนมกับ จอมพลแปลก พิบูลสงคราม
นายกรัฐมนตรีเป็นพิเศษมาเป็นรัฐบาลมาเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการนี้ นับได้ว่าเป็นผลดีต่อการ
ศึกษาของชาติเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในด้านงบประมาณ กระทรวงศึกษาธิการซึ่งเคยได้รับ
เป็นจำนวนน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับกระทรวงอื่นก็ได้เพิ่มมากขึ้น กล่าวกันว่าพลโทมังกร พรหมโยธี
เป็นผู้มีอิทธิพลในคณะรัฐมนตรีอยู่มาก กังวลในคราวประชุมคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณางบประมาณประจำ
ปี 2492 จอมพลแปลก พิบูลสงครามได้กล่าวถึงการตั้งงบประมาณประจำปี พ.ศ. 2492 ต่อที่
ประชุมว่า "เสนอไปยังสภาความที่คงได้เดนมามากก็ได้ แต่คณะรัฐมนตรีจะต้องลาออกถวาย เพราะ

¹ กระทรวงศึกษาธิการ รายงานการประชุมสภาการศึกษาจังหวัดหัวพระราชอาณาจักร
พ.ศ. 2491 หน้า 20

² หมอมหาหลวงขึ้น มาตากลุด "เรื่องเกี่ยวกับการศึกษา" บันทึกการประชุมสภาหลวงประจำ
จังหวัด พุทธศักราช 2491 หน้า 645

ให้กระทรวงศึกษาฯ ขยายไป¹

ควยเหตุดังกล่าว ปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณที่มีอยู่เป็นอย่างมากในระยะสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็ลดน้อยลง เพราะงบประมาณของกระทรวงศึกษาธิการได้เพิ่มขึ้น กระทรวงศึกษาธิการก็สามารถนำไปแก้ไขและปรับปรุงงานการศึกษาที่สำคัญได้ เช่น การยกฐานะครูในโรงเรียนประชาบาลและสารวัตรศึกษาขึ้นเป็นข้าราชการในปี พ.ศ. 2491 ก็ต้องใช้เงินเป็นจำนวนไม่น้อย ในปี พ.ศ. 2491-2493 งบประมาณกระทรวงศึกษาธิการเพิ่มขึ้นมาก จนกระทั่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรตั้งกระทู้ถามรัฐบาลว่า งบประมาณจำนวนมากนี้ รัฐบาลจะสามารถนำไปใช้จ่ายในการบำรุงการศึกษาได้เต็มที่หรือไม่ และคงเกิดการสูญเปล่าเป็นอันมาก ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการก็ตอบชัดเจนว่าจะพยายามลดอันเร่งรัดให้เกิดประโยชน์มากที่สุด²

4.4 ปัญหาและอุปสรรคในขั้นปฐมฤกษ์

4.4.1 ปัญหาในทางปฏิบัติของครู การขาดแคลนครูในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 มีอยู่มาก ดังที่ปรากฏในรายงานการศึกษาประจำปี พุทธศักราช 2487 ว่า

และที่ครูในโรงเรียนขาดประเภทนี้ไม่เพียงพอกับจำนวนนักเรียน แม้แต่โรงเรียนรัฐบาลซึ่งฐานะมีดีถึงยิ่งกว่าโรงเรียนประเภทอื่นๆ ก็ยังขาดแคลนครูอีกไม่ใช่น้อย โรงเรียนที่ได้รับผลกระทบส่วนนี้ของขาดแคลนครู ได้แก่ โรงเรียนราษฎร์... ส่วนโรงเรียนประชาบาลและโรงเรียนหลวงเวลานี้ การขาดแคลนครูเป็นของธรรมดาเสียแล้ว ไม่เกินว่ามีครูพอกับที่ว่างควรเลย โดยเฉพาะโรงเรียนประชาบาลในถิ่นที่กั้นการควยแล้ว ยิ่งขาดแคลนครูมากยิ่ง เพราะไม่มีโอกาสได้สมัครมาเป็นครู นอกจากคนในท้องถิ่นนั้น ควยเหตุนี้บางโรงเรียนจึงมีครูคนเดียวหรือแค่สองสอนนักเรียนหลายชั้น ซึ่งมีจำนวนนักเรียนไม่น้อยกว่าร้อยละ ๒๕ จากการเข้าออกของครูที่ว่างประเภทโรงเรียน

¹ ทนอมหลวงจีน รายงานครู พุทธศักราช ๒๔๘๗ กรมโยธิการศึกษาสมัยพุทธศักราช 2491-2500 พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมไกร พนมโยธี 2509 หน้า 9

² "กำลังคนและบุคลากรของกระทรวงศึกษาธิการ" กระทู้ถามที่ 441/2491 ของร้อยโททรงกลด ไกรฤกษ์ เรื่องที่ปรึกษาของสภาผู้แทนราษฎร เล่ม 66 ตอนที่ 6 ลงวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2492 หน้า 339-403

จึงมีอยู่เป็นปกติ...¹

และในรายงานการศึกษาพุทธศักราช 2486 ก็กล่าวถึงการศึกษาครูไว้ในทำนองเดียวกัน²

เมื่อสภาพการศึกษาครูในโรงเรียนประชาบาลและเทศบาลซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการจัดการศึกษาภาคบังคับมีมากเช่นนี้ จึงทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการเรียนการสอนและคุณภาพของการศึกษาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับปริมาณของครูในโรงเรียนประเภทอื่นแล้ว (ดูตาราง 43 ประกอบ) จะเห็นได้ว่าครูในโรงเรียนประชาบาลและเทศบาลขาดแคลนอยู่มาก ดังจะเห็นได้จากตาราง 43

ตาราง 43 จำนวนครูโดยเฉลี่ยกับจำนวนนักเรียนต่อครูหนึ่งคนในโรงเรียนทุกประเภท

พ.ศ.	โรงเรียนรัฐบาล	โรงเรียนประชาบาล	โรงเรียนเทศบาล	โรงเรียนราษฎร์
2485	20	42	41	25
2486	20	43	-	27
2487	20	44	46	26
2488	17	41	39	25
2489	17	42	38	23
2490	16	39	37	22
2491	17	39	36	23
2492	18	38	35	25
2493	18	38	35	25

ที่มา รวบรวมจาก กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา รายงานการศึกษาประจำปีพุทธศักราช 2485-2488 และ กระทรวงศึกษาธิการ รายงานของกรมสามัญศึกษา พุทธศักราช 2491-2493

¹ กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา รายงานการศึกษาประจำปี พ.ศ. 2487 หน้า 60

² กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา รายงานการศึกษาประจำปี พ.ศ. 2488 หน้า 75

จากตาราง 43 จะเห็นได้ว่าถ้าเปรียบเทียบกับโรงเรียนประเภทอื่นๆแล้ว ครูในโรงเรียนประชาบาลและเทศบาลยังขาดแคลนอยู่มาก แต่ในตาราง 43 ก็เป็นเพียงจำนวนนักเรียนโดยเฉลี่ยต่อครูหนึ่งคนเท่านั้น แต่สภาพความเป็นจริงแล้วในโรงเรียนในท้องถิ่นการขาดแคลนครูคงมีมากกว่าที่ปรากฏในตาราง 43 อาจจะมีโรงเรียนเป็นจำนวนมากที่ครูคนหนึ่งต้องสอนนักเรียนหลายชั้นและเฉลี่ยครูคนหนึ่งต้องสอนนักเรียนมากกว่าจำนวนเฉลี่ยทั่วประเทศที่ปรากฏในตารางก็ได้

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้ว กระทรวงศึกษาธิการก็มีนโยบายที่จะปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาในโรงเรียนประชาบาลให้ดีขึ้น และพร้อมๆกันนั้นกระทรวงศึกษาธิการก็มีนโยบายที่จะปรับปรุงกิจการฝึกหัดครูไปด้วย โดยการผลิตครูให้มากขึ้นทั้งระดับครูประถมและครูมัธยม ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะให้ครูที่มีวุฒิครูสอนจากโรงเรียนรัฐบาลแล้วมาอยู่โรงเรียนประชาบาลและในขณะเดียวกันรัฐบาลก็มีนโยบายที่จะยกฐานะครูในโรงเรียนประชาบาลให้เป็นข้าราชการเพื่อให้เป็นผลส่งเสริมคุณภาพของการศึกษาในโรงเรียนประชาบาลให้ดีขึ้นด้วย¹ รัฐบาลเห็นความสำคัญของนโยบายการผลิตครูและเพิ่มครูในโรงเรียนประชาบาลให้เพียงพอมาก จนกระทั่งว่าเมื่อสมาชิกสภาผู้แทนเรียกร้องให้รัฐบาลช่วยเหลือนักเรียนในโรงเรียนประชาบาลในด้านเครื่องแต่งกาย แบบเรียนและอุปกรณ์การเรียนอื่นๆ รัฐบาลก็ไม่ยอมรับโดยอ้างว่ามีความจำเป็นที่จะต้องใช้จ่ายประมาณในการปรับปรุงกิจการฝึกหัดครูก่อนเพราะมีความจำเป็นกว่าเรื่องอื่นมาก²

การผลิตครูให้เพียงพอแก่ความต้องการนี้ รัฐบาลได้เน้นหนักในนโยบายที่จะปรับปรุงการผลิตครูในส่วนภูมิภาคเป็นอย่างมาก การประชุมสภาผู้แทนราษฎรสภาผู้แทนราษฎรประจำปี 2490 (7-19 เมษายน 2490) ก็มีความมุ่งหมายที่สำคัญเพื่อปรึกษาหารือเกี่ยวกับการปรับปรุงการผลิต

¹ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล คำกล่าวในการอบรมครูที่จะรับตำแหน่งศึกษาธิการจังหวัดฯ พ.ศ. 2489 หน้า 15

² สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทน สมัยสามัญ ชุดที่ 1 พ.ศ. 2490 เล่ม 2 หน้า 1989-1993

ครูในส่วนภูมิภาค ซึ่งที่ประชุมตกลงกันว่า จะเริ่มดำเนินงานในปี พ.ศ. 2491¹ แต่ผลในทางปฏิบัติปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2491 จำนวนโรงเรียนฝึกหัดครูที่พระราชาคณะเจ้ากรมเพิ่มขึ้นเพียงแห่งเดียวเท่านั้น (คูการาง 44 หน้า 314 ประกอบ) อย่างไรก็ตามก็คาดจากจำนวนนักเรียนฝึกหัดครูในตาราง 44 แล้วก็จะเห็นได้ว่า ในปี พ.ศ. 2491 จำนวนนักเรียนฝึกหัดครูก็เพิ่มขึ้นมาก แต่ก็ไม่เป็นการเพียงพออยู่ดี เมื่อรัฐบาลต้องการครูมากก็จำเป็นต้องบรรจุบุคคลที่มีวุฒิต่างๆ ตามแต่จะหาได้²

แม้ในปี พ.ศ. 2492 โรงเรียนประชาบาลทั่วพระราชอาณาจักจะขาดแคลนครูประมาณ 20,000 คน แต่เนื่องจากงบประมาณไม่เพียงพอรัฐบาลจึงได้ตั้งอัตราเพิ่มในปี พ.ศ. 2492 เพียง 5,000 อัตรา แม้กระนั้นก็ยังสามารถบรรจุได้เพียง 4,000 อัตราเท่านั้นเนื่องจากรัฐบาลไม่สามารถจะหาบุคคลมาบรรจุเป็นครูในโรงเรียนประชาบาลได้ เพราะตามขอเท็จจริงปี พ.ศ. 2492 มีผู้จบจากโรงเรียนฝึกหัดครูทั้งสิ้นประมาณ 1,000 คน³ จนหม่อมหลวงมานิจ ชุมสายได้กล่าวถึงเรื่องการปรับปรุงกิจการฝึกหัดครูในที่ประชุมพิเศษเกี่ยวกับการจัดการศึกษา เมื่อวันที่ 22 สิงหาคม 2492 ว่า "เรื่องการฝึกหัดครูนั้นมีปัญหาเช่นวานและพวกกันเช่นนี้มาราว 10 ปีแล้ว ขยายไม่ได้ โรงเรียนฝึกหัดครูมีอยู่เท่าใดก็มีเท่านั้น จะเพิ่มบ้างก็ไม่ไหว"⁴ แสดงว่านโยบายที่จะจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูในส่วนภูมิภาคให้เพียงพอแก่ความต้องการนั้นไม่บรรลุผลสำเร็จเท่าใดนัก ซึ่งปัญหาทั้งหมดนี้เกี่ยวข้องกับปัญหางบประมาณ เพราะการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูจำเป็นต้องใช้เงินจำนวนมาก ทั้งที่หม่อมหลวงปิ่น มาลากุลได้กล่าวถึงปัญหาเรื่องครูไว้ในที่ประชุม

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2490 ส่วนกลาง (สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 2 เลขที่ 49 เรื่องประชุมขาคหลวงตรวจการศึกษาธิการภาค พ.ศ. 2490 11 เมษายน 2490

² กระทรวงศึกษาธิการ รายงานการประชุมศึกษาธิการจังหวัดทั่วพระราชอาณาจัก พ.ศ. 2491 หน้า 144

³ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2492 ส่วนกลาง (ส่วนกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 4 เลขที่ 14 เรื่องรายงานการประชุมพิเศษเกี่ยวกับการจัดการศึกษา พ.ศ. 2492 22 สิงหาคม 2492

⁴ ก-

พิเศษเกี่ยวกับการจัดการศึกษา เมื่อ ปี พ.ศ. 2492 ดังมีข้อความบางตอนว่า

เกี่ยวกับการขาดแคลนครู ต้องดำเนินการเพาะครูให้เร็วกว่าที่เป็นอยู่เดี๋ยวนี้ ในการเพาะครูนี้ควมวิธีการอยู่แล้วแต่ยังไม่ได้เงิน การเพาะครูเป็นการสิ้นเปลืองมาก เพราะต้องใช้วิธีให้กินนอนประจำ วิธีการเพาะครู จะผลิตครูที่มีวุฒิแทนครูไม่มีวุฒิ ครูที่ยังขาดอยู่ประมาณ 20,000 คน จะต้องเพาะไว้ประมาณ 40,000 คนจึงจะพอเพียง...

การขาดแคลนงบประมาณนี้เองเป็นผลให้การผลิตครูไม่เป็นไปตามเป้าหมายจึงจะสังเกตได้จากจำนวนนักเรียนฝึกหัดครูในแต่ละปี ในตาราง 44

ตาราง 44 จำนวนโรงเรียนและนักเรียนในโรงเรียนฝึกหัดครูประเภทต่างๆจาก 2485-2493

พ.ศ.	โรงเรียนฝึกหัดครู	จำนวนนักเรียนฝึกหัดครูแยกตามประเภทโรงเรียน						
		ป.บ.	ว.	ป.	ป.ป.	ป.ม.	อื่นๆ	รวม
2485	35	22	870	261	791	61	—	2,005
2486	28	798	863	224	799	78	144	2,806
2487	31	798	543	104	681	135	33	2,294
2488	30	562	222	76	634	152	14	1,660
2489	30	939	385	179	697	121	—	2,321
2490	30	638	594	110	931	55	27	2,555
2491	31	628	949	668	1,143	219	17	3,624
2492	31	419	1,359	824	1,216	272	45	4,135
2493	32	148	1,398	1,096	1,212	257	74	4,185

ที่มา กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ รายงานการศึกษา พ.ศ. 2485-2497 และสถิติการศึกษา 12 ปี (ภาคสถิติ) หน้า 20 และ หน้า 145-148

1 แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2492 ส่วนกลาง (ส่วนกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 4 เลขที่ 14 เรื่องรายงานการประชุมพิเศษเกี่ยวกับการจัดการศึกษา พ.ศ. 2492 22 สิงหาคม 2492

จากตาราง 44 จะเห็นได้ว่า แมว่ารัฐบาลและกระทรวงศึกษาธิการจะพยายามอย่างยิ่งที่จะผลิตครูให้ได้ปริมาณเพียงพอ แต่จำนวนนักเรียนเด็กหัดครูก็เพิ่มขึ้นปีละไม่มากนัก โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2483 ที่ในตอนต้นปีประเทศชาติตกอยู่ในภาวะสงครามอย่างเต็มที่ งบประมาณของกระทรวงศึกษาที่ได้รับน้อยมาก (ดูตาราง 42 หน้า 307 ประกอบ) จำนวนนักเรียนเด็กหัดครูก็ลดลงเป็นจำนวนมาก เมื่อสงครามสิ้นสุดลงไปแล้วนโยบายสำคัญของรัฐบาลก็คือพยายามที่จะผลิตครูให้ได้ปริมาณเพียงพอ ก็จะสังเกตเห็นได้ว่าในปี พ.ศ. 2491 จำนวนนักเรียนเด็กหัดครูได้เพิ่มมากขึ้นเป็นพิเศษแต่ผู้ที่จบจากโรงเรียนเด็กหัดครูก็ไม่เพียงพอแก่ความต้องการอยู่ที่

อย่างไรก็ตามความพยายามของรัฐบาลที่จะเพิ่มครูขึ้นให้เพียงพอกับจำนวนนักเรียนก็ปรากฏผลคืออยู่บ้าง ก็จะเห็นว่าจำนวนนักเรียนต่อครูหนึ่งคนโดยเฉลี่ยก็ลดลงบ้าง จาก 1 : 42 หรือ 1 : 43 ในปี พ.ศ. 2485, 2486 มาเป็นเฉลี่ย 1 : 39 และ 1 : 38 ในปี พ.ศ. 2491 และ 2492 ตามลำดับ (ดูตาราง 43 หน้า 311 ประกอบ)

4.4.2 ปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพของครู ในรายงานการศึกษาของกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการประจำปี พ.ศ. 2486 ได้กล่าวถึงความจำเป็นของสมรรถภาพของครูที่มีต่อการเรียนการสอนไว้ตอนหนึ่งว่า "การศึกษาของชาติจะดีขึ้นเพียงใดนั้น ย่อมต้องอาศัยสมรรถภาพของครูหรือแม่พิมพ์ที่ดี สามารถถ่ายทอดความรู้และท่วงอย่างอันดีงามให้แก่กลุ่มบุตรกุลธิดาเป็นส่วนใหญ่" ถ้าจะถือตามหลักการแล้วครูที่จะทำการสอนได้ดีและมีสมรรถภาพดีนั้นจะต้องเป็นครูที่ได้รับการศึกษาอบรมเกี่ยวกับการเรียนการสอนหรือได้ศึกษาวิชาครูมาเป็นอย่างดีแล้ว ซึ่งก็จะมีหมายความว่า เป็นผู้ที่จบจากโรงเรียนเด็กหัดครูและมีวุฒิทางครูนั่นเอง

ถ้าจะถือตามหลักการดังกล่าวก็จะเห็นได้ว่าครูในโรงเรียนประชาบาลยังคงอยู่ในด้านคุณภาพอยู่มาก โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับครูในโรงเรียนประเภทอื่น ๆ เช่น ครูในโรงเรียนรัฐบาลแล้วก็จะเห็นได้ว่า จำนวนครูที่มีวุฒิครูในโรงเรียนประชานานั้นมีน้อยมาก ก็จะเห็นได้จากจำนวนครูที่มีวุฒิทางครูในโรงเรียนประเภทต่าง ๆ โดยเปรียบเทียบในตาราง 45 หน้า 316

¹ กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา รายงานการศึกษาประจำปี พุทธศักราช 2486

ตาราง 45 จำนวนครูที่มีวุฒิแยกตามประเภทโรงเรียนคิดเป็นร้อยละ จาก 2485-2493

พ.ศ.	โรงเรียน รัฐบาล	โรงเรียน ประชาบาล	โรงเรียน เทศบาล	โรงเรียน ราษฎร์	รวมเฉลี่ย ทั้งหมด
2485	92.80	14.62	20.23	17.14	18.47
2486	93.08	14.12	—	17.09	17.76
2487	94.08	13.53	22.83	17.36	17.41
2488	93.38	14.27	21.37	16.92	18.14
2489	92.93	13.67	23.29	19.67	17.73
2490	93.74	14.34	24.05	22.23	18.94
2491	94.26	14.63	25.29	18.37	19.08
2492	93.24	16.37	27.84	18.62	20.51
2493	93.09	19.28	32.12	19.69	23.36

ที่มา คำนำมาจาก กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา รายงานการศึกษาประจำปี 2485-2493 และ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ รายงานการศึกษา พ.ศ. 2485-2497 และสถิติการศึกษา 12 ปี

จากตาราง 45 พอจะเห็นได้ว่า นอกจากการขาดแคลนครูในก้านปริมาณแล้ว คุณภาพของครูประชาบาลเท่าที่ปรากฏออกมาเป็นร้อยละของครูที่มีวุฒิทางครูก็ยังต่ำอยู่มาก โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับครูในโรงเรียนรัฐบาล เป็นที่เห็นว่า ในปี พ.ศ. 2485 ครูในโรงเรียนรัฐบาลเป็นครูที่มีวุฒิทางครูร้อยละ 92.80 แต่ครูในโรงเรียนประชาบาลเป็นครูที่มีวุฒิทางครูเพียงร้อยละ 14.62 แม้วารายหลังสงครามรัฐบาลมีนโยบายในการผลิตครูอย่างเร่งรีบเพื่อให้เพียงพอแก่ความต้องการ โดยเฉพาะในโรงเรียนประชาบาล แต่จำนวนครูที่มีวุฒิทางครูในโรงเรียนประชาบาลก็เพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เช่น ในปี พ.ศ. 2492 ครูในโรงเรียนประชาบาลเป็นครูที่มีวุฒิทางครูเพียงร้อยละ 16.37 ในจำนวนครูทั้งหมด 65,310 คนและในจำนวนครูทั้งหมดคนเป็นครูที่มีวุฒิ

เพียงจบชั้นประถมศึกษาเป็นจำนวนมากถึง 12,165 คน¹ หรือคิดเป็นร้อยละ 18.62 ของครูประชาบาลทั้งหมด ทั้งนี้เนื่องมาจากโรงเรียนฝึกหัดครูผลิตครูไม่เพียงพอแก่ความต้องการกระทรวงศึกษาธิการจึงจำเป็นต้องบรรจุบุคคลที่มีวุฒิสำัญญแทน โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2488 ที่ภาวะการสงครามรุนแรงมากและหลังสงครามแล้วก็เกิดความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจจึงไม่มีบุคคลที่จะสมัครเป็นครูโดยเฉพาะในโรงเรียนประชาบาล ดังนั้นการบรรจุครูส่วนมากจึงได้ผู้ที่ยังเพียงชั้นประถมปีที่ 4 เท่านั้น² ด้วยเหตุนี้เองครูในโรงเรียนประชาบาลโดยมากจึงเป็นครูที่ไม่มีวุฒิศึก เมื่อสถาปนาก้าวไปในโรงเรียนประชาบาลเป็นครั้งที่กล่าวแล้วจึงเป็นการยากที่คุณภาพของการเรียนการสอนหรือการศึกษาในโรงเรียนประชาบาลจะดีขึ้นได้

เพื่อที่จะแก้ไขปัญหาลักษณะเกี่ยวกับการขาดแคลนครูในชั้นคุณภาพให้ครูที่ทำการสอนในโรงเรียนประชาบาลเป็นครูที่มีวุฒิศึกมากขึ้น กระทรวงศึกษาธิการจึงมีนโยบายที่จะรับนักเรียนฝึกหัดครูเข้าเรียนในโรงเรียนฝึกหัดครูระดับประกาศนียบัตรครูประชาบาล(ป.บ.) ประกาศนียบัตรจังหวัด(ว.) และประกาศนียบัตรมูล (ป.) ให้มากยิ่งขึ้น ซึ่งก็ได้เริ่มดำเนินการในปี พ.ศ. 2491 ดังจะเห็นได้จากตาราง 44 หน้า 314 ว่าจำนวนนักเรียนฝึกหัดครูในโรงเรียนฝึกหัดครูสามประเภทดังกล่าวเพิ่มขึ้นมากเป็นพิเศษตั้งแต่ พ.ศ. 2491 เป็นต้นไป (ดูตาราง 44 หน้า 314 ประกอบ) และโรงเรียนฝึกหัดครูที่มีอยู่ทั้งหมดในปี พ.ศ. 2491 จำนวน 31 โรงเรียนก็เป็นโรงเรียนฝึกหัดครูระดับดังกล่าวจำนวน 25 โรงเรียน³ จากการที่กระทรวงศึกษาธิการได้เพิ่มปริมาณของนักเรียนฝึกหัดครูมากขึ้นอันเป็นผลให้มีผู้จบจากโรงเรียนฝึกหัดครูเพิ่มมากขึ้นนี้เองเป็นผลต่อเนื่องให้จำนวนครูที่มีวุฒิศึกในโรงเรียนประชาบาลเพิ่มขึ้นบ้าง จากร้อยละ 14.34 ในปี พ.ศ. 2490 เป็นร้อยละ 19.28 ในปี พ.ศ. 2493 (ดูตาราง 45 หน้า 316 ประกอบ)

นอกจากการรับนักเรียนฝึกหัดครูเพิ่มมากขึ้นแล้ว กระทรวงศึกษาธิการยังได้มีการส่งเสริมให้ครูในโรงเรียนทุกประเภทได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้และเพิ่มวิทยฐานะของตนเองด้วยการกำหนดให้มีการสอบวิชาสุกในระดัประโยคครูมูล ประโยคครูประถมและประโยคครูมัธยม

¹ กระทรวงศึกษาธิการ รายงานของกรมสามัญศึกษา พุทธศักราช 2492-2493 หน้า 137

² หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ปาฐกถาเรื่องการประถมศึกษา หน้า 22

³ ก.

ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการได้เริ่มดำเนินการในปี พ.ศ. 2491 ปรากฏว่า จาก พ.ศ. 2491-2493 มีผู้สอบวิชาชุดครูได้ทั้งสิ้น 5,199 คน¹ แยกเป็นประโยคครูมูล 4,308 คน ประโยคครูประถม 800 คนและประโยคครูมัธยม 91 คน² การส่งเสริมคุณภาพของครูเพื่อให้ครูได้มีวุฒิครูมากขึ้น โดยการจัดให้มีการสอบวิชาชุดนี้นับว่าได้ประโยชน์แก่ครูในโรงเรียนทุกประเภทเป็นอย่างยิ่ง เพราะผู้ที่ไปสอบครูไม่มีวุฒิทางครูที่อยู่ในโรงเรียนทุกประเภททั่วพระราชอาณาจักรที่ไม่มีโอกาสเข้าเรียนในโรงเรียนฝึกหัดครูก็สามารถศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองแล้วสมัครสอบวิชาชุดตามกำหนดของทางราชการ เมื่อสามารถสอบวิชาชุดครูแต่ละระดับได้ก็จะได้รับใบประกาศนียบัตรแสดงคุณวุฒิเป็นผู้มีวุฒิทางครูได้ ก็จะเห็นได้ว่ามีครูเป็นจำนวนมากที่ได้เป็นครูที่มีวุฒิทางครูด้วยการสอบวิชาชุดนี้³ ที่ไม่ได้ผ่านการที่ศึกษาอบรมจากโรงเรียนฝึกหัดครูมาเลย นโยบายเกี่ยวกับการสอบวิชาชุดนี้นับว่าเป็นผลงานที่สำคัญชิ้นหนึ่งของรัฐบาลในช่วงเวลานั้นและคงเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมให้ครูมีวุฒิทางครูได้มาก จึงได้มีการดำเนินการต่อมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากการส่งเสริมสมรรถภาพของครู โดยการให้โรงเรียนฝึกหัดครูผลิตครูมากขึ้น และการจัดให้มีการสอบวิชาชุดครูระดับต่าง ๆ แล้ว กระทรวงศึกษาธิการยังได้ส่งเสริมสมรรถภาพของครูและเพิ่มพูนวิชาความรู้ให้แก่ครูโดยเฉพาะครูในโรงเรียนประชาบาลด้วยวิธีการเรียกผู้ที่เป็นครูในโรงเรียนประชาบาลอยู่แล้วมาอบรมในอำเภอหรือในจังหวัดเป็นครั้งเป็นคราวไปด้วย การจัดอบรมส่วนมากเป็นการอบรมให้รู้จักวิธีการจัดโรงเรียน การปกครองนักเรียน การเรียนการสอนและการเพิ่มพูนความรู้โดยทั่วไปอีกด้วย นอกจากนี้แล้วกระทรวงศึกษาธิการยังได้ช่วยเหลือครูในโรงเรียนประชาบาลให้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในด้านการเรียนการสอนด้วยการสร้างคู่มือแจกจ่ายแก่ครูทั่วพระราชอาณาจักร เพื่อเป็นการแนะนำวิธีการอบรมเด็กและวิธีสอนตามหลักสูตร เมื่อครูผู้ใดมีความสงสัยเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ก็สามารรถใช้เป็นคู่มือศึกษาหาความรู้ได้³

¹ บำรุง กลัดเจริญ ประวัติการฝึกหัดครูในประเทศไทย ปรินต์งานพิมพ์ กศ.ม. วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร 2506 หน้า 160

²

³ ก.

หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ปรากฏการณ์การประถมศึกษา หน้า 22-23

4.4.3 ปัญหาเกี่ยวกับเงินเดือนครูประจำภาค เกี่ยวกับเงินเดือนครูใน

โรงเรียนประจำภาคได้รับน้อยกว่าครูในโรงเรียนประเภทอื่นหรือข้าราชการประเภทอื่นนั้นจะมีอยู่มาก ดังที่ไกลลาวไว้แล้วในบทที่ 2 ในขณะที่ประเทศชาติตกอยู่ในภาวะสงคราม ความเดือดร้อนในเรื่องเงินก็อยู่ตลอดเวลา เมื่อสงครามสิ้นสุดลงแล้ว รัฐบาลก็พยายามอย่างยิ่งที่จะปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาให้ดีขึ้น ซึ่งการดำเนินงานเรื่องนี้จะเห็นผลสำเร็จได้ ก็โดยการยกฐานะและระดับความเป็นอยู่ของครูขึ้นให้เท่าเทียมกับข้าราชการประเภทอื่น โดยเฉพาะครูในโรงเรียนประจำภาคที่ยังไม่มีฐานะเป็นข้าราชการ รัฐบาลในช่วงเวลานั้นจึงพยายามที่จะยกฐานะครูในโรงเรียนประจำภาคขึ้นเป็นข้าราชการให้เท่าเทียมกับข้าราชการประเภทอื่น เพราะเมื่อครูประจำภาคได้เป็นข้าราชการแล้ว อัตราเงินเดือน สวัสดิการด้านอื่น ๆ ก็จะได้เท่าเทียมกับข้าราชการโดยทั่วไปและจะสามารถแก้ไขปัญหาลูกเกี่ยวกับเรื่องเงินเดือนครูโรงเรียนประจำภาคที่ได้รับน้อยกว่าครูในโรงเรียนรัฐบาลและข้าราชการประเภทอื่นอยู่ตลอดเวลาอันหมดสิ้นไปได้ ซึ่งรัฐบาลก็สามารถทำได้สำเร็จในปี พ.ศ. 2491 เมื่อครูประจำภาคได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นข้าราชการแล้ว ปัญหาเกี่ยวกับเรื่องเงินเดือนน้อยก็ลดลงมาก เพราะได้รับการปรับเงินเดือนใหม่เป็นอัตราค่าสุด 30 บาทโดยทั่วถึงกัน เงินเพิ่มและเงินยังชีพต่าง ๆ ก็ได้รับเช่นเดียวกับข้าราชการประเภทอื่น¹

กล่าวโดยทั่วไปแล้ว ปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการขาดแคลนครูตลอดจนการปรับปรุงสมรรถภาพของครูในโรงเรียนประจำภาคอันเป็นกำลังสำคัญในการจัดการศึกษาลดบังคับในช่วงเวลานั้น รัฐบาลและกระทรวงศึกษาธิการสามารถทำได้สำเร็จได้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น เพราะปริมาณของครูต่อจำนวนนักเรียนก็ยังขาดแคลนอยู่มากเมื่อเปรียบเทียบกับโรงเรียนประเภทอื่น ส่วนจำนวนครูที่มีวุฒิทางครูในโรงเรียนประจำภาคก็เพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อยเช่นกัน แม้ว่างบประมาณในการจัดการศึกษาจะได้เพิ่มมากขึ้น แต่การจัดการฝึกหัดครูและการลดจำนวนครูที่ไม่มีวุฒิก็ทำได้เพียงเล็กน้อย ทั้งนี้ก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คุณภาพของการศึกษาในระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาระดับบังคับในโรงเรียนประจำภาคไม่ดีเท่าที่ควร แต่สิ่งที่เป็นผลสำเร็จที่สำคัญประการหนึ่งเกี่ยวกับการศึกษาประจำภาคในช่วงเวลานี้ก็คือ การยกฐานะครูประจำภาคขึ้นเป็นข้าราชการ ซึ่งนับได้ว่าเป็นผลดีต่อการศึกษาประจำภาคและการศึกษาของชาติโดยทั่วไปเป็นอย่างมากยิ่ง

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2492 ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ เล่มที่ 4 เลขที่ 2 เรื่องแถลงการณ์เรื่องการศึกษา 2 พฤษภาคม

4.5 ปัญหาเกี่ยวกับอุทกภัย นอกจากปัญหาและอุปสรรคจากการสงครามที่มีอยู่แล้วในปี พ.ศ. 2485 ก็เกิดน้ำท่วมใหญ่ในท้องที่จังหวัดพระนครและธนบุรีและจังหวัดใกล้เคียงจนกระทั่งวงศึกษาธิการต้องสั่งปิดโรงเรียนในท้องที่ดังกล่าวเป็นเวลานาน อันเป็นอุปสรรคที่สำคัญประการหนึ่งในการดำเนินงานการศึกษาและการศึกษาคณะมัธยม เพื่อป้องกันอันตรายและความเดือดร้อนที่จะเกิดแก่นักเรียนหรือผู้ปกครองโดยทั่ว ๆ ไป กระทรวงศึกษาธิการจึงได้สั่งปิดโรงเรียนในท้องที่ดังกล่าวติดต่อกัน 2 ครั้งรวมเป็นเวลาเกือบครึ่ง ครั้งแรกระหว่างวันที่ 2-23 ตุลาคม 2485¹ แล้วเมื่อโลกจะกรรมกำหนดกรรมหนักก็ยังไม่ลดลงพอที่โรงเรียนจะเปิดทำการสอนได้ กระทรวงศึกษาธิการจึงได้สั่งปิดโรงเรียนเป็นกรณีพิเศษอีกครั้งเป็นครั้งที่ 2 จนถึงวันที่ 15 พฤศจิกายน 2485² ก็เป็นอันว่าโรงเรียนในท้องที่จังหวัดพระนคร ธนบุรีและจังหวัดใกล้เคียงบางโรงเรียนต้องหยุดทำการสอนเป็นเวลาเกือบครึ่ง จึงนับว่าเป็นผลกระทบกระเทือนต่อการเรียนการสอนในโรงเรียนต่าง ๆ มากพอสมควร

เพื่อที่จะชดเชยเวลาเรียนที่ต้องเสียไป กระทรวงศึกษาธิการจึงได้สั่งให้โรงเรียนทุกโรงเรียนที่ปิดโรงเรียนเป็นกรณีพิเศษด้วยเหตุน้ำท่วมเกิน 2 สัปดาห์ ทำเนียบการสอนต่อไปในระหว่างปิดภาคเรียนกลางกลางในเดือนธันวาคม 2485 และการมาเรียนของนักเรียนในช่วงเวลานี้ให้มีเป็นเวลามากเรียนด้วย³

อย่างไรก็ดี การสอนชดเชยในระหว่างปิดภาคเรียนในครั้งนั้นก็ไม่มีเวลาทำการสอนจริง ๆ เพียงหนึ่งสัปดาห์เท่านั้น เพราะในงานวันฉลองรัฐธรรมนูญประจำปี พ.ศ. 2485 ที่รัฐบาลได้จัดใหม่ขึ้นระหว่างวันที่ 8-12 ธันวาคม 2485 นั้น กระทรวงศึกษาธิการก็ได้สั่งให้โรงเรียนทุกประเภททั่วประเทศหยุดปิดชั่วคราว จากวันที่ 8-12 ธันวาคม 2485⁴ ดังนั้นการสอนชดเชย

¹ กระทรวงศึกษาธิการ คำสั่งที่ ป.270/2485 เรื่องให้ปิดโรงเรียนในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ลงวันที่ 2 ตุลาคม 2485

² กระทรวงศึกษาธิการ คำสั่งที่ ป.295/2485 เรื่องให้ปิดโรงเรียนในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ลงวันที่ 26 ตุลาคม 2485

³ กระทรวงศึกษาธิการ คำสั่งที่ 335/2485 เรื่องให้โรงเรียนเปิดทำการสอนในระหว่างเวลาปิดภาคกลาง พ.ศ. 2485 ลงวันที่ 1 ธันวาคม 2485

⁴ กระทรวงศึกษาธิการ คำสั่งที่ 343/2485 เรื่องให้ปิดทำการสอนเนื่องในงานฉลองรัฐธรรมนูญ ลงวันที่ 7 ธันวาคม 2485

ในเวลาเพียงสัปดาห์เดียวก็ยังไม่บังเกิดอะไรมากนัก

จากการที่น้ำท่วมใหญ่ในปี พ.ศ. 2485 และภัยจากสงครามที่มีอยู่แล้ว กระทรวงศึกษาธิการ จึงให้โรงเรียนทุกโรงทำการสอบซ่อมประจำเดือนติดต่อกันเป็นเวลา 3 เดือน (คงตั้งแต่เดือนธันวาคม 2485 เป็นต้นไป-ผู้เขียน) ถ้านักเรียนสามารถผ่านการสอบซ่อมไปก็ให้เก็บคะแนนไว้นับรวมกับการสอบไล่ปลายปีครั้งละ 1 เปอร์เซ็นต์ และในการสอบไล่ประจำปีการศึกษา 2485 กระทรวงศึกษาธิการก็ได้ผ่อนผันให้ผู้ที่สอบไล่ได้ร้อยละ 45 ขึ้นไปเป็นสอบไล่ได้ ดังนั้นในปีการศึกษา 2485 นี้จึงทำให้นักเรียนที่สอบไล่ได้มากผิดปกติ¹ ซึ่งก็คงเป็นผลให้คุณภาพของนักเรียนที่สอบไล่ได้ในปีนั้นต่ำลงด้วย

อย่างไรก็ดี อุปสรรคเกี่ยวกับการเกิดน้ำท่วมใหญ่ในปี พ.ศ. 2485 นี้ ถ้าจะเปรียบเทียบกับอุปสรรคเกี่ยวกับการสงครามที่มีอยู่ในเวลานั้นแล้วก็จะกล่าวได้ว่าเป็นเพียงสิ่งเล็กน้อย ๆ เท่านั้น

นโยบายและการจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 และหลังสงคราม จาก พ.ศ. 2485-2493 ทักดูมาทั้งหมดนี้ พอจะสรุปได้ดังนี้

ในด้านนโยบาย นโยบายในการจัดการศึกษาในช่วงเวลานี้ พอจะแบ่งได้เป็นสองระยะคือ ระยะที่ประเทศชาติตกอยู่ในภาวะสงคราม (พ.ศ. 2485-2488) และระยะหลังสงคราม (พ.ศ. 2488-2493) แมว่ารัฐบาลในช่วงเวลาดังกล่าวจะไม่มีนโยบายในการจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาโดยเฉพาะ แต่จากรำเนียงงานการศึกษาระดับมัธยมมีอยู่ตามปกติ นโยบายในการจัดการศึกษาในช่วงต้นของสงครามซึ่งมีจอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีนั้น ก็มีนโยบายที่จะจัดการศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายทางการเมืองที่เรียกว่าการสร้างชาติ และมีคหามพยายามที่จะใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือที่สำคัญเพื่อให้นโยบายการสร้างชาติบรรลุผลสำเร็จ แต่เมื่อสงครามสิ้นสุดลงแล้ว ความกระทบกระเทือนต่อการจัดการศึกษาจากการสงครามก็ยังปรากฏอยู่มาก จึงเป็นผลให้รัฐบาลที่เข้ามาบริหารราชการแผ่นดินในระยะหลังสงครามแล้วต้องมีนโยบายที่จะปรับปรุงการศึกษาให้ดีขึ้นทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ

¹ กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา รายงานการศึกษาประจำปี พุทธศักราช 2485

การดำเนินงานการศึกษาและการศึกษาระดับมัธยมศึกษาในช่วงระยะเวลานี้ นับได้ว่าไม่มี ความก้าวหน้ามากนักทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่ประเทศชาติตกอยู่ใน ภาวะสงครามอย่างรุนแรงนั้น การเกณฑ์เด็กเข้าเรียนก็ทำได้เต็มที่ การลดอายุการเกณฑ์เด็ก เข้าเรียนก็ไม่ได้ช่วยความลาช้า ส่วนคุณภาพของการศึกษาระดับมัธยมศึกษาในระหว่างประเทศชาติตก อยู่ในภาวะสงครามนั้น เป็นสิ่งที่ไม่ต้องพูดถึง เพราะมีปัญหาและอุปสรรคต่อการเรียนการสอน และ การสอบไล่ปลายมืออยู่มาก แม้จำนวนนักเรียนที่สอบไล่ได้ในแต่ละชั้นของแต่ละปีจะมีจำนวนเพิ่มมาก ขึ้นและคิดเป็นร้อยละสูงขึ้นก็ตามแต่ เพราะวิธีการสอบไล่และกฎเกณฑ์ในการเลื่อนชั้นในช่วงเวลา นี้มีการเปลี่ยนแปลงไปมาก เมื่อสงครามสิ้นสุดลงแล้ว รัฐบาลที่เข้ามาบริหารราชการแผ่นดินหลัง สงครามก็พยายามอย่างยิ่งที่จะปรับปรุงการศึกษาของชาติให้ดีขึ้นทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ ดังที่ มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญหลายประการ อันเป็นการแสดงถึงแนวโน้มของการปรับปรุงคุณภาพการ ศึกษาให้ดีขึ้น เป็นต้นว่า การประกาศใช้พระราชบัญญัติครู พุทธศักราช 2488 การยกฐานะ ครูในโรงเรียนประชาบาลและสารวัตรศึกษาขึ้นเป็นข้าราชการเมื่อปี พ.ศ. 2491 การจัดให้มีผู้ ตรวจการประถมศึกษาในโรงเรียนประชาบาลและเทศบาลเมื่อปี พ.ศ. 2491 การส่งข้าราชการ ของกระทรวงศึกษาธิการไปศึกษาและดูงานการศึกษาในต่างประเทศ การร่วมมือกับองค์การระ- หว่างประเทศในการปรับปรุงการศึกษา หรือการเร่งรัดการเรียนการสอนในโรงเรียนประชาบาล ในปี พ.ศ. 2492 เหล่านี้ล้วนเป็นการแสดงให้เห็นว่า รัฐบาลในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้พยายามอย่างยิ่งที่จะปรับปรุงการศึกษาของชาติให้ดีขึ้นตามที่ได้แถลงนโยบายไว้ต่อที่ประชุมสภา- ผู้แทนราษฎร การดำเนินงานดังกล่าวล้วนแต่เป็นผลดีต่อการศึกษาระดับมัธยมศึกษาเป็นอย่างมาก ไม ว่าจะเป็นการศึกษาภาคบังคับและการศึกษาระดับอื่น ๆ

ส่วนปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานการศึกษาและการศึกษาระดับมัธยมศึกษาในช่วงเวลา นี้มี ก็อยู่มากมายหลายประการ เป็นต้นว่า เกิดภาวะน้ำท่วมใหญ่ในท้องที่จังหวัดพระนคร ธนบุรีและจังหวัดใกล้เคียงในเดือนตุลาคมและพฤศจิกายน 2485 ทำให้โรงเรียนต่าง ๆ ใน ท้องที่จังหวัดดังกล่าวต้องปิดโรงเรียนเป็นกรณีพิเศษนานถึงหนึ่งเดือนครึ่ง อุปสรรคที่สำคัญที่สุด ในการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับในช่วงเวลานี้ก็คือการสงคราม นับว่าเป็นผลกระทบกระ- เทือนต่อการดำเนินงานการศึกษาทุกระดับตั้งแต่อนุบาลถึงอุดมศึกษา แม้ว่าหลังสงครามแล้วภัย จากการสงครามก็ยังเป็นผลกระทบกระเทือนต่อทางการเมือง การเศรษฐกิจหรือการศึกษาของ

ชาติอยู่มาก ปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้การดำเนินงานการศึกษาไม่บรรลุผลสำเร็จเท่าที่ควรก็คืองบประมาณ กังจะเห็นได้ว่าในระหว่างที่ประเทศชาติตกอยู่ในภาวะสงครามนั้นงบประมาณการจัดการศึกษาที่กระทรวงศึกษาธิการได้รับน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับกระทรวงอื่นทั้งนี้คงเพราะรัฐบาลมีปัญหาและความจำเป็นในด้านอื่นมากกว่างานการศึกษา แต่ภายหลังสงครามรัฐบาลก็เห็นความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงการศึกษาของชาติเป็นการใหญ่ จึงได้จัดงบประมาณการศึกษาเพิ่มมากขึ้น ปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณจึงลดลงบ้าง อุปสรรคที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือครู โดยเฉพาะในโรงเรียนประชาบาลอันเป็นกำลังสำคัญของงานการศึกษาภาคบังคับ จะขาดแคลนครูทั้งในจำนวนปริมาณและคุณภาพ คือนอกจากการที่ครูมีจำนวนไม่เพียงพอกับจำนวนนักเรียนแล้ว ครูที่ทำการสอนในโรงเรียนดังกล่าวก็เป็นครูที่ไม่มีวุฒิกครูเป็นส่วนมาก แม้รัฐบาลหลังสงครามจะพยายามอย่างยิ่งที่จะแก้ไขปัญหานี้ โดยการผลิตครูให้มากขึ้นแต่ก็ไม่สามารถที่จะทำให้สำเร็จลงได้ ทั้งนี้เพราะการผลิตครูจำเป็นต้องใช้เงินมาก เมื่อมีปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณอยู่แล้วปัญหาเรื่องครูก็จึงเป็นปัญหาต่อเนื่องแบบลูกโซ่ แม้กระทรวงศึกษาธิการจะได้รับงบประมาณเพิ่มมากขึ้นหลังสงคราม แต่ก็ไม่สามารถที่จะแก้ไขปัญหาระยะยาวเรื่องการขาดแคลนครูได้มากนัก

ส่วนความไม่มั่นคงทางการเมืองนั้น ถ้าดูอย่างผิวเผินแล้วก็จะเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลอยู่บ่อย ๆ นั้นจะไม่มีผลกระทบต่อการจัดการศึกษามากนัก เพราะรัฐบาลที่เข้ามาบริหารประเทศต่อจากรัฐบาลชุดก่อนก็พยายามที่รับช่วงนโยบายและดำเนินงานต่อจากรัฐบาลชุดก่อนที่ได้ดำเนินการไปแล้ว เช่น การยกฐานะครูในโรงเรียนประชาบาลและสารวัตรศึกษาขึ้นเป็นข้าราชการ การปรับปรุงหลักสูตรและแบบเรียน การแก้ไขแผนการศึกษาชาติ ฯลฯ แต่ถ้ามองพิจารณาในรายละเอียดแล้วก็จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลบ่อย ๆ นั้นเป็นผลกระทบ—
 กระทบต่อการศึกษาของชาติอยู่มาก เช่น ความพยายามของรัฐบาลที่จะยกฐานะครูในโรงเรียนประชาบาลขึ้นเป็นข้าราชการ ทั้งที่รัฐบาลชุดที่ 18 และ 19 ได้เสนอร่างพระราชบัญญัติฝ่ายครูต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อปี พ.ศ. 2490 นั้นถ้าไม่มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองหรือการรัฐประหาร 2490 เกิดขึ้นแล้ว ปัญหาเกี่ยวกับครูในโรงเรียนประชาบาลที่มีอยู่มากมายในปัจจุบันอาจจะไม่มีเลยก็เป็นได้ เพราะในร่างพระราชบัญญัติดังกล่าวมีผลคือครูในโรงเรียนประชาบาลเป็นอย่างมาก นอกจากนั้นแล้วการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลบ่อย ๆ ก็จะเป็นผลให้นโยบายบางประการ

ไม่บังเกิดผลในทางปฏิบัติก็เป็นได้ และหรือความไม่มั่นคงทางการเมืองเป็นผลให้รัฐบาลไม่สามารถที่จะดำเนินงานการศึกษาได้อย่างเต็มที่เพราะรัฐบาลต้องพะวักพะวงถึงเสถียรภาพของรัฐบาลเองยิ่งกว่าการปรับปรุงการศึกษา ดังที่นายเค็อน บุนนาค รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้กล่าวในที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรเมื่อคราวเปิดอภิปรายทั่วไปของ พรรคประชาธิปัตย์ เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2490 ว่า "การเมืองนั้นมันยังทำให้ข้าพเจ้าไม่ค่อยมีเวลาทำงานเป็นต้นเป็นอันในเรื่องการศึกษา"¹

¹ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยสามัญ ชุดที่ 1

การจัดการศึกษาภาคบังคับในช่วงการปฏิรูปการศึกษาประชาชาติ

(พ.ศ. 2494-2503)

1 ความเป็นมาของรัฐบาลชุกตาง ๆ และนโยบายในการจัดการศึกษาภาคบังคับจาก พ.ศ. 2494-2503

ความพยายามของรัฐบาลที่จะปรับปรุงการศึกษาในระดับประถมศึกษาให้ดีขึ้นทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพนั้น มีอยู่เป็นอย่างมากแล้วในระยะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แต่มีก้าวที่สำคัญอีกก้าวหนึ่งในความพยายามของรัฐบาลที่จะปรับปรุงการศึกษาในระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับให้ดีขึ้น โดยเฉพาะในโรงเรียนประชาบาลอันเป็นกำลังของงานการศึกษาภาคบังคับก็คือปี พ.ศ. 2494 เมื่อกระทรวงศึกษาธิการได้จัดให้มีการประชุมคนควาอบรมเรื่องการศึกษาประชาบาลขึ้นที่ โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ประสานมิตร* กรุงเทพมหานคร ระหว่างวันที่ 4 มกราคม 2494 ถึงวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2494 ซึ่งนับเป็นการประชุมแบบสัมมนาครั้งแรกที่ได้จัดให้มีขึ้นในประเทศไทย

การประชุมแบบสัมมนาครั้งนี้เป็นการศึกษาปัญหา อุปสรรคของการจัดการศึกษาในโรงเรียนประชาบาล เพื่อที่จะได้หาแนวทางที่ดีที่สุดและถูกต้องที่สุดแล้วนำไปใช้ประโยชน์ในการปรับปรุงโรงเรียนประชาบาล การจัดให้มีการประชุมคนควาอบรมเรื่องการศึกษาประชาบาลในครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า รัฐบาลได้เห็นความสำคัญของการจัดการศึกษาในโรงเรียนประชาบาลและมีความพยายามที่จะปรับปรุงการศึกษาในโรงเรียนประชาบาลอย่างแท้จริง ซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อน ผลจากการประชุมครั้งนี้ได้ก่อให้เกิดผลดีต่องานการศึกษาหลายประการ ดังจะได้กล่าวในตอนต่อไป

พร้อมกันในปี พ.ศ. 2494 ได้มีโครงการหนึ่งซึ่งมีอิทธิพลต่อการปรับปรุงการศึกษาประชาชาติเป็นอย่างยิ่ง คือ โครงการทดลองปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาจังหวัดฉะเชิงเทรา โครงการนี้ได้รับความร่วมมือจากองค์การศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) และองค์การบริหารวิเทศกิจของประเทศสหรัฐอเมริกา (USOM) นับเป็นโครงการใหญ่ ทดลอง

*มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ในปัจจุบัน

ปรับปรุงการศึกษาในทุกระดับ โดยเฉพาะระดับประถมศึกษาได้มีการทดลองปรับปรุงโรงเรียนใน
ทุกด้าน เช่น การสร้างอาคารเรียน วิธีสอน อุปกรณ์การสอน การจัดโรงเรียน โครงการ
ปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาจังหวัดฉะเชิงเทรา นับว่าก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในวงการศึกษ
อีกมาก เพราะหลังจากนั้นแล้วก็ได้มีโครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาเกิดขึ้นอีกหลายโครงการ
ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค การจัดใหม่โครงการทดลองปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาเหล่านี้ก็
ล้วนแต่เป็นการหาวิธีการที่ดี เพื่อที่จะนำไปใช้ประโยชน์ในการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาของ
ชาติให้ดีขึ้น

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกประการหนึ่งในวงการศึกษาระดับชาติในปี พ.ศ. 2494 ก็คือ
การประกาศใช้แผนการศึกษาชาติฉบับใหม่เรียกว่า "แผนการศึกษาชาติ พุทธศักราช 2494"
ซึ่งมีโครงสร้างและเนื้อหาสาระแตกต่างไปจากแผนการศึกษาชาติฉบับก่อน ๆ หลายประการ

ในด้านการบริหาร เพื่อที่จะให้การศึกษาในระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับ
ซึ่งขยายออกไปกว้างขวาง ได้รับการปรับปรุงให้ดีและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น รัฐบาลจึงได้ยกฐานะ
กองโรงเรียนประชาบาลขึ้นเป็นกรมประชาศึกษา เมื่อวันที่ 14 กันยายน 2494 อันแสดงถึงกร
ให้ความสำคัญกับการศึกษาระดับพื้นฐาน

จากการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญหลายประการในปี พ.ศ. 2494 เป็นต้นมา การประชุมคน-
ควาอบรมเรื่องการศึกษาประชาบาล การจัดโครงการทดลองปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาที่จังหวัด
ฉะเชิงเทรา การประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 การยกกองโรงเรียนประชาบาล
ขึ้นเป็นกรมประชาศึกษา ฯลฯ และการจัดตั้งโครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาประชาบาลขึ้นอีก
หลายโครงการในโอกาสต่อมา ล้วนแต่เป็นความพยายามของรัฐบาลที่จะหาแนวทางปรับปรุงการ
ศึกษาประชาบาลให้ดีขึ้น เพราะโครงการทดลองต่าง ๆ ล้วนแต่สร้างแนวความคิดที่แปลกใหม่ขึ้น
ในวงการศึกษา เริ่มแต่การปรับปรุงอาคารเรียน วิธีสอน อุปกรณ์การสอน การจัดโรง-
เรียน ซึ่งก่อนหน้านั้นไม่ค่อยมีการคำนึงถึงมากนักนอกจากให้ความสำคัญเฉพาะครูกับนักเรียนเท่านั้น

การจัดโครงการทดลองปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาเพื่อหาแนวทางที่ดีขึ้นจะมีอยู่ตลอดเวลา
ในช่วงเวลานี้ จนเกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. 2503 เมื่อรัฐบาลได้ประกาศ
แผนการศึกษาชาติฉบับใหม่ และได้ขยายการศึกษาภาคบังคับออกไปเป็น 7 ปีซึ่งนับว่าเป็นการเปลี่ยน-
แปลงที่สำคัญอีกครั้งหนึ่งในวงงานการศึกษาของชาติ ดังนั้น ในช่วงระยะเวลาจาก พ.ศ.

2494-2503 จึงน่าจะเรียกได้ว่า "การจัดการศึกษาภาคบังคับในช่วงการปฏิรูปการศึกษาประชาบาล" หรือ "ช่วงแห่งการปฏิรูปการศึกษาภาคบังคับ"

จาก พ.ศ. 2494-2503 มีรัฐบาลเข้ามาบริหารราชการแผ่นดินทั้งหมด 7 ชุด (จาก รัฐบาลชุดที่ 24-30) ซึ่งแต่ละชุดก็มีความเป็นมาและมโนนโยบายในการจัดการศึกษาหรือการศึกษาภาคบังคับแตกต่างกันไปบ้าง ดังนี้

รัฐบาลชุดที่ 24 (29 พฤศจิกายน 2494-6 ธันวาคม 2494) ภาย "คณะผู้บริหารประเทศชั่วคราว" ซึ่งประกอบด้วย คณะทหารบก ทหารเรือ ทหารอากาศ ตำรวจ ผู้เปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 และคณะรัฐประหาร 2490 พร้อมด้วยประชาชน ได้ประกาศยึดอำนาจการปกครองแผ่นดิน เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2494 แล้วนำเอารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับวันที่ 10 ธันวาคม 2475 กลับมาใช้อีกครั้งหนึ่ง พร้อมกันนั้น "คณะผู้บริหารประเทศชั่วคราว" ก็ได้ประกาศแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีอื่น ๆ เพื่อทำหน้าที่บริหารประเทศเป็นการชั่วคราว โดยมีจอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีและพลเอกมังกร พรหมโยธี เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ แต่เนื่องจากรัฐบาลชุดนี้เป็นเพียงรัฐบาลชั่วคราว จึงไม่มีนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดินแต่ประการใด

รัฐบาลชุดที่ 25 (6 ธันวาคม 2494-23 มีนาคม 2495) หลังจากที่โคไตทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งสมาชิกประเภท 2 ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญที่โคไตประกาศใช้ใหม่ เมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน 2494 แล้ว ก็โคไตทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้จอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม 2494 โดยมีพลเอกมังกร พรหมโยธี เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ หลังจากนั้นโคไตทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พลอากาศโท หลวงเชิดชูอากาศ เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2494

รัฐบาลชุดนี้ได้แถลงนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดินต่อที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2494 ซึ่งมีนโยบายในการจัดการศึกษาโดยทั่ว ๆ ไปดังนี้

¹ ประเสริฐ บัทมะสุคนธ์ รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (2475-2517) หน้า 715

² มนูญ บริสุทธิ์ เรื่องคณะรัฐมนตรี พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายเกษม

เพื่อให้โดยสังเขปที่กล่าวมานี้มีประสิทธิภาพ รัฐบาลจะให้การศึกษาอันดีแก่ประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคืออาชีวศึกษาและอบรมศีลธรรม จะได้ขยายโรงเรียน และเพิ่มครูสอนใหม่มากยิ่งขึ้น...¹

รัฐบาลชุดที่ 26 (24 มีนาคม 2495-26 กุมภาพันธ์ 2500) หลังจากการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2495 แล้วก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลอีกครั้งหนึ่ง แต่ก็ได้ทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้จอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง โดยมีพลเอกมังกร พรหมโยธี เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการและพลอากาศโทหลวงเชิดวุฒากาศ เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ²

รัฐบาลชุดนี้ได้แถลงนโยบายในการบริหารแผ่นดินเมื่อวันที่ 3-4 เมษายน 2495 มีนโยบายเกี่ยวกับการจัดการศึกษา ดังนี้

9. เพื่อให้โดยสังเขปที่กล่าวมานี้มีประสิทธิภาพ รัฐบาลจะให้การศึกษาและอบรมศีลธรรมอันดีแก่ประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอาชีวศึกษา การพลศึกษา จะได้ขยายโรงเรียน เพิ่มครูสอนใหม่มากยิ่งขึ้นและโดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาประจำบ้าน...³

รัฐบาลชุดที่ 27 (21 มีนาคม 2500-16 กันยายน 2500) เนื่องจากสภาผู้แทนต้องสิ้นสุดลงตามวาระ รัฐบาลจึงได้จัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2500 ซึ่งเป็นผลให้มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลอีกครั้งหนึ่ง อย่างไรก็ตาม จอมพลแปลก พิบูลสงคราม ก็ได้รับการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2500

¹ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยวิสามัญ พ.ศ. 2494 หน้า 32

² ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์ รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี(2475-2417) หน้า 729-730

³ ก. หน้า 732 และ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2495 ส่วนกลาง(ส่วนกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 2 เลขที่ 12 เรื่องส่งสำเนาตำแหน่งนโยบายของรัฐบาลเกี่ยวกับงานในกระทรวงศึกษาธิการ สำเนาที่ 12857/2495 ลงวันที่ 26 เมษายน 2495

โดยมีพลอากาศโทหมื่นมหาสันตนะ เวชยันต์ รั้งสัญญาเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และพลตรีเฉลิม พงศ์สวัสดิ์กับ ชูเนงฤทธิศึกษากร เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ
รัฐบาลชุดนี้ได้แถลงนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดินต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2500 มีนโยบายการจัดการศึกษาดังนี้

7. รัฐบาลนี้จะส่งเสริมและบำรุงการศึกษาอบรมของราษฎรทั้งคุณภาพและปริมาณ เป็นลำดับแรก โดยจะได้ส่งเสริมการศึกษาในส่วนภูมิภาคให้มากยิ่งขึ้น ทั้งจะได้เร่งรัดในการสร้างอาคารเรียน การผลิตครูให้ได้ส่วนสัมพันธ์กับนักเรียนและส่งเสริมครูใหม่ เสถียรภาพและประสิทธิภาพยิ่งขึ้น...

รัฐบาลชุดที่ 28 (21 กันยายน 2500-26 ธันวาคม 2500) จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้บัญชาการทหารบกได้นำคณะทหารเข้ายึดอำนาจการปกครองแผ่นดิน เมื่อวันที่ 16 กันยายน 2500 และหลังจากที่ไต่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งสมาชิกประเภท 2 ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2495 ที่ไต่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้เมื่อวันที่ 18 กันยายน 2500 แล้ว ก็ไต่ทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้นายพจน์ สักการสินเป็นนายกรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 21 กันยายน 2500 โดยมีหม่อมหลวงปิ่น มาลากุลเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

รัฐบาลชุดนี้ได้แถลงนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดิน เมื่อวันที่ 24 กันยายน 2500 ซึ่งมีนโยบายในการจัดการศึกษา ดังนี้

8. รัฐบาลชุดนี้จะส่งเสริมการศึกษาในทางปริมาณและคุณภาพ จะวางรากฐานเพื่อให้ประชาชนมีพื้นฐานความรู้สูงขึ้นและมีความสามารถที่จะประกอบอาชีพได้ก็ จะส่งเสริมให้ประชาชนมีวัฒนธรรมและศีลธรรมอันดีงาม โดยอาศัยการศึกษาและการศึกษาเป็นหลัก...

1 สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยวิสามัญ พ.ศ. 2500 หน้า 15

2 สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยสามัญ(ครั้งแรก) และสมัยวิสามัญครั้งที่ 2 พ.ศ. 2500 หน้า 30

รัฐบาลชุดที่ 29 (1 มกราคม 2500-20 ตุลาคม 2501) จากการเลือกตั้งทั่วไป เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2500 เป็นผลให้มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลตามวิธีทางแห่งระบอบประชาธิปไตยอีกครั้งหนึ่ง และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ พลโทถนอม กิตติขจร (ยศในขณะนั้น) เป็นนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 1 มกราคม 2501 โดยมีหม่อมหลวงปิ่น มาลากุลเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการและพลตรีเผด็จ นิมิบุตรเป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

รัฐบาลชุดนี้ได้แถลงนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดิน เมื่อวันที่ 9 มกราคม 2501 โดยมีนโยบายเกี่ยวกับการจัดการศึกษา ดังนี้

14. รัฐบาลจะทำการบำรุงการศึกษาให้มากยิ่งขึ้น เพื่อให้เกิดผลทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ โดยมุ่งให้ประชาชนเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยและเป็นกำลังทางเศรษฐกิจของชาติ จะพยายามให้มีสถานศึกษาให้เพียงพอ จะดำเนินการยกกระชับการศึกษาเบื้องต้นของประชาชนทั่วไปให้สูงขึ้น พัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาค ตลอดจนการศึกษาระดับสูงและส่งเสริมการอาชีวศึกษาเป็นพิเศษจะได้เร่งผลิตครูและปรับปรุงหลักสูตร วิธีการวัดผลการศึกษา แบบเรียนและอุปกรณ์ให้เหมาะสมกับทั้งจะได้แก้ปัญหเกี่ยวกับเขาวงกตโดยส่งเสริมการผลศึกษาและกิจกรรมพิเศษอื่นๆ นอกจากนี้รัฐบาลจะได้สนับสนุนส่งเสริมและปรับปรุงโรงเรียนราษฎร์ กับส่งเสริมวิทยฐานะและสวัสดิภาพของครูโดยทั่วไป...

รัฐบาลชุดที่ 30 (9 กุมภาพันธ์ 2502-6 ธันวาคม 2506) พลเอกถนอม กิตติขจร (ยศในขณะนั้น) นายกรัฐมนตรีในรัฐบาลชุดที่ 29 ได้กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่ง เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2501 และในคืนวันเดียวกันนั้นเอง จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้บัญชาการทหารสูงสุดได้เป็นหัวหน้าคณะปฏิวัติ ทำการยึดอำนาจการปกครองแผ่นดิน ในนามปวงชนชาวไทย คณะปฏิวัติได้ใช้เวลาในการปรับปรุงประเทศอยู่สามเดือนเศษ จึงได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้ "ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช 2502" เมื่อวันที่ 28 มกราคม 2502 หลังจากนั้นก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์เป็นนายก-

สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยสามัญ พ.ศ. 2500 และสมัยวิสามัญ พ.ศ. 2501 หน้า 54-57

รัฐมนตรี เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2502 โดยมีหม่อมหลวงปิ่น มาลากุลเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

รัฐบาลชุดนี้ได้แถลงนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดิน เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2502 โดยมีนโยบายในการจัดการศึกษา ดังนี้

รัฐบาลจะสนใจเป็นพิเศษในการศึกษาของเยาวชน ซึ่งจะได้เป็นกำลังของชาติในวันข้างหน้า โดยจะดำเนินการให้เยาวชนได้รับทั้งวิทยาการและจริยศึกษาควบคู่กันไป จะได้ตั้งสภาการศึกษาแห่งชาติขึ้น เพื่อวางโครงการศึกษาให้เป็นโครงการถาวร เหมาะสมแก่ความจำเป็นของชาติแลสอดคล้องกับรูปการปกครองประเทศ จะเปิดโอกาสและส่งเสริมให้ประชาชนส่วนรวมในการจัดการศึกษาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยรัฐบาลถือหลักว่า จะเพียงแต่ควบคุมให้เป็นไปตามโครงการศึกษาของชาติและให้ความอนุเคราะห์ตามความจำเป็น...

กล่าวโดยสรุปแล้วการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจาก ปี พ.ศ. 2494-2503 ก็ไม่มีการเปลี่ยนแปลงอะไรมากนัก แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลอยู่บ่อยๆ ก็ตาม เพราะจาก ปี พ.ศ. 2494 ถึงวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2500 มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาล 3 ชุด (ชุดที่ 24-26) แต่ก็มีจอมพลแปลก พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรีและมีพลเอกผ่องแผ้ว พรหมโยธี เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการโดยตลอด หรือเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลอีกครั้งหนึ่งซึ่งนับเป็นชุดที่ 27 (21 มีนาคม 2500-16 กันยายน 2500) แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการแต่นายกรัฐมนตรีก็คือจอมพลแปลก พิบูลสงครามเช่นเดิม ส่วนรัฐบาลสามชุดสุดท้ายในช่วงเวลานี้ (ชุดที่ 28-30 จาก 21 กันยายน 2500 ถึงสิ้นปี พ.ศ. 2503) แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงนายกรัฐมนตรีแต่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการของรัฐบาลสามชุดดังกล่าวก็คือ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุลคนเดียว

เมื่อการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลแต่ละครั้งไม่มีการเปลี่ยนแปลงผู้บริหารหรือผู้ควบคุมนโยบายในการจัดการศึกษามากนัก นโยบายการจัดการศึกษาก็จึงไม่ค่อยแตกต่างจากกันมากนัก ดังที่จะ

¹ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาวาระรัฐธรรมนูญ เล่ม 1 พ.ศ. 2502 หน้า 19-29

ได้ว่านโยบายในการจัดการศึกษาของรัฐบาลชุดที่ 25, 26 และ 27 จะมีลักษณะคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐบาลชุดที่ 25 และ 26 แทบจะเรียกได้ว่าไม่มีความแตกต่างกันเลย (รัฐบาลชุดที่ 24 ไม่มีการแถลงนโยบาย-ผู้เขียน) ส่วนนโยบายของรัฐบาลการจัดการศึกษาของรัฐบาลชุดที่ 28-30 ก็จะเป็นไปในแนวทางเดียวกันหรือจะมีแตกต่างกันบ้างก็ไม่มากนัก

ถ้าจะกล่าวถึงนโยบายในการจัดการศึกษาภาคบังคับโดยเฉพาะแล้ว ก็จะได้เห็นว่ารัฐบาลในช่วงเวลาดังกล่าว (พ.ศ. 2494-2503) ไม่นโยบายในการจัดการศึกษาภาคบังคับเลย ทั้ง ๆ ที่ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้ มีโครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษามากมาย ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค โครงการดังกล่าวบางโครงการก็เน้นหนักที่จะทดลองปรับปรุงส่งเสริมโรงเรียนประชาบาลโดยเฉพาะ ส่วนมากแล้วนโยบายในการจัดการศึกษาของรัฐบาลก็เป็นแต่เพียงว่า จะปรับปรุงการศึกษาให้ดีขึ้นทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ เพื่อที่จะเป็นผลเอื้อต่อคนอื่น เป็นต้นว่า การปกครองตามระบอบประชาธิปไตย เศรษฐกิจ สังคม ฯลฯ

สิ่งที่สำคัญประการหนึ่งที่รัฐบาลจะยึดเอาเป็นหลักสำคัญในการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับในช่วงเวลานี้ก็คือ ในปี พ.ศ. 2495 ได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2475 แก้ไขเพิ่มเติมพุทธศักราช 2495 ซึ่งมีข้อความเกี่ยวข้องกับความสำเร็จของการศึกษาภาคบังคับไว้ในบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญ มาตรา 116 ว่า

เมื่อได้ใช้รัฐธรรมนูญนี้ไปแล้ว 5 ปี ถ้าผู้มีสิทธิเลือกตั้งจังหวัดใดได้รับการศึกษาอบรมจนชั้นประถมศึกษาตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ เป็นจำนวนเกินกึ่งหนึ่งของผู้มีสิทธิเลือกตั้งทั้งหมดในจังหวัดนั้น ก็ให้สมาชิกประเภท 2 ลาออกจากตำแหน่งมีจำนวนเท่าจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ทำการเลือกตั้งในจังหวัดนั้น...¹

ถ้าจะถือตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญดังกล่าวก็หมายความว่าตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นไป จังหวัดใดที่มีผู้มีสิทธิเลือกตั้งจนชั้นประถมศึกษาเกินครึ่งแล้ว จะต้องจัดให้มีการเลือก

¹ "รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2495" รวมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลเอกหลวง-สุทธิสารบรรณกร 5 มิถุนายน 2511 หน้า 139

ตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรขึ้นอีก เท่ากับจำนวนสมาชิกที่จังหวัดนั้นมียอยู่แล้ว และสมาชิกประเภทที่ 2 ที่ได้รับการแต่งตั้งจากทบวงยุติธรรมบัญญัติดังกล่าว จะต้องจับฉลากออกจากตำแหน่งเท่ากับจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่เลือกตั้งขึ้นใหม่ จากทบวงยุติธรรมดังกล่าวจึงจำเป็นต้องมีรัฐบาลต้องเร่งรัดปรับปรุงการศึกษาในระดับประถมให้ได้ปริมาณตามที่ได้กำหนดไว้ในทบวงยุติธรรมรัฐธรรมนูญในอนาคตต่อไป แต่ก็ห้ามรัฐบาลสุกัใดถือเอาเป้าหมายที่สำคัญนี้เป็นนโยบายในการจัดการศึกษาภาคบังคับแต่ประการใดไม่

2 การดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับ จาก พ.ศ. 2494-2503

2.1 แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 และความพยายามที่ขยายการศึกษาภาคบังคับให้สูงขึ้น เมื่อประเทศไทยได้เข้าเป็นรัฐสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ (UNO) และองค์การศึกษาวិทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้วนั้น คณะผู้เชี่ยวชาญจากองค์การศึกษาก็ได้เดินทางเข้ามาสำรวจภาวะการศึกษาในประเทศไทย เพื่อหาแนวทางปรับปรุงการศึกษาให้ดีขึ้น ประกอบกับการศึกษาของไทยได้รับความกระทบกระเทือนจากสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงเป็นผลทำให้เกิดแนวความคิดที่จะปรับปรุงการศึกษาและแผนการศึกษาชาติให้ดีขึ้นและเหมาะสมแก่กาลสมัยยิ่งขึ้น ดังที่รัฐบาลชุดที่ 17 (11 มิถุนายน 2489-23 สิงหาคม 2489) ได้แถลงนโยบายในการจัดการศึกษาว่า จะวางแผนการศึกษาชาติใหม่รากฐานถาวร ดังที่ใดกล่าวไว้แล้ว

ในขณะเดียวกัน หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ซึ่งดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวงศึกษาธิการ อยู่ในเวลานั้น ก็มีแนวความคิดที่จะปรับปรุงแผนการศึกษาชาติใหม่ เพื่อให้เหมาะสมกับกาลสมัยและพร้อมกันนั้นก็มีแนวความคิดที่จะขยายการศึกษาภาคบังคับให้สูงขึ้นด้วย ดังที่เห็นได้จากบันทึกเรื่องการศึกษาของไทยในปัจจุบัน ที่ได้บันทึกไว้ เมื่อวันที่ 18 ธันวาคม 2489 ซึ่งมีข้อความบางตอนว่า

แผนการศึกษาชาติในปัจจุบันบังคับการศึกษาเฉพาะในชั้นประถม ตามปกตินักเรียนควรเรียนจบชั้นประถมเมื่ออายุ 11 ปีหรืออย่างมากก็ 14 ปี นักเรียนที่จบชั้นประถมเข้าเรียนต่อในชั้นมัธยมและโรงเรียนอาชีวศึกษาเป็นส่วนน้อย (คัดตามส่วนร้อย) ส่วนมากไม่ได้เข้าเรียนต่อ ยังมีอายุเป็นเด็ก แต่ไม่ได้รับการควบคุมดูแล แนะนำโดยองค์การใดๆ เลย จนกระทั่งเข้าเป็นทหาร (สำหรับชาย) ปีหนึ่ง ๆ เด็กจำพวกนี้ออกจากโรงเรียนประ-

ถมมาอยู่เฉย ๆ เป็นจำนวนหลายแสนยังอยู่ในวัยที่ควรจะได้รับการศึกษาทั้งนั้น โดยเฉพาะในคานส์ธรรม คิดว่าแผนการที่นายยังบกพร่องอยู่ วิธีการแก้ไขโดยตรงก็คือ เลื่อนอายุการออกจากโรงเรียน ถ้าจบชั้นประถมปีที่ 4 แล้วยังคับให้เรียนต่อ ในสายสามัญศึกษา วิสามัญศึกษาหรืออาชีวศึกษา แต่จะสิ้นเปลืองกำลังและเงินมาก อาจทำได้บางห้องที่และคอยทำต่อไป...

การดำเนินงานเกี่ยวกับการวางแผนการศึกษาชาตินั้น รัฐบาลชุดที่ 17 คงได้ดำเนินการไปบ้างแล้ว เพราะรัฐบาลชุดต่อมา (ชุดที่ 18 จาก 23 สิงหาคม 2489 ถึง 30 พฤษภาคม 2490) ได้แถลงนโยบายเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในวันแถลงนโยบายการบริหารราชการแผ่นดินต่อที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2489 เกี่ยวกับเรื่องนั้นว่า จะวางแผนการศึกษาชาติต่อจากที่รัฐบาลชุดก่อนได้ดำเนินการค้างอยู่ และรัฐบาลชุดนี้ได้พยายามอย่างยิ่งที่จะปรับปรุงแผนการศึกษาชาติให้เหมาะสมแก่กาลสมัยและให้เป็นบรรทัดฐานในการจัดการศึกษาของชาติไว้เป็นอย่างดี ดังที่นายเกื้อน บุญนาค รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการในรัฐบาลชุดที่ 18 ได้กล่าวในที่ประชุมข้าหลวงตรวจการศึกษาธิการภาค เมื่อวันที่ 17 เมษายน 2490 ดังมีข้อความบางตอนว่า

มั่นใจว่างานการศึกษา แม้จะเปลี่ยนรัฐมนตรีก็ตาม คณะรัฐบาลที่มาใหม่จะต้องมุ่งดำเนินการศึกษาให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป การศึกษาในสมัยหลังสงครามจะต้องวางรากฐานมิใช่จะทำตามลำพังผู้เดียว จะต้องปรึกษาหารือกับผู้มีความชำนาญ ได้เคยปรึกษาหารือกันถึงการแก้ไขเปลี่ยนแปลงแผนการศึกษาชาติ ปรับปรุงการศึกษาเป็นการใหญ่ โดยถือว่าทำให้การศึกษาแก่เยาวชนเป็นรากฐานของความเจริญแห่งประเทศชาติ...

¹ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล "การศึกษาของไทยในปัจจุบัน (สมัยหลังมหาพุทธสงครามโลกครั้งที่ 2)" เรื่องการศึกษา พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ อำมาตย์ตรีหลวงประสิทธิ์นรกรรม 20 มิถุนายน 2516 หน้า 47

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2490 ส่วนกลาง (สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 2 เลขที่ 49 เรื่องประชุมข้าหลวงตรวจการศึกษาธิการภาค พ.ศ. 2490 17 เมษายน 2490

แม้ว่าการดำเนินงานเกี่ยวกับการวางแผนการศึกษาชาติจะยังไม่เป็นที่เรียบร้อยหรือมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลอยู่บ่อย ๆ ก็ตาม แต่แนวความคิดในการปรับปรุงแผนการศึกษาชาติและความพยายามที่จะยกระดับการศึกษาภาคบังคับให้สูงขึ้นก็อยู่ตลอดมา ดังที่จะเห็นได้จาก "บันทึกแนวโครงการศึกษา" ที่หม่อมหลวงปิ่น มาลากุลปลัดกระทรวงศึกษาธิการในช่วงเวลานั้น ได้เสนอต่อที่ประชุมข้าราชการในกระทรวงศึกษาธิการ เมื่อวันที่ 12 สิงหาคม 2492 และได้เสนอต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ 29 สิงหาคม 2492 ดังมีข้อความบางตอนที่เกี่ยวกับการปรับปรุงแผนการศึกษาชาติและการขยายการศึกษาภาคบังคับอยู่ด้วยว่า

การถือว่าเด็กจบชั้นประถมปีที่สี่แล้วควรได้รับการยกเว้นไม่ต้องได้รับการศึกษาต่อไปนั้น อาจจะเหมาะสมสำหรับท้องที่ที่ทางไกลความเจริญ การศึกษายังไม่แพร่หลายและเป็นหลักเกณฑ์ชั่วคราว ซึ่งจำเป็นต้องเปลี่ยนไปตามกาลสมัย... การเปลี่ยนแปลงหลักเกณฑ์ใหม่นั้น ควรจะมีการผ่อนผันอีกแบบหนึ่ง กล่าวคือผ่อนผันอายุการพ้นเกณฑ์บังคับ แทนที่จะผ่อนผันอายุเมื่อให้มาเข้าเรียน ในท้องที่เจริญบังคับให้เรียนจนถึงอายุ 14 ปีบริบูรณ์ โดยไม่มีการผ่อนผันในท้องที่ที่ความเจริญรองลงไปผ่อนผันลดอายุเป็น 13 ปี แต่จะต้องได้ชั้นประถมปีที่ 4 เป็นอย่างต่ำ...¹

กระทรวงศึกษาธิการได้เริ่มดำเนินงานการวางแผนการศึกษาชาติอย่างจริงจังในปี พ.ศ. 2493 โดยการแต่งตั้งคณะกรรมการชั้นชุดหนึ่งเพื่อทำหน้าที่วางแผนการศึกษาชาติชุดใหม่ คณะกรรมการชุดดังกล่าวมีความเห็นว่า ควรจะขยายการศึกษาภาคบังคับออกไปเป็น 7 ปี คือประถมปีที่ 4 กับมัธยมสามมัยอีก 3 ปี² และคณะกรรมการชุดเดียวกันนี้ก็ได้ร่างแผนการศึกษาชาติขึ้นฉบับหนึ่งซึ่งได้นำเสนอต่อคณะรัฐมนตรีในกลางเดือนธันวาคม 2493 คณะรัฐมนตรีได้ลงมติรับหลักการใน

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2492 ส่วนกลาง (กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 4 เลขที่ 14 เรื่องรายงานการประชุมพิเศษเกี่ยวกับการจัดการศึกษา พ.ศ. 2492 12 สิงหาคม 2492

² กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ ความเป็นมาของแผนการศึกษาชาติ หน้า 144

³ กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา รายงานการประชุมคนควาอบรมเรื่องการศึกษาประชาบาล พ.ศ. 2494 เล่ม 2 หน้า 646

แผนการศึกษาชาติ ฉบับใหม่และได้ให้กระทรวงศึกษาธิการพิจารณาแต่งตั้งคณะกรรมการชั้นเอก
ชุดหนึ่ง เพื่อพิจารณาบทวนแผนการศึกษาชาติอีกเป็นวาระที่สอง กระทรวงศึกษาธิการก็ได้
เสนอชื่อคณะกรรมการพิจารณาแผนการศึกษาชาติต่อคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 23 และ 25 ธันวาคม
2493 คณะกรรมการชุดใหม่มีทั้งหมด 25 คน โดยมี ชุนคองฤทธิศึกษากร รัฐมนตรีช่วยว่าการ
กระทรวงศึกษาธิการเป็นประธานกรรมการ ปลัดกระทรวงทุกกระทรวงและอธิบดีทุกกรมในกระ
หวงศึกษาธิการ รวมทั้งผู้ทรงคุณวุฒิอีกบางคนเป็นกรรมการ ซึ่งคณะรัฐมนตรีก็ได้อนุมัติตามที่
กระทรวงศึกษาธิการเสนอ

คณะกรรมการพิจารณาแผนการศึกษาชาติที่กระทรวงศึกษาธิการได้เสนอต่อคณะรัฐมนตรี
ในครั้งนั้นมีความแตกต่างไปจากคณะกรรมการพิจารณาแผนการศึกษาชาติฉบับก่อนๆ อยู่มาก
เพราะไม่ได้ประกอบไปด้วยบุคคลที่อยู่ในวงการศึกษาทั้งหมดเช่นครั้งก่อน แต่มีปลัดกระทรวงทุก
กระทรวงรวมอยู่ด้วย ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะรัฐบาลมีความประสงค์จะให้แผนการศึกษาชาติ
ที่วางขึ้นใหม่เหมาะสมกับสภาพการบ้านเมือง สอดคล้องกับนโยบายด้านอื่นๆ และเป็นผลเอื้อต่อ
ด้านอื่น ๆ มากที่สุดด้วย

ในการแต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาแผนการศึกษาชาติครั้งนี้ รัฐบาลมีเป้าหมายที่สำคัญ
ที่จะให้มีการขยายการศึกษาภาคบังคับออกไปเป็นเจ็ดปี คือประถมศึกษาสี่ปีกับมัธยมศึกษาสามปี
ตามที่กระทรวงศึกษาธิการได้เสนอร่างมาในครั้งแรกแล้ว ดังจะเห็นได้จาก คำปราศรัยของ
พลตรีสวัสดิ์ สวัสดิ์ธรรมย์ สวัสดิ์เกียรติ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการในรัฐบาลชุดที่ 23 (25
มิถุนายน 2492-29 พฤศจิกายน 2494) ที่กล่าวในวันเปิดประชุมคนคว้อบรมเรื่องการศึกษาประ
ชาบาล เมื่อวันที่ 4 มกราคม 2494 ดังมีข้อความบางตอนว่า

ปัญหาการศึกษาประชาบาลนี้เกี่ยวข้องกับปัญหาการศึกษาภาคบังคับ ซึ่งเป็นรากฐาน
ของความเจริญของพลเมืองโดยส่วนรวม ตามพระราชบัญญัติประถมศึกษาเรอบังคับให้

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2494
ส่วนกลาง (ส่วนกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 5 ตอนที่ 72 เรื่องระเบียบประชุมกรรมการพิจารณา
แผนการศึกษาชาติ สำเนาฉบับ-คนมาก ที่ น. 36350/2494 ลงวันที่ 23 ธันวาคม 2493 สำเนา
ฉบับ-คนมาก ที่ น. 36350/2493 ลงวันที่ 25 ธันวาคม 2493 และ สำเนาที่ ช. 1117/2493
ลงวันที่ 25 ธันวาคม 2493

เด็กอยู่ในโรงเรียนถึงอายุเข้าปีที่ 15 แต่เด็กคนใดสอบไล่ชั้นประถมปีที่สี่ แม้อายุเพียงสิบ-สิบเอ็ดขวบก็ออกจากโรงเรียนไปเพราะพ้นเกณฑ์บังคับ แต่พินความรู้เพียงประถมปีที่ 4 ดูเหมือนจะเป็นเทียบเท่ากับโดยทั่วไปว่า ไม่เหมาะสมแก่สังคมในปัจจุบันเสียแล้ว ทุกวันนี้ทุกประเทศพยายามจะให้เด็กของตนมีโอกาสอยู่ในโรงเรียนนานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้...ไม่มีประเทศใดจัดการศึกษาบังคับเพียง 4 ปีเหมือนประเทศเรา ถ้าเรายังจะพอใจเพียง 4 ปีอย่างนี้ตลอดไป กรอบของสังคมไทยก็จะเป็นอย่างที่เราเห็น ถ้าเราต้องการยกกรอบสังคมของไทยให้สูงขึ้นให้ทันเทียบชาวโลก สู้กับคนต่างชาติได้แล้ว เราจะต้องพยายามจัดการให้พลเมืองส่วนมากของเราได้มีความรู้สูงขึ้น ในเรื่องนี้กระทรวงศึกษาธิการได้พยายามจะจัดสร้างแผนการศึกษาชาติขึ้นใหม่ตามแผนการศึกษาชาติใหม่ กระทรวงศึกษาธิการมุ่งที่จะให้เด็กไทยทุกคนได้อยู่ในโรงเรียนเป็นเวลา 7 ปี และต้องให้พลเมืองส่วนรวมสำเร็จการศึกษาเทียบเท่าชั้นมัธยมศึกษาเป็นอย่างน้อย...¹

คณะกรรมการพิจารณาแผนการศึกษาชาติที่ได้รับแต่งตั้งขึ้น ได้ประชุมพิจารณาร่างแผนการศึกษาชาติที่กระทรวงศึกษาธิการได้จัดร่างขึ้น เป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2494 โดยมีจอมพลแปลก พิบูลสงครามนายกรัฐมนตรีเป็นประธานในที่ประชุมและได้กล่าวถึงความสำคัญของการปรับปรุงแผนการศึกษาชาติและความสำคัญของการศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการของบ้านเมือง ดังมีข้อความบางตอนว่า

ในการที่ได้ตั้งกรรมการพิจารณาแผนการศึกษาชาตินี้ ก็โดยที่ใดคำนึงเห็นว่าประเทศชาติของเราได้เจริญก้าวหน้ามาเป็นลำดับโดยอาศัย การศึกษาของชาติ เป็นปัจจัยสำคัญอันแรก... ฉะนั้นในเรื่องการศึกษาก็เข้ามาเกี่ยวข้อง ก็มาถึงต้นเรื่อง การศึกษาซึ่งเป็นเรื่องสำคัญที่สุดที่จะครอบงำการปกครองที่ดี การเศรษฐกิจ และการผลิตสินค้าที่ดี และการประกอบอาชีพในสาขาต่าง ๆ เหล่านี้ จะสำเร็จได้ก็ด้วยการศึกษา ถ้ามีโครงการศึกษาของชาติให้เหมาะสมกับความคลลคลาย ขยายตัว

¹ กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา รายงานการประชุมคนควาอบรม เรื่องการศึกษาประชาชนบาล พ.ศ. 2494 เล่ม 2 หน้า 645-647

ของโลกและให้เหมาะสมกับการปกครอง... การศึกษาเท่านั้นที่จะทำให้เกิดผลสำคัญดังกล่าว
แล้วข้างต้น... โครงการศึกษาของชาติมีความสำคัญเหนือกว่าหัวใจของคนเสียอีกเพราะ
ว่าเป็นคนเรอองตนต่อแห่งความเจริญทั้งหลาย...

อย่างไรก็ดี แมว่ารัฐบาลและกระทรวงศึกษาธิการจะมีเป้าหมายที่สำคัญว่า แผนการ
ศึกษาชาติที่ร่างขึ้นใหม่จะต้องขยายการศึกษาภาคบังคับออกไปเป็น 7 ปีก็ตาม แต่ในคราวประ-
ชุมพิจารณาแผนการศึกษาชาติ เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2494 ที่ประชุมก็ได้กำหนดชั้นการศึกษา
ภาคบังคับไว้เพียง 4 ปี¹ โดยที่ไม่ทราบว่าเป็นเนื่องจากเหตุผลประการใด

2.1.1 สาระสำคัญในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 พอจะสรุปได้ดังนี้

2.1.1.1 ความมุ่งหมาย

- 1) ให้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถที่จะประกอบอาชีพและมีจิตใจเป็นนักประชาธิปไตย
- 2) เพื่อให้กุลบุตรกุลธิดาได้รับการศึกษาอยู่ในโรงเรียนจนอายุย่างเข้าปีที่ 15 เป็น-
อย่างน้อย
- 3) ให้รู้จักชวนชววยหาความรู้ขึ้นเป็นประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพในภายหน้า

2.1.1.2 วิธีการจัดการศึกษา แบ่งออกเป็นสี่ส่วนให้พอเหมาะกัน คือ

- 1) จริยศึกษา ให้เป็นผู้มีวัจนธรรมและศีลธรรมอันดีงามและเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม
มากกว่าประโยชน์ส่วนตน
- 2) พลศึกษา ให้เป็นผู้มีร่างกายแข็งแรง มีพลนามัยสมบูรณ์และมีน้ำใจเป็นนักกีฬา
- 3) พุทธิศึกษา ให้เป็นผู้มีปัญญาความรู้ความสามารถในการใช้ดุลยพินิจเกี่ยวกับการ-
งานโดยทั่วไป

¹ "คำปราศรัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ในวันเปิดประชุมกรรมการ
พิจารณาแผนการศึกษาชาติครั้งที่ 1" วิทยาคาร 8 : 862-867 สิงหาคม 2494

² "การประชุมพิจารณาแผนการศึกษาชาติ" วิทยาคาร 8 : 607-614 สิงหาคม 2494

4) หักดัดศึกษา ให้เป็นศูนย์กลางและมีความยั่งยืนเพื่อยุติการใช้มือปฏิบัติงาน เพื่อเป็นรากฐานในการประกอบอาชีพ

2.1.1.3 การจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษา การศึกษาในระดับประถมศึกษาเป็นการศึกษาพื้นฐานความรู้เบื้องต้น แบ่งเป็น 4 ชั้น คือ ประถมปีที่ 1 ถึง ประถมปีที่ 4

2.1.1.4 การศึกษาภาคบังคับ ได้แก่ การศึกษาที่มีกฎหมายบังคับให้เด็กทุกคน เรียนอยู่ในโรงเรียนจนกว่าจะพ้นเกณฑ์บังคับและการศึกษาภาคบังคับที่จัดในสถานศึกษาของรัฐ จะต้องจัดให้เปล่า โดยไม่เก็บค่าเล่าเรียน และรัฐจะต้องจัดให้มีอุปกรณ์การศึกษาตามสมควร

2.1.1.5 แนวนโยบายในการจัดการศึกษา รัฐจะต้องพึงถือว่าการศึกษาที่มีความสำคัญเป็นลำดับแรกในกิจการของรัฐและรัฐพึงส่งเสริมการศึกษา

2.1.2 ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 จากสาระสำคัญของแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 ดังกล่าวแล้ว พอจะเห็นได้ว่า แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 มีความเปลี่ยนแปลงและแตกต่างไปจาก แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 และ 2479 อยู่หลายประการดังนี้

2.1.2.1 การประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ ในการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 นั้น เพียงแต่กำหนดว่า "ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ ไว้เป็นบรรทัดฐานปฏิบัติ โดยคำปรึกษาของสภาผู้แทนราษฎร" ส่วนแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 ก็เพียงแต่ว่า "รัฐบาลเห็นเป็นการสมควรที่จะปรับปรุงแผนการศึกษาชาติให้เหมาะสมแก่กาลสมัยยิ่งขึ้น" แต่การประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 นี้ เป็นการประกาศออกมาในรูปพระบรมราชโองการ โดยกำหนดไว้ว่า "จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรด-

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2494 ส่วนกลาง (ส่วนกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 5 ตอนที่ 74 เรื่องประกาศเรื่องแผนการศึกษาชาติ 5 มิถุนายน 2494

กระหม่อม คำว่าสั่งให้กำหนดแผนการศึกษาชาติเป็นบรรทัดทางปฏิบัติดังต่อไปนี้¹ ทั้งนี้เพราะคณะกรรมการพิจารณาแผนการศึกษาชาติ มีความประสงค์จะให้แผนการศึกษาชาติ เป็นที่มั่นคงถาวรและมีผลบังคับได้อย่างแท้จริง² การประกาศใช้แผนการศึกษาชาติในรูปพระบรมราชโองการ คงเป็นผลให้คณะรัฐบาลที่เข้ามาบริหารราชการแผ่นดินในโอกาสต่อมาพึงยึดถือเป็นหลักปฏิบัติ แต่ถาเป็นประกาศของรัฐบาลแล้วเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาล ความสำคัญของแผนการศึกษาชาติที่กำลังใช้ปฏิบัติอยู่อาจจะลดน้อยลงก็ได้

2.1.2.2 การวัดให้เมืองคัสแห่งการศึกษา ในแผนการศึกษาชาติ

พ.ศ. 2475 และ 2479 นั้นเพียงแต่กำหนดองค์ประกอบของการศึกษาไว้เพียงสามประการ คือ พุทธิศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา แต่แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 นี้ ได้กำหนด "หัตถศึกษา" ไว้เป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งของการจัดการศึกษา ทั้งนี้เพราะคณะกรรมการพิจารณาแผนการศึกษาชาติได้มีเจตนาที่จะ เน้นการศึกษาวิชาชีพให้มาก โดยเหตุผลว่า "ชั้นปล่อยให้เด็กหลงนิยมเรียนวิชาธรรมดาอย่างแต่ก่อนแล้ว ก็จะเป็นภัยแก่เด็กเองและเป็นภัยแก่บ้านเมืองด้วย"³ และอีกประการหนึ่งก็เพื่อที่จะ เป็นการส่งเสริมการประกอบอาชีพของคนไทย ดังที่หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ หนึ่งในคณะกรรมการพิจารณาแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 ได้กล่าวไว้ว่า

ปัญหาใหญ่ของเมืองไทยในเวลานี้ อยู่ที่คนไทยไม่รู้จักจะทำมาหากินอะไร เพราะอาชีพเก่าคนต่างค้าวกก็คอยแย่งเอาไปแทบหมด ที่เขาคิดว่าเราจนสามารถแยกอาชีพไปจากคนไทยได้ เพราะเขามีความชำนาญเพื่อรหนักเขาเบาสู (หัตถศึกษา) ดีกว่าเราเท่านั้นอย่างอื่นพอกัน เมื่อเป็นเช่นนี้รัฐบาลที่จะแก้ปัญหาอันหนักใจของชาติให้ตกได้จึงอยู่ที่จะต้องเร่งสอนให้

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2494 ส่วนกลาง(ส่วนกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 5 เลขที่ 74 เรื่องประกาศเรื่องแผนการศึกษาชาติ 5 มิถุนายน 2494

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2494 ส่วนกลาง(ส่วนกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 5 เลขที่ 73 เรื่องผลของการพิจารณาแผนการศึกษาชาติ สำเนา คำนวพิเศษ ที่ 296/2494 ลงวันที่ 23 พฤษภาคม 2494

³ หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ "หัตถศึกษา" วิทยารักษ์ 8 : 880-884 สิงหาคม 2494

คนไทยใช้มือเป็น หนักเอาเบาสูงและมีความขยันขันแข็งเท่าเขา ถ้าทำได้สำเร็จเมื่อใด
อาชีพต่าง ๆ ที่ถูกแย่งไป ก็จะกลับคืนสู่คนไทยเมื่อนั้น แล้วคนไทยในอนาคตก็จะมี
ช่องทางทำมาหากินในบ้านเมืองของเราเองกว้างขวางยิ่งขึ้น นแปลว่าเราจะต้องเร่ง
หัดศึกษาขึ้นมา ให้รับกับการศึกษาท่านอื่น...¹

สาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่คณะกรรมการพิจารณาแผนการศึกษาชาติ ได้เพิ่มหัตถศึกษา
เข้าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการศึกษา ก็เพราะว่า ได้แนวความคิดมาจากการจัดการศึกษา
ของประเทศสหรัฐอเมริกา ว่าสาเหตุที่สำคัญที่ทำให้ประเทศสหรัฐอเมริกาเจริญก้าวหน้าเป็นประ-
เทศมหาอำนาจขึ้นมาได้ก็เพราะหัตถศึกษา คณะกรรมการพิจารณาแผนการศึกษาชาติจึงได้เพิ่ม
หัตถศึกษาเข้าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งของการศึกษาเช่นเดียวกัน ดังที่หลวงสุวรรณ-
วาจกได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า

เมื่อคุณตัวอย่างของอเมริกาซึ่งเขาเน้นการศึกษาออกเป็น 4 ส่วนล้วนพอเหมาะกันคือ
Head Education Hearth Education Health Education Hand Education
รวมเป็น 4 แล้วจะเห็นได้ว่า ของเขาได้ผลจนสามารถสร้างชาติและประเทศให้ก้าวหน้า
ไปอย่างรวดเร็วเป็นประวัติการณ์และไปได้ไกลกว่าประเทศอื่น ๆ ในทุก ๆ ทาง จนกลายเป็น
ประเทศหนึ่งของโลกขึ้นมาได้...²

2.1.2.3 ความพยายามที่จะขยายการศึกษาภาคบังคับให้สูงขึ้น จาก
แผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2494 แสดงให้เห็นว่า รัฐบาลได้พยายามที่จะขยายการศึกษาภาคบังคับ
ให้สูงขึ้น แม้จะได้กำหนดการศึกษาในระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับไว้เพียง 4 ปี
ก็ตาม ก็จะได้เห็นได้จาก ข้อความที่กำหนดไว้ในความมุ่งหมายของแผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2494
ว่า "เพื่อการเป็นพลเมืองดี คุลบุตร คุลธิดา ฟังได้รับการศึกษาอยู่ในโรงเรียนจนอายุย่างเข้าปีที่
15 เป็นอย่างน้อย"³ และในส่วนที่เกี่ยวกับการศึกษาภาคบังคับนั้น ก็กล่าวไว้แต่เพียงว่า "การ

¹ หลวงสุวรรณวาจกสิกิจ "หัตถศึกษา" วิทยารย 8 : 880-884 สิงหาคม 2494

² ก.

³

แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ.2494
ส่วนกลาง(ส่วนกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 5 เลขที่ 74 เรื่องประกาศเรื่องแผนการศึกษาชาติ

5 มิถุนายน 2494

ศึกษาภาคบังคับ ได้แก่การศึกษาที่กฎหมายบังคับให้กุลบุตร กุลธิดาทุกคนเรียนอยู่ในโรงเรียนจนกว่าจะพบเกณฑ์บังคับ¹

จากข้อความดังกล่าว จะเห็นได้ว่า แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 มีความมุ่งหมายที่จะให้เด็กนักเรียน ได้รับการศึกษาอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษาก่อนจะอายุย่างเข้าปีที่ 15 ไม่ได้มุ่งที่จะให้เด็กนักเรียน ๆ เพียงจบชั้นประถมปีที่ 4 เท่านั้น ส่วนการศึกษาภาคบังคับก็ได้กำหนดชัดเจนลงไปว่าจะให้เด็กนักเรียน ๆ จบชั้นประถมปีที่ 4 ข้อความที่ว่า "เรียนอยู่ในโรงเรียนจนกว่าจะพบเกณฑ์บังคับ" นั้น รัฐบาลอาจจะขยายการศึกษาภาคบังคับให้สูงขึ้นในบางท้องถิ่นก็ได้ ทั้งนี้เนื่องจากว่า ในการประชุมพิจารณาร่างแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 นั้น ที่ประชุมได้สังเกตเห็นความสำคัญของการศึกษาประชาบาลและคาดหมายกันว่า ภายในระยะเวลาใกล้เคียงนี้ อาจจะมีการแก้ไขปรับปรุงพระราชบัญญัติประถมศึกษา โรงเรียนประชาบาลและเทศบาลก็อาจเปิดทำการสอนถึงชั้นมัธยมปีที่ 3² ซึ่งก็หมายความว่า แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 นี้ พร้อมทั้งจะรับการขยายการศึกษาภาคบังคับให้สูงขึ้น

2.1.2.4 แนวการจัดการศึกษา แนวนโยบายในการจัดการศึกษาที่กำหนดไว้ว่า รัฐพึงถือว่าการศึกษาที่มีความสำคัญเป็นลำดับแรกในกิจการของรัฐและรัฐพึงส่งเสริมการจัดการศึกษานั้น นับว่ามีความแตกต่างจากแผนการศึกษาชาติฉบับก่อน ๆ อยู่เป็นอย่างมาก เพราะแผนการศึกษาชาติฉบับก่อน ๆ ไม่ได้กำหนดไว้เลย แสดงให้เห็นว่า รัฐบาลมีเป้าหมายที่จะให้งานการศึกษาเป็นงานที่สำคัญกว่ากิจการอย่างอื่น เป็นแนวทางที่รัฐบาลทุกยุคทุกสมัยจะต้องยึดถือและปฏิบัติ ไม่ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลก็ตาม ซึ่งนับว่าเป็นสิ่งที่แตกต่างและมีความแปลกใหม่กว่าแผนการศึกษาชาติฉบับก่อน ๆ อยู่มาก

¹ แผนเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2494 ส่วนกลาง (ส่วนกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 5 เลขที่ 74 เรื่องประกาศเรื่องแผนการศึกษาชาติ 5 มิถุนายน 2494

² อภัย จันทวิมล "การศึกษาบังคับ" วิทยารย 8 : 895-896 สิงหาคม 2494

ภาพประกอบ 4 แผนภูมิแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494

อายุปีที่

25

24

23

22

21

20

มหาวิทยาลัย
และ
อุดมศึกษา

19

18

เตรียมอุดมศึกษา

อาชีวศึกษา
ชั้นสูง

การศึกษาผู้ใหญ่

17

16

15

มัธยมศึกษาตอนปลาย

การศึกษาพิเศษ

มัธยมศึกษาตอนปลายไม่เกิน 3 ปี

14

13

12

มัธยมศึกษาตอนต้น

มัธยมศึกษา

มัธยมศึกษาตอนต้นไม่เกิน 3 ปี

11

10

9

8

ประถมศึกษา

7

6

5

4

การศึกษาชั้นอนุบาล

ที่มา แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2494
ส่วนกลาง (ส่วนกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 5 เลขที่ 74 เรื่องประกาศเรื่องแผนการศึกษาชาติ
5 มิถุนายน 2494

2.2 การประชุมคนควาอบรมแบบผลตอบารจัดการศึกษาภาคบังคับ

2.2.1 การประชุมคนควาอบรมเรื่องการศึกษาประชาบาล (4 มกราคม 2494-16 มกราคม 2494) การประชุมคนควาอบรมเรื่องการศึกษาประชาบาล ที่กระทรวงศึกษาธิการ ได้จัดขึ้นระหว่างวันที่ 4 มกราคม 2494 ถึงวันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2494 ที่โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ถนนประสานมิตร ซึ่งนับว่าเป็นการประชุมแบบสัมมนาที่ได้จัดขึ้นในประเทศไทยเป็นครั้งแรก นั้น ก็เพื่อจะหาแนวทางในการปรับปรุงการศึกษาประชาบาลให้ดีขึ้น เพราะงานการศึกษาประชาบาล เป็นเรื่องใหญ่และสำคัญ ดังที่นายอภิรักษ์ ทัตวิมล ผู้อำนวยการอบรม ได้กล่าวรายงานเนื่องในพิธีเปิดการประชุมอบรมคนควาเรื่องการศึกษาประชาบาล เมื่อวันที่ 4 มกราคม 2494 ดังนี้ขอ-ความบางตอนว่า

การที่องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติหรือที่เรียกกันว่า UNESCO ได้ให้เกียรติเชิญท่านปลัดกระทรวงศึกษาธิการ (หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล-ยูเชียน) ไปเป็นผู้อำนวยการจัดการประชุมคนควาเรื่องการศึกษาผู้ใหญ่ในชนบท ณ รัฐไมซอร์ ประเทศอินเดีย เมื่อเดือนพฤศจิกายน 2492 เมื่อกลับมาแล้วก็เกิดความคิดขึ้นว่าหากจะจัดประชุมคนควาขึ้นในเมืองไทยให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาบ้างแล้ว ก็ควรจัดในเรื่องการศึกษาประชาบาล ทั้งนี้ก็เพราะเรื่องการศึกษาประชาบาลเป็นเรื่องใหญ่และสำคัญเกี่ยวกับประชาชนทั่วประเทศ รัฐบาลต้องลงทุนควยงบประมาณก้อนใหญ่ แต่สภาพการศึกษาประชาบาลก็คงอยู่ในระดับต่ำ เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ยังมีไม่พอจะดำเนินงานให้ถูกต้องตามหลักวิชา...

ด้วยเหตุดังกล่าว กระทรวงศึกษาธิการจึงได้จัดให้มีการประชุมแบบสัมมนาเกี่ยวกับการศึกษาประชาบาลขึ้น ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะไต่ถามถึงปัญหาและอุปสรรคอื่น ๆ ในการดำเนินงานการศึกษาประชาบาลในแต่ละท้องถิ่นว่ามีอะไรบ้าง และจะแก้ไขเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับการศึกษาประชาบาลในโอกาสต่อไป การประชุมสัมมนาเกี่ยวเรื่องนี้จัดขึ้นโดยการให้เจ้าหน้าที่ในส่วนภูมิภาคในแต่ละจังหวัด รวบรวมปัญหาขออุปสรรคตลอดจนแนวความคิดในการจัดการศึกษาประชาบาลเสนอต่อที่ประชุม ผู้เข้าร่วมประชุมครั้งน้ประกอบควย เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการ

¹ กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา รายงานการประชุมคนควาอบรมเรื่องการศึกษาประชาบาล พ.ศ. 2494 เล่ม 2 หน้า 639

จัดการศึกษาประชาบาล ผู้เชี่ยวชาญและผู้เคยศึกษาวិชาการชั้นสูง รวมทั้งสิ้น 84 คน

ในการประชุมคนควาอบรมครั้งนี้ ได้จัดแบ่งสมาชิกที่เข้าประชุมออกเป็นหมวด ๆ ให้แต่ละหมวดศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องที่ใครรับมอบหมาย ซึ่งมีทั้งหมดด้วยกัน 5 หมวด คือ

หมวดที่ 1 ทำการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องการค้าเนิงานการศึกษาประชาบาลตามกฎหมายและระเบียบต่าง ๆ

หมวดที่ 2 ทำการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องอาคารก่อสร้างและการรักษาอาคารสถานที่ของโรงเรียนประชาบาล

หมวดที่ 3 ทำการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องการจัดหา ฝึกอบรมและส่งเสริมควบคุมครูประชาบาล

หมวดที่ 4 ทำการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องหลักสูตร แบบเรียน วิธีสอน เครื่องประกอบการสอนและอุปกรณ์การสอนในโรงเรียนประชาบาล

หมวดที่ 5 ทำการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องการอบรมนักเรียนในโรงเรียนประชาบาล¹ เมื่อแต่ละหมวดได้ทำการศึกษาค้นคว้าและปรึกษาหารือหาแนวทางหรือวิธีการแก้ไขปัญหาดัง ๆ ที่จะเกิดขึ้นเกี่ยวกับงานที่แต่ละหมวดได้รับมอบหมายแล้ว ก็ทำรายงานเสนอต่อที่ประชุมใหญ่ เพื่อที่จะได้ทราบถึงปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานการศึกษาประชาบาลโดยทั่วกัน เช่น หมวดที่ 3 ที่ได้รับมอบหมายให้ทำการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่อง การจัดหา ฝึกอบรมและควบคุมส่งเสริมครูประชาบาล เมื่อได้ศึกษาค้นคว้าในเรื่องดังกล่าวแล้ว ก็ได้บันทึกความเห็นเกี่ยวกับการจัดหาและวิธีการแก้ไขปัญหานั้นเรื่องดังกล่าวต่อที่ประชุมใหญ่ ว่า

- 1) ควรปรับปรุงและส่งเสริมโรงเรียนฝึกหัดครูทุกประเภททั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ
- 2) ควรปรับปรุงระเบียบการคัดเลือกครูประชาบาล
- 3) ควรกำหนดวิธีการช่วยเหลือครูประชาบาลในโรงเรียนที่ห่างไกลจากที่ตั้งจังหวัดและอำเภอ โดยเฉพาะครูในท้องถิ่นกันดาร
- 4) ควรให้เด็กในท้องถิ่นกันดารที่จบชั้นประถมปีที่ 4 มาเรียนต่อในชั้นมัธยมและฝึกหัดครู

¹ กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา รายงานการประชุมคนควาอบรมเรื่องการศึกษาประชาบาล พ.ศ. 2494 เล่ม 1. หน้า (2)

เพื่อที่จะได้กลับไปเป็นครูในท้องถิ่น...¹

เมื่อเสร็จสิ้นการประชุมคนควาอบรมเรื่องการศึกษาประชาบาลทั้งหมดแล้ว ที่ประชุมใหญ่ก็ได้รวบรวมผลการประชุมทั้งหมดแล้วทำรายงานเสนอกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อที่จะได้นำไปพิจารณาหาแนวทางปรับปรุงแก้ไขโรงเรียนประชาบาลให้มีคุณภาพดีขึ้น รายงานการประชุมครั้งนั้นมีความยาวทั้งหมดประมาณ 1,500 หน้า (กรมสามัญศึกษาได้จัดพิมพ์เผยแพร่ในปี พ.ศ. 2498 แบ่งเป็น 2 เล่ม ทั้งหมด 879 หน้า-ยูเอชเอ็น) ซึ่งแต่ละหมวดก็ได้เสนอปัญหา อุปสรรค ตลอดจนวิธีการดำเนินการแก้ไขพร้อมกับแนวทางแก้ปัญหาที่ได้เสนอแนะมาพร้อมกันด้วย แต่เนื่องจากรายงานการประชุมและขอเสนอแนะของแต่ละหมวดมีความยาวมาก ที่ประชุมใหญ่จึงได้ยกเอาเฉพาะเรื่องสำคัญเร่งด่วนเสนอให้กระทรวงศึกษาธิการนำไปพิจารณาก่อนเรื่องอื่น ๆ ซึ่งมีด้วยกันทั้งหมด 18 ประการดังนี้

- 1) เรื่องการตราพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายครู
- 2) เรื่องการตั้งองค์การส่งเสริมสวัสดิภาพของครู
- 3) เรื่องโครงการหาเงินสร้างอาคารเรียนและเครื่องอุปโภคสำหรับโรงเรียนประชาบาล
- 4) เรื่องการเปลี่ยนวิธีการสอบไล่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และ 2
- 5) เรื่องการจัดทำแบบเรียนและคู่มือครู
- 6) เรื่องการอบรมครู
- 7) เรื่องการสอบเขาว
- 8) เรื่องการเพิ่มจำนวนครูประชาบาลให้เพียงพอแก่ความจำเป็น
- 9) เรื่องการจัดสร้างโรงเรียน มานั่งและกระดานคำให้แก่โรงเรียนประชาบาล
- 10) เรื่องการปรับปรุงโรงเรียนฝึกหัดครู
- 11) เรื่องการสร้างโรงเรียนฝึกหัดครูประถมและจัดชั้นฝึกหัดครูประถมเพิ่มขึ้นในส่วนภูมิภาค
- 12) เรื่องการเปิดชั้นฝึกหัดครูมูลประเภทเดินเรียนขึ้นในโรงเรียนประจำจังหวัดหรือโรงเรียนสตรีประจำจังหวัด

¹ กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา รายงานการประชุมคนควาอบรมเรื่องการศึกษาประชาบาล พ.ศ. 2494 เล่ม 1 หน้า 166

- 13) เรื่องการปรับปรุงพระราชบัญญัติประถมศึกษา โดยมีหลักการสำคัญเพื่อกำหนด การศึกษาภาคบังคับให้สูงขึ้นและให้เด็กมีเวลาอยู่ในโรงเรียนมากขึ้น
- 14) เรื่องโครงการซ่อมแซมและสร้างอาคารเรียนเพิ่มเติม
- 15) เรื่องการสร้างบ้านพักครู
- 16) เรื่องการส่งเคราะห์นักเรียนประชาบาลที่ยากจน
- 17) เรื่องการส่งนักเรียนไทยพุทธ ไปศึกษาภาษาบาลีในต่างประเทศ เพื่อกลับมา ปฏิบัติงานเกี่ยวกับการศึกษาในจังหวัดภาคใต้
- 18) เรื่องการส่งเสริมอนามัยโรงเรียน...¹

การจัดให้มีการประชุมคนควาอบรม เรื่องการศึกษาประชาบาลขึ้นในครั้งนั้น นับว่าเป็นก้าว ใหม่ที่สำคัญก้าวหนึ่งของการศึกษาประชาบาลและการศึกษาภาคบังคับ เพราะโรงเรียนประชาบาล เป็นกำลังอันสำคัญองงานการศึกษาภาคบังคับ แม้การจัดการศึกษาในโรงเรียนประชาบาลจะมีมา แล้วเป็นเวลานาน รัฐบาลและกระทรวงศึกษาธิการก็ทราบว่า การจัดการศึกษาประชาบาลมี ปัญหาและอุปสรรคอยู่มาก คุณภาพของการศึกษาประชาบาลก็ยังไม่ดีเท่าที่ควร แต่ก็ไม่ได้มีการ ศึกษาคนควาถึงปัญหาและอุปสรรคที่มีอยู่เพื่อหาทางปรับปรุงแก้ไข คุณภาพของการศึกษาประชาบาล ครั้งนี้จึงนับเป็นครั้งแรกที่ได้มีการศึกษาค้นคว้ากันอย่างจริงจังว่า ปัญหาและอุปสรรคในการ จัดการศึกษาประชาบาลนั้นมีอะไรบ้าง และควรหาวิธีแก้ไขปัญหาดัง ๆ ดังกล่าวอย่างไร การ ประชุมคนควาอบรมครั้งนี้จึง เป็นผลดีต่อการจัดการศึกษาประชาบาลเป็นอย่างมาก ดังจะได้อกล่าว ในตอนต่อไป

2.2.2 การประชุมอบรมเรื่องปรับปรุงส่งเสริมโรงเรียนประชาบาล จาก การที่กระทรวงศึกษาธิการได้จัดให้มีการประชุมคนควาอบรม เรื่องการศึกษาประชาบาลขึ้นและมีความ เห็นว่า เป็นประโยชน์แก่การจัดการศึกษาประชาบาลเป็นอย่างยิ่ง ประกอบกับการที่ได้มีการจัด โครงการทดลองปรับปรุงส่งเสริมการศึกษานานาชาติและ เชียงเทรา จึงเป็นผลให้กระทรวงศึกษา- ธิการ เกิดความพยายามที่จะปรับปรุงส่งเสริมคุณภาพของการศึกษาในโรงเรียนประชาบาลให้ดีขึ้น

¹ กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา รายงานการประชุมคนควาอบรม เรื่องการ ศึกษาประชาบาล พ.ศ. 2494 เล่ม 2 หน้า 866

กระทรวงศึกษาธิการจึงได้มอบหมายให้กรมสามัญศึกษา ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบกับงานการศึกษา
 ประชาบาลและการศึกษาภาคบังคับ จัดให้มีการประชุมอบรมเกี่ยวกับการปรับปรุงส่งเสริม
 โรงเรียนประชาบาลขึ้นอีก 3 ครั้งในเวลาต่อเนื่องกันคือ

2.2.2.1 การประชุมอบรมเกี่ยวกับการปรับปรุงโรงเรียนประชาบาล

การประชุมอบรมครั้งนี้ กรมสามัญศึกษาได้จัดขึ้นที่ โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ถนนประสานมิตร*
 ใช้เวลาทั้งสิ้น 15 วัน (29 เมษายน 2494-13 พฤษภาคม 2494) ในการประชุมอบรมครั้งนี้
 กรมสามัญศึกษาได้กำหนดให้จังหวัดทุกจังหวัดคัดเลือกข้าราชการอำเภอจังหวัดละ 1 คน ครู
 โรงเรียนประชาบาลจังหวัดละ 1 คน เข้าร่วมประชุม ดังนั้นจึงมีผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมด 142 คน
 โดยมีหลักการที่สำคัญว่า ผู้ที่เข้าร่วมประชุมอบรมในครั้งนี้จะต้องนำวิธีการและแนวความคิดที่
 ได้รับความอบรมไปปรับปรุงโรงเรียนของตนให้ดีขึ้น เพื่อให้เป็นโรงเรียนตัวอย่างในจังหวัด
 ของตนได้¹

การประชุมคนควาและอบรมในครั้งนี้เป็นการพิจารณาถึงสภาพการและความเป็นจริงใน
 โรงเรียนประชาบาลโดยทั่ว ๆ ไป แล้วรวบรวมวิธีการที่ควรจะไปปรับปรุงแก้ไขโรงเรียน
 ประชาบาลใหม่คุณภาพดีขึ้น โดยการแบ่งหน้าที่ในการศึกษาค้นคว้าออกเป็น 6 หมวด คือ หมวด
 การจัดการโรงเรียนและอบรมเด็ก หมวดวิชาภาษาไทย หมวดวิชาศิลปะและสุขศึกษา หมวดวิชาสอน
 วิชาต่าง ๆ หมวดการสอนชั้นเด็กเล็ก และหมวดการทำและการใช้อุปกรณ์การสอน²

เมื่อแต่ละหมวดได้ทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาและอุปสรรคในการจัดการศึกษาในโรงเรียน
 ประชาบาลและวิธีดำเนินการแก้ไขปัญหานั้น ตลอดจนข้อเสนอแนะที่จำเป็นในหมวดของตน
 เรียบร้อยแล้ว ก็เสนอรายงานต่อที่ประชุมใหม่ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมประชุมอบรมทั้งหมดได้ทราบ
 ควดย ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะให้ผู้เข้าร่วมประชุมทุกคนได้นำไปเป็นหลักในการปฏิบัติ ในการปรับปรุง
 คุณภาพของโรงเรียนประชาบาลในจังหวัดของตนในโอกาสต่อไปได้³

* มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ในปัจจุบัน

¹ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ รายงานการศึกษา พ.ศ. 2485-2497 และ
 สถิติการศึกษา 12 ปี หน้า 35

² กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา การปรับปรุงส่งเสริมโรงเรียนประชาบาล หน้า (2)

³ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ ล.ค. หน้า 36

2.2.2.2 การประชุมเกี่ยวกับการปรับปรุงส่งเสริมโรงเรียนประชา-

บาลที่จังหวัดยะลา การประชุมครั้งนี้ใช้เวลาทั้งหมด 13 วัน (18-30 สิงหาคม 2495) เป็นการประชุมอบรมเกี่ยวกับการปรับปรุงการศึกษาประชาบาลและการศึกษาผู้ใหญ่ใน 4 จังหวัดภาคใต้ คือ สตูล ยะลา ปัตตานี และนราธิวาส ทั้งนี้เนื่องจากมาจากท้องที่ใน 4 จังหวัดดังกล่าวมีปัญหาแตกต่างไปจากจังหวัดอื่น ผู้เข้าร่วมประชุมอบรมในครั้งนี้นับประกอบด้วย ศึกษาธิการจังหวัดใน 4 จังหวัดภาคใต้ ศึกษาธิการอำเภอในท้องที่ 4 จังหวัด 25 คน ครูใหญ่โรงเรียนประชาบาลในท้องที่ 4 จังหวัดดังกล่าวอำเภอละ 3 คนเป็นจำนวน 75 คน รวมเป็นผู้เข้าร่วมประชุมอบรมครั้งนี้ทั้งหมด 104 คน การจัดการประชุมนี้แบ่งออกเป็นหมวด ๆ ให้แต่ละหมวดศึกษาค้นคว้าปัญหาและอุปสรรคที่มีอยู่ พร้อมด้วยข้อเสนอแนะรายงานข้อสรุปใหญ่ เช่นเกี่ยวกับการประชุมอบรมครั้งแรก ที่โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ถนนประสานมิตร จังหวัดพระนคร

2.2.2.3 การประชุมอบรมเกี่ยวกับการปรับปรุงโรงเรียนประชาบาล

ที่โรงเรียนฝึกหัดครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา (27 เมษายน 2496-9 พฤษภาคม 2496) การประชุมครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้เข้าใจวิธีการปรับปรุงส่งเสริมโรงเรียนประชาบาลในท้องถิ่นให้ดีขึ้น และเป็นการส่งเสริมให้มีการจัดตั้งโรงเรียนตัวอย่างขึ้นในอำเภอหรือจังหวัดต่าง ๆ ให้ครบทุกอำเภอทั่วพระราชอาณาจักร ผู้เข้าร่วมประชุมครั้งนี้ประกอบด้วย ศึกษาธิการจังหวัดทุกจังหวัด รวม 71 คน ศึกษาธิการอำเภอจังหวัดละ 1 คน รวม 71 คน ครูใหญ่โรงเรียนประชาบาลจังหวัดละ 1 คน รวม 71 คน รวมเป็นผู้เข้าร่วมประชุมอบรมทั้งสิ้น 213 คน

การประชุมครั้งนี้มุ่งในทางปฏิบัติเป็นสำคัญ จึงได้จัดแบ่งสมาชิกที่เข้าร่วมประชุมออกเป็น 6 หมวด เพื่อศึกษาค้นคว้าวิธีการที่เหมาะสมที่จะนำไปใช้ในการปรับปรุงแก้ไขให้การศึกษาในระดับประถมศึกษามีคุณภาพดีขึ้น ทั้งนี้ได้จัดโครงการทดลองขึ้นที่จังหวัดพระนครและธนบุรี และกระทรวงศึกษาธิการยังมีนโยบายที่จะขยายโครงการทดลองปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาขึ้นในจังหวัดต่าง ๆ ในส่วนภูมิภาคขึ้นอีกด้วย เป็นต้นว่า จังหวัดชลบุรี ปราจีนบุรี วิชา ขณะที่ยังไม่ได้ขยาย

¹ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ รายงานการศึกษา พ.ศ. 2485-2497 และสถิติการศึกษา 12 ปี หน้า 36

² ก. หน้า 37

โครงการทดลองออกไป¹ กระทรวงศึกษาธิการก็ได้ให้งบประมาณแก่จังหวัดหรืออำเภอ สำหรับไปจัดการอบรมหรือปรับปรุงโรงเรียนประชาบาลขึ้นในท้องที่ต่าง ๆ พร้อมกับจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลตัวอย่างขึ้นในท้องที่หรืออำเภอหรือจังหวัดนั้น ๆ โครงการปรับปรุงโรงเรียนประชาบาลในระบายนั้น มุ่งในเรื่องวิธีการจัดโรงเรียน วิธีสอน การทำและการใช้อุปกรณ์การสอน การพลศึกษาเป็นต้น

การประชุมครั้งนี้เกี่ยวกับการปรับปรุงส่งเสริมโรงเรียนประชาบาล ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นนับว่าเป็นผลต่อการจัดการศึกษาในโรงเรียนประชาบาลหรือการศึกษาภาคบังคับมาก เพราะเมื่อเสร็จสิ้นจากการอบรมแล้ว ก็ได้มีการจัดตั้งโครงการปรับปรุงการศึกษาขึ้นอีกหลายโครงการ ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค โดยเฉพาะโครงการปรับปรุงการศึกษาที่ได้จัดตั้งขึ้นนี้ส่วนใหญ่ก็เน้นหนักในเรื่องโรงเรียนประชาบาล ดังที่จะได้กล่าวอีกต่อไป

2.3 โครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาที่สำคัญที่มีผลต่อการจัดการศึกษาภาคบังคับ ในช่วงระยะเวลาจากปี พ.ศ. 2494-2503 ที่เรียกว่าช่วงแห่งการปฏิรูปการศึกษาประชาบาลนี้ได้มีโครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาเกิดขึ้นหลายโครงการ ซึ่งแต่ละโครงการก็เป็นผลดีต่องานการศึกษาภาคบังคับทั้งสิ้น เพราะโครงการปรับปรุงการศึกษาเหล่านั้นจะเน้นหนักในเรื่องการศึกษาในระดับประถมศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโรงเรียนประชาบาล ซึ่งพอจะกล่าวได้ดังนี้

2.3.1 โครงการทดลองปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาจังหวัดละ เชียงตรา หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศไทยได้สมัครเข้าเป็นรัฐสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ (UNO) ต่อมาก็ได้สมัครเข้าเป็นรัฐสมาชิกขององค์การศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ด้วย องค์การศึกษานี้ นับว่าเป็นองค์การหนึ่งขององค์การสหประชาชาติ เมื่อรัฐบาลไทยได้สมัครเข้าเป็นรัฐสมาชิกขององค์การศึกษานี้แล้ว องค์การศึกษาก็ได้ส่งผู้เชี่ยวชาญมาสำรวจภาวะการศึกษาในประเทศไทย ตามคำเชิญของรัฐบาลไทยเมื่อปี พ.ศ. 2491-2492 จากผลของการสำรวจคราวนั้น กระทรวงศึกษาธิการและองค์การศึกษานี้ ได้มีความเห็นพ้องต้องกันว่า

¹ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ รายงานการศึกษา พ.ศ. 2485-2497 และสถิติการศึกษา 12 ปี หน้า 37

สาเหตุสำคัญที่ทำให้คุณภาพของการศึกษาของไทยไม่ดีเท่าที่ควรนั้น ก็เนื่องมาจากหลักสูตร แบบเรียน อุปกรณ์การศึกษา วิธีสอนและการจัดโรงเรียนยังล้าหลังอยู่มาก นักเรียนที่เรียนสำเร็จแล้วไม่สนใจที่จะหาความรู้ด้วยตนเองต่อไปหรือที่จะศึกษาต่อ ไม่มีพื้นฐานความรู้และความชำนาญที่จะออกไปประกอบอาชีพในภูมิลำเนาเดิมของตนได้ ควรที่จะดำเนินการปรับปรุงการเรียนการสอน การจัดโรงเรียนประเภทและระดับต่าง ๆ ให้ทันสมัย ให้โรงเรียนรับฝึกชอบในการร่วมมือดำเนินการยกระดับมาตรฐานความเป็นอยู่ของประชาชนในท้องถิ่นให้ดีขึ้น¹ ด้วยเหตุดังกล่าวกระทรวงศึกษาธิการ โดยความร่วมมือขององค์การศึกษาระหว่างประเทศและวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) และองค์การบริหารวิเทศกิจของประเทศสหรัฐอเมริกา (USOM) จึงได้จัดตั้งโครงการทดลองปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาจังหวัดฉะเชิงเทราขึ้นในปีการศึกษา 2494 โดยจัดการทดลองเป็นสองระยะ ใช้เวลาระยะเวลา 5 ปี ระยะแรกจาก พ.ศ. 2494-2498 ระยะที่สอง จาก พ.ศ. 2499-2503 ในระยะที่สองนี้มีโครงการที่จะขยายและเผยแพร่ผลการทดลองออกไปทั่วพระราชอาณาจักรด้วย²

โครงการทดลองปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาจังหวัดฉะเชิงเทรานี้ นับเป็นโครงการใหญ่และเป็นโครงการที่มีอิทธิพลต่อการปรับปรุงการศึกษาประชาชาติเป็นอย่างมาก เป็นโครงการทดลองปรับปรุงการศึกษาทุกระดับโดยเฉพาะในระดับประถมศึกษา และได้มีการทดลองปรับปรุงโรงเรียนในทุก ๆ ด้าน เช่น การสร้างอาคารเรียน วิธีสอน อุปกรณ์การสอน การจัดโรงเรียนและอื่น ๆ³

เหตุสำคัญที่กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดเอาจังหวัดฉะเชิงเทราเป็นสถานที่ทดลองตามโครงการนี้ ก็เพราะมีความเห็นว่าจังหวัดฉะเชิงเทรา มีลักษณะพื้นที่ที่จะเป็นแบบอย่างแก่จังหวัดอื่น ๆ ทั่วประเทศได้ มีโรงเรียนครบทุกประเภท มีประชากรอ่านออกเขียนได้มาก มีครูที่มีวุฒิทางครูมากพอ พลเมืองมีอาชีพและรายได้เหมาะสม การคมนาคมสะดวก⁴

¹ กระทรวงศึกษาธิการ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507 พิมพ์ในวันครบรอบเจ็ดสิบสองปีของกระทรวง 1 เมษายน 2507 หน้า 551-552

² กระทรวงศึกษาธิการ งานพัฒนาการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ กองเผยแพร่การศึกษา สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ พิมพ์เผยแพร่ 2503 หน้า 1

³ กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา สัมฤทธิ์ผลการศึกษาภาคบังคับ หน้า 45

⁴ กระทรวงศึกษาธิการ น.ก.

จุดมุ่งหมายที่สำคัญที่สุดของการจัดโครงการทดลองปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาจังหวัด
ฉะเชิงเทรานั้น¹ คือ เป็นการทดลองเพื่อหาวิธีที่ดีที่สุดและถูกต้องที่สุดในการปรับปรุงโรงเรียนทุ
กระดับ เมื่อบังเกิดผลประการใดแล้วก็จะได้นำวิธีการเหล่านั้นไปเผยแพร่ในส่วนอื่น ๆ ของประเทศ

ในการดำเนินงานตามโครงการระยะ 5 ปีแรก เป็นการดำเนินงานในรูปกรมการผสม
รัฐบาลไทยกับต่างประเทศ โดยที่องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ
(UNESCO) ได้ส่งเจ้าหน้าที่มาให้ความร่วมมือในการทดลองปรับปรุง นอกจากนี้องค์การบริหาร
วิเทศกิจแห่งประเทศไทย (USOM) ก็ได้ส่งผู้เชี่ยวชาญมาช่วยเหลือวางแผนทดลองการ
ปรับปรุงการศึกษาและดำเนินการปรับปรุงตลอดเวลา ส่วนในระยะ 5 ปีหลังนั้น กระทรวงศึกษา-
ธิการมีเป้าหมายที่จะดำเนินการเอง โดยไม่ต้องอาศัยความช่วยเหลือจากต่างประเทศหรือผู้เชียว-
ชาญจากต่างประเทศแต่ประการใด อย่างไรก็ตามเมื่อถึงการทดลองระยะที่สอง การเปลี่ยนแปลง
ทางเศรษฐกิจ สังคมและกิจการระหว่างประเทศ ก็ทำให้เกิดความจำเป็นต้องมีการร่วมมือและ
ช่วยเหลือกันอีกต่อไป²

โครงการทดลองปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาที่จังหวัดฉะเชิงเทรานั้น มุ่งที่จะปรับปรุง
โรงเรียนทุกระดับ ตั้งแต่ชั้นอนุบาล ประถมศึกษา มัธยมศึกษา การฝึกหัดครูและการศึกษา
ผู้ใหญ่³ โดยมีแผนการดำเนินงานตามโครงการที่โรงเรียนได้กำหนดขึ้นตามแนวทางของคณะ-
กรรมการได้วางแผนงานไว้ โดยมีหลักการที่จะดำเนินการทดลองปรับปรุงการศึกษาหลายประ-
การ เป็นต้นว่า

- 1) การพัฒนาหลักสูตรและวิธีสอน
- 2) ส่งเสริมการใช้อุปกรณ์การสอนให้โดยลดตามวัตถุประสงค์
- 3) ส่งเสริมการปรับปรุง การจัดและการตกแต่งอาคารสถานที่
- 4) ส่งเสริมการอ่านอย่างกว้างขวาง โดยการจัดให้มีการบริการห้องสมุดประชาชน
- 5) ส่งเสริมการช่วยเหลือ แนะนำครูให้เข้าใจวิธีสอนที่ถูกต้อง โดยการนิเทศการศึกษา

¹ กระทรวงศึกษาธิการ งานพัฒนาการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ กองแผนแผนการศึกษา
สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ พิมพ์เผยแพร่ 2503 หน้า 1

² ก. หน้า 1-2

³ กระทรวงศึกษาธิการ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507 พิมพ์ในวันครบรอบ

และอบรมครูประจำการ

6) ส่งเสริมการผลิตและการใช้อุปกรณ์ทางโสตทัศนศึกษาให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ฯลฯ¹

โครงการทดลองปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาจังหวัดฉะเชิงเทรา นับได้ว่าเป็นก้าวใหม่ที่สำคัญก้าวหนึ่งในวงการศึกษาระดับชาติ เพราะเป็นครั้งแรกที่ผู้รับผิดชอบในการจัดการศึกษาได้เห็นความสำคัญและคำนึงถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ที่จะส่งผลส่งเสริมคุณภาพของการศึกษาให้ดีขึ้น เป็นต้นว่า หลักสูตร แบบเรียน อุปกรณ์การเรียนการสอน อาคารสถานที่ ฯลฯ และสิ่งเหล่านี้จะเป็นผลเอื้อต่อการดำเนินงานการศึกษาเป็นอย่างดี ซึ่งก่อนหน้านี้ไม่เคยมีการคำนึงถึงมากนัก มีแต่ให้ความสำคัญเฉพาะครูกับนักเรียนเท่านั้น ส่วนองค์ประกอบอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้วนั้นนับว่าเป็นเพียงองค์ประกอบที่มีความสำคัญและจำเป็นรองลงไป

ผลจากการดำเนินงานตามโครงการทดลองปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาจังหวัดฉะเชิงเทรานั้นนับได้ว่าเป็นก้าวที่สำคัญมากที่ทำให้มีการค้นคว้าในการปรับปรุงคุณภาพการเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษาย่างจริงจัง แม้ว่าแนวความคิดและวิธีการจะเป็นไปตามความเห็นของชาวต่างประเทศและยังไม่สอดคล้องเหมาะสมเท่ากับธรรมชาติของครูและนักเรียนไทยมากนักก็ตามแต่การเปลี่ยนแปลงครั้งนั้นก็จัดว่าเป็นก้าวที่สำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโอกาสต่อมาอีกมาก และเป็นผลทำให้เกิดการเคลื่อนไหวในวงการศึกษทั้งในจังหวัดฉะเชิงเทราและจังหวัดอื่น ๆ เป็นอันมาก

อย่างไรก็ตามแม้ว่าโครงการนี้จะไม่เป็นการทดลองเกี่ยวกับการประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาระดับมัธยมเป็นการเฉพาะก็ตาม แต่นับได้ว่าเป็นผลดีต่องานการศึกษาภาคบังคับด้วย เพราะโครงการทดลองนี้ก็นำหนักในเรื่องการประถมศึกษาซึ่งได้กล่าวไว้แล้ว

2.3.2 โครงการปรับปรุงส่งเสริมโรงเรียนประชาบาลในจังหวัดพระนครและธนบุรี โครงการนี้จัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2495 หรือหลังจากที่ได้จัดตั้งโครงการทดลองปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาที่จังหวัดฉะเชิงเทราแล้วเป็นเวลาหนึ่งปี ทั้งนี้เนื่องมาจาก นายอภัย จันทวิมล อธิบดีกรมประชาศึกษาในขณะนั้น ได้พิจารณาเห็นว่า หากจะมีการดำเนินการจัดตั้งโครงการทดลองปรับปรุงโรงเรียนประชาบาลขึ้นในจังหวัดพระนครและธนบุรีอีกแห่งหนึ่ง ก็จะเป็นผลดีต่อ

¹ กระทรวงศึกษาธิการ งานพัฒนาการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ กองเผยแพร่การศึกษา สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ พิมพ์เผยแพร่ 2503 หน้า 3

วงการศึกษาระดับชาติหลายประการ กล่าวก็จะทำให้เกิดการแข่งขันระหว่างโครงการทั้งสอง และอีกประการหนึ่งจังหวัดพระนครและธนบุรี ก็เป็นศูนย์กลางของประเทศสะดวกแก่การบริหาร และจะเป็นการสะดวกแก่เจ้าหน้าที่หรือครูใหญ่ในส่วนภูมิภาคที่จะดูงานการปรับปรุงการศึกษา

ด้วยเหตุดังกล่าวกระทรวงศึกษาธิการจึงได้อนุมัติให้จัดตั้งโครงการขึ้น โดยมีนายอภัย จันทวิมล เป็นประธานกรรมการ

การจัดตั้งโครงการปรับปรุงส่งเสริมโรงเรียนประชาบาลในจังหวัดพระนครและธนบุรีขึ้น นั้นความมุ่งหมายที่สำคัญ 3 ประการคือ

- 1) ปรับปรุงอาคารสถานที่และบริเวณโรงเรียน
- 2) ปรับปรุงวิธีสอน การทำและการใช้อุปกรณ์การสอน
- 3) ปรับปรุงการสอนสู่ชีวิตศึกษาและผลศึกษา

ส่วนโรงเรียนที่ได้รับการคัดเลือกให้อยู่ในโครงการนี้มี 4 ประเภท คือ

- 1) โรงเรียนที่มีอาคารเรียนเสื่อมโทรม
- 2) โรงเรียนที่มีจำนวนนักเรียนมาก
- 3) โรงเรียนที่มีจำนวนนักเรียนน้อย
- 4) โรงเรียนที่มีสภาพปานกลาง

การคัดเลือกโรงเรียนหลาย ๆ ประเภทเข้าร่วมในโครงการนี้ ก็เพื่อเป็นไปตามความต้องการที่จะปรับปรุงโรงเรียนหลาย ๆ ประเภทและสามารถที่จะนำหลักการหรือผลที่ได้รับไปปรับปรุงใช้ในท้องถิ่น ๆ ได้ อย่างไม่จำกัด การดำเนินการตามโครงการนี้ครั้งแรกก็มีโรงเรียนที่ได้รับการคัดเลือกให้อยู่ในโครงการเพียง 8 โรงเรียนเท่านั้น ในจำนวนโรงเรียน 8 โรงเรียนนี้เป็นโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในจังหวัดพระนคร 5 โรงเรียนอีก 3 โรงเรียนอยู่ในจังหวัดธนบุรี แต่โครงการนี้ขยายออกไปทุก ๆ ปี จนถึงปี พ.ศ. 2502 มีจำนวนโรงเรียนที่อยู่ในโครงการทั้งหมด 28 โรงเรียน

¹ กรมสามัญศึกษา การปฏิรูปการศึกษาประชาบาล กรมสามัญศึกษา พิมพ์เผยแพร่
เนื่องในอายุครบ 5 รอบของนายอภัย จันทวิมล 16 กุมภาพันธ์ 2511 หน้า 21-22

² " หน้า 22

³ " หน้า 22-23

⁴ " หน้า 25

ผลจากการดำเนินงานตามโครงการนี้ ปรากฏว่า ทำให้เกิดการตื่นตัวและเปลี่ยนแปลงทัศน
 ของครู อาจารย์ได้มากแม้พฤติกรรมการสอนจะมีได้เปลี่ยนไปมากเท่าที่ควรก็ตาม โรงเรียนที่
 ได้รับการปรับปรุงตามโครงการปรับปรุงโรงเรียนประชาบาลในจังหวัดพระนครและธนบุรีนี้ ได้มี
 ส่วนสำคัญในการ เป็นตัวอย่างในการปฏิรูปการศึกษาประชาบาลและ ยกกระตือรือร้นการศึกษาพร้อม
 ทั้งยกฐานะครูโรงเรียนประชาบาลให้สูงขึ้นด้วย

2.3.3 โครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาในส่วนภูมิภาค (5 โครงการ)

เมื่อกระทรวงศึกษาธิการได้ร่วมมือกับองค์การศึกษาวិทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ
 (UNESCO) ดำเนินการทดลองปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาที่จังหวัดฉะเชิงเทรา และกระทรวง
 ศึกษาธิการได้ดำเนินการปรับปรุงส่งเสริมโรงเรียนประชาบาลในจังหวัดพระนครและธนบุรีแล้ว
 ปรากฏว่าได้ผลเป็นที่น่าพอใจ² กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ดำเนินการขยายโครงการปรับปรุง
 ส่งเสริมการศึกษาในส่วนภูมิภาคอีกหลายโครงการ โดยมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญว่า จะขยายและปรับ
 ปรุงการศึกษาในส่วนภูมิภาคให้เจริญเท่าเทียมกับส่วนกลางและเพื่อเป็นประโยชน์ในการปรับปรุง
 การศึกษาของจังหวัดอื่น ๆ ด้วย³

ดังนั้น ในระหว่างปี พ.ศ. 2497-2498 กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ดำเนินการจัดตั้ง
 โครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาขึ้นในจังหวัดต่าง ๆ ในส่วนภูมิภาค โดยมอบหมายให้อธิบดี-
 กรมต่าง ๆ ในกระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้รับผิดชอบโครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาเหล่านี้
 โครงการปรับปรุงการศึกษาในส่วนภูมิภาคที่ได้จัดตั้งขึ้นในระยะเวลาดังกล่าว มีดังนี้

1) โครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาจังหวัดชลบุรี จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 30 มกราคม
 2497 อยู่ในความรับผิดชอบของกรมวิสามัญศึกษา โดยมีอธิบดีกรมวิสามัญศึกษาเป็นผู้อำนวยการ

¹ กรมสามัญศึกษา การปฏิรูปการศึกษาประชาบาล กรมสามัญศึกษาพิมพ์เผยแพร่เนื่องใน
 อายุครบ 5 รอบของนายพลโท จันทวิมล 16 กุมภาพันธ์ 2511 หน้า 30

² กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ รายงานการศึกษา พ.ศ. 2485-2497 และสถิติ
 การศึกษา 12 ปี หน้า 28

³ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2500
 สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ประเภท ป.ศ. 1 โครงการและแผนการ เลขที่ 13 เรื่อง
โครงการปรับปรุงการศึกษา 5 โครงการ

2) โครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาจังหวัดปราจีนบุรี จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 31 พฤษภาคม 2498 อยู่ในความรับผิดชอบของอธิบดีกรมวิสามัญศึกษา โดยมีอธิบดีกรมวิสามัญศึกษา เป็นผู้อำนวยการโครงการ

3) โครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาจังหวัดราชบุรี จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2498 อยู่ในความรับผิดชอบของกรมอาชีวศึกษา โดยมีอธิบดีกรมอาชีวศึกษาเป็นผู้อำนวยการโครงการ

4) โครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาจังหวัดเพชรบุรี จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2498 อยู่ในความรับผิดชอบของกรมอาชีวศึกษา โดยมีอธิบดีกรมอาชีวศึกษาเป็นผู้อำนวยการโครงการ

5) โครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาในสี่จังหวัดภาคใต้ ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2498 อยู่ในความรับผิดชอบของกรมวิชาการ โดยมีอธิบดีกรมวิชาการเป็นผู้อำนวยการโครงการ¹

โครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาทั้ง 5 โครงการนี้ กำหนดระยะเวลาในการดำเนินงานออกเป็น 2 ระยะ ใช้เวลาระยะเวลา 3 ปี การปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาตามโครงการเหล่านี้ กล่าวโดยทั่ว ๆ ไปแล้วก็ตามวิธิการที่ได้จัดทำมาแล้วในโครงการทดลองปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาที่จังหวัดฉะเชิงเทราและโครงการปรับปรุงส่งเสริมโรงเรียนประชาบาลที่จังหวัดพระนครและธนบุรี เช่น การพัฒนาหลักสูตร แผนการเรียน วิธีสอน การทำและการใช้อุปกรณ์การสอน การจัดโรงเรียนตามแนวการศึกษาแผนใหม่ตลอดจนการจัดโรงเรียนหลาย ๆ โรงเข้าเป็นกลุ่มโรงเรียน² โดยเฉพาะแนวการจัดโรงเรียนให้เป็นกลุ่มโรงเรียนนั้นนับว่าเป็นแนวความคิดใหม่ที่ได้จัดทดลองขึ้นตามโครงการและคงเป็นผลต่อการปรับปรุงการศึกษา ดังจะเห็นได้ว่าการจัดโรงเรียนหลาย ๆ โรงเข้าเป็นกลุ่มโรงเรียนนั้นได้มีการดำเนินการต่อมาจนถึงปัจจุบัน

การปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาตามโครงการต่าง ๆ นั้นนับว่าเป็นผลต่อการศึกษาภาคบังคับอยู่มาก เพราะเป็นการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาในโรงเรียนทุกประเภทและทุกระดับชั้นและในทุก ๆ ด้าน ซึ่งก็หมายความว่าการศึกษาในระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับก็ได้รับการปรับปรุงส่งเสริมให้ดีขึ้นด้วย

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2500
สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ประเภท ป.ค.1 โครงการและแผนการ เลขที่ 13 เรือง

โครงการปรับปรุงการศึกษา 5 โครงการ

2.4 การเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา จาก พ.ศ.2494-2503

การจัดการศึกษาภาคบังคับจาก พ.ศ.2494-2503 หรือที่เป็นช่วงความพยายามของรัฐบาลที่จะปฏิรูปการศึกษาประชาบาลนี้ ไม่ค่อยมีปัญหาและอุปสรรคในการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนในโรงเรียนประถมศึกษามากนัก เพราะไม่ปรากฏว่ามีรายงานเกี่ยวกับการที่เด็กหลีกเลียงฝ่าฝืนหรือผู้ปกครองให้เด็กอยู่รับใช้งานที่บ้าน หรือผู้ปกครองไม่เอาใจใส่ในการศึกษาของเด็กเป็นผลให้เด็กขาดเรียนบ่อย ๆ เหล่านี้เป็นต้น นอกจากนี้ปัญหาที่เกี่ยวกับเด็กในเกณฑ์บังคับให้เข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา แต่ได้รับการยกเว้นไม่ให้เข้าเรียนเพราะบ้านอยู่ห่างจากโรงเรียนเกิน 2,000 เมตรเท่านั้น ดังที่จะได้กล่าวในปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณ

ตาราง 46 จำนวนเด็กในเกณฑ์บังคับที่สำรวจได้และที่เข้าเรียนแล้วจาก พ.ศ.2494-2503

พ.ศ.	จำนวนเด็กที่สำรวจได้	จำนวนเด็กที่เข้าเรียนแล้ว	จำนวนเด็กที่ยังไม่ได้เข้าเรียน	เข้าเรียนแล้ว คิดเป็นร้อยละ
2494	2,661,747	2,567,114	94,633	96.45
2495	*	*	*	*
2496	*	*	*	*
2497	2,637,121	2,545,408	91,713	96.52
2498	2,799,846	2,678,159	121,678	95.65
2499	3,239,177	3,036,719	202,458	93.75
2500	3,142,492	3,051,411	91,081	97.10
2501	3,349,484	3,091,728	257,756	92.30
2502	3,333,839	3,199,328	134,511	95.97
2503	3,287,300	3,179,046	108,334	96.70

* หมายเหตุ รวบรวมจาก กระทรวงศึกษาธิการ รายงานการศึกษาและสถิติการศึกษาจาก

พ.ศ.2494-2503

จากตาราง 46 จะเห็นได้ว่า จากปี พ.ศ.2494-2503 คงไม่มีปัญหาเกี่ยวกับการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนมากนักและรัฐบาลก็คงเอาใจใส่ในการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนมากขึ้น เพราะจากปี พ.ศ.2494-2503 นี้ไม่มีปีใดเลยที่รัฐบาลเกณฑ์เด็กเข้าเรียนได้ต่ำกว่าร้อยละ 92.30 บางปีก็ไต่สูงที่สุดถึงร้อยละ 97.10

อย่างไรก็ตามจะเป็นเพราะเหตุผลประการใดก็ไม่อาจจะทราบได้ ในปี พ.ศ.2495 และ 2496 กระทรวงศึกษาธิการและกรมสามัญศึกษาที่มณฑลที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาได้ทำการสำรวจจำนวนเด็กที่มีอายุอยู่ในเกณฑ์บังคับที่จะต้องเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาว่ามีเด็กที่มีอายุอยู่ในเกณฑ์บังคับเท่าใดและเข้าเรียนแล้วเป็นจำนวนเท่าใด ความจริงการสำรวจเด็กเข้าเรียนคงมีอยู่ทุกโรงเรียนในทุกอำเภอหรือทุกจังหวัดแต่กรมสามัญศึกษาก็ได้รวบรวมจำนวนเด็กดังกล่าวไว้เลย นับว่าเป็นผลเสียต่อการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับงานการศึกษาภาคบังคับมากที่สุดทีเดียว เพราะตั้งแต่รัฐบาลเริ่มประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเป็นต้นมาทางราชการจะรวบรวมจำนวนเด็กที่สำรวจได้ทั้งหมดและจำนวนเด็กที่เข้าเรียนแล้วไว้ในรายงานของทางราชการอยู่ทุก ๆ ปีมา

2.5 การลดอายุการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา จาก พ.ศ.2494-2503 ภาระอันสำคัญประการหนึ่งของรัฐบาลในการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับภายหลังจากที่รัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาได้ครบทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักรในปี พ.ศ. 2478 แล้ว ก็คือการลดอายุการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนให้ได้เป็นย่างเข้าปีที่ 8 ทุกตำบลตามที่ได้อำหนดไว้ในมาตรา 6 วรรค 2 แห่งพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478 ซึ่งรัฐบาลได้เริ่มดำเนินงานมาตั้งแต่ พ.ศ.2479 แต่ยังไม่บรรลุผลสำเร็จ ทั้งนี้เนื่องมาจากปัญหาและอุปสรรคหลายประการ ดังที่ได้อธิบายแล้วในบทที่ 2 และ 3

ภายหลังสงครามแล้วกระทรวงศึกษาธิการได้ร่วมมือกับองค์การต่างประเทศปรับปรุงการศึกษาเพื่อเพิ่มคุณภาพยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับ ในการปรับปรุงการศึกษาในช่วงเวลานั้น กระทรวงศึกษาธิการได้เห็นความจำเป็นที่จะต้องเกณฑ์เด็กเข้าเรียนให้ได้เป็นย่างเข้าปีที่ 8 ทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักรด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหม่อมหลวงปิ่น มาลากุลปลัดกระทรวงศึกษาธิการในช่วงเวลานั้น ได้เห็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะลดอายุการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนให้ได้เป็นย่างเข้าปีที่ 8 ทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักร

และมีนโยบายที่จะลดอายุการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนให้ได้เป็นย่างเข้าปีที่ 8 ทุกตำบลในปี พ.ศ. 2493 เป็นอย่างช้า ดังที่โลกลาวในที่ประชุมข้าราชการกระทรวงศึกษาธิการเกี่ยวกับการจัดการศึกษาใน ปี พ.ศ. 2492 ดังมีข้อความบางตอนว่า

ในขณะนั้นมีการผ่อนผัน การเกณฑ์บังคับให้เข้าศึกษาเฉพาะบางท้องที่เป็น 8 ปีบ้าง 9 ปีบ้าง ไม่เฉพาะแต่ในท้องที่ทางไกลความเจริญ จำนวนท้องที่ผ่อนผันดังกล่าวมีเหลืออยู่น้อยแห่งรวมทั้งบางอำเภอในจังหวัดพระนครด้วย ทั้งนี้เป็นเพราะขาดการเร่งรัดกวัดขันเท่าที่ควร ควรส่งเสริมการผ่อนผันอย่างนี้ได้ขาดตั้งแต่ พ.ศ. 2493 เป็นต้นไป โดยบอกให้จังหวัดเจ้าของท้องที่ทราบล่วงหน้า เพื่อเตรียมการตามความจำเป็น...

แต่ในทางปฏิบัติแล้วในปี พ.ศ. 2493 กระทรวงศึกษาธิการก็ไม่สามารถที่จะลดอายุการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนให้เป็นย่างเข้าปีที่ 8 ทุกตำบลได้ หรือแม้แต่ในปี พ.ศ. 2494 ก็ยังมีบางท้องที่เกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนเมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 9 อยู่ ดังจะเห็นได้จากตาราง 46

ตาราง 47 จำนวนตำบลที่เกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนจำแนกเป็นรายอายุ จาก พ.ศ. 2492-2494

พ.ศ.	จำนวนตำบลทั้งหมด	จำนวนตำบลที่เกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนเมื่ออายุย่างเข้า		
		ปีที่ 8	ปีที่ 9	ปีที่ 10
2492	4,565	4,378	179	8
2493	4,614	4,490	124	-
2494	4,628	4,556	62	

ที่มา กระทรวงศึกษาธิการ รายงานของกรมสามัญศึกษา พุทธศักราช 2494 หน้า 90

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2492 ส่วนกลาง (ส่วนกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 4 ตอนที่ 14 เรื่องรายงานการประชุมพิเศษเกี่ยวกับการจัดการศึกษา พ.ศ. 2492 12 สิงหาคม 2492

จากตาราง 47 จะเห็นได้ว่า ในปี พ.ศ.2493 ไม่มีตำบลใดที่เกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนเมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 10 เลย แต่เอกสารที่เป็นหลักฐานเกี่ยวกับเรื่องนัยังชัดแย้งกันอยู่มาก เช่น หม่อมหลวงมานิจ ชุมสาย ไคกสวาวัวว่าในปี พ.ศ.2493 มีตำบลที่เกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนเมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 10 อยู่ 8 ตำบล¹ และในประกาศกระทรวงศึกษาธิการเกี่ยวกับการกำหนดอายุเด็กที่จะให้เขาเรียนในท้องที่ต่าง ๆ ในปีการศึกษา 2493 นั้นปรากฏว่ามีการกำหนดท้องที่ที่จะให้เกณฑ์เด็กเข้าเรียนเมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 10 อยู่ในท้องที่อำเภอทองผาภูมิและกิ่งอำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี² จึงเป็นเหตุเชื่อได้ว่าในปี พ.ศ.2493 นี้ยังมีตำบลที่เกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนเมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 10 อยู่ แต่ไม่ทราบว่ามีจำนวนกี่ตำบล เพราะในประกาศของกระทรวงศึกษาธิการก็เพียงแต่บอกว่าเป็นท้องที่สองอำเภอดังกล่าวแล้วเท่านั้น

ส่วนในปีการศึกษา 2494 นั้น ไม่มีท้องที่ที่เกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนเมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 10 เลย มีเฉพาะท้องที่ที่เกณฑ์เด็กเข้าเรียนเมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 9 ในท้องที่ 3 จังหวัด ซึ่งได้แก่ กิ่งอำเภอบางกอกใหญ่ กิ่งอำเภอคลองสานและท้องที่ 4 ตำบลของอำเภอบางขุนเทียน จังหวัดธนบุรี และ จังหวัดภูเก็ตได้แก่ ท้องที่ตำบลตลาดใหญ่และตลาดเหนือของอำเภอเมืองกับท้องที่ตำบลกลมดากิ่งอำเภอกระบุรี ส่วนจังหวัดสมุทรปราการนั้นเกณฑ์เด็กเข้าเรียนเมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 9 หมดทั้งจังหวัด³

ในปีการศึกษา 2495 อันป็นสุดท้ายที่มีการประกาศลดอายุการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนนั้น มีการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนเมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 9 ในท้องที่ 3 ตำบลของจังหวัดภูเก็ตเหมือนเช่นปีที่แล้ว ส่วนในจังหวัดสมุทรปราการมีการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนเมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 9 ในท้องที่อำเภอเมือง อำเภอบางพลี อำเภอพระประแดงและท้องที่ 7 ตำบลของอำเภอบางบัว⁴ จึงเป็น

¹ หม่อมหลวงมานิจ ชุมสาย ประวัติการศึกษาภาคบังคับในประเทศไทย หน้า 87

² "ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องกำหนดอายุเด็กที่จะให้เขาเรียนในท้องที่ต่าง ๆ" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 66 ตอนที่ 65 ลงวันที่ 29 พฤศจิกายน 2492 หน้า 5311-5317

³ "ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องกำหนดอายุเด็กที่จะให้เขาเรียนในท้องที่ต่าง ๆ" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 68 ตอนที่ 2 ลงวันที่ 2 มกราคม 2494 หน้า 17-18

⁴ "ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องกำหนดอายุเด็กที่จะให้เขาเรียนในท้องที่ต่าง ๆ" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 68 ตอนที่ 69 ลงวันที่ 30 พฤศจิกายน 2494 หน้า 5424-5425

อันว่าจังหวัดที่ลดอายุการเกณฑ์เด็กเข้าเรียน เป็นผลสำเร็จเป็นลำดับสุดท้ายคือจังหวัดภูเก็ตกับจังหวัดสมุทรปราการ

จากที่โลกกล่าวมาแล้วจะเห็นว่าในปี พ.ศ. 2496 เป็นปีแรกที่รัฐบาลสามารถเกณฑ์เด็กเข้าเรียนเมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 8 ได้ครบทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักร จึงเป็นอันว่า งานการศึกษาภาคบังคับที่รัฐบาลได้ประกาศพระราชบัญญัติประถมศึกษาเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2464 นั้น ต้องใช้เวลาในการดำเนินงานนานถึง 32 ปีจึงเป็นผลสำเร็จอย่างแท้จริง ดังนั้นจึงนับได้ว่า ปี พ.ศ. 2496 เป็นก้าวใหม่ที่สำคัญก้าวหนึ่งของการศึกษาภาคบังคับ ภาระอันสำคัญของรัฐบาลหลังจากนั้นก็จะเป็นความพยายามที่จะปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาภาคบังคับให้ดีขึ้นและขยายการศึกษาภาคบังคับให้สูงขึ้นอีกด้วย

แต่ปัญหาที่ว่ารัฐบาลสามารถเกณฑ์เด็กเข้าเรียนได้เป็นอายุย่างเข้าปีที่ 8 ทุกตำบลนั้น เป็นปีใดแน่นอนยังไม่เป็นที่เข้าใจถูกต้องนัก เพราะเอกสารของทางราชการเกี่ยวกับเรื่องนี้ยังขัดแย้งกันอยู่ เป็นต้นว่าในรายงานการศึกษา พ.ศ. 2485-2497 กล่าวไว้ว่า "เรื่องการกำหนดอายุเด็กเข้าเรียนซึ่งได้เคยผ่อนผันบางตำบลให้เกณฑ์อายุสูง เช่น ย่างเข้าปีที่ 9 หรือปีที่ 10 เป็นต้นให้เกณฑ์เมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 8 ทุกตำบลซึ่งสำเร็จได้ในปี พ.ศ. 2495"¹ แต่บางฉบับก็กล่าวไว้ว่า "ในปี พ.ศ. 2495 ไม่มีท้องที่ใดที่มีการผ่อนผันในเรื่องนี้อีก จึงถือได้ว่าเป็นปีการศึกษา 2495 เป็นปีแห่งความสำเร็จในการจัดการศึกษาภาคบังคับอย่างแท้จริง"² แต่หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ซึ่งดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวงศึกษาธิการอยู่ในช่วงเวลานี้กล่าวไว้ว่า "รัฐบาลสามารถทำได้เหมือนกันทั่วประเทศในปี พ.ศ. 2496"³ และบทความของกรมสามัญศึกษาก็กล่าวถึงเรื่องนี้ว่าเป็นปี พ.ศ. 2496 เช่นเดียวกัน⁴ จากเอกสารที่เป็นหลักฐานทั้งหมดครั้งที่โลกกล่าวมา จึงพอจะสรุปได้ว่า รัฐบาลสามารถเกณฑ์เด็กเข้าเรียนเมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 8 ครบทุกตำบลในปี พ.ศ. 2496

¹ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ รายงานการศึกษา พ.ศ. 2485-2497 และสถิติการศึกษา 12 ปี หน้า 26

² กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา สัมฤทธิ์ผลของการจัดการศึกษาภาคบังคับ หน้า 89

³ ม.ล.ปิ่น มาลากุล "สถิติในการศึกษา" วิทยาราย 12:1095-1100 ธันวาคม 2496

⁴ กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา บทความและบทสนทนาเกี่ยวกับงานของกรมสามัญศึกษา พิมพ์ในงานถวายเป็นพระราชทาน ณ วัดสมุทประทีปบุรี สระบุรี หน้า 2

3. สัมฤทธิ์ผลในการจัดการศึกษาภาคบังคับ จาก พ.ศ. 2494-2503

3.1 ผลในด้านการปริมาณ นับตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2494 เป็นต้นไป การจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับส่วนใหญ่แล้วจัดอยู่ในโรงเรียนประชาบาล รองลงมาคือโรงเรียนเทศบาลหรือโรงเรียนราษฎร์ แต่มีการจัดอยู่ในโรงเรียนรัฐบาลบางแห่งนั้น ก็เพื่อให้เด็กโรงเรียนฝึกหัดครูได้ใช้ในการฝึกสอนเท่านั้น¹ จึงจะเห็นได้จากจำนวนนักเรียนชั้นประถมที่ทางราชการได้ทำการสำรวจเมื่อวันที่ 31 ธันวาคม 2494 ปรากฏว่ามีนักเรียนชั้นประถมศึกษาในโรงเรียนรัฐบาลเพียง 562 คนแต่ในโรงเรียนประชาบาลมี 2,449,386 คน โรงเรียนเทศบาล 112,562 คนและในโรงเรียนราษฎร์มีเป็นจำนวน 169,898 คน² ที่นักเรียนชั้นประถมศึกษาในโรงเรียนรัฐบาลมีน้อยนั้นก็เพราะว่าโรงเรียนประชาบาลดำเนินการมานานพอควรและทำได้มั่นคงแล้ว โรงเรียนรัฐบาลจึงมุ่งที่จะจัดและปรับปรุงโรงเรียนในระดับอื่นมากกว่า

ความก้าวหน้าในด้านการปริมาณของงานการศึกษาภาคบังคับ จาก พ.ศ. 2494-2503 นั้นจะเห็นได้จากการเพิ่มขึ้นของจำนวนโรงเรียน ครูและนักเรียนที่เพิ่มขึ้นแทบทุกปี ดังจะเห็นได้ในตาราง 48 49 และ 50

จากตาราง 48 จะเห็นได้ว่า จำนวนโรงเรียนประชาบาลจะเพิ่มขึ้นทุก ๆ ปี ทั้งนี้ก็เนื่องมาจาก รัฐบาลได้เอาใจใส่ในการจัดการศึกษาประชาบาลดีขึ้น เพราะในช่วงระยะเวลาดังกล่าวมีโครงการทดลองปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาขึ้นมากมายทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคอันอาจเป็นผลให้กระทรวงศึกษาธิการได้เอาใจใส่ในการจัดตั้งโรงเรียนเพิ่มมากขึ้นก็เป็นได้ อย่างไรก็ตาม ในบางปีกระทรวงศึกษาธิการก็จำเป็นต้องยุบโรงเรียนประชาบาลในบางท้องที่ลงบ้าง เพราะไม่สามารถจัดหาคูครูไปทำการสอนได้หรือบางท้องที่จำนวนนักเรียนน้อยเกินไปจนไม่เหมาะที่จะดำเนินการต่อไป เช่น ใน ปี พ.ศ. 2495 นอกจากกรมสามัญศึกษาจะได้จัดตั้งโรงเรียนประชาบาลเพิ่มมากขึ้นแล้วก็ได้มีการยุบโรงเรียนประชาบาลเป็นจำนวน 13 โรงเรียน³ ส่วนจำนวนโรงเรียนเทศบาล

¹ กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา รายงานของกระทรวงศึกษา พุทธศักราช 2494 หน้า 89

² หน้า 3

³ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2495 ส่วนกลาง (ส่วนกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี) เล่มที่ 15 เลขที่ 87 เรื่องของผลปฏิบัติงานในรอบปี พ.ศ. 2495 สำเนาความมาก ที่ น. 44567/2495 ลงวันที่ 15 ธันวาคม 2495

ที่ลดลงบ้างนั้น ก็เพราะกระทรวงศึกษาธิการมีนโยบายที่จะโอนโรงเรียนเทศบาลมาเป็นโรงเรียน
 ประชาบาล

ตาราง 48 จำนวนโรงเรียนหัวพระราชอาณาจักรแยกตามประเภทโรงเรียนจาก พ.ศ.
 2494-2503

พ.ศ.	โรงเรียนประชาบาล	โรงเรียนเทศบาล	โรงเรียนราษฎร์	หมายเหตุ
2494	18,168	413	1,279	
2495	18,393	406	1,577	ในช่วงระยะเวลา-
2496	18,580	406	1,655	ด้านโรงเรียนรัฐ-
2497	18,911	415	1,830	บาลเปิดสอนชั้นประ-
2498	19,352	415	1,884	ถมศึกษาเพียงเล็ก
2499	19,828	334	2,053	น้อยแยกจำนวนไม่
2500	19,909	290	2,205	ได้
2501	21,494	*	2,387	
2502	22,483	*	2,395	
2503	22,781	*	2,587	

*รวมอยู่กับโรงเรียนประชาบาล

ที่มา รวบรวมจาก กระทรวงศึกษาธิการ รายงานการศึกษาและสถิติการศึกษา พ.ศ.

2494-2503

ตาราง 49 จำนวนครูหัวพระราชทานแจกตามประเภทโรงเรียน จาก พ.ศ. 2494-

2503

พ.ศ.	โรงเรียนประชาบาล	โรงเรียนเทศบาล	โรงเรียนราษฎร์	หมายเหตุ
2494	69,817	3,464	10,378	
2495	72,014	3,523	11,435	
2496	73,794	3,523	12,435	
2497	71,928	3,743	13,885	
2498	74,904	3,763	14,873	
2499	76,353	2,569	16,310	
2500	78,860	2,385	17,726	
2501	81,638	2,812	21,092	
2502	88,531		24,612	
2503	89,535		27,094	

ที่มา รวบรวมจาก กระทรวงศึกษาธิการ รายงานการศึกษาและสถิติการศึกษา พ.ศ.

2494-2503

จากตาราง 49 จะเห็นได้ว่า จำนวนครูในโรงเรียนประชาบาลจะเพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอทุก ๆ ปี แสดงว่ารัฐบาลได้เอาใจใส่ในการบรรจุครูในโรงเรียนประชาบาลเป็นอย่างดี และในช่วงเวลานี้ ครูในโรงเรียนประชาบาลได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นข้าราชการแล้ว ปัญหาเกี่ยวกับการลาออกของครูในโรงเรียนประชาบาลเพื่อไปประกอบอาชีพอื่นยังคงไม่มากนักเหมือนแต่ก่อน เพราะไม่มีหลักฐานหรือเอกสารที่กล่าวถึงปัญหาเรื่องนี้ไว้เลย

ตาราง 50 จำนวนนักเรียนชั้นประถมศึกษาในโรงเรียนทุกประเภท จาก พ.ศ.2494-2503

พ.ศ.	อนุบาลหรือ รัฐบาล	ประชาบาล ¹ และเทศบาล	ราษฎร์	อื่น ๆ	รวม
2494	963	2,590,125	168,870	—	2,759,958
2495	1,094	2,600,699	180,465	—	2,793,258
2496	1,384	2,831,343	192,672	—	3,025,399
2497	1,859	2,728,268	207,617	—	2,937,744
2498	2,903	2,729,040	220,341	434	2,952,718
2499	2,541	2,817,724	235,770	1,477	3,057,515
2500	3,157	2,899,942	241,000	44,364	3,188,463
2501	4,136	3,078,758	279,697	6,512	3,369,103
2502	4,260	3,126,505	304,446	2,621	3,437,832
2503	4,880	3,239,862	322,017	2,836	3,569,595

ที่มา รวบรวมจาก กระทรวงศึกษาธิการ รายงานการศึกษาและสถิติการศึกษา พ.ศ. 2494-2503

จากตาราง 50 จะเห็นได้ว่า จำนวนนักเรียนในชั้นประถมศึกษาได้เพิ่มขึ้นทุกปี เช่นในปี พ.ศ. 2495 จำนวนนักเรียนเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากถึง 232,141 คนทั้งนี้เพราะกระทรวงศึกษาธิการได้เข้มงวดกวดขันในการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนในชั้นประถมศึกษามากขึ้น แต่ที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้จำนวนนักเรียนในชั้นประถมศึกษาได้เพิ่มมากขึ้นเป็นพิเศษในปี พ.ศ. 2496 นี้ก็เพราะในปี พ.ศ. 2495 ยังมีบางตำบลที่เกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนเมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 9 อยู่

¹ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ รายงานการศึกษา พ.ศ. 2485-2497 และสถิติการศึกษา 12 ปี หน้า 32

แต่ในปี พ.ศ. 2496 กระทรวงศึกษาธิการได้เกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนเมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 8 ทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักรจึงเป็นผลให้จำนวนนักเรียนชั้นประถมศึกษาในปีการศึกษา 2496 เพิ่มมากขึ้นเป็นพิเศษและด้วยเหตุผลเดียวกันนี้เองจำนวนนักเรียนในชั้นประถมศึกษาในปีการศึกษา 2497 จึงลดลงด้วย (ดูตาราง 50 ประกอบ)

อย่างไรก็ตามแม้ว่ากระทรวงศึกษาธิการจะได้เอาใจใส่ในการจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลเพิ่มมากขึ้น เพิ่มจำนวนครูให้มากขึ้น และเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนได้มากขึ้นก็ตาม แต่ปรากฏว่ามีท้องที่บางตำบลที่ไม่มีโรงเรียนประชาบาลตั้งอยู่เลยก็ยังมีอยู่ เป็นต้นว่า ในปี พ.ศ. 2498 มีตำบลที่ยังไม่ได้จัดตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้นเลยทั่วพระราชอาณาจักร 40 ตำบลในท้องที่ 14 จังหวัด เช่นพระนคร ยะลา ปัตตานี ระนอง แม่ฮ่องสอน ตาก เชียงใหม่ ฯลฯ แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตว่า ในจังหวัดพระนครก็ยังมีท้องที่ที่ไม่มีโรงเรียนประชาบาลตั้งอยู่เลยเป็นจำนวน 12 ตำบล² แต่ก็เป็นเพราะจังหวัดพระนครมีโรงเรียนประเภทอื่น เช่น โรงเรียนราษฎร์และโรงเรียนเทศบาลมากอยู่แล้วก็เป็นได้ ส่วนในท้องที่จังหวัดอื่น ๆ จำนวนตำบลที่ยังไม่มีโรงเรียนประชาบาลเลยอาจเป็นความจริงได้ เพราะเมื่อทางราชการแยกท้องที่ตำบลใหม่อาจ

จะจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลไม่ทันก็เป็นได้ นอกจากนี้แล้วในปี พ.ศ. 2498 ยังมีท้องที่ที่เด็กได้รับการยกเว้นในการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนเนื่องจากอยู่ห่างจากโรงเรียนประชาบาลเกิน 2,000 เมตรอยู่เป็นจำนวน 3,010 แห่ง³ ซึ่งในกรณีนี้จะมีอยู่ในทุกจังหวัดทั่วพระราชอาณาจักร ท้องที่ที่ยังไม่มีโรงเรียนประชาบาลตั้งอยู่เลย 3,010 แห่งนี้มีอยู่มากที่สุดในจังหวัดอุบลราชธานี คือ 156 แห่ง รองลงมาได้แก่อุดรธานี 136 แห่ง นครราชสีมา 116 แห่งและจังหวัดที่มีท้องที่ดังกล่าว น้อยที่สุดคือ ชนบุรีซึ่งมีเพียง 5 แห่ง⁴

¹ "คำตอบคำถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เรื่องการประถมศึกษา" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 72 ตอนที่ 33 ลงวันที่ 3 พฤษภาคม 2498 หน้า 1031-1036

²

³

³ "คำตอบคำถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เรื่องท้องที่เด็กอยู่ไกลโรงเรียนเกิน 2,000 เมตร" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 72 ตอนที่ 53 ลงวันที่ 19 กรกฎาคม 2498 หน้า 1731-1736

⁴

⁴

ปัญหาเกี่ยวกับการจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลให้เพียงพอเพื่อไม่ให้มีห้องที่อยู่ออกห่างไกลโรงเรียนประชาบาลเกิน 2,000 เมตร¹ แม้ว่ากระทรวงศึกษาธิการจะพยายามแก้ไขอย่างเต็มที่แต่ก็ไม่อาจเป็นผลสำเร็จได้ เพราะต้องเพิ่มงบประมาณในการจัดสร้างอาคารเรียน จัดหาอุปกรณ์และจัดหาครูเพิ่มขึ้นอีกเป็นจำนวนมากซึ่งกระทรวงศึกษาธิการไม่สามารถที่จะหางบประมาณมาให้เพียงพอได้ แม้แต่ในปี พ.ศ. 2502 ปัญหาเช่นนี้ก็ยังมีอยู่มาก เพราะยังมีห้องที่อยู่ออกห่างไกลได้จัดตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้นเลยเป็นจำนวนมากถึง 2,083 แห่ง² ทั้งนี้นอกจากปัญหาเกี่ยวกับการขาดแคลนงบประมาณดังกล่าวแล้ว ก็ยังมีปัญหาเกี่ยวกับการตั้งหลักแหล่งของราษฎรด้วย เพราะประเทศไทยเป็นประเทศกสิกรรมประชาชนอยู่กันกระจุกกระจายเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ และห่างไกลกัน การจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลให้เพียงพอจึงเป็นสิ่งทำได้ยาก³

เนื่องจากมีปัญหามากหลายประการดังกล่าว กระทรวงศึกษาธิการและกรมสามัญศึกษาจึงมีนโยบายที่จะให้พระภิกษุที่อยู่ในวัดในท้องที่ที่อยู่ห่างไกลจากโรงเรียนประชาบาลเกิน 2,000 เมตรช่วยจัดสอนนักเรียนในท้องที่ดังกล่าวเพียงอ่านออกเขียนได้ แม้ว่ากระทรวงศึกษาธิการและกรมสามัญศึกษาจะมีนโยบายเกี่ยวกับเรื่องนี้มาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2496 แต่ก็ได้มีผลในทางปฏิบัติแต่ประการใดไม่ ทั้งนี้ ถ้ากระทรวงศึกษาธิการสามารถจัดตั้งโรงเรียนขึ้นในท้องที่ที่ห่างไกลได้ทั่วถึงแล้วจำนวนโรงเรียนและจำนวนนักเรียนคงเพิ่มขึ้นอีกมาก

ส่วนเป้าหมายทางด้านการปริมาณที่สำคัญประการหนึ่งที่รัฐบาลมิได้นำมาเป็นนโยบายในการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับ⁴ คือ เป้าหมายที่จะให้ได้ปริมาณตามที่กำหนดไว้ในบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญภายในเวลา 5 ปีนั้น ก็ปรากฏผลว่า ในปี พ.ศ. 2501 มีจังหวัดที่มีผู้มีสิทธิในการ

¹ "คำตอบคำถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เรื่องการขยายโรงเรียนประชาบาลตามนโยบายรัฐบาล" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 72 ตอนที่ 75 ลงวันที่ 20 กันยายน 2498 หน้า 2297-2300

² กระทรวงศึกษาธิการ รายงานการที่กษาปีการศึกษา 2502 หน้า 22

³ ก.

⁴ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2496 ส่วนกลาง (กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 2 เลขที่ 1 เรื่องประชุมกรรมการประสานงานระหว่างวัดกับโรงเรียน 9 กุมภาพันธ์ 2496

ออกเสียงเลือกตั้งจวนชั้นประถมศึกษาเกินครึ่งของผู้มีสิทธิเลือกตั้งทั้งหมดอยู่เพียง 5 จังหวัดคือ พระนคร ชนบุรี กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ดและอุบลราชธานี เท่านั้น ซึ่งรัฐบาลก็ได้จัดให้สมาชิกประเภท 2 จับฉลากออกจากตำแหน่งจำนวน 26 คนเท่ากับจำนวนผู้แทนราษฎร 5 จังหวัดดังกล่าว และได้จัดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในท้องที่จังหวัดดังกล่าวแล้ว เมื่อวันที่ 31 มีนาคม 2501² แต่กรณีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ทำการปฏิวัติเมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2501 และได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่เป้าหมายดังกล่าวก็เป็นอันยกเลิกไป อย่างไรก็ตามเป้าหมายที่จะให้พลเมืองผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งจวนชั้นประถมศึกษาเกินครึ่งตามบทบัญญัติรัฐธรรมนูญฉบับใหม่มีรัฐบาลชุดใดใช้ก็เป็นนโยบายในการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับ

3.2 ผลในทางคุณภาพ นโยบายที่สำคัญประการหนึ่งของการจัดการศึกษาภาคบังคับในช่วงเวลานี้คือ การปรับปรุงการศึกษาให้ดีขึ้นทั้งในทางปริมาณและคุณภาพ การจัดการศึกษาภาคบังคับในช่วงแห่งการปฏิรูปการศึกษาประชาบาลนี้ นับว่ากระทรวงศึกษาธิการได้พยายามที่จะเร่งรัดคุณภาพของการศึกษาภาคบังคับให้ดีขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการเพิ่มหน่วยงานในการบริหาร การปรับปรุงหลักสูตรและแบบเรียน การปรับปรุงการเรียนการสอน ระเบียบการวัดผล การเพิ่มงบประมาณ การรวมกันของคณะกรรมการระหว่างประเทศในการปรับปรุงการศึกษา ฯลฯ

การเพิ่มหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาภาคบังคับที่สำคัญก็คือ การยกกองโรงเรียนประชาบาลขึ้นเป็นกรมประชาศึกษา เมื่อวันที่ 14 กันยายน 2494 ทั้งนี้เพราะงานการศึกษาภาคบังคับได้มีการเปลี่ยนแปลงและขยายกว้างขวางออกไปมาก และเพื่อจะได้ปรับปรุงคุณภาพของโรงเรียนประถมศึกษาได้อย่างเต็มที่ การยกฐานะกองโรงเรียนประชาบาลขึ้นเป็นกรมประ-

¹ "ประกาศคณะรัฐมนตรี เรื่อง จำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้งซึ่งได้รับการศึกษาอบรมจนจบชั้นประถมศึกษาตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 75 ตอนที่ 1 ลงวันที่ 1 มกราคม 2501 ฉบับพิเศษ หน้า 1-2

² ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์ รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (2475-2517) หน้า 912

³ กระทรวงศึกษาธิการ รายงานของกรมสามัญศึกษา พุทธศักราช 2494 หน้า 89

⁴ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2494 ส่วนกลาง (ส่วนกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 7 เล่มที่ 127 เรื่อง การปรับปรุงโรงเรียนประเภทต่าง ๆ 20 มกราคม 2494

ชาติศึกษาดังเป็นผลให้การประถมศึกษาซึ่งถือว่าเป็นรากฐานที่สำคัญของชาติดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่
 กวดยเหตุทั้งกล่าวรัฐบาลจึงได้จัดตั้งกรมประชาศึกษาขึ้น แต่เพื่อให้เป็นการสอดคล้องกับ
 แผนการศึกษาชาติ กระทรวงศึกษาธิการจึงได้เปลี่ยนชื่อกรมประชาศึกษาเป็นกรมสามัญศึกษาส่วน
 กรมสามัญศึกษาเดิมก็เปลี่ยนเป็นกรมวิสามัญศึกษา²

ในด้านการปรับปรุงการเรียนการสอน ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้วประเทศไทย
 ได้ติดต่อกับต่างประเทศมากขึ้น ได้ร่วมมือกับองค์การระหว่างประเทศในการปรับปรุงการศึกษา
 หลายประการ จึงทำให้มีการแปลงการเรียนการสอนตามวิธีสอนแบบใหม่ ที่เรียกว่า "การสอน
 แบบมาตรฐาน" เพื่อเป็นการหาวิธีการให้เด็กสามารถอ่านหนังสือได้เร็วกว่าเดิม ซึ่งได้จัดทำ
 กันอย่างจริงจังในปี พ.ศ. 2494 การสอนแบบดังกล่าวนี้ กล่าวโดยย่อ ก็คือ แทนที่จะให้เด็กจำ
 พยัญชนะและสระเป็นตัว ๆ ได้ครบเสียก่อนแล้วจึงผสมตัวอ่านเป็นคำตามวิธีเดิมซึ่งทำให้เด็กเกิด
 ความเบื่อหน่ายเสียก่อนที่จะอ่านหนังสือออก มาเป็นวิธีที่อ่านเป็นคำ ๆ โดยพิจารณาเลือกคำ
 ง่าย ๆ ที่มีสระ วรรณยุกต์ ผสมกันไม่มากนักและเด็กได้ใ้ช้อยู่เสมอ³

ส่วนการปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาในคานอื่น ๆ นั้น กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษา
 ธิการก็ได้จัดให้มีการประชุมแบบสัมมนาขึ้นหลายครั้งตั้งแต่กล่าวมาแล้ว หวังนักเพื่อหาแนวทาง
 ในการปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาประชาบาลให้ดีขึ้น นอกจากนั้นการจัดตั้งโครงการทดลอง
 ปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาขึ้นเป็นจำนวนมากก็มิใช่ประสงค์ในทำนองเดียวกัน โดยเฉพาะ
 โครงการทดลองปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาที่ได้จัดทำขึ้นนั้นก็เน้นหนักในการปรับปรุงการฝึกหัดครู
 และการศึกษาในระดับประถมศึกษาเป็นสำคัญ⁴

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2494
 ส่วนกลาง (ส่วนกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 3 เลขที่ 22 เรื่องยกฐานะกองโรงเรียนประชา-
 บาลขึ้นเป็นกรม

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2495
 ส่วนกลาง (สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 12 เลขที่ 18 เรื่องการจัดงานครบรอบ
 60 ปีของกระทรวงศึกษาธิการ 1 เมษายน 2495

³ กระทรวงศึกษาธิการ รายงานของกรมสามัญศึกษา พุทธศักราช 2494 หน้า 107

⁴ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ รายงานการศึกษา พ.ศ. 2485-2497 และ
 สถิติการศึกษา 12 ปี หน้า 91

ชาติศึกษาคงเป็นผลให้การประถมศึกษาซึ่งถือว่าเป็นรากฐานที่สำคัญของชาติดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่¹
 ควบคู่กันกับกล่าวรัฐบาลจึงได้จัดตั้งกรมประชาศึกษาขึ้น แต่เพื่อให้เป็นการสอดคล้องกับ
 แผนการศึกษาชาติ กระทรวงศึกษาธิการจึงได้เปลี่ยนชื่อกรมประชาศึกษาเป็นกรมสามัญศึกษาส่วน
 กรมสามัญศึกษาเดิมก็เปลี่ยนเป็นกรมวิสามัญศึกษา²

ในด้านการปรับปรุงการเรียนการสอน ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้วประเทศไทย
 ได้ติดต่อกับต่างประเทศมากขึ้น ได้ร่วมมือกับองค์การระหว่างประเทศในการปรับปรุงการศึกษา
 หลายประการ จึงทำให้มีการแปลงการเรียนการสอนตามวิธีสอนแบบใหม่ ที่เรียกว่า "การสอน
 แบบมาตรฐาน" เพื่อเป็นการหาวิธีการให้เด็กสามารถอ่านหนังสือได้เร็วกว่าเดิม ซึ่งได้จัดทำ
 กันอย่างจริงจังจึงในปี พ.ศ. 2494 การสอนแบบคิงกลาวัน กล่าวโดยย่อ ก็คือ แทนที่จะให้เด็กจำ
 พยัญชนะและสระเป็นตัว ๆ ได้ครบเสียก่อนแล้วจึงผสมตัวอ่านเป็นคำตามวิธีเดิมซึ่งทำให้เด็กเกิด
 ความเบื่อหน่ายเสียก่อนที่จะอ่านหนังสือออก มาเป็นวิธีหัดอ่านเป็นคำ ๆ โดยพิจารณาเลือกคำ
 ง่าย ๆ ที่มีสระ วรรณยุกต์ ผสมกันไม่มากนักและเด็กได้ใ้ช้อยู่เสมอ³

ส่วนการปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาในด้านอื่น ๆ นั้น กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษา
 ธิการก็ได้จัดให้มีการประชุมแบบสัมมนาขึ้นหลายครั้งตั้งแต่ที่กล่าวมาแล้ว หวังนักเพื่อหาแนวทาง
 ในการปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาประชาบาลให้ดีขึ้น นอกจากนั้นการจัดตั้งโครงการทดลอง
 ปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาขึ้นเป็นจำนวนมากนั้นก็เข้าประสงค์ในทำนองเดียวกัน โดยเฉพาะ
 โครงการทดลองปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาที่ได้จัดทำขึ้นนั้นก็เน้นหนักในการปรับปรุงการฝึกหัดครู
 และการศึกษาในระดับประถมศึกษาเป็นสำคัญ⁴

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2494
 ส่วนกลาง (ส่วนกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 3 เลขที่ 22 เรื่องยกฐานะกองโรงเรียนประชา-
บาลขึ้นเป็นกรม

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2495
 ส่วนกลาง (สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 12 เลขที่ 18 เรื่องการจัดงานครบรอบ
60 ปีของกระทรวงศึกษาธิการ 1 เมษายน 2495

³ กระทรวงศึกษาธิการ รายงานของกรมสามัญศึกษา พุทธศักราช 2494 หน้า 107

⁴ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ รายงานการศึกษา พ.ศ. 2485-2497 และ
สถิติการศึกษา 12 ปี หน้า 91

ความพยายามที่จะปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาที่เห็นได้ชัดเจนนอกประการหนึ่ง ก็คือการเปลี่ยนแปลงระเบียบการวัดผลในโรงเรียนประถมศึกษา ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องสำคัญเรื่องคน เรื่องหนึ่ง ที่กระทรวงศึกษาธิการได้รับข้อเสนอจากการประชุมคนควาอบรมเรื่องการศึกษาประชาบาลที่โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ถนนประสานมิตร ในเดือนมกราคม-กุมภาพันธ์ 2494 เพราะระเบียบการวัดผลที่ใช้อยู่ในเวลานั้น คือ ระเบียบการวัดผล พ.ศ. 2480 ที่เรียกว่า "ประมวลศึกษาพิเศษ ภาค 2 ระเบียบการสอบความรู้นักเรียนตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2480" ซึ่งมีหลักการสำคัญว่า ใ้ใหม่การสอบไล่ประจำปีปีละครั้ง นักเรียนต้องมีเวลาเรียนไม่ต่ำกว่าร้อยละ 60 จึงจะมีสิทธิเข้าสอบไล่ และต้องสอบไล่คะแนนร้อยละ 50 ขึ้นไปจึงนับว่าสอบไล่ได้ แต่การใช้ระเบียบการวัดผลนี้ ตามข้อเท็จจริงปรากฏว่า มีเด็กนักเรียนในโรงเรียนประชาบาลและเทศบาลเป็นจำนวนมาก ที่ต้องเรียนอยู่ในชั้นประถมปีที่ 1 เป็นเวลาหลายปี ซึ่งถ้าการสอนของครูได้ผลก็พอควรแล้ว เด็กเหล่านั้นก็จะอ่านออกเขียนได้และมีพื้นความรู้พอที่จะเลื่อนขึ้นไปเรียนชั้นประถมปีที่ 2 ได้² แต่เมื่อสภาพความเป็นจริงปรากฏว่านักเรียนสอบเลื่อนชั้นหลายปีไม่ได้เป็นจำนวนมากเช่นนี้ กระทรวงศึกษาธิการจึงได้พิจารณาว่า คงเนื่องมาจากเหตุหลายประการ เป็นต้นว่า เด็กโง่เขลา ขาดเรียนมากเกินไป ครูสอนไม่ทั่วถึง ครูไม่มีความสามารถหรือไม่เอาใจใส่ในการเรียนการสอน หรืออาจเป็นเพราะการสอบไล่ชั้นประถมปีที่ 1 เคร่งครัดเกินไปก็ได้³

กระทรวงศึกษาธิการจึงเห็นว่า การที่เด็กนักเรียนชั้นประถมปีที่ 1 ต้องเรียนซ้ำชั้นอยู่หลายปีเช่นนี้ ย่อมเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เด็กไม่ใคร่เรียนวิชาที่เหมาะสมตามควรแก่ศักยภาพ รู้สึกเบื่อหน่ายต่อการเรียนและต้องออกจากโรงเรียนก่อนที่จะจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เพราะอายุพ้นเกณฑ์บังคับ⁴ คุ้มเหตุดังกล่าว กระทรวงศึกษาธิการจึงได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการสอบไล่ปลายปีของชั้นประถมปีที่ 1 ในโรงเรียนประชาบาลและเทศบาลขึ้นใหม่ และให้เริ่มใช้ตั้งแต่ปีการศึกษา-

¹ กระทรวงธรรมการ ประมวลศึกษาพิเศษ ภาค 2 ระเบียบการสอบความรู้นักเรียนตามหลักสูตรสามัญศึกษา พ.ศ. 2480 หน้า 1-7

² "การสอบไล่ชั้นประถมศึกษาในโรงเรียนประชาบาลและเทศบาล" วิทยจารย์ 3 : 331-332 มีนาคม 2495

³ ศรี

⁴ ก.

2494 เป็นต้นไป ซึ่งมีหลักเกณฑ์สำคัญ ดังนี้

1) ให้สอบปากเปล่าในวิชาหน้าพลเมืองที่ธรรม ชรรถมาศึกษา อ่านเอาเรื่อง
ภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์ ฯลฯ

2) ให้สอบข้อเขียนเฉพาะวิชา คณิต เขียน เรียงความ จดหมาย เลขคณิตในใจ
และเลขคณิตวิธีแทน

3) การออกข้อสอบควรถือหลัก ดังนี้

-ให้ครูผู้สอนมีส่วนร่วมในการออกข้อสอบ

-ควรมุ่งทดสอบความรู้ของนักเรียนตามหลักสูตร

-ภาษาที่ใช้ในคำถามควรให้ง่ายและให้นักเรียนเข้าใจแจ่มแจ้ง

-วิชาที่สอบปฏิบัติจริง เช่น วิชาเขียน พลศึกษาไม่ควรยากเกินกว่าความสามารถ
ของเด็กในวัยเริ่มเรียน²

การเปลี่ยนแปลงหลักเกณฑ์ในการสอบไล่ครั้งนี้ ก็เพื่อที่จะช่วยให้นักเรียนชั้นประถมศึกษา¹
ได้มีโอกาสในการเลื่อนชั้นได้สูงขึ้น และกระทรวงศึกษาธิการได้กำชับให้แต่ละจังหวัดเอาใจใส่ใน
เรื่องนี้เป็นพิเศษเพื่อจะไต่หาทางปรับปรุงแก้ไขปรับปรุงหลักเกณฑ์การสอบไล่² อีกในโอกาสต่อไป
หลักเกณฑ์การสอบไล่ชั้นประถมศึกษา¹ ที่กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดขึ้นใหม่ คงเป็นผลให้นัก-
เรียนชั้นประถมศึกษา¹ ได้มีโอกาสเลื่อนชั้นได้สูงขึ้น ดังจะเห็นได้จาก ตาราง 50 หน้า 365
ว่า จำนวนนักเรียนชั้นประถมศึกษา¹ ถ้าเปรียบเทียบกับก่อนหน้านั้นจะลดลงมาก

ในขณะที่กระทรวงศึกษาธิการ พยายามที่จะปรับปรุงระเบียบการสอบไล่ในโรงเรียน
ประถมศึกษา¹ ของตนเอง นายเรย์มอนด์ ซี กิบสัน (Raymond C. Gibson) หัวหน้าฝ่ายการศึกษาของ
การบริหารวิเทศกิจของสหรัฐอเมริกา (USOM) ซึ่งได้เข้ามาเป็นผู้เชี่ยวชาญ สำนวนการ
ศึกษาในประเทศไทย ก็ได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในประเทศไทยต่อกระทรวง
ศึกษาธิการ เมื่อ ปี พ.ศ. 2496 ซึ่งได้กล่าวถึงปัญหาของการศึกษาในระดับประถมศึกษา¹ ของ
ประเทศไทยว่า จำนวนนักเรียนชั้นประถมศึกษา¹ จะมีมากเกินกว่าครึ่งของจำนวนนักเรียนชั้นประถม-

¹ "การสอบไล่ชั้นประถมศึกษา¹ ในโรงเรียนประชาบาลและเทศบาล" วิทยากร 3 :
331-332 มีนาคม 2495 (สำเนาที่ 1449/2495 ลงวันที่ 17 มกราคม 2495)

²
พ.

ศึกษาทั้งหมดและนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 จะสับสนมากกว่าครึ่ง นายเรย์มอนด์ ซี กิบสัน ได้เสนอแนะเกี่ยวกับเรื่องนควยว่า นอกจากการปรับปรุงหลักสูตรให้เหมาะสมและปรับปรุงการใช้อุปกรณ์การสอนให้ดีขึ้นแล้ว ก็ควรปรับปรุงระเบียบการวัดผลด้วย การวัดผลนั้นครูอาจจะทำได้เป็นรายวัน โดยการสังเกตนิสัยของเด็กและความสามารถในการใช้ความคิดของเด็กเป็นหลัก การสอบไล่ปลายปีเพื่อเลื่อนชั้นของนักเรียนชั้นประถมศึกษาชั้นนั้นควรเลิกได้แล้วและไม่ควรให้เด็กใช้เวลาเรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 เกินกว่า 5 ปี²

แม้ว่ากระทรวงศึกษาธิการจะได้มีมติไว้ก่อนหน้าเห็นของนายเรย์มอนด์ ซี กิบสันว่า "ขอเสนอของผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศนั้น กระทรวงศึกษาธิการมักจะรับไว้พิจารณา แตกมโง่หมายความว่า จะต้องดำเนินการตามข้อเสนอทุกครั้งไป"³ก็ตาม คงเนื่องมาจากแนวความคิดที่จะปรับปรุงแก้ไขวิธีการวัดผลชั้นประถมที่กระทรวงศึกษาธิการมีอยู่ก่อนแล้ว ประกอบกับข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศจึงเป็นผลให้กระทรวงศึกษาธิการได้พยายามที่จะแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรเกณฑ์การสอบไล่และระเบียบการวัดผลให้ดีขึ้นและเหมาะสมยิ่งขึ้นอยู่ตลอดเวลา จนในปี พ.ศ. 2500 กระทรวงศึกษาธิการก็ได้ร่างระเบียบการวัดผลชั้นต้นฉบับหนึ่งและมีบันทึกคำชี้แจงเหตุผลเกี่ยวกับการใช้ระเบียบการวัดผลฉบับใหม่และขอบกพร่องของระเบียบการวัดผล พ.ศ. 2480 ที่ใช้มาก่อนนั้นด้วย ดังมีข้อความบางตอนว่า

กรมสามัญศึกษาได้พิจารณาเห็นว่า ระเบียบการสอบความรู้นักเรียนตามประมวลศึกษาพิเศษ ภาค 2 พ.ศ. 2480 นั้น เป็นการวัดความรู้ทางด้านวิชาการหรือเพียง ความสามารถเพียงอย่างเดียว และการที่จะวัดความรู้ของนักเรียนเพื่อเลื่อนชั้นก็วัดเพียงปีละครั้งไม่สอดคล้องกับการศึกษาแผนใหม่ซึ่งมุ่งจะส่งเสริมการพัฒนาการของเด็ก ทั้งทางร่างกาย สังคม อารมณ์และสมอง การวัดผลตามการศึกษาแผนใหม่ก็ควรจะมีการวัดความเจริญของเด็กในทุก ๆ ด้าน โดยอาศัยวิธีการหลาย ๆ วิธีนอกจากนั้นควรจะมี

¹ เรย์มอนด์ ซี กิบสัน "ขอบันทึกเรื่องการศึกษาในประเทศไทย" วิทยาราย 10-11-12

: 13-16 15 ธันวาคม 2496-15 มกราคม 2497

²

ก.

³

ก.

เป็นการวัดผลคิดต่อกัน วัดอย่างสม่ำเสมอและวัดกันตลอดปี...¹

ร่างระเบียบการวัดผล พ.ศ. 2500 นี้ กระทรวงศึกษาธิการได้ทดลองใช้ในโรงเรียนปรับปรุงตามโครงการต่าง ๆ รวมทั้งโรงเรียนปรับปรุงของอำเภอและจังหวัดและโรงเรียนประเภทอื่นที่ความประสงค์จะใช้ระเบียบการวัดผลแบบใหม่ ทั้งนี้ตั้งแต่ปีการศึกษา 2501 เป็นต้นไป² คงเป็นเพราะร่างระเบียบการวัดผลนี้เริ่มมีการทดลองใช้ในปีการศึกษา 2501 จึงได้เรียกชื่อว่า "ร่างระเบียบการวัดผลการศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2501" หลักการวัดผลตามร่างระเบียบการวัดผลฉบับใหม่นี้ แตกต่างไปจากร่างระเบียบการวัดความรู้ตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2480 เป็นอย่างมาก เพราะได้แบ่งการวัดผลออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ 3 ประเภท คือ การวัดพัฒนาการ การวัดผลงานตลอดปี การสอบปลายปี³ และได้กำหนดรายละเอียดของการให้คะแนนไว้ควยว่า

ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2	คะแนนพัฒนาการ	ร้อยละ 10 ของคะแนนเต็ม
	คะแนนปี	ร้อยละ 65 ของคะแนนเต็ม
	คะแนนปลายปี	ร้อยละ 25 ของคะแนนเต็ม
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4	คะแนนพัฒนาการ	ร้อยละ 10 ของคะแนนเต็ม
	คะแนนปี	ร้อยละ 45 ของคะแนนเต็ม
	คะแนนปลายปี	ร้อยละ 45 ของคะแนนเต็ม ³

คะแนนปีหมายถึงคะแนนที่ได้มาจากการวัดผลงานของนักเรียนตลอดปี ซึ่งกำหนดไว้ควยว่า แต่ละวิชาต้องมีการวัดผลงานระหว่างปีอย่างน้อยไม่ต่ำกว่า 5 ครั้งและการวัดผลงานระหว่างปีนี้อาจจะเป็นการตรวจผลงานของนักเรียน การสังเกต การสัมภาษณ์หรือใช้วิธีใดก็ได้เพื่อให้เหมาะสมกับวิชานั้น ๆ

¹ คำชี้แจงเกี่ยวกับระเบียบการวัดผลการศึกษาในโรงเรียนประชาบาล" คู่มือการสอบ-
ไล่ชั้นประถมศึกษา พ.ศ. 2501 หน้า 66-67

² ก. หน้า 42

³ ก. หน้า 43-44

⁴ ก. หน้า 43-44

จะเห็นได้ว่าร่างระเบียบการวัดผลแบบใหม่มีส่วนที่แตกต่างไปจากระเบียบการวัดผลฉบับเก่ามาก เพราะในระเบียบการ วัดผล พ.ศ. 2480 นั้นมุ่งที่จะวัดความรู้ของนักเรียนเพียงอย่างเดียว และเป็นการวัดความสามารถทางสมอง แต่ร่างระเบียบการวัดผลฉบับใหม่ซึ่งเริ่มทดลองใช้ในปี พ.ศ. 2501 นี้เป็นการวัดหลาย ๆ ด้านและวัดอย่างสม่ำเสมอตลอดปี ซึ่งก็ยังคงมีความแตกต่างไปจาก ที่นายเรย์มอนด์ ซี กิบสัน (Raymond C. Gibson) ได้เสนอต่อกระทรวงศึกษาธิการเมื่อปี พ.ศ. 2496 เลย

จากการทดลองใช้ระเบียบการวัดผลแบบใหม่ในโรงเรียนประถมศึกษาบางโรงเรียนในปีการศึกษา 2501 และ 2502 กรมสามัญศึกษาได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ในปี พ.ศ. 2492 และ 2503 ซึ่งผลจากการวิจัยทั้งสองครั้งสรุปได้ว่า ในปี พ.ศ. 2502 "โดยข้อมูลที่แสดงแนวโน้มว่าระเบียบการวัดผลการเรียน พ.ศ. 2501 ช่วยให้นักเรียนชั้นเรียนได้มากกว่าระเบียบการวัดผลการเรียน พ.ศ. 2480 พอสมควร"¹ ในปี พ.ศ. 2503 กรมสามัญศึกษาได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับระเบียบการวัดผลแบบใหม่อีกครั้งหนึ่ง โดยใช้ข้อมูลในปีการศึกษา 2502 ซึ่งสรุปได้ว่า

การวิจัยข้อมูลของปีการศึกษา 2502 มีแนวโน้มทำนองเดียวกับผลของการวิจัยข้อมูลของปีการศึกษา 2501 ทุกกรณีโดยเปรียบเทียบ กล่าวคือ โรงเรียนที่ใช้ระเบียบการวัดผลแบบใหม่ (พ.ศ. 2501) มีปริมาณนักเรียนเข้าสอบและปริมาณนักเรียนสอบได้สูงกว่าโรงเรียนที่ใช้ระเบียบการวัดผลแบบเดิมเล็กน้อย ผลสืบเนื่องกันก็คือ ปริมาณนักเรียนชั้นเรียนในโรงเรียนที่วัดผลแบบใหม่น้อยกว่านักเรียนชั้นเรียนในโรงเรียนวัดผลแบบเดิมด้วย...²

คงเนื่องมาจากการวัดผลนั่นเองที่เป็นผลให้นักเรียนชั้นประถมปีที่ 1 ต้องเรียนซ้ำชั้นอยู่เป็นจำนวนมากในช่วงเวลาที่ใช้ระเบียบการสอบความรู้ พ.ศ. 2480 ดังนั้น เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงแผนการศึกษาชาติและหลักสูตรประถมศึกษาในปี พ.ศ. 2503 แล้ว กระทรวงศึกษาธิการจึงได้เปลี่ยนแปลงระเบียบการวัดผลในโรงเรียนประถมศึกษาใหม่ในปี พ.ศ. 2504 ซึ่งระเบียบที่ใช้ใหม่นั้นก็ได้นำมาจากระเบียบที่ได้ทดลองใช้มาแล้วในปี พ.ศ. 2501 และ 2502 นั่นเอง

¹ กรมสามัญศึกษา กองการประถมศึกษา การเปรียบเทียบการวัดผลการเรียนของโรงเรียนที่ใช้ระเบียบการสอบได้ ตามประมวลศึกษาพิเศษ พ.ศ. 2480 กับโรงเรียนที่ใช้ระเบียบการวัดผลการศึกษา พ.ศ. 2502 รายงานการวิจัยฉบับที่ 1 หน้า 1

² ก. หน้า 5

การเปลี่ยนแปลงการวัดผลในโรงเรียนประถมศึกษาใหม่ นับได้ว่า เป็นส่วนสำคัญประการหนึ่งในความพยายามที่จะปรับปรุงคุณภาพของโรงเรียนประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับ ส่วนผลที่ได้จากการปรับปรุงการศึกษาในระดับประถมศึกษาในช่วยการปฏิรูปการศึกษาประมาณนั้นจะปรากฏออกมาเป็นจำนวนนักเรียนในวันประถมศึกษาแต่ละวัน ดังจะเห็นได้จากตาราง 51

ตาราง 51 จำนวนนักเรียนในวันประถมศึกษาในโรงเรียนทุกประเภทจำแนกเป็นรายชั้น จาก พ.ศ. 2494-2503

พ.ศ.	ประถมปีที่ 1	ประถมปีที่ 2	ประถมปีที่ 3	ประถมปีที่ 4	รวม
2494	1,326,592	640,738	472,918	319,710	2,759,958
2495	1,369,820	637,464	468,007	317,967	2,793,258
2496	1,373,765	683,000	559,938	408,696	3,025,399
2497	1,233,704	684,087	563,369	456,584	2,937,744
2498	1,230,889	685,174	574,532	462,123	2,952,718
2499	1,220,892	756,396	606,048	474,179	3,057,515
2500	1,247,350	791,351	641,031	508,731	3,188,463
2501	1,281,725	837,604	689,244	560,530	3,369,103
2502	1,294,846	846,612	714,267	582,107	3,437,882
2503	1,336,521	880,034	747,812	605,228	3,569,595

ที่มา รวบรวมจาก กระทรวงศึกษาธิการ รายงานการศึกษาและสถิติการศึกษาจาก พ.ศ. 2494-2503

จากตาราง 51 จะเห็นได้ว่าผลจากการปรับปรุงการศึกษาในระดับประถมศึกษาจาก พ.ศ. 2494-2503 ที่ปรากฏออกมาเป็นจำนวนนักเรียนในแต่ละชั้นมีแนวโน้มสูงขึ้น จำนวนนักเรียนในวันประถมปีที่ 1 มีแนวโน้มที่จะลดลงทุก ๆ ปี (โดยคิดเปรียบเทียบกับจำนวนนักเรียนทั้งหมด)

จากร้อยละ 48.06 ในปี พ.ศ.2494 เป็นร้อยละ 37.44 ในปี พ.ศ.2503 อันเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า จำนวนนักเรียนที่ไต่เลื่อนชั้นในแต่ละปีมีแนวโน้มสูงขึ้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้คงเป็นผลเนื่องมาจาก การที่รัฐบาลได้พยายามปรับปรุงการศึกษาในระดับประถมศึกษาให้ดีขึ้นเอง

4 ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับและวิธีการดำเนินการแก้ไข

4.1 ปัญหาเกี่ยวกับหลักสูตรและแบบเรียน

4.1.1 หลักสูตร แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงแผนการศึกษาชาติใหม่ในปี พ.ศ. 2494 ซึ่งมีความมุ่งหมายและหลักการสำคัญแตกต่างไปจากแผนการศึกษาชาติฉบับก่อน ๆ อยู่มาก แต่การจัดชั้นเรียนในระดับประถมศึกษายังคงกำหนดให้เป็น 4 ชั้นเช่นเดิม กระทรวงศึกษาธิการจึงไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างระบบการจัดชั้นแต่อย่างใด แต่แนวความคิดในการปรับปรุงกวดวิชาในช่วงเวลานี้มีการเปลี่ยนแปลงมาก ก็จะเห็นได้ว่า มีโครงการทดลองปรับปรุงวิธีการเรียนการสอนหลายโครงการซึ่งมุ่งที่จะปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาให้ดีขึ้น มีแนวความคิดในการปรับปรุงอาคารเรียน วิธีสอน อุปกรณ์การสอน การจัดห้องเรียนเพื่อให้เหมาะสมสภาพและวัยของเด็ก ฯลฯ ซึ่งนับว่าเป็นแนวความคิดใหม่ในการปรับปรุงการศึกษา พร้อม ๆ กันนั้นกระทรวงศึกษาธิการก็มีนโยบายที่จะปรับปรุงหลักสูตรให้เหมาะสม โดยผู้เชี่ยวชาญฝ่ายต่างประเทศเสนอแนะให้กระทรวงศึกษาธิการปรับปรุงหลักสูตรและแบบเรียนในระดับประถมศึกษาให้ดีขึ้น เพื่อแก้ไขปัญหานักเรียนชั้นประถมศึกษาสอบตกเป็นจำนวนมากเกินไป¹

ในปี พ.ศ.2498 กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ดำเนินการปรับปรุงหลักสูตรสามัญศึกษาใหม่ โดยเริ่มปรับปรุงหลักสูตรชั้นประถมศึกษาและเตรียมอุดมศึกษาก่อน สำหรับหลักสูตรชั้นประถมศึกษา นั้นก็ได้มีการประกาศใช้หลักสูตรชั้นประถมปีที่ 1 ในต้นปีการศึกษา 2498 นั้นเอง การประกาศใช้หลักสูตรชั้นประถมปีที่ 1 ใหม่ นับว่ามีปัญหาอยู่มาก เพราะหลักการของหลักสูตรชั้นประถมปีที่ 1 ที่ประกาศใช้ใหม่นี้ นับเป็นการปฏิรูปหลักสูตรเดิม คือมีความมุ่งหมายที่จะดำเนินการตามแนวการ

¹ เรย์มอนด์ ซี กิบสัน "ย้อนนึกถึงเรื่องการศึกษาในประเทศไทย" วิทยากร 10-11-12

: 13-16 15 ธันวาคม 2496-15 มกราคม 2497

² กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ ความเป็นมาของหลักสูตรสามัญศึกษา หน้า 18

สอนแผนใหม่หรือที่เรียกว่าการศึกษาแบบพัฒนาการในระบบการศึกษาของอเมริกา¹ แต่เนื่องจากการประกาศใช้หลักสูตรใหม่เป็นไปโดยกระทันหันและคงก่อให้เกิดความไม่เหมาะสมและปัญหาทางปฏิบัติหลายประการ ดังนั้น เมื่อใช้หลักสูตรใหม่ไปเป็นเวลาเพียง 5 เดือน กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ประกาศยกเลิกหลักสูตรชั้นประถมศึกษา ฉบับใหม่และให้ใช้หลักสูตรประถมศึกษาฉบับเก่าคือหลักสูตรชั้นประถมศึกษา พ.ศ. 2491 ต่อไปตามเดิม²

การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรใหม่โดยกระทันหันโดยไม่มีการพิจารณาอย่างถ่องแท้หาข้อเท็จจริงว่ามีความสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงของสังคมไทยหรือไม่ จึงเป็นสิ่งที่ไม่มีประโยชน์อันใดเลย หลังจากนั้นแล้วแนวความคิดในการปรับปรุงหลักสูตรประถมศึกษาจะมีอยู่ตลอดเวลา จนกระทั่งมีการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติฉบับใหม่ในปี พ.ศ. 2503 กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ประกาศใช้หลักสูตรใหม่ เพื่อไม่ให้เกิดผลสอดคล้องกับแผนการศึกษาชาติ

4.1.2 ปัญหาเกี่ยวกับแบบเรียน เนื่องจากไม่มีการใช้หลักสูตรใหม่เพื่อให้บังเกิดผลสอดคล้องกับแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 ดังนั้นจึงไม่มีการปรับปรุงแบบเรียนในช่วงเวลานี้แต่ประการใด แต่ก็มีปัญหาอยู่ว่า ตามข้อเท็จจริงนั้น ในปี พ.ศ. 2494 แบบเรียนที่กำหนดขึ้นตามแนวหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2491 ยังไม่มี³ ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการคงได้ดำเนินการแก้ไขปัญหากับแบบเรียนได้เป็นอย่างดี เพราะจากปี พ.ศ. 2494-2503 ไม่มีรายงานการศึกษาฉบับใดที่กล่าวถึงปัญหาการขาดแคลนแบบเรียนไว้เลย แต่ก็มีปัญหาอีกว่าเมื่อมีการปรับปรุงการศึกษาตามแนวความคิดทางการศึกษาแบบใหม่ โดยมีโครงการทดลองปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาเกิดขึ้นมากมายเช่นนี้ กระทรวงศึกษาธิการก็พยายามที่จะหาแนวทางในการจัดการศึกษาให้ดีขึ้น และพยายามจะปรับปรุงแบบเรียนให้ดีขึ้นและเหมาะสมยิ่งขึ้น กระทรวงศึกษาธิการก็ยอมรับว่า ปัญหาที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้นักเรียนในชั้นประถมศึกษาสอบตกและต้องเรียนเป็นจำนวนมากนั่นก็คือ แบบเรียนที่ใช้อยู่ในระยะเวลาที่ไม่มีเหมาะสม ไม่มีสิ่งที่จะ

1 กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ ความเป็นมาของหลักสูตรสามัญศึกษา หน้า 18

2 ก.

3

กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา รายงานการประชุมคนควาอบรมเรื่องการศึกษาประถมศึกษา พ.ศ. 2494 หน้า 265

จูงใจให้เด็กนักเรียนเกิดความรู้สึกรักการอ่านและอยากเกินกว่าวัยของเด็ก¹

อย่างไรก็ดี แม้ว่ากระทรวงศึกษาธิการจะเห็นความไม่เหมาะสมหลายประการของแบบเรียนที่ใช้อยู่ในเวลานั้น แต่การปรับปรุงแบบเรียนในช่วงเวลานั้นยังไม่บังเกิดผลในทางปฏิบัติแต่ประการใด

4.2 ปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณ เนื่องจากการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับในช่วงการปฏิรูปการศึกษาประชาบาล² เป็นการดำเนินงานตามแผนการศึกษาชาติ พุทธศักราช 2494 ซึ่งได้กำหนดแนวนโยบายในการจัดการศึกษาไว้ว่า รัฐพึงถือว่าการศึกษาที่มีความสำคัญเป็นอันดับแรกในกิจการของรัฐและรัฐพึงส่งเสริมการศึกษา จากแนวนโยบายในการจัดการศึกษาที่ปรากฏอยู่ในแผนการศึกษาชาติ³ เป็นผลให้รัฐบาลต้องพยายามทุกวิถีทางที่จะปรับปรุงการศึกษาให้ดีขึ้น ทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ ตลอดจนพยายามที่จะให้ประชาชนพลเมืองได้รับการศึกษาสูงขึ้น และพยายามที่จะขยายการศึกษาภาคบังคับให้สูงขึ้น ด้วยเหตุนี้เอง ในการพิจารณางบประมาณประจำปี รัฐบาลจึงได้เพิ่มงบประมาณรายจ่ายเกี่ยวกับการปรับปรุงการศึกษาของประเทศให้มากขึ้นกว่าแต่ก่อนเป็นอย่างมาก²

อย่างไรก็ดี แม้ว่างบประมาณการจัดการศึกษาในช่วงเวลานี้จะเพิ่มขึ้นมาก แต่ก็ไม่เพียงพอที่จะแก้ไขปัญหาเรื่องการศึกษาขาดแคลนครูหรือการจัดตั้งโรงเรียนให้ทั่วถึงได้ เพราะถึงแม้ว่ารัฐบาลจะถือตามนโยบายที่ว่า การศึกษาที่มีความสำคัญเป็นลำดับแรกในกิจการของรัฐก็ตาม แต่รัฐบาลจัดงบประมาณในการจัดการศึกษาให้มากขึ้นไปแล้ว งบประมาณของกระทรวงอื่น ๆ ก็ไม่เพียงพอที่จะดำเนินงานได้ โดยเฉพาะในเรื่องแก้ไขปัญหเกี่ยวกับการศึกษาขาดแคลนครูนั้น รัฐบาลจำเป็นต้อง

¹ "คำตอบคำถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เรื่องนักเรียนประถมศึกษารับเข้าชั้น" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 72 ตอนที่ 8 ลงวันที่ 26 มกราคม 2498 หน้า 202-205

² กระทรวงศึกษาธิการ รายงานของกรมสามัญศึกษา พุทธศักราช 2494 หน้า 43

³ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2495 ส่วนกลาง(ส่วนกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 2 เลขที่ 12 เรื่องสงคําแถลงนโยบายของรัฐบาลเกี่ยวกับงานในคานกระทรวงศึกษาธิการ เมื่อวันที่ 3-4 เมษายน 2495 สำนักที่ 12857/2495 ลงวันที่ 26 เมษายน 2495

ใช้เงินเป็นจำนวนมาก เพราะการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูแต่ละแห่งต้องใช้เงินไม่น้อยกว่า 4 ล้านบาท แม้วางกระทรวงศึกษาธิการจะมีโครงการขยายโรงเรียนฝึกหัดครูไปในส่วนภูมิภาคแล้ว ก็ไม่อาจจะทำได้¹

ความก้าวหน้าและปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณในการจัดการศึกษาและการศึกษาภาคบังคับนั้นจะเห็นได้จากงบประมาณในการจัดการศึกษาและการศึกษาภาคบังคับในแต่ละปี ดังตาราง 51

ตาราง 52 งบประมาณของกระทรวงศึกษาธิการและงบประมาณในการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับ จาก พ.ศ. 2494-2503

พ.ศ.	งบประมาณแผ่นดินทั้งสิ้น	งบประมาณกระทรวงศึกษาธิการ	คิดเป็นร้อยละ	งบประมาณการศึกษาภาคบังคับ	คิดเป็นร้อยละของงบประมาณการศึกษาทั้งหมด
2494	2,499,206,174	460,280,480	18.42	*	*
2495	3,806,910,988	634,391,112	16.66	*	*
2496	4,033,712,870	759,255,819	18.82	*	*
2497	4,191,698,503	836,610,153	19.96	510,688,800	61.04
2498	4,180,002,519	827,756,911	19.80	528,310,039	63.82
2499	4,647,480,504	872,038,912	18.76	562,549,880	64.51
2500	5,069,990,082	904,352,355	17.83	599,238,400	66.26
2501	5,651,919,393	1,201,794,658	21.26	639,472,800	53.21
2502	7,186,640,000	1,267,742,943	17.64	671,175,700	52.94
2503	7,700,000,000	1,236,365,471	16.06	745,007,656	60.26

* แยกงบประมาณการศึกษาภาคบังคับไม่ได้

¹ที่มา รวบรวมจาก กระทรวงศึกษาธิการ รายงานการศึกษาและสถิติการศึกษา จาก

พ.ศ. 2494-2503

¹ คำตอบกระทู้ถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เรื่องโรงเรียนฝึกหัดครูในส่วนภูมิภาค" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 59 ตอนที่ 71 ลงวันที่ 2 ธันวาคม 2495 หน้า 4582-4584

จากตาราง 52 จะเห็นได้ว่า งบประมาณในการจัดการศึกษาในช่วงการปรับปรุงการศึกษาประชาบาลนั้นเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับงบประมาณในการจัดการศึกษาก่อนช่วงเวลานี้ ทั้งนี้คงเนื่องมาจากแนวนโยบายในการจัดการศึกษาที่ว่า รัฐพึงถือว่าการศึกษามีความจำเป็นลำดับแรกในกิจการของรัฐ หรืออาจจะเป็นเพราะในช่วงเวลานี้ รัฐบาลไทยได้ร่วมมือกับองค์การต่างประเทศในการปรับปรุงการศึกษา ดังจะเห็นได้ว่า มีโครงการทดลองปรับปรุงการศึกษาเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค รัฐบาลก็จำเป็นต้องเพิ่มงบประมาณในการจัดการศึกษาให้มากขึ้นก็เป็นได้ จากตาราง 52 จะเห็นว่างบประมาณการจัดการศึกษาได้เพิ่มขึ้นทุก ๆ ปีโดยเปรียบเทียบ แต่ในปี พ.ศ. 2502 และ 2503 งบประมาณการจัดการศึกษาจะลดลงบ้าง เมื่อคิดเป็นร้อยละ แต่ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากได้มีพระราชบัญญัติโอนการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยไปสังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี จึงทำให้ตัวเลขของงบประมาณในการจัดการศึกษาลดลงบ้าง แต่งบประมาณในการจัดการศึกษาภาคบังคับก็เพิ่มขึ้นทุกปี

อย่างไรก็ดี แมว่างบประมาณในการจัดการศึกษาและการจัดการศึกษภาคบังคับจะเพิ่มขึ้นทุก ๆ ปี น่าจะเพียงพอในการดำเนินงาน แต่ในช่วงเวลานี้รัฐบาลได้ยกฐานะครูในโรงเรียนประชาบาลขึ้นเป็นข้าราชการแล้ว ฉะนั้นงบประมาณยกเงินเดือนจึงสูงขึ้นมากและขณะเดียวกันรัฐบาลก็มีโครงการในการปรับปรุงการศึกษาให้ดีขึ้นทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ ดังจะเห็นได้ว่ามีโครงการทดลองปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาเกิดขึ้นมากมายทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค จึงทำให้งบประมาณที่ดูเหมือนว่ามากพอนั้นต้องแบ่งปันกันระหว่างโครงการต่าง ๆ จนไม่เพียงพอในการใช้จ่ายในการปรับปรุงการศึกษา เป็นต้นว่า ในปี พ.ศ. 2497 กรมสามัญศึกษาได้รับงบประมาณในการปรับปรุงการศึกษาใน 4 จังหวัดภาคใต้เป็นเงิน 1 ล้านบาท โดยแบ่งให้จังหวัดปัตตานี 300,000 บาท จังหวัดยะลา 210,000 บาท จังหวัดนราธิวาส 220,000 บาท จังหวัดสตูล 270,000 บาท แต่ในปี พ.ศ. 2498 กรมสามัญศึกษาไม่ได้รับงบประมาณที่จะดำเนินงานต่อ เพราะกระทรวงศึกษาธิการไม่สามารถที่จะจัดสรรงบประมาณให้ได้ ทั้ง ๆ ที่โครงการเหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็นและควรที่จะได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างยิ่ง และในช่วงที่มีการปรับปรุงการศึกษานี้ กระทรวงศึกษาธิการก็มีนโยบายที่จะจัดให้มีครูสอนในโรงเรียนประชาบาลอย่างเพียงพอ โดยพยายาม

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2498
 สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ประเภท ป.ศ. 1 โครงการและแผนการ เลขที่ 9 เรื่อง
โครงการซ่อมแซมโรงเรียนในจังหวัดภาคใต้ สำเนา ค่วนที่สุดที่ 1641/2498 ลงวันที่ 2
 กุมภาพันธ์ 2498

ขยายการผลิตครูและเพิ่มอัตราครูอยู่เสมอ แต่ก็ไม้อาจจะทำได้สำเร็จ ทั้งนี้เพราะขาดแคลนงบประมาณ¹ แม้แต่โครงการปรับปรุงการศึกษาในส่วนภูมิภาคที่ได้จัดขึ้นหลายโครงการในช่วงเวลานี้ เช่น โครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาจังหวัดชลบุรี จังหวัดปราจีนบุรี จังหวัดราชบุรี ฯลฯ ซึ่งเป็นโครงการที่สำคัญ จำเป็นและควรแก่การสนับสนุนเป็นอย่างยิ่ง แต่กระทรวงศึกษาธิการก็ไม่สามารถจัดสรรงบประมาณให้แก่โครงการเหล่านั้นเป็นกรณีพิเศษได้ จึงจำเป็นต้องให้กรมที่รับผิดชอบในโครงการเหล่านั้น จัดหาเงินที่จะใช้จ่ายในการปรับปรุงการศึกษาตามโครงการเหล่านั้นตามแต่จะหาได้² จึงเห็นได้ว่า แม้งบประมาณในการจัดการศึกษาและการศึกษาค้นคว้าวิจัยจะเพิ่มมากขึ้น แต่ก็ยังไม่เป็นการเพียงพอแก่การดำเนินงานตามโครงการอยู่นั่นเอง

เมื่อกระทรวงศึกษาธิการไม่มั่งงบประมาณเพียงพอในการดำเนินเช่นนี้ กระทรวงศึกษาธิการจึงหาวิธีการที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าว ซึ่งมีที่สำคัญดังนี้

4.2.1 การใช้จ่ายเงินและงบประมาณอุดหนุนการศึกษาและสาธารณสุข (ก.ศ.ส.)

แสดมภ์การอุดหนุนการศึกษาและสาธารณสุขหรือที่เรียกกันว่า เงิน ก.ศ.ส. เป็นเงินการอุดหนุนเพื่อช่วยเหลือการศึกษาและสาธารณสุขที่รัฐบาลได้เริ่มจัดทำขึ้นในปี พ.ศ.2496 โดยการจัดให้มีการปิดแสดมภ์บนเอกสารของทางราชการบางประเภท เรียกกันว่า แสดมภ์การอุดหนุนเพื่อช่วยเหลือการศึกษาและสาธารณสุข สำหรับกระทรวงศึกษาธิการนั้น เงินที่ได้จากการจำหน่ายแสดมภ์ ก.ศ.ส. นี้ ส่วนใหญ่จะใช้ในการก่อสร้างอาคารเรียน ข้อที่คน คำนวณอุดหนุนอาคารสถานที่ ให้เป็นเงินเพื่อช่วยเหลือโรงเรียนราษฎร์และการช่วยเหลือให้เด็กได้มีโรงเรียน³

แนวความคิดในการจัดหาเงินพิเศษนอกเหนือจากเงินงบประมาณ เพื่อนำมาปลูกสร้างอา-

¹ "คำตอบคำถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เรื่องครูประจำภาคไม่ได้ สวส สัมพันธ์กับจำนวนนักเรียน" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 71 ตอนที่ 24 ลงวันที่ 6 เมษายน 2497 หน้า 1000-1002

² แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ.2500 สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ประเภท ป.ล. 1 โครงการและแผนการ เลขที่ 13 เรื่อง โครงการปรับปรุงการศึกษา 5 โครงการ

³ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ ความเป็นมาของการบริหารการศึกษา หน้า 273

การสถานที่ในโรงเรียนประชาบาล¹ เกิดขึ้นจากการประชุมคนควาอบรมเรื่องการศึกษาประชา
บาลเมื่อ ปี พ.ศ. 2494 เพราะในปัญหาเร่งด่วนที่ประชุมใหญ่ได้เสนอต่อกระทรวงศึกษาธิการทั้ง
หมด 18 เรื่อง² มีเรื่องเกี่ยวกับการหาเงินสร้างอาคารเรียนและเครื่องอุปกรณ์สำหรับโรงเรียน
ประชาบาลรวมอยู่ด้วย¹ แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงอีกหลายครั้ง แต่แนวความคิดนี้ก็ได้รับการค่า
เนในการต่อมา

รัฐบาลชุดที่ 26 (24 มีนาคม 2495-26 กุมภาพันธ์ 2500) โดยมีจอมพลแปลก พิบูลสง-
ครามเป็นนายกรัฐมนตรีและมีพลเอกมังกร พรหมโยธีเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้
นำเรื่อง³เข้าปรึกษาหารือในที่ประชุมคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม 2495 และมีมติแต่งตั้ง
คณะกรรมการชั้นชุดหนึ่ง เรียกว่า "คณะกรรมการทุนส่งเสริมการศึกษาและสาธารณสุข"² ประกอบ
ด้วยคณะกรรมการ 8 คน โดยมีพลตรีเอก เพ็ญโรจน์ บริรักษ์พยุหกิจ รัฐมนตรีว่าการกระทรวง
การคลังในรัฐบาลชุดนั้นเป็นประธานกรรมการ³ ต่อมาคณะกรรมการชุดดังกล่าว ได้เสนอ"ร่าง
โครงการเรื่องแผนการศึกษาและสาธารณสุข" ต่อที่ประชุมคณะรัฐมนตรี เมื่อคณะรัฐมนตรีมี
มติเห็นชอบแล้ว คณะกรรมการก็ได้ดำเนินการจัดพิมพ์เล่มพิมพ์ ก.ศ.ส.ขึ้น เป็นหลายราคาด้วย
กัน เช่น 25 สตางค์ 50 สตางค์ 1 บาท 5 บาท 10 บาท⁴ และนำส่งในหนังสือพิมพ์ใหญ่
ๆ ให้ทุกกระทรวงทบวงกรมชักชวนให้ประชาชนที่มาติดต่อราชการปิดเล่มฉบับในเอกสารของทาง
ราชการ 10 ประเภท ได้แก่

- 1) ของไปประกวดราคาทุกชนิด
- 2) คำขอเช่าที่ดินหรือสิ่งสำหรับมทรัพย์
- 3) กาโอนที่ดิน
- 4) คำค้ำสำเนาหนังสือหรือสำเนาทุกประเภท

¹ กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา รายงานการประชุมคนควาอบรมเรื่องการ
ศึกษาประชาบาล พ.ศ. 2494 เล่ม 2 หน้า 566

² "แผนการศึกษาและสาธารณสุข (ก.ศ.ส.)" วิทยากรย 5 :
397-402 พฤษภาคม 2496

³

⁴ ก.

⁴ ก.

⁴ ก.

- 5) เอกสารยื่นเรื่องราวต่อรัฐบาลตามมูลค่า
- 6) ใบเสนอราคาสินค้า
- 7) คำร้องและเรื่องราวทุกชนิดเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น
- 8) ใบรับเงิน ใบมอบฉันทะ สำหรับบ้านคนพิการ เอกชน
- 9) หนังสือสัญญาทุกชนิด
- 10) ใบสมัครเข้ารับราชการ¹

พร้อมกันนั้นคณะกรรมการก็ได้ให้แต่ละกระทรวงสำรวจรายการว่า แต่ละกระทรวงมีเอกสารอะไรบ้างที่ต้องเปิดแสดมภ์ ก.ศ.ส. ตามหลักการดังกล่าว ซึ่งก็ปรากฏว่า มีเอกสารที่จะต้องเปิดแสดมภ์ ก.ศ.ส. ทั้งหมด 250 รายการและนอกจากนี้ ยังกำหนดให้เปิดแสดมภ์ ก.ศ.ส. ยาสูบ และไม้ขีดไฟอีกด้วย² การกำหนดราคาในการเปิดแสดมภ์ ก.ศ.ส. นั้น ได้กำหนดให้เปิดมากหรือน้อยแล้วแต่ความสำคัญของเอกสาร เช่น ใบอนุญาตจัดตั้งโรงเรียนราษฎร 20 บาท ใบสมัครสอบคัดเลือกครูหรือเจ้าหน้าที่โรงเรียน 1 บาท ใบสมัครสอบวิชาชุดครู 1 บาท ฯลฯ³

การจัดจำหน่ายแสดมภ์ ก.ศ.ส. ที่ได้เริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2496 นั้นนับว่ามีส่วนช่วยเหลือรัฐบาลในการจัดหาเงินสร้างอาคารเรียนได้เป็นอย่างมาก ดังที่เห็นว่า จากปี พ.ศ. 2496 เป็นต้นมา รัฐบาลได้เงินจากการจำหน่ายแสดมภ์ ก.ศ.ส. เป็นเงินจำนวนไม่น้อย ดังจะเห็นได้จากตาราง 53

จากตาราง 53 จะเห็นได้ว่า จำนวนเงินที่ได้จากการจำหน่ายแสดมภ์ ก.ศ.ส. นั้นเป็นจำนวนไม่น้อยเลย นับว่าเป็นการแบ่งเบาภาระของรัฐบาลในการจัดสรรงบประมาณปลูกสร้างโรงเรียนได้เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในการปลูกสร้างอาคารเรียนในโรงเรียนประชาบาล เช่น ในปี พ.ศ. 2499 ประชาชนในท้องที่ต่าง ๆ ทั่วพระราชอาณาจักร ได้ออกเงินสมทบทุนปลูกสร้างอาคารเรียนในโรงเรียนประชาบาลเป็นเงิน 20,135,884 บาท แต่เนื่องจากงบประมาณไม่เพียงพอ รัฐบาลจึงสามารถจัดสรรงบประมาณสมทบทุนได้เพียง 7,500,000 บาท คณะรัฐมนตรีจึงอนุมัติ

¹ "แสดมภ์การกุศลบำรุงการศึกษาและการสาธารณสุข (ก.ศ.ส.)" วิทยาราย 5 :

397-402 พฤษภาคม 2496

²

ก.

³

ก.

ตาราง 53 จำนวนเงินการกุศลบำรุงการศึกษาและการสาธารณสุขที่เก็บได้และที่ได้ใช้
จ่ายบำรุงการศึกษา

พ.ศ.	เงิน ก.ศ.ส. ที่เก็บได้ทั้งหมด	เงิน ก.ศ.ส. ที่นำมาใช้จ่ายในการบำรุงการศึกษา	นำมาใช้จ่ายบำรุงการศึกษาคิดเป็นร้อยละ
2496	80,100,000	33,350,037	41.63
2497	123,800,000	67,538,976	54.55
2498	128,400,000	98,147,044	76.43
2499	132,300,000	82,652,713	62.47
2500	158,600,000	92,986,327	58.62

ที่มา สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยสามัญครั้งแรก และสมัยสามัญครั้งที่ 2 พ.ศ. 2500 หน้า 653 และ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ สถิติการศึกษาปีการศึกษา 2500 หน้า 3

ให้ใช้เงิน ก.ศ.ส. สมทบทุนปลูกสร้างโรงเรียนประชาบาลอีก 20 ล้านบาท¹ ซึ่งนับว่าเงิน ก.ศ.ส. นี้มีส่วนช่วยแบ่งเบาภาระของรัฐบาลได้เป็นอย่างมาก และ เงิน ก.ศ.ส. นี้ รัฐบาลได้นำมาใช้จ่ายในการสร้างอาคารเรียนเป็นจำนวนมากทุกปี

อย่างไรก็ดีเกี่ยวกับเงิน ก.ศ.ส. นี้ แมว่ารัฐบาลจะมีความเห็นว่า การปิดแสตมป์ ก.ศ.ส. ไม่ใช่เป็นการเพิ่มค่าครองชีพ หากเป็นการร่วมมือเพื่อการกุศลสาธารณะประโยชน์ สำหรับใช้ในการสร้างสถานศึกษาให้แก่เยาวชนของชาติและการสร้างโรงพยาบาลตลอดจนการจัดหายารักษาโรคกับเวชภัณฑ์เพื่อเป็นประโยชน์แก่ประชาชนโดยส่วนรวม² แต่ในทางปฏิบัติแล้วก็มีปัญหาอยู่เป็นอย่างมาก

¹ "คำตอบคำถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เรื่อง เงินสมทบทุนเพื่อปลูกสร้างโรงเรียนประชาบาล" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 73 ตอนที่ 66 ลงวันที่ 21 สิงหาคม 2499 หน้า 3369-3372

² สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยสามัญครั้งแรก และสมัยสามัญครั้งที่ 2 พ.ศ. 2500 หน้า 399

เพราะตามหลักการแล้วการปิดแสดมภ์ ก.ศ.ส. ไม่เป็นการบังคับเพียงแต่เป็นการชักชวนให้ประชาชนไปติดต่อกองการปิดแสดมภ์ในเอกสารบางประเภท แต่ในทางปฏิบัติเมื่อประชาชนไปติดต่อกองการแล้วไม่ปิดแสดมภ์ ก.ศ.ส. ทางราชการก็จะไม่อำนวยความสะดวกให้ จึงเป็นการสร้างความเดือดร้อนแก่ประชาชนที่ไปติดต่อกองการเป็นอย่างมาก¹ และเงินประเภทนี้รัฐบาลก็ไม่ได้นำเขารวมกับงบประมาณแผ่นดิน จึงเป็นเหตุให้เกิดความบกพร่องในการใช้จ่ายได้ง่าย ปัญหาเช่นรัฐบาลก็รับพิจารณาและจะได้นำเขารวมกับงบประมาณแผ่นดินในปี พ.ศ.2501 เป็นต้นไป แต่รัฐบาลก็ยังมีความจำเป็นที่จะต้องจัดเก็บเงินประเภทนี้² แต่เพื่อเป็นการบรรเทาความเดือดร้อนของประชาชนรัฐบาลจึงได้งดปิดแสดมภ์ ก.ศ.ส. ในเอกสารบางประเภท⁴ เมื่อรัฐบาลสามารถจัดหาเงินงบประมาณมาใช้จ่ายในการบำรุงการศึกษาได้เพียงพอแล้ว ก็ได้งดเก็บเงิน ก.ศ.ส. ทั้งหมดในโอกาสต่อมา

4.2.2 การให้ประชาชนออกทุนสมทบในการสร้างอาคารเรียนของโรงเรียน

ประชาบาลและเทศบาล ภาระอันสำคัญประการหนึ่งของรัฐบาลในการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับก็คือ การสร้างอาคารเรียนในโรงเรียนประชาบาลและเทศบาล ทั้งนี้ก็เพราะไม่มีงบประมาณเพียงพอ โดยเฉพาะหลังจากที่จัดให้มีการประชุมคนควาอบรม เรื่องการศึกษาประชาบาลเมื่อปี พ.ศ.2494 แล้ว กระทรวงศึกษาธิการก็เห็นความจำเป็นที่จะปลูกสร้างอาคารถาวรในโรงเรียนประชาบาล ทั้งนี้เพื่อให้เป็นการสอดคล้องกับโครงการปรับปรุงโรงเรียนที่มีขึ้นมากในช่วงเวลานี้ เมื่อมีปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณที่จะปลูกสร้างอาคารถาวร กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ชักชวนให้ประชาชนให้ความร่วมมือช่วยเหลือ ออกเงินสมทบในการปลูกสร้างอาคารถาวรของโรงเรียนประชาบาลและเทศบาล โดยถือหลักเกณฑ์ว่า ถ้าประชาชนบริจาคเงินในการสร้างอาคารเรียนมากเท่าใด รัฐบาลก็จะจัดสรรงบประมาณสมทบเป็นจำนวนเท่านั้น นโยบายนี้นับว่าได้

¹ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยสามัญครั้งแรก และสมัยวิสามัญชุดที่ 2 พ.ศ.2500 หน้า 653-654

² ฎ.

³ ฎ.

⁴ "คำตอบคำถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เรื่องเงิน ก.ศ.ส." ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 75 ตอนที่ 32 ลงวันที่ 22 เมษายน 2501 หน้า 1360-1362

⁴ ฎ.

หน้า 1362

รับความร่วมมือจากประชาชนเป็นอย่างดี ดังปรากฏว่าในปี พ.ศ.2496 ประชาชนได้บริจาคเงินสร้างอาคารเรียนถาวรในโรงเรียนประชาบาลและเทศบาลเป็นเงิน 11,801,993 บาทและกระทรวงศึกษาธิการได้ออกเงินสมทบเป็นจำนวน 8 ล้านบาทในการสร้างอาคารเรียนถาวร 233 หลัง และในปี พ.ศ.2497 ประชาชนได้บริจาคเงินเป็นจำนวน 19,055,588 บาท กระทรวงศึกษาธิการได้ออกสมทบเป็นจำนวน 11 ล้านบาทในการสร้างอาคารเรียนถาวร 246 หลัง¹ การแก้ไขปัญหาคาราคาเข่งงบประมาณการปลูกสร้างโรงเรียนประชาบาลและเทศบาลโดยวิธีการนี้ นับว่าเป็นประโยชน์อย่างมาก เพราะไม่เป็นการบังคับแต่เป็นการที่ประชาชนบริจาคด้วยความสมัครใจ

จากการดำเนินงานตามนโยบายดังกล่าว นับว่าสามารถแก้ไขปัญหาคาราคาเข่งงบประมาณในการสร้างอาคารเรียนถาวรเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้ว่า ในปี พ.ศ.2496 มีโรงเรียนประชาบาลและเทศบาลรวมทั้งสิ้น 18,986 โรงเรียนจำนวนนี้เป็นอาคารถาวรเพียง 5,956 โรงเรียน² เมื่อกระทรวงศึกษาธิการได้ดำเนินการตามดังกล่าวแล้ว ปรากฏว่าจำนวนอาคารถาวรได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จนใน พ.ศ.2503 ในจำนวนโรงเรียนประชาบาลและเทศบาลทั่วประเทศราชอาณาจักร 22,781 โรงเรียนนั้นเป็นโรงเรียนที่มีอาคารถาวร 10,068 โรงเรียน³ ซึ่งนอกจากรัฐบาลจะได้เงินจากการปิดแสตมป์ ก.ศ.ส.มาใช้ในการก่อสร้างอาคารถาวรแล้ว การที่ประชาชนบริจาคเงินสมทบทุนปลูกสร้างอาคารเรียนก็มีส่วนช่วยให้การดำเนินงานบรรลุผลสำเร็จได้พอควร

4.2.3 การจักให้พระภิกษุช่วยสอนในโรงเรียนประชาบาล เนื่องจากปัญหาการขาดแคลนงบประมาณเองที่ทำให้กระทรวงศึกษาธิการไม่สามารถที่จะจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลให้เพียงพอแก่ความต้องการและความจำเป็นได้ กระทรวงศึกษาธิการจึงมีนโยบายที่จะให้พระภิกษุช่วยสอนในโรงเรียนประชาบาลและจัดสอนเด็กที่อยู่ห่างไกลโรงเรียนประชาบาลเกินกว่าที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติ ดังที่นายอภิรักษ์ จันทวิมล อธิบดีกรมสามัญศึกษาในขณะนั้น ได้กล่าวในที่ประชุม

¹ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ รายงานการศึกษา พ.ศ.2485-2497 และสถิติการศึกษา 12 ปี หน้า 31

²

³

กระทรวงศึกษาธิการ รายงานการศึกษา ปีการศึกษา 2503 หน้า 76

คณะกรรมการประสานงานระหว่างวัดกับโรงเรียน เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2496 ว่า

มีเด็กที่มออยู่ภายในเขตวัดกับให้เล่าเรียนตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา แต่ยังไม่ได้
เข้าเล่าเรียนเป็นจำนวนมาก เพราะโรงเรียนที่ตั้งอยู่เลวห่างไกลมาก เกินกำลัง
เด็กที่จะไปเล่าเรียนได้ ใครจะขอให้พระภิกษุในวัดที่เด็กเหล่านั้นพอจะมาได้ ช่วย
สอนหนังสือให้แก่เด็กพวกนั้น...¹

แต่การจะให้พระช่วยสอนเด็กจำพวกนี้ ก็เพียงแต่สอนให้อ่านออกเขียนได้เท่านั้น ไม่
จำเป็นที่จะต้องสอนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการแต่อย่างใด อย่างไรก็ตาม นโยบายดัง-
กล่าวก็ยังไม่บังเกิดผลในทางปฏิบัติ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2502 กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ดำเนิน
การตามโครงการนอกครั้งหนึ่ง

4.2.4 การจัดตั้งโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน เนื่องจากกระทรวงศึกษา-
ธิการไม่มีงบประมาณพอที่จะจัดตั้งโรงเรียนในท้องที่ห่างไกลได้อย่างทั่วถึงเอง ฝ่ายประชาสัม-
พันธ์และฝ่ายประชาสัมพันธ์กระทรวงของกองตำรวจตระเวนชายแดน จึงได้ดำเนินการจัดตั้งโรงเรียน
ประถมศึกษาในท้องที่ห่างไกลขึ้น เรียกว่า "โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน" โดยขอให้กรม
สามัญศึกษาช่วยส่งเสริมและปรับปรุงทั้งในด้านวิชาการและในด้านการเงิน³ เหตุผลที่สำคัญที่สุดใน
การจัดตั้งโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนขึ้นนี้ ก็เนื่องมาจากกระทรวงศึกษาธิการยังไม่สามารถ
ที่จะจัดตั้งโรงเรียนในท้องที่ห่างไกลได้ ดังนั้นกรมสามัญศึกษาจึงให้ความร่วมมือและสนับสนุนเป็น
อย่างดี

การดำเนินงานเกี่ยวกับการจัดตั้งโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนนี้ ได้เริ่มมาตั้งแต่

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2496
ส่วนกลาง (กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 1 เล่มที่ 1 เรื่องประชุมกรรมการประสานงานระหว่าง
วัดกับโรงเรียน 9 กุมภาพันธ์ 2496

² ก.

³

กระทรวงศึกษาธิการ รายงานการศึกษา ปีการศึกษา 2502 หน้า 29

⁴

กรมสามัญศึกษา การประชุมอบรมครูโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนด้วยความร่วมมือ
ระหว่างกรมตำรวจและกรมสามัญศึกษา หน้า 19

ปี พ.ศ. 2499 แต่ก็มีปัญหาอยู่มาก โดยเฉพาะเกี่ยวกับเรื่องครู เพราะครูที่ทำการสอนในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ก็เป็นตำรวจชายแดนที่ไม่ได้รับการศึกษาอบรมเกี่ยวกับวิชาครูมาก่อน ดังนั้น คุณภาพของการเรียนการสอนจึงไม่ดีเท่าที่ควร กรมตำรวจจึงมีนโยบายที่จะโอนโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนที่ได้จัดตั้งขึ้นและมีความเรียบร้อยแล้ว ให้เป็นโรงเรียนประชาบาลที่นายอำเภอจัดตั้งและให้อยู่ในความรับผิดชอบของกรมสามัญศึกษาต่อไป ดังเช่น ในปี พ.ศ. 2501 โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนทั่วพระราชอาณาจักรมีจำนวน 69 โรงเรียน และได้โอนให้กระทรวงศึกษาธิการ 8 โรงเรียน² และในปี พ.ศ. 2502 มีโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนทั้งหมด 114 โรงเรียน ซึ่งได้โอนให้แกกระทรวงศึกษาธิการ 26 โรงเรียน ส่วนในปี พ.ศ. 2503 มีโรงเรียนประเภทดังกล่าวทั้งหมด 149 โรงเรียน และได้โอนให้แกกระทรวงศึกษาธิการเป็นจำนวน 5 โรงเรียน³

แม้ว่าโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนนี้ จะมีการจัดตั้งขึ้นไม่มากนักในช่วงเวลาดังกล่าว และในค่านมาตรฐานการเรียนการสอนจะยังห่างไกลจากระดับที่พึงประสงค์อยู่มาก แต่ก็นับว่าเป็นการแบ่งเบาภาระในการจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลในท้องถิ่นห่างไกลและทุรกันดารให้แกกระทรวงศึกษาธิการได้เป็นอย่างมาก คงเป็นเพราะโรงเรียนประเภทนี้ยังมีความจำเป็นอยู่มาก จึงมีการดำเนินการอยู่ตลอดมาจนถึงปัจจุบัน

4.3 ปัญหาเกี่ยวกับครูผู้สอน ปัญหาสำคัญประการหนึ่งของการจัดการศึกษาภาคบังคับก็คือ การขาดแคลนครูทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ ปัญหาเกี่ยวกับการขาดแคลนครูนับว่าเป็นปัญหาพื้นฐานอย่างต่อเนื่องที่ควบคู่กับการจัดการศึกษาภาคบังคับ ซึ่งมีมาแล้วตั้งแต่การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาฉบับแรกเมื่อปี พ.ศ. 2464 หลังจากนั้นเมื่อรัฐบาลขยายการศึกษาให้กว้างขวางขึ้น ประชาชนนิยมในการศึกษามากขึ้น ปัญหาเกี่ยวกับการขาดแคลนครูก็เพิ่มมากขึ้นด้วย

¹ กรมสามัญศึกษา การประชุมอบรมครูโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนควยความร่วมมือระหว่างกรมตำรวจและกรมสามัญศึกษา หน้า 20

²

³

กระทรวงศึกษาธิการ รายงานการศึกษาปีการศึกษา 2503 หน้า 82

⁴ บุญถิ่น อัตถากร "เรื่องการศึกษาภาคบังคับในประเทศไทย" ใน คำปราชญ์และคำบรรยายของนายบุญถิ่น อัตถากร พ.ศ. 2502-2514 หน้า 313

แม้ว่ารัฐบาลภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จะได้พยายามแก้ไขปัญหายุ่งยากกับการขาดแคลนครูอยู่ตลอดเวลา แต่ก็ไม่สามารถจะบรรลุผลสำเร็จได้ เพราะกิจการทางการฝึกหัดครูได้ขยายไปเพียงส่วนน้อยไม่ได้สัดส่วนพอเพียงกับปริมาณของจำนวนนักเรียนและโรงเรียนที่เพิ่มมากขึ้น อีกประการหนึ่งในช่วงเวลานั้นอาชีวศึกษาก็ยังไม่เป็นที่นิยมของคนทั่วไป ผู้ที่จะเข้าเรียนในโรงเรียนฝึกหัดครูโดยความสมัครใจจึงมีเป็นส่วนน้อย แทนจะกล่าวได้ว่าต้องขอร้องให้มาเรียนโดยการให้ทุนอุดหนุนเกือบทุกคนกว่าได้ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วจึงเป็นการยากที่รัฐบาลจะแก้ไขปัญหายุ่งยากกับการขาดแคลนครูได้

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้ว การปรับปรุงกิจการของการฝึกหัดครูก็ได้รับความสนใจมากขึ้น องค์การระหว่างประเทศก็ได้ให้ความช่วยเหลือโดยส่งผู้เชี่ยวชาญมาร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ของกระทรวงศึกษาธิการ พิจารณาปรับปรุงการฝึกหัดครู ข้อเสนออันแรกที่กระทรวงศึกษาธิการรับมาปฏิบัติก็คือ โดยยกเลิกการฝึกหัดครูประชาบาลและครูประกาศนียบัตรจังหวัด ปรับปรุงหลักสูตรครูมูลใหม่ โดยรับนักเรียนที่จบชั้นมัธยมปีที่ 6 และให้จัดการฝึกหัดครูมูลเป็นกำลังสำคัญในการผลิตครู² ในขณะที่เดียวกันผู้เชี่ยวชาญจากต่างประเทศก็ได้ออกสำรวจภาวะของโรงเรียนฝึกหัดครู ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคและได้ให้คำแนะนำช่วยเหลือ ตลอดจนหาเงินจากองค์การต่าง ๆ มาช่วยเหลือปรับปรุงกิจการฝึกหัดครูทุกแห่ง³

แนวความคิดในการปรับปรุงการฝึกหัดครูที่สำคัญประการหนึ่งผู้เชี่ยวชาญจากองค์การศึกษานานาชาติได้เสนอต่อกระทรวงศึกษาธิการก็คือ เซอร์ จอห์น ซาร์เจนท์ (Sir John Sargent) และ ดร. โอราตา (Dr. Orata) ผู้เชี่ยวชาญจากองค์การศึกษานานาชาติที่ได้เข้ามาสำรวจภาวะการศึกษาในประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. 2492 ได้เสนอความเห็นไว้ว่า นักเรียนฝึกหัดครูควรมีความรู้สามัญไม่ต่ำกว่าชั้นมัธยมปีที่ 6 และครูที่จะทำการสอนในโรงเรียนประถมศึกษาคควรมีเวลาเรียนในโรงเรียนฝึกหัดครูอย่างน้อย 2 ปี และครูที่จะทำการสอนในโรงเรียนมัธยม ควรมีเวลาเรียนในโรงเรียนฝึกหัดครูอย่างน้อย 4 ปี¹ ซึ่งความเห็นนี้ก็ตรงกับความเห็นของผู้เชี่ยวชาญจากองค์การ-

¹ กระทรวงศึกษาธิการ รายงานของกรมสามัญศึกษา พุทธศักราช 2494 หน้า 43

² กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ รายงานการศึกษา พ.ศ. 2485-2497 และสถิติ

การศึกษา 12 ปี หน้า 57

³ ก.

ศึกษา คือนายวิลสัน (Mr. Willson) ที่ประจำอยู่ในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2494 และความคิดเห็นตรงกับความคิดเห็นของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของไทย อาทิ เช่น ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ (หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล) ควบ

เพื่อที่จะให้งานการปรับปรุงการฝึกหัดครูบรรลุผลสำเร็จ ในปี พ.ศ. 2496 กระทรวงศึกษาธิการจึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการชั้นชุดหนึ่ง เพื่อทำหน้าที่ประสานงานการฝึกหัดครูและพิจารณาเค้าโครงการปรับปรุงกิจการฝึกหัดครูโดยทั่วไป ต่อมาคณะกรรมการชุดดังกล่าว ก็ได้เสนอแนวความคิดในการปรับปรุงกิจการฝึกหัดครูต่อกระทรวงศึกษาธิการ ว่า นักเรียนฝึกหัดครูควรมีความรู้สามัญไม่ต่ำกว่าชั้นมัธยมปีที่ 6 ส่วนการจัดชั้นเรียนในโรงเรียนฝึกหัดครูนั้นควรจัดดังนี้

1) การฝึกหัดครูเบื้องต้น คือประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา รับนักเรียนที่สำเร็จชั้นมัธยมปีที่ 6 กำหนดเวลาเรียน 2 ปี การศึกษาในชั้นนี้ควรเน้นหนักในทางวิชาครูและมีวิชาสามัญเป็นส่วนประกอบ

2) การฝึกหัดครูชั้นอนุปริญญาการศึกษา ซึ่งเทียบเท่ากับประโยคครูมัธยม กำหนดเวลาเรียน 2 ปี ต่อจากฝึกหัดครูประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา ครั้งนี้โดยจัดให้มีวิชาเลือกหลายสาขา อาจเป็นในทางอาชีวศึกษา พลศึกษา ทัศนศึกษาหรือวิสามัญศึกษาก็ได้ แล้วแต่ว่าครูเหล่านั้นจะออกไปทำการสอนในโรงเรียนประเภทใด หรือถ้ายังไม่ประสงค์จะออกไปทำงานก็อาจเข้าศึกษาต่อในวิทยาลัยวิชาการศึกษาเพื่อรับปริญญาทางการศึกษาต่อไปก็ได้

เพื่อที่จะแก้ไขข้อบกพร่องเกี่ยวกับการขาดแคลนครูให้ได้ กระทรวงศึกษาธิการในระยะเวลา นั้น จึงได้กำหนดนโยบายในการผลิตครูให้เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด³ และได้จัดตั้งกรมการฝึกหัดครูขึ้นในปี พ.ศ. 2497 เพื่อทำหน้าที่ผลิตครูใหม่ปริมาณเพียงพอกับชั้นเรียนและโรงเรียนที่จะเปิดทำการสอน พร้อมทั้งส่งเสริมและส่งเสริมครูที่มีอยู่แล้วให้มีความรู้ความสามารถพัฒนาความเจริญของโลก

¹ กระทรวงศึกษาธิการ กรมสามัญศึกษา รายงานการประชุมคนควาอบรมเรื่องการศึกษาประชาชนบาล พ.ศ. 2494 หน้า 184

² กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ รายงานการศึกษา พ.ศ. 2485-2497 และสถิติการศึกษา 12 ปี หน้า 60

³ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ รายงานการศึกษา ปีการศึกษา 2497-2498-2499 หน้า 2

ตลอดจนการหาทางให้ครูได้มีโอกาสเลื่อนวิทยฐานะสูงขึ้น¹

หลังจากที่ได้จัดตั้งกรมการฝึกหัดครูขึ้น เมื่อวันที่ 29 กันยายน 2497 แล้ว กรมการฝึกหัดครูก็ได้เปลี่ยนแปลงนโยบายการฝึกหัดครูใหม่ โดยยกเลิกชั้นฝึกหัดครูที่มีอยู่เดิม เช่น ครูประกาศนียบัตรจังหวัด ฝึกหัดครูมูล ฯลฯ แล้วเปลี่ยนแปลงชั้นเรียนในโรงเรียนฝึกหัดครูเป็นแบบ 2-2-2² ซึ่งหมายความว่า แบ่งระดับการเรียนในโรงเรียนฝึกหัดครูออกเป็น 3 ระดับคือ ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาใช้เวลาเรียน 2 ปี ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาระดับสูงใช้เวลาเรียน 2 ปี และระดับปริญญาการศึกษาใช้เวลาเรียน 2 ปี เช่นกัน³ ดังที่ใช้น้อยอยู่ในปัจจุบัน พร้อม ๆ กับการยกฐานะกองโรงเรียนฝึกหัดครูขึ้นเป็นกรม กระทรวงศึกษาธิการก็ได้จัดตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษาขึ้น เมื่อวันที่ 16 กันยายน 2497 โดยถายฐานะโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ถนนประสานมิตร ขึ้นเป็นวิทยาลัยวิชาการศึกษาเปิดทำการสอนชั้นปริญญาการศึกษา เทากับระบบสากล³

งานการปรับปรุงกิจการฝึกหัดครูที่ได้บรรลุผลสำเร็จนั้นมีส่วนหนึ่งเป็นเพราะได้รับความร่วมมือและช่วยเหลือจากต่างประเทศ เช่น องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) และองค์การบริหารวิเทศกิจแห่งสหรัฐอเมริกา (USOM) ทั้งในด้านบุคคลากรและการเงิน และอีกส่วนหนึ่งก็เนื่องมาจาก การที่ข้าราชการไทยและนักเรียนของรัฐบาลที่กระทรวงศึกษาธิการได้ส่งไปศึกษาและทำงานการศึกษาในต่างประเทศ แล้วกลับมาทำงานเป็นกำลังอันสำคัญของกระทรวงศึกษาธิการด้วย⁴

หลังจากที่ได้จัดตั้งกรมการฝึกหัดครูและมีการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาในโรงเรียนฝึกหัดครูแล้ว แนวโน้มของผู้จบการศึกษาในโรงเรียนฝึกหัดครูก็มีจำนวนมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากตาราง 54 หน้า 392 อันเป็นผลใหม่มองเห็นแนวทางได้ว่า จะสามารถแก้ไขปัญหาการศึกษา-

¹ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ รายงานการศึกษาปีการศึกษา 2497-2498-2499 หน้า 2

² กระทรวงศึกษาธิการ กรมการฝึกหัดครู เรื่องนำรัฐของกรมการฝึกหัดครู พิมพ์แจกในงานกรฐินพระราชทาน ณ วัดพรหมนิวาส จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 7 พฤศจิกายน 2510 หน้า 9

³ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ รายงานการศึกษา พ.ศ. 2485-2497 และสถิติการศึกษา 12 ปี หน้า 60

⁴ กระทรวงศึกษาธิการ กรมการฝึกหัดครู ล.ก. หน้า 5

แคลนครูได้

ความเจริญก้าวหน้าของงานการฝึกหัดครูจาก พ.ศ. 2494-2503 นั้น จะเห็นได้จากจำนวนนักเรียนฝึกหัดครูและจำนวนผู้จบจากโรงเรียนฝึกหัดครู จาก พ.ศ. 2494-2503 ดังตาราง

54

ตาราง 54 จำนวนนักเรียนฝึกหัดครูในแต่ละปีและจำนวนนักเรียนฝึกหัดครูที่จบการศึกษาจาก พ.ศ. 2494-2503

พ.ศ.	จำนวนโรงเรียนฝึกหัดครู	จำนวนนักเรียนฝึกหัดครูทั้งหมด	จำนวนนักเรียนฝึกหัดครูที่จบการศึกษา	จำนวนนักเรียนฝึกหัดครูที่จบการศึกษา						
				แยกตามวุฒิ						
				ว.	ป.	ป.ศ.ต้น	สูง	ป.ป.	ป.ม.	อื่นๆ*
2494	34	4,042	2,234	704	1,132	—	—	315	83	—
2495	34	4,220	2,306	544	1,208	—	—	337	117	—
2496	34	4,260	2,973	584	1,658	—	—	617	114	—
2497	36	5,209	3,175	114	1,826	—	—	612	367	256
2498	35	5,620	1,010	32	—	—	—	518	139	321
2499	35	8,386	3,468	—	—	2,361	—	514	207	386
2500	36	10,422	3,500	—	—	2,447	—	166	106	381
2501	37	13,864	6,027	—	—	4,289	805	—	150	783
2502	38	17,161	6,386	—	—	4,561	901	—	123	801
2503	34	18,848	6,748	—	—	4,784	998	—	114	852

* หมายถึง ประโยคครูอนุบาล การเรือน อนุปริญญาการศึกษาและปริญญาการศึกษา

ที่มา รวบรวมจาก กระทรวงศึกษาธิการ รายงานการศึกษาและสถิติการศึกษา พ.ศ.

2494-2503

จากตาราง 54 หน้า 392 จะเห็นว่านับแต่มีการจัดตั้งกรมการฝึกหัดครู และมีการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาในระดับฝึกหัดครูใหม่แล้ว จำนวนผู้ที่จบจากโรงเรียนฝึกหัดครูตั้งแต่ปี พ.ศ. 2499 เป็นต้นมาเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะจำนวนผู้ที่จบชั้นประกาศนียบัตรวิชาชีพการศึกษา อันเป็นกำลังสำคัญที่จะทำการสอนในระดับประถมศึกษาทั้งในโรงเรียนประชาบาลและเทศบาล ซึ่งพอจะเห็นแนวโน้มว่าภาวะการขาดแคลนครูที่มีอยู่ตลอดเวลา นั้น อาจจะหมดไปได้

นอกจากการผลิตครูที่มีผู้จบจากโรงเรียนฝึกหัดครูโดยตรงแล้ว กระทรวงศึกษาธิการยังมีนโยบายส่งเสริมผู้ที่เป็นครูอยู่แล้วให้มีโอกาสศึกษาค้นคว้าและเลื่อนวิทยฐานะตัวเองให้สูงขึ้น โดยการสอบวิชาชุด ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการได้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2491 ผลจากการส่งเสริมให้มีการสอบวิชาชุดนี้ก็สามารถเพิ่มปริมาณของครูที่มีผู้เพิ่มขึ้นได้เป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากจำนวนของผู้ที่สอบวิชาชุดครูได้ในแต่ละปี ดังตาราง 55

ตาราง 55 จำนวนผู้ที่สอบวิชาชุดครูได้จาก พ.ศ. 2494-2503 แยกตามวุฒิ

พ.ศ.	ประโยคครูมูล	ประโยคครูประถม	ประโยคครูมัธยม	รวม
2494	2,313	411	35	2,759
2495	2,359	437	145	2,941
2496	2,068	605	339	3,012
2497	2,200	523	418	3,141
2498	3,022	898	350	4,270
2499	2,739	3,977	813	7,529
2500	3,965	4,516	806	9,287
2501	4,772	1,877	811	7,460
2502	4,838	2,133	1,272	8,243
2503	6,491	3,328	1,357	11,176

ที่มา บำรุง กลัดเจริญ ประวัติการฝึกหัดครูของประเทศไทย ปริญญาโท กศ.บ.
วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร 2506 หน้า 160

จากตาราง 55 จะเห็นได้ว่า การจัดให้มีการสอบวิชาชุดครูในระดับต่าง ๆ นั้นนับว่าเป็นการแก้ไขปัญหาลักษณะเกี่ยวกับคุณภาพของครูหรือแก้ปัญหาเกี่ยวกับครูที่ไม่มีวุฒิได้เป็นอย่างดี เพราะมีครูเป็นจำนวนมากที่สามารถสอบเลื่อนวิทยฐานะของตนได้ ดังจะเห็นได้ว่าในแต่ละปีนั้น ครูที่สามารถสอบเลื่อนวิทยฐานะได้ด้วยตนเองมีจำนวนมากกว่าจำนวนนักเรียนฝึกหัดครูที่จบการศึกษาในแต่ละปีเสียอีก (ดูเปรียบเทียบตาราง 54) การแก้ไขปัญหาลักษณะเกี่ยวกับคุณภาพของครู โดยการเปลี่ยนแปลงระบบของโรงเรียนฝึกหัดครูใหม่และทุ่มเทงบประมาณในการผลิตครูให้มากขึ้น เห็นความสำคัญของครูที่มีต่อการเรียนการสอนและการจัดให้มีการสอบวิชาชุด นับว่าสามารถแก้ไขปัญหาลักษณะเกี่ยวกับคุณภาพของครูได้เป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้ว่าในปี พ.ศ. 2494 ครูในโรงเรียนทุกประเภทเป็นครูที่มีวุฒิทางครูเพียงร้อยละ 23.81¹ แต่เมื่อมีการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงกิจการฝึกหัดครูอย่างใหญ่หลวงเมื่อปี พ.ศ. 2497 แล้ว จำนวนครูที่มีวุฒิครูในโรงเรียนทุกประเภทก็เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ดังในปี พ.ศ. 2503 ในจำนวนครูในโรงเรียนทุกประเภททั้งหมด 136,576 คนนั้น เป็นครูที่มีวุฒิทางครูเป็นจำนวนมากถึง 68,725 คนหรือคิดเป็นร้อยละ 53.19² แต่ถ้านับเฉพาะครูในโรงเรียนประชาบาลและเทศบาลแล้ว ในจำนวนครูในโรงเรียนดังกล่าวทั้งหมด 89,535 คนจะเป็นครูที่มีวุฒิทางครู 41,656 คนหรือคิดเป็นร้อยละ 46.52² ซึ่งก็นับได้ว่า การแก้ไขปัญหาค้นคุณภาพของครูในช่วงเวลานี้โดยสพอควร ส่วนในด้านปริมาณนั้น ถ้าคิดเปรียบเทียบระหว่างจำนวนนักเรียนกับจำนวนครูทั่วประเทศแล้วก็จะเห็นว่า ภาวะการขาดแคลนครูทางด้านปริมาณนี้มีอยู่ไม่มากนัก ดังเช่นในปี พ.ศ. 2494 (ดูตาราง 49 และ 50 หน้า 364 และ 365 ประกอบ) จำนวนนักเรียนโดยเฉลี่ยต่อครูหนึ่งคนในโรงเรียนประชาบาลและเทศบาลจะประมาณ 1 : 35 และในปี พ.ศ. 2503 จะประมาณ 1 : 36 แสดงว่าในด้านปริมาณไม่ค่อยมีปัญหามากนัก

แต่ตามสภาพความเป็นจริงแล้ว การขาดแคลนครูยังมีอีกมาก โดยเฉพาะในโรงเรียนที่อยู่ในท้องที่กันดารและโรงเรียนที่มีจำนวนนักเรียนน้อย กระทรวงศึกษาธิการจึงไม่สามารถที่จะจัดครูให้ครบชั้นเรียนได้ เพราะประเทศไทยเป็นประเทศกสิกรรม ประชาชนพลเมืองจึงอยู่กันอย่างกระจัดกระจายเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ และห่างไกลกันมาก โรงเรียนที่มีนักเรียนน้อยเกินไป เป็นอันว่า

¹ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ รายงานการศึกษา พ.ศ. 2485-2497 และสถิติการศึกษา 12 ปี หน้า 122 และ 134

² กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ สถิติการศึกษา 2497-2503 หน้า 24-31

มีนักเรียนชั้นละไม่เกิน 20 คนก็มีอยู่มาก¹ สภาพการเข่นกถวนนำมาซึ่งการขาดแคลนครูทั้งสิ้น เมื่อสภาพการขาดแคลนครูยังมีอยู่มาก แม้ว่าการทรงศึกษาธิการจะพยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยตลอดเวลาก็ตาม การทรงศึกษาธิการจึงได้ดำเนินแก้ไขปัญหาดังกล่าวอีกเป็นต้นว่า

4.3.1 การจัดให้พระภิกษุช่วยสอนในโรงเรียนประชาบาล แนวความคิดเกี่ยวกับเรื่องที่จะให้พระภิกษุช่วยสอนในโรงเรียนประชาบาลที่ห่างไกลและทุรกันดารนั้นมานานแล้ว แต่ก็ไม่บังเกิดผลในทางปฏิบัติ จนในปี พ.ศ.2502 การทรงศึกษาธิการมีความเห็นว่า โรงเรียนประชาบาลยังขาดแคลนครูอยู่เป็นอย่างมาก จึงเห็นควรที่จะอาราธนาพระภิกษุที่มีวุฒิพอสมควรเข้าช่วยทำการสอน เป็นการแก้ปัญหาดังกล่าวในท้องถิ่นที่ทุรกันดารพร้อมทั้งจะเป็นผลดีในการอบรมศีลธรรมแก่เด็กและช่วยให้โรงเรียนได้มีโอกาสใกล้ชิดกับทางวัดยิ่งขึ้น ดังนั้นจึงได้มีการคัดเลือกพระภิกษุในท้องถิ่นที่ห่างไกลเข้ามารับการอบรม เพื่อที่จะไปสอนในโรงเรียนประชาบาลให้โดยผลดีปรากฏว่า ในปี พ.ศ.2502 มีพระภิกษุเข้าร่วมในการอบรมเป็นจำนวน 95 รูป โดยมีเป้าหมายที่จะให้เขาสอนในโรงเรียนประชาบาลในท้องถิ่นที่ทุรกันดารและขาดแคลนครูในปีการศึกษา 2503² และปรากฏผลต่อมาว่า ในปีการศึกษา 2503 ได้มีพระภิกษุที่ได้รับการอบรมจาก พ.ศ.2502 เข้าสอนในโรงเรียนประชาบาลทั้งหมด 70 รูป³ และกรมสามัญศึกษาก็มีนโยบายที่จะดำเนินการในเรื่องนี้ต่อไปอีก

4.3.2 การจัดโรงเรียนสอนเด็กไกลคมนาคม ได้แก่การส่งเสริมโรงเรียนที่สำรวจตรวจระแวงชายแดนได้จัดตั้งขึ้น ทั้งนี้กล่าวมาแล้วในข้อ 4.2.4 หน้า 387-388

4.3.3 การปรับปรุงครูประชาบาลที่มีครูคนเดียว โรงเรียนประชาบาลที่มีครูสอนเพียงคนเดียวนั้นมีมานานแล้ว ทั้งนี้คงเนื่องมาจากการขาดแคลนครูนั่นเอง แต่กรมสามัญศึกษาก็ไม่ได้สนับสนุนและไม่ยอมรับว่าจะจัดในระบบการศึกษาประชาบาล แต่ต่อมาด้วยความจำเป็นหลายประการบังคับให้ต้องยอมรับว่า โรงเรียนครูคนเดียวเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการศึกษาประชา-

¹ การทรงศึกษาธิการ รายงานการศึกษาปีการศึกษา 2502 หน้า 22

² ค.ศ. หน้า 27

³ การทรงศึกษาธิการ รายงานการศึกษาปีการศึกษา 2503 หน้า 83

บาล ๕๕๕” ทั้งนี้กวดยเหตุผลหลายประการ ประการแรกก็คือ การเร่งรัดการจัดการศึกษา ทำให้มีการจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้นอย่างมากมาย การขาดแคลนครูทำให้ไม่สามารถจัดให้มีครูโรงละ 2 คนได้ ประการต่อมา ราษฎรอยู่กันอย่างกระจัดกระจาย จำนวนเด็กที่เข้าเรียนในโรงเรียนหนึ่งอาจมีไม่มาก เช่น ไม่เกิน 40-50 คนแต่ก็จำเป็นต้องจัดตั้งโรงเรียนขึ้น ทั้ง ๆ ที่จำนวนครูมีจำกัด เพราะหลักการที่ว่าเปิดโรงเรียนแก่มีครูคนเดียวย่อมดีกว่าไม่เปิดโรงเรียนเลย ปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2503 มีโรงเรียนครูคนเดียวอยู่เป็นจำนวนมากถึง 1,291 โรงเรียน เมื่อสภาพการทั่ว ๆ ไปเป็นเช่นนี้ กระทรวงศึกษาธิการโดยกรมสามัญศึกษาจึงได้จัดอบรมครูในโรงเรียนที่มีครูคนเดียวขึ้น โดยจัดให้ครูในโรงเรียนที่มีครูคนเดียวทั่วพระราชอาณาจักรมาประชุมอบรมที่ภาคศึกษา 9 จังหวัดอุตรธานี เมื่อวันที่ 5-10 กุมภาพันธ์ 2504 เพื่อให้เข้าใจในเนื้อหาและรายวิชา ตามหลักสูตรใหม่¹

การแก้ไขปัญหาการขาดแคลนครู โดยการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาของกรมการฝึกหัดครู การจัดตั้งกรมการฝึกหัดครู การทุ่มเทงบประมาณในการผลิตครูและการจัดให้มีการสอบวิชาชุดครูในระดับต่าง ๆ ตลอดจนการจัดให้พระภิกษุช่วยสอนในโรงเรียนประชาบาล การจัดสอนเด็กที่อยู่ทางไกลคมนาคม โดยให้ความร่วมมือสนับสนุนและช่วยเหลือการจัดตั้งโรงเรียน ตำรวจตระเวนชายแดนและการอบรมครูในโรงเรียนครูคนเดียวนับได้ว่าเป็นการแก้ปัญหาเกี่ยวกับการขาดแคลนครูได้โดยการปรับปรุงและแปลกแปลงวิธีการเรียนการสอน แทนที่จะมุ่งเพิ่มจำนวนครูตายเดียว ทั้งนี้เพราะครูจำนวนมากไม่สมัครจะไปสอนในท้องที่ทางไกลกันดาร จึงนับได้ว่าเป็นการริเริ่มแก้ปัญหาที่ถูกจุดและก่อให้เกิดผลคือการศึกษาขั้นพื้นฐานของประชาชนอยู่ห่างไกลศูนย์กลางความเจริญได้เป็นอย่างดี แมว่าจะไม่สามารถแก้ไขภาวะการขาดแคลนครูที่มีอยู่เป็นอันมากได้หมดสิ้นก็ตาม

การจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาในวงการปฏิรูปการศึกษาประชาบาล ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้พอจะสรุปได้ว่า

ค่านโยบาย นับว่าไม่มีรัฐบาลชุดใดเลยที่มีนโยบายในการจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษา เพียงแต่นโยบายว่า จะปรับปรุงการศึกษาให้ดีขึ้นทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ แมว่าในปี พ.ศ. 2495 จะได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร

¹ กระทรวงศึกษาธิการ รายงานการศึกษาปีการศึกษา 2503 หน้า 84

ไทย พุทธศักราช 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2495 ซึ่งมีบทเฉพาะกาลที่กำหนดไว้ว่า หลังจากที่ได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญไปแล้ว 5 ปี ถ้าจังหวัดใดมีผู้มีสิทธิเลือกตั้งชั้นประถมศึกษาเกินครึ่งของผู้มีสิทธิเลือกตั้งทั้งหมด ก็ให้สมาชิกประเภท 2 จับฉลากออกจากตำแหน่งเท่ากับจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่จังหวัดนั้นมีอยู่ แล้วจัดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในจังหวัดนั้น เพิ่มขึ้นอีกเท่ากับจำนวนสมาชิกประเภท 2 ที่ได้ออกไป แต่เป้าหมายที่สำคัญที่กำหนดไว้ในบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ ก็ทำให้มีรัฐบาลชุดใหม่ไปเป็นนโยบายในการปฏิบัติในการจัดการศึกษาภาคบังคับไม่

ด้านการดำเนินงาน ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ได้ว่า เป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญยิ่งของการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับ เพราะถ้าถือว่าการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2503 ที่กำหนดการศึกษาในระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับไว้เป็น 7 ปี ว่าเป็นก้าวใหม่ของการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับแล้ว การจัดการศึกษาภาคบังคับจาก พ.ศ. 2494-2503 ซึ่งเป็นการดำเนินงานตามแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 ก็นับได้ว่าเป็นพื้นฐานอันสำคัญยิ่งในการขยายการศึกษาภาคบังคับในปี พ.ศ. 2503 เพราะเป็นช่วงเวลาที่ผู้รับผิดชอบในการดำเนินงานการศึกษาได้พยายามที่จะแสวงหาแนวทางที่ดีที่สุด เหมาะสมที่สุดและถูกต้องที่สุด เพื่อที่จะให้การศึกษาและการศึกษาภาคบังคับของไทยได้เจริญก้าวหน้าไปในแนวทางที่ถูกต้อง และนับได้ว่าช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงแห่งการต่อสู้ระหว่างแนวความคิดเก่ากับแนวความคิดใหม่ในการจัดการศึกษา เพราะก่อนปี พ.ศ. 2494 หรือก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น การศึกษาจะไม่มีมีการเคลื่อนไหวโดยเด่นชัดเลย แต่พอหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้ว เมื่อผู้เชี่ยวชาญจากองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้เข้ามาสำรวจสภาพการศึกษาในประเทศไทย และองค์การระหว่างประเทศที่สำคัญหลายองค์การก็ได้ส่งผู้เชี่ยวชาญเข้ามาช่วยปรับปรุงการศึกษาในประเทศไทย ประกอบกับนักการศึกษาไทยได้มีโอกาสไปศึกษาต่อและดูงานการศึกษาในต่างประเทศ โดยเฉพาะในประเทศสหรัฐอเมริกา แล้วกลับเข้ามาจัดการศึกษาในประเทศไทย จึงเป็นผลก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวทางการศึกษาหลายประการเช่น

ในค่านิยมแนวความคิดในการจัดการศึกษา ตามแนวความคิดใหม่ในการจัดการศึกษามีใช้ว่าจะประกอบด้วยเพียงครูกับนักเรียนเท่านั้น แต่ต้องคำนึงถึงองค์ประกอบหลายอย่าง เป็นต้นว่า ครู นักเรียน หลักสูตรแบบเรียน อุปกรณ์การสอนการเรียน การผลิตและการใช้อุปกรณ์ กระบวนการของการเรียนการสอน ตลอดจนวิธีการจัดโรงเรียนและห้องเรียนให้ถูกต้อง การวัดผล

การศึกษา ฯลฯ ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ก่อนหน้านั้นไม่ค่อยมีการคำนึงถึงมากนัก แสดงว่าแนวความคิดที่แปลกใหม่เหล่านี้ เกิดขึ้นจากบุคคลสองฝ่าย คือ ฝ่ายผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศที่เข้ามาช่วยปรับปรุงงานการศึกษาในประเทศไทยและฝ่ายนักการศึกษาไทยที่ได้รับการศึกษาและแนวความคิดมาจากต่างประเทศ

จากแนวความคิดใหม่ ๆ เหล่านี้เอง ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในวงการการศึกษาไทย โดยเฉพาะการศึกษาระดับมัธยม ก็จะเห็นได้จาก มีการจัดการประชุมคนควาอบรมเรื่องการศึกษาประชาบาลขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. 2494 และหลังจากนั้นแล้วก็ได้จัดให้มีการประชุมคนควาอบรมเกี่ยวกับการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาในระดับประถมศึกษาขึ้นอีกหลายครั้ง ในการประชุมแต่ละครั้ง ก็เป็นการศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการจัดการศึกษาที่มีอยู่ เพื่อหาแนวทางแก้ไขให้ถูกต้องและปรับปรุงให้ดีขึ้น

นอกจากนี้แล้ว ในช่วงเวลาดังกล่าว ก็มีการจัดตั้งโครงการทดลองปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาให้ดีขึ้นหลายโครงการ เป็นที่น่าพอใจ โครงการทดลองปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาจังหวัดฉะเชิงเทรา โครงการปรับปรุงส่งเสริมโรงเรียนประชาบาลในจังหวัดพระนครและธนบุรี และโครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาในส่วนภูมิภาคอีกหลายโครงการ ซึ่งโครงการต่าง ๆ เหล่านี้จะเน้นหนักในด้านการศึกษาในระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาระดับมัธยม โดยเฉพาะในโรงเรียนประชาบาล สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ก็เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ในวงการการศึกษาไทย อันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและเป็นผลดีต่อวงการการศึกษาไทยในโอกาสต่อมา แม้ว่าในรายละเอียดและหลักวิชายังมีสิ่งที่จะต้องปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมกับนิสัยใจคอและสภาพการอันแท้จริงของบ้านเมืองไทย เพื่อให้การเปลี่ยนแปลงสอดคล้องกับพื้นฐานเดิมก็ตาม

ผลจากการดำเนินงานการศึกษาระดับมัธยมศึกษาที่สำคัญประการหนึ่งในช่วงเวลานี้ ก็คือรัฐบาลสามารถเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาได้เป็นอย่างดีเข้าปีที่ 8 ครบทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักรในปี พ.ศ. 2496 ซึ่งเป็นสิ่งที่รัฐบาลภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้พยายามอย่างยิ่งที่จะให้เป็นผลสำเร็จ อีกประการหนึ่งการเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาในช่วงเวลานั้น ก็นับได้ว่าสามารถเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนได้ดีกว่าในช่วงก่อน ๆ เป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตามนี้ แม้ว่าในช่วงเวลานี้ จะมีการเปลี่ยนแปลงที่ก่อให้เกิดแนวโน้มที่ดีต่อวงการการศึกษาของชาติและการจัดการศึกษาระดับมัธยม แต่การดำเนินงานการศึกษาระดับมัธยมศึกษาในช่วงเวลา

นี้ยังมีปัญหาและอุปสรรคอยู่อีกหลายประการเป็นต้นว่า เรื่องหลักสูตรและแบบเรียน เพราะตามหลักความเป็นจริงแล้ว การเปลี่ยนแปลงแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 ซึ่งมีเป้าหมายและหลักการที่สำคัญแตกต่างไปจากแผนการศึกษาชาติฉบับก่อนอยู่มาก แต่กระทรวงศึกษาธิการก็หาได้มีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรและแบบเรียน เพื่อให้เกิดผลเอื้อต่อแผนการศึกษาชาติฉบับใหม่ไม่ แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรประถมศึกษาเมื่อปี พ.ศ. 2498 แต่ก็ได้มีการประกาศยกเลิกไปในที่สุดทั้ง ๆ ที่ยังไม่บังเกิดผลแต่ประการใด เกี่ยวกับงบประมาณ งบประมาณในการจัดการศึกษาหรือการศึกษาภาคบังคับในช่วงเวลานี้จะได้รับเพิ่มขึ้นมากถ้าคิดเปรียบเทียบกับงบประมาณการศึกษาในช่วงก่อนและรัฐบาลยังมีวิธีการในการจัดหาเงินมาใช้จ่ายในการดำเนินงานการศึกษาได้อีกเป็นจำนวนมาก ปัญหาการขาดแคลนครูซึ่งนับว่าเป็นปัญหาควบคู่กับงานการศึกษาภาคบังคับนั้นก็ลดน้อยลงบ้าง เพราะมีการเปลี่ยนแปลงระบบการฝึกหัดครูอย่างแท้จริง ทั้งหลักสูตร การสอน การวัดผล และการกำหนดชั้นเรียน ซึ่งนับว่าเป็นครั้งแรกที่การฝึกหัดครูของประเทศไทยที่ได้จัดการฝึกหัดครูให้สอดคล้องกับระบบอื่นเป็นที่เข้าใจกันเป็นสากลและผลพลอยได้อันสำคัญยิ่งก็คือ ก่อให้เกิดแรงบันดาลใจและการตื่นตัวก้าวหน้าแก่วงการครูโดยทั่วไปเป็นอันมาก อันเป็นผลสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน.

บทสรุป

การดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับ จาก พ.ศ. 2475-2503 เป็นการดำเนินงานตามนโยบายของรัฐบาลชุดต่าง ๆ ที่ได้แถลงไว้ต่อที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร เพื่อขอความไว้วางใจในการที่จะเข้ามาบริหารราชการแผ่นดิน ในเวลา 29 ปี (2475-2503) มีรัฐบาลที่ได้เข้ามาบริหารราชการแผ่นดินทั้งหมด 30 ชุด ซึ่งส่วนมากก็ได้แถลงนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดินต่อที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรไว้ แต่ก็มีบางครั้งที่ไม่ได้แถลงนโยบาย ทั้งนี้นักชนอยู่กับสถานการณ์ทางการเมืองเป็นสำคัญ

อีกประการหนึ่ง การดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับในช่วงเวลาดังกล่าว เป็นการดำเนินงานตามบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติประถมศึกษา 2 ฉบับ คือพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2464 ซึ่งประกาศใช้มาแล้วตั้งแต่ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478 ซึ่งประกาศใช้เมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน 2478 อันเป็นเวลาหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วสามปีเศษ เพื่อให้สอดคล้องกับรูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยและที่แถลงไว้ในหลัก 6 ประการของคณะราษฎร นอกจากนั้นแล้ว การดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับในช่วงระยะเวลาดังกล่าวก็เป็นการดำเนินงานเพื่อให้สอดคล้องกับแผนการศึกษาชาติสามฉบับ ที่ได้ประกาศใช้ในช่วงเวลานี้ คือ แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 และแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494

ส่วนแนวนโยบายในการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับของรัฐบาลชุดต่าง ๆ ตลอดจนผลของการดำเนินงาน ปัญหา อุปสรรคและข้อบกพร่องต่าง ๆ ของการดำเนินงานในช่วงเวลานั้น นั้น สามารถสรุปและวิเคราะห์ได้ดังนี้

1) นโยบายในการจัดการศึกษาภาคบังคับ จาก พ.ศ. 2475-2503 พอจะแบ่งได้ออกเป็น 3 ระยะ คือ

ระยะแรก (พ.ศ. 2475-2503) เป็นการดำเนินนโยบายตามเป้าหมายของ "คณะราษฎร" ที่ได้ประกาศไว้เพื่อเป็นเป้าหมายและแนวทางของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง นโยบายของรัฐ-

บาลในช่วงเวลานี้จึงเป็นนโยบายที่สอดคล้องกับความประสงค์ของ "คณะราษฎร" ซึ่งนโยบายในการจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษา ก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช พ.ศ. 2478 ก็คือ การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาให้ครอบคลุมทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักร และการจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลให้ครอบคลุมทุกตำบล ๆ ละ 1 โรงเรียนอย่างน้อย พร้อม ๆ กับนโยบายที่จะปรับปรุงคุณภาพของโรงเรียนประถมศึกษาอันเป็นการศึกษาระดับมัธยมศึกษาให้ดีขึ้นด้วย หลังจากที่รัฐบาลสามารถประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาให้ครอบคลุมทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักร ในปี พ.ศ. 2478 และได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาพุทธศักราช 2478 แล้ว นโยบายในการจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาที่สำคัญก็คือ นโยบายที่จะพยายามดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้นให้ครอบคลุมทุกตำบล ๆ ละ 1 โรงเรียนอย่างน้อย การลดอายุในการเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนให้ได้เป็นอย่างดีเข้าปีที่ 8 ทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักร การขยายโรงเรียนประถมศึกษาออกไปให้กว้างขวางตามความประสงค์ของพระราชบัญญัติ และนโยบายที่จะปรับปรุงการศึกษาในระดับประถมศึกษาอันเป็นการศึกษาระดับมัธยมศึกษาให้ดีขึ้นทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ

ระยะที่สอง (พ.ศ. 2485-2493) เป็นการค้าเนื้องานการศึกษาระดับมัธยมศึกษาในช่วงเวลาที่ประเทศชาติตกอยู่ในภาวะสงครามและการฟื้นฟูประเทศภายหลังสงคราม ดังนั้น นโยบายในการจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาในช่วงระยะเวลานี้จึงไม่ค่อยชัดเจนนัก เพราะการสงครามเป็นผลกระทบกระเทือนต่องานการศึกษามากตั้งแต่ระดับอนุบาลถึงระดับอุดมศึกษา นโยบายในการจัดการศึกษาในระหว่างสงครามจึงเป็นเพียงนโยบายที่จะรักษาสถานภาพให้คงที่ไว้และไม่ให้ตกต่ำมากนักเท่านั้น ส่วนระยะหลังสงครามใหม่ ๆ นโยบายของรัฐบาลส่วนใหญ่ก็เป็นความพยายามที่จะฟื้นฟูการศึกษาให้ดีขึ้นทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ

ระยะที่สาม (พ.ศ. 2494-2503) เนื่องจากช่วงระยะเวลานี้เป็นช่วงที่มีการตื่นตัวทางการศึกษาเป็นอันมาก และงานการศึกษาระดับมัธยมศึกษาได้ก้าวหน้าไปมาก นโยบายในการจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาในช่วงเวลานี้จึงเป็นการขยายงานการศึกษาระดับมัธยมศึกษาให้กว้างขวางตามความประสงค์ของพระราชบัญญัติประถมศึกษาและการปรับปรุงงานการศึกษาให้ดีขึ้นทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ โดยเฉพาะการศึกษาในระดับประถมศึกษาอันเป็นการศึกษาระดับมัธยมศึกษา

2) การดำเนินงานการศึกษาระดับมัธยมศึกษา

การดำเนินงานการศึกษาระดับมัธยมศึกษาในช่วงระยะ เวลาจาก พ.ศ. 2475-2503 พอที่จะแยกสรุปและวิเคราะห์ได้ดังนี้

การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา ในการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา
นี้รัฐบาลใช้วิธีประกาศเป็นหน่วยตำบลตามที่สมควรจะประกาศได้ ในระยะแรก ๆ หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง รัฐบาลถือว่านโยบายเกี่ยวกับการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาให้ครอบคลุมทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักรเป็นนโยบายที่สำคัญมาก และพยายามอย่างยิ่งที่จะประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาให้ครอบคลุมทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักร เพราะในปี พ.ศ. 2474 มีตำบลที่ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาแล้วทั่วพระราชอาณาจักรคิดเป็นเพียงร้อยละ 83.29 เท่านั้น ส่วนในมณฑลกรุงเทพฯ ก็มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาแล้วเพียงร้อยละ 9.79 เท่านั้น โดยเฉพาะในท้องที่จังหวัดพระนครและธนบุรีจำนวนตำบลที่ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาแล้วยังมีน้อยลงไปอีก

เพื่อที่จะให้ได้จำนวนพลเมืองผู้ชั้นประถมศึกษาเกินครึ่งของจำนวนพลเมืองทั้งหมดภายในเวลา 10 ปี รัฐบาลในระยะแรก ๆ จึงได้ดำเนินการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมืองอย่างเร่งรีบ โดยเฉพาะในท้องที่กรุงเทพฯ ธนบุรี รัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเป็นการเร่งด่วนมาก ดังจะเห็นได้จากในช่วงเวลาสามเดือนเศษของรัฐบาลชุดที่ 2 (10 ธันวาคม 2475-1 เมษายน 2476) ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในท้องที่กรุงเทพฯ ธนบุรีเป็นจำนวนมากถึง 300 ตำบล และรัฐบาลชุดต่อมาก็สามารถประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในท้องที่กรุงเทพฯ ธนบุรี ได้ครบทุกตำบลในปี พ.ศ. 2476 สำหรับในส่วนภูมิภาคนั้น รัฐบาลก็พยายามประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพิ่มขึ้นทุก ๆ ปี จนสามารถประกาศใช้ได้ครบทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักรในปี พ.ศ. 2478 และสามารถจัดตั้งโรงเรียนประถมศึกษาขึ้นได้ครบทุกตำบลในปี พ.ศ. 2479

การลดอายุในการเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา นับเป็นนโยบายและเป็นภาระสำคัญของรัฐบาลในการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับหลังจากที่รัฐบาลสามารถประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาได้ครบทุกตำบลในปี พ.ศ. 2478 แล้ว การลดอายุในการเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนนี้ รัฐบาลได้พยายามลดอายุในการเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนให้ได้เป็นอย่างดีเข้าปีที่ 8 ทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักร เพราะในมาตรา 6(2) แห่งพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478 ได้กำหนดไว้ว่า "เมื่อมีเหตุจำเป็นเฉพาะท้องที่สำหรับบางตำบล เขตอายุปกติที่อาจเขียนขึ้นเป็นเกณฑ์หรือสืบปีก็ได้ตามที่รัฐมนตรีจะได้อำนาจใช้พระราชกฤษฎีกา" ซึ่งรัฐบาลก็ได้เริ่มดำเนินงานนี้ในปี พ.ศ. 2479

การดำเนินการลดอายุในการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาชั้น รัฐบาล ได้พยายามประกาศลดอายุในการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนลงทุก ๆ ปี โดยการประกาศเป็นหน่วย ตำบล เช่นเกี่ยวกับการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา ในปี พ.ศ. 2479 ซึ่งเป็นปีแรก ของการลดอายุการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนนั้น มีจังหวัดที่ต้องเกณฑ์เด็กเข้าเรียนเมื่ออายุ อย่างเข้าปีที่ 10 อยู่ทุกท้องที่ของจังหวัดอยู่ทั้งหมด 32 จังหวัด แม้จะมีปัญหาและอุปสรรคอยู่หลาย ประการเกี่ยวกับการดำเนินงานในเรื่องนี้ รัฐบาลในช่วงแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ก็พยายามประกาศลดอายุการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนทุกปี ๆ แต่พอถึงระยะสงครามโลกครั้งที่ 2 และระยะหลังสงครามการดำเนินงานเกี่ยวกับการลดอายุการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนได้ชะงักไป บางเช่นเกี่ยวกับการดำเนินงานในด้านอื่น อย่างไรก็ตามเมื่อรัฐบาลได้ดำเนินการฟื้นฟูการศึกษา ภายหลังจากสงครามนั้น การลดอายุการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนก็ได้รับการเอาใจใส่จากรัฐบาลเป็น อย่างดี จนบรรลุผลสำเร็จและสามารถเกณฑ์เด็กเข้าเรียนได้เป็นย่างเข้าปีที่ 8 ครบทุกตำบล ทั่วพระราชอาณาจักรในปี พ.ศ. 2496

การเกณฑ์เด็กเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา นโยบายที่สำคัญประการหนึ่งใน การดำเนินงานการศึกษาในระยะแรก ๆ ของการเปลี่ยนแปลงการปกครองก็คือ การที่จะให้ ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวางและให้มีผู้จบประโยคประถมศึกษาเกินครึ่งของจำนวน พลเมืองทั้งหมดภายในเวลา 10 ปี ดังนั้น รัฐบาลจึงพยายามเกณฑ์เด็กเข้าเรียนให้ได้มาก ที่สุด เพื่อที่จะบรรลุผลตามเป้าหมายดังกล่าว แต่การเกณฑ์เด็กเข้าเรียนในโรงเรียนประ- ถมศึกษาในระยะแรก ๆ ก็ไม่ได้ผลเต็มที่นัก ดังเช่น ในปี พ.ศ. 2475, 2476 และ 2477 รัฐบาล สามารถเกณฑ์เด็กเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาได้เพียงร้อยละ 52.73, 54.86 และ 58.45 เท่านั้น ทั้งนี้เนื่องมาจากอุปสรรคและปัญหาที่มีอยู่หลายประการ เป็นต้นว่า รัฐบาล ไม่สามารถจัดตั้งโรงเรียนประถมศึกษาให้ทั่วถึงได้จึงมีเด็กที่ได้รับการยกเว้นเนื่องจากบ้านอยู่ห่าง จากโรงเรียนเกินกว่าที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติเป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นก็มีอุปสรรคที่เกิด จากความไม่นิยมในการศึกษาหรือไม่ตระหนักถึงคุณค่าของการศึกษาเลยไม่ส่งบุตรหลานเข้าเรียน ในโรงเรียนประถมศึกษา ดังเช่น ในปี พ.ศ. 2476 ขณะที่รัฐบาลสามารถเกณฑ์เด็กเข้าเรียน ได้เพียงร้อยละ 54.86 นั้น มีเด็กที่ไปเข้าเรียนทั้งหมด 705,382 คน ในจำนวนนั้นจะเป็น เด็กที่หลีกเลี่ยงผ่านโดยไม่ยอมเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาเป็นจำนวนมากถึง 555,680 คน

หรือคิดเป็นร้อยละ 78.78 ของเด็กที่ไม่ได้เข้าเรียนทั้งหมด ซึ่งนับว่าเป็นอุปสรรคต่อการจัดการศึกษาภาคบังคับเป็นอย่างมาก แต่ปัญหาเกี่ยวกับเรื่องเด็กหกล้มลงผ่าพื้นไม่ยอมเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษากลดลงมากในระยะหลัง ๆ เมื่อการศึกษาเจริญก้าวหน้าขึ้นและบ้านเมืองเจริญขึ้น โดยเฉพาะเมื่อทางราชการได้จัดตั้งโรงเรียนมากขึ้น เอาใจใส่ในการเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนมากขึ้นปัญหาเกี่ยวกับการเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนก็ลดลง ทางราชการก็สามารถเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนได้สูงขึ้นทุก ๆ ปีและมีแนวโน้มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ดังจะเห็นได้ว่าในปี พ.ศ. 2485 ทางราชการสามารถเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนได้มากคิดเป็นร้อยละ 96.70 จากปี พ.ศ. 2485-2503 นั้น ไม่มีปีใด ที่ทางราชการสามารถเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนได้ต่ำกว่าร้อยละ 92.00 เลย

ความพยายามที่จะปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาในระดับประถมศึกษา ในขณะที่รัฐบาลพยายามที่จะประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาให้ได้ครบทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักร พยายามลดอายุในการเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาให้ได้เป็นอย่างดีเข้าปีที่ 8 ทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักร และพยายามที่จะเกณฑ์เด็กเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาให้ได้มากที่สุดที่รัฐบาลก็มีแนวนโยบายที่จะปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาในระดับประถมศึกษาให้ดีขึ้นด้วย แต่ในระยะแรก ๆ ของการเปลี่ยนแปลงการปกครองแนวนโยบายในการปรับปรุงการศึกษาในระดับประถมศึกษาอันเป็นการศึกษาภาคบังคับก็ไม่ค่อยชัดเจนนัก นอกจากนโยบายที่จะผลิตครูให้เพียงพอับความต้องการและพยายามบรรจุครูในโรงเรียนประชาบาลให้มากขึ้นให้เพียงพอับปริมาณของนักเรียนที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

แนวความคิดที่จะปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาในระดับประถมศึกษาโดยเฉพาะในโรงเรียนประชาบาลอันเป็นกำลังสำคัญในการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับนั้น ได้ปรากฏขึ้นในปี พ.ศ. 2478 เมื่อกระทรวงศึกษาธิการได้เสนอโครงการสร้างโรงเรียนประชาบาลและเครื่องอุปกรณ์" คือนายกรัฐมนตรี แม้ว่าคณะรัฐมนตรีจะยอมรับในหลักการของโครงการดังกล่าว แต่ก็ไม่มีความสนใจทางปฏิบัติมากนักเพราะขาดแคลนงบประมาณ อย่างไรก็ตามในปี พ.ศ. 2478-2479 รัฐบาลก็พยายามที่จะปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาในโรงเรียนประชาบาลอย่างเพียงพออันจะเป็นผลให้คุณภาพของการเรียนการสอนดีขึ้น คุณภาพของการศึกษาในระดับประถมศึกษาก็จะดีขึ้นด้วย

แนวนโยบายที่จะปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาในโรงเรียนประชาบาลให้ดีขึ้นก็ปรากฏชัดเจนนับอีกครั้งหนึ่งในระยะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เพราะสงครามโลกครั้งที่ 2 มีผลกระทบกระเทือนต่อการศึกษาของชาติทุกระดับตั้งแต่ระดับอนุบาลถึงอุดมศึกษา การดำเนินงานตามนโยบายที่จะปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาให้ดีขึ้นในช่วงเวลานี้ก็คือ การประกาศใช้พระราชบัญญัติครูเมื่อ พ.ศ. 2488 การยกฐานะครูในโรงเรียนประชาบาลและสารวัตรศึกษาขึ้นเป็นข้าราชการเมื่อปี พ.ศ. 2491 การจัดให้มีผู้ตรวจการประถมศึกษาในโรงเรียนประชาบาลและเทศบาลในปี พ.ศ. 2491 และการที่กระทรวงศึกษาธิการได้เร่งรัดการเรียนการสอนในโรงเรียนประชาบาลโดยให้ครูประชาบาลเอาใจใส่ในการปฏิบัติราชการอย่างเต็มที่ มิฉะนั้นแล้วจะถูกพิจารณาให้ออกจากราชการฐานหย่อนสมรรถภาพ

ความพยายามที่จะปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาในระดับประถมศึกษาโดยเฉพาะในโรงเรียนประชาบาลยิ่งปรากฏชัดเจนนับขึ้นหลังจากที่ประเทศไทยได้สมัครเข้าเป็นรัฐสมาชิกขององค์การศึกษาวិทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) องค์การศึกษานี้ได้ส่งผู้เชี่ยวชาญเข้ามาสำรวจภาวะการณ์ทั่ว ๆ ไปของการศึกษาในประเทศไทยเพื่อหาแนวทางในการปรับปรุงการศึกษา ผลจากการสำรวจครั้งนี้เป็นผลให้ฝ่ายองค์การศึกษาระหว่างศึกษาธิการมีความเห็นพ้องต้องกันว่า ควรจัดให้มีการปรับปรุงการศึกษาในประเทศไทยเป็นการใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับประถมศึกษาอันเป็นการศึกษาระดับบังคับ ประกอบกับในช่วงเวลานี้มีข้าราชการของกระทรวงศึกษาธิการได้มีโอกาสเดินทางไปศึกษาต่อและดูงานการศึกษาในต่างประเทศเป็นจำนวนมากก็เป็นสาเหตุให้เกิดแนวความคิดที่จะปรับปรุงการศึกษาอีกทางหนึ่งด้วย

ความเคลื่อนไหวในการปรับปรุงการศึกษาในระดับประถมศึกษาโดยเฉพาะในโรงเรียนประชาบาลจะเห็นได้อย่างชัดเจนในระหว่าง พ.ศ. 2494-2503 ซึ่งพอจะเรียกได้ว่าเป็นช่วงแห่งความพยายามที่จะปฏิรูปการศึกษาประชาบาล โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2494 อันเป็นปีที่สำคัญปีหนึ่งของประวัติการศึกษาภาคบังคับหรือประวัติการศึกษาประชาบาล เพราะในปี พ.ศ. 2494 ได้มีการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับความพยายามที่จะปรับปรุงการศึกษาในโรงเรียนประชาบาลขึ้นหลายประการ เป็นต้นว่า การจัดให้มีการประชุมคนควาอบรม เรื่องการศึกษาประชาบาลขึ้นเป็นครั้งแรกที่ โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ถนนประสานมิตร ระหว่างวันที่ 4 มกราคม - 16 กุมภาพันธ์ 2494 การประชุมอบรมเกี่ยวกับการปรับปรุงโรงเรียนประชาบาล ที่โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง

ถนนประสานมิตร ระหว่างวันที่ 29 เมษายน 2413 พฤษภาคม 2494 การจัดให้มีการสอนอ่านแบบมาตรฐานในโรงเรียนประถมศึกษา การประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2494 ซึ่งมีเนื้อหาสาระแตกต่างไปจากแผนการศึกษาชาติฉบับก่อน ๆ อยู่มาก การยกกองโรงเรียนประชาบาลขึ้นเป็นกรมประชาศึกษา เมื่อวันที่ 14 กันยายน 2494 สิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวเหล่านี้ล้วนแต่เป็นแนวทางที่จะส่งผลให้การดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับให้ดีขึ้นทั้งสิ้น และสิ่งสำคัญที่สุดที่แสดงให้เห็นถึงความพยายามที่จะปรับปรุงการศึกษาให้ดีขึ้นในปี พ.ศ.2494 นั่นคือ การทบทรวรวงศึกษาธิการ ได้ร่วมมือกับองค์การศึกษาวិทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) และองค์การบริหารวิเทศกิจของประเทศสหรัฐอเมริกา (USOM) ดำเนินการโครงการทดลองปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาจังหวัดฉะเชิงเทราขึ้น ซึ่งนับเป็นโครงการทดลองปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาที่จัดตั้งขึ้นในประเทศไทยเป็นครั้งแรก โครงการนี้เป็นโครงการที่ใหญ่และมีอิทธิพลต่อการปรับปรุงการศึกษาประชาบาลเป็นอย่างมาก แม้ว่าจะเป็นโครงการที่ทดลองปรับปรุงการศึกษาทุกระดับแต่โครงการนี้เน้นหนักในระดับประถมศึกษาอันเป็นการศึกษาภาคบังคับ โครงการทดลองดังกล่าวนี้เป็นการทดลองปรับปรุงโรงเรียนในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็น อาคารเรียน วิธีสอน แบบเรียน การผลิตและการใช้อุปกรณ์ ฯลฯ ซึ่งนับว่าเป็นก้าวที่สำคัญของ แนวความคิดใหม่ในวงการศึกษาของชาติ เพราะก่อนหน้านี้ การปรับปรุงการศึกษาจะเป็นการคำนึงถึงเรื่องครูกับนักเรียนเท่านั้น ส่วนในด้านอื่น ๆ จะถือว่ามีความสำคัญและจำเป็นรองลงไป

ผลจากการดำเนินงานตามโครงการทดลองปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาตามโครงการดังกล่าว นับว่าเป็นก้าวใหม่ที่สำคัญมาก ที่เป็นผลให้มีการตื่นตัวในการปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษาอย่างจริงจัง แม้ว่าแนวความคิดและวิธีการจะเป็นไปตามความเห็นของชาวต่างประเทศและยังไม่สอดคล้องเหมาะสมแก่กับธรรมชาติของครูและนักเรียนไทยมากนักก็ตาม แต่การเปลี่ยนแปลงครั้งนั้นก็ถือว่าเป็นก้าวที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโอกาสต่อมาอีกมาก และเป็นผลให้เกิดการเคลื่อนไหวในวงการศึกษาของชาติอีกเป็นอย่างมาก

หลังจากการเคลื่อนไหวครั้งใหญ่ในปี พ.ศ.2494 แล้ว จากปี พ.ศ.2494-2503 ก็มีการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับการทดลองปรับปรุงส่งเสริมการศึกษายุติตลอดเวลา เป็นต้นว่า การจัดตั้งโครงการปรับปรุงส่งเสริมโรงเรียนประชาบาลในจังหวัดพระนครและธนบุรีในปี พ.ศ.2495 การจัดให้มีการประชุมอบรมเกี่ยวกับการปรับปรุงส่งเสริมโรงเรียนประชาบาลในสี่จังหวัดภาคใต้

ระหว่างวันที่ 18-30 สิงหาคม 2495 การจัดให้มีการประชุมอบรมเกี่ยวกับการปรับปรุงส่งเสริมโรงเรียนประชาบาลทั่วพระราชอาณาจักรที่โรงเรียนฝึกหัดครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ระหว่างวันที่ 27 เมษายน - 9 พฤษภาคม 2496

นอกจากนี้แล้วในปี พ.ศ. 2497-2498 กระทรวงศึกษาธิการก็ได้ดำเนินการจัดตั้งโครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาชั้นในจังหวัดในส่วนภูมิภาคขึ้นอีกหลายโครงการ แต่ส่วนมากเป้าหมายของโครงการปรับปรุงการศึกษาดังกล่าวก็จะสิ้นสุดลงในปี พ.ศ. 2503 นอกจากนี้ในช่วงระยะเวลานี้ กระทรวงศึกษาธิการก็ยังได้มีการทดลองเกี่ยวกับการใช้ระเบียบการวัดผลแบบใหม่ และมีการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาในโรงเรียนฝึกหัดครูอีกด้วย

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญระหว่าง พ.ศ. 2494-2503 ก็ล้วนแล้วแต่เป็นการปรับปรุงทดลองการศึกษา เพื่อหาแนวทางที่ถูกต้องและถูกต้องที่สุดอันจะเป็นผลต่อการปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาในระดับประถมศึกษาทั้งสิ้น ซึ่งบางสิ่งบางอย่างที่ได้จัดทำมาแล้วในช่วงเวลานี้ก็มีการดำเนินการต่อมาจนถึงปัจจุบัน จึงนับว่าในช่วงเวลาดังกล่าว เป็นช่วงที่รัฐบาลพยายามที่จะหาแนวทางปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาให้ดีขึ้น และเป็นผลก่อให้เกิดการตื่นตัวในวงการศึกษาของชาติอย่างกว้างขวาง อันมีผลกระทบมาถึงปัจจุบันด้วย

3) สัมฤทธิ์ผลในการจัดการศึกษาภาคบังคับ สัมฤทธิ์ผลในการจัดการศึกษาภาคบังคับในช่วงระยะเวลาจาก พ.ศ. 2475-2503 พอที่จะแยกสรุปและวิเคราะห์ได้ดังนี้

ผลในด้านการส่งเสริมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย เป้าหมายที่สำคัญประการหนึ่งของการจัดการศึกษาหรือการศึกษาภาคบังคับภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองก็คือ เพื่อส่งเสริมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย พร้อมทั้งเพื่อให้เป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยด้วย โดยเฉพาะในระดับประถมศึกษาอันเป็นการศึกษาภาคบังคับแล้วรัฐบาลยิ่งให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง จนถือเป็นเป้าหมายที่สำคัญและได้กำหนดไว้ในบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญว่า ถ้าหากราษฎรได้เรียนรู้อันนโยบายประถมศึกษาอันเป็นการศึกษาภาคบังคับมากเกินครึ่งของจำนวนพลเมืองทั้งหมดแล้วก็จะให้โอกาสแก่ราษฎรในการปกครองตนเองอย่างเต็มที่ แต่ได้กำหนดเป้าหมายในเรื่องเวลาไว้ควรว່อย่างช้าต้องไม่เกิน 10 ปี

การดำเนินงานการศึกษาเพื่อเป็นการส่งเสริมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยนี้

รัฐบาลได้จัดทำเนื้องานในทุกระดับ ตั้งแต่ประถมศึกษาถึงระดับอุดมศึกษา ตลอดจนประชาชน พลเมืองโดยทั่ว ๆ ไป เป็นต้นว่า การจัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง การส่งข้าราชการออกไปแนะนำ เผยแพร่ความเป็นมาและความสำคัญของรัฐธรรมนูญกับการปกครอง ตามระบอบประชาธิปไตยแก่ประชาชนพลเมือง นักเรียน นักศึกษา ครู อาจารย์ โดยทั่ว ๆ ไป ส่วนในระดับประถมศึกษานั้นก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรและแบบเรียนใหม่ เพื่อที่จะให้ บังเกิดผลสอดคล้องและเป็นการส่งเสริมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย อย่างไรก็ตาม การ ดำเนินการดังกล่าว แม้รัฐบาลจะได้ออกข้อบัญญัติในครั้งแรกของการเปลี่ยนแปลงการปก- ครองก็ตาม แต่ในระยะหลัง ๆ ก็ไม่ได้ดำเนินการเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้มากนัก

ผลที่ได้จากการดำเนินงานเพื่อเป็นการส่งเสริมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย นี้ ถ้าจะถือเอาเป้าหมาย 10 ปี ดังที่กล่าวแล้วนั้นก็ยังไม่ประสบผลสำเร็จ หรือแม้แต่ในปัจจุบัน ก็ยังนับได้ว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ และหรือแม้แต่ในอนาคตเป้าหมายดังกล่าวก็คงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ยากเช่นกัน ส่วนการบรรจุเนื้อหาและรายวิชาเกี่ยวกับการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญไว้ใน หลักสูตรชั้นประถมศึกษา ก็เหมือนจะเป็นเนื้อหาที่เน้นหลักการ ชิงนามธรรมที่สูงกว่าคุณภาพและ ระดับประสบการณ์ของเด็กอยู่มาก แต่ถ้าวัดจากจำนวนราษฎรที่ไปใช้สิทธิในการเลือกตั้ง ผู้แทนราษฎรในเวลานั้นแล้ว ก็จะได้เห็นว่าไม่มีความแตกต่างกับในปัจจุบันมากนัก ส่วนการ ที่นักเรียนและราษฎรทั่ว ๆ ไปจะมีความเชื่อมั่นใส่ในการปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญมากน้อย เพียงใดนั้น ก็ยังเป็นปัญหาที่ยังไม่มีการสำรวจและวิจัยกันว่าได้ผลเป็นประการใด

ผลในด้านการส่งเสริมการประกอบอาชีพของประชาชน ความพยายามของรัฐบาลที่จะจัด การศึกษาเพื่อให้เป็นผลส่งเสริมต่อการประกอบอาชีพของประชาชนนั้นได้มีมาเป็นเวลานานแล้วตั้งแต่ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ก็จะเห็นได้จาก โครงการศึกษา พ.ศ. 2456 และ 2458 ก็ได้กำหนดชั้นการศึกษาในระดับประถมศึกษาออกเป็นชั้นประถมศึกษาสามัญ 3 ปีกับประถมวิสามัญอีก 2 ปี ในโครงการศึกษา พ.ศ. 2464 ก็ได้กำหนดชั้นประถมศึกษาอันเป็นการศึกษาภาคบังคับไว้เป็นชั้น ประถมสามัญ 3 ปีกับประถมวิสามัญอีก 2 ปี เช่นเดียวกัน

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว รัฐบาลก็พยายามอย่างยิ่งที่จะให้การศึกษ ในระดับประถมศึกษามีผลต่อการส่งเสริมการประกอบอาชีพของประชาชนด้วย ดังจะเห็นได้จาก เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงแผนการศึกษาชาติอีกครั้งหนึ่งในปลายปี พ.ศ. 2475 ก็ได้กำหนดให้ชั้น-

ประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับไว้ 6 ปี โดยแบ่งเป็นชั้นประถมศึกษา 4 ปี กับชั้น
 ประถมวิสามัญอีก 2 ปี ทั้งนี้ก็เพื่อจะให้เด็กเรียนในชั้นประถมวิสามัญได้เรียนรู้วิชาที่จำเป็นใน
 การประกอบอาชีพ เช่น กสิกรรม หัตถกรรมและพาณิชยกรรม เป็นต้น

แต่ผลจากการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับเพื่อเป็นการส่งเสริมการประกอบอาชีพของ
 ประชาชนนั้น นับว่าประสบผลสำเร็จน้อยมากหรือแทบจะเรียกได้ว่าล้มเหลวทีเดียว เพราะปรากฏ
 ว่า จำนวนนักเรียนที่เรียนชั้นประถมวิสามัญน้อยมาก เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนนักเรียนที่เรียน
 ในชั้นประถมศึกษา อีกประการหนึ่งในทางปฏิบัติ รัฐบาลก็ไม่ส่งเสริมหรือเอาใจใส่ในการศึกษา
 วิสามัญเท่าที่ควร ประกอบกับรัฐบาลในช่วงแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้เน้นหนักใน
 เป้าหมายที่จะให้ทำให้มีผู้จบชั้นประถมศึกษาเกินครึ่งของจำนวนพลเมืองทั้งหมดภายในเวลา 10 ปี
 มากกว่าในคานอื่น ๆ ดังนั้นเมื่อมีการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติใหม่อีกครั้งหนึ่งใน ปี พ.ศ.
 2479 จึงได้มีการยกเลิกชั้นประถมวิสามัญเสียไปเหลือเพียงแต่ชั้นประถมศึกษา 4 ปี เท่านั้น และ
 ต่อมากระทรวงศึกษาธิการก็ได้ยกเลิกชั้นประถมวิสามัญในปี พ.ศ. 2480

ดังนั้น หลังจากที่ได้ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 แล้วแม้ว่ารัฐบาลจะมี
 นโยบายในการจัดการศึกษาภาคบังคับที่สำคัญประการหนึ่งว่า เพื่อเป็นการส่งเสริมการประกอบอาชีพ
 ของประชาชนอยู่ตลอดเวลาก็ตาม แต่ก็ได้จัดได้ว่าไม่มีผลในทางปฏิบัติแต่ประการใด

แนวนโยบายเกี่ยวกับการจัดการศึกษาเพื่อเป็นการส่งเสริมการประกอบอาชีพของประชาชน
 ก็ได้ปรากฏอีกเจ็ดครั้งหนึ่ง เมื่อรัฐบาลได้ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 เพราะ
 ในแผนการศึกษาชาติ ฉบับดังกล่าว ได้กำหนด "หัตถศึกษา" ไว้เป็นองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ
 ของการจัดการศึกษาควय ทั้งนี้ก็เพราะฝ่ายรัฐบาลมีความประสงค์ที่จะให้นักเรียนได้เป็นผู้ที่มีความรู้
 ความชำนาญในวิชาที่จำเป็นต่อการประกอบอาชีพและเพื่อจะได้เป็นประโยชน์ในการประกอบอาชีพ
 ให้มากที่สุด แต่ผลในทางปฏิบัติก็จัดได้ว่าไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเลย เพราะถึงแม้ว่า
 แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 จะใช้อยู่เป็นเวลาจนถึง 10 ปี (พ.ศ. 2494-2503) แต่กระทรวง
 ศึกษาธิการก็หาได้มีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตร แบบเรียนหรือจัดการเรียนการสอน เพื่อให้บังเกิด
 ผลสอดคล้องหรือเป็นผลเอื้อต่อแผนการศึกษาชาติไม่ ดังนั้น "หัตถศึกษา" ในระดับประถมศึกษา
 ของแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 จึงเป็นเพียงการตั้งเป้าหมายไว้ในแผนการศึกษาชาติเท่านั้น

ผลในค่านปริมาณ ถ้าจะถือตามเป้าหมายที่จะให้ราษฎรได้เรียนรู้อยู่จนชั้นประถมสามมีมากเกินครึ่งของจำนวนพลเมืองทั้งหมดภายในเวลา 10 ปีแล้ว ก็นับได้ว่าบรรลุผลสำเร็จน้อยมาก แต่ถ้าจะถือตามปริมาณของโรงเรียน ครูและนักเรียนที่เพิ่มขึ้นทุกปีแล้วก็พอจะเห็นได้ว่าในค่านปริมาณนั้นมีแนวโน้มสูงขึ้นทุก ๆ ปี ไม่ว่าจะเป็นจำนวนโรงเรียน ครูและนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาหรือปริมาณการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนก็เพิ่มขึ้นทุก ๆ ปี โดยเฉพาะการเกณฑ์เด็กเข้าโรงเรียนในช่วง 10 ปีแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครองมีแนวโน้มสูงขึ้นอย่างรวดเร็วมาก จากร้อยละ 52.73 ในปี พ.ศ. 2475 เป็นร้อยละ 93.23 ในปี พ.ศ. 2485 หลังจากนั้นการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาที่มีแนวโน้มสูงขึ้นทุก ๆ ปีจนถึงร้อยละ 96.70 ในปี พ.ศ. 2503 ส่วนจำนวนโรงเรียนประชาบาลอันเป็นกำลังสำคัญของการจัดการศึกษาภาคบังคับก็เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเท่าที่กำลังความสามารถและกำลังงบประมาณจะอำนวย จากจำนวนโรงเรียนเพียง 6,081 โรงเรียนในปี พ.ศ. 2475 เป็น 17,792 โรงเรียนในปี พ.ศ. 2485 และเพิ่มมากขึ้นเป็น 22,781 โรงเรียนในปี พ.ศ. 2503 แม้ว่าในปี พ.ศ. 2503 จะมีบางท้องที่ทางราชการไม่สามารถที่จะจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้นได้ เนื่องจากปัญหาเกี่ยวกับการขาดแคลนงบประมาณและขาดแคลนครู แต่ก็จัดได้ว่าในค่านปริมาณนั้นแม้จะไม่บรรลุผลสำเร็จอย่างเต็มที่ แต่นับได้ว่ามีแนวโน้มไปในแนวทางที่สูงขึ้น

ผลในค่านคุณภาพ คุณภาพของการจัดการศึกษาภาคบังคับในช่วงเวลา จาก พ.ศ. 2475-2503 นั้น ถ้าจะสังเกตจากจำนวนนักเรียนชั้นประถมศึกษาแต่ละชั้นในแต่ละปีแล้ว ก็จะได้เห็นว่าในช่วงแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้นโดยเฉลี่ยเป็นที่น่าพอใจนัก ดังเช่นในปี พ.ศ. 2475 จำนวนนักเรียนที่สอบไล่ได้ชั้นประโยคประถมศึกษา (ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ตามหลักสูตรเก่า) เพียงร้อยละ 39.33 เท่านั้น ส่วนในปี พ.ศ. 2476 นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ก็สามารถสอบไล่ได้คิดเป็นเพียงร้อยละ 53.98 เท่านั้น หรือหากจะดูจากจำนวนนักเรียนแต่ละชั้นในแต่ละปีแล้วก็จะเห็นว่านักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 จะมีมากผิดปกติ เช่น ในปี พ.ศ. 2475 จำนวนนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 จะมีมากคิดเป็นร้อยละ 73.71 ของจำนวนนักเรียนชั้นประถมศึกษาทั้งหมด และในปี พ.ศ. 2476 นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ก็มีจำนวนมากคิดเป็นร้อยละ 54.24 ของจำนวนนักเรียนชั้นประถมศึกษาทั้งหมด แสดงว่านักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ในแต่ละปีได้รับการเลื่อนชั้นน้อยมากและต้องเรียนซ้ำ

ชั้นเป็นจำนวนมาก หรือจะสังเกตได้จากจำนวนนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีเพียงร้อยละ 8.39 ของจำนวนนักเรียนชั้นประถมศึกษาทั้งหมดเท่านั้น อันแสดงให้เห็นว่าคุณภาพของการเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษาในเวลานี้ไม่เป็นที่น่าพอใจนัก

แต่หลังจากที่ทางราชการได้พยายามปรับปรุงคุณภาพของการจัดการศึกษาให้ดีขึ้นแล้ว เป็นที่น่าพอใจมากขึ้น ปรับปรุงคุณภาพของครูให้เป็นครูที่มีวุฒิทางครูมากขึ้น เอาใจใส่ในการเรียนการสอน ปรับปรุงการเรียนการสอน ตลอดจนการปรับปรุงคุณภาพของโรงเรียนประชาบาลให้ดีขึ้นแล้ว ผลทางด้านคุณภาพที่ปรากฏออกมาเป็นจำนวนนักเรียนแต่ละชั้นในแต่ละปีก็มีแนวโน้มไปในทางที่ดีขึ้น ดังจะเห็นได้จากปี พ.ศ. 2494 นักเรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ก็ลดลงบ้างคิดเป็นร้อยละ 48.26 ของจำนวนนักเรียนทั้งหมดและนักเรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ก็เพิ่มขึ้นบ้างคิดเป็นร้อยละ 14.19 ของจำนวนนักเรียนทั้งหมด หลังจากนั้นแล้วก็มีแนวโน้มสูงขึ้นทุก ๆ ปี จนถึงปี พ.ศ. 2503 จำนวนนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ก็ลดลงเป็นร้อยละ 37.44 ของจำนวนนักเรียนชั้นประถมศึกษาทั้งหมด ส่วนนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ก็เพิ่มขึ้นคิดเป็นร้อยละ 16.98 ของจำนวนนักเรียนชั้นประถมศึกษาทั้งหมด

อย่างไรก็ดี ผลทางด้านคุณภาพของการจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาในเวลานี้ แม้ว่าจะมีแนวโน้มที่ดีขึ้นทุก ๆ ปี แต่ก็ยังเป็นผลที่ไม่น่าพอใจนัก เพราะตามเกณฑ์ปกติแล้ว จำนวนนักเรียนชั้นประถมศึกษาในแต่ละปี จากชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 ควรจะมีปริมาณคิดเป็นร้อยละประมาณ 25 ของจำนวนนักเรียนชั้นประถมศึกษาทั้งหมด

4) ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานการศึกษาระดับมัธยมศึกษา ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานการศึกษาระดับมัธยมศึกษาในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2475-2503 นั้นมีอยู่หลายประการพอที่จะสรุปและวิเคราะห์ได้ดังนี้

ปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณ การขาดแคลนงบประมาณที่จะดำเนินงานการศึกษาระดับมัธยมศึกษา นับได้ว่าเป็นอุปสรรคที่สำคัญที่สุดที่ทำให้การดำเนินงานการศึกษาระดับมัธยมศึกษาให้บรรลุเป้าหมายตามนโยบายที่ได้แถลงไว้ โดยเฉพาะเป้าหมาย 10 ปีที่ได้กำหนดไว้อย่างชัดเจน แม้ว่ารัฐบาลได้เห็นความสำคัญและจำเป็นของงานการศึกษาระดับมัธยมศึกษาที่มีต่อการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย แต่รัฐบาลก็ไม่ได้ทุ่มเทงบประมาณเพื่อการนี้มากนัก ประกอบกับก่อนที่ไทยจะเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น ประเทศไทยก็เกิดกรณีพิพาทกับฝรั่งเศสเกี่ยวกับดินแดนอินโดจีน จึงเป็นผลให้รัฐบาลต้อง

ทุ่มเทงบประมาณเพื่อการทหารและการป้องกันประเทศมากกว่าด้านอื่น ๆ โดยเฉพาะในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้งงบประมาณการศึกษาจึงได้รับน้อยลงอีกมาก

การขาดแคลนงบประมาณจึงมีความกระทบกระเทือนต่อการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็น การตั้งโรงเรียนเพิ่มขึ้น การบรรจุครูให้เพียงพอ การเพิ่มปริมาณการผลิตครูเพื่อให้ได้ครูที่มีวุฒิทางครูเพิ่มขึ้น การเกณฑ์เด็กเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาไม่ทั่วถึง การลดอายุการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนโคลาซา โครงการปรับปรุงการศึกษาบางโครงการต้องล้มเหลว

แม้ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 งบประมาณในการจัดการศึกษาและการศึกษาภาคบังคับจะได้เพิ่มขึ้นบ้าง แต่ก็จำเป็นต้องใช้จ่ายในการฟื้นฟูการศึกษาที่ได้รับความกระทบกระเทือนจากสงคราม ประกอบกับในปี พ.ศ. 2497 ครูโรงเรียนประชาบาลและสาวตรีศึกษาได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นข้าราชการและมีการปรับเงินเดือนให้เท่าเทียมกับข้าราชการประเภทอื่น งบประมาณที่ควรได้รับเพิ่มขึ้นนั้นก็ใช้จ่ายในยกเงินเดือนครูประชาบาลมากกว่าที่จะนำไปปรับปรุงการศึกษา

ในช่วงแห่งความพยายามที่จะปฏิรูปการศึกษาประชาบาล(พ.ศ. 2494-2503) งบประมาณการศึกษาก็ได้รับเพิ่มขึ้นบ้าง แต่ในช่วงเวลานี้ รัฐบาลก็มีโครงการทดลองปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาประชาบาลขึ้นเป็นจำนวนมากทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค จึงเป็นผลให้งบประมาณที่ควรได้รับเพิ่มขึ้นนั้น ต้องแบ่งปันกันระหว่างโครงการต่าง ๆ จนไม่เพียงพอที่จะดำเนินงานให้บรรลุตามเป้าหมายได้

เมื่อการขาดแคลนงบประมาณเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับมากขึ้น รัฐบาลจึงพยายามที่จะแก้ไขปัญหาคืออุปสรรคดังกล่าว เป็นต้นว่า ในปี พ.ศ. 2476 ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ ๆ รัฐบาลได้เคยเสนอให้กระทรวงศึกษาธิการจัดเก็บเงินศึกษา-พลีเช่นที่เคยจัดทำมาตั้งแต่ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่กระทรวงศึกษาธิการก็ไม่สามารถที่จะดำเนินการตามที่รัฐบาลเสนอได้ เพราะว่าหากมีการเก็บเงินการศึกษาพลีในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ ๆ แล้ว คงจะเป็นผลกระทบที่รุนแรงต่อการจัดการศึกษาเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระรัฐบาลในการขาดแคลนงบประมาณกระทรวงศึกษาธิการจึงมีนโยบายให้ทางฝ่ายคณะสงฆ์จัดตั้งโรงเรียนขึ้นในท้องที่ทางไกลที่ทางราชการไม่สามารถจะจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้นได้หรือให้พระภิกษุช่วยสอนในโรงเรียนประชาบาลที่มีครูไม่เพียงพอ

นอกจากนโยบายดังกล่าวแล้วกระทรวงศึกษาธิการยังได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นในวัดหรือขึ้นอาคารของวัด เป็นสถานที่เล่าเรียน ซึ่งจัดว่าเป็นการแบ่งเบาภาระของรัฐบาลได้พอควรทั้งในค่านงบประมาณและอื่น ๆ ดังจะเห็นได้จากในปี พ.ศ. 2475 มีโรงเรียนประชาบาลที่ตั้งอยู่ในวัดเป็นจำนวนร้อยละ 84.67 ของจำนวนโรงเรียนประชาบาลทั้งหมด จนถึงปี พ.ศ. 2485 จำนวนโรงเรียนประชาบาลที่ตั้งอยู่ในวัดก็มีเป็นจำนวนมากถึงร้อยละ 63.44 ของจำนวนโรงเรียน-ประชาบาลทั้งหมด

ในช่วงแห่งความพยายามที่จะปฏิรูปการศึกษาประชาบาล(พ.ศ. 2494-2503) เมื่อรัฐบาลมีโครงการที่จะปรับปรุงคุณภาพของโรงเรียนประชาบาลอย่างจริงจัง ก็จำเป็นต้องใช้งบประมาณเป็นจำนวนมาก ในการประชุมกันควมบรมเรื่องการศึกษาประชาบาล ที่โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ถนนประสานมิตร ระหว่างวันที่ 4 มกราคม-16 กุมภาพันธ์ 2494 ที่ประชุมก็ได้เสนอแนวทางหาเงินใช้จ่ายในการปรับปรุงการศึกษาประชาบาลต่อกระทรวงศึกษาธิการหลายประการ ซึ่งต่อมารัฐบาลก็ได้เข้าขอเสนอเหล่านี้ไปปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาก็เกี่ยวกับการขาดแคลนงบประมาณเท่าที่จะสามารถจัดทำได้ เป็นต้นว่า การจัดจำหน่ายสมุดปกคลุมบำรุงการศึกษาและสาธารณสุข(ก.ศ.ส.) การขอร้องให้ประชาชนออกเงินสมทบทุนปลูกสร้างอาคารเรียนในโรงเรียนประชาบาลและเทศบาล การจัดให้พระภิกษุช่วยสอนในโรงเรียนประชาบาล การจัดตั้งโรงเรียนคำรวจตระเวนชายแดน สิ่งเหล่านี้มิได้ว่าเป็นการแบ่งเบาภาระค่านงบประมาณของรัฐบาลอยู่บ้าง โดยเฉพาะการจัดการเก็บเงิน ก.ศ.ส. แล้วนำมาช่วยแบ่งเบาภาระรัฐบาลในการปลูกสร้างอาคารเรียนได้เป็นอย่างมากทีเดียว

การดำเนินแก้ไขปัญหาก็เกี่ยวกับการขาดแคลนงบประมาณโดยวิธีการดังกล่าว แม้ว่าจะไม่สามารถแก้ไขปัญหการขาดแคลนงบประมาณได้ทั้งหมด แต่ก็มิได้ว่า แบ่งเบาภาระรัฐบาลในช่วงเวลานั้นได้เป็นอย่างมาก

ปัญหาเกี่ยวกับการขาดแคลนครู ปัญหาเกี่ยวกับการขาดแคลนครู จาก พ.ศ. 2475-2503 พอจะแยกได้เป็นสองประการคือ

ค่านปรีมวน ในช่วงแรกหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ปัญหาเกี่ยวกับการขาดแคลนครูในค่านปรีมวนจะมีอยู่มาก ดังเช่นในปี พ.ศ. 2475 และ 2476 จำนวนครูกับนักเรียนโดยเฉลี่ยในโรงเรียนประชาบาลจะเป็น 1 55 และ 1 51 ซึ่งก็นับว่าขาดแคลนอยู่มาก โดยเฉพาะ-

ในท้องที่ทางไกลและกึ่งการแล้วภาวะการขาดแคลนครูคงมีมากกว่านี้แน่ จึงเป็นผลกระท-
 กระทบต่อการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนประชาบาลเป็นอย่างมาก ในช่วง ปี พ.ศ.
 2481-2482 รัฐบาลได้เร่งบรรจุครูในโรงเรียนประชาบาลขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่การขาดแคลน
 ครูในตำบลปริมาณก็ลดลงเพียงเล็กน้อย ดังเช่นในปี พ.ศ. 2485 จำนวนครูและนักเรียนโดยเฉลี่ย
 ในโรงเรียนประชาบาลก็จะ เป็นอัตรา 1:41 ทั้งนี้เนื่องมาจากในระยะเวลา นั้น ครูในโรงเรียน
 ประชาบาลยังไม่ฐานะ เป็นข้าราชการเหมือนเช่นครูในโรงเรียนรัฐบาล รายได้ของครู
 ประชาบาลแต่ละ เดือนจึงไม่เพียงพอแก่การดำรงชีพ โดยเฉพาะในท้องที่กึ่งการครูในโรงเรียน
 ประชาบาลยังมีความเป็นอยู่ลำบากมาก อาชีพครูในโรงเรียนประชาบาลจึงไม่เป็นที่นิยมในหมู่
 ประชาชน ทางราชการจึงไม่สามารถที่จะบรรจุครูในโรงเรียนประชาบาลให้เพียงพอได้ ประกอบ
 กับรัฐบาลก็ขาดแคลนงบประมาณที่จะบรรจุครูในโรงเรียนประชาบาลให้เพียงพออีกด้วย

อย่างไรก็ดี ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อครูในโรงเรียนประชาบาลได้รับการยก
 ฐานะขึ้นเป็นข้าราชการเท่าเทียมกับข้าราชการประเภทอื่นแล้ว อาชีพครูประชาบาลก็เป็นอาชีพ
 ที่มั่นคงและเป็นที่นิยมในหมู่ประชาชนมากขึ้น โรงเรียนฝึกหัดครูผลิตครูได้มากขึ้น ประกอบกับงบ
 ประมาณเกี่ยวกับการบรรจุครูได้เพิ่มมากขึ้น ภาวะการขาดแคลนครูในตำบลปริมาณก็ลดลงมาก
 เฉลี่ยกับจำนวนนักเรียนเป็นอัตรา 1:35 ในปี พ.ศ. 2494 และ 1:36 ในปี พ.ศ. 2503 จึงจัด
 ได้ว่าภาวะการขาดแคลนครูในตำบลปริมาณได้ลดลงมาก และอาจจัดได้ว่าในช่วงหลังนี้ไม่ค่อยขาด-
 แคลนมากนัก

ในด้านคุณภาพ ถ้าจะถือตามหลักการที่ว่า ครูที่จะสามารถสอนเด็กนักเรียนได้ผลดี
 และมีประสิทธิภาพ จะต้องเป็นครูที่ได้รับการศึกษาอบรมเกี่ยวกับวิชาครูมาแล้วเป็นอย่างดีหรือไม่
 ก็ต้องเป็นบุคคลที่มีวุฒิทางครูแล้ว คุณภาพของครูในโรงเรียนประชาบาลในช่วงแรกของการเปลี่ยน-
 แปลงการปกครองก็จัดได้ว่ายังต่ำอยู่มาก ทั้งนี้เพราะในช่วงเวลานั้นครูในโรงเรียนประชาบาล
 เป็นครูที่มีวุฒิครูน้อยมาก สาเหตุที่สำคัญก็คือ อาชีพครูในโรงเรียนประชาบาลยังไม่เป็นอาชีพที่
 มั่นคง เงินเดือนก็น้อยไม่เพียงพอแก่การดำรงชีพ จึงเป็นผลให้บุคคลที่มีความรู้ความสามารถ
 ไม่สมัครเป็นครูประชาบาล ประกอบกับในช่วงเวลานั้น โรงเรียนฝึกหัดครูก็ผลิตครูได้น้อยมาก
 ไม่เพียงพอแก่ความต้องการ ทางราชการจึงจำเป็นต้องจ้างบุคคลที่มีความรู้สามัญเพียงจบชั้น
 ประถมศึกษาเข้าเป็นครูในโรงเรียนประชาบาลแทน ดังเช่น ในปี พ.ศ. 2478 ครูในโรงเรียน-

ประชาบาลเป็นครูที่มีวุฒิทางครูเพียงร้อยละ 5 เท่านั้น

เพื่อที่จะปรับปรุงคุณภาพของครูในโรงเรียนประชาบาลให้เป็นครูที่มีวุฒิทางครูให้มากขึ้น กระทรวงศึกษาธิการจึงได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรขึ้นเป็นจำนวนมากทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ในระหว่างปี พ.ศ. 2478-2479 แต่ไม่สามารถลดภาวะการขาดแคลนครูในคานคุณภาพมากนัก จึงจะเห็นได้ว่าในปี พ.ศ. 2485 ครูในโรงเรียนประชาบาลเป็นครูที่มีวุฒิทางครูเพียงร้อยละ 14.62 เท่านั้น ในขณะที่ครูในโรงเรียนประชาบาลมีครูที่มีวุฒิทางครูมากถึงร้อยละ 92.80 หรือแม้แต่ในปี พ.ศ. 2492 ขณะที่ครูในโรงเรียนประชาบาลได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นข้าราชการแล้วนั้นภาวะการขาดแคลนครูในคานปริมาณจะลดลงบ้าง แต่คุณภาพของครูในโรงเรียนประชาบาลก็ยังไม่เป็นที่พอใจนัก เพราะในจำนวนครูประชาบาลที่มีอยู่ทั้งสิ้น 65,310 คนนั้นเป็นครูที่มีวุฒิทางครูเพียงร้อยละ 19.07 นอกนั้นเป็นครูที่ไม่มีวุฒิทางครูเลย แต่ในจำนวนครูที่ไม่มีวุฒิทางครูอยู่เป็นจำนวนมากนั้น จะเป็นครูที่มีความรู้เพียงจบชั้นประถมศึกษาสามัญอยู่มากถึง 12,165-คนหรือคิดเป็นร้อยละ 18.62 ของครูในโรงเรียนประชาบาลทั้งหมด ซึ่งก็เป็นจำนวนใกล้เคียงกับจำนวนครูที่มีวุฒิทางครู แต่ทางรัฐบาลก็ไม่สามารถจะแก้ไขปัญหานั้นได้มากนัก

การเคลื่อนไหวเกี่ยวกับการปรับปรุงคุณภาพของครูในโรงเรียนประชาบาลให้มีครูที่มีวุฒิทางครูอย่างเพียงพอ นั้น ปรากฏชัดเด่นชัดในช่วงแห่งความพยายามที่จะปฏิรูปการศึกษาประชาบาล เพราะในโครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาที่มีอยู่มาภายในช่วงเวลานี้ ก็เน้นหนักในระดับประถมศึกษาและการฝึกหัดครู โดยเฉพาะในคานการฝึกหัดครูนั้นกระทรวงศึกษาธิการและผู้เชี่ยวชาญจากองค์การระหว่างประเทศได้มีความเห็นเป็นทำนองเดียวกันว่า ควรจะมีการปรับปรุงกิจการฝึกหัดครูเป็นการใหญ่ โดยเปลี่ยนจากการผลิตครูในระดับประโยคครูมูล ประโยคครูประถมและประโยคครูมัธยมมาเป็นระดับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูงและระดับปริญญาการศึกษา

เพื่อที่จะให้แนวนโยบายและหลักการในการผลิตครูบรรลุผลสำเร็จและมีประสิทธิภาพ รัฐบาลและกระทรวงศึกษาธิการจึงได้ยกฐานะของโรงเรียนฝึกหัดครูขึ้นเป็นกรมการฝึกหัดครูในปี พ.ศ. 2497 พร้อมกันนั้นก็ยกฐานะโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ถนนประสานมิตรขึ้นเป็นวิทยาลัยวิชาการศึกษา เพื่อให้แนวการจัดการฝึกหัดครูเข้าสู่ลักษณะสากล ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่การฝึกหัดครูของประเทศไทยได้จัดการฝึกหัดครูให้สอดคล้องกับระบบที่เข้าใจกันว่าเป็นสากล หลังจากนั้นแล้ว

แนวโน้มของผู้ที่จบจากโรงเรียนฝึกหัดครูก็เพิ่มมากขึ้นทุก ๆ ปี และผลพลอยได้ที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ก่อให้เกิดแรงบรรดาลใจและการตื่นตัวก้าวหน้าแห่งการครูโดยทั่วไปเป็นอันมากอันเป็นผลต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันด้วย

นอกจากนี้แล้วกระทรวงศึกษาธิการก็ได้จัดให้มีการสอบวิชาครูในระดัต่าง ๆ อีกด้วยซึ่งได้เริ่มดำเนินการเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2491 และนับได้ว่าเป็นการแก้ไขการขาดแคลนครูในค่านคุณภาพอีกทางหนึ่งด้วย

การแก้ไขภาวะการขาดแคลนครูในค่านคุณภาพในช่วงแห่งการปฏิรูปการศึกษาประชาบาลนั้นนับได้ว่าเป็นผลสำเร็จพอสมควร เพราะจำนวนครูที่มีวุฒิทางครูในโรงเรียนประชาบาลได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จากร้อยละ 16.37 ในปี พ.ศ. 2492 เป็นร้อยละ 46.52 ในปี พ.ศ. 2503 อันเป็นสิ่งแสดงถึงแนวโน้มที่สูงขึ้นเป็นอย่างดี

นอกเหนือจากปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณและการขาดแคลนครูแล้ว การดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับ ระหว่าง พ.ศ. 2475-2503 ก็มีอยู่อีกหลายประการ เป็นต้นว่า ปัญหาเกี่ยวกับหลักสูตรและแบบเรียน ซึ่งก็ได้แก่หลักสูตรไม่เหมาะสมและแบบเรียนขาดแคลนหรือมีราคาแพงเกินไปซึ่งปัญหาเหล่านี้ เมื่อเหตุการณ์งานเมืองเปลี่ยนแปลงไป หรือมีการเปลี่ยนแปลงแผนการศึกษาชาติใหม่หลักสูตรและแบบเรียนก็จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย แม้จะเกิดปัญหาเกี่ยวกับหลักสูตรและแบบเรียนอยู่บ้างก็นับว่าเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นอยู่เป็นปกติและรัฐบาลก็จำเป็นต้องแก้ไขให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ ส่วนปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น แม้ว่าจะเป็ผลกระทบกระเทือนต่อการจัดการศึกษาในทุกๆระดับและรัฐบาลไม่สามารถที่จะแก้ไขให้เรียบร้อยได้ในเวลาอันรวดเร็ว แต่เมื่อสงครามเสร็จสิ้นไปแล้วกระทรวงศึกษาธิการก็ได้ดำเนินการแก้ไขและปรับปรุงให้ดีขึ้นทั้งในค่านปริมาณและคุณภาพ อีกประการหนึ่งก็คือ ปัญหาเกี่ยวกับความไม่นิยมหรือตระหนักถึงคุณค่าของการศึกษาของประชาชน ถึงแม้จะเห็นได้ว่าในช่วงแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครองมีจำนวนนักเรียนที่เล็กเล็กลงผ่นไม่ยอมเข้าเรียนในโรงเรียนประชาบาลอยู่เป็นจำนวนมาก แต่เมื่อบ้านเมืองเจริญก้าวหน้าขึ้น ประชาชนเห็นความสำคัญของการศึกษามากขึ้น ปัญหาเหล่านี้ก็หมดสิ้นไปเองตามกาลเวลา ส่วนความไม่มั่นคงทางการเมืองนั้นก็นับได้ว่าเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานอยู่บ้าง เพราะการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของประเทศไทยไม่ค่อยเป็นไปตามแนวทางแห่งระบอบประชาธิปไตยเท่าที่ควร ถ้าหากรัฐบาลแต่ละยุคมีเวลาและโอกาสในการบริหารราชการ

แผนคืบตามวาระที่ควรจะเป็นแล้ว การดำเนินงานการศึกษาคงเป็นผลสำเร็จมากกว่าที่เป็นอยู่
 หนึ่ง จากการศึกษาที่ได้อ่านเกี่ยวกับนโยบายและการจัดการศึกษาภาคบังคับในช่วง
 เวลาที่กล่าวมาแล้วนี้ ผู้เขียนมีความเห็นว่า นอกจากนโยบายและการจัดการศึกษาภาคบังคับแล้ว
 นโยบายและการจัดการศึกษาในระดับอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นระดับมัธยมศึกษา อาชีวศึกษาและอุดม
 ศึกษา ก็มีสิ่งสำคัญที่น่าจะศึกษาค้นคว้าอีกมาก เพราะจะเป็นผลให้ทราบถึง แนวนโยบาย การ
 ดำเนินงาน ผลสำเร็จ ความล้มเหลว ข้อบกพร่อง ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น
 จากการดำเนินงาน อันจะได้ใช้เป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบายและการวางแผนเกี่ยวกับการ
 จัดการศึกษาของชาติทั้งในปัจจุบันและอนาคต

ช่วงเวลาที่สำคัญที่น่าจะศึกษาค้นคว้าและวิเคราะห์เปรียบเทียบเกี่ยวกับนโยบายและ
 การจัดการศึกษาอีกช่วงระยะเวลาหนึ่ง ก็คือ ช่วงระหว่าง พ.ศ. 2503-2520 อันเป็นช่วงของการดำ-
 เนินงานตามแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2503 ซึ่งนับเป็นแผนการศึกษาชาติที่มีเวลาใช้นานที่สุดนับแต่
 มีการประกาศใช้โครงการศึกษาและแผนการศึกษาชาติเป็นต้นมา โดยเฉพาะการศึกษาในระดับ
 ประถมศึกษาอันเป็นการศึกษาภาคบังคับได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก เพราะได้มีการขยาย
 การศึกษาภาคบังคับออกไปเป็นเจ็ดปี แต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงแผนการศึกษาชาติอีกครั้งหนึ่งใน
 ปี พ.ศ. 2520 ก็ได้ลดชั้นการศึกษาภาคบังคับลงเป็นหกปี จึงเป็นที่น่าจะศึกษาค้นคว้าว่าการดำเนิน
 งานการศึกษาภาคบังคับเจ็ดปี ตามแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2503 นั้น มีอุปสรรคและปัญหาประ-
 การโดยบ้างที่เป็นผลให้รัฐบาลในเวลาต่อมาต้องลดชั้นการศึกษาภาคบังคับลงเป็นหกปี

ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ก็คือ ในช่วงที่รัฐบาลดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับตามแผนการ
 ศึกษาชาติ พ.ศ. 2503 อยู่นั้น ก็มีสิ่งเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกครั้งหนึ่งของการดำเนินงานการศึกษา
 ภาคบังคับ คือ รัฐบาลได้โอนงานการศึกษาประชาบาลทั้งหมดที่เคยอยู่ในความรับผิดชอบของ
 กระทรวงศึกษาธิการไปขึ้นอยู่กับกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2509 โดยอ้างว่า เพื่อ
 เป็นการกระจายอำนาจไปสู่ส่วนท้องถิ่น ทั้งนี้จึงเป็นสิ่งที่น่าจะศึกษาค้นคว้าและวิเคราะห์เทียบ-
 เปรียบต่อไปว่า การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญดังกล่าว มีผลต่อการดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับเป็น
 ประการโดยบ้าง เพื่อที่จะได้ใช้เป็นประโยชน์ในการวางแผนนโยบายและแนวทางการจัดการศึกษาภาค
 บังคับต่อไปทั้งในปัจจุบันและอนาคต

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

1 ประเภทเอกสารต้นตน (Primary Sources)

1.1 เอกสารที่ยังไม่แก้ไขพิมพ์

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.2/5 โครงการศึกษา
(21 มี.ย. 117-29 ก.ย. 129) 215 แผน

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.12/4 สรุปรายงานการจัดทำคณะกรรมการศาสนาและการ
ศึกษาหัวเมืองปี 117-118 (ร.ศ.117-120) 54 แผน

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.16/1 พระราชบัญญัติสงฆ์ (17 ก.ย. 120-12 ก.ค. 128)
33 แผน

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.1/1 รายงานการประชุมขานหลวงเทศาภิบาลแผนกกระทรวง
ธรรมการ (5 ธ.ค. 2458-11 ก.ค. 2466) 81 แผน

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.2/2 พระราชบัญญัติลักษณะบังคับเด็กให้เล่าเรียนโรงเรียน
ราษฎร-การศึกษา (9 ก.ย. 2457-22 เม.ย. 2463) 26 แผน

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.2/5 พ.ร.บ. ประถมศึกษา (2460-31 มีนาคม 2466)
196 แผน

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.2/13 คำอธิบายเพิ่มเติม พ.ร.บ. ประถมศึกษา พ.ศ.
2464 (15 พ.ย. 2465) 7 แผน

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.2/14 ข้อบังคับกระทรวงศึกษาธิการ (21 ต.ค.-15 มี.ค.
2465) 3 แผน

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.3/2 ตั้งพระยาไพศาลเป็นผู้นั่งปลัดหูลดลงธรรมการ
(4 มี.ย. 2454) 1 แผน

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.3/3 ตั้งพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์เป็นรองเสนาบดีธรรมการ
ถอดเจ้าพระยาวิสุทธิวงษ์ดิไกร ตั้งพระยาวิสุทธิฯ เป็นผู้นั่งเสนาบดีธรรมการ (13-15
พ.ย. 2454) 7 แผน

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.3/4 ตั้งเสนาบดีและปลัด

ทูลฉลองกระทรวงธรรมการ (6 เม.ย. 2455) 3 แผ่น

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.4/23 โรงเรียนและการเล่าเรียนมณฑลอุดร (15-18

ธ.ค. 2463) 3 แผ่น

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.4/26 เรื่องที่จะจัดโรงเรียนกสิกรรม (3 มี.ย. 2459-

20 พ.ย. 2459) 70 แผ่น

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.10/5 จัดการศึกษาประชาชนของราษฎรทั่วทุกตำบล

(30 เม.ย. 2454-30 ก.ย. 2457) 24 แผ่น

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.10/13 ทูลเกล้าถวายความเห็นที่จะจัดการศึกษา ร.ศ.

131 สำหรับพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย คราวที่ 1 (2455) 134 แผ่น

_____ เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.10/17 ประกาศตั้งรูปโครงการศึกษา (18-30 ตุลาคม

2456) 9 แผ่น

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.22/14 รายงานเจ้าพระยายมราชตรวจราชการมณฑล

ปัตตานี (26 มิถุนายน 2466) 12 แผ่น

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 ศ.2/2 พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร (13 ตุลาคม 2460-

8 มี.ย. 2475) 120 แผ่น

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 ศ.2/4 ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษากรุงเทพฯและ

เรื่องแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติประถมศึกษา (9 ม.ค. 2468-12 พ.ค. 2474) 120 แผ่น

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 ศ.3/7 ตั้งพระองค์เจ้าธานีนิวัตเป็นผู้รั้งและเป็นเสนาบดีกระทรวง

(3 ส.ค.- 17 มี.ค. 2469) 7 แผ่น

_____ เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.26.4/64 เรื่องพระองค์ธานีกับการศึกษา (31 ธ.ค.-

1 มกราคม 2471) 5 แผ่น

ธรรมการ, กระทรวง คำสั่งที่ 18/3783 เรื่องตั้งเสนาบดีการกรมการศึกษา ลงวันที่ 12

กรกฎาคม 2475

_____ คำสั่งที่ 32/6624 เรื่องตั้งเสนาบดีการสภาศึกษา ลงวันที่ 17 กันยายน 2475

_____ คำสั่งที่ 58/10288 เรื่องปิดโรงเรียนในการฉลองรัฐธรรมนูญ ลงวันที่ 30

พฤศจิกายน 2475

กรรมการ, กระทรวง คำสั่งที่ 94/14860 เรื่องเปลี่ยนแปลงวันหยุดราชการประจำปี ลงวันที่

16 มีนาคม 2475

_____ คำสั่งที่ 1/20 เรื่องกฎประชาบาล ลงวันที่ 11 เมษายน 2476

_____ คำสั่งที่ ศ.157/2481 เรื่องให้ปิดโรงเรียนในวันเลือกตั้งผู้แทนราษฎร ลงวันที่

26 ตุลาคม 2481

ศึกษาธิการ, กระทรวง คำสั่งที่ ป.9/2485 เรื่องให้จัดการสอบไล่และปีภาคเรียน ลง

วันที่ 15 มกราคม 2485

_____ คำสั่งที่ ส.53/2488 เรื่องมอบอำนาจให้จังหวัดพิจารณาปิดโรงเรียนประจำปี

ลงวันที่ 18 เมษายน 2488

_____ คำสั่งที่ ส.101/2491 เรื่องให้ใช้หลักสูตรประถมศึกษา ลงวันที่ 23 สิงหาคม

2491

_____ คำสั่งที่ ป.59/2491 เรื่องตั้งกรรมการพิจารณาปัญหาเกี่ยวกับการยกฐานะครู

ประชาบาลขึ้นเป็นข้าราชการ ลงวันที่ 18 ตุลาคม 2491

ศึกษาธิการ, กระทรวง คำสั่งที่ ป.270/2485 เรื่องให้ปิดโรงเรียนในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ

ลงวันที่ 2 ตุลาคม 2475

_____ คำสั่งที่ ป.295/2485 เรื่องให้ปิดโรงเรียนในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ลงวันที่

26 ตุลาคม 2485

_____ คำสั่งที่ 335/2485 เรื่องให้เปิดทำการสอนในระหว่างเวลาปิดภาคกลาง พ.ศ.

2485 ลงวันที่ 1 ธันวาคม 2485

_____ คำสั่งที่ 343/2485 เรื่องให้ปิดทำการสอนเนื่องในงานฉลองรัชมังคลาภิเษก พ.ศ.

2485 ลงวันที่ 7 ธันวาคม 2485

_____ คำสั่งที่ พ.118/2486 เรื่องระเบียบปฏิบัติในการป้องกันภัยทางอากาศสำหรับ

โรงเรียน ลงวันที่ 7 มิถุนายน 2486

_____ คำสั่งที่ ป.343/2486 เรื่องปิดโรงเรียนและกำหนดการสอบไล่โรงเรียนใน

จังหวัดพระนครและธนบุรี ลงวันที่ 25 ธันวาคม 2486

_____ คำสั่งที่ 81/2487 เรื่องกำหนดวันเปิดเรียนภาคต้นปีการศึกษา 2487 ลงวันที่

11 เมษายน 2487

ศึกษาธิการ, กระทรวง คำสั่งที่ ป.223/2487 เรื่องให้เปิดโรงเรียนชั่วคราวในบางท้องที่ ลงวันที่

28 สิงหาคม 2487

ศึกษาธิการ, สำนักงานปลัดกระทรวง แผนกเก็บ กองกลาง เอกสาร พ.ศ.2475 ประเภท
การ เล่มที่ 1 เลขที่ 1 เรื่องตั้งโรงเรียนวัดในมณฑลต่าง ๆ ปรากฏนบุรี ภูเก็ต อุดร
อุบลราชธานี พิษณุโลก พายัพ ราชบุรี

เอกสาร พ.ศ.2476 ประเภทการ พิมพ์ที่ 1 เลขที่ 31 เรื่องคณะรัฐมนตรีขอ
ให้แสดงโครงการกิจการต่าง ๆ ที่ควรจะทำในปี พ.ศ.2476 เพื่อแถลงแก่ประชาชน

เอกสาร พ.ศ.2476 ประเภทการ พิมพ์ที่ 1 เลขที่ 39 เรื่องข้าหลวงจังหวัด
มหาสารคามแจ้งเรื่องขุณประสังคจรรยาทำการเผยแพร่รัฐธรรมนูญ

เอกสาร พ.ศ.2476 ประเภทการ พิมพ์ที่ 1 เลขที่ 50 เรื่องคณะรัฐมนตรี
เสนอความเห็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกระทรวงธรรมการ รวม 34 ฉบับมาให้พิจารณา

เอกสาร พ.ศ.2476 ประเภทการ พิมพ์ที่ 2 เลขที่ 56 เรื่องคณะรัฐมนตรี
เสนอความเห็นที่จะบริหารประเทศมาให้พิจารณา

เอกสาร พ.ศ.2476 ประเภทการ พิมพ์ที่ 2 เลขที่ 69 เรื่องเลขาธิการคณะ
รัฐมนตรีส่งสำเนาหนังสือกระทรวงตามของวุฒิสภาชีวิตศึกษากร เรื่องการที่ศึกษาประชาบาลมาให้พิจารณา

เอกสาร พ.ศ.2476 ประเภทการ พิมพ์ที่ 5 เลขที่ 108 เรื่องคำอธิบายวิธีจัด
ชั้นที่ศึกษาคณะแผนการศึกษาชาติ

เอกสาร พ.ศ.2476 ประเภทการ พิมพ์ที่ 5 เลขที่ 113 เรื่องคำแนะนำเจ้า
หน้าแผนธรรมการ เรื่องตรวจการที่ศึกษาของกระทรวงธรรมการ

เอกสาร พ.ศ.2476 ประเภทการ พิมพ์ที่ 5 เลขที่ 127 เรื่องกวรหาที่ดินสำหรับ
ทำสนามกีฬาและเพาะปลูกในเมื่อจะสร้างโรงเรียนขึ้นใหม่

เอกสาร พ.ศ.2476 ประเภทการ พิมพ์ที่ 5 เลขที่ 139 เรื่องคณะสงฆ์ร่วมมือ
ช่วยเหลือการศึกษาของชาติ

เอกสาร พ.ศ.2476 ประเภทการ พิมพ์ที่ 6 เลขที่ 161 เรื่องคำสั่งให้ยกกอง
ธรรมการเขตลและใหญ่ทำการแทนข้าหลวงตรวจการแผนกธรรมการมอบหมายการงานในหน้าที่

เอกสาร พ.ศ.2476 ประเภทการ พิมพ์ที่ 6 เลขที่ 162 เรื่องคณะรัฐมนตรีให้
ข้าราชการหยุดราชการในงานฉลองรัฐธรรมนูญ

- ศึกษาริการ, สำนักงานประหลัดกระทรวง แบนกเก็บ กองกลาง เอกสาร พ.ศ.2476
 ประเภทร แฟ้มที่ 8 เลขที่ 241 เรื่องนายจำปี ปริธานนท์ เสนอความคิดเห็นเรื่อง
 จัดการศึกษารตามหัวเมือง
- _____ เอกสาร พ.ศ.2477 ประเภทร แฟ้มที่ 1 เลขที่ 22 เรื่องให้จังหวัดต่าง ๆ
 จัดหาสงวนที่ดินไว้เพื่อประโยชน์ในการเพาะปลูก
- _____ เอกสาร พ.ศ.2477 ประเภทน เล่มที่ 12 เลขที่ 392 เรื่องคำปราศรัยของ
 รัฐมนตรี พุฒจังหวัดพียงงา วันที่ 26 ตุลาคม 2477
- _____ เอกสาร พ.ศ.2477 ประเภทน เล่มที่ 12 เลขที่ 393 เรื่องบันทึกกระยะทาง
 ตรวจราชการจังหวัดปักษ์ใต้
- _____ เอกสาร พ.ศ.2477 ประเภทน เล่มที่ 12 เลขที่ 396 เรื่องตรวจราชการ
 ภาคกลาง
- _____ เอกสาร พ.ศ.2478 ประเภทร แฟ้มที่ 1 เลขที่ 9 เรื่องเลขานุการนายก
 รัฐมนตรีส่งบัตรสนเท่ห์เรื่องเงินเดือนครูประชาบาลและสารวัตรศึกษารมาให้พิจารณา
- _____ เอกสาร พ.ศ.2478 ประเภทร แฟ้มที่ 1 เลขที่ 14 เรื่องจังหวัดค้นหา-
 สารคามสงมตติของสภาจังหวัดเกี่ยวกับเรื่องการจัดการศึกษารมาให้พิจารณา
- _____ เอกสาร พ.ศ.2478 ประเภทร แฟ้มที่ 2 เลขที่ 38 เรื่องการประชุม
 ขาหลวงประจำจังหวัด พ.ศ.2479 และขอประชุม
- _____ เอกสาร พ.ศ.2479 ประเภทร เล่มที่ 4 เลขที่ 90 เรื่องส่งโครงการ
 ส่งเสริมการศึกษารประชาบาล
- _____ เอกสาร พ.ศ.2479 ประเภทร เล่มที่ 4 เลขที่ 97 เรื่องให้ส่งโครงการ
 ศึกษารประชาบาล
- _____ เอกสาร พ.ศ.2479 ประเภทร เล่มที่ 10 เลขที่ 144 เรื่องรายงานการ
 ประชุมกรรมการจังหวัด พ.ศ.2479 วันที่ 31 สิงหาคม - 7 กันยายน 2479
- _____ เอกสาร พ.ศ.2481 ประเภทร เล่มที่ 1 เลขที่ 111 เรื่องคำสั่งกระทรวง
 ธรรมการเรื่องกำหนดหน้าทษาหลวงตรวจการแผนกธรรมการเป็น 4 สาย

ศึกษาธิการ, สำนักงานปลัดกระทรวง แยกเก็บ กองกลาง เอกสาร พ.ศ.2481

ประเภทการ เล่มที่ 4 เลขที่ 127 เรื่องขุมนพจนกิจประสานข้าหลวงตรวจการแผนก

กรรมการ รายงานตรวจราชการ จังหวัดอุดรธานี หนองคายและเลย

เอกสาร พ.ศ.2481 ประเภทการ เล่มที่ 8 เลขที่ 244 เรื่องกองกลาง

รายงานกิจการที่ได้ปฏิบัติตามนโยบายในระยะ 6 เดือนแรก พ.ศ.2481

เอกสาร พ.ศ.2482 ส่วนกลาง(กระทรวงกรรมการ) เล่มที่ 1 เลขที่ 10

เรื่องรายงานกิจการที่ได้ปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาลในระยะ 6 เดือนหลัง พ.ศ.2481

เอกสาร พ.ศ.2482 ส่วนกลาง(กระทรวงกรรมการ) เล่มที่ 1 เลขที่ 10

เรื่องรายงานกิจการที่ได้ปฏิบัติไปแล้วตามนโยบายของรัฐบาลในระยะ 6 เดือนแรก พ.ศ.2482

เอกสาร พ.ศ.2482 ส่วนกลาง(สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 12

เลขที่ 25 เรื่องหลวงอาชีวศึกษาสหราชอาณาจักรแผนกกรรมการเสนอรายงานตรวจ

ราชการอุดรศักดิ์ กำแพงเพชร นครสวรรค์และน่าน

เอกสาร พ.ศ.2482 ส่วนกลาง(สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 12

เลขที่ 33 เรื่องปลัดกระทรวงกรรมการเสนอรายงานตรวจราชการต่าง ๆ ในทางอิสลาม

เอกสาร พ.ศ.2482 ส่วนกลาง(สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 14

เลขที่ 7 เรื่องรายงานการประชุมกรรมการจังหวัดครั้งที่ 2 พ.ศ.2482 วันที่ 1-10

พฤษภาคม 2482

เอกสาร พ.ศ.2483 ส่วนกลาง(กองทัพอากาศ) เล่มที่ 11 เลขที่ 1 เรื่อง

ส่งสำเนาวิทยุโทรศัพท์ของนายรัฐมนตรีให้ส่งเจ้าหน้าที่ไปปรับปรุงการศึกษาจังหวัด

ประจวบคีรีขันธ์

เอกสาร พ.ศ.2484 ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 4 เลขที่ 28

ประชุมศึกษาธิการจังหวัด พ.ศ.2484 (ตอนที่ 2-3) วันที่ 22-27 กันยายน 2484

เอกสาร พ.ศ.2484 ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 5 เลขที่ 28

เรื่องประชุมศึกษาธิการจังหวัด พ.ศ.2484 (ตอนที่ 5-6-7)

ศึกษาธิการ, สำนักงานปลัดกระทรวง แผนกเก็บ กองกลาง เอกสาร พ.ศ.2484 ส่วนกลาง
 (สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 6 เลขที่ 6 เรื่องขุณพจนกิจประสาน ข้าราชการ
ตรวจราชการ เสนอรายงานตรวจราชการจังหวัดกำแพงเพชร ตาก นครสวรรค์ น่าน
พิจิตร เพชรบูรณ์และสุโขทัย

_____ เอกสาร พ.ศ.2484 ส่วนกลาง(กระทรวงการต่างประเทศ) เล่มที่ 13 เลขที่ 5
เรื่องอนุสัญญาสันติภาพระหว่างไทยกับฝรั่งเศสกับการเตรียมการรับมอบดินแดนคืน

_____ เอกสาร พ.ศ.2484 ส่วนภูมิภาค(จังหวัดพระตะบอง) เล่มที่ 14 เลขที่ 2 เรื่อง
ส่งรายงานสอบสวนการงานในหน้าที่แผนกกรรมการจังหวัด

_____ เอกสาร พ.ศ.2484 ส่วนภูมิภาค(จังหวัดพระตะบอง) เล่มที่ 14 เลขที่ 3 เรื่อง
รายงานการจัดการศึกษา

_____ เอกสาร พ.ศ.2484 ส่วนภูมิภาค(จังหวัดนครจำปาศักดิ์) เล่มที่ 14 เลขที่ 1
เรื่อง เสนอรายงานกิจการที่ไปปฏิบัติในการรับมอบดินแดนจำปาศักดิ์

_____ เอกสาร พ.ศ.2484 ส่วนภูมิภาค(จังหวัดลานช้าง) เล่มที่ 14 เลขที่ 1 เรื่อง
แจ้งการศึกษาจังหวัดลานช้าง

_____ เอกสาร พ.ศ.2484 ส่วนภูมิภาค(จังหวัดลานช้าง) เล่มที่ 14 เลขที่ 2 เรื่อง
รายงานการเดินทางไปรับมอบดินแดนของกรรมการจังหวัด

_____ เอกสาร พ.ศ.2484 ส่วนภูมิภาค(จังหวัดลานช้าง) เล่มที่ 14 เลขที่ 3 เรื่อง
ส่งค่าแถลงนโยบายการดำเนินการศึกษาในที่ประชุมอำเภอ

_____ เอกสาร พ.ศ.2485 ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 1 เลขที่ เรื่อง
กำหนดหน้าที่และอำนาจของข้าหลวงตรวจการศึกษาธิการภาค

_____ เอกสาร พ.ศ.2485 ส่วนกลาง(ส่วนกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 1 เลขที่ 20
เรื่อง เสนอประชุมพิจารณา ร่างพระราชบัญญัติข้าราชการครูและร่างพระราชบัญญัติข้าราชการ
ครู พุทธศักราช 2485

_____ เอกสาร พ.ศ.2485 ส่วนภูมิภาค(จังหวัดพระตะบอง) เล่มที่ 8 เลขที่ 1 เรื่อง
ศึกษาธิการจังหวัดรายงานเหตุการณ์กระเพื่อมการจัดการศึกษาในจังหวัด

- ศึกษาศึกษา, สำนักงานปลัดกระทรวง แผนกเก็บ กองกลาง เอกสาร พ.ศ.2486
 ส่วนกลาง(ส่วนกะหวงศึกษาศึกษา) เล่มที่ 1 เลขที่ 6 เรื่องห้ามผู้ไม่รู้หนังสือไทยขาย
ของในโรงเรียนและสถานที่ราชการของกะหวง
- _____ เอกสาร พ.ศ.2486 ส่วนกลาง(ส่วนกะหวงกลาโหม) เล่มที่ 6 เลขที่ 5 เรื่อง
สุนทรพจน์ของผู้นับราชการทหารสูงสุดแห่งกองทัพญี่ปุ่นในประเทศไทยและของนายกรัถมนตรีแห่ง
ประเทศไทย
- _____ เอกสาร พ.ศ.2486 ส่วนกลาง(สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาศึกษา) เล่มที่ 7
 เลขที่ 20 เรื่องให้ปิดปีการศึกษา 2486 เฉพาะโรงเรียนในจังหวัดพระนครและธนบุรี
- _____ เอกสาร พ.ศ.2486 ส่วนกลาง(สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาศึกษา) เล่มที่ 8
 เลขที่ 43 เรื่องตั้งผู้แทนกะหวงเพื่อควบคุมชุดนักเรียนที่ไปทำหน้าที่ ณ กั้นแดนใหม่ใน
มาลัย
- _____ เอกสาร พ.ศ.2486 ส่วนกลาง(สำนักนายกรัถมนตรี) เล่มที่ 10 เลขที่ 2
เรื่องให้ข้าราชการอ่านเขียนหนังสือไทยได้ภายใน พ.ศ.2486
- _____ เอกสาร พ.ศ.2486 ส่วนกลาง(สำนักนายกรัถมนตรี) เล่มที่ 10 เลขที่ 4
เรื่องประเทศไทยได้คืนแดนบางส่วนคืนมา
- _____ เอกสาร พ.ศ.2487 ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาศึกษา) เล่มที่ 2 เลขที่ 74
เรื่องรัฐมนตรีว่าการประชุมขอมความเข้าใจในการปฏิบัติงาน
- _____ เอกสาร พ.ศ.2487 ส่วนภูมิภาค(จังหวัดพิจิตร) เล่มที่ 5 เลขที่ 1 เรื่อง
แจ้งสถานการณ์ศึกษาเมื่อถูกโจมตีทางอากาศ
- _____ เอกสาร พ.ศ.2487 ส่วนภูมิภาค(จังหวัดลำปาง) เล่มที่ 6 เลขที่ 1 เรื่อง
รายงานการถูกโจมตีทางอากาศของชาติ
- _____ เอกสาร พ.ศ.2487 ส่วนภูมิภาค(จังหวัดลำปาง) เล่มที่ 6 เลขที่ 2 เรื่อง
ส่งรายงานภาวะการศึกษาในปัจจุบัน
- _____ เอกสาร พ.ศ.2488 ส่วนกลาง(กระทรวงการต่างประเทศ) เล่มที่ 1 เลขที่ 2
เรื่องยกเลิกการประกาศใช้สัญญาและพิธีการระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น

ศึกษาธิการ, สำนักงานปลัดกระทรวง แผนกเก็บ กองกลาง เอกสาร พ.ศ.2488 ส่วนกลาง
 (กระทรวงการต่างประเทศ) เล่มที่ 1 เลขที่ 3 เรื่องยกเลิกประกาศใช้กติกาสัญญาพันธ
 ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่นกับสนธิสัญญาและข้อตกลงอื่น ๆ ที่ต่อเนื่องกันและให้
 เอกอัครราชทูตเป็นหยกปฏิบัติหน้าที่

_____ เอกสาร พ.ศ.2488 ส่วนภูมิภาค(จังหวัดยะลา) เล่มที่ 1 เลขที่ 1 เรื่อง
โทรเลขปิดโรงเรียนทุกประเภทเพราะเหตุการณ์รุนแรงยิ่งขึ้นและเปิดโรงเรียน

_____ เอกสาร พ.ศ.2488 ส่วนภูมิภาค(จังหวัดนครสวรรค์) เล่มที่ 1 เลขที่ 3 เรื่อง
รายงานการปิดโรงเรียนเนื่องจากภัยทางอากาศ

_____ เอกสาร พ.ศ.2488 ส่วนภูมิภาค(จังหวัดสุโขทัย) เล่มที่ 3 เลขที่ 2 เรื่อง
อนุญาตให้ทหารพักในโรงเรียน

_____ เอกสาร พ.ศ.2488 ส่วนภูมิภาค(จังหวัดตาก) เล่มที่ 3 เลขที่ 3 เรื่อง
ให้ปิดโรงเรียนเป็นกรณีพิเศษ

_____ เอกสาร พ.ศ.2488 ส่วนภูมิภาค(จังหวัดอุบล) เล่มที่ 4 เลขที่ 1 เรื่องราย
งานการปิดโรงเรียนเนื่องจากสถานะภัยสงคราม

_____ เอกสาร พ.ศ.2488 ส่วนภูมิภาค(จังหวัดหนองคาย) เล่มที่ 4 เลขที่ 1 เรื่อง
กำหนดการปิดโรงเรียนภาคต้นปีการศึกษา 2488 และปิดกรณีพิเศษ

_____ เอกสาร พ.ศ.2488 ส่วนภูมิภาค(จังหวัดนครราชสีมา) เล่มที่ 5 เลขที่ 1
เรื่องรายงานการประสมภัยทางอากาศ

_____ เอกสาร พ.ศ.2489 ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 1 เลขที่ 4
เรื่องการให้คำมั่นของกระทรวงศึกษาธิการในวันแถลงนโยบายของรัฐบาล

_____ เอกสาร พ.ศ.2489 ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 1 เลขที่ 8
เรื่องการสั่งปิดโรงเรียนในจังหวัดและท้องที่ที่จะมอบคืนแก่ฝรั่งเศส

_____ เอกสาร พ.ศ.2489 ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 1 เลขที่ 10
เรื่องการเตรียมมอบคืนแดนในสี่จังหวัดให้แก่ฝรั่งเศส

_____ เอกสาร พ.ศ.2489 ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 1 เลขที่ 15
เรื่องให้ช่วยเหลือนักเรียนสี่จังหวัดที่อพยพมาจากดินแดนที่คืนให้ฝรั่งเศส

- ศึกษาธิการ, สำนักงานปลัดกระทรวง แผนกเก็บ กองกลาง เอกสาร พ.ศ.2490
 ส่วนกลาง(สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 2 เลขที่ 49 เรื่อง
ประชุมข้าหลวงตรวจการศึกษาภาค พ.ศ.2490
- _____ เอกสาร พ.ศ.2491 ส่วนกลาง(คณะรัฐมนตรี) เล่มที่ 3 เลขที่ 26 เรื่อง
ขอทราบผลงานของกระทรวงศึกษาธิการเพื่อกล่าวคำปราศรัยทางวิทยุกระจายเสียง
- _____ เอกสาร พ.ศ.2491 ส่วนกลาง(กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี) เล่มที่ 3 เลขที่
 87 เรื่องการปฏิบัติงานเกี่ยวกับสภากรองชีพตามนโยบายของรัฐบาล
- _____ เอกสาร พ.ศ.2491 ส่วนกลาง(กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี) เล่มที่ 3 เลขที่
 48 เรื่องคำแถลงนโยบายของรัฐบาล
- _____ เอกสาร พ.ศ.2491 ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 6 เลขที่ 73
เรื่องส่งข้าราชการไปปฏิบัติงานและประชุมการศึกษาแห่งสหประชาชาติ
- _____ เอกสาร พ.ศ.2491 ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 6 เลขที่ 77
เรื่องการตรวจโรงเรียน
- _____ เอกสาร พ.ศ.2492 ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 4 เลขที่ 2
เรื่องแถลงการณ์เรื่องการศึกษา
- _____ เอกสาร พ.ศ.2492 ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 4 เลขที่ 13
เรื่องรายงานการประชุมข้าหลวงตรวจการศึกษาภาคเพื่อขอความเห็นในการปฏิบัติ
ราชการตามนโยบายของรัฐบาล
- _____ เอกสาร พ.ศ.2492 ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 4 เลขที่ 14
เรื่องรายงานการประชุมพิเศษเกี่ยวกับการจัดการศึกษา พ.ศ.2492
- _____ เอกสาร พ.ศ.2493 ส่วนกลาง(กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี) เล่มที่ 6 เลขที่
 44 เรื่องการพูดทางวิทยุกระจายเสียงแสดงผลการปฏิบัติงานระหว่างปี 2491-2493
- _____ เอกสาร พ.ศ.2493 ส่วนกลาง(กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี) เล่มที่ 6 เลขที่ 18
เรื่องสถิติและรายงานผลการปฏิบัติงานในด้านการศึกษา
- _____ เอกสาร พ.ศ.2494 ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 3 เลขที่ 22
ยกฐานะกองโรงเรียนประชาบาลขึ้นเป็นกรม

- ศึกษาธิการ, สำนักงานปลัดกระทรวง แผนกเก็บ กองกลาง เอกสาร พ.ศ.2494
 (กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 5 เลขที่ 72 เรื่องเบญยประชุมพิจารณาแผนการศึกษาชาติ
- _____ เอกสาร พ.ศ.2494 ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 5 เลขที่ 73
เรื่องผลของการพิจารณาแผนการศึกษาชาติ
- _____ เอกสาร พ.ศ.2494 ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 5 เลขที่ 74
เรื่องประกาศเรื่องแผนการศึกษาชาติ
- _____ เอกสาร พ.ศ.2494 ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 7 เลขที่ 127
เรื่องการปรับปรุงโรงเรียนประเภทต่าง ๆ
- _____ เอกสาร พ.ศ.2495 ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 2 เลขที่ 2
เรื่องรายงานการประชุมอธิบดีและหัวหน้ากองในกระทรวงศึกษาธิการ
- _____ เอกสาร พ.ศ.2495 ส่วนกลาง(ส่วนกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 2 เลขที่ 12
เรื่องส่งสำเนาคำสั่งนโยบายของรัฐบาลเกี่ยวกับงานในคานกระทรวงศึกษาธิการ
- _____ เอกสาร พ.ศ.2495 ส่วนกลาง(สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 12
 เลขที่ 18 เรื่องการจัดงานวันครบรอบ 60 ปีของกระทรวงศึกษาธิการ
- _____ เอกสาร พ.ศ.2495 ส่วนกลาง(ส่วนกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี) เล่มที่ 15
 เลขที่ 87 เรื่องขออนุญาตปฏิบัติงานในรวมปี พ.ศ.2495
- _____ เอกสาร พ.ศ.2496 ส่วนกลาง(กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 1 เลขที่ 1
เรื่องรายงานการประชุมกรรมการประสานงานระหว่างวัดกับโรงเรียน
- _____ เอกสาร พ.ศ.2498 ประเภท ป.ค.1 เลขที่ 9 เรื่องโครงการสร้างซ่อมแซม
โรงเรียนในจังหวัดภาคใต้
- _____ เอกสาร พ.ศ.2500 ประเภท ป.ค.1 (โครงการและแผนงาน) เลขที่ 4
เรื่องส่งคำสั่งนโยบายของรัฐบาล
- _____ เอกสาร พ.ศ.2500 ประเภท ป.ค.1 (โครงการและแผนงาน) เลขที่ 13
เรื่องโครงการปรับปรุงการศึกษา (5 โครงการ)

1.2 เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

กฎหมายปฏิยุมนั้น พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพนางเวชการประสิทธิ์ (เหมือน สิงคะเนติ) วันที่

5 ธันวาคม 2477, 286 หน้า

คู่มือการสอบไล่ชั้นประถมศึกษา พ.ศ. 2501 พิมพ์ครั้งที่ 7 ชนบุรี สำนักพิมพ์พระนครศึกษา

2501, 85 หน้า

"คำตอบกระทู้ถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เรื่อง ส่งเสริมการศึกษาชาติ" ราชกิจจานุเบกษา

เล่ม 65 ตอนที่ 67 ลงวันที่ 23 พฤศจิกายน 2491 หน้า 3794-3800

"คำตอบกระทู้ถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เรื่องงบประมาณการศึกษา" ราชกิจจานุเบกษา

เล่ม 66 ตอนที่ 6 ลงวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2492 หน้า 339-403

"คำตอบกระทู้ถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เรื่อง โรงเรียนฝึกหัดครูในส่วนภูมิภาค"

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 69 ตอนที่ 71 ลงวันที่ 2 ธันวาคม 2495 หน้า 4582-4584

"คำตอบคำถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เรื่อง การขยายโรงเรียนประชาบาลตามนโยบายรัฐบาล"

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 72 ตอนที่ 75 ลงวันที่ 20 กันยายน 2498 หน้า 2297-2300

"คำตอบคำถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เรื่อง เงิน ก.ศ.ส." ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 75

ตอนที่ 32 ลงวันที่ 2 เมษายน 2501 หน้า 1360-1362

"คำตอบคำถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เรื่อง การประถมศึกษา" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 72

ตอนที่ 33 ลงวันที่ 3 พฤษภาคม 2489 หน้า 1031-1036

"คำตอบคำถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เรื่อง เงินสมทบทุนเพื่อปลูกสร้างโรงเรียนประชาบาล"

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 73 ตอนที่ 66 ลงวันที่ 1 สิงหาคม 2499 หน้า 3369-3372

"คำตอบคำถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เรื่อง จำนวนครูประชาบาล ว่างได้ส่วนสัมพันธ์กับจำนวน

นักเรียน" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 71 ตอนที่ 24 ลงวันที่ 6 เมษายน 2497

หน้า 1000-1002

"คำตอบคำถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เรื่อง ทองที่เก็บอยู่ใกล้โรงเรียนเกิน 2,000 เมตร"

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 72 ตอนที่ 53 ลงวันที่ 19 กรกฎาคม 2498 หน้า 1730-1736

- "คำตอบคำถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เรื่องนักเรียนประถมศึกษา เรียนซ้ำชั้น" ราชกิจจานุเบกษา
เล่ม 72 ตอนที่ 8 ลงวันที่ 26 มกราคม 2498 หน้า 202-205
- "คำแถลงนโยบาย" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 50 ลงวันที่ 31 ธันวาคม 2476 หน้า 2729-2732
- "ความตกลงระงับกรณีระหว่างประเทศไทยกับฝรั่งเศส" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 63 (แผนก
กฤษฎีกา ภาค 2) ตอนที่ 29 ฉบับพิเศษ ลงวันที่ 9 ธันวาคม 2489 หน้า 3-7
- กรรมการ, กระทรวง กรมสามัญศึกษา รายงานการศึกษาประจำปีพุทธศักราช 2482 บริษัท
การพิมพ์ไทย จำกัด 2484, 32 หน้า
- กรรมการ, กระทรวง คำอธิบายวิธีจัดชั้นศึกษาตามแผนการศึกษาชาติ โรงเรียนช่างพิมพ์
วัดสังเวช 2476, 17 หน้า
-
- ประมวลศึกษาพิเศษ ภาค 1 ตอนที่ 1 ประมวลการสอนชั้นประถมศึกษา พ.ศ.
2480 โรงเรียนช่างพิมพ์วัดสังเวช 2480, 190 หน้า
-
- ประมวลศึกษาพิเศษ ภาค 2 ระเบียบการสอบความรู้นักเรียนตามหลักสูตรสามัญ
ศึกษา พ.ศ. 2480 โรงเรียนช่างพิมพ์วัดสังเวช 2480, 69 หน้า
-
- ประมวลศึกษา ภาค 2 หลักสูตรชั้นประถมศึกษา พุทธศักราช 2480 โรงเรียน
ช่างพิมพ์วัดสังเวช 2480, 17 หน้า
-
- ระเบียบการกระทรวงกรมการว่าด้วยกาตั้ง การย้าย การเลื่อนตำแหน่ง วินัย
และการลงโทษครูประชาบาลและสาร์วัตรศึกษา พุทธศักราช 2479 แก้ไขเพิ่มเติมพุทธศักราช
2480 (ฉบับที่ 1) โรงเรียนช่างพิมพ์วัดสังเวช 2480, 7 หน้า
-
- ระเบียบกระทรวงกรมการว่าด้วยเงินรางวัลครูประชาบาลและสาร์วัตรศึกษา
พุทธศักราช 2480 โรงเรียนช่างพิมพ์วัดสังเวช 2480, 7 หน้า
-
- ระเบียบการและหลักสูตรโรงเรียนฝึกหัดครูชายประกาศนียบัตรจังหวัด พุทธศักราช
2479 โรงเรียนช่างพิมพ์วัดสังเวช 2479, 42 หน้า
-
- ระเบียบการและหลักสูตรโรงเรียนฝึกหัดครูสตรีประกาศนียบัตรจังหวัด (ฉบับที่ 2)
พุทธศักราช 2479 โรงเรียนช่างพิมพ์วัดสังเวช 2479, 23 หน้า
-
- รายงานกระทรวงกรมการ ฉบับที่ 19 ประจำปีพุทธศักราช 2469 โรงพิมพ์โสภณ
พิพรรณากร 2472, 88 หน้า

กรรมการ, กระทรวง รายงานกระทรวงกรรมการ ฉบับที่ 20 ประจำปีพุทธศักราช 2470

โรงพิมพ์กรมวิชาการ 2474, 46 หน้า

รายงานกระทรวงกรรมการ ฉบับที่ 21 ประจำปีพุทธศักราช 2471 โรงพิมพ์

กรมวิชาการ 2474, 152 หน้า

รายงานการศึกษาของกระทรวงกรรมการ ประจำปีที่ 22-23-24 พุทธศักราช

2472-3-4 โรงเรียนช่างพิมพ์วัดสังเวช ม.ป.ป., 80 หน้า

รายงานการศึกษาของกระทรวงกรรมการ พุทธศักราช 2475 โรงเรียนช่างพิมพ์

วัดสังเวช 2477, 64 หน้า

รายงานการศึกษาของกระทรวงกรรมการ ประจำปีที่ 26 พุทธศักราช 2476

โรงเรียนช่างพิมพ์วัดสังเวช ม.ป.ป., 81 หน้า

รายงานการศึกษาของกระทรวงกรรมการ พุทธศักราช 2477 โรงเรียนช่างพิมพ์

วัดสังเวช 2480, 53 หน้า

รายงานการศึกษาประจำปี พุทธศักราช 2478 51 หน้า พิมพ์ดี

รายงานการศึกษาประจำปีพุทธศักราช 2479 32 หน้า พิมพ์ดี

รายงานการศึกษาประจำปี พุทธศักราช 2480 55 หน้า พิมพ์ดี

รายงานการศึกษาประจำปี พุทธศักราช 2481 60 หน้า พิมพ์ดี

"ประกาศกระทรวงกรรมการ : กำหนดอายุเด็กที่จะให้เข้าศึกษาในท้องที่ต่าง ๆ" ราชกิจจานุเบกษา

เล่ม 52 ลงวันที่ 12 มกราคม 2478 หน้า 3026-3053

"ประกาศกระทรวงกรรมการ : กำหนดอายุเด็กที่จะให้เข้าศึกษาในท้องที่ต่าง ๆ" ราชกิจจานุเบกษา

เล่ม 54 ลงวันที่ 24 มกราคม 2480, หน้า 2557-2592

"ประกาศกระทรวงกรรมการ : กำหนดอายุเด็กที่จะให้เข้าเรียนในท้องที่ต่าง ๆ" ราชกิจจานุเบกษา

เล่ม 55 ลงวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2481 หน้า 3700-3742

"ประกาศกระทรวงกรรมการ : ใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 เพิ่มเติมในท้องที่

กรุงเทพมหานคร" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 49 (แผนกฤษฎีกา) ลงวันที่ 11

กรกฎาคม 2475 หน้า 207-208

"ประกาศกระทรวงกรรมการ : ใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 เพิ่มเติมในท้องที่

กรุงเทพมหานคร" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 49 (แผนกฤษฎีกา) ลงวันที่ 27

พฤศจิกายน 2475 หน้า 516-518

- "ประกาศกระทรวงธรรมการ : ใ้พระราชนัดดีประถมศึกษา พ.ศ.2464 เพิ่มเติมในท้องที่
กรุงเทพมหานคร" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 49 (แผนกกฎหมาย) ลงวันที่ 25
ธันวาคม 2475 หน้า 587-588
- "ประกาศกระทรวงธรรมการ : ใ้พระราชนัดดีประถมศึกษา พ.ศ.2464 เพิ่มเติมในท้องที่
กรุงเทพมหานคร" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 49 (แผนกกฎหมาย) ลงวันที่ 1
มกราคม 2475 หน้า 589-590
- "ประกาศกระทรวงธรรมการ : ใ้พระราชนัดดีประถมศึกษา พ.ศ.2464 เพิ่มเติมในท้องที่
กรุงเทพมหานคร" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 49 (แผนกกฎหมาย) ลงวันที่ 15
มกราคม 2475 หน้า 600-603
- "ประกาศกระทรวงธรรมการ : ใ้พระราชนัดดีประถมศึกษา พ.ศ.2464 เพิ่มเติมในท้องที่
กรุงเทพมหานคร" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 49 (แผนกกฎหมาย) ลงวันที่ 22
มกราคม 2475 หน้า 605-606
- "ประกาศกระทรวงธรรมการ : ใ้พระราชนัดดีประถมศึกษา พ.ศ.2464 เพิ่มเติมในท้องที่
กรุงเทพมหานคร" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 49 (แผนกกฎหมาย) ลงวันที่ 12
กุมภาพันธ์ 2475 หน้า 618-620
- "ประกาศกระทรวงธรรมการ : ใ้พระราชนัดดีประถมศึกษา พ.ศ.2464 เพิ่มเติมในท้องที่
กรุงเทพมหานคร" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 49 (แผนกกฎหมาย) ลงวันที่ 12
มีนาคม 2475 หน้า 700-703
- "ประกาศกระทรวงธรรมการ : ใ้พระราชนัดดีประถมศึกษา พ.ศ.2464 เพิ่มเติมในท้องที่
กรุงเทพมหานคร" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 49 (แผนกกฎหมาย) ลงวันที่ 26
มีนาคม 2475 หน้า 770-778
- "ประกาศกระทรวงธรรมการ : ใ้พระราชนัดดีประถมศึกษา พ.ศ.2464 เพิ่มเติมในท้องที่
กรุงเทพมหานคร" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 50 (แผนกกฎหมาย) ลงวันที่ 16
เมษายน 2476 หน้า 55-56
- "ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ : เรื่องกำหนดอายุเด็กที่จะให้เข้าเรียนในท้องที่ต่าง ๆ"
ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 66 ตอนที่ 65 ลงวันที่ 29 พฤศจิกายน 2492 หน้า
5311-5317

- "ประกาศกระทรวงศึกษาธิการเรื่องกำหนดอายุเด็กที่จะให้เข้าเรียนในท้องที่ต่าง ๆ" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 66 ตอนที่ 65 ลงวันที่ 20 พฤศจิกายน 2492 หน้า 5311-5317
- "ประกาศกระทรวงศึกษาธิการเรื่องกำหนดอายุเด็กที่จะให้เข้าเรียนในท้องที่ต่าง ๆ" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 68 ตอนที่ 2 ลงวันที่ 2 มกราคม 2494 หน้า 17-18
- "ประกาศกระทรวงศึกษาธิการเรื่องกำหนดอายุเด็กที่จะให้เข้าเรียนในท้องที่ต่าง ๆ" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 68 ตอนที่ 69 ลงวันที่ 30 พฤศจิกายน 2494 หน้า 5424-5425
- "ประกาศคณะรัฐมนตรีเรื่องจำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้งซึ่งได้รับการศึกษาอบรมจบชั้นประถมศึกษาตามหลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการ" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 75 ตอนที่ 1 มกราคม 2501 ฉบับพิเศษ หน้า 1-2
- "ประกาศใช้สนธิสัญญาระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่นว่าด้วยอาณาเขตของประเทศไทยในมาลายี และภูมิภาคฉาน" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 60 (แผนกคริสต์กา) ตอนที่ 55 ลงวันที่ 18 ตุลาคม 2486 หน้า 1527-1528
- "ประกาศตั้งคณะกรรมการสภาศึกษา" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 49 (แผนกคณะฎีกา) ลงวันที่ 11 กันยายน 2475 หน้า 360-361
- "ประกาศตั้งสภาศึกษา" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 49 (แผนกคณะฎีกา) ลงวันที่ 31 สิงหาคม 2475 หน้า 338-339
- "ประกาศแผนการศึกษาชาติ" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 53 (แผนกคณะฎีกา) ลงวันที่ 21 มีนาคม 2479 หน้า 1471-1475
- "ประกาศสันติภาพ" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 62 (แผนกคณะฎีกา) ตอนที่ 44 ลงวันที่ 16 สิงหาคม 2488 หน้า 503-506
- "ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยรัฐนิยม ฉบับที่ 9 เรื่องภาษาและหนังสือไทยกับหน้าที่พลเมืองที่" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 57 (แผนกคณะฎีกา) ตอนที่ 44 ลงวันที่ 24 มิถุนายน 2483 หน้า 151-152
- "ประกาศรวมกันตั้ง ตรังกานู ไชบุรี ปะลิต์ เชียงคูนังและเมืองพานเข้าในราชอาณาจักรไทย" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 60 (แผนกคริสต์กา) ตอนที่ 55 ลงวันที่ 18 ตุลาคม 2486 หน้า 1532-1533

- "ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องการปรับปรุงตัวอักษรไทย" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 59 (แผนกกรรณคดี) ตอนที่ 35 ลงวันที่ 1 มิถุนายน 2485 หน้า 1137-1141
- "ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องการปรับปรุงตัวอักษรไทยและการใช้เลขสากลเป็นเลขไทย" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 61 (แผนกกรรณคดี) ตอนที่ 68 ลงวันที่ 7 พฤศจิกายน 2487 หน้า 1042
- "พระบรมราชโองการประกาศสงครามต่อบริเตนใหญ่และสหรัฐอเมริกา" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 59 (แผนกกฎหมาย) ลงวันที่ 25 มกราคม 2485 หน้า 244-246
- "พระราชกำหนดส่งเสริมการรู้หนังสือพุทธศักราช 2486" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 60 (แผนกกรรณคดี) ตอนที่ 32 ลงวันที่ 19 มิถุนายน 2486 หน้า 1084-1088
- "พระราชบัญญัติงบประมาณประจำปี พุทธศักราช 2479" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 53 (แผนกกฎหมาย) ลงวันที่ 1 เมษายน 2479 หน้า 1-15
- "พระราชบัญญัติจัดการปกครองดินแดนที่ประเทศไทยได้คืนจากฝรั่งเศส พุทธศักราช 2484" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 58 ลงวันที่ 22 กรกฎาคม 2484 หน้า 929-932
- "พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 52 (แผนกกฎหมาย) ลงวันที่ 24 พฤศจิกายน 2478 หน้า 1591-1616
- "พระราชบัญญัติประถมศึกษา (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2483" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 57 (แผนกกฎหมาย) ตอนที่ 65 ลงวันที่ 31 ธันวาคม 2483 หน้า 1046-1051
- "พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน (ฉบับที่ 4) พุทธศักราช 2491" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 65 (แผนกกฎหมาย) ตอนที่ 24 ลงวันที่ 4 พฤษภาคม 2491 หน้า 2480-2484
- "พระราชบัญญัติว่าด้วยการใช้กฎหมายบังคับในเขตท้องที่บางแห่งในดินแดนที่ประเทศไทยได้คืนจากฝรั่งเศส พุทธศักราช 2484" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 58 (แผนกกฎหมาย) ตอนที่ 51 ลงวันที่ 27 กรกฎาคม 2484 หน้า 954-956
- "พระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบข้าราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2476" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 50 (แผนกกฎหมาย) ลงวันที่ 9 ธันวาคม 2476 หน้า 751-762
- พระราชกฤษฎีกาตั้งราชการในรัชกาลที่ 5 และ 6 กับเรื่องประกอบ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ 17 มีนาคม 2507,
346 หน้า

มหาดไทย, กระทรวง กรมมหาดไทย การสำรวจสำมะโนครัวทั่วราชอาณาจักร พุทธศักราช

2490 โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2497, 1545 หน้า

มหาดไทย, กระทรวง รายงานการประชุมข้าหลวงประจำจังหวัด พุทธศักราช 2484 เล่ม 2

โรงพิมพ์การรถไฟ 2486, 286 หน้า

บันทึกการประชุมข้าหลวงประจำจังหวัด 2491 โรงพิมพ์มหาดไทย 2491, 904 หน้า

"รัฐบาลตอบกระทูถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร" (กระทูถามที่ 223/2478 ของ พ.ต.หลวง-

ศักดิ์ธรร) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 53 ลงวันที่ 2 สิงหาคม 2478 หน้า 926-927

"รัฐบาลตอบกระทูถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร" (กระทูถามที่ 483/2478 ของนายมา

เสวีรัฐศรี) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 53 ลงวันที่ 2 สิงหาคม 2478 หน้า 933-935

"รัฐบาลตอบกระทูถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เรื่องปรับปรุงอัตราเงินเดือนครูประชาบาล"

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 56 ลงวันที่ 10 กรกฎาคม 2481 หน้า 1093-1095

รัฐสภา, สำนักงานเลขาธิการ รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ 1 พ.ศ. 2476

โรงพิมพ์อักษรนิติ 2478, 2628 หน้า

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรสมัยที่ 1 วิสามัญ พ.ศ. 2476 โรงพิมพ์อักษรนิติ

2478, 794 หน้า

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ 2 วิสามัญ พ.ศ. 2477 โรงพิมพ์

เคล็ดเมล 2480, 4 เล่ม

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ 2 สามัญ พ.ศ. 2478 โรงพิมพ์

เคล็ดเมล 2480, 2 เล่ม

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ 2 วิสามัญ พ.ศ. 2478 โรงพิมพ์

เคล็ดเมล 2480, 2 เล่ม

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ 2 ชุดที่ 2 (สามัญ) พ.ศ. 2480

โรงพิมพ์เคล็ดเมล 2481, 3 เล่ม

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร (วิสามัญ) สมัยที่ 2 พ.ศ. 2480 โรงพิมพ์

คุรุสภา 2513, 895 หน้า

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ 2 ชุดที่ 2 (สามัญ) พ.ศ. 2481

โรงพิมพ์เคล็ดเมล 2482, 3 เล่ม

- รัฐสภา, สำนักงานเลขาธิการ รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ 2 ชุดที่ 3 (สามัญ)
พ.ศ.2481 โรงพิมพ์ไทยพิทยา 2483, 3 เล่ม
- รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร (สามัญ) สมัยที่ 2 ชุดที่ 3 ครั้งที่ 10 ถึงครั้งที่ 15 พ.ศ.2483 เล่ม 2 และ วิสามัญ สมัยที่ 2 ชุดที่ 3 พ.ศ.2483 โรงพิมพ์คุรุสภา 2512, 731 หน้า
- รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร (วิสามัญ) สมัยที่ 2 และ (สามัญ) สมัยที่ 2
พ.ศ.2484 โรงพิมพ์คุรุสภา 2512, 1010 หน้า
- รายงานการประชุมสภาผู้แทน สมัยสามัญ ชุดที่ 1 พ.ศ.2490 โรงพิมพ์สำนัก-
 นายกรัฐมนตรี 2505, 2 เล่ม
- รายงานการประชุมสภาผู้แทน ชุดที่ 1 สมัย พ.ศ.2491 โรงพิมพ์การพิมพ์-
 พาณิชย 2494, 3 เล่ม
- รายงานการประชุมสภาผู้แทน สมัยสามัญชุดที่ 1 พ.ศ.2492 บริษัทสยามโฆษณา
 จำกัด 2495, 930 หน้า
- รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยวิสามัญ พ.ศ.2494 ม.ป.ท. ม.ป.ป.
 558 หน้า
- รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยสามัญ (ครั้งแรก) และสมัยสามัญชุดที่ 2
พ.ศ.2500 ม.ป.ท. ม.ป.ป. 1759 หน้า
- รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยสามัญ พ.ศ.2500 และสมัยวิสามัญ
พ.ศ.2501 ม.ป.ท. ม.ป.ป. 1681 หน้า
- รายงานการประชุมสภาทางรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2502 โรงพิมพ์มหาดไทย 2503,
 2 เล่ม
- รายงานการประชุมรัฐสภา พ.ศ.2489 และ พ.ศ.2490 โรงพิมพ์การศาสนา
 ม.ป.ป. 533 หน้า
- รายงานการประชุมรัฐสภา สมัยสามัญ ชุดที่ 1 พ.ศ.2491 โรงพิมพ์การพิมพ์-
 พาณิชย 2494, 1046 หน้า
- รายงานการประชุมวุฒิสภา สมัยสามัญ พ.ศ.2491 เล่ม 1 บริษัทข้าราชการบ้านาญ
 จำกัด 2493, 616 หน้า

รวมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย สภาร่างรัฐธรรมนูญพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชนิพนธ์

เพลิงศพพลเอกหลวงสุทธิสารบรรณกร วันที่ 5 มิถุนายน 2511, 186 หน้า

ศิลปากร, กรม เรื่องเฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม 2 (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม)

พิมพ์ในงานพระราชนิพนธ์เพลิงศพ นามจิตติ สุจริตกุล 23 พฤศจิกายน 2513, 229 หน้า

ศึกษาธิการ, กระทรวง กรมวิชาการ รายงานการศึกษา พ.ศ. 2485-2497 และสถิติการ

ศึกษา 12 ปี กรุงเทพมหานครพิมพ์ 2499, 277 หน้า

รายงานการศึกษาปีการศึกษา 2497-2498-2499 ม.ป.ท. ม.ป.ป. 35 หน้า

สถิติการศึกษาปีการศึกษา 2499 กรุงเทพมหานครพิมพ์ 2500, 204 หน้า

สถิติการศึกษา 2497-2503 โรงพิมพ์การศาสนา ม.ป.ป. 241 หน้า

สถิติการศึกษาปีการศึกษา 2500 กรุงเทพมหานครพิมพ์ 2501, 293 หน้า

สถิติการศึกษาปีการศึกษา 2501 กรุงเทพมหานครพิมพ์ 2502, 322 หน้า

สถิติการศึกษาปีการศึกษา 2502 โรงพิมพ์การศาสนา 2503, 255 หน้า

สถิติการศึกษาปีการศึกษา 2503 โรงเรียนการช่างวุฒศึกษา (แผนกการพิมพ์)

2504, 241 หน้า

ศึกษาธิการ, กระทรวง กรมสามัญศึกษา การปรับปรุงส่งเสริมโรงเรียนประชาบาล โรงเรียน

การช่างวุฒศึกษา (แผนกการพิมพ์) 2495, 559 หน้า

รายงานการประชุมคนควาณกรมเรื่องการศึกษาประชาบาล พ.ศ. 2494

โรงเรียนการช่างวุฒศึกษา (แผนกการพิมพ์) 2498, 2 เล่ม

รายงานการศึกษาประจำปีพุทธศักราช 2485 โรงพิมพ์คุรุสภา 2492, 101 หน้า

รายงานการศึกษาประจำปีพุทธศักราช 2486 โรงพิมพ์คุรุสภา 2492, 67 หน้า

รายงานการศึกษาประจำปีพุทธศักราช 2487 โรงพิมพ์คุรุสภา 2492, 78 หน้า

รายงานการศึกษาประจำปีพุทธศักราช 2488 โรงพิมพ์คุรุสภา 2494, 95 หน้า

ศึกษาธิการ, กระทรวง ประมวลศึกษาพิเศษ ภาค 1 โครงการศึกษา พ.ศ. 2464 ม.ป.ท.

ม.ป.ป. 13 หน้า (ไม่ครบหน้า)

รายงานการประชุมศึกษาธิการจังหวัดทั่วราชอาณาจักร พุทธศักราช 2491

โรงพิมพ์คุรุสภา 2493, 429 หน้า

ศึกษาธิการ, กระทรวง รายงานกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 14 ประจำปี พุทธศักราช 2464
ม.ป.ท. 2467, 46 หน้า

รายงานกระทรวงศึกษาธิการฉบับที่ 15 ประจำปี พุทธศักราช 2465 ม.ป.ท. 2468,
77 หน้า

รายงานกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 16 ประจำปี พุทธศักราช 2466 ม.ป.ท.
ม.ป.ป. 65 หน้า

รายงานกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 17 ประจำปี พุทธศักราช 2467 โรงพิมพ์
โสภณพิพรรฒธนากร 2471, 59 หน้า

รายงานกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 18 ประจำปี พุทธศักราช 2478 โรงพิมพ์
อักษรนิติ 2471, 66 หน้า

รายงานของกรมสามัญศึกษา พุทธศักราช 2491 โรงพิมพ์คุรุสภา 2493, 142 หน้า

รายงานของกรมสามัญศึกษา พุทธศักราช 2492-2493 โรงพิมพ์คุรุสภา 2494,
146 หน้า

รายงานของกรมสามัญศึกษา พุทธศักราช 2494 โรงพิมพ์คุรุสภา 2496, 145 หน้า

รายงานการศึกษาปีการศึกษา 2502 กรุงเทพฯการพิมพ์ 2503, 303 หน้า

รายงานการศึกษาปีการศึกษา 2503 ม.ป.ท. 2505, 311 หน้า

หลักสูตรชั้นประถมศึกษา พุทธศักราช 2491 โรงพิมพ์คุรุสภา 2491, 21 หน้า

เศรษฐกิจการพาณิชย์, กรม กองนโยบายการพาณิชย์ รวบรวม นโยบายของรัฐบาลตั้งแต่
คณะรัฐมนตรี คณะที่ 1 ถึง คณะที่ 38 (พ.ร. 2475-2519) โรงพิมพ์ชาวพาณิชย์ 2519,
257 หน้า

สามัญศึกษา, กรม การประชุมอบรมโรงเรียนตำรวจชายแดนด้วยความร่วมมือระหว่างกรมสามัญ
ศึกษาและกรมตำรวจ ม.ป.ท. 2501, 239 หน้า

ศึกษาธิการ, กระทรวง กรมสามัญศึกษา รายงานการศึกษาประจำปี พุทธศักราช 2483

โรงเรียนช่างพิมพ์วัดสังเวช 2485, 45 หน้า

รายงานการศึกษา ประจำปี พุทธศักราช 2484 โรงเรียนช่างพิมพ์วัดสังเวช
2486, 58 หน้า

เอกสารเรื่องจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คณะกรรมการ
จัดงานฉลองวันเฉลิมวันด้วยราชสมภพครบ 100 ปี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รวบรวมจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสครบ 100 ปี นับแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสวยราชย์ 1 ตุลาคม 2511, 286 หน้า

2 ประเภทเอกสารอ้างอิง (Secondary Sources)

2.1 ปรินต์งานพิมพ์และหนังสือทั่วไป

- จากรุวรรณ ไวยเจตน์ การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ.2464-2474 โรงพิมพ์คุรุสภา
2517, 160 หน้า
- จุลจักรพงษ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า เจ้าชวิต พิมพ์ครั้งที่ 4 คลังวิทยา
2517, 753 หน้า
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช การเมือง-การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย พ.ศ.2411-2475
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย 2520, 189 หน้า
- ชัยอนันต์ สมุทวณิชและชัตติยา กรรณสูต รวบรวม เอกสารการเมืองการปกครองไทย
ไทยวัฒนาพานิช 2518, 406 หน้า
- ชัตติยา กลัด้อยุ บรมณาธิการ คุรุเทพ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย 2518, 303 หน้า
- ณรงค์ พวงพิศ นโยบายเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของคนจีนในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า-
เจ้าอยู่หัว สำนักพิมพ์บรรณกิจ 2518, 231 หน้า
- _____ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรและการดำเนินนโยบายเกี่ยวกับ
โรงเรียนจีนในประเทศไทย เมื่อครั้งทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ
พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร
15 ธันวาคม 2517, 164 หน้า
- กีแรก ชัยนาม ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2 ไทยวัฒนาพานิช 2513, 643 หน้า
- คำทรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ ประวัติสังเขปแห่งการจัดการศึกษา
ปรัศยุมันแห่งประเทศสยาม โรงพิมพ์เอ่งหลี่ 2463, 104 หน้า
- เดช บุณนาค "ประมวลเหตุการณ์สำคัญที่มีต่อผลของการจัดการศึกษาของไทยระหว่าง พ.ศ.
2367 ถึง พ.ศ.2459" ใน บทเรียนจากการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา
หน้า 1-14 กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ 2512

- × กรรมการ, กระทรวง กิจการที่ได้เปลี่ยนแปลงขึ้นระหว่าง พ.ศ.2475-2479 พิมพ์
ในงานกรีนพระราชทาน ณ วัดบึงการาม ธนบุรี 2479, 28 หน้า
- × กรรมการ, กระทรวง กิจการที่ได้เปลี่ยนแปลงขึ้นระหว่าง พ.ศ.2479 ถึง พ.ศ.2480
(กลางปี) กระทรวงกรรมการพิมพ์แจกในงานกรีนพระราชทาน ณ วัดศรีสุคาราม ธนบุรี
2480, 45 หน้า
- × กิจการที่ได้เปลี่ยนแปลงขึ้น ระหว่าง พ.ศ.2480 ถึง พ.ศ.2481 (กลางปี)
กระทรวงกรรมการพิมพ์แจกในงานกรีนพระราชทาน ณ วัดบรมวงศ์ พระนครศรีอยุธยา
2481, 46 หน้า
- × กรรมการ, เจ้าพระยา การศึกษาของประเทศสยามระหว่างกึ่งศตวรรษที่แล้วมากับการ
ศึกษากสิกรรม โรงพิมพ์ไทยเซชม 2479, 42 หน้า
- ✓ ความเรียงและโคลงกลอนของครูเทพ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ชุนอุดมภาณี
(สง่า ฉิมโฉม) 29 มีนาคม 2509, 123 หน้า
- ✓ บทประพันธ์บางเรื่องของครูเทพ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ๗๗๗
ส.ธรรมศักดิ์มนตรี เทพหัสดินทร ณ อยุธยา 2486, 70 หน้า
- ✓ ปัญหาการศึกษา พิมพ์แจกในงานกรีนพระราชทาน ณ วัดราชสีหธาราม (วัดพลัม)
1 พฤศจิกายน 2478, 42 หน้า
- ✓ บุญถิ่น อัครถาวร คำปราศรัยและคำบรรยายของนายบุญถิ่น อัครถาวร พ.ศ.2502-2514
เอกสารนิเทศการศึกษา ฉบับที่ 119 หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู 2515, 525 หน้า
- ✓ บุญเย็น วอทอง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง กำเนิดและความเกี่ยวพันกับระบอบ
ประชาธิปไตย โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี 2512, 224 หน้า
- ✓ บำรุง กลัดเจริญ ประวัติการฝึกหัดครูของประเทศไทย ปรินต์งานพิมพ์ กศ.ม. วิทยาลัย
วิชาการศึกษา ประสานมิตร 2506, 200 หน้า พิมพ์คึก
- ✓ ประพจน์ ตรีนรงค์ พระประวัติและงานสมเด็จเจ้า กรมพระยาคำรงราชานุภาพ พิมพ์ครั้งที่ 2
แพร่พิทยา 2516, 670 หน้า
- ✓ ประเสริฐ บัณฑิตสุนทร รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (2475-2517) ห้างหุ้นส่วนจำกัด ข.
ชุมนุมช่าง 2517, 1156 หน้า
- ✓ ปิ่น มาลากุล, ม.ล. ปรากฏการณ์เรื่องการประณตศึกษา โรงพิมพ์คุรุสภา 2491, 75 หน้า

- ✓ ปิ่น มาลากุล, ม.ล. พลเอกมังกร พรหมโยธีกับการศึกษา สมัยพุทธศักราช 2491-2500
พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลเอกมังกร พรหมโยธี 2509, 71 หน้า
เรื่องการศึกษา พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ อำมาตย์ตรีหลวงประสิทธิ์
นรกรรม 20 มิถุนายน 2516, 188 หน้า
- ✓ พิทยลาภพฤฒิยากร, กระจ่างวงศ์เชอ กรมหมื่น อัคราชวังสประวดี พิมพ์ในงานพระราชทาน
เพลิงศพพระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร 15 กรกฎาคม 2517, 174 หน้า
- ✓ บุญชู บริสุทธิ์ เรื่องคณะรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรีพิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ
นายเกษม ศรีพิยัคฆ์ 24 พฤศจิกายน 2508, 214 หน้า
- ✓ มานิจ ชุมสาย, ม.ล. ประวัติการศึกษานักการเมืองในประเทศไทย กองสัมพันธ์ต่างประเทศ
กระทรวงศึกษาธิการ 2498, 173 หน้า
- ✓ รอง ศยามานนท์ ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ ไทยวัฒนาพานิช 2520, 439 หน้า
- ✓ วุฒิชัย มูลศิลป์ การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5 สมาคมสังคมนศาสตร์แห่งประเทศไทย
2516, 240 หน้า
- ✓ ศิลปากร, กรม พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานวันฉลองวันเถลิงถวัลย์ราชสมบัติของพระบาท-
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวครบ 100 ปี 1 ตุลาคม 2511, 29 หน้า
- ✓ ศึกษาธิการ, กระทรวง กรมการฝึกหัดครู เรื่องนารูของกรมการฝึกหัดครู พิมพ์แจกในงานกุศล
พระราชทาน ณ วัดพรหมนิวาส จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 7 พฤศจิกายน 2510, 115 หน้า
- ✓ ศึกษาธิการ, กระทรวง กรมวิชาการ ความเป็นมาของการบริหารการศึกษา มงคลการพิมพ์
2505, 357 หน้า
- ✓ ความเป็นมาของแผนการศึกษาชาติ มงคลการพิมพ์ 2504, 173 หน้า
- ✓ ความเป็นมาของหลักสูตรสามัญศึกษา โรงพิมพ์ส่งเสริมอาชีพ ธนบุรี 2504, 212 หน้า
- ✓ วิวัฒนาการในการจัดการศึกษาภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475-2498
โรงพิมพ์ปากเพรียวการช่าง สระบุรี 2499, 82 หน้า
- ✓ ศึกษาธิการ, กระทรวง กรมสามัญศึกษา บทความและบทความเกี่ยวกับงานของกรมสามัญศึกษา
กรมสามัญศึกษาพิมพ์แจกในงานกุศลพระราชทาน ณ วัดสมุหประคิษฐ์ จังหวัดสระบุรี 2496,
64 หน้า

- ✓ ศึกษาธิการ, กระทรวง กรมสามัญศึกษา สัมมนาผลการศึกษาภาคบังคับ : รายงานการวิจัยอันคับ 8 โรงพิมพ์การศึกษา 2516, 243 หน้า
- ✓ ศึกษาธิการ, กระทรวง งานพัฒนาการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ กองเผยแพร่การศึกษา สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ พิมพ์เผยแพร่ 2503, 44 หน้า
- _____ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานฉลองวันครบรอบสิบปีของกระทรวง วันที่ 1 เมษายน 2495, 216 หน้า
- ✓ _____ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507 พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบเจ็ดสิบสองปีของกระทรวง วันที่ 1 เมษายน 2507, 1133 หน้า
- สามัญศึกษา, กรม การปฏิรูปการศึกษาประชาบาล กรมสามัญศึกษาพิมพ์เผยแพร่ เนื่องในอายุครบ 5 รอบของนายอภัย จันทวิมล 16 กุมภาพันธ์ 2511, 67 หน้า
- สามัญศึกษา, กรม กองการประถมศึกษา การเปรียบเทียบการวัดผลการเรียนของโรงเรียนที่ใช้ระเบียบการสอบไล่ตามประมวลศึกษาพิเศษ พ.ศ.2480 กับโรงเรียนที่ใช้ระเบียบการวัดผลการศึกษา พ.ศ.2502 รายงานการวิจัยอันคับ 1 โรงเรียนการช่างวุฒิศึกษา (แผนกการพิมพ์) 2504, 82 หน้า
- ✓ อมรรคุนารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), จันเ่ม พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เฒ 7 "เรื่องการศึกษาของชาติ" ตอน 1 และตอน 2 โรงพิมพ์คุรุสภา 2513, 305 หน้า
- เอกวิทย์ ณ ถลาง "เพื่อความเข้าใจสาระและธรรมชาติของการศึกษา" ใน วรรณไวทยาการ ชุทธการศึกษาน หน้า 1-24 โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย 2514
- เอกวิทย์ ณ ถลาง "อภิปราย ประมวลเหตุการณ์สำคัญที่มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาของไทย" ใน บทเรียนจากการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา หน้า 15-35 กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ 2513
- เอกวิทย์ ณ ถลางและอมร โสภณวิเศษรุ่งศรี คุรุวาทะและการปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่า พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระประชากรบวิรัช (ประชาสุนทรสารบูล) 23 เมษายน 2516, 151 หน้า

2.2 ประเทวารสาร

- กมล เกาพิจิตร "การศึกษาและการดุงชาติในยามคับขัน" วิทยาคารย 2 : 149-156
กุมภาพันธ์ 2485
- กสิกรพิศาล, ร.อ.ต.ขุน "การสอนทำสวนในโรงเรียนสามัญและโรงเรียนประชาบาล"
วิทยาคารย 14 : 1556-1585 15 กรกฎาคม 2475
- "การประชุมพิจารณาแผนการศึกษาชาติ" วิทยาคารย 8 : 607-614 สิงหาคม 2494
- "การศึกษาประชาบาลในมณฑลปราจีน" วิทยาคารย 18 : 2108 15 กันยายน 2476
- "การสอบไล่ชั้นประถมศึกษาในโรงเรียนประชาบาลและเทศบาล" วิทยาคารย 3 : 331-332
มีนาคม 2495
- กิมสัน, เรย์มอน ซี. "ย้อนบันทึกเรื่องการศึกษาในประเทศไทย" ประชาศึกษา 10-11-12 :
13-16 15 ธันวาคม 2496-15 มกราคม 2497
- "กำหนดระเบียบการตั้งโรงเรียนวัด" วิทยาคารย 1 : 103-115 1 มกราคม 2475
- "กรรมการศึกษาและสภาศึกษา" วิทยาคารย 22 : 2505-2506 15 พฤศจิกายน 2475
- "คำชักชวนของพระภิกษุสงฆ์ ให้ชวนชาวบ้านจัดตั้งโรงเรียนสอนหนังสือไทยขึ้นในวัด ของ พระ-
ธรรมโรคม" วิทยาคารย 4 : 353-361 15 กุมภาพันธ์ 2474
- "คำปราศรัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ในวันเปิดประชุมกรรมการพิจารณา
แผนการศึกษาชาติ ครั้งที่ 1" วิทยาคารย 8 : 862-867 สิงหาคม 2494
- "คำปราศรัยของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ กล่าวทางวิทยุกระจายเสียงแก่บรรคาคครู
อาจารย์ หัวพระราชาอาณาจักร เนื่องในการเริ่มปีการศึกษา พ.ศ.2485" วิทยาคารย
6 : 679-685 มิถุนายน 2485
- "คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องตั้งกัมการส่งเสริมวัฒนธรรมศึกษาไทย" วิทยาคารย 7 : 829-831
กรกฎาคม 2485
- จุลจักรพงษ์, พระเจาจรวงศเธอ พระองค์เจ้า "ผลที่ 3 ของการศึกษา" วิทยาคารย
1 : 4-15 1 มกราคม 2475
- ณรงค์ สิ้นสวัสดิ์ "ทำไมคนไทยไม่ไปเลือกตั้ง" วิทยาคารย 1-2 : 5-12 มีนาคม-มิถุนายน
2519

ศิรณสารวิศวรรณ, กระ "ข้อความเข้าใจในเรื่องทั่วไปของกระทรวงธรรมการ" วิทยาคารย

10 : 264-2276 ตุลาคม 2479

แถมสุข นุมนนท "เมืองไทยยุคเชื้อผู้นำ" วารสารธรรมศาสตร์ 1 : 120-147 มิถุนายน-
กันยายน 2519

ทวี มุญญเกตุ "บันทึกเรื่องพระราชบัญญัติกฎ พุทธศักราช 2488" วิทยาคารย 2 : 39-45
ธันวาคม 2489

"ปรากฏตาของคณะราษฎร" วิทยาคารย 17 : 1862-1871 1 กันยายน 2475

ปิ่น มาลากุล, ม.ล. "สิทธิในการศึกษา" วิทยาคารย 12 : 1095-1100 ธันวาคม 2496

แปลง พิบูลสงคราม, จอมพล "สาส์นวิงวอนพี่น้องสกุลไทยให้เรียนภาษาไทยจนอ่านออกเขียนได้
พายน พ.ศ. 2486" วิทยาคารย 3 : ก-ข กรกฎาคม 2486

"พระราชบัญญัติประถมศึกษาในมณฑลกรุงเทพฯ" วิทยาคารย 23 : 2397-2399

15 พฤศจิกายน 2475

"รายงานการประชุมกรรมการศึกษาครั้งที่ 1 วันที่ 15 กรกฎาคม 2475" วิทยาคารย 22 :

2507-2515 15 พฤศจิกายน 2475

"รายงานการประชุมกรรมการศึกษาครั้งที่ 2 วันที่ 21 กรกฎาคม 2475" วิทยาคารย 23 :

2619-2623 1 ธันวาคม 2475

"รายงานการประชุมคณะกรรมการส่งเสริมวิชาภาษาไทย ครั้งที่ 1" วิทยาคารย 7 : 834-836

กรกฎาคม 2485

"รายงานการประชุมคณะกรรมการส่งเสริมวิชาภาษาไทย ครั้งที่ 2" วิทยาคารย 7 : 837-840

กรกฎาคม 2485

"รายงานการประชุมสภาศึกษา ครั้งที่ 1 วันที่ 29 กันยายน 2475" วิทยาคารย 5 : 640-643

1 มีนาคม 2475

"รายงานการประชุมสภาศึกษา ครั้งที่ 2 วันที่ 4 ตุลาคม 2475" วิทยาคารย 5 : 645-646

1 มีนาคม 2475

"รายงานการประชุมสภาศึกษา ครั้งที่ 4 วันที่ 12 ตุลาคม 2475" วิทยาคารย 7 : 871-873

1 เมษายน 2476

- "โครงการศึกษาประชาบาลด้านคุณภาพ" วิทยจารย์ 7 : 73-74 กรกฎาคม 2492
- "โครงการศึกษาประชาบาลด้านคุณภาพ" วิทยจารย์ 9 : 92-93 กันยายน 2492
- "โครงการศึกษาประชาบาลด้านคุณภาพ" วิทยจารย์ 7 : 73-74 กรกฎาคม 2492
- "โครงการศึกษาประชาบาลด้านคุณภาพ" วิทยจารย์ 9 : 92-93 กันยายน 2492
- ศรี บรรณเรืองทอง "อุปสรรคในการจัดการศึกษาในชนบท" วิทยจารย์ 7 : 694-696 เมษายน 2477
- สุวรรณวาจกกสิกิจ, หลวง "หัตถศึกษา" วิทยจารย์ 8 : 880-884 สิงหาคม 2494
- "แผนปรับปรุงการศึกษารุงการศึกษและการสาธารณสุข (ก.ศ.ส.)" วิทยจารย์ 5 : 397-402 พฤษภาคม 2496
- อภิย์ จันทวิมล "การศึกษาบังคับ" วิทยจารย์ 8 : 892-897 สิงหาคม 2494
- Wyatt, David K. The Politics of Reform in Thailand: Education in the Reign of King Chulalongkorn. New Haven and London, Yale University, 1969. 425 P.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

รายนามคณะกรรมการศึกษา¹

คำสั่งกระทรวงธรรมการ
ที่ 18/3763

เรื่อง ตั้งเลขานุการกรรมการศึกษา

ควยตามมติคณะกรรมการราษฎร ได้ตั้งกรรมการศึกษา คือ

1	มหาอำมาตย์เอกเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี	ประธานกรรมการ
2	พระยาประมวลิวิชาพูล ผู้ทำการแทนเสนาบดีกระทรวงธรรมการ	กรรมการ
3	อำมาตย์ตรีพระยาปริษานุศาสน์	กรรมการ
4	อำมาตย์เอกพระยาอนุศาสน์พิชัยการ	กรรมการ
5	นาวาเอกพระ เรียมวิรัชชพากย์	เป็นกรรมการ

แลวนั้น

ให้อำมาตย์ตรีหลวงศรีปริษาธรรมปาฐก อาจารย์ประจำแผนกวิชาข้าราชการพลเรือน
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นเลขานุการกรรมการศึกษาอีกตำแหน่งหนึ่ง

สั่ง ณ วันที่ 12 กรกฎาคม 2475

(ลงนาม) พระยาอนุศาสน์พิชัยการ

แทนปลัดทูลฉลอง

¹ คำสั่งกระทรวงธรรมการ คำสั่งที่ 18/3763 เรื่องตั้งเลขานุการกรรมการศึกษา
ลงวันที่ 12 กรกฎาคม 2475

ภาคผนวก ข.

¹
 ราชพระนามและ ราชนามคณะกรรมการสภาศึกษา

ประกาศตั้งกรรมการสภาศึกษา

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้มีนามต่อไปนี้เป็นกรรมการสภาศึกษา ตาม
 ความในประกาศตั้งสภาศึกษา ลงวันที่ 29 สิงหาคม พุทธศักราช 2475 คือ

1 เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี	นายกกรรมการ
2 พระราชวรรังษีเชอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์	กรรมการ
3 พระยาราชวังสัน	กรรมการ
4 พระยาประมวฒวิชาพูด ประกาศนียบัตรครูอังกฤษ	กรรมการ
5 หม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากร	กรรมการ
6 พระยาพรณาทพำรุง	กรรมการ
7 พระยาปริษานุสาสน์ ประกาศนียบัตรครูอังกฤษ	กรรมการ
8 พระเรียมวิรัชชพากย์ รองอธิบดีกรมศึกษาธิการฝรั่งเศส	กรรมการ
9 พระวิद्याสารณยุตต์ ปริญญาวิทยาศาสตรอเมริกา	กรรมการ
10 พระเสนอพจนพากย์ ประกาศนียบัตรการพาณิชย์ สวิตเซอร์แลนด์	กรรมการ
11 หลวงปราโมทย์จรยวิภาช สำเร็จวิชาครูแห่งมหาวิทยาลัยบรัสเซล	
อังกฤษ	กรรมการ
12 หลวงกัรติวิทย์พัร ปริญญาวิทยาศาสตร์และประกาศนียบัตรครูอังกฤษ	กรรมการ
13 หลวงสำเร็จวรรณกิจ ป.ม.	กรรมการ
14 หลวงศิริพุมพิศาสตรพิทยา ปริญญาการพาณิชย์ อังกฤษ	กรรมการ

¹
 "ประกาศตั้งกรรมการสภาศึกษา" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 49 ลงวันที่ 11 กันยายน
 2475 หน้า 360-361

15 นายเย็น สุนทรวิจารณ์ ปริญญาเสมีวิทยา ประกาศนียบัตรครู อักษร กรรมการ

ประกาศมา ณ วันที่ 8 กันยายน 2475

พระยามโนปกรณนิติธาดา

ประธานกรรมการราษฎร

รับสนองพระบรมราชโองการ

ภาคผนวก ก.

รายนามคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาร่างพระราชบัญญัติประถมศึกษา
พุทธศักราช 2478¹

ในการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 2/2478 (สามัญ) สมัยที่ 2 เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม 2478 นั้น เป็นการประชุมเพื่อพิจารณาเลือกคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาร่างพระราชบัญญัติประถมศึกษา ที่ประชุมได้มีมติให้คณะกรรมการวิสามัญพิจารณาร่างพระราชบัญญัติประถมศึกษา จำนวน 9 คน และได้มีผู้เสนอชื่อเข้ารับเลือกทั้งหมด 15 คน

ต่อไปนี้ เป็นรายนามคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาร่างพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478 ที่ได้รับเลือกจากที่ประชุม โดยเรียงจากคะแนนมากไปหาน้อย

- 1 นายกีรยong (พิชาญ บุลง)
- 2 พระยาสุนทรพิพิธ
- 3 ชุนสุคนธวิทศึกษากร
- 4 พระศรีธรรมาธิบดี
- 5 นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์
- 6 ชุนวรกีษร
- 7 หลวงวิภาควรรณกิจ
- 8 หลวงประจันต์ไพรัชชพากย์
- 9 พระยาประมวลาวิชาพูล

¹ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ 2 สามัญ

ภาคผนวก ง.

พระราชบัญญัติประถมศึกษา

พุทธศักราช 2478¹

.....

ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

(ตามประกาศประธานสภาผู้แทนราษฎร)

ลงวันที่ 20 สิงหาคม พุทธศักราช 2478

น.อ. อาทิตย์ ทิพอาภา ร.น.

พล.อ. เจ้าพระยาพิชเยนทรโยธิน

ตราไว้ ณ วันที่ 16 พฤศจิกายน พุทธศักราช 2478

เป็นปีที่ 2 ในรัชกาลปัจจุบัน

โดยที่สภาผู้แทนราษฎรลงมติว่า สมควรปรับปรุงแก้ไขพระราชบัญญัติประถมศึกษาเพื่อให้เหมาะสมแก่กาลสมัย

จึงมีพระบรมราชโองการให้ตราพระราชบัญญัติขึ้น โดยคำแนะนำและยินยอมของสภาผู้แทนราษฎร ดังต่อไปนี้

ข้อความเบื้องต้น

มาตรา 1 พระราชบัญญัตินี้ให้เรียกว่า "พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478"

มาตรา 2 ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้ตั้งแต่วันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

มาตรา 3 ให้ยกเลิกพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 พระราชบัญญัติประถมศึกษาแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2473 กฎ และข้อบังคับอื่น ๆ ซึ่งมีข้อความขัดแย้งกับบทแห่งพระราชบัญญัตินี้ และให้ยกเลิกเก็บเงินที่เก็บอาวัล ตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ซึ่งค้างชำระอยู่นั้นด้วย

¹ "พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 52

(แผนกกฎหมาย ภาค 2) วันที่ 24 พฤศจิกายน 2478 หน้า 1591-1616

มาตรา 4 ในพระราชบัญญัติ

" โรงเรียนประถมศึกษา " หมายความว่าถึงโรงเรียนรัฐบาล โรงเรียนประชาบาลและโรงเรียนเทศบาล ที่ให้จัดสอนตามหลักสูตรประถมศึกษาของกระทรวงธรรมการ หรือหลักสูตรอื่น ที่รัฐมนตรีเห็นว่าเทียบเท่ากัน และโรงเรียนราษฎรที่อนุมัติให้สอนตามหลักสูตรเช่นนั้น ๆ

" โรงเรียนรัฐบาล " หมายความว่าถึงโรงเรียนประถมศึกษากระทรวงธรรมการตั้งและดำรงด้วยเงินงบประมาณของกระทรวงธรรมการ

" โรงเรียนประชาบาล " หมายถึถึงโรงเรียนประถมศึกษาที่ประชาชนในตำบลหนึ่งหรือหลายตำบลตั้ง และดำรงด้วยทรัพย์สินของตนเอง และโรงเรียนประถมศึกษาที่นายอำเภอตั้ง และดำรงด้วยเงินของประชาชนที่วางนั้น หรือด้วยเงินช่วยการประถมศึกษาในงบประมาณของกระทรวงธรรมการ หรือทั้งสองประการ

" โรงเรียนเทศบาล " หมายความว่าถึงโรงเรียนประถมศึกษาที่เทศบาลตั้งหรือได้รับโอนมา และดำรงด้วยเงินรายได้ของเทศบาล

" โรงเรียนราษฎร " หมายความว่าถึงโรงเรียนประถมศึกษา ที่ตั้งและดำรงตามกฎหมายว่าด้วยโรงเรียนราษฎร

" ผู้ปกครอง " หมายความว่าผู้ปกครองตามความหมายแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ หรือบุคคลใด ๆ ที่ได้ก้อยู่ด้วยเป็นประจำ

" รัฐมนตรี " หมายความว่าถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ

" กฎกระทรวง " หมายความว่าถึงกฎ ที่รัฐมนตรีออกโดยอาศัยอำนาจพระราชบัญญัติ

" พนักงานเจ้าหน้าที่ " หมายความว่าเจ้าหน้าที่พนักงานซึ่งรัฐมนตรีแต่งตั้งใหม่หน้าที่ปฏิบัติ การให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติ

มาตรา 5 เพื่อประโยชน์แห่งการตรวจสอบตามมาตรา 17 รัฐมนตรี ปลัดกระทรวงธรรมการ อธิบดีกรมศึกษาธิการ อธิบดีกรมพลศึกษา หัวหน้ากองในกรมศึกษาธิการ หัวหน้ากองในกรมพลศึกษา หัวหน้าแผนกโรงเรียนราษฎร หัวหน้าแผนกโรงเรียนประชาบาล ข้าหลวงประจำจังหวัด ข้าหลวงตรวจการธรรมการ ธรรมการจังหวัด นายอำเภอ และกรรมการอำเภอ เป็นพนักงานเจ้าหน้าที่โดยตำแหน่ง

ในท้องถิ่นที่มีฐานะ เป็นเทศบาลแล้ว นายกเทศมนตรีและเจ้าหน้าที่จัดการศึกษาแห่งเทศบาล เป็นพนักงานเจ้าหน้าที่โดยตำแหน่งด้วย

หมวด 1
บทเบ็ดเสร็จทั่วไป

มาตรา 6 เด็กทุกคนที่มีอายุย่างเข้าปีที่แปดต้องเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษาจนมีอายุเข้าปีที่สิบหา เว้นแต่มีความรู้สอบไล่ได้โดยประกอบระดับศึกษาคามหลักสูตรประถมศึกษาของกระทรวงธรรมการ หรือหลักสูตรอื่นที่รัฐมนตรีเห็นว่าเทียบเท่ากัน

เมื่อมีเหตุจำเป็นเฉพาะท้องที่สำหรับบางตำบล เขตค้ออายุแปดปีห้าวัน อาจเขียนขึ้นเป็นเก้าปีหรือสิบปีได้ตามที่รัฐมนตรีจะได้อธิบายไว้ในราชกิจจานุเบกษา

การนับอายุ ในนับตามปฏิทินหลวง

มาตรา 7 โรงเรียนประชาบาล และโรงเรียนเทศบาลสอนให้โดยไม่เก็บค่าสอน ส่วนโรงเรียนรัฐบาลนั้นอาจเรียกเก็บค่าสอนได้ตามอัตราที่รัฐมนตรีได้กำหนดไว้

มาตรา 8 การเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษา ให้หมายความดังนี้

(1) เด็กที่มีชื่ออยู่ในบัญชีตามความในมาตรา 12 ต้องเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษา

(2) เด็กต้องเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษาจริง ๆ เดือนหนึ่งไม่ขาดเรียนเกินเจ็ด

วันโดยไม่ได้รับอนุญาตหรือโดยปราศจากเหตุขอลั้นสมควร

(3) เวลาเรียนในปีหนึ่ง ๆ ต้องไม่น้อยกว่า 320 เวลาหรือ 800 ชั่วโมง

มาตรา 9 ถ้าบิดามารดาหรือผู้ปกครองเด็กคนใดขอร้องเป็นลายลักษณ์อักษร ให้ยกเว้นเด็กคนนั้นจากการเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษาโดยเหตุที่เด็กคนนั้นได้รับการศึกษาอยู่ในครอบครัวของตน และเมื่อนายอำเภอได้พิจารณาเห็นชอบตามเกณฑ์ในกฎกระทรวงที่ได้กำหนดไว้แล้วให้นายอำเภอส่งยกเว้นได้

บิดามารดาหรือผู้ปกครองต้องส่งเด็กที่ได้รับการยกเว้นนั้นให้กรมการอำเภอสอบได้ความรู้ปีละหนึ่งครั้ง ถ้าปรากฏว่าเด็กคนนั้นไม่มีความรู้เพียงพอตามหลักสูตรประถมศึกษาของกระทรวงธรรมการ หรือหลักสูตรอื่นที่รัฐมนตรีเห็นว่าเทียบเท่ากัน หรือเมื่อมีเหตุอันสมควร ข้าราชการประจำจังหวัดจะส่งถอนการยกเว้นนั้นก็ได้

มาตรา 10 เมื่อบิดามารดาหรือผู้ปกครองเด็กคนใดขอร้องเป็นลายลักษณ์อักษรว่าการเป็นอยู่ของตนจำต้องอาศัยใช้เด็กนั้นชั่วคราว หรือจำต้องใช้เด็กสำหรับการอาชีพ ซึ่งมีฉะนั้นจะทำได้หรือไม่ก็ได้ทีเดียว และเมื่อนายอำเภอสอบสวนปรากฏความจริง ก็มีอำนาจผ่อนผันเด็ก

คนนั้นจากการเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษาให้หนึ่งไม่เกินสองเดือน

ข้าหลวงประจำจังหวัดจะส่งคณะกรรมการผ่อนผันที่นายอำเภอได้ให้ไปนั้นเมื่อใดก็ได้ เมื่อมีเหตุผลอันสมควร

มาตรา 11 นายอำเภอมีอำนาจยกเว้นเด็กที่มีลักษณะดังต่อไปนี้ จากการเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษา

(1) เด็กที่บกพร่องในส่วนกำลังกาย หรือกำลังความคิด หรือเป็นโรคเรื้อรัง หรือโรคติดต่อ

(2) เด็กที่อยู่ห่างจากโรงเรียนประถมศึกษาที่สอนให้เปล่าเกินสองพันเมตร หรือที่ไม่สามารถจะไปถึงโรงเรียนใดด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งซึ่งไม่มีทางจะหลีกเลี่ยงได้

(3) เด็กจำเป็นต้องหาเลี้ยงบิดามารดาหรือผู้ปกครองที่ทุพพลภาพไม่มีหนทางหาเลี้ยงชีพ และไม่มียู่อื่นเลี้ยงดูแทน

การยกเว้นตามข้อ (3) นี้ ถ้าบิดามารดาหรือผู้ปกครองที่ทุพพลภาพมีเด็กที่ต้องอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษาพร้อมกันหลาย ๆ คน คงยกเว้นให้แต่คนเดียว

เมื่อปรากฏว่าเด็กพ้นจากลักษณะที่ได้รับการยกเว้นดังกล่าวแล้ว ให้นายอำเภอส่งต่อนการยกเว้นนั้น

ข้าหลวงประจำจังหวัดจะส่งต่อนการยกเว้นที่นายอำเภอได้ให้ไว้ นั้นเมื่อใดก็ได้ เมื่อมีเหตุผลอันสมควร

มาตรา 12 ภายในเดือนมกราคมและกุมภาพันธ์ทุกปีให้นายอำเภอประกาศแก่ราษฎรในท้องถิ่นของตนให้บิดามารดาหรือผู้ปกครองของเด็กที่มีอายุถึงเขตที่จะเข้าเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษาในปีต่อไป ไปแจ้งความตามรายการสำรวจเด็กต่อเจ้าพนักงานยังสถานที่ภายในตำบลและภายในเวลาที่นายอำเภอกำหนดไว้

มาตรา 13 ให้นายอำเภอแจ้งความเป็นลายลักษณ์อักษร แก่บิดามารดาหรือผู้ปกครองของเด็กที่ได้สำรวจตามมาตรา 12 ให้ส่งเด็กนั้นเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาในวันเปิดเรียนภาคต้นของปีต่อไป ตามที่นายอำเภอจะได้กำหนดไว้ในใบแจ้งความนั้น เว้นแต่จะมีเหตุสุดวิสัยเป็นอุปสรรคขัดขวางไว้

ถ้าปรากฏว่าเด็กรับใช้การงานแห่งใดจนไม่ได้เรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษาตามพระราชบัญญัติ ให้นายอำเภอแจ้งความเป็นลายลักษณ์อักษรแก่ผู้ใช้เด็กให้เด็กได้ปฏิบัติตาม

พระราชบัญญัติ ภายในเวลากำหนด

มาตรา 14 เมื่อปรากฏว่าเด็กคนใดยังมีได้เรียนอยู่ในโรงเรียน ตามแจ้งความของ นายอำเภอตามมาตรา 13 หรือขาดเรียนเป็นการฝ่าฝืนต่อมาตรา 8(2) ให้นายอำเภอแจ้งความ เป็นลายลักษณ์อักษรอีกครั้งหนึ่ง บังคับให้บิดามารดาหรือผู้ปกครองนำเด็กนั้นไปเข้าเรียน

มาตรา 15 เมื่อบิดามารดาหรือผู้ปกครองเด็กคนใดร้องขอเป็นลายลักษณ์อักษรให้เด็ก ซึ่งมีถิ่นที่อยู่ในตำบลหนึ่งหรืออำเภอหนึ่งไปเรียนยังโรงเรียนประถมศึกษาซึ่งอยู่ในท้องถิ่นอีกตำบล หนึ่ง หรืออำเภอหนึ่ง และเมื่อนายอำเภอสอบสวนเห็นสมควรแล้วก็มีอำนาจสั่งได้

มาตรา 16 ครูใหญ่โรงเรียนประถมศึกษาต้องจัดให้มี

- (1) ทะเบียนนักเรียน
- (2) บัญชีเรียกชื่อ
- (3) สมุดหมายเหตุรายวัน

ตามแบบของกระทรวงธรรมการ กับทั้งต้องทำให้ทันเวลา และถูกต้องตามบังคับของ กระทรวงธรรมการด้วย

มาตรา 17 พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจเข้าตรวจสอบความเป็นไปในโรงเรียนประถมศึกษา ได้ทุกเมื่อ และเจ้าหน้าที่ของโรงเรียนต้องให้ความสะดวกแก่เจ้าพนักงานในการนั้นทุกอย่าง

มาตรา 18 การสอบไล่ประโยคประถมศึกษานั้น ให้พนักงานเจ้าหน้าที่กระทรวงธรรมการเป็นผู้สอบ และให้สอบไล่ทุกวิชาแห่งหลักสูตรประถมศึกษาของกระทรวงธรรมการ หรือ หลักสูตรอื่นที่รัฐมนตรีเห็นว่าเทียบเท่ากัน

หมวด 2

โรงเรียนรัฐบาล

มาตรา 19 การตั้ง การดำรง และการจัดการโรงเรียนรัฐบาลให้เป็นไปตามระเบียบ และข้อบังคับ ซึ่งกระทรวงธรรมการกำหนดให้ใช้สำหรับโรงเรียนรัฐบาล

หมวด 3
โรงเรียนประชาบาล

ส่วนที่ 1

โรงเรียนประชาบาลที่ประชาชนจัดตั้ง

มาตรา 20 เมื่อประชาชนในหมู่บ้านใดหรือตำบลใด ประสงค์จะจัดตั้งโรงเรียนประชาบาล ให้ผู้เป็นหัวหน้าเปิดบัญชีรับและเก็บเงินที่มีผู้สมัครออกสำหรับการตั้งโรงเรียนนั้น ตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 25 (1) แล้วให้ทำเรื่องรាយขึ้นต่อข้าหลวงประจำจังหวัดโดยทางนายอำเภอ ขออนุญาตตั้งโรงเรียน พร้อมทั้งส่งบัญชีรายชื่อผู้สมัครออกเงิน และจำนวนที่สมัครออก และส่งเงินที่เก็บได้ต่อนายอำเภอ

เมื่อข้าหลวงประจำจังหวัดเห็นสมควรและมีเงินพอที่จะจัดตั้งโรงเรียนได้ ก็ให้อนุญาตให้ตั้งโรงเรียนตามความประสงค์ แล้วรายงานต่อรัฐมนตรี

ถ้าข้าหลวงประจำจังหวัดไม่อนุญาต ก็ให้คืนเงินที่เก็บไต่เนนแก่ผู้ออกเงิน

มาตรา 21 โรงเรียนประชาบาลที่ประชาชนจัดตั้งนั้น เป็นนิติบุคคล มีคณะกรรมการจัดการเป็นผู้จัดการและดำรงมีจำนวนไม่ต่ำกว่าสามคน และไม่เกินกว่าห้าคน

มาตรา 22 การเลือกตั้งกรรมการจัดการนั้น ให้ปฏิบัติดังนี้

(1) ผู้ที่ได้ออกเงินสำหรับการตั้งโรงเรียนแล้วเป็นจำนวนไม่ต่ำกว่าหนึ่งร้อยบาท หรือได้ออกเงินสำหรับการดำรงโรงเรียนในปีนั้นแล้ว เป็นจำนวนตามอัตราที่ข้าหลวงประจำจังหวัดกำหนดไว้ หรือมากกว่านั้น แต่ไม่ต่ำกว่าห้าบาท มีสิทธิออกเสียงลงคะแนนเลือกตั้งกรรมการจัดการได้ คนหนึ่งออกเสียงได้หนึ่งคะแนน

(2) ให้ผู้มีสิทธิออกเสียงประชุมกันเลือกตั้งกรรมการจัดการในเดือนเมษายนทุกปี กรรมการจัดการนั้นให้เลือกจากประชาชนที่สมัครออกเงิน ผู้ที่ใดคะแนนเสียงมากให้ถือว่าเป็นผู้ได้รับเลือก

(3) บุคคลที่ได้รับเลือกจะเป็นกรรมการจัดการต่อไป เมื่อได้รับอนุมัติจากข้าหลวงประจำจังหวัดแล้ว ถ้าข้าหลวงประจำจังหวัดคัดค้านการตั้งกรรมการผู้จัดการทั้งหมด หรือแต่คนใดคนหนึ่ง ให้มีการเลือกกันใหม่ ถ้าหากข้าหลวงประจำจังหวัดยังคงคัดค้านการตั้งกรรมการจัดการที่เลือกขึ้นใหม่ทั้งหมดหรือแ่บางคนอยู่ก็ให้ข้าหลวงประจำจังหวัดรายงานเรื่องมายัง

รัฐมนตรี คำวินิจฉัยรัฐมนตรีเป็นที่สุก

มาตรา 23 เมื่อได้รับอนุมัติการเลือกตั้งคณะกรรมการจัดการแล้ว ให้กรรมการจัดการไปจดทะเบียน ณ ที่ว่าการอำเภอท้องที่

มาตรา 24 กรรมการจัดการคนหนึ่ง จะตั้งให้จัดการโรงเรียน ที่ตั้งขึ้นในหมู่บ้านเดียวกัน หรือตำบลเดียวกัน มากกว่าโรงเรียนหนึ่งก็ได้

มาตรา 25 เงินที่จำเป็นต้องใช้จ่ายสำหรับการตั้งและดำรงโรงเรียนประชาบาลซึ่งประชาชนจัดตั้งขึ้น ให้เก็บจากประชาชนตามที่สมัครออกให้ และให้ปฏิบัติดังนี้

(1) สำหรับการจัดตั้งโรงเรียน ให้ผู้เป็นหัวหน้าเก็บเงินจากประชาชนที่สมัครออกให้ส่งต่อนายอำเภอ เพื่อรักษาตามระเบียบและข้อบังคับ ของกระทรวงธรรมการ

(2) สำหรับการดำรงโรงเรียน ให้คณะกรรมการจัดการเป็นผู้เก็บและรักษาเงินที่ประชาชนออกให้ประจำปี

นอกจากเงินที่ประชาชนสมัครออกให้แล้ว กระทรวงธรรมการอาจให้เงินอุดหนุนเป็นพิเศษจากงบประมาณของกระทรวงก็ได้

มาตรา 26 คณะกรรมการจัดการมีหน้าที่

- (1) เก็บเงินที่ประชาชนสมัครออกให้ประจำปี
- (2) จัดการการเงินและทรัพย์สินของโรงเรียนให้เรียบร้อย
- (3) ทำงบบรรณรายไ้รายจ่ายของโรงเรียน แยกเป็นรายโรงเรียน
- (4) รักษาและดำรงโรงเรียนให้เข้มไปตามทางที่ควร กับจัดสถานที่เรียนและเครื่องใช้ของโรงเรียนให้ควรแก่การ

(5) จัดการในเรื่องใด ๆ ที่เกี่ยวกับการจัดการโรงเรียน ซึ่งรัฐมนตรีจะกำหนดไว้ในกฎกระทรวง

มาตรา 27 โรงเรียนประชาบาลที่ประชาชนจัดตั้งขึ้นนั้น ข้าหลวงประจำจังหวัดมีอำนาจสั่งให้เลิกได้

- (1) เมื่อคณะกรรมการจัดการได้รายงานขอเลิกล้มด้วยเหตุใด ๆ หรือ
- (2) ถ้าปรากฏว่าคณะกรรมการจัดการไม่ปฏิบัติตามให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ และเมื่อได้รับหนังสือแจ้งความจากข้าหลวงประจำจังหวัดให้ปฏิบัติตามภายในเวลาที่กำหนดไว้ในหนังสือแจ้งความแล้ว คณะกรรมการจัดการก็ยังไม่ปฏิบัติตาม ข้าหลวงประจำจังหวัดสั่งเลิกล้มโรงเรียนได้โดยอนุมัติของรัฐมนตรี

เมื่อโรงเรียนใดเลิกสัมตามข้างถนน ให้ข้าหลวงประจำจังหวัด ส่งนายอำเภอถอนข้อ
คณะกรรมการจัดการโรงเรียนนั้นออกจากทะเบียน

มาตรา 28 เมื่อข้าหลวงประจำจังหวัดสั่งเลิกโรงเรียนตามความในมาตรา 27
ให้คณะกรรมการจัดการตั้งผู้ชำระบัญชีคนหนึ่ง หรือหลายคน เพื่อชำระสะสางกิจการของโรงเรียน
ด้วยความเห็นชอบของนายอำเภอ ถ้าไม่ตกลงกันให้นายอำเภอรองขอต่อศาลให้สั่งตั้งผู้ชำระบัญชี
แต่ในกรณีตามมาตรา 27 (2) ข้าหลวงประจำจังหวัดอาจตั้งผู้ชำระบัญชีเสียเองก็ได้
เมื่อเห็นสมควร

มาตรา 29 ผู้ชำระบัญชีมีอำนาจจัดการทรัพย์สินของโรงเรียนในระหว่างเวลายังไม่
เสร็จการชำระบัญชี

ผู้ชำระบัญชีมีอำนาจเรียกร้องให้ชำระหนี้ต่างชำระแก่โรงเรียน แต่มิให้ผู้ชำระบัญชี
ชำระหนี้แก่เจ้าหนี้ของโรงเรียน จนกว่าจะสอบสวนเป็นที่แน่นอนแล้วว่า ทรัพย์สินของโรงเรียน
มีพอที่จะชำระหนี้แก่เจ้าหนี้โดยสิ้นเชิง ถ้าปรากฏว่าทรัพย์สินของโรงเรียนไม่มีพอผู้ชำระบัญชี
มีสิทธิเรียกร้องให้ผู้สมัครออกเงินส่งเงินตามจำนวนที่ต่างชำระ ถ้ายังไม่พอยกให้ผู้ชำระบัญชี
ขอเงินช่วยเหลือจากกระทรวงธรรมการมาทางอำเภอ ถ้ากระทรวงธรรมการปฏิเสธ ให้ผู้ชำระ
บัญชีเอาทรัพย์สินเท่าที่มีอยู่ชำระหนี้แก่เจ้าหนี้ของโรงเรียนตามส่วนแห่งหนี้

มาตรา 30 เมื่อใดชำระบัญชีแล้ว ถ้ามีทรัพย์สินเหลืออยู่เท่าใด ให้ผู้ชำระบัญชีมอบหมาย
แก่ข้าหลวงประจำจังหวัด และให้ข้าหลวงประจำจังหวัดจัดโอนไปยังโรงเรียนประชาบาลหรือ
โรงเรียนเทศบาลซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับโรงเรียนที่ล้มเลิกนั้น เพื่อใช้จ่ายในการประถมศึกษาต่อไป

ส่วนที่ 2

โรงเรียนประชาบาลที่นายอำเภอจัดตั้ง

มาตรา 31 ตำบลใดไม่มีโรงเรียนประถมศึกษาหรือมีไม่พอแก่ความเป็นอยู่แห่งตำบล
นั้นให้นายอำเภอจัดตั้งโรงเรียนประถมศึกษาขึ้นตามจำนวนที่เห็นสมควร โดยความเห็นชอบ
ของข้าหลวงประจำจังหวัด

มาตรา 32 เงินที่ต้องใช้จ่ายสำหรับการตั้งและบำรุงโรงเรียนนั้น ให้ได้รับจากทรัพย์สิน
ซึ่งประชาชนออกให้โดยใจสมัคร หรือโดยกฎหมาย หรือจากเงินช่วยการศึกษาในบ
ประมาณของกระทรวงธรรมการ

มาตรา 33 ให้นายอำเภอเป็นผู้จัดการโรงเรียน และให้กรรมการอำเภอเป็นผู้ช่วย โดยตำแหน่ง นอกจากนี้นายอำเภอจะตั้งข้าราชการอื่นในอำเภอนั้นเป็นผู้ช่วยอีกก็ได้เมื่อเห็นสมควร

มาตรา 34 บทบัญญัติในส่วนที่ ๓ ซึ่งว่าด้วยการเลือกและการจัดการชำระสะสางกิจการของโรงเรียนประชาบาลที่ประชาชนจัดตั้งนั้น ให้นำมาใช้บังคับโดยอนุโลม

ส่วนที่ 3

การควบคุมโรงเรียนประชาบาล

มาตรา 35 ภาคเรียน หลักสูตร การสอน หนังสือ เครื่องใช้ในการสอน การเรียน วินัย ระเบียบการปกครองโรงเรียน ความสมควรและการสุภาพนิเทศแห่งสถานที่ของโรงเรียน ให้อยู่ภายใต้บังคับแห่งกฎกระทรวง

มาตรา 36 นายอำเภอเป็นผู้ตั้งและถอนครูโรงเรียนประชาบาล ด้วยความเห็นชอบของข้าหลวงประจำจังหวัด

คุณสมบัติและวิญญูฐานะของครูให้เป็นไปตามที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวง

มาตรา 37 ทรัพย์สินที่ผู้ให้หรือสั่งไว้ในพันธกรรมเพื่อประโยชน์ของโรงเรียนโดยมีเงื่อนไข หรือภาระติดพันโรงเรียนประชาบาลที่ประชาชนจัดตั้งหรือนายอำเภอแล้วแต่ประเภทของโรงเรียน จะรับได้ต่อเมื่อได้รับความเห็นชอบของข้าหลวงประจำจังหวัด

มาตรา 38 เพื่อประโยชน์แก่การดำเนินการศึกษา ข้าหลวงประจำจังหวัดมีอำนาจตั้งและถอนกรรมการศึกษาได้ตามที่เห็นสมควร

มาตรา 39 กรรมการศึกษามีหน้าที่

- (1) รับผิดชอบหรือในการจัดและดำเนินการศึกษา
- (2) ตรวจสอบดูแลงบประมาณ บัญชีเงิน และสอดส่องความเป็นไปของโรงเรียนประชาบาลที่ประชาชนจัดตั้ง
- (3) ช่วยเหลือนายอำเภอในศาลโรงเรียนประชาบาลที่นายอำเภอจัดตั้ง

หมวดที่ 4

โรงเรียนเทศบาล

มาตรา 40 เมื่อท้องถิ่นใดมีฐานะเป็นเทศบาลแล้ว ให้โอนโรงเรียนประชาบาลรวมทั้งทรัพย์สินของโรงเรียนมาเป็นของเทศบาลนั้น

มาตรา 41 ท้องถิ่นใดมีฐานะเป็นเทศบาลแล้ว ให้เทศบาลมีหน้าที่จัดตั้งและดำรงโรงเรียนประถมศึกษาด้วยเงินรายได้ของเทศบาลนั้น และให้นำบทบัญญัติมาตรา 35, 36, 38 39 และ 49 มาใช้บังคับโดยอนุโลม แต่อำนาจการจัดตั้งและถอนครูตามมาตรา 36 อำนาจการจัดตั้งและถอนกรรมการศึกษาตามมาตรา 38 ให้เป็นอำนาจของนายกมนตรีแห่งเทศบาลนั้น

มาตรา 42 การจัดการประถมศึกษาแห่งเทศบาลนั้น ให้มีคณะกรรมการโรงเรียนตามจำนวนที่สภาเทศบาลจะได้กำหนด แต่ต้องไม่ต่ำกว่าห้าคน ให้นายกมนตรีเป็นประธานโดยตำแหน่ง และให้นายกมนตรีเลือกมนตรีอื่นอีก 2 คน นอกนั้นก็ให้สภาเทศบาลเลือกตั้ง

มาตรา 43 คณะอำนวยการโรงเรียนเทศบาลมีหน้าที่

- (1) จัดการการเงินและทรัพย์สินของโรงเรียนให้เรียบร้อย
- (2) ท่างบประมาณรายได้รายจ่ายของโรงเรียน
- (3) จัดสถานที่เรียนและเครื่องใช้ให้พอควรแก่การ
- (4) ตรวจสอบกิจการของโรงเรียนเป็นครั้งคราว และให้รายงานถึงกิจการของโรงเรียน

เรียนต่อคณะมนตรีเทศบาลทุกภาคเรียน

- (5) ทำรายงานประจำปีแสดงกิจการของโรงเรียน ยื่นต่อชาหลวงประจำจังหวัด

ตามกำหนดเวลาและตามแบบของกระทรวงธรรมการ

มาตรา 44 ภายใต้บังคับมาตรา 35 ท้องถิ่นใดมีฐานะเป็นเทศบาลแล้ว เทศบาลมีอำนาจออกเทศบัญญัติในกิจการต่อไปนี้

- (1) การปกครองโรงเรียน
- (2) การเงินและทรัพย์สินของโรงเรียน
- (3) การท่างบประมาณรายได้รายจ่ายของโรงเรียน
- (4) การจัดสถานที่เรียนและเครื่องใช้ในโรงเรียน
- (5) การตรวจสอบกิจการของโรงเรียน
- (6) การบัญชีทุกอย่างในโรงเรียน
- (7) การอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการโรงเรียน

มาตรา 45 ท้องถิ่นใดมีฐานะเป็นเทศบาลแล้ว รัฐบาลอาจมอบอำนาจตามมาตรา 9, 10, 11, 12, 13, 14 และ 15 ให้เทศบาลจัดการได้ตามที่เห็นสมควร

เมื่อรัฐบาลมอบอำนาจเช่นว่านั้นให้เทศบาลจัดการแล้ว ความในพระราชบัญญัติในส่วนที่กำหนดว่าเป็นอำนาจหน้าที่ของนายอำเภอให้เป็นอำนาจหน้าที่ของนายกมนตรี

การมอบอำนาจให้เทศบาลจัดการนั้น ให้เป็นไปตามที่จะได้มีบทพระราชกฤษฎีกากำหนดไว้

หมวด 5

โรงเรียนราษฎร์

มาตรา 46 การตั้ง การดำรง และการเลิกโรงเรียนราษฎร์ให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พุทธศักราช 2461 แต่อยู่ภายใต้บังคับบทบัญญัติต่อไปนี้ ซึ่งถือว่าเป็นส่วนหนึ่งแห่งพระราชบัญญัตินั้น

(1) โรงเรียนราษฎร์จะรับเด็กในเขตบังคับตามพระราชบัญญัตินี้เข้าเรียนในโรงเรียนต้องได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากข้าหลวงประจำจังหวัดด้วยความเห็นชอบของรัฐมนตรี

(2) โรงเรียนราษฎร์ซึ่งรับเด็กที่มีอายุในเขตบังคับตามพระราชบัญญัตินี้เข้าเรียนในเรื่องครู ภาคเรียน เวลาเรียน หลักสูตรการสอน หนังสือเครื่องใช้ในการเรียน ระเบียบการปกครองโรงเรียน การหยุดทำการสอนชั่วคราวเพราะเหตุจำเป็นใดๆ ความสมควรและการสุภาพนิบาลแห่งสถานที่ของโรงเรียน ให้อยู่ภายใต้บังคับแห่งกฎกระทรวง และต้องปฏิบัติตามความในมาตรา 16 และ 18

หมวด 6

สารวัตรศึกษา

มาตรา 47 ข้าหลวงประจำจังหวัดมีอำนาจตั้งและถอนสารวัตรศึกษาได้ตามที่เห็นสมควร แต่ถาท้องถิ่นใดมีฐานะเป็นเทศบาลแล้ว การตั้งและการถอนสารวัตรศึกษา ให้เป็นอำนาจของนายกมนตรีแห่งเทศบาลนั้น

คุณสมบัติและวิสัยฐานะสารวัตรศึกษา ให้เป็นไปตามที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวง

มาตรา 48 เงินเดือนสารวัตรศึกษาที่ข้าหลวงประจำจังหวัดตั้ง ให้จ่ายจากเงินช่วยประถมศึกษาในงบประมาณของกระทรวงธรรมการ

เงินเดือนสารวัตรศึกษาที่นายกมนตรีเทศบาลตั้ง ให้จ่ายจากเงินรายได้แห่งเทศบาลนั้น

มาตรา 4๘ สํารวัศึกษาที่มีหน้าที่

(1) สอบสวนว่าเด็กที่มีอายุในเขตบังคับได้เรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษาตามแจ้งความของนายอำเภอตามความในมาตรา 13 หรือไม่

ถ้าปรากฏว่าเด็กไม่ได้เรียนอยู่ในโรงเรียน ให้สํารวัศึกษาเป็นลายลักษณอักษรแก่บิดามารดาหรือผู้ปกครอง ให้จัดส่งเด็กเข้าเรียนภายในเวลาที่กำหนดไว้ในแจ้งความ

ถ้าบิดามารดาหรือผู้ปกครองไม่ปฏิบัติตาม ก็ให้สํารวัศึกษารายงานเป็นลายลักษณอักษรต่อนายอำเภอ

(2) เมื่อเด็กขาดเรียนเป็นการฝ่าฝืนตามมาตรา ๑ (2) ให้สํารวัศึกษาแจ้งความเป็นลายลักษณอักษรแก่บิดามารดาหรือผู้ปกครอง ให้จัดส่งเด็กเข้าเรียนตามพระราชบัญญัติ

ถ้าบิดามารดาหรือผู้ปกครองไม่ปฏิบัติตามแจ้งความ ให้สํารวัศึกษารายงานเป็นลายลักษณอักษรต่อนายอำเภอ

(3) สอบสวนว่ามีเด็กรับใช้การงานอยู่ที่ใด ซึ่งไม่ได้ไปเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษา

ถ้าปรากฏว่าเด็กไม่ได้เรียนอยู่ในโรงเรียนเพราะเหตุรับใช้การงาน ให้สํารวัศึกษาแจ้งความเป็นลายลักษณอักษรแก่ผู้ใช้เด็กให้เด็กได้ปฏิบัติตามพระราชบัญญัติประถมศึกษาภายในเวลาที่กำหนดไว้ในใบแจ้งความ

ถ้าผู้ใช้เด็กไม่ปฏิบัติตามแจ้งความ ให้สํารวัศึกษารายงานเป็นลายลักษณอักษรต่อนายอำเภอ

หมวด 7

วิธีพิจารณาและบทลงโทษ

มาตรา 50 บิดามารดาหรือผู้ปกครองคนใดไม่แจ้งความตามรายการสำรวจเด็กตามมาตรา 12 ผู้นั้นมีความผิดให้ปรับไม่เกินสิบสองบาท

มาตรา 51 บิดามารดาหรือผู้ปกครองคนใดไม่ส่งเด็กเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาตามแจ้งความของนายอำเภอตามมาตรา 14 หรือผู้ใช้เด็กคนใดไม่ปฏิบัติตามแจ้งความของนายอำเภอตามมาตรา 13 วรรค 2 ผู้นั้นมีความผิดให้ปรับไม่เกินห้าสิบบาท

มาตรา 52 บิดามารดาผู้ปกครอง หรือผู้ใช้เด็กคนใดต้องโทษตามมาตรา 51 แล้วยัง

ซัดขึ้นอยู่ก็ ผู้นั้นมีความผิดต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสิบวัน หรือปรับไม่เกินร้อยบาทหรือทั้งจำ
ทั้งปรับ

มาตรา 53 ถ้าบิดามารดา หรือผู้ปกครองคนใด แสดงให้เห็นเป็นที่พอใจแก่ศาลว่า
การที่เด็กไม่ได้ไปเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษานั้นไม่ใช่เป็นความผิดของตน เพราะได้ใช้
ความพยายามอันสมควรทุกอย่าง ที่จะให้เด็กไปเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษาแล้วจะเอาเด็ก
แกผู้นั้นไม่ได้ ถ้าพนักงานอัยการร้องขอศาลมีอำนาจสั่งให้ เจ้าพนักงานฝ่ายปกครองส่งเด็กไปไว้
ในโรงเรียนฝึกอาชีพที่กำหนดเวลา แต่ไม่ให้พ้นเวลาที่บังคับให้เรียนอยู่ในโรงเรียนตามพระราช
บัญญัติ

ในการพิจารณาคดีเช่นว่านี้ ให้บิดามารดาหรือผู้ปกครองนำเด็กนั้นไปยังศาลด้วย

มาตรา 54 ผู้ใดต่อสู้หรือขัดขวางผู้ชำระบัญชีซึ่งกระทำการตามหน้าที่ ผู้นั้นมีความผิด
ต้องระวางโทษตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมายลักษณะอาชญามาตรา 119

มาตรา 55 การฟ้องร้องบุคคลผู้กระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้ ให้ทำต่อเมื่อพนักงาน
งานเจ้าหน้าที่ใดร้องขอ

หมวด ๔

การรักษาพระราชบัญญัติ

มาตรา 56 ให้รัฐมนตรีมีหน้าที่รักษาการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ และให้มีอำนาจ
ออกกฎกระทรวง ตั้งพนักงานเจ้าหน้าที่กำหนดอัตราค่าธรรมเนียม และกิจการอื่น ๆ เพื่อ
ปฏิบัติการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้

กฎกระทรวงนั้นเมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วให้ใช้บังคับได้

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

(ตามมติคณะรัฐมนตรี)

พระยานิติศาสตร์ไพศาล

รัฐมนตรี

ภาพเนวกล จ.

พระราชบัญญัติประถมศึกษา (ฉบับที่ 2)
พุทธศักราช 2483¹

.....

ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล
คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์
(ตามประกาศประธานสภาผู้แทนราษฎร
ลงวันที่ 4 สิงหาคม พุทธศักราช 2480)
อาศัยอำนาจ
พล.อ. พิบเสนทรโยธิน

ตราไว้ ณ วันที่ 20 กันยายน พุทธศักราช 2483

เป็นปีที่ 7 ในรัชกาลปัจจุบัน

โดยที่สภาผู้แทนราษฎรลงมติว่า สมควรแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติประถมศึกษา

พุทธศักราช 2478

จึงมีพระบรมราชโองการให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยคำแนะนำและยินยอมของสภา
ผู้แทนราษฎร ดังต่อไปนี้

มาตรา 1 พระราชบัญญัตินี้ให้เรียกว่า "พระราชบัญญัติประถมศึกษา (ฉบับที่ 2)"

พุทธศักราช 2483"

มาตรา 2 ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้ตั้งแต่วันประกาศในราชกิจจานุเบกษา เป็นต้นไป

มาตรา 3 ให้ยกเลิกบทวิไลระหัสพหุในมาตรา 4 วรรค 7 แห่งพระราชบัญญัติประถม
ศึกษา พุทธศักราช 2478 และให้ใช้ข้อความต่อไปนี้แทน

ผู้ปกครอง หมายความว่า ผู้ปกครองตามความแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์
หรือบุคคลใด ๆ ที่เด็กอยู่ด้วยเป็นประจำ หรือที่เด็กอยู่รับใช้การงาน

¹ "พระราชบัญญัติ ประถมศึกษา (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2483" ราชกิจจานุเบกษา
เล่ม 57 ตอนที่ 65 (แผนกกฎหมาย) ลงวันที่ 31 ธันวาคม 2483 หน้า 1046-1051.

มาตรา 4 ให้ยกเลิกความในมาตรา 5 แห่งพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478 และให้ใช้ความต่อไปนี้แทน

" มาตรา 5 รัฐมนตรีปลัดกระทรวงธรรมการ อธิบดีกรมสามัญศึกษา อธิบดีกรมวิชาการ อธิบดีกรมพลศึกษา หัวหน้ากองในกรมสามัญศึกษา หัวหน้ากองในกรมวิชาการ หัวหน้ากองในกรมพลศึกษา หัวหน้าแผนกโรงเรียนประชาบาล ข้าราชการประจำจังหวัด ข้าราชการตรวจราชการ ธรรมการ ธรรมการจังหวัด ธรรมการจังหวัดผู้ช่วย นายอำเภอ ปลัดอำเภอประจำกิ่ง ธรรมการอำเภอและธรรมการอำเภอประจำกิ่ง เป็นพนักงานเจ้าหน้าที่โดยตำแหน่ง

ในท้องถิ่นที่มีฐานะเป็นเทศบาลแล้ว นายกเทศมนตรี เจ้าหน้าที่จัดการศึกษาแห่งเทศบาล เป็นพนักงานเจ้าหน้าที่โดยตำแหน่งด้วย"

มาตรา 5 ให้ยกเลิกความในมาตรา 8 (3) แห่งพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478

มาตรา 6 ให้เพิ่มความต่อไปนี้เป็น (4) ของมาตรา 11 แห่งพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478

" (4) เด็กที่มีความเป็นอยู่อันไม่เหมาะสมที่จะเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษา "

มาตรา 7 ให้ยกเลิกความในมาตรา 12 แห่งพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478 และให้ใช้ความต่อไปนี้แทน

" มาตรา 12 ภายในเดือนธันวาคมและมกราคมทุกกรอบปี ให้นายอำเภอประกาศแก่ราษฎรในท้องที่ของตนให้บิดามารดาหรือผู้ปกครองของเด็กที่มีอายุถึงเขตที่จะต้องเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาในเดือนเมษายนหรือพฤษภาคมต่อไป ไปแจ้งความตามรายการสำรวจเด็กต่อเจ้าพนักงานยังสถานที่ใบคำขอลและภายในเวลาที่นายอำเภอกำหนดไว้

การแจ้งความตามในมาตรานี้ หรือการทำคำร้องใด ๆ เกี่ยวกับปฏิบัติให้เป็นไปตามความในพระราชบัญญัตินี้ ให้ยกเว้นไม่ต้องปิดอากรแสตมป์"

มาตรา 8 ให้ยกเลิกความในมาตรา 13 วรรค 2 แห่งพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478 และให้ใช้ความต่อไปนี้แทน

"ถ้าปรากฏว่ามีเด็กที่ยังมิได้เข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา ให้นายอำเภอแจ้งความเป็นหนังสือแก่บิดามารดา หรือผู้ปกครองเด็กนั้น ให้ปฏิบัติตามพระราชบัญญัติภายในกำหนดเวลาไม่น้อยกว่าสิบห้าวัน นับตั้งแต่วันรับแจ้งความ"

มาตรา 9 ให้ยกเลิกความในมาตรา 20 วรรคแรกแห่งพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478 และให้ใช้ความต่อไปนี้แทน

"มาตรา 20 เมื่อประชาชนในตำบลใดประสงค์จะตั้งโรงเรียนประชาบาลในตำบลที่ตนอาศัยอยู่ ให้ผู้เป็นหัวหน้าเปิดบัญชีรับเงินและเก็บเงินที่ประชาชนในตำบลนั้นสมัครออกสำหรับการตั้งโรงเรียนนั้น ตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 25 (1) แล้วทำเรื่องรាយขึ้นต่อข้าหลวงประจำจังหวัดโดยทางนายอำเภอขออนุญาตตั้งโรงเรียน พร้อมทั้งส่งบัญชีแสดงรายชื่อผู้สมัครออกเงิน และจำนวนเงินที่รับสมัครออก และส่งเงินที่เก็บได้ต่อนายอำเภอ"

มาตรา 10 ให้ยกเลิกความในมาตรา 49 แห่งพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478 และให้ใช้ความต่อไปนี้แทน

"มาตรา 49 สารวัตรศึกษามีหน้าที่ตรวจสอบเพื่อทราบว่า มีเด็กที่มีอายุในเขตบังคับมิได้เข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาตามแจ้งความของนายอำเภอเป็นการฝ่าฝืนต่อมาตรา 13 หรือมีเด็กขาดเรียนเป็นการฝ่าฝืนต่อมาตรา 8 (2) หรือไม่ ถ้าปรากฏว่ามี การฝ่าฝืน ให้สารวัตรศึกษารายงานเป็นหนังสือต่อนายอำเภอ"

มาตรา 11 ให้ยกเลิกความในมาตรา 51 แห่งพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478 และให้ใช้ความต่อไปนี้แทน

"มาตรา 51 บิคาบารคาหรือผู้ปกครองไม่ปฏิบัติตามแจ้งความของนายอำเภอตาม มาตรา 13 วรรค 2 หรือมาตรา 14 นี้ความผิดต้องระวางโทษปรับไม่เกิน ห้าสิบบาท"

มาตรา 12 ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการรักษากฎให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติ

๕
น

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

พินุลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

ภาคผนวก ฉ.

พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน (ฉบับที่ 4)

พุทธศักราช 2491¹

.....

ในพระปรมาภิไธย สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช
คณะองคมนตรี ในหน้าที่และในฐานะเจ้าพนักงานแทนพระองค์

อรรถกวี

ธานีวัต

มานวราชเสวี

อรรถกวี

ให้ไว้ ณ วันที่ 30 เมษายน พุทธศักราช 2491

เป็นปีที่ 3 ในรัชกาลปัจจุบัน

โดยที่เป็นการสมควรแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติ ระเบียบข้าราชการพลเรือน พุทธศักราช 2485 เพื่อยกฐานะครูประชาบาล และสารวัตรศึกษา ขึ้นเป็นข้าราชการพลเรือน พระมหากษัตริย์ โดยคำแนะนำและยินยอมของรัฐสภา จึงมีพระบรมราชโองการ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้ดังต่อไปนี้

มาตรา 1 พระราชบัญญัตินี้เรียกว่า "พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน (ฉบับที่ 4) พุทธศักราช 2491"

มาตรา 2 พระราชบัญญัตินี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษา เป็นต้นไป

มาตรา 3 ให้ยกเลิกความในมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พุทธศักราช 2485 และให้ใช้ความต่อไปนี้แทน

¹ "พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน (ฉบับที่ 4) พุทธศักราช 2491" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 65 ตอนที่ 24 ลงวันที่ 4 พฤษภาคม 2491 หน้า 280-284

"มาตรา 4 ในพระราชบัญญัติ

คำว่า "ข้าราชการพลเรือน" หมายความว่า บุคคลที่เป็นพนักงานของรัฐบาล ซึ่งรับราชการ โดยได้รับเงินเดือนจากเงินงบประมาณประเภทเงินเดือน ในกระทรวง ทบวงกรม ฝ่ายพลเรือนทุกแห่ง เว้นแต่ข้าราชการฝ่ายตุลาการ และให้หมายความรวมถึง พนักงานรัฐบาลซึ่งรับราชการ โดยได้รับเงินเดือนจากเงินการประถมศึกษา และเงินช่วยการประถมศึกษาด้วย"

มาตรา 4 ผู้ใดเป็นครูประจำภาค หรือสภารัตนศึกษา ตามระเบียบครูประจำภาคและสภารัตนศึกษา อยู่ในวันใช้พระราชบัญญัตินี้ และอยู่ในเกณฑ์ต่อไป ให้ผู้นั้นเป็นข้าราชการพลเรือนสามัญ

(1) มีคุณสมบัติตามมาตรา 33 แห่งพระราชบัญญัติ ระเบียบข้าราชการพลเรือน พุทธศักราช 2485 และ

(2) เป็นผู้ได้รับประกาศนียบัตรครู หรือประกาศนียบัตรประโยคมัธยมศึกษา หรือเป็นผู้ได้รับเงินเดือนตั้งแต่ 20 บาทขึ้นไป และได้ทำหน้าที่การงานมาแล้วเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 5 ปี หรือเป็นผู้ได้ทำหน้าที่การงานมาแล้วเป็นเวลาติดต่อกันไม่น้อยกว่า 10 ปี

มาตรา 5 ผู้ใดเป็นครูประจำภาค หรือสภารัตนศึกษา ตามระเบียบครูประจำภาคและสภารัตนศึกษา อยู่ในวันใช้พระราชบัญญัตินี้ แต่ไม่อยู่ในเกณฑ์ตามมาตรา 4 ให้ผู้นั้นเป็นข้าราชการพลเรือนวิสามัญไปพลางก่อน ต่อเมื่อได้เข้าเกณฑ์ตามมาตรา 4 แล้วให้ผู้นั้นเป็นข้าราชการพลเรือนสามัญในเชิงประมาณถัดไป

มาตรา 6 ครูประจำภาคหรือ สภารัตนศึกษาผู้ใดได้รับเงินเดือนอยู่ในวันใช้พระราชบัญญัตินี้ และได้เป็นข้าราชการพลเรือนสามัญ ตามมาตรา 4 ให้ปรับเข้าชั้น อันค้ำ และชั้น ตามที่จะได้กำหนดไว้ในกฎ ก.พ. และให้ได้รับเงินเดือนตามชั้น อันค้ำ และชั้น ตามที่ปรับใหม่ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2491 ส่วนผู้ใดที่เป็นข้าราชการพลเรือนสามัญ ตามมาตรา 5 ให้ได้รับเงินเดือนตามชั้น อันค้ำ และชั้นตามใหม่ตั้งแต่วันที่ใดเป็นข้าราชการพลเรือนสามัญเป็นต้นไป

มาตรา 7 ให้นายกรัฐมนตรี รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

จอมพล ป. พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

ภาคผนวก ข.

เรื่อง การตรวจโรงเรียน¹

.....

ที่ 17852/2491

กระทรวงศึกษาธิการ

30 สิงหาคม 2491

เรื่อง การตรวจโรงเรียน

จาก รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

ถึง คณะกรรมการจังหวัดทุกจังหวัด

ด้วยกระทรวงศึกษาธิการเห็นควรเร่งรัดดำเนินการในส่วนการตรวจโรงเรียนทุกประเภทในส่วนภูมิภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ โรงเรียนประชาบาล ให้ได้รับการตรวจทั่วถึงและสม่ำเสมอยิ่งขึ้น เพื่อให้งานของโรงเรียนได้ผลตามความมุ่งหมายของการศึกษา และตามนโยบายของรัฐบาล จึงให้ปฏิบัติภารกิจต่อไปนี้

1. ให้จังหวัดเลือกครูประชาบาลชายที่ชำนาญงาน มีคุณสมบัติและความสามารถเหมาะสมที่จะเป็นผู้ตรวจโรงเรียน ให้มีหน้าที่ตรวจโรงเรียนประชาบาลในเขตอำเภอเรียกว่า - "ผู้ตรวจการประถมศึกษา" มีที่ทำการ ณ แผนกศึกษาธิการอำเภอ หรือกิ่งอำเภอ

ในการเลือกครูเป็นผู้ตรวจการประถมศึกษานั้น ให้คำนึงถึงคุณสมบัติต่อไปนี้เป็นสิ่งสำคัญด้วย คือ วุฒิทางครู วัย ประวัติการทำงาน ฉันทะในงาน ความซื่อสัตย์สุจริต ความประพฤติ และความเป็นผู้ใหญ่ ได้รับความนิยมนับถือจากผู้นั้น

2. จำนวนผู้ตรวจการประถมศึกษา ให้ถือเป็นรายอำเภอ หรือกิ่งอำเภอ ถ้าอำเภอใดหรือกิ่งอำเภอใด มีโรงเรียนประชาบาลไม่เกิน 6 โรงเรียน ไม่ต้องจัดให้มีผู้ตรวจการประถมศึกษา - ต่อจากนั้นให้ถือเกณฑ์ผู้ตรวจการประถมศึกษา 1 คน ต่อโรงเรียนประชาบาล 12 โรงเรียน หรือเศษ

¹ แผนกเก็บ กองกลาง สำนักงบประมาณปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ. 2491 ส่วนกลาง (กระทรวงศึกษาธิการ) เล่มที่ 6 ตอนที่ 77 เรื่อง การตรวจโรงเรียน

ของ 12 โรงดังนี้

อำเภอหรือกิ่งอำเภอที่ 1	ถึง 6	โรงเรียน	ไม่จัดให้มีผู้ตรวจการประถมศึกษา
"	"	7 " 18 "	จัดให้มีผู้ตรวจการประถมศึกษา 1 คน
"	"	19 " 30 "	" 2 คน
"	"	31 " 42 "	" 3 คน

ฯลฯ

ฯลฯ

เพื่อความเหมาะสมแก่ท้องที่อำเภอหนึ่ง ๆ จังหวัดมีอำนาจสั่งเพิ่มหรือลดผู้ตรวจการประถมศึกษาของอำเภอต่าง ๆ ได้ แต่เมื่อใดเพิ่มให้แก่อำเภอใด ให้ลดอำเภออื่นชดเชยกัน เพื่อให้จำนวนผู้ตรวจการประถมศึกษาภายในจังหวัด ไม่เพิ่มขึ้นจากจำนวนตามเกณฑ์ดังกล่าวข้างบนนี้

3. เพื่อให้ผู้ตรวจการประถมศึกษา มีอำนาจหน้าที่ตรวจสอบตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478 จึงให้จังหวัดตั้งผู้ตรวจการประถมศึกษาเป็นสารวัตรศึกษาค่วย ผู้ตรวจการประถมศึกษาจึงมีอำนาจหน้าที่ตรวจโรงเรียนประชาบาล และโรงเรียนประถมศึกษาในเขตท้องที่อำเภอ

4. ผู้ตรวจการประถมศึกษาไม่ได้อำนาจหน้าที่สั่งการเกี่ยวกับเรื่องที่ตรวจประการใด แต่ให้มอำนาจลงหมายเหตุการมาตรวจ และลงนามในสมุดหมายเหตุรายวันของโรงเรียนประชาบาลได้ กับให้รายงานการตรวจโรงเรียนตามแบบท้ายหนังสือนี้ เพื่อความสะดวกเรียบร้อย กระทรวงจะได้ออกคำสั่งฉบับนี้ให้การตรวจนี้เป็นแบบพิมพ์จ่ายให้ต่อไป ส่วนการตรวจโรงเรียนประถมศึกษาในหน้าที่สารวัตรศึกษา ให้ปฏิบัติตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478 และกฎกระทรวง

5. การตรวจโรงเรียนใน พ.ศ. 2491 ให้เริ่มดำเนินการตั้งแต่เดือนตุลาคม และสิ้นสุดลงภายในเดือนธันวาคม ในระยะ 3 เดือนนี้ กระทรวงประสงค์ให้ได้ตรวจอย่างละเอียดโดยทั่วถึงทุกโรงเรียน และโรงเรียนหนึ่ง ๆ ให้ได้มีผู้ตรวจสับเปลี่ยนกัน มิใช่จะให้ผู้ใดตรวจโรงเรียนใดก็ให้ตรวจซ้ำอยู่เรื่อยไป ค่าใช้จ่ายในการตรวจสำหรับ พ.ศ. 2491 นี้ สำหรับคายนพเคราะห์ให้เบิกจ่ายจากค่าใช้จ่ายของสำนักงานปลัดกระทรวง ค่าเบี้ยเลี้ยงเดินทาง เบิกทางงบประมาณประ-

ถมศึกษา

ส่วนการตรวจในปีต่อไป จะทำได้เพียงใด สุดแล้วแต่งบประมาณ

6. เพื่อให้ผู้ตรวจการประถมศึกษาได้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่ ในการตรวจโรงเรียน ข้าราชการตรวจการศึกษาศึกษาธิการภาคจะได้เป็นผู้ดำเนินการอบรมชี้แจงแก่ศึกษาศึกษาธิการอำเภอ และผู้ตรวจการประถมศึกษาเป็นหน่วย ๆ ไป ตามที่ได้กำหนดนัดหมายต่อไป แต่การอบรมชี้แจงดังกล่าวมานี้ จะทำพร้อมกันที่ทุกแห่งไม่ได้ อำเภอใดยังไม่ถึงกำหนด ก็ให้ดำเนินการตรวจไปก่อนได้ โดยให้ศึกษาศึกษาธิการอำเภอชี้แจงแนวปฏิบัติต่อผู้ตรวจการประถมศึกษาไปพลางก่อนตามแนวในข้อ 7 และคำอธิบายในสมุดบันทึกการตรวจ

7. ความมุ่งหมายของการตรวจโรงเรียนประชาบาลคือ เพื่อให้เจ้าหน้าที่ทุกชั้นที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาประชาบาลได้ทราบความเป็นไปของโรงเรียน ของครู และของนักเรียนอย่างละเอียดทั่วถึง มีข้อบกพร่องอย่างไร ก็จะได้แก้ไข แนะนำ ตักเตือน หรือปรับปรุงตามควรแก่กรณี ความผิดพลาดใด ๆ ถ้าหากมี ก็ควรจะได้รับการแก้ไขให้ระงับเสียก่อนที่จะเกิดผลเสียหายแก่สถานที่ แกนบุคคล หรือแก่การงาน ทั้งนี้โดยถือผลการศึกษาเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง และถือความเป็นอยู่ของครูเป็นข้อสำคัญด้วย

8. ศึกษาธิการอำเภอ และศึกษาธิการจังหวัด คงมีหน้าที่ตรวจโรงเรียนทุกประเภทตามเดิม และให้รายงานการตรวจตามข้อ 4 ด้วย ทั้งนี้ให้ตรวจตราสอดส่องการปฏิบัติหน้าที่ของบรรดาผู้มีหน้าที่ตรวจโรงเรียนในบังคับบัญชาให้ได้ปฏิบัติหน้าที่โดยเข้มแข็งตามความมุ่งหมายทุกประการ

สำหรับโรงเรียนรัฐบาลอาชีวศึกษา ให้รายงานการตรวจตามแบบซึ่งจะส่งมาให้ภายหลัง

9. คำว่าโรงเรียนประชาบาลในหนังสือนี้ ให้หมายความรวมถึงโรงเรียนเทศบาลด้วย

10. การตรวจโรงเรียนตามหนังสือนี้ กระทรวงศึกษาธิการได้ให้ข้าหลวงตรวจการศึกษาศึกษาธิการภาคเป็นผู้ดำเนินการในเขตภาคหนึ่ง ๆ จึงได้มอบหมายให้ข้าหลวงตรวจการศึกษาศึกษาธิการภาคมีอำนาจสั่งการแทนกระทรวงเกี่ยวกับการตรวจโรงเรียนได้ทุกประการ ถ้าจังหวัดมีขอราชการเกี่ยวกับเรื่องการตรวจโรงเรียนประการใด ให้ติดต่อหารือกับข้าหลวงตรวจการศึกษาศึกษาธิการภาคโดยตรง

เพื่อให้ชาวหลวงตรวจการศึกษาศึกษาการภาคได้มีเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานเกี่ยวกับการตรวจ
โรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการให้ชาวหลวงตรวจการศึกษาศึกษาการภาค เลือกรู้อย่างสังกักรมสำ-
มัธยมศึกษา และอาชีวศึกษาในภาค ไปปฏิบัติราชการ ณ ที่ทำการภาค โดยได้รับเงินเดือนตาม
สังกักรมเดิมได้ ดังนี้ คือ

ข้าราชการชั้นโท หรือชั้นตรี สังกักรมสามัญศึกษา 2 คน ชั้นตรี หรือชั้นจัตวา สังกักรม
กรมอาชีวศึกษา 2 คน ครูประจำบาลสังกักรมจังหวัดที่ตั้งที่ทำการของภาค 2 คน นอกจากนี้
อนุญาตให้มีการโรงเรียนซึ่งจ้างจ่ายเงินการประถมศึกษา 1 คน

11. วิธีการจัดผู้ตรวจการโรงเรียนอื่นใด ที่ได้จัดทำกันอยู่เป็นการภายในของจังหวัด
อำเภอ เช่นการตรวจโดยครู หัวหน้าตำบล เป็นต้น ให้ยกเลิกทั้งสิ้น

ขอแสดงความนับถือ

(ลงชื่อ) สุกิจ นิมมานเหมินท์

(นายสุกิจ นิมมานเหมินท์)

รัฐมนตรีสั่งราชการ ลงนามแทน

สำเนาอันถูกต้อง

นายนาถ เทพหัสดิน ณ อยุธยา

ผู้อำนวยการในตำแหน่งรองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

ภาคผนวก ข.

รายพระนามและรายนามคณะกรรมการพิจารณาแผนการศึกษาชาติ

พุทธศักราช 2494

1	ขุนทองฤทธิศึกษากร	รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ	ประธานกรรมการ
2	หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล	ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ	กรรมการ
3	พลเอกหลวงเสนาณรงค์	ปลัดกระทรวงกลาโหม	กรรมการ
4	พระยารามราชภักดิ์	ปลัดกระทรวงมหาดไทย	กรรมการ
5	พระประกาศีสหกรณ์	ปลัดกระทรวงเกษตร	กรรมการ
6	นายแพทย์ชฎี ตีตะจิตต์	ปลัดกระทรวงสาธารณสุข	กรรมการ
7	พันเอกสุวธรรม เพ็ญจันทร์	ปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม	กรรมการ
8	พระกฤษณะกฤษณ์ สุวรมันต์	ปลัดกระทรวงยุติธรรม	กรรมการ
9	พระนรราช จ้านง	ปลัดกระทรวงพาณิชย์	กรรมการ
10	หลวงจรูญสุนทรวิจิตร	ปลัดกระทรวงคมนาคม	กรรมการ
11	หม่อมเจ้าวงศานุวัตร เทวกุล	ปลัดกระทรวงการต่างประเทศ	กรรมการ
12	หลวงเสถียร โชติสาร	ปลัดกระทรวงการคลัง	กรรมการ
13	หลวงสวัสดิสาร ศาสตร์พูน	อธิบดีกรมสามัญศึกษา	กรรมการ
14	หลวงปราโมทย์จรรยาวิภาช	อธิบดีกรมอาชีวศึกษา	กรรมการ
15	นายอภิย์ จันทวิมล	ผู้ช่วยอธิบดีกรมสามัญศึกษา	กรรมการ
16	พล.อ.ต.มณี มหาจันทร์	เวชยันตร์รังสฤษดิ์	อธิการบดีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
17	ม.ร.ว.สลับ ลดาวัลย์	เลขาธิการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	กรรมการ

แผนกเกม กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสาร พ.ศ.2494
 ส่วนกลาง (ส่วนกระทรวงศึกษาธิการ) ตอนที่ 5 เล่มที่ 72 ระเบียบประชุมกรรมการพิจารณา
แผนการศึกษาชาติ (หนังสือฉบับ-ความมาก ทน.36277/2493 ลงวันที่ 23 ธันวาคม 2493 และ
 หนังสือฉบับ-ความมากทน.36358/2493 ลงวันที่ 25 ธันวาคม 2493)

18	หลวงวิจิตรวาทการ	ผู้รักษาการในตำแหน่งผู้ประศาสน์การ- กรรมการ
ม.ธรรมศาสตร์	
19	ดร. เกื้อน บุญนาค	คณบดีคณะพาณิชยการ ม.ธรรมศาสตร์	กรรมการ
20	นายแพทย์เฉลิม พรหมมาส	ผู้อำนวยการมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์	กรรมการ
21	หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ	อธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	กรรมการ
22	พันโทหลวงรังสิตพิชัย	ผู้อำนวยการมหาวิทยาลัยศิลปากร	กรรมการ
23	สุนทร หงส์ลดารมภ์	เลขาธิการสภาเกษตรกร	กรรมการ
24	นายโกวิท ป. ประพันธ์ไพรัชเทภย์	เลขาธิการสภาวัฒนธรรมแห่งชาติกรรมการ	
25	หลวงบริหารศึกษา	เลขาธิการสภา	กรรมการและเลขาธิการ

ภาคผนวก ฉ.

นโยบายในการจัดการศึกษาของรัฐบาลชุดต่างๆ

จาก พ.ศ. 2475-2503

.....

รัฐบาลชุดที่ 1 (28 มิถุนายน 2475-10 ธันวาคม 2475)

รัฐบาลชุดนี้ไม่มีการแถลงนโยบาย

รัฐบาลชุดที่ 2 (10 ธันวาคม 2475-1 เมษายน 2476)

แถลงนโยบายเมื่อ วันที่ 20 ธันวาคม 2475

1 จะประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาให้ทั่วทั้งกรุงเทพฯ และหัวเมือง เพื่อให้ได้ปริมาณตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ

2 ในส่วนการปรับปรุงคุณสมบัติแห่งการศึกษาทั่วไป จะแก้ไขให้เข้ากันด้วยตั้งพิธีฝึกหัดครูทุกประเภททุกชั้นจนพอแก่การเพราะการสอนจะสำเร็จเป็นผลก็สมหมายก็ด้วยได้มีผู้สอนแคลวนเป็นครูที่ฝึกหัดอบรมมากแล้ว

3 ในส่วนวิชาอาชีพ จะรับจัดตั้งโรงเรียนวิสามนัญศึกษาทั้งแผนกกลีกรรม อุตสาหกรรม และพาณิชย์การให้ครบถ้วน ตั้งต้นแต่ประถมศึกษาขึ้นไปเพื่อจะได้ไม่มีการเรียนหนังสือเป็นสามัญศึกษาไปส่วนเกินเหมือนเกยวน

4 ในส่วนการศึกษาชั้นสูง จะใจจัดมหาวิทยาลัยให้สามารถสอนชั้นปริญญาที่เราต้องการได้ทัดเทียมกับมหาวิทยาลัยในนานาประเทศเพื่อที่เรียนจะได้สำเร็จการศึกษาชั้นอุดมได้ในเมืองเราเอง โรงเรียนมัธยมบริบูรณ์สำหรับสอนนักเรียนก่อนมหาวิทยาลัย ก็จะจัดให้มีในหัวเมืองด้วยเพื่อเด็กมีเขาบูเกิดในท้องถิ่นต่าง ๆ จะได้เข้าถึงการเรียนชั้นนี้ได้สะดวก

5 ในส่วนเครื่องอุปโภคการศึกษา เช่น แบบเรียน หอสมุด หุ่นเลาเรียน การกีฬา-การอนุสสาภาษา การลูกเสือ ฯลฯ เหล่านี้จะจัดใหม่ขึ้นแพร่หลายจนมีพอความต้องการ

1

รวบรวมจาก รายงานการประชุมสภาแทนราษฎรและราชกิจจานุเบกษา จาก

พ.ศ. 2475-2503

6 จะอุปถัมภ์การศึกษา อันเป็นปัจจัยสำคัญในการอบรมมนุษยธรรม ให้สำเร็จประ-
โยชน์แห่งการอบรมนั้นยิ่งขึ้น

แผนดำเนินการทั้งหมดนี้จะต้องดำเนินไปพร้อมกัน เพื่อให้เป็นอุปกรรมแห่งกันและกัน
และจะเร่งรัดจัดทำตามกำลังทุนที่มีพอจะทำได้

รัฐบาลชุดที่ 3 (1 เมษายน 2476 - 20 มิถุนายน 2476)

รัฐบาลชุดนี้ไม่มีการแถลงนโยบาย

รัฐบาลชุดที่ 4 (21 มิถุนายน 2476 - 16 ธันวาคม 2476)

แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 26 มิถุนายน 2476

รัฐบาลนี้เห็นว่าหลัก 6 ประการที่สภาผู้แทนราษฎรได้รับรองแล้วนั้น เป็นหลักนโยบายที่ทุกกระทรวงทบวงกรมจะร่วมมือกันดำเนินการต่อไป... นอกจากการบำรุงราษฎรในทางอาชีพทางการศึกษา และทางอื่น ๆ ซึ่งรัฐบาลสนใจบำรุงอย่างที่สุดแล้ว รัฐบาลจะได้อุทิศความสงบเรียบร้อยให้ประชาชนไว้วางใจซึ่งกันและกันร่วมสามัคคีกัน เพราะฉะนั้นรัฐบาลจะกำจัดลัทธิคอมมิวนิสต์อย่างเคร่งครัด

รัฐบาลชุดที่ 5 (16 ธันวาคม 2476-13 กันยายน 2477)

แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 25 ธันวาคม 2476

ส่วนการศึกษา นั้น มีแผนการศึกษาและมีนโยบายวางไว้เป็นบรรทัดฐานอยู่แล้ว

รัฐบาลนี้จะให้หาวิธีทางที่ดียิ่งจะนำไปให้ถึงจุดหมาย ให้พลเมืองรู้จักระบอบการปกครองตามแบบประชาธิปไตยให้ได้มีความเป็นอยู่เหมาะสมแก่สมัยรัฐธรรมนูญ รัฐบาลนี้จะได้นำดำเนินการตามแนวความคิดนี้ให้โดยล้นใญ่ล้นยิ่งขึ้นเป็นลำดับ ในการที่จะฝึกฝนให้ประชาชนเป็นพลเมืองที่ดีนั้น จะต้องฝึกฝนทั้งทางกาย จรรยา และใจ รวมกันไป และใหญ่ที่ได้รับการศึกษาแล้วได้นำดำเนินการอาชีพปฏิบัติหน้าที่พลเมืองตามรัฐธรรมนูญได้ รัฐบาลจะได้นำบำรุงการศึกษาทางอาชีพและการหาวิชาความรู้ตามความต้องการแห่งรัฐธรรมนูญ เป็นพิเศษ ขยายประเภทศึกษาให้แพร่หลาย และเขยิบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาการศึกษาระดับมัธยมศึกษาให้แพร่หลาย และเขยิบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาการศึกษาระดับมัธยมศึกษาให้แพร่หลาย โดยเฉพาอย่างยิ่งให้ผู้ที่ผ่านพ้นการศึกษาในโรงเรียนไปแล้วได้มีโอกาสฝึกฝนตนเองได้ไม่ละทิ้งเสีย และให้ทุกคนมีโอกาสหาความรู้ได้อย่างเต็มที่ที่จะจัดได้ตามระบบประชาธิปไตย รัฐบาลนี้จะบำรุงพลศึกษาให้เป็นการศึกษาเพื่อวินัยด้วย ส่วนในเรื่องธรรมการกับการศึกษานั้น รัฐบาลนี้เห็นว่า ควรจะเป็น

อุปการะแก่กันและกัน จึงได้บำรุงส่งเสริมและจัดการให้ได้ประสานงานกันอย่างสนิทสนมยิ่งขึ้น
 หนึ่ง ในทางศิลปของชาติรัฐบาลนี้จะไม่ละเลย แต่หากจะบำรุงเท่าที่จะทำได้ ส่วนวิธีให้การศึกษา
 โดยทั่วไปที่จะให้ได้ประโยชน์สมหวังคงว่ามานี้ รัฐบาลนี้จะจัดการปรับปรุงหลักสูตรและสรรพคำร่า
 กับทั้งบำรุงฐานะและคุณสมบัติของครูและอาจารย์ให้สมกับวิชาชีพและที่ครูจะเป็นผู้อบรม
 สั่งสอนกุลบุตรกุลธิดาสืบไป.

รัฐบาลชุดที่ 6 (22 กันยายน 2477 - 9 สิงหาคม 2480)

แถลงนโยบายเมื่อ 24 กันยายน 2477

ในหลักการศึกษารัฐบาลนี้มีความปรารถนาอย่างยิ่งที่จะให้การศึกษาแก่พลเมือง
 ทั่วไปอย่างเต็มที่ให้ได้รับการอบรมในระบอบการปกครองตามแบบรัฐธรรมนูญ ให้ได้รับการศึกษา
 ทางธรรมชาติ ทางการทำงานและทางการสมาคม ฝึกฝนให้รอบรู้ มีปัญญาความคึกฤทธิ์ค้นคว้าหาเหตุ
 ผลโดยตนเองได้ มีจรรยา ประกอบด้วยกำลังกายและกำลังใจเป็นอันดี กับทั้งไม่ให้ละทิ้งเสียซึ่ง
 จริยศึกษาแห่งชาติ ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีของไทย มุ่งประสงค์ใหญ่ที่ผู้ได้รับการศึกษาแล้ว
 สามารถประกอบการอาชีพมีอนามัยและศีลธรรมอันดีงาม

รัฐบาลนี้จะจัดการแก้ไขปรับปรุงงานประถมและมัธยมศึกษาให้มีระดับที่ช้อยายการ
 ประถมศึกษาให้มีโรงเรียนประชาบาลอย่างน้อยตำบลละ 1 โรงเรียน เพื่อให้ก้าวหน้าแพร่หลาย
 ได้ผลตามรัฐธรรมนูญต้องการจะจัดทั้งในทางสามัญศึกษา วิสามัญศึกษาหนักไปในทางเกษตรกรรม
 และพานิชยกรรม ส่วนอุดมศึกษาจะปรับปรุงมหาวิทยาลัยให้ได้มาตรฐานกับมหาวิทยาลัยที่ดีในอาระ
 ประเทศ จะได้ขยายงานให้เด็กเรียนได้เข้ารับการศึกษาระดับชั้นมากขึ้น และจะบำรุงมาตรฐานทาง
 วิชาการให้สูงขึ้นเป็นลำดับ

รัฐบาลนี้จะพยายามให้กุลบุตรกุลธิดามีโอกาสหาความรู้ได้อย่างเต็มที่ที่จะจัดได้ตาม
 ระบอบประชาธิปไตย จะบำรุงพลศึกษา หาทางให้ประชาชนได้มีโอกาสบำรุงกำลังกายกำลังใจ
 และกำลังความคิดทั้งจะได้จัดหาสถานที่และอุปกรณ์การกีฬาต่าง ๆ ไว้สำหรับการเล่น เพื่ออบรม
 วินัยการเป็นนักกีฬาและสามัคคีธรรม ในทางธรรมการ ก็จะส่งเสริมสมรรถภาพในการศึกษาพระ
 ปิยธรรมและการอบรมศีลธรรมแก่ประชาชน หนึ่งการธรรมการและการศึกษานั้นรัฐบาลถือว่า
 เป็นอุปการะซึ่งกันและกัน จึงได้บำรุงส่งเสริมและจัดการให้ได้ประสานงานกันอย่างสนิทสนมยิ่งขึ้น
 หนึ่ง ในทางศิลปของชาติรัฐบาลนี้จะส่งเสริมโดยพยายามฟื้นฟูทุกสถานเพื่อเป็นการเชิดชูวัฒนธรรม

ของชาติไทยทั้งภายในและภายนอกประเทศ

เพื่อให้การศึกษาได้เป็นไปตามนโยบายนี้ รัฐบาลจะปรับปรุงการงานให้รัดกุมเหมาะสมแก่กาลสมัย ให้การงานประสานกันได้ดีและโดยเฉพาะอย่างยิ่งจะจัดการปรับปรุงหลักสูตรและสรรพคำรา ขยายการฝึกหัดครูกับทั้งบำรุงฐานะของครูอาจารย์ให้สมกับที่วิชาครูเป็นวิชาชีพ และที่ครูจะเป็นผู้อบรมสั่งสอนกุลบุตรกุลธิดาสืบไป

รัฐบาลชุดที่ 7 (9 สิงหาคม 2480-21 ธันวาคม 2480)

รัฐบาลชุดนี้ไม่มีการแถลงนโยบาย

รัฐบาลชุดที่ 8 (21 ธันวาคม 2480-16 ธันวาคม 2481)

แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2480

ในการพิจารณาศึกษานั้น รัฐบาลจะได้ให้การศึกษาเพื่อยังผลให้เกิดการครองชีพสมควรแก่สภาพ และเป็นกำลังแห่งประเทศชาติความแนวทางดังต่อไปนี้

1 สามัญศึกษา จะได้พยายามจัดให้การศึกษาภาคบังคับได้ขยายแผ่ออกไปตามความประสงค์ของพระราชบัญญัติประถมศึกษา และเร่งรัดคุณภาพให้ดีขึ้นด้วยการบำรุงอุปกรณ์ของโรงเรียนและฐานะแห่งครู ในภาคนอกบังคับก็จักได้จัดให้มีการศึกษาถึงมัธยมบริบูรณ์ทั่วทุกจังหวัด รัฐบาลจะได้สนับสนุนโรงเรียนราษฎรให้สูงขึ้นทั้งจำนวนและคุณภาพตามแผนการศึกษา

2 อาชีวศึกษา ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง รัฐบาลจะได้จัดให้มีสถานศึกษาการอาชีพประเภทต่าง ๆ ให้เป็นปึกแผ่นตามความเหมาะสมแก่ท้องถิ่นตามลำดับความจำเป็น โดยหนักไปในทางปฏิบัติ

3 การศึกษาภาคผนวก รัฐบาลจะได้จัดให้ผู้ที่ไม่ว่านั่งหรือได้รับการศึกษาจนอ่านออกเขียนได้ และเข้าใจหน้าที่ของพลเมือง

4 จะปรับปรุงคุณภาพการศึกษาใหม่จำนวนและคุณภาพยิ่งขึ้นไปจะตั้งใหม่แผนกวิชาเพิ่มขึ้นตามความจำเป็น

5 จะได้จัดให้การพลศึกษาแพร่หลายในโรงเรียนทั่วไปตลอดจนประชาชน และให้ผลแห่งการพลศึกษานี้ได้เป็นประโยชน์ทั้งทางกายและทางใจ

6 จะรักษาและส่งเสริมศิลปกรรมของไทย เพื่อให้เป็นที่เชิดชูเกียรติและวัฒนธรรมของชาติ จะใช้ศิลปกรรมเป็นอุปกรณ์ในการอบรมประชาชนทั้งในทางความรู้และคุณภาพทางใจ จะใช้ศิลปกรรมให้เป็นอุปกรณ์การเสริมธุรกิจแห่งชาติ

7 ในทางศาสนา จะได้ปรับปรุงพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ให้สมแก่กาลสมัย และจะอุปถัมภ์การศาสนาตามความประสงค์แห่งรัฐธรรมนูญ

8 เพื่อส่งเสริมศีลธรรมของประชาชน รัฐบาลจะได้ปลูกฝังหลักธรรมและแนววัฒนธรรม ตั้งแต่เยาว์วัย และจะดำเนินการจัดเหตุที่ก่อให้เกิดการละเมิดศีลธรรมในยุวชน

9 จะส่งเสริมให้โคลงสีในสมรรถภาพทั้งฝ่ายวิชาการและฝ่ายธุรกิจ เพื่อให้การศึกษา คึงกล่าวแล้วบรรลุถึงจุดหมายโดยเร็ว

รัฐบาสชุดที่ 9 (16 ธันวาคม 2481-6 มีนาคม 2485)

แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 26 ธันวาคม 2481

กระทรวงธรรมการ

1 สามัญศึกษา จะพยายามจัดให้การศึกษากากบังคับได้ขยายออกไปตามความประสงค์ของพระราชบัญญัติประถมศึกษาและเร่งรัดคุณภาพให้ดีขึ้น ด้วยการบำรุงอุปกรณ์ของโรงเรียน และฐานะของครู ในภาคนอกบังคับก็จะจัดให้มีการศึกษาถึงมัธยมบริบูรณ์ทั่วทุกจังหวัด จะสนับสนุนโรงเรียนราษฎร์ให้ทวีจำนวนและคุณภาพ

2 อาชีวศึกษา ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญ จะจัดให้มีสถานศึกษาประเภทอาชีพประเภทต่างๆ ให้เป็นปึกแผ่นเหมาะสมแก่ท้องที่ตามลำดับความจำเป็น โดยหลักในทางปฏิบัติ

3 การศึกษาภาคผนวก จะพยายามจัดให้ผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือได้รับการศึกษาจนอ่านออกเขียนได้ และเข้าใจหน้าที่พลเมือง

4 จะปรับปรุงอุดมศึกษาให้มั่งคั่งภาพและปริมาณยิ่งขึ้น จะจัดเพิ่มแผนวิชาขึ้นตามความจำเป็น

5 จะจัดให้การพลศึกษาแพร่หลายในโรงเรียนทั่วไปตลอดถึงประชาชนให้เป็นประโยชน์ทั้งทางกายและทางใจ

6 จะรักษาและส่งเสริมศีลธรรมของไทย เพื่อเชิดชูเกียรติและวัฒนธรรมของชาติจะใช้ศิลปกรรมเป็นอุปกรณ์การอบรมประชาชนทั้งในทางความรู้และคุณภาพทางใจ

7 ในทางศาสนา จะปรับปรุงพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ให้สมแก่กาลสมัย และจะอุปถัมภ์การศาสนาตามความประสงค์แห่งรัฐธรรมนูญ

8 เพื่อปลูกฝังหลักธรรมและแนววัฒนธรรมตั้งแต่เยาว์วัย จะดำเนินการจัดเหตุที่ก่อให้เกิดการละเมิดศีลธรรมในยุวชน

รัฐบาลชุดที่ 10 (7 มีนาคม 2485-1 สิงหาคม 2487)

แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 16 มีนาคม 2485

นโยบายของกระทรวงศึกษาธิการมีจุดประสงค์ที่จะอบรมพลเมืองของชาติให้มีความลักษณะเหมาะสมกับความต้องการของชาติในปัจจุบันและให้ก้าวหน้าทันความเจริญของบ้านเมืองในอนาคต

กระทรวงศึกษาธิการจะดำเนินการดังต่อไปนี้

1 สามัญศึกษา โดยทั่วไป จะเร่งรัดส่งเสริมคุณภาพสมรรถภาพและนครูให้ดียิ่งขึ้นกับจะปรับปรุงหลักสูตร แบบเรียน ให้เหมาะสมแก่กาลสมัย และให้ไต่ระดับมาตรฐานสม่ำเสมอทั่วราชอาณาจักร สำหรับการศึกษากลางกับจะขยายออกไปตามความประสงค์ของพระราชบัญญัติประถมศึกษา ส่วนภาคนอกกับจะจัดการให้มีการศึกษาในโรงเรียนสตรีถึงขั้นมัธยมวิบูลย์ทั่วทุกจังหวัด เช่นที่ได้จัดแก่วรรณาลัยโดยครบถ้วนแล้ว นอกจากนี้จะสนับสนุนช่วยเหลือ และปรับปรุงโรงเรียนราษฎร์ให้ทั่วถึงทั้งปริมาณและคุณภาพ

2 อาชีวศึกษา จะจัดให้มีสถานศึกษาอาชีพประเภทต่าง ๆ เป็นปึกแผ่นเหมาะสมกับท้องถิ่นตามลำดับความจำเป็น จะปรับปรุงและปฏิบัติงานให้เหมาะสมแก่ความต้องการของประเทศชาติ โดยเฉพาะในขณะที่อยู่ในภาวะคับขัน โดยจะฝึกหัดและเพิ่มจำนวนช่างฝีมือประเภทต่าง ๆ ให้มีความรู้ชำนาญในวิชาชีพที่จำเป็นให้เพียงพอ และส่งเสริมให้ประกอบประกอบประกอบบางชนิดขึ้นได้เอง ให้สอดคล้องกับโครงการอุตสาหกรรมของรัฐบาลด้วย

3 จะปรับปรุงอุดมศึกษาให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น โดยจัดเพิ่มแผนกวิชาขึ้นตามความจำเป็นกับจะได้จัดตั้งโรงเรียนเตรียมอุดม และมหาวิทยาลัยขึ้นในส่วนภูมิภาคตามลำดับ

4 จะเร่งส่งเสริมการพลศึกษาโดยให้นักเรียนได้รับการฝึกอบรมการกีฬาให้มากยิ่งขึ้นเพื่อความสมบูรณ์ในร่างกายและพลานามัย มีจิตใจเป็นนักกีฬา และเป็นพลเมืองที่เข้มแข็งของชาติ ทั้งจะให้การพลศึกษาแพร่หลายเป็นประโยชน์ถึงประชาชนอีกด้วย

5 การศึกษาผู้ใหญ่ จะกวักชวนผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือได้รับการศึกษาจนอ่านออกเขียนได้ เข้าใจหน้าที่ของพลเมืองและเป็นกำลังส่งเสริมนโยบายของรัฐบาลให้เหมาะสมกับกาลสมัย

6 จะรักษาส่งเสริมศิลปกรรมของไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การช่างฝีมือไทยแบบโบราณใหญ่เรื่องถาวร เป็นเครื่องเชิดชูเกียรติและวัฒนธรรมของชาติ จะได้มุ่งการศึกษาศิลปกรรมแบบใหม่และดัดแปลงใช้ให้เหมาะสมกับความต้องการของประเทศไทย จะใช้ศิลปกรรมเป็นอุปกรณ์

กรณช่วยการศึกษาผู้ใหญ่ทั้งในทางความรู้และคุณภาพทางใจ

7 ในส่วนพระพุทธศาสนา จะดำเนินการให้สำเร็จสมบูรณ์ตามบทแห่งพระราชมัญญัติคณะสงฆ์โดยเร็ว จะได้พยายามสังคายนาพระไตรปิฎกตามความในบทเฉพาะกาลแห่งพระราชมัญญัตติคณะสงฆ์และจะพยายามให้ทางศาสนาได้มีความสัมพันธ์เป็นอันดีกับทางอาณาจักร เพื่อส่งเสริมให้เกิดประโยชน์ร่วมกันทั้งในทางพระศาสนาและทางบ้านเมือง

8 จะเร่งรัดการอบรมจิตใจ วินัย ความสามัคคีและวัฒนธรรมแก่นักเรียนตั้งแต่เยาว์วัย เพื่อให้เป็นพลเมืองที่เข้มแข็งในอนาคตก็จะดำเนินการจัดเหตุการณ์ให้เกิดการละเมิดศีลธรรมในหมู่วุชน

รัฐบาลชุดที่ 11 (1 สิงหาคม 2487-31 สิงหาคม 2488)

แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 3 สิงหาคม 2487

รัฐบาลนี้จะยึดหลัก 6 ประการของคณะราษฎรเป็นหลักบริหารราชการแผ่นดิน อาทิ เช่น หลักเอกราช หลักรักษาความสงบ หลักเอกราชในทางเศรษฐกิจ หลักสิทธิเสมอภาค หลักเสรีภาพ และหลักการศึกษา

รัฐบาลชุดที่ 12 (31 สิงหาคม 2488-17 กันยายน 2488)

รัฐบาลชุดนี้ไม่มีนโยบายที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาโดยชัดเจน

รัฐบาลชุดที่ 13 (17 กันยายน 2488-31 มกราคม 2489)

แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 19 กันยายน 2488

เนื่องจากสงครามเป็นเหตุให้จิตใจและศีลธรรมของมนุษยชาติเสื่อมทรามลงสำหรับนโยบายภายใน รัฐบาลจึงเห็นควรแก้ไขปรับปรุงในด้านจิตใจและศีลธรรมของประชาชนคนไทยรวมทั้งข้าราชการ โดยจะได้พยายามดำเนินการเป็นการด่วน ในการศึกษา นอกจากจะพยายามแก้ไขในส่วนที่ถูกกระทบกระเทือนจากการสงครามให้สู่สภาพปกติโดยเร็วแล้ว จะพยายามปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาโดยทั่ว ๆ ไปให้ดีขึ้นและจะเพ่งเล็งถึงศีลธรรมและอนามัยของนักเรียนเป็นสำคัญ ทั้งนี้โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะให้ได้พลเมืองดีเหมาะ สัมกับชาติที่รักสงบ

รัฐบาลชุดที่ 14 (31 มกราคม 2489-24 มีนาคม 2489)

แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2489

นอกจากนั้นก็จะได้พยายามแก้ปัญหาต่าง ๆ ทั้งในเรื่องซึ่งเกี่ยวกับการเงิน การเศรษฐกิจ การครองชีพของราษฎร การรักษาความปลอดภัยภายใน การส่งเสริมการศึกษา การ-

ส่งเสริมสมรรถภาพและความเที่ยงธรรมของข้าราชการตลอดจนช่วยผูกสัมพันธ์ของประชาชน
โดยทั่ว ๆ ไป...

รัฐบาลชุดที่ 15 (24 มีนาคม 2489-1 มิถุนายน 2489)

แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2489

รัฐบาลสนับสนุนการเข้าร่วมมือของเอกชนในการจัดตั้งโรงเรียน และการ
จัดทำตำราเรียน และในระยะเวลาอันใกล้กับการเปิดสมัยการศึกษา รัฐบาลจะเอาใจใส่เป็น
พิเศษ ในเรื่องสถานที่เล่าเรียน และตำราที่ใช้ในการเรียน รัฐบาลจะจัดการตามความสามารถ
ให้นักเรียนมีที่เรียนและมีตำราเรียนให้ทั่วถึง

รัฐบาลชุดที่ 16 (8- มิถุนายน 2489)

รัฐบาลชุดนี้ไม่มีการแถลงนโยบาย

รัฐบาลชุดที่ 17 (11 มิถุนายน 2489-23 สิงหาคม 2489)

แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 13 มิถุนายน 2489

การศึกษาและการศาสนา รัฐบาลจะวางแผนการศึกษาของชาติ ให้มีรากฐาน
ถาวร แนวการศึกษาคงแบ่งเป็นสามัญศึกษากับอาชีวศึกษา หลักสูตรตำราเรียนจะปรับปรุงใหม่
ให้เหมาะสมกับความต้องการของประเทศและความเป็นอยู่ของท้องถิ่น โดยจะให้ผู้ที่ได้รับการ
ศึกษารู้จักค้นคว้าหาเหตุผลและมีศีลธรรมอันดีงาม ทั้งมีความรู้อันจำเป็นที่จะประกอบอาชีพตาม
ที่ตนต้องถวิล เฉพาะอย่างยิ่งในทางเกษตรกรรมและพาณิชยกรรม

การศึกษาจะดัดแปลงมีครูที่ ฉะนั้นการศึกษาวิชาครู การบำรุงฐานะของครูให้เป็น
ที่เคารพนับถือแก่บรรดาศิษย์ จึงเป็นภาระกิจอันยิ่งใหญ่ของกระทรวงศึกษาธิการ

ในด้านการศึกษา รัฐบาลจะเร่งส่งเสริมและหนุนบำรุงศาสนาและถือว่าความ
เชื่อมั่นยึดเหนี่ยวในทางศาสนาเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการละเว้นประพฤตินสิ่งไม่ชอบไม่ควร รัฐบาล
ถือว่าการศึกษาที่ศาสนาเป็นสิ่งที่อุปการะแก่กัน ผู้มีความรู้ต้องมีสัมปัตย์อยู่ในตนด้วย

รัฐบาลชุดที่ 18 (23 สิงหาคม 2489-30 พฤษภาคม 2490)

แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2489

การศึกษาและการศาสนา รัฐบาลจะดำเนินงานการวางแผนการศึกษาของชาติ
ต่อจากงานที่รัฐบาลชุดก่อนดำเนินค้างอยู่ และจะปรับปรุงหลักสูตรกับตำราเรียนให้เหมาะสมกับ-

ความต้องการของประเทศและความเป็นอยู่ของท้องถิ่นใหญ่ที่ให้บริการศึกษามีความรู้อันจำเป็นแก่การประกอบอาชีพ และให้รู้จักค้นหาเหตุผล ทั้งมีศีลธรรม ซึ่งต้องอาศัยศาสนาช่วยด้วย

เกี่ยวกับฐานะของครูซึ่งได้บำรุงกันมาแต่รัฐบาลชุกก่อนนั้น รัฐบาลชุกนี้จะดำเนินงานต่อเฉพาะอย่างยิ่งในการปรับปรุงครูประจำชาติให้เป็นข้าราชการตามคุณสมบัติและพื้นความรู้ และการให้ค่าความรู้เพิ่มเติมแก่ครูประจำชาติให้มากขึ้นเป็นพิเศษ

ส่วนการศึกษานั้น รัฐบาลนี้จะส่งเสริมและหนุนบำรุงให้เป็นที่เชื่อมั่นและยึดเหนี่ยวของประชาชนและถือว่าการศึกษากับการทำสมาธิเป็นสิ่งคู่ควบระแวกกัน

รัฐบาลชุกที่ 19 (30 พฤษภาคม 2490-8 พฤศจิกายน 2490)

แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 5 มิถุนายน 2490

รัฐบาลจะจัดการฝึกครูให้ได้ทั้งปริมาณและคุณภาพ จะส่งเสริมอุดหนุนโรงเรียนราษฎร์ให้ฐานะและคุณภาพดีขึ้น จะเพิ่มสถานที่เล่าเรียนในโรงเรียนรัฐบาลขึ้นอีก และจะจัดการศึกษาให้เปล่าในโรงเรียนรัฐบาลโดยวิธีคัดเลือกนักเรียนที่เรียนดีเข้าเรียน จะส่งเสริมและกวาดขันโรงเรียนประชาบาล และเทศบาลให้มีความดีขึ้น เพิ่มพูนความรู้ภาคบังคับให้ต้องศึกษาให้สูงขึ้น ทั้งนี้จะขยายเป็นระยะ ๆ และเป็นท้องถิ่น ๆ ไป จะปรับปรุงอาชีวศึกษาโดยวางโครงการอาชีวศึกษาให้เหมาะสมแก่ท้องถิ่น และจัดการอาชีวศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ขึ้นอีกด้วย

รัฐบาลชุกที่ 20 (10 พฤศจิกายน 2490 - 6 กุมภาพันธ์ 2491)

แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน 2490

การศึกษาและศาสนา

1 จะส่งเสริมการศึกษาของประชาชนให้ก้าวหน้าทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพให้เหมาะสมแก่การที่จะเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

2 จะปรับปรุงหลักสูตรให้เหมาะสมกับสภาพ และความต้องการของประเทศ

3 จะอบรมศีลธรรมและจรรยาของนักเรียนและกวดขันวินัย

4 จะจัดหาหนังสือตำราเรียนให้เพียงพอกับความต้องการ

5 จะบำรุงและส่งเสริมฐานะของครู

6 จะขยายการศึกษาประเภทโรงเรียนอนุบาล

7 จะส่งเสริมบำรุงศาสนาให้วัฒนาถาวร

รัฐบาลชุกที่ 21 (21 กุมภาพันธ์ 2491-8 เมษายน 2491)

แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2491

การศึกษาและศาสนา

รัฐบาลมีนโยบายที่จะอบรมจิตใจของประชาชน ให้เป็นพลเมืองดีแห่งระบอบประชาธิปไตยด้วยการให้การศึกษาไปในทางที่จะทำให้พลเมืองรู้จักสิทธิและหน้าที่ของตน สามารถประกอบสัมมาชีพเป็นพึ่งตนเอง และแก่ประเทศชาติส่วนรวม เพื่อการนี้จะได้

1. เพิ่มจำนวนครู ทั้งปรับปรุงอาชีพครู ให้เป็นอาชีพที่มีรายได้สมเกียรติ และมีความหวังที่จะก้าวหน้า กับส่งเสริมความรู้ และกวดขันวินัย และสมรรถภาพของครูให้ดีขึ้น

2. บุรณะ และเพิ่มจำนวนสถานที่ศึกษา

3. จัดหาหนังสือตำราเรียน และอุปกรณ์อย่างอื่น ในการให้การศึกษาอบรมให้เพียงพอตามกำลังแห่งงบประมาณ โดยเฉพาะจะได้ส่งเสริมการพลศึกษา และอนามัยของนักเรียน ทิศนศึกษาการศึกษาผู้ใหญ่ และการศึกษานอกเวลา

4. ประสานงานระหว่างกระทรวง ทบวง กรม และองค์การซึ่งรัฐบาล และติดต่อกับองค์การของเอกชน ในอันที่จะจัดงานอาชีพใหญ่ที่เรียนสำเร็จอาชีพศึกษา ได้ประกอบอาชีพเป็นหลักแหล่งตามสมควรสืบไป

5. ปรับปรุงจำนวนอาจารย์ให้มีส่วน กับจำนวนผู้เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัย เพื่อให้คุณภาพการสอนสูงขึ้น ทั้งให้อาจารย์และบุคลากรศึกษาชั้นมัธยมศึกษาได้ทำการค้นคว้ามากขึ้น

6. จัดให้มีโครงการบูรณะการศึกษาของชาติในรูปที่เป็นการถาวร

7. บำรุง และส่งเสริมการศึกษาศึกษา เพื่อให้เป็นกำลังในการอบรมศีลธรรม และจรรยาของประชาชน

รัฐบาลชุกที่ 22 (8 เมษายน 2491-23 มีนาคม 2492)

แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 21 เมษายน 2491

รัฐบาลจะสนใจเป็นพิเศษในเรื่องการศึกษาของประชาชน จะพยายามให้พลเมืองได้รับการศึกษาโดยทั่วหน้ากัน ด้วยการจัดตั้งโรงเรียนต่าง ๆ ของรัฐบาลและประชาบาลเพิ่มขึ้น ทั้งปรับปรุงสมรรถภาพและเงินเคื่อนครู ส่วนโรงเรียนเอกชนรัฐบาลก็จะสนับสนุนให้เพิ่มพูนขึ้นทั้งคุณภาพและปริมาณ

รัฐบาลชุดที่ 23 (25 มิถุนายน 2492–29 พฤศจิกายน 2494)

แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2492

การศึกษา

รัฐบาลนี้ถือว่าการศึกษา ส่งเสริมและการบำรุงการศึกษาอบรมประชาชนเป็นสิ่งสำคัญลำดับแรกจะพยายามให้ประชาชนได้รับการศึกษาอบรมทั่วถึงกันทุกเพศทุกวัย โดย

1 จะส่งเสริมปรับปรุงและบำรุงการอาชีวศึกษาเป็นพิเศษ

2 จะส่งเสริมปรับปรุงและบำรุงการพลศึกษาให้โดยลดยิ่งขึ้น

3 จะส่งเสริมปรับปรุงการศึกษาผู้ใหญ่ให้กว้างขวางดียิ่งขึ้น

4 จะตั้งโรงเรียนรัฐบาลและประชาบาลเพิ่มขึ้นให้เพียงพอกับความต้องการของประชาชนตามลำดับแห่งความจำเป็น

5 จะเพิ่มจำนวนครู อาจารย์ตลอดจนปรับปรุงสมรรถภาพของครู อาจารย์ให้เหมาะสมแก่กาลสมัย

6 จะขยายการสนับสนุนและบำรุงโรงเรียนราษฎร์ให้มากขึ้น

7 จะได้ปรับปรุงและขยายเพิ่มเติมการศึกษาชั้นมหาวิทยาลัยให้โดยลดยิ่งขึ้น

8 จะพยายามจัดให้มีห้องสมุดสำหรับประชาชนให้แพร่หลายยิ่งขึ้นทั้งปริมาณและคุณภาพ

9 จะยึดหลักเป็นทางปฏิบัติว่า รัฐมีหน้าที่ให้การศึกษอบรมแก่ประชาชนพลเมืองทุกคน โดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน และช่วยเหลือให้เครื่องอุปโภคการศึกษาตามสมควร

รัฐบาลชุดที่ 24 (29 พฤศจิกายน 2494–6 ธันวาคม 2494)

รัฐบาลชุดนี้ไม่มีการแถลงนโยบาย

รัฐบาลชุดที่ 25 (6 ธันวาคม 2494–23 มีนาคม 2495)

แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2494

รัฐบาลชุดนี้ไม่มียุทธศาสตร์นโยบายที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษา

รัฐบาลชุดที่ 26 (24 มีนาคม 2495–26 กุมภาพันธ์ 2500)

แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 3 เมษายน 2495

รัฐบาลชุดนี้ไม่มียุทธศาสตร์นโยบายที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษา

รัฐบาลชุกที่ 27 (21 มีนาคม 2500–16 กันยายน 2500)

แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 1 เมษายน 2500

รัฐบาลนี้จะส่งเสริมและบำรุงการศึกษาอบรมประชากรทุกระดับทั้งคุณภาพและปริมาณ เป็นลำดับแรก โดยจะได้ส่งเสริมการศึกษาในส่วนภูมิภาคให้มากยิ่งขึ้น ทั้งจะได้เร่งรัดในการสร้างอาคารเรียน การผลิตครูให้ได้สัดส่วนสัมพันธ์กับนักเรียนและส่งเสริมให้ครูมีเสถียรภาพประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

รัฐบาลชุกที่ 28 (21 กันยายน 2500–26 ธันวาคม 2500)

แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 24 กันยายน 2500

รัฐบาลนี้จะส่งเสริมการศึกษาทั้งในทางปริมาณและคุณภาพ จะวางรากฐานเพื่อให้ประชาชนมีพื้นฐานความรู้สูงขึ้นและมีความสามารถที่จะประกอบอาชีพได้ จะส่งเสริมให้ประชาชนมีวัฒนธรรมและศีลธรรมอันดีงามควบคู่กับการศึกษาและการศึกษาเป็นหลัก

รัฐบาลชุกที่ 29 (1 มกราคม 2501–20 ตุลาคม 2501)

แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 24 กันยายน 2500

รัฐบาลนี้จะทำนุบำรุงการศึกษามากยิ่งขึ้น เพื่อให้เกิดขึ้นทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพโดยมุ่งให้ประชาชนเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยและเป็นกำลังทางเศรษฐกิจของชาติ จะพยายามให้มีสถานศึกษาให้เพียงพอ ดำเนินการยกระดับการศึกษาเบื้องต้นของประชาชนทั่วไปให้สูงขึ้น พัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาค ตลอดจนการศึกษาระดับสูงและส่งเสริมการอาชีวศึกษาเป็นพิเศษ จะได้เร่งผลิตครูและปรับปรุงหลักสูตร วิธีการวัดผลการศึกษา แบบเรียนและอุปกรณ์ให้เหมาะสมกับทั้งจะได้แก้ปัญหาเกี่ยวกับเยาวชน โดยส่งเสริมการพลศึกษาและกิจกรรมพิเศษอื่นๆ นอกจากนี้ รัฐบาลจะได้สนับสนุนส่งเสริมและปรับปรุงโรงเรียนราษฎร์ กับส่งเสริมวิทยฐานะและสวัสดิภาพของครูโดยทั่วไป

รัฐบาลชุกที่ 30 (9 กุมภาพันธ์ 2502–8 ธันวาคม 2506)

แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2502

รัฐบาลนี้จะได้สนใจเป็นพิเศษในการศึกษาของเยาวชน ซึ่งจะได้เป็นกำลังสำคัญของชาติในวันหน้า โดยจะได้ดำเนินการให้เยาวชน ได้รับทั้งวิทยาการและจริยศึกษาควบคู่กันไป จะได้จัดตั้งสภาการศึกษาแห่งชาติขึ้น เพื่อวางโครงการศึกษาให้เป็นโครงการถาวรเหมาะสมแก่ความจำเป็นของชาติและสอดคล้องกับรูปการปกครองประเทศ จะเปิดโอกาสและส่งเสริมให้ประชาชนส่วนร่วม

ในการจัดการศึกษาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยรัฐบาลถือหลักว่า จะเพียงแต่ควบคุมให้เป็นไปตาม
โครงการศึกษาของชาติและให้ความอนุเคราะห์ตามความจำเป็น

ภาคผนวก ญ.

รายนามนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ
 ในรัฐบาลชุดต่าง ๆ จาก พ.ศ. 2475-2503¹

.....

รัฐบาลชุดที่ 1 (28 มิถุนายน 2475-10 ธันวาคม 2475)

ประธานคณะกรรมการราษฎร	พระยามโนปกรณนิติธาดา
กรรมการราษฎร	พระยาประมวฒวิชาพูล (รักษาการ เสนาบดีกระทรวงธรรมการ)

รัฐบาลชุดที่ 2 (10 ธันวาคม 2475-1 เมษายน 2476)

นายกรัฐมนตรี	พระยามโนปกรณนิติธาดา
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ	เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

รัฐบาลชุดที่ 3 (1 เมษายน 2476-20 มิถุนายน 2476)

นายกรัฐมนตรี	พระยามโนปกรณนิติธาดา
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ	เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

รัฐบาลชุดที่ 4 (21 มิถุนายน 2476-16 ธันวาคม 2476)

นายกรัฐมนตรี	นายพันเอกพระยาพิชิตพลพิบูลเสนา
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ	เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

รัฐบาลชุดที่ 5 (16 ธันวาคม 2476-13 กันยายน 2477)

นายกรัฐมนตรี	นายพันเอกพระยาพิชิตพลพิบูลเสนา
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ	นายพันเอกพระยาพิชิตพลพิบูลเสนา (16 ธันวาคม 2476-29 มีนาคม 2476)
รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงธรรมการ	พระสารสาสน์ประพันธ์ (16 ธันวาคม- 2476-29 มีนาคม 2476)
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ	พระสารสาสน์ประพันธ์ (29 มีนาคม 2476- 13 กันยายน 2477)

รัฐบาลชุดที่ 6 (22 กันยายน 2477-9 สิงหาคม 2480)

นายกรัฐมนตรี	พันเอกพระยาพิหลพลพยุหเสนา
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ	พระสารสาสน์ประพันธ์ (22 กันยายน- 2477-31 กรกฎาคม 2478) นายนาวาเอก หลวงสินธุสงครามชัย (1 สิงหาคม 2478-9 สิงหาคม 80)

รัฐบาลชุดที่ 7 (9 สิงหาคม 2480-21 ธันวาคม 2480)

นายกรัฐมนตรี	นายพันเอกพระยาพิหลพลพยุหเสนา
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ	นายนาวาเอก หลวงสินธุสงครามชัย

รัฐบาลชุดที่ 8 (21 ธันวาคม 2480-16 ธันวาคม 2481)

นายกรัฐมนตรี	นายพันเอกพระยาพิหลพลพยุหเสนา
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ	นายนาวาเอก หลวงสินธุสงครามชัย

รัฐบาลชุดที่ 9 (16 ธันวาคม 2481-6 มีนาคม 2485)

นายกรัฐมนตรี	นายพันเอกหลวงพิบูลสงคราม
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ	นายนาวาเอก หลวงสินธุสงครามชัย (16 ธันวาคม 2481-16 กุมภาพันธ์- 2485) จอมพลแปลก พิบูลสงคราม (16 ธันวาคม- 2485-6 มีนาคม 2485) หลวงโกวิทอภัยวงศ์ (16 ธ.ค 81- 19 ส.ค 84) นายพันเอกประยูร ภมรมนตรี (19- สิงหาคม 84-6 มีนาคม 2485)

รัฐบาลชุดที่ 10 (7 มีนาคม 2485-1 สิงหาคม 2487)

นายกรัฐมนตรี	จอมพลแปลก พิบูลสงคราม
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ	พันเอกประยูร ภมรมนตรี

รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ นายวาเอกหลวงศุภชลาศัย (7 มี.ค 85-
8 พ.ค 85)

นายเคื่อน บุญนาค (21 ก.ย 86-1
ต.ค 87)

รัฐบาลชุดที่ 11 (1 สิงหาคม 2487- 31 สิงหาคม 2488)

นายกรัฐมนตรี พันตรีคาง อภัยวงศ์

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ นายทวี บุญยเกษตร

รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ นายเคื่อน บุญนาค (21 ต.ค 87-
10 ม.ค 88)

รัฐบาลชุดที่ 12 (31 สิงหาคม 2488-17 กันยายน 2488)

นายกรัฐมนตรี นายทวี บุญยเกษตร

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ นายทวี บุญยเกษตร

รัฐบาลชุดที่ 13 (17 กันยายน 2488-31 มกราคม 2489)

นายกรัฐมนตรี ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ พระศรีธรรมาภรณ์

รัฐบาลชุดที่ 14 (31 มกราคม 2489-24 มีนาคม 2489)

นายกรัฐมนตรี พันตรีคาง อภัยวงศ์

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ พระศรีธรรมาภรณ์

รัฐบาลชุดที่ 15 (24 มีนาคม 2489-1 มิถุนายน 2489)

นายกรัฐมนตรี นายปรีดี พนมยงค์

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ นายเคื่อน บุญนาค

รัฐบาลชุดที่ 16 (8-9 มิถุนายน 2489)

นายกรัฐมนตรี นายปรีดี พนมยงค์

(ไม่มีกรรมการแต่งตั้งคณะรัฐมนตรี)

รัฐบาลชุดที่ 17 (11 มิถุนายน 2489-23 สิงหาคม 2489)

นายกรัฐมนตรี นายปรีดี พนมยงค์

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ นายเคื่อน บุญนาค

รัฐบาลชุดที่ 18 (23 สิงหาคม 2489-30 พฤษภาคม 2490)

นายกรัฐมนตรี

พลเรือตรีถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

นายเคื้อน บุญนาค

รัฐบาลชุดที่ 19 (30 พฤษภาคม 2490-6 พฤศจิกายน 2490)

นายกรัฐมนตรี

พลเรือตรีถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

นายเคื้อน บุญนาค

รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

นายวิโรจน์ กมลพันธ์

รัฐบาลชุดที่ 20 (10 พฤศจิกายน 2490-6 กุมภาพันธ์ 2491)

นายกรัฐมนตรี

นายควง อภัยวงศ์

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

นายเลื้อน ศรีภักย์วานิช

รัฐบาลชุดที่ 21 (21 กุมภาพันธ์ 2491-8 เมษายน 2491)

นายกรัฐมนตรี

นายควง อภัยวงศ์

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช

รัฐบาลชุดที่ 22 (8 เมษายน 2491-23 มีนาคม 2492)

นายกรัฐมนตรี

จอมพลแปลก พิบูลสงคราม

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

พลโทมังกร พรหมโยธี

รัฐบาลชุดที่ 23 (25 มิถุนายน 2492-29 พฤศจิกายน 2494)

นายกรัฐมนตรี

จอมพลแปลก พิบูลสงคราม

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

พลตรีสวัสดิ์ สวัสดิ์ภณชัย สวัสดิ์เกียรติ

(25 มิถุนายน 2492-1 มกราคม 2494)

นายเลียง ไชยกาล (11 ม.ค. 94-

29 พ.ย. 94)

รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

ขุนคองฤทธิศึกษากร (16 ม.ค. 93-

28 พ.ย. 94)

นายพันตำรวจตรีสงกรานต์ อุดมสิทธิ์

(28 กันยายน 2493-22 มกราคม -

2494)

รัฐบาลชุดที่ 24 (29 พฤศจิกายน 2494-6 ธันวาคม 2494)

นายกรัฐมนตรี	จอมพลแปลก พิบูลสงคราม
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ	พลเอกมังกร พรหมโยธี

รัฐบาลชุดที่ 25 (6 ธันวาคม 2494-23 มีนาคม 2495)

นายกรัฐมนตรี	จอมพลแปลก พิบูลสงคราม
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ	พลเอกมังกร พรหมโยธี
รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ	พลอากาศโทหลวงเชิดวุฒากาศ

(11 ธันวาคม 2494-23 มีนาคม 2495)

รัฐบาลชุดที่ 26 (24 มีนาคม 2495-26 กุมภาพันธ์ 2500)

นายกรัฐมนตรี	จอมพลแปลก พิบูลสงคราม
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ	พลเอกมังกร พรหมโยธี
รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ	พลอากาศโทหลวงเชิดวุฒากาศ

รัฐบาลชุดที่ 27 (21 มีนาคม 2500-16 กันยายน 2500)

นายกรัฐมนตรี	จอมพลแปลก พิบูลสงคราม
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ	พลอากาศโทขุนนิมิตหาสันตะเวช เวชยันตรัง- สฤษฏ์
รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ	พลตรีเฉลิม พงษ์สวัสดิ์ ขุนคงฤทธิศึกษากร

รัฐบาลชุดที่ 28 (21 กันยายน 2500-26 ธันวาคม 2500)

นายกรัฐมนตรี	นายพจน์ สารสิน
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ	หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล
รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ	พลตรีเผด็จ นิมิบุตร

รัฐบาลชุดที่ 29 (1 มกราคม 2501-20 ตุลาคม 2501)

นายกรัฐมนตรี	พลโทถนอม กิตติขจร
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ	หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล
รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ	พลตรีเผด็จ นิมิบุตร

นายทิม ภูวิพัฒน์ (เป็นรัฐมนตรีสั่งราชการตั้งแต่วันที่ 13 มกราคม 2501 และ
เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการเมื่อวันที่ 3 เมษายน 2501-5 -
สิงหาคม 2501)

รัฐบาลชุดที่ 30 (9 กุมภาพันธ์ 2502-8 ธันวาคม 2506)

นายกรัฐมนตรี

จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล

ที่มา รวบรวมจาก รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร และราชกิจจานุเบกษา จาก พ.ศ.
2475-2503.

นโยบายและการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทย
ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
(พ.ศ. 2475-2503)

บทคัดย่อ
ของ
ระลึก ชานี่

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้า
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
มีนาคม 2522

ปริญญานิพนธ์ มุ่งศึกษาและวิเคราะห์นโยบายและการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทย ระหว่าง พ.ศ. 2475-2503 โดยอาศัยเอกสารของทางราชการทั้งที่เป็นหลักฐานชั้นต้นที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์และที่ตีพิมพ์แล้ว เช่น รายงานการประชุมศึกษาธิการจังหวัด รายงานการประชุมข้าหลวงประจำจังหวัด รายงานการประชุมข้าราชการในกระทรวงศึกษาธิการ รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร รายงานการศึกษาประจำปีของกระทรวงศึกษาธิการ พระราชกฤษฎีกา พระราชบัญญัติ ประกาศของทางราชการ แถลงการณ์ ตลอดจนบันทึกความเห็นต่าง ๆ และเอกสารชั้นรองอื่น ๆ เป็นส่วนประกอบ

นโยบายในการจัดการศึกษาภาคบังคับที่สำคัญ ในช่วงแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครองก็คือ การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา และจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้นได้ครบทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักร เพื่อให้สอดคล้องกับหลัก 6 ประการ หลังจากนั้นแล้วรัฐบาลก็มีนโยบายที่จะขยายการศึกษาภาคบังคับให้แพร่หลายออกไปตามความประสงค์ของพระ ราชบัญญัติประถมศึกษาและลดอายุในการเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนให้ได้เป็นอย่างดี เข้าปีที่ 8 ครบทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักร พร้อม ๆ กันนั้นรัฐบาลก็มีนโยบายที่จะปรับปรุงการศึกษาในระดับประถมศึกษา อันเป็นการศึกษาภาคบังคับให้ดีขึ้นทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ

การดำเนินงานการศึกษาภาคบังคับ การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษานั้น รัฐบาลในช่วงแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้พยายามประกาศใช้พระราชบัญญัติอย่างรีบเร่งมาก จนสามารถประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาได้ครบทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักร ในปี พ.ศ. 2478 และสามารถจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลได้ครบทุกตำบลในปี พ.ศ. 2479 หลังจากนั้นแล้ว รัฐบาลก็ได้พยายามขยายการศึกษาภาคบังคับออกไปให้กว้างขวางตามความประสงค์ของพระราชบัญญัติโดยการจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลให้มากขึ้น เกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนให้มากขึ้น และพยายามลดอายุในการเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนลงทุกปีให้ได้เป็นอย่างดี เข้าปีที่ 8 ทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักรตามความประสงค์ของพระ ราชบัญญัติ จนสามารถเกณฑ์เด็กเข้าเล่าเรียนได้เป็นอย่างดี เข้าปีที่ 8 ครบทุกตำบลทั่วพระราชอาณาจักรในปี พ.ศ. 2496

ส่วนการปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาในระดับประถมศึกษาอันเป็นการศึกษาภาคบังคับนั้น รัฐบาลก็ได้พยายามที่จะปรับปรุงให้ดีขึ้นทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพพอยุ่ตลอดเวลา โดยเฉพาะใน

ระหว่าง พ.ศ. 2494-2503 รัฐบาลได้พยายามอย่างยิ่งที่จะปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาในระดับ
ประถมศึกษาอันเป็นการศึกษาระดับบังคับให้ดีขึ้น โดยมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญและมีโครงการทด-
ลองปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาเกิดขึ้นอย่างมากโดยเฉพาะในโรงเรียนประชาบาลจนพอจะ
เรียกช่วงเวลาดังกล่าวได้ว่า เป็นช่วงแห่งความพยายามที่จะปฏิรูปการศึกษาประชาบาลอีกครั้ง
หนึ่ง

สัมฤทธิ์ผลในการจัดการศึกษาระดับบังคับ ในด้านการส่งเสริมการปกครองตามระบอบ
ประชาธิปไตยนั้นแม้ว่าจะไม่ได้ผลเต็มขั้นนักแต่ในช่วงแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง**รัฐบาล**
ก็พยายามอย่างยิ่งที่จะจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาให้เป็นการส่งเสริมการปกครองตาม
ระบอบประชาธิปไตยให้มากที่สุด ผลทางด้านการศึกษาประกอบอาชีพของประชาชนนับได้
ว่าในระดับประถมศึกษาได้ผลน้อยมาก ส่วนผลทางด้านปริมาณและคุณภาพนั้นในช่วงแรกของการ
กลดเปลี่ยนแปลงการปกครองก็ทำได้วประสพผลสำเร็จไว้อย่างดี ในระยะหลัง ๆ ก็มีแนวโน้มที่สูง
ขึ้นบ้าง แต่ก็อยู่ในระดับที่ไม่เป็นที่น่าพอใจ

ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการศึกษาระดับบังคับที่สำคัญก็คือ การขาดแคลนงบประมาณ
อันเป็นผลกระทบกระเทือนต่องานการศึกษาภาคบังคับมากที่สุด นอกจากนั้นก็มี การขาดแคลนครูและ
ความไม่มั่นคงทางการเมือง ส่วนในระยะที่ประเทศชาติตกอยู่ในภาวะสงครามในช่วงสงคราม-
โลกครั้งที่ 2 นั้น ก็มีผลกระทบกระเทือนต่องานการศึกษาภาคบังคับมาก ส่วนปัญหาและอุปสรรค
ที่เกิดจากหลักสูตร แบบเรียน ความไม่นิยมในการศึกษาของประชาชนและความไม่เข้าใจใน
จุดมุ่งหมายของการศึกษานั้น เมื่อเวลาและเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงไปปัญหาและอุปสรรคเหล่านี้
ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ก็ลดลงบ้าง

POLICIES AND PRACTICES IN THAI COMPULSORY EDUCATION

AFTER COUP D' ETAT (B.E. 2475 - 2503)

AN ABSTRACT

BY

RALUK THANEE

Presented in partial fulfillment of the requirements

for the Master of Education degree

at Srinakharinwirot University

March 1979

The aim of this thesis is to study and to analyze the policies and practices of compulsory education in Thailand during the year of B.E. 2475 - 2503. In carrying out this investigation the writer has relied upon the official documents compiled during this period. The primary documents taken into consideration are as follows:- The Minutes of the Meeting of the Provincial Education Superintendents, The Minutes of the Meeting of the Provincial Governors, The Minutes of the Meeting of the Official of the Ministry of Education, The Report of Meeting of the Peoples' Representatives, The Annual Report of the Ministry of Education, Decrees, Laws, Governmental proclamations, Government Publications and Records which are published and unpublished. Secondary documents concerned are also taken in consideration for this report.

The major policies of the compulsory education administration in the first period of the revolutionary changes were as follows: decreeing the elementary education law to be effective in all Tambols throughout the country, and establishing elementary schools in every village of the kingdom in accordance with the six principles of the Revolutionary Party Plans. To further this policy, the elementary education law was pursued at a great undertaking as so stated in the law, the age for admission into school was reduced to eight years of age. The improvement of the elementary education which was called the compulsory education law was initially made in both quantity and quality.

In carrying out the stated policy, the elementary education law was promptly and vastly proclaimed by the Government. As a

result, the law for elementary education was exercised in all Tambols of the kingdom in B.E. 2479. A constant attempt to expand compulsory education was regularly made as required by the law. The compulsory admission into school was mandatory to all citizens and the reduction of age for admission into school was lowered to eight years of age. This resulted in a satisfactory completion of the policy in 2496.

It is evident that during the year of B.E. 2494 - 2503 the improvement of elementary education was periodically reinforced in both quality and quantity. Necessary changes and experimental projects were initiated with the purpose of promotion and improvement of national education. It was indicated that the educational reformation was carried out in this period.

The achievement of administering compulsory education with the purpose of promoting democratic rule in the first period of the revolutionary change was subtly undertaken regard. to education ; but failed. Also the results of the peoples' economic aid programme revealed that such a programme did not reach the goal stated in the plan and in considering the above problems, it was indicated that the amount of improvement was unsatisfactory.

One of the major problems in administering compulsory education was the lack of a national budget. Furthermore, the lack of manpower to be employed in schools and the Government's instability were also primary problems. The influence of the Second World War

was also an effect in administering compulsory education. Problems concerning the curricular, texts, the idea and misconception as regards the aims of education in sending children to school were gradually improved as time passed.